معاصره لیکوالي

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمریز کال

د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو څانګه

معاصره لیکوالي

لیکوال:
پوهنوال احمدشاه زغم

۱۳۹۴ ل کال

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: معاصره لیکوالي

لیکوال: پوهنوال احمدشاه زغم

خپروندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډیزاینګر: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۶۳)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

لومړۍ خبرې

ماچې په ۱۳۸۸ کال په پښتو څانګه کې د (ليکوالۍ) مضمون تدريسي چارې په غاړه واخيستې، پښتويوه پانه ليکنه او معلومات په دغه برخه کې نه وو.
تردې د مخه زموږ ګران استاد حبيب الله جان پښتونزوی دغه مضمون تدريساوه.
ماله درانه استاد سره په واروار تماس ونيوه او مشورې مې ورسره وکولې که په دغه برخه کې مواد را کړي، ښاغلي استاد را سره د پوره همکارۍ وعده وکړه، خوتر ډيره بريده د مشورې په ډول وې؛ آخرمې يو ليک لړ (فهرست) برابرکړ، بيامې استاد ته زحمت ورکړ، نوموړی له کم وزيات کولو وروسته راسره ومانه؛ د مضمون په برخه کې تل مې ترې پوښتنې کولې، چې په ورين تندي يې ځواب راکاوه، کتاب او چيترېي را په لاس نه کړ. خط، کتاب، کتابت او ليکوالي هغه څه دي، چې د بشري تاريخ په اوږدوکې له بشر سره ملګری وو؛ دغه ملګرتيا يې د ژوند په بيلابيلو پړاوونوکې ورسره کړې او اوس اوس ليکوالي د بشري ژوند مختلفو برخو ته لار پرانيستې او په کلي ډول د بشري ژوند د کلتور د ټولو پراخو اړخونو انعکاسونکې د نده په غاړه لري.
د يو ملت او هيواد د خلکو تمدن او کلتوري ارزښتونه ښيرازۍ او غوړيدنې او په مجموعي ډول د (ښيګڼو او بديو) حد او اندازه د هغوي په فرهنګي انکشاف پورې اړه لري. څومره چې يو فرد، خلک، ټولنه او هيواد د خپل برخليک په برخه کې ښه فکر کوي ،بايد ليکوال او ليکوالي هغه انعکاس کړي. په دې کې شک نشته، چې ليکنه د ښه تفکر په لړکې هويت مومي، خود ټولو پيښو هنري، علمي او... انعکاس د ليکوال دنده ده.

دلیکنې اولیکوالۍ بهیرتولوولسونواوپه تیره زموږ په پښتوادب کې هرومروموجودو، خوپه اوس کې دژوند مضمون له پراخیدوسره دامضمون (لیکوالي) لاپه غوړیدوشوه اوپه فني ډول یې دفرهنګ پالنې کارته مخې راونغاړلې. په شلمواودیرشوکلونوکې، چې زموږ په هیوادکې دلوړوزده کړوعلمي تابیاوشوه، په پوهنځیوکې بیلابیلومضمونونوتدریس پیل شو، ورسره ورسره د (لیکوالي) یا (نګارش) تدریس رامنځته شو. دادبیاتواوبشري علوموپوهنځی کې ددرنواستادانو (دوکتورعبدالقیوم، دوکتورمحمدحسین یمین، پوهاندصابرخان خویشکی، داکترې زرغونې زیوراو... په ویناخدای بښلي ګل پاچاالفت اوبیاددواړوڅانګو (دري اوپښتو) له مستقل کیدووروسته نګهت سعیدي په دري اوخدای بښلي پوهاندصدیق الله رښتین په پښتوڅانګوکې تدریسی چارې په غاړه واخیستې.
استادګل پاچاالفت په هماغه دیرشموکلونوکې لیکوالي (املا اوانشأ) په نامه یوکتاب ولیکه، چې په حقه سره په هماغه وخت کې ډیر غنیمت اثرواوتراوسه دپښتولیکوالۍ دپاخه تهداب مثال لري. له هغه راوروسته ترکومه ځایه، چې مادپښتوڅانګې له استادانواودمختلفودوروله فارغانوپوښتنې وکولې بسم الله ځیرمن، استادخانباز (سپلګین)، جلال الدین خان استاد حبیب الله جاج او... تدریسي چارې په غاړه درلودې.
په اویایموکلونوکې سیدمحی الدین هاشمي د (لیکوالۍ فن) په نامه معتبر کتاب ولیکه اودده په وینا ښاغلی شپون هم په پخواوخت کې دلیکوالۍ په نامه یوچپتر برابرکړی و؛ دلیکوالی فن کتاب ترډیره تدریسي موادلري. پوهنوال محمدرفیق رفیق دپوهنوالۍ علمي رتبې ته دلوړیدولپاره د (دادبپوهنې بنسټونه) په نامه کتاب لیکلي، چې مبتدي موادترې لاسته راځي. دیادولووړده چې په (۷۰-۸۰) کلونوکې دښوونې اوروزنې استادښاغلی محمدآقاشیرزاد (لیکوالۍ) کتاب ولیکه، چې درسي موادلري اوماهم ترې ډیره استفاده کړېده اوغوره ماخذ دی.

څنګه، چې اوس اوس فرهنګي پراختياوې زياتې شوې، پښتانه ليکوال دخداى احسان دى دپوهنې په مټ توانيدلي دخپل احساس اوپوهې له مخې په پراخه برخوکې ليکنې وکړې، لازمه ده ليکوالۍ مضمون هم دپراختياوزرونه پرانيزي. ترکومه ځايه، چې ماته معلومه ده کابوله (پنځوسو...) کلونوراپه دې خوازموږپه ځانګه کې ديومنظم کريکلم له مخې تدرسي کتاب نه و، چې دليکنې دپراخه خواووفني ډولونه درنومحصلينوته وړاندې کړي هماغسې، چې په فارسي دري ځانګه کې دليسانس په دوره کې (فن نګارش) او (اصول تحقيق) اونورارخونه تدريسيږي، ماهم دخپلودرسي تجربواودځانګې دکريکلم له مخې دپوهاندۍ علمي رتبې ته دلوړيدولپاره تدريسي کتاب برابرکړى دى څودليسانس په دوره کې له اوسنيومروجوعصري ليکنيوصنفونوسره بلداودماسترۍ په دوره کې په عملي ډول کاروکړي.
بايدوويل شي، چې ليکوالي اوس اوس يوفني مسلک دى، موږپه پښتوځانګه کې محصلين يوازې معلمۍ لپاره نه روزو، بلکې غواړوهغوى دژوندپراخوعلمي اوفرهنګي برخوکې فرهنګي پنځونې وکړې اوزموږ دفرهنګ دغوړيدنې په کارکې ستره برخه واخلي.
کتابونه، علمي، ذوقي، معلوماتى مجلې، ورځپاڼې، اوونيزې انترنيت سايټونه، فيسبوک، يوټوب او... نورزموږدادعا ښې بېلګې دي.
زمادغه اثرتاليفي بڼه لري، خوکله په برابرولوکې تحقيقي شوى هم دى، داځکه چې هيڅ موادپه لاس کې نه وو، دموضوع دنويوالى اوغنالپاره لازمه وه بيلابيلوکسانوته ورغلى واى؛ ډول ډول (پښتو، دري، اردو، انګريزي، عربي...) منابعوته مې مراجعه کړى واى. دااثرپه برابولوکې مې ( )آثاردڅوکلونوپه ترخ ليدلى اودغه کتاب مې ترې برابرکړى دى، چې ممکن غنيمت اثريې وګڼو، خومکمل نه دى. ددې لپاره چې اجتماعي علومودمشخصوتجربي علومولـه ميچنې نه تېريږي، بلکې دوختونواوتجربوپه بڼې کې پخيږي، له همدې امله په يوکتاب وارله واره دمکمل کتاب حکم نشوکولاى.

په پای کې په ځان الزمي بولم چاچې له ماسره ددغه اثردبرابرو په کارکې لږوزیات مرسته کړي؛ مننه وکړم.
لـه هرڅـه مخکـې زموږ دڅـانګې ټولو اسـتادانو په تېـره پوهاندصـابرخان، دوکتورزرغوني زیور، دوکتوراستادحقپال،پوهانداستاد یزال،پوهنوال استاد رفیق، پوهندوی استادبریالي باجوړي، سرمحقق استاد زلمی هېوادمل، اجمل جان ښکلی، ښاغلی آزمون استاد ، همدارنګـه د دري څانګې ښاغلی استاد پوهاند دوکتورقیوم قویم، پوهانداستاد دوکتور یمین، پوهنوال استادبهبود ، دروسي څانګې مشرښاغلی کوچي، دانګلیسي څانګې استادان محمد کریم وصیل، خالدجان وزیری، د ژورنالیزم پوهنځی رئیس غروال او درانه استادان جاویـده جـاني، اسـتادفانوس. دغـه راز دښـوونې اوروزنـې اسـتادپوهنوال محمدآقاشیرزاد ، پـه شکلي برخوکې دانجنیرۍ پـوهنځی رئیس استادښاغلی لیان، دساینس پوهنځی استاد پوهاند دوکتور قیوم شاه باور، دکمپیوټرساینس پوهنځی استاد امیرکروړ، په کمپیوټري چارو کې د ماسترۍ برخې محصل صفي الله اوریاخېل، دلیسانس دورې محصلین شفیق جان، خالدجان او اختیار احمد سلیمانخیل او... ډېره مننه کوم، چې ددغه فرهنګي درانه کار په سرته رسولو کې یې له ماسره مرستې کړې دي؛ دوی ته له خدایـه صحت غواړم اودهېواددفرهنګ دلاغوړېدو په کارکې ددوی دمتېواوفکردلاقوت هیله کوم.

په درنښت

پوهنوال احمد شاه زغم

دکابل پوهنتون دژبو ادبیاتو پوهنځی د پښتو څانګې استاد

لړلیک

سرلیک **ګڼه**

سریزه(مقدمه): ۱

لومړی څپرکی

۱- لیکوالي د بشري تمدن او فرهنګ نښه ده !

پیلیزه (مدخل): ۷
۱-۱- د لیکوالۍ ګټه: ۸
۱-۲-لیکوالي یو غوره ((فن)) دی ! ۱۰
۱-۳- لیکوالي میراثي ښکارنده (پدیده) ده که کسبي ؟ ۱۵
۱-۴- هغه ټکي چې باید په لیکوالۍ کې په پام ونیول شي ! ۱۶
۱-۵- څنګه یې باید ولیکو ؟ ۴۲
۱-۶- د لومړی څپرکي لنډیز: ۴۴
۱-۷- د لومړي څپرکي پوښتنې ۵۳
۱-۸- د لومړي څپرکي ماخذونه ۵۶

دویم څپرکی

۲- د لیکوالۍ "لیکنې" فني خواوې

پیلیزه: ۵۹
۲-۱- په لیکنه کې له تېروتنو څان ساتل ۶۰
۲-۲- څه ډول لیکنه وکړو ؟ ۶۸
۲-۳- په لیکوالۍ کې د ښو کلمو او جملو کارول: ۷۲
۲-۴- په لیکنه کې د شعر، متلونو او غوره وېناوو کارونه: ۷۷
۲-۵- په هنري او ادبي نثر او شعر کې د هنري ترکیبونو د کارونې ارزښتونه: ۸۳
۲-۶- په لیکنه کې د سرلیکنو عنوانونه د غوره کولو ارزښت ۱۰۷

۲-۷- پر نثر د نظم یا نظم پر نثر اړولو اړتیاوې: ۱۲۳
۲-۸- د دویم څپرکي د مطالبو لنډیز: ۱۲۹
۲-۹- د دویم څپرکي پوښتنې: ۱۳۷
۲-۱۰- د دویم څپرکي ماخذونه ۱۴۱

دریم څپرکی (فصل)

۳- املا او انشاء

پیلیزه (مدخل): ۱۴۶
۳-۱- الف- املا: ۱۴۶
۳-۲- املایي پرېکړې: ۱۵۴
۱- لومړۍ پرېکړه (فیصله): ۱۵۴
۲- دویمه پرېکړه (فیصله): ۱۵۶
۳- دریمه پرېکړه (فیصله): ۱۵۷
۴- د پښتو ژبې د متحد لیکدود او لیک لار لپاره ۱۶۱
۵- د پوهنې وزارت د تعلیمي نصاب لپاره منل شوی واحد لیکدود ۱۶۴
۳-۳- پښتو ژبې املا په پښتو کتابونو کې ۱۷۰
۱- د تذکرةالاولیا املا: ۱۷۱
۲- د محمد هوتک د پټې خزانې د املا بېلګه: ۱۷۲
۳- د خیرالبیان املاء ۱۷۳
۴- د میرزا خان انصاري د قلمي دیوان املا: ۱۷۴
۵- د دولت الله د قلمي دیوان املا: ۱۷۵
۶- د عبدالرحمن بابا د قلمي دیوان املا: ۱۷۷
۷- د احمد شا بابا د دیوان املا: ۱۷۸
۸- د پښتو لومړي کتاب املا: ۱۷۹
۹- د منشي احمد جان املا: ۱۸۰
۱۰- د پښتو ادبي انجمن املا: ۱۸۱

۱۱- د الفت دليکوالۍ املا: ۱۸۲
۱۲- دغني خان غني د(کليات) املا: ۱۸۲
۱۳- د پښتو پخوانۍ الفبې کتاب املا: ۱۸۳
۳-۴- ب- انشاء :(COMPOSITION) ۱۸٤
۱- انشاء کلمه په بيلابيلو ژبو کې: ۱۸٦
۲- د انشاء ډولونه: ۱۸۸
۳- د انشاء اصطلاحات: ۱۸۸
۴- د انشاء لومړنی مواد : ۱۹۰
۵- د انشا ء اصل او پس منظر: ۱۹۰
٦- د انشاء جوړښت (اسکليت) ۱۹٤
۷- د انشاء په ليکلو کې مهم رغانيزتوکي: ۱۹۹
۸- د درني يا ستونزوري انشاء ليکنې علتونه: ۲۰۰
۹- په انشا ء کې د بهرنيو کلمو د کارونې اړتياوې: ۲۰٦
۱۰- په انشاء کې له موضوع وتل: ۲۰۹
۱۱- د انشاء د پرمختګ لپاره نوښتي لارې: ۲۱۱
۱۲- د انشاء ډولونه او منظرنګاري: ۲۲٥
۳-۵- د دريېم څپرکي د موضوعاتو لنډيز: ۲۲۹
۳-٦- د دريېم څپرکي پوښتنې: ۲۳٤
۳-۷- د دريېم څپرکی (فصل) ماخذونه: ۲۳۷

څلورم څپرکی (فصل)

۴- ليک نښې (علامات تنقط)

پيليزه: ۲٤۱
۴-۱- په ليکنه کې د ليک نښو د کارولو اړتياوې او ارزښتونه: ۲٤۲
الف- اړتياوې: ۲٤۲
ب- ارزښتونه: ۲٤٦

۱- ټکی، نقطه، نشانه(.) یافول سټاف (POINT FULL STOP) ۲٤۹
۲- سرچپه واو (،)، کامه(LAVIRGULE CAMMA) یا ویرګول..... ۲٥۷
۷- ځنډنښه، ویرګول بانقطه(؛) SEMI COLUMN دزیات مکث نښه: ۲٦۰
۹- وړه کرښې (-) نښلوونکی (HYPHEN): ۲٦۳
۴-۲- د څلورم څپرکي لنډیز: ۲۷٤
۴-۳- دڅلورم څپرکي پوښتني.. ۲۸۰
۴-۴- د څلورم څپرکي ماخذونه.. ۲۸۲

پنځم څپرکی (فصل)

۵- د لیکوالۍ ډولونه

پیلېزه: ۲۸٤
۵-۱- لنډ لیک یا لنډه لیکنه: ۲۸٥
۵-۲- د لنډې لیکنې لرغونتوب: ۲۸۷
۵-۳- د لنډې لیکنې ډلبندي (تصنیف): ۳۰۸
الف- تصنیف. TO WRITE.. ۳۰۸
۱- د تصنیف ډولونه: ۳۱۱
۲- د تصنیف اړتیاوې: ۳۱۲
۵-۴- د تخلیقي آثارو دوام د فرهنګ بډاینه ده! ۳۱٦
۵-۵- د هنري–ادبي تخلیقي آثارو توپیر له غیر تخلیقي سره: ۳۱۸
۵-۶- د پنځم څپرکي لنډیز: ۳۲۰
۵-۷- د پنځم څپرکي پوښتنې: ۳۲۹
۵-۸- د پنځم څپرکي ماخذونه: ۳۳٤

شپږم څپرکی (فصل)

۶- تالیف او څېړنه (تحقیق)

پیلیزه: ۳۳٦
۶-۱- تالیف: ۳۳۷

۱- د تاليفي اثر ځانګړني: ۳٤۱
۲- د څېړنيزو او تاليفي آثارو د برابروالو ځيني مېتودونه: ۳٤۳
۲-۲- څېړنه (تحقيق) ۳٤٦
۱- د څېړنې (تحقيق) مېتودونه: ۳٥۰
۲- د څېړنې (تحقيق) مفهوم، ارزښتونه او موخې: ۳٥۱
۳- څېړونکی (محقق) څوک دی؟ ۳٥٤
۴- څلورم: د څېړونکي (محقق) ځانګړتياوې: ۳٦۳
۵- د څېړنيزو علمي آثارو محتوايي ځانګړنې: ۳۷۲
٦- د څېړنې د ترسره کولو پړاوونه: ۳۷۷
۷- د ماخذونو د کارولو او برابرولو ډولونه: ۳۸۲
۸- د څېړنې (تحقيق) او تحليل ترمنځ توپير : ۳۸٤
۲-۳- د شپږم څپرکي د مطالبو لنډيز: ۳۸٦
۲-۴- د شپږم څپرکي پوښتنې: ۳۹٥
۲-۵- د شپږم څپرکي ماخذ ونه: ۳۹۸

اووم څپـــرکی (فصل)
۷-مقاله يا مقاله ليکنه

پيليزه (مدخل): ٤۰۰
۷-۱- مقاله (MAQALA) .ARTICLE.ESSAY ٤۰۱
۷-۲- مقاله او رساله څه توپير لري ؟ ٤۰٥
۷-۳- د مقالې ډولـــونه: ٤۱۱
۷-۴- د مطبوعاتو اړوند مقالې او د هغو ځانګړنې: ٤۱۷
الف- ورځپاڼې او جريدې: ٤۲٤
ب- انټرنيټ (INTERNET) ٤۲٥
۱- علمي –څېړنيزې او تحليلي مقالې: ٤۲۹
۲- ادبي –توصيفي ،تحقيقي او علمي مقالې او ځانګړنې: ٤۳۳

۳- انتقادي مقالې او د هغو ځانګړنې: ٤٤٤
۴- تبليغي مقالې او د هغو ځانګړنې: ٤٥٤
۵- قضايي، حقوقي او جنايي مقالې او د هغو ځانګړنې: ٤٥٧
۶- اخلاقي، ديني او روزنيزې مقالې او ځانګړنې: ٤٥٩
۷- طنزيه (فکاهيه) مقالې او د هغو ځانګړنې: ٤٦٤
۷-۵- د اووم څپرکي د مطالبو لنډيز: ٤٧٢
۷-۶- د اووم څپرکي پوښتنې: ٤٨٤
۷-۷- د اووم څپرکي (فصل) ماخذونه: ٤٨٨
لغتونه او اصطلاحات ٤٩٢

سريزه(مقدمه):

ليکوالي يو غوره يا خلاق فن دی، د بشر ټولو معلوماتو او څرګندونو ته علم او فن وايي.

هر متمدن او پرمختللی انسان بايد د قلم ملګری وي او ټولنه قلموال، ليکوال او روڼ ـ آندو(روشنفکرانو) ته اړتيا لري. له شک پرته د يوې بېسوا او هوسا ټولنې خپلول او جوړول د متمدن انسان او مومن سړي د فکر محصول دي.

څرګنده او ښکاره خبره ده، چې دمدني ټولنې په لور يون، څه ساده خبره هم نه ده. د ټولنې د ټولو لوړ فکره انسانانو پياوړي عزم او قوي هوډ غواړي. د قلم، کتاب او ليکنې مقام او منزلت تـه لوی خدای(ج) او د هغـه ستر پيغمبر حضرت محمد(ص) پـه وار، وار اشاره کړې او العليم خدای ـ(ج) آن قسم او سوګند هم ورباندې ياد کړی دی.

لوی او عليم خدای(ج) په خپل کلام کې فرمائي: (ن ،وَالْقَلَمِ وَمَا يسْطُرُونَ (القلم/:١).

الله رب العزت (ج) په قلم او هغه څه چې په قلم سره ليکل کېږي، سوګند يادوي او فرمايي چې قسم په نون او قسم په قلم او هغه څه چې ليکل کېږي.

په قلم د الله(ج) سوګند يادول د دې معنا ورکوي، چې آن الله رب العزت ځومره د قلم شان لوړ بولي او له بلې خوا دا هم څرګندوي چې قلم څومره د ارزښت وړ دی ! قلم او ليکنه د ټولنيز پايښت او شخصيتونو د رابرسېره کولو، ښکاره کولو، د هويت شتون او د بقا ننبه ګڼل کېږي.

د تـاريخ شــــمله د هغه قوم شي هسکه
چې قــــلم يې د بقـــا په خــــاطر ښوري

يا:

بې قلـــمه، بې کـــتابه ژونـدون څه دی
هر ملت چې بې قلم وي شمېر په مړه دی

یا:

قـــلم زبهـــر هستي مـــا است
قـــلم مــــايه دوستي ماست
زبهر قلم تمـدن و مستي شود
ورنه به قلم ذلت و نيستي بود

یا دا چې:

بې ليکواله بې قلـــمه خلک مړه دي
په دنيا کې د ژونديو په شمار نه دي

د ټـولنې د ټولو(اقتصـادي، سياسـي، ټـولنيزو او فرهنګـي) موسسـو متوازنه وده، يوه ټولنه له انحطاط او بد مرغيو څخه ژغورلای شي.

اسلامي او غيـر اسلامي ټولنپوهان په دې آند دي، چې بشـري لوړ فکره انسانان، د ټولنې د ژغورون پوره لامل کېدای شي.

هغـه وخت يـوه ټولنـه او ملت نيکمرغـه او باهويتـه ګڼـل کېـدای شـي، چې خپل شتون(بقا) د (فرهنګ) په ګاڼه ښکلی کړي.

د ټولنيزې(اجتمـاعي) ودې او سـمون اصـلي منبـع، فرهنګـي وده او پرمختګ دی. د ټولو ملتونو بقا د هماغه ټولنو د لوړفکره، بافرهنګه او قلموالو مېړونه پازه (دنده) بلل کېږي او د همدغو قلموالو او متفکرينو برکت دی، چې نن په نړۍ کې ډېر پراخه مليتونه په خپلو جغرافيايي چاپيريالونو کې ژوند کوي. له نورو سره ګډه ټولنيزه او فرهنګي اړيکه پالي او لا ساتي يې څکه نو:

۱ــــهغه ملتونه، مليتونه، توکمونه او قومونه د ژوند هسک ننداره کولای شي او همدارنګه د بقا او شته والي حق ترلاسه کولای شي، چې خپل ځان په بشري ټولنه کې مطرح کړي او خپل حق ثابت کړي.

۲- د فرهنګ خوندیتوب د پراخه ولسونو په زړونو او سینو کې هم ممکن دي، دا ځکه چې فولکلور د ولس د یو ریښتني مال په توګه د دوی په سینو کې خوندي پاتي کېږي، مګر له دې څخه سترګې نشو پټولای، چې د حالاتو ترخه او تند توفانونه کله نا کله کولای شي، هماغه فرهنګي ببرۍ ډوبه کړي.

۳- له دې امله اړينه بريښي چې ټول وينښ او متفکر نسلونه خپل ټول ويارونه د قلم په ژبه، د کاغذ پر مخ خوندي کړي او د زرينو کرښو په توګه يې نورو نسلونو ته ورولېږدوي.

که قلم او ليکنه نه واى، تاريخ به مړ وو. د ملتونو د تاريخ ژوندون د قلم د بقا له چينې څخه اوبه څښي: لکه:

قـلم بقــا ده د ســــــمون نښه ده
لکه رڼ لـمر چې د ژوندون نښه ده

د ليکوالۍ د مضمون غوره موخه فرهنګ پالنه ده. فرهنګ پالنه ملي او نړيوال لورى لري، ملي فرهنګ پالنه په ملي روحيې سره ژوندۍ ساتل کېږي. ملي فرهنګ (دين پالنه او وطن دوستي) ځيني مشترکې ګټې جوړوي. د دغو مادي او معنوي ګټو ساتل لوړ همت او پوره حوصله غواړي، موږ کولاى شو، چې د شعر په خوږه، نرمه خو غوخونکې ژبه د کيسې او داستان په تصويري، سمبوليکه او خوږو وږمو د خلکو ذهنونه روښانه کړو.

د دوستۍ مينه د زړه په مراندو کېږي
توره خـــاوره په باران سره ژودۍ شي

له دې امله د ملي هويت ساتنه په ټولو حالاتو کې ضروري بريښي. که موږ خپل فکر او قلم د خپلې تاريخي هستۍ لپاره ونه کاروو يا د نورو پرديو افکارو

تر اغېزو لاندې راشو نو خپله هستي به مو له منځه وړې وي.
زموږ هدف د دغه کتاب (ليکوالۍ)له ليکلو څخه دادی ،چې څنګه کولای شو دغه سپيڅلی او مقدس مسلک په فني ډول لاباب کړو ، خو د الهي سوګند ربنتيا ينه مو په غوره او درست ډول لاډاګيزه کړې وي.
ليکوالي د يو خلاق فن په توګه له ډير پخوا په بشری ژوند کې باب شوې ده او په دې ډول بشر خپل فکري او فرهنګي يادګارونه خوندي کړي دي:په ژوند پورې اړوندې (اقتصادي ،سياسي ،ادبی ،ملي او فرهنګي ... ،طبعي ،اجتماعي)علوم او بلاخره د بشري ژوند اړوند ټول لوی او واړه آثار او افکار يې رانغاړلي هم دي.
پښتو ادب ،د عبدالحليم اثر کتاب په (۳۷)مخ د (ليک او ليکنه)ترسرليک لاندې ليکي:څومره چې په دنيا کې ژبې ګڼې دي ،هغومره د ليک رسمونه ګڼ دي.دا خبره چې بنياد مو اول سرکې کوم خط ايجاد کړی دی ،لاپوره يقيني نه ده.قياس دادی چې د ټولونه اولنی خط هغه دی چې هغې ته خط اشکال (تصويري)ويلی شي او د خاورې په کلالي تختو او مهرونو باندې به ليکل کيده او د عراق په کنډوالو کې موندل شوي دي.او د بابل له يوه پخواني خاندان سيماطيقي (څلورزره کاله قبل الميلاد) سره تعلق لري....
د پوهاند علامه استاد عبدالحی حبيبي په آندلومړنی خط هيروغليف او په مصريانو پورې اړه لری...عبدالحليم اثر د انظر هم لري ،چې د سوات په (تخته)نومې ځای کې د خاورې په مهرونو باندې ليکلی خط موندل شوی دی او دا په (اووه زره قبل الميلاد) د آسوري خاندان پورې مربوطيږي.
بابليانو ، فنقيانو ، آسوريانو ، يونانيانو عربو په بيلا بيلو وختونو کې ليکونه رامنځته کړی هم دي.
په (تاريخ خط ونوشتهای کهن افغانستان ازعصر قبل التاريخ تاکنون) ، تاليف پوهاند عبدالحی ،۱۳۵۰ه ش کال کې خط او کتابت په (قبل از اسلام وبعد از اسلام) دورو پورې اړه لري.ارواښاد استاد زيا توي:مساله خط ونګاشتن در تاريخ مدنيت وفرهنګ افغانستان ازمباحث بسيا رمهم است....

وايي چې د اسلامي دين د خپريدو په ابتدا کې ۱۵ يا ۱۷ تنه وو ، چې ليکنه کوله ؛له دې راوروسته په ټولو اسلامي هيوادو کې خط ،ليکنه او کتابت د يوې علمي او عملي اړتيا په توګه رامنځته شو او په وروستيو پيړيو او کلونو کې لا ډير پرمختګ وکړ او دادی اوس اوس لله الحمد په نړيوال حتمي ،علمي او حقيقي حرکت او غورځنګ بدل شوی او الهي عليم او خبير ذات دا ارشاد (اقرا وربک الاکرم الذی علم بالقلم ...) پوره پوره تحقق وموند اولا د غوړيدو په حالت کې ده.
پوهنوال محمد اقا شيرزاد د پوهنوالۍ په کتاب (ليکوالۍ) کې راوړي (پوهان ليک د بشري ژوند د پرمختګ مهمه وسيله او د بشر ستره لاسته راوړنه ګڼي . د علم زيرمه او پانګه همدا د ليک نتيجه ده ، که ليک نه وای دا هومره کتابونه ، مجلې ، اخبارونه به نه وو . رښتيا هم که چېرې بشر ليک نه وای رامنځته کړی ، نو بل پښت او راتلونکو نسلونو ته يې د تجربو او پوهې انتقال ناشونی وو .)نوموړی زياتوي:
خو ليک (مکتوب) ، ليکنه د ليکوالۍ او څه ليکلو د يوه ډول او يوې نوعې په توګه د خط له پيدا ښت سره سم راپيل شوي. يو چا بل چا ته خپل مافي الضمير د ليک په وسيله ليکلی او ليږې-لېږې ځايو پورې لېږل شوی او رسېدلی دی.
که څوک غواړي خپل فکر او خپل هويت ژوندی وساتي نو نورو او راتلونکو نسلونو ته د لېږد ډېره ښه وسيله (ليکوالي)ده. نن سبا بشري ټولنې د يوه کلي مثال لري ، د دغو مثالونو هويت مونږ په بېلا بېلو وسايلو کې د ليکوال او ليکنو له برکته پيدا کوو.
د ليکوالۍ لپاره ضروري شيان (ژبه ، ليک او انساني فکر دی) له دې امله ليکوالي هغه وخت ارزښت پيدا کوي ،چې په انسانانو پورې اړوند مختلف مسايل انعکاس کړي.
زما د دې تاليفي او لږ تر لږه تحقيقي اثر غوره هدف دادی ،چې اوس اوس ليکوالي ډېره پراخه شوې ده. په ښوونځيو ، پوهنتونونو او په تېره د ادبياتو په پوهنځيو کې د ليکوالۍ او د ليکوالۍ د ارزښت په برخه کې ، مسلکي درسونه ورکول کېږي او عملي کارونه ترسره کېږي ؛ د ادبياتو مضمون چې هراړخيزه ليکوالي راپېژني ، همدارنګه د هغه مضمون د لا عموميت ورکولو او مسلکي

کولو په برخه کې ډېره هڅه او هاند کوي.مور دلته په پښتو ځانګه دچاخبره معلمان نه روزوو ،دهیواددپراخه فرهنګ بډای کوونکي لیکوال هم روزو.
د لیکوالۍ او بیا پښتو لیکوالۍ په برخه کې خدای پښلي استاد ګل پاچا الفت په دیرشمو کلونو کې د (لیکوالۍ ـ املا انشاء) په نامه یو ډېر غنیمت کتاب ولیکه چې تر اوسه پورې ذ تدریس په بهیر کې تري کار اخیستل کېږي او نن سبا بیاهم په دغه برخه کې ډیر ښه ماخذ او ممد درسي مواد په لاس راکوي ؛ له هغه راوروسته خدای ښښلي بینوا هم خورې ورې لیکنې وکړې ، خو په منظمه توګه چې د تدریس په برخه کې تري ډېر کار اخیستل شوی ، هغه د پیاوړي استاد محمد اقا شیرزاد د لیکوالۍ اثر دی چې په عملي تدریس کې برخه لرلې ده.
غواړم دا ووایم چې نن سبا د لیکوالۍ لمنه له کتاب او کتابونو څخه انترنټ او د هغه اړوند نټونو ، فسبوکونو ، یوټیوبونو ، ټویټر... ورغځېدلې او دا د دې معنا لري چې لیکوالي یوازې په (املا او انشاء) پورې نه محدود بږي ، بلکې تخلیق ، تحقیق ، تصنیف او تالیف... رانغاړي ؛ له همدې امله اوسنۍ لیکوالي د انساني ژوند د پراخو اړخونو ارزښمندي ښکاره کوي.
زما دغه کتاب (معاصره لیکوالي او د لیکوالۍ ارزښت) په اوو فصلونو کې راوړل شوې چې هر فصل د تالیف پر معیار تر ډېره بریده برابر دی.دا کتاب منظم فهرست ،د فصل په پای کې لنډیز ، سوالونه او ماخذونه راغلي او د اوسنیو پوهنتوني معیارونو د اصل له مخې برابر شوي دي ؛ په دغه کتاب کې ټولټال له (۶۲)ماخذو څخه کار اخیستل شوی دی. دغه کار کابو نوی دی او لیکوالي مضمون مو له ارزښتونو سره په پراخه ډول د تالیف په ګانه پسوللی دي.

لومړی څپرکی

۱- ليکوالي د بشري تمدن او فرهنګ نښه ده!

پيليزه (مدخل):

د بشريت اوسنۍ مدني لوړتيا د هغو د نيک او غوره فکر محصول ده؛ او فکر د ښې وينا او ليکوالۍ له برکته وده او پرمختګ ترلاسه کوي. هغه هېواد او هغه خلک متمدن ګڼل کېږي، چې په خپله ټولنه او فرهنګ پورې اړوند شيان خوندي کړای شي.

همدارنګه د بشريت د فرهنګ او تمدن د بنسټ پياوړتيا د هغو د ناپايه او ډېرو کړاوونو او فرهنګي هڅو نتيجه ده، چې په اوږدو کلنو کې د پرله پسې تجربو په بڼې کې پخه شوې وي.

د فرهنګي غنا او بډاينې د نورو عواملو او موادو تر څنګ ((ژبه)) مهمه وسيله ده. د هر ملت ژبه په درې برخو (ويې پوهنې، نثر او نظم) کې وده او تکامل مومي او دغه درې برخې د هر قوم ((ادبيات)) جوړوي. ويې پوهنه د هر قوم د ژبې موجوده لغتونو رانغاړي، چې هغه قوم د خپل ټولنيز ژوند د لاښه تر سره کولو لپاره ځينې وييونه (لفظونه) لري، چې شيانو ته نومونه ټاکي؛ د شيانو د نومونو ټاکل د يو ټولنيز ناخوداګاه او آګاه قرارداد په لړ کې رامنځته کېږي.

نثر: د ټولو شيانو د نومونو او ورپورې اړوندو توکو پيبيل دی، چې د ويي پانګې غير موزونه خو منطقي بڼه وي؛ نثر د کلمو لړول دي.

نظم د لفظونو موزونه مجموعه ده، چې د يو چا او قوم په ژبه کې رامنځته کېږي؛ يعني په مجموعي ډول (د وييونو منثوره او منظومه شتمنۍ د يو قوم

ادبیات جوړوي.) یا په بله وینا (څه چې ویل کېږي، یا یې وایو، څه چې لیکو، یا لیکل کېږي، یا یې لولو او یا یې نوروته ورښیو هم ادبیات دي.

غږ پوهنه(Phonology)، ګړپوهنه(Morphology)، غونډله پوهنه، نحو (Syntax) او همداراز لغت پېژندنه او کلمې د نړۍ ادبیات هم جوړوي؛ لنډه دا چې (د وییونو او په مجموعي ډول د ژبې له موجودیته پرته ویاندی یا د متن لوستل ممکن نه دي او نثر او نظم د کلمو له ترتیب او تنظیم څخه پرته موجودیت نشي درلودلای.)؛(په حقیقت کې لیکوالي د ژبې هنداره ده.)

توري او کلمې د ادبیاتو بنیاد او ستنه ګڼلای شو، دا ځکه چې الفاظ د شعر په کالب کې رانغاړل کېږي او یا په نثر کې کارول کېږي. د یادولو وړه ده، ترڅو څه ونه وایو، یا ونه ویل شي، یا یې ونه لیکو یاونه لیکل شي، خبرې اترې نه جوړیږي، ښوونه او روزنه هم مفهوم نه پیدا کوي.

که څوک یوشی زده کوي، یا یې ورزده کوي، ښوونه کوي او ښوونځي ته ورومي او یا کتاب په لاس کې لري، دا ټول د وینا او لیکلو له برکته دي؛ له شک پرته په پر مختللي ټولنه کې له ویلو او خبرو څخه د لیکلو برخه لوړه ده، ځکه انساني ټولنه هغه وخت د تمدن پوړونو ته لارپرانستی شي، چې د خلکو قلم په لاس کې وي؛ په څه چې پوهېږي هغه ولیکي.

قلموال د تفکر په قوت، د الفاظو له ترکیب نه د ټولنیزو پیښو جاج باسي. دا کار هغه وخت ممکن دی، چې موږ لیکنه وکړو، خپل او ټولنیز هویت د قلم په واسطه وځلوو؛ او په دې ډول د فرهنګ رڼاوی وکړو.

۱–۱– د لیکوالۍ ګټه:

په لنډه توګه د لیکنې او لیکوالۍ ګټه دا سې ګڼلاي شو:

۱– په فرد او ټولنې پورې اړوندې مسالې له ورکېدو ژوغول کېږي. کلتوري پانګه خوندي کوي.

۲- په ټولنه او ټولنې پورې اړوند معلومات راټوليداى شي، خوندي کېږي او په دې ډول فرهنګي زيرمه پيدا کېږي، ځکه نو ليکوال د ټولنې د فرهنګ او کلتور محافظ هم ګڼل کېږي.

۳- د ليکوالۍ له برکته ليکوال او ټولنه لاښه هويت پيدا کوي.

٤- د قلم ښوررولو (ليکوالۍ) له برکته زموږ (ماضي) خوندي کېږي او د دوباره تحقيق پر مهال لا خوندوره کېږي.

٥- حال(او سمهال) ته رنګ، خوند او ښکلا ورکول کېږي او د تمدن لوړتيا ته مو هڅوي.

٦- ليکوالي او سمهال ته له راتلونکي سره پيوند ورکوي او نسلونو ته د زماني تړاو پر منطق ديالکتيکي بافت (غوټه) ورکول کېږي.(۱: ۱۱۲)

يادونه:

د مسلمانانو يو له وياړونو څخه دادى، چې د همدې قلم او ليکنې له برکته يې الهي کلام د کاغذ پرمخ خوندي کړ. او له دې وروسته د مسلمانانو په زړونو او ذهنونو کې ځاى پر ځاى (حک) شو.

د اسلام په لومړيو کې ايله د مسلمانانو شمېره(۱۷) تنو ته رسيده؛ همدغو مسلمانانو په خپلو هلوځلو او طباعتي تجربي پوهې سره وکولاى شواى، الهي کلام (قران مجيد) را ټول او تدوين کړي.

تر ټولوستره مساله دا ده چې الله(ج) يو ځل بيا د قلم عظمت، ښکلا او اهميت په خپله ستايي او سوګند ورباندې يادوي؛ لکه:(نۤ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ(القلم/۱) (۲:)

او کله چې پر جناب حضرت رسول اکرم (ص) د حُرا په غار کې د حضرت جبرائيل امين له خوا وحې راتله، نو بيا هم د قلم په اهميت، ارزښت او حکمت خبرې وشوې؛ لکه: الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ(۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ(العلق/۵).

لنډه دا چې (لیکوالي د انسان د فکر او ژبې حکمیانه پنځونه ده، چې د قلم په واسطه شکل پیدا کوي او د هغې په وسیله د بشر او بشري ټولنې هویت خوندي کېږي او د تمدن او پرمختګ لوری خپلوي.) هغه څوک قلم چلولی شي، فکر یې په قابو کې وي؛ د چا خبره امپراطور کېدل آسان دي، خو قلموال کېدل سخت ! ! !

۱-۲- لیکوالي یو غوره ((فن)) دی!

لیکوالي د انساني مدني هویت لومړی قدم او د تمدن زرین اصل دی، له همدې امله [(د بشریت ټول ویاړونه په قلم او لیکوالۍ پورې اړه لري او دغه کار د یو فن او منظم تمرین په نتیجه کې خپلېدالای شي؛ یعنې لیکوالي یو فني عمل دی، چې کلتوري تفکر او هڅو ته اړتیا لري.)] (۱۹:۳)

د بشر ټولو معلوماتو او پوهنو ته علم او فن وایي. علم او پوهه هغه پوهنه او شتمني ده، چې د انسان له فکر سره کار لري، فکر یې رازده کوي او د عقل په آزمایش ځای کې یې تجزیه او تحلیلوي او د فرضیې یا نظریې په بڼه یې وړاندې کوي، دې ته علم او پوهه وایي؛ لکه: د فلسفې علم، د ډاکترۍ علم، د اقتصاد، د حدیث، د فقې، د تفسیر، د تاریخ او نورو...علم. (۴ : ۴۸۲)

کله نا کله ځینې اصطلاحات سره مغالطه او ګډوډ ېږي، یعنې(داسې ویل کېږي، چې لیکنه او لیکوالي هنر دی !)، خو دا خبره یادول ضروري دي، چې (لیکنه د مهارتت او تمرین په وسیله شکل پیدا کوي او دغه شکل هغه وخت بشپړېږي، چې فني هویت ومومي.) یعنې لیکوالي مخکې له دې، چې ((هنر)) وي، ((فن)) ګڼل کېږي؛ د لیکوالۍ او د هغې د بهیر او اهمیت په برخه کې فکر درلودل ((هنر)) ګڼلای شو.

لومړی به د ((هنر)) او ((فن)) توپیر وکړو او بیا به څرګنده کړو، چې لیکوالي (هنر دی او که فن؟).

فن او هنر توپیر او ورتوالی:

الف:- فن؛

۱: د انسان د بدني غړو په وسیله شکل مومي؛ څومره چې په یوه کسب او کار کې په منطقي ډول او پوهې سره مهارت تر لاسه کوو، په هماغه اندازه فني پوهه مو زیاتیږي.

۲: د یوه فني کار د تر سره کولو لپاره (فکر او د بدن نور غړي) لکه لاسونه، پښې... په کار لویږي؛ لکه: د نقاشۍ، ترکاڼۍ، غالۍ اوبدلو، موسیقي زده کولو، موټر چلولو او...) نورو کارونو د ترسره کولو لپاره لازمه ده، د بدن غړي بیابیا او په وار، وار فعالیت وکړي، څو زموږ له غوښتنو سره سم کار تر سره شي.

۳: که وغواړو د غالۍ اوبدلو په کار کې مهارت تر لاسه کړو او یا د موسیقي د یوې آلي غږ له خپلې خوښې سره سم وباسو، لازمه ده، پر له پسې تمرین وکړو، (تمرین او ممارثت د عملي پوهې او کامیابۍ لنډه لاره ده.)

۴: د نورو کارونو تر څنګ د لیکوالۍ په کار کې بریالیتوب هغه مهال شونی دی، چې د لکیني ماهرانه خیال و فکر په عملي او علمي ډګر کې خپل کړو.

۵: فن؛ د انسان د فکر او بدني غړو ګډه بریا ده، چې عمده رول په کې د بدن غړي لري او د فکر په حکم خو له فکره د باندې شکل مومي.)

۶: فن؛ د تمرین او تکرار په لړ کې هویت مومي؛ د کنت آپل په نظر: ((د حرکي او بیا ځلي احساس له امله زموږ غړي وړتیا مومي) ځکه نو فن هم زموږ په ذهن کې تجسم پیدا کوي؛ فن د طبعیت(د انسان له ذهن څخه د باندې نړۍ) او ژوندي موجود، د بدن د غړو د بیا بیا تماس له امله هویت مومي او پخیږي؛ نه یوازې د انسانانو، بلکې د ټولو ژویو په برخه کې مطالعې وړ دي؛ لکه: مارغه څنګه ځاله جوړوي؟ اړتیا د مهارت او فني عمل اساس ګڼلای شو)). (۵ : ۳۱۷)

۷: پښتو - انګلیسي قاموس کې راغي: فن ((fan ته art) ویلای شو.)) (۸ : ۲۰۰۹)

۸: فن (fan) نرم (ج- فنون، صنعت، د تکنيکو وړتيا او قاعدو مجموعه ده. (۱۲: ۷۳۸)
۹: په فن کې مواد او شيان (توکي) د انسان د غړو په واسطه تغير شکل مومي او خام مواد په پخو بدليږي؛ لکه: لرګی چې د بخار د مهارت له وجهې په دروازه بدليږي، خو انتظام يې د انسان شعوري لړۍ ده. (۲۷ : ۱۷۱)
۱۰: د (فن) او (هنر) بېلول ستونزور کار دی، خو ګډول يې هم انصاف نه دی؛ فن او هنر دواړه له فکر او انديشې او تعقل څخه بې نيازه نه دي، مګر فن د فزيکي وړتيا له لارې خپلېږي.
ب: هنر (Art):
۱: هنر (hunar) = Art.skill) هم ويلی شو، يعنې هنر فکري (skell)(مهارت) دی.
۲: هنر فطري او غريزوي شتمني ده، يعنې د بشر په خته کې اخښل شوې ښکارنده(پديده) ده.
۳: هنر؛ د ټولنيز شعور يو ډول دی، چې د (هنر) په ټولو ډولونو (رسامۍ، مجسمه جوړنې، حکاکۍ، معمارۍ، موسيقۍ، خطاطۍ، نڅا او شعر) کې ځان په بېل بېل ډول څرګندوي.
۴: هنر (hunar) نرـمـ فن، کمال – جوهر، کسب (پښتو، پښتو سيند) ۱۰۷۲
۵: د حسن عميد فرهنګ کې راځي: ((هنر(ه،ن) پيشه، صنعت، فن، کاربرجسته.)) (۲۳: ۱۹۸)
۶: هنر؛ د دراک ذهن او طبعيت د امتزاج په لړ کې هويت پيدا کوي؛ کله شعر، چې پر شاعر د ماحول اغېزې وي، خو د ماحول اغېزې لومړی بايد د انسان له فکر او مزاج سره امتزاج وکړي او بيا هغه اغېزې په پاخه، ښکلي، خيالي او متغير شوي او فني ډول د الفاظو او هنر د نورو ډولونو له لورې ميدان ته راووځي.
۷: د ارسطو (۳۳۲ ق م) په نظر، د انسان پر ذهن د ماحول اغېزې د هنري مدرک

او موادو مدلول په لاس راکوي، د ماحول اغېزې د احساس توليد کوي او د هنر خيال احياء کوي او له هغه وروسته د مهارت د ترلاسه کولو لپاره لار برابرېږي. (۱: ۲۹۹)

۸: د ارسطو غوندې د نابغه او متفکر هنر پوه انسان له خبرو دا نتيجه په لاس راځي، چې د (هنري موادو د توليد مرکز د هنرمند انسان ذهن دی او د فن خبره د مهارت او پلټنې په بهير کې موندل کېږي او ترلاسه کېږي) دلته به د دغې خبرې د توضيح لپاره څو عملي مثالونه راوړو:

سپوږمیه سر وهه راخېژه يار مې د ګلو لو کوي ګوتې ريبينه
پرون دنيا وه، نن قيامت دی چې زه ولاړه لالی اخلي رخصتونه
ته په مخ څه مه ايساريږه تر شاه دي ناوي پښتنه ولاړه يمه
له زړه مې شين لوګي راخېږي لکه د شنو لښتو تنور چې لمبه شينه
يا: په مازديګر ګودر ته راغله لکه په کور د چا چې بل شي سره اورونه
(۱۸: ۲۱۰، ۱۱۲، ۴۳۵)

په پورته لنډيو کې (هنري انځورونه) په طبيعي ډول داسې ځان راڅرګندوي، چې (د شاعر عواطف، احساسات او د ماحول اړوندې پېښې سره لاس ورکوي او يو منظوم او منثور انځور جوړوي، خو د الفاظو ترتيب او تنظيم د اندورني اګاهانه مهارت باکيفيته ښوونه کوي). هنري برخه يې ذهني تصوير جوړونه او فن يې ماهرانه بيا ځلونه ده.

دلنډيو را منځته کېدل او هويت پيدا کول يې فني برخه ده او له همدغو لنډيو مفهوم او خوند اخيستل يې فن جوړوي.

۹: محمد نواز طاهر ادب هم فن بولي او هم هنر، نوموړی زياتوي: ((فن او ادب خصوصاً ((شعر)) د خپلو عصري تقاضو هنداره وي. د يوه شاعر په کلام کې د خپل ولس د معاش او معاشرت عکس ډېر واضح او نمايان ليدلی شي، دغه

عکس د محلي ښېښو تصوير وي او شعر يې هنري برخه جوړولای شي.)) (۲۲: ۲۵۴،۲۵۳)

۱۰: هنر او فن دواړه له فکر او انديښنې او تعقل څخه بې نيازه نه دي، ددې لپاره څو فکر يوه مساله درک نه کړي، نشي کېدای د فن يا هنر په توګه عملي تحقق ومومي. همدارنګه په علم کې که څېښنې غړي په کار ونه لوېږي، د انسان علمي او پوهنيز مطلب نه رامنځته کېږي او په اصطلاح نوموړی شی له (قوې) په (فعل) نه اوړي، همداسې فن هم درواخله. ۱۱: د يادولو وړ ده، د علم او هنر ځای (فکر او ذهن) دی او د فن د ځرګندولو ځای د بدن غړي دي.

۱۲: ددې لپاره، چې: ((علم، فن او هنر پر انسان د ماحول اغېزې او د عقل، ذهن، خيال او عاطفې درک زېږنده دي؛ ليکوالي هم د انسان د لوړ فکر محصول ده.))

ماهرانه قلم چلونه او ليکوالي ددې لپاره غوره فن ګڼلای شو، چې د احساسي تعقل او شعور له ځانګړو سرچينو راټوکيږي، خو حيوانات دغه صلاحيت نه لري او دغه واک په اصل کې له نورو واکمنيو سره سره انسان ته د الله(ج) له خوا ورکړ شوی دی. ممکن بيزو (شادي) يا څېښې نور حيوانات هم څه ټاپې کړي او وليکلای شي، خو ليکنې ته احساسي رنګ نشي ورکولای؛ د ذهني رنګونو طبيعي تبارز او رامنځته کيدو ته ((هنر)) او رنګونو ته بيا رنګ ورکول او پر داس ورکونه ((فن)) ګڼلای شو او ليکوالي د فکري هڅونو زېږنده او د عملي کار علمي مهارت او هويت ټاکلی شي.)) (۱۳: ۱۷)

۱۳: هنر؛ طبيعي سرچينې لري او فن مصنوعي؛ او ددې خبرې دليل (الهامي او تمريني شاعري کول) هم کېدای شي.

لنډه دا چې: [ليکوالي د انسان د ماهرانه، باهدفه پوهې او بيا بيا تمرين فني شکل دی.] او دغه غظمت ددې لپاره چې انسان ته رسيدلی دی؛ نو ځکه يې الله رب الجليل داسې يادونه کوي: (الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ(۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ(العلق/۵)).(۲ :)

۱–۳– ليکوالي ميراثي ښکارنده (پديده) ده که کسبي ؟

د تير بحث نتيجه دا شوه، چې (ليکوالي فن او مهارت دی؛ دغه فني مهارت د بدن د غړو په وسيله بشپړيږي.)

اوس اوس پدي خبره غږيږو، چې ليکوالي موږ ته له مور او پلار او نورو مخکې اسلافو (نيکونو) په ميراث رارسيدلې او رارسيږي او که يې موږ کسبوو؟ له ادبي پلوه په وينا او ليکنه کې د (علم) کلمه نه کارول کيږي؛ مثلاً وايو چې علم خبرې کول يا هم ليکل دي، بلکې وايو، چې د خطابې يا خبرې کولو فن. ليکوالي يا دغه عمليې ته هم د فن کلمه کاروي.

موږ ګورو چې په بازارونو کې په لسګونو، زرګونو، لکونو او آن ميليونو خلک شته او يا هم ډېر شمېر خلک په ښوونځيو، پوهنځيو او نورو زده کړييز ځايونو کې درسونه وايي، خو ټول ليکوال نه وي؛ د ليکوالۍ د کسب لپاره لازمه ده(ذوق، تمرين، مطالعې، پوهې او حرفوي کار) ته ارزښت ورکړو.

ډېر ليدل شوي دي، چې زيات شمېر باسواده خلک آن استادان هم ليکنه نشي کولای او که ليکوالي کولای شي، خو فني ليکنه نشي کولا ی؛ له فني ليکنې څخه مطلب (خلک په لنډ او واضح ډول په يوه موضوع پوهول دي). بې سواده خلک شاعران وي، مګر ليکوالان نه! پورته موضوع په ډاګه کوي، چې د ښې او غوره ليکنې لپاره بايد ډېر مشق او تمرين وکړو او خپلې ليکنې د فن استادانو ته وروښيیو. لکه څنګه، چې د (خط) د حسن خط د ښه کېدو لپاره لازمه ده ډېر مشق وکړو او د ورځې په تېريدو سره پرمختګ وکړو او د کمال پوړۍ ته ورسيږو، همداسې ليکوالي هم ده.

ليکوالي د انسان د علمي او تجربي ژوند محصول شوی فن دی؛ له همدې امله کسبي بهير دی، نه مورثي عمليه، جنټکي (وراثتي) مثلې د انسان د شخصيت او علمي هويت په جوړولو کې ډېر رول لري.

ليکنه کول استعداد او پوهه غواړي، خو کسب کول يې تمرين غواړي او همېشنی هويت لوړوي؛ لکه بوټي او ګلان چې پرخې او اوبو ته اړتيا لري، د ليکنې او ليکوالۍ د مسلک پياوړتيا هم په کسب او تمرين پورې اړه لري. ليکوالي ماهرانه، پوهه ده، چې د تمرين او کسب د سحر له لارې غنامندي ترلاسه کوي؛ ليکوالي کسبي پديده ده، چې د مهارت په سين او درياب کې د غوټو وهلو له لارې ښکلا ترلاسه کوي.

چې غوټې پسې وهي په لاس به درشي

چا ويل چې په درياب کې ګوهر نشته...

د ذوق خبره لا موږ هدف ته نږدې کوي:

آن ځيني خلک فلانکي يا بستانکي ته الهامي شاعر وايي؛ په... د خدای(ج) فضل شوی. شعر يې روان شو، دا درسته ده، خو له دې سره سره د ښه شعر ويلو لپاره لا ډېر تمرين ته اړتيا لري او شعر د ليکوالۍ د فن له دايرې بهر مهارت دی!!!

همدا دليل دی، چې د متخصص ليکوال او فني ليکوالۍ درنښت او ارزښت د ليکنې په دنيا کې اهميت پيدا کوي.

۱–۴– هغه ټکي چې بايد په ليکوالۍ کې په پام ونيول شي!

که وغواړو چې فني او ښه ليکنه وکولای شو، لازمه ده، ددغه کار لپاره ورتياوې پيدا کړو او د ليکنې غوره چلندونه په پام کې ونيسو.(مسلکي کار، تمرين او ليکنه وکړو.)

ليکنه په لومړي سر کې((املا)) ده. او املاء په لغت کې مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي. او په اصطلاح کې:(خپلې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دي؛ که څوک له ځانه څه نشي ليکلی او د بل د ليکنې له مخې څه وايي، دې ته املاء نشو ويلای.)(۲: ۱۷)

همدا لامل دی، چې موږ د آسانه او فني ليکنې لپاره اصولو او لارښوونو ته اړتيا لرو، ځکه له فنې لارې (د ليکنې تشې ډکې کړو؛ د ښې او فني ليکنې لپاره بايد لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱: د څه په باره کې ليکنه کوو؟

وار له واره بايد له ځان سره فکر وکړو(د سياست، ادب، هنر، اقتصاد، ورځنيو داخلي او خارجي پېښو، تخليقي پنځونو يا کومې بلې موضوع په برخه کې ليکنه کوم؟ په خپله بايد د غې پوښتنې ته ځواب پيدا کړو. له څه تمرکز وروسته يا (اړتيا احساسوو اصلي مورد او ځای پيدا کوو او يا هم لږ تر لږه د تخليق کولو لپاره فکري خوځون ته لاره اوارولای شو.)

۲: د کومې اړتيا له مخې يې ليکم، يا ليکنه کوم؟

د انسان د فکري خوځون او جسمي تحرک لپاره تر ټولو مهمه (انګيزه) اړتيا ده. اړتيا د حرکت عمده لامل جوړوي. حرکت؛ د فلسفي په حُکم (د ژونديو موجوداتو د پايښت اصل ګڼل کېږي.) (۳۱:۲)

اړتيا، د خوځښت، حرکت، لټولو بالاخره موندنې او کاميابۍ اساسي شرط بلل کېږي. که موږ ليکنه (د يو فرهنګي غوره او برجسته اصل په توګه ومنو، نو لکه د ژوند اساسي توکي به ورته اړتيا احساس کړو.) چې کله مو د ليکنې اړتيا احساس کړه، ورسره سم يې د موضوع د ليکلو تابيا کوو، په ليکنه پيل کوو او په ليکنه کې کاميابي ترلاسه کوو. (په دغه کار کې د موضوع تشخيص له مخې اړين دی.)

۳: ليکنه مې څېړنيزه (تحقيقي) بڼه لري، که ذوقي؟

له اړتيا وروسته دغه درک او پوهه ډېره مهمه ده، چې د خپل کار لوری ته تمرکز وکړو. (زه څېړنه کوم او که هنري نثر ليکم؟).

الف: څېړنه، زموږ له ذهن څخه د باندې پلټنې او کار توکي غواړي، خو هنري نثر(ذهني) پلټنې (تخليق) ته ډېره ځانګړې کېږي. ((د څېړنې لپاره د څېړنې

بيلابېل ميتودونه په پام کې لرلای شو او پـه تخليق کې د طبيعي ښـکلاوو لمن لټول مناسب او مسلکي کار دی، ځکه په پنځونو(ايجادونو) کې الهـام د ښايست معتبر ځپرکی جوړوي.)) (۱۷ : ۲۸)

ب: که مو ځبرنه کوله(موضوع بايد کره کړو او لـه هغې سره برابر مـواد کتابتون او نورو منابعو کې ولټوو او که ذوقي وه نـو ادبي ټوټې او ورسره اړوند شيان يا ځانګړی تفکر او مهال ته ارزښت ورکړو.)

ج: ځېړنه د يو وخت کار نه دی؛ مثلاً: ځېړنيزه مقاله ډېر وخت او ډېره پلټنه غواړي، خو ذوقي ليکنه محدود او مشخص وخت غواړي. او تخليقي اثر ښه دی، چې په يو وخت کې بشپړ شي، کنه لومړنی درک او ذوق بيا تغيير کوي.

د: ذوق؛ د ادب په اصطلاح هغه قوه ده، چې د لطافت (نازکوالي) او ښـکلا درک کوي او د هنر خاوندان ورته ډېر اړ دي.

د خدای بښلي ګل پاچا الفت په وينا لکه: (ځنګه چې د انسان په خوله کې د څکلو قوت موجود دی، چې هغه (ذايقه) ده، همدارنګه په انسانانو کې بله قوه هم موجوده ده، چې د کلام په خوند هم پوهېږي او نور ورباندې پوهولای شي.)

نو ذوقي ليکنې له فطري استعداد څخه قوت اخلي، پـه دغو ليکنو کـې د تفکر، خيال، پوهې او انسـاني درک قـوت ډېر موجود وي. دا ډول رامنځتـه شوي آثـار هنري ښايست ډېر لـري؛ د سليم ذوق قـوت د تخليقي آثـارو بنسټ جوړوي. همدغـه سبب دی، چې (ادبي پوهـه يـوازې پـه زده کـړه کولـو نـه حاصلېږي، بلکې ذوقي برخه يې قوت زياتوي.) ځېړنـه د لټونې د مهـارت لـه املـه پيـاوړې کېـږي او تخليق فردي خيال او ذوق پرمټ وده مومي.

۴: ذهني جمتوالی (اماده ګي):

دغه اصل نه يوازې په ليکوالۍ او ليکنه کې مهم دی، بلکې د ټول ژوند پـه چارو کې مهم اصل جوړوي؛ په تخليقي او تخقيقي ډګرونو کې د تخييل او پلټنې مهارتونه ليکنه پاوړې کوي. په علمي، ورزشي، سياسي او د ژوند ګڼ شمير نورو

اړخونو کې د کارونو په کولو یا ترسره کېدلو کې آسانتیاوې رامنځته کوي. یوه کار ته مخکې له مخکې تیاری او چمتوالی دا معنا لري، لکه نیمايي کار مو، چې له مخکې کړی وي؛ په تېره په تحقیقي او ادبي ډګرونو کې چمتوالی، مونږ ژر هدف ته رسولای شي. د دغه کار ګټه داده چې:

الف: مونږ د تفکر لپاره وخت او موقع په لاس راوړو.

ب: په دغه بهیر کې کولای شو، د تحقیق د کار توکي هم برابر کړو.

ج: آن په تخلیق کې له مخکې(عنوان) موندل او فکري فضاء جوړول د لیکنې قوت زیاتوي او د ادبي او علمي نړۍ خیالي استمرار پیاوړی کوي.

د: ذهني چمتوالی، د ژوند په پراخه ډګر کې، د راتلونکو کامیابه فعالیتونو د ترسره کولو زیری ورکوي.

په ادبي ډګر کې لیکوال له (ماضي، حال او راتلونکي) سره تړې او د کامیابۍ لوړو پوړیو ته یې له ځانه سره لېږدوي.

هـ: له مخکې چمتوالی د راتلونکي سترو تحقیقي کارونو په ترسره کولو او یا نه ترسره کولو کې (د کاري وړتیا او اټکل) اندازه په لاس راکوي او کېدای شي مونږ کامیابه شو.

۵: د لیکنې لپاره د موادو برابرول:

د لیکنې په کار کې د موادو برابرول په دوه ډوله دي:

الف: ذهني مواد، لکه: د تحقیق په کار کې چې یو ښه عنوان د مناسب مضمون لپاره لټوي، همداسې په ادبي نړۍ کې (تخیل) د (تفکر) په لړ کې انځوریزه بڼه پیدا کوي، خو خیالي تخیل د مضمون مفهوم کمزوری کوي؛ د لیکنې لپاره (ذهني چمتوالی) د لیکنې د موادو په برابرولو کې مرسته کوي.

په ذهن کې د موادو او مضمون ژوندي کول، نه یوازې د لیکوال د تخلیق او لیکنې په کار کې مرسته کوي، بلکې پدغه کار سره لیکوال پراخه مضمون آفریني هم کولای شي، چې بیا وروسته د سترو لیکوالو په لیکه کې دریږي.

ب:محيطي مواد ؛ هغه آسانيتاوې برابرول دي، چې موږ په تحقيقي ډګر کې پياوړي کولای شي، (له قلم، کمپيوټر او کتاب څخه نيولي بيا تر ټولو مهمو موادو چې د څېړنې پر مهال پکارېږي؛ تر لاسه کوو او د يو وړ تحقيق لپاره جوګه کېږو.) په ليکنه کې (زموږ پياوړتيا په ذهني او مادي موادو برابرولو پورې اړه لري.)

ج: (ذهني فاکتونه) او (مادي کارولو) له مخکې برابرول په موضوع کې د تمرکز او دقيقې ليکنې واک په موږ کې پياوړی کوي، آن د تخليق اراده پياوړې کوي او د رنګين تخيل واکمني رابښي.

۲: درست او پرځای تلفظ:

الف: په پښتو ژبه کې د (وينا) او (ليکنې) تر منځ د تل لپاره ستونزې او توپيرونه موجود دي، آن په دې وروستيو وختونو کې خو دغه اصل د ځينو ليکوال له خوا په لاسي ډول لا پسې ګډوډ دی او ښه دليل يې دادی، چې (څه ډول غږېږو، بايد هغسې يې وليکو.) پر ځای خبره ده، مګر نمګړتياوې هم لري او هغه دا چې د عمومې کره پښتو ليکنې معيار کمزوری کوي؛ د بېلګې په ډول:

۱: دا هلک ده.(مرکزي پښتو او لهجه)

۲: دا هلک دی.(جنوب غربي لهجه)

۳: دا الک دو. (جنوبي، مسودو لهجه)

۴: دا لک ده. (لويديځه لهجه)

پورته ډول ټولې جملې د وينګ له پلوه درستې دي؛ زموږ د ټولو خلکو لهجې په زړه پورې دي، مګر د معياري ليکنې پر تله او ترازو دغه جمله چې (دا هلک دی) درسته برېښي (درېيم شخص (دا) ضمير مفرد مذکر، نوم (خلک) هم مذکر او (دی)صرفي لاحقه هم د مذکر په بڼه ګردانېږي.

ب: څه چې وايو بايد هغه هماغسې يې وليکو، خو (داستان او هنري نثر) له دې خبرې مستثنی دی. داستان او هنري ليکنه (نه يوازې د فردې احساس

لېږدونکي وي، بلکې ټولنيز احساسات هم رانغاړي او ټولنيز احساس پالل او خپله ژبه او خپل چاپېريال غواړي.)

۷:- ګرامري اصولو په پام کې درلودل ضروري دي.

ګرامر د ژبې قواعد او اصول دي؛ دغه قواعد نه د خلکو په خبرو کې مراعاتېږي او نه په هنري او داستاني ليکنو کې....

همدارنګه په ورځيني ژوند کې هم څوک ناچار نه دي، چې په لوی لاس دغه قواعد پر ځان ومني، يوازې او يوازې ګرامري قواعد په ښوونځيو، کورسونو، پوهنتونونو کې لوستل کېږي او په ليکلو کې مراعاتېږي.

د ګرامري قواعدو او اصولو د (مراعتيدو او په پام کې درلودلو تر ټولو ښه بستر او ځای "ليکنه يا ليکوالی" ده، چې ډېر ژر د دغو اصولو په وسيله مفهومونه لېږدولای شو او د بېلابېلو ژبو او لهجو ويونکو ته کار آسانولی شو.)

په تېره د څېړنې (تحقيق) په برخه کې د ژبنيو او ګرامري قواعدو په پام کې درلودل د معياري ليکنو پوهاوی زياتوي؛ لکه:

الف: ګرامر چې په عمومي ډول درې برخې (غږ پوهنه(فونولوژي "Phonology" ګړپوهنه(مورفولوژي"Morphology" يا صرفي او نحوي يا سنتېکس"Syntax" ساختماني نظامونه) رانغاړي، په ليکني نظام يا د ليکوالۍ په کار کې ډېر مهم رول لري، په تېره خو د مسلکي ليکوالو لپاره دغه قواعدو په پام کې درلودل، يو اړين امر دی.

ب: پښتو ګرامر او ژبه د نورو ګرامرونو او ژبو په پرتله ځينې فونولوژيکي، مورفولوژيکي او نحوي توپيرونه لري، چې هرومرو يې زموږ پښتانه ليکوال بايد په پام کې ولري؛ د بېلګې په ډول، درانه يا ځانګړي توري(ټ، څ، ځ،ډ، ړ، ښ، ڼ،ږ)، د زورکي(Ə) واول او ياګانې؛ لکه: (نرمه (ی)(ay)؛ زورکې واله(ۍ) (Əy)؛ زوروا له(ئ)(Ə y) چې درې واړه غبرګغږونه (ديفتانګونه) دي، اوږده (ې)(e)، لنډه (ي)(i)، چې واولونه دي، له بلې خوا د

(مذکر او مؤنث) مسله او د نومونو مغيره حالتونه په پام کې درلودل، د پښتو ليکونو او ليکوالۍ برجستګي هم زياتوي؛ بايد په پام کې ونيول شي.

ج: له دوديز وينګ (تلفظ) سره زموږ د ليکوال ليکنه په تېره په مورفولوژي برخه کې ښکاره توپير ولري؛ لکه په کليوالي او ساده خبرو کې کلمې يا جملې لنډوي؛ د بېلګې په ډول: (ځيکې)، (نه کم) چې بايد (څه يې کوې) او (نه يې کوم) وليکل شي، همداسې ډېر مثالونه نور هم لرو.

د: لکه چې مخکې وويل شول په پښتو ژبه کې د اکر(حالت) موضوع د پام وړ ده. ((له حالت څخه مراد دادی، چې يو نوم په جمله کې د خپل چاپيريال په لحاظ څه حالت لري.)) د بېلګې په توګه لاندې مثالونو ته توجه وکړئ:

۱: زرمينه راغله.

۲: زرمينې ډوډۍ پخه کړه.

۳: ما زرمينې ته ډوډۍ پخه کړه.

۴: ما زرمينه وترله.

۵: د زرمينې ژوند خراب دی... که چېرې پورته مثالونو ته ځير شو وينو، چې (په لومړۍ جمله کې زرمينه په اصلي بڼه او په دويمه جمله کې په غير اصلي (زرمينې) په بڼه راغلې ده.

په لومړۍ جمله کې د جملې فعل لازمي دی، د لازمي فعل فاعل په اصلي حالت راځي، په دويمه جمله کې د جملې فعل متعدي دی؛ په تيرمهال کې د متعدي فعل فاعل په غيراصلي بڼه استعماليږي....)) (۱۱ : ۴۵-۴۶)

هـ- په پښتو ژبه کې له نورو ژبو سره(عدد او معدود) توپير هم شته؛ لکه، د بېلګې په ډول کله چې عدد جمع کېږي نو معدود هم بدلون مومي.

مفرد جمع

يو هلک دوه هلکان او ورسره کومکي فعل يې هم بدلون کوي:

مفرد	جمع
يو هلک راغی	دوه هلکان راغلل
يوه نجلۍ راغله	دوه نجونې راغلې
يو سړی راغی	دوه سړي راغلل
يوه ښځه راغله	دوې ښځې راغلې
يو سړی ووت	دوه سړي ووتل....

دزياتو معلوماتو لپاره وګورئ.(۱۴ : ۸۸)

ي:- په پښتو ژبه کې د جملو جوړښت په ځينو برخو کې توپير لري. (جملې ته د متن د اندازه کولو واحد هم وايي.) په پښتو ژبه کې: ((د يوې بشپړې جملې عمومي ځانګړنې داسې بيانوو:

۱:د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواک ګرامري شکل دی، چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

۲: د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي ارکان(مبتداء او خبر) وي.

۳:جمله(نحوي واحد) وي..

۴: جمله نه تجزيه کېدونکې واحد دی او ....)(۱۲ : ۳۶)

۸:- دوه بېلې کلمې سره جلا ليکل:

ليکوالو ته لازمه ده، په خپله ليکنه کې (دوه بېلې کلمې يو له بله يو ځای ونه ليکي يا ونه نښلوي.) نن سبا دغې خبرې ته ډېره پاملرنه نه ساتل کېږي؛ لکه:

درست	نا درست
لوی کور	لويکور
تول سړي	تولسړي
برګ چرګ	برګچرګ
ځوان سړی	ځوانسړی
خپل وطن	خپلوطن

خپل سر　　　　　　　　خپلسر

پورته کلمې چې بشپړ مفهوم لېږدوي، که جلا له نورو کلمو ولیکل شي درسته ده؛ کلمه معمولاً (ډېرځله) ساده او ترکیبي وي، کېدای شي یوه کلمه له دوو مورفیمونو هم جوړه وي؛ لکه:

کتاب + چه= کتابچه، ترکیبي کلمې لکه پوهنتون ، درملتون، میېرتون او ....

۹:کوم ګړونه یو ځای او کوم جلا لیکل کېږي؟

مقید مورفیمونه کله جلا ، کله هم یو ځای لیکل کېږي، خو دا هم د یوې قاعدې له مخې وي.

د پښتو ژبې د پیاوړي لیکوال، زبردست محقق او ښه استاد د پوهاند ډوکتورمجاوراحمد زیار په نظر: ((د ژبپوهنیزي قاعدې له مخې ټول ژبني توکي یا ویوونونه (واحدونه) سره بېل بېل لیکل ، یا په بله وینا د اړوند لیک سیستم له شونتیا سره سم، تر وسې وسې جولیز یووالی له مانیزیووالي سره غاړه غړې کول په کار دي که هغه آزاد وییکي وي، لکه سربلونه (سرینه) ، وستربلونه(پسینه) او اړوییکي (په، پر، تر، د ، له، سره، کې، پورې، ته، چې، که ، او ، هم) که ساده وییونه وي، لکه نومونه (کور، لوی، زه، ته ، دی، دا ، هغه، یو ، دوه) یا ګړونه(تلل، خوړل، ځي، خوري) او یا ترښتي ، ترکیبي او بیلښتي (اشتقاقي) وییونه وي، لکه: ګټل، پوهنمل، پوهنتون، مرستون، تلپاتي، ولسمشر، لاسلیک...))(۱۵: ۷۷)

ځینې کلمې چې له دوو مورفیمونو څخه جوړې شوې وي، لکه: نیکي، مستي، سستي، ټولیمشر او ...بیلول یې درست نه دي.

۱۰:- سربلونه د کومو نومونو تر مخ او وستربلونه د کومو نومونو تر شا لیکل کېږي؟ سربلونه (پیشنه ها، Prepositions) او وستربلونه(پسینه ها، Post positions) تړلي ګړونه (مورفیمونه) دي، په جملو کې (وړې، وړې) ټوټې دي، چې خپلواکه معنا نه لري، خو د نورو خپلواکو کلمو سره او یا د جملو

په منځ کې ستر رول لوبولی شي؛ د فيثاغورث په وينا:((مقيد مورفيمونه) د خپلواکو او په مجموعي ډول د کلمو د ستري کورنۍ په جوړښتي نظام کې ډېر مهم او د اول سر غړي نه دي، خو ددغې کورنۍ په غني کولو، ټولولو، نږدې کولو، تړلو او پيوستون کې مهم رول لوبولی شي؛ مقيد مورفيمونه د جملو د جوړولو او پوره کولو غوره ممد او مددګار توکي ګڼل کېږي.)) (۳۰ : ۱۹۲)

هغه سربلونه چې د خپلواکو کلمو څخه د مخه او وروسته راځي او مناسب تړاو پيدا کوي، په لاندې ډول په عملي توګه د يو لښتليک (جدول) په توګه راوړو:

ګڼه	سربل	اوستربل	مثالونه
۱	په	کې	په کور کې
۲	په	سره	په زيار او زحمت سره
۳	په	پورې	په چا پورې
۴	په	پسې	په تا پسې نه ځم
۵	پر	باندې	پر څوکۍ باندې ناست يم
۶	پر	سربېره	پر دې کار سربېره نور کار هم کوم
۷	د	لپاره	د خبرو لپاره وخت نه لرم
۸	د	غوندې	د مزدور غوندې يې وګټه
۹	د	کره	د احمد کره نه ځم
۱۰	تر	لاندې	تر ميز لاندې پروت دی
۱۱	تر	پورې	تر ښوونځي پورې ځم
۱۲	له	سره	له خلمي سره ځم
۱۳	بې	څخه	بې له اوبو څخه ژوند ګران دی
۱۴	و	ته	و تا ته مې ووې. (۱۱ : ۳۲)

په پورته جملو کې ګورو ، چې ځينې جملې بې سربل او وستربل هم جوړېدلای شي؛ لکه: (په کور کې يم.) چې په ځينو پښتو مرکزي لهجو کې(کوريم) هم وايي. زموږ موخه داده چې مقيد مورفيمونه اصلي کلمې او جملې نه دي، خو د فيثاغورث په وينا د کلمو د کورنۍ په لامظبوط ـ والي کې غوره رول لوبوي.

۱۱:-يوه کلمه د بلې په شان ونه ليکو: کيداى شي دوه کلمې چې د وينګ (تلفظ) له مخې نږدې وي او يا په ليکلو کې سره يو شي وي، خو په معنا کې سره توپير لري، يو د بل په ډول ونه ليکو. او يا يې هغسې تلفظ نه کړو ؛ آسانه خبره داده، چې پښتو هره کلمه جلا ليکل او بېله معنا لري؛لکه:

لغت	معنا
۱: ګوډ	لنګ
۲: ګډ	مشترک
۳: پوښتنه	تپوس (سوال)
۴: پښتنه	زن پشتو زبان (اسم فاعل)(زن پشتون)
۵: نوی	جديد
۶: نه وي	نباشد
۷: توروي	سياه مي کند
۸: توروي	سياه باشد

دغه ستونزې په نورو ژبو کې د هغو له جملې(عربي او دري) ژبو کې شته، چې د معنا له پلوه دوه سره بېلې کلمې دي، خو ليکل يې سره يو شی دی ؛ لاندې کلمې وګورئ:

۱: شير(šir) شودې

۲: شير(šer) حيوان (زمری)

په پښتو ژبه کې (غړی) عضواوغړی صدقه – خيرات.

۱۲:- د (نه او مه) (نفي او نهي) توري دي له افعالو جلا وليکل شي.
توضيح: (نه) لومړی شخص (اسم فاعل) يا (زه) ته منسوببږي، (نه خورم، نه ځم، نه کوم) د لومړی شخص په اراده پورې اړه لري، ځکه نويې (نفي) يا رد کوم. او (مه) په امريه جملو کې هغه هم پداسې حال کې راځي، چې د دويم شخص لاس له يو کار څخه نيسي؛ که مطلق امر نه کوي يا امر نه کوي يا امريه جملو کې نه استعمالېږي نو ممانعت يې کوو. لنډه دا چې: ((د (نه) او (مه) توري چې د (نفي) او (نهي) لپاره راځي، بايد له کړونو(فعلونو) جلا وليکل شي، مګر په (نشي او نشته) کې يو ځای ليکل کېږي.)) (۲۰ : ۹)
او دا چې (نشي، نشته، نکړي، مشه، ناخلي) ډېر ځله يو ځای ليکل کېږي، د پوهاند زيار په وينا (خپلواک وييونه؛ قيدونه او فعلونه نه دي.)

۱۳:- د پښتو ژبې د ځانګړو تورو د کاروني ځانګړنې له پامه نه غورزول.
پښتانه ليکوال بايد دا خبره ډېره په پام کې ولري او هغه دا چې ډېر داسې توري او آن کلمې په (پښتو) کې شته، چې په نورو ژبو په تېره دري او عربي ژبو کې نشته؛ دا توري په پښتو ليکنو او ليکنه کې ځانګړې اهميت لري، چې بايد په خپل ځای کې وليکل شي؛ لکه: (ښ) چې ځينې پښتانه يې په (خ) سره وايې او يا يې په (خ) تلفظوي او ځينې نور يې د (ش) په ډول وايي؛ د بېلګې په ډول: (ننښه(نښاني)، که (نشه) وليکل شي، کيداى شي له پتې پرته د (naša) (سکرآور) مشروبو معنا هم ورکړي.
همدارنګه (لوښي، اوښ، ښکنه، ښه) او نور کيداى شي په(لوشي، اوش، شېکڼه، شه يا لوخي، اوخ، خېګڼه او خه) وليکل شي له (لوښي، اوښ، ښېګڼه او ښه) سره هم معناوې، چې څه ستونزه نه پيښوي، خو زه يې د ليکلو جواز نه شم ورکولای، مګر په وينګ (تلفظ) کې خو د هر چا واک خپل دی.
په ياد ولرو (په پښتو غني ژبه کې) ډول ډول وينګونه شته، چې هر يو يې د ولس له

خوا اختياري استعمال لري، او دا واک الله(ج) ورکړی دی. خو په (خ) يا (ش) پيل کلمې بايد په (ښ) ونه ليکو ؛ لکه: ختېه(ښتېه) خاوره(ښاوره)، شګه (ښګه)، شولې(شالي، ښولې) يا خولې ونه ليکل شي.

۱۴:- پور وييونه (له نورو ژبو راغلي لغتونه) په ليکلو کې بايد توجه وکړو، چې د خپلې ژبې تر قاعدې لاندې راشي او وليکل شي. او آن په جمعه کولو کې يې د خپلې ژبې د جمع کولو لاره ونيسو ؛ لکه: موضوع= موضوعګانې معنی= معناوې؛ يا هغو کلمو ته چې نوم لرو، پښتو نوم ورکړو. معصوم(ماشوم)، شمع (شمه)، طمع، تمه، قصه (کېسه)، فوج (پوځ)، صباح (سبا)، ميراث(ميراث) قرار(کرار)، سحر(سهار)، فيل(پيل)، طوفان (توپان)، کميز يا قميس (کميس)، او نور لغتونه هم شته.

۱۵:-د (ځ) او (ز) تورو توپير: کله نا کله د (ځ) او (ز) تورو تر منځ څه په وينګ او څه په ليکنه کې توپير نشي کېدلای؛ که څه هم (ځ) چې ځانګړی پښتو توری دی، درونـد ويل کېږي او چې کلـه تلفظ کېږي، نو ژبـه د پورتـه مخکې غاښونو سره تماس کوي، خو (ز) عربي توری دی. له پخوا زمونږ په ژبو کې مروج دی، عادي او ليک ويل کېږي، ژبه ډېره نرمه د لاندې او باندې مخکې غاښونو سره تماس هم نه کوي، تلفظ کېږي؛ لکه: (ځان) په پښتو ژبه کې د (ځه) امر فعل او (زه) لومړی شخص ضمير تر منځ کله ن توپيرېږي؛ يا ځوږ مخکښته که په (ز) وليکل شي (زوږ) ترې جوړيږي.

آسانه لار داده؛ هغه کلمې چې په دري ژبه کې په (ج) ويل کېږي او ليکل کېږي په پښتو ژبه کې په (ځ) راځي؛ لکه: (جان، ځان، جنګل، ځنګل، جوان، ځوان...) خو دغه قاعده دومره علمي نه ده. دوکتور مجاور احمد زيار په وينا: (("ځ" د پشتو په څلورګونو ګړدودي ډلو کې د ((ښ،ځ،ږ،ژ) تر څنګه له شمال ختيزې هغې څخه ترې تم شوي او له همدې کبله يې اړوند ليکوال په ليکدود کې زياتره ټکني کېږي.

هغلته چې باید (څ) ولیکل شي، (ز) لیکي او چېرې چې (ز) ته اړتیا وي، هلته (ځ) کاږي، د (ځ) پر ځای (ز) لکه په غزیدل، ځوریدل...؛ د (ز) پر ځای (ځ) لکه په ځوي، ځوځات یا خوځات، ځېږیدل، ځانګو، ځانګل یا ځنګل، ځنګلول، ځنګېدل، یو اځې، ځما، ځمونږ یا ... هم ناکره دي. سلیمانځی، قتیل ځوی... که څه هم په یو لړ منځیو ګړدودونو، لکه و خروټو، اندړو او وردګو په هغو کې څه نا څه وینګ هم شته خو د لړه لیکوالي له کبله له آرو معیارونو غورځي.))

۱۲:- د (ث) د توري سم تلفظ و کړو؛ دغه توری د پښتو ژبې ځانګړی او دروند توری دی، په ځینو مرکزي او شرقي لهجو کې یې ځای (س) ته پرېښی دی، دا ځکه چې وینګ یې (س) ته نږدې دی؛ نه یوازې یې دري ژبې مراعات نشي کولای، بلکې زموږ د پام وړ شمیر پښتانه یې هم درست نه وایي؛ د (ثلورو) پر ځای (سلور) د (ثادر) پر ځای (سادر) د (ثلویښت) ته (سلویښت)، سپېثلي ته سپېسلي وایي.

دغه کار او دغه نیمګړي تلفظ د کلمو په معنا کې تغیر راولي. لکه: ثټ (ګردن) که (سټ) وو ایو، نو د مړشوي یا قتل کړای شوي معنا ورکوي؛ یا ثوک (کی؟) (سوک) ولیکو (مشت) (موټی شوی لاس) ترې جوړېږي.

۱۷:- د پښتو ثلور توري (ټ، ډ، ړ، ڼ) په ښه ډول تلفظ او ولیکو.

له وینا وال څخه لیکوال ته دېره اړینه ده، چې پوره یې په لیکنه کې مراعات کړي، ځکه دغه توري له یوې خوا د پښتو درانه او خاص دي؛ زموږ د ژبې بډاینه وربانډې ده او سم نه ویل او نه لیکل یې د کلمې په معنا کې تغیر هم راولي؛ لکه لاندې مثالونه:

۱: ټ- ټول (تمام)

۲: ت- تول (وزن، پیمانه)

۳: ټ- ټبر (قوم، کورنۍ)

۴: ت- تبر (د لرګیو ماتولو وسیله)

۵: ډ- ډاډ (اطمینان)
۶: د_ داد (بخشش)
۷: ړ- ړوند(کور)
۸: ر- روند(پروسه، بهیر)
۹: ڼ- ڼیرۍ(شلخې) (بوټي) دی. (حبیب الله جاج پښتون زوی استاد) (۹ :)
۱۰: ن- نرۍ (نازک ،مهین باریک)
۱۱: ڼ- ڼیزی (مرز ته ورته مارغه دی)(۳۰: بغلان، نهیرین، تنګي تبقان-نعیم).
۱۲: ن- نرۍ (باریک، مؤنث نوم)

یادونه: کله نا کله دغه توري مرکزي پښتانه هم درست نه وایي. او لیکل خو یې لا پرېږده. ددغو تورو درست تلفظ دا ګټه لري ،چې نه یوازې د خپلې ژبې توري ښه ویلای او لیکلی شو، بلکې د نورو ژبو لکه: انګلیسي دې ته ورته توری هم ښه ویلای او لیکلای شو؛ لکه: (Water) واټر، برایډ(Bride) او نور....

ټوکه: یوې غېرې پښتنې محصلې په ټولګي کې رانه وپوښتل؛ زه دودۍ وایم ،ډوډۍ نه وایم؛ ما ورته په ټوکه وویل: دودۍ د بازار نوم دی هغه چې نانوایان ورسره ځنې، د لاسو او بشو خیرې پخوي او که سره شي نو نه خوړل کېږي، خو ډوډۍ د مور په لاس پخه شوې د تناره (نان) ته وایې چې خوړ بوی یې هم سرې مړوي او نشه کوي. (ناپښتو ځانګه، دري صنف).

۱۸:- د "و" (o,u) توری، ډولونه او د هغو ښه تلفظ دی، پخوا او په پخوانیو ګرامرونو کې یې ډولونه ډیر وو ، خو اوس دوه ډوله واو مروج دی او هغه هم په لیکلو کې.

۱: اوږد واو(و) (o) ؛ موقعیت له پلوه (منځنی، ورستی،ټینګ او ګرد دی) لکه: اور(or)، کور(kor)، یا زانګور، درخو، ورشو...؛خو په زانګو ، درخو کې نسبت کور او (اور) ته څه لنډ ویل کېږي، مګر په(اور) ، کور، نور...کې بیا ټینګ ویل کېږي.

۲: لنډ واو(و) (u)، موقعیت یې، پورتنی، وروستنی، ګرد او سست آواز دی؛) لکه: اوم(um)، زوم(zum)، ټټو(ṭaṭ u)، یابو (yabu).. خو په زوم او اوم کې نسبت ټټو او یابو یا سور ته لږ څه اوږد او په ټټو ... کې له زوم څخه لنډ ویل کېږي.

زموږ په لیکنو کې یو ډول (واو) لیکل کېږي، مګر د مسلک خاوندان یې په تلفظ او کارولو باید ځان پوه کړي.

۱۹:- د یاګانو کارونه او سم تلفظ په پښتو ژبه او په تېره لیکوالۍ کې مهم اصل جوړوي.

په پښتو ژبه کې د نورو ژبو په توپیر څو ډوله یاګاني (ی،ي،ې،ۍ،ئ) شته، چې هم یې پښتو ژبې ته ځانګړنه ورکړې او هم یې سخته کړې ده؛ لازمه ده دلته دوه خاطرې راوړم.

×   ×   ×   ×   ×

×   X

خاطرې:

۱: یوه ورځ چې د مختلفو ژبو استادان سره ناست ول، په ټوکو وویل شول د پښتو ژبې دومره یاګانې څه پکار دي، یو تن ځواب ورکړ، د پښتو ژبې یاګانې د (نارینه او ښځینه) نومونو ،صفتونو، شیانو او ځایونو د پېژندلو او تصنیف کار آسانه کړی دی !، خو بیا هم دغو ټوکیزو خبرو دوام وکړ او وویل شول (خوب است که برای اشیاء و اسمای مذکر و مؤنث یک (ی) مروج باشد !) په ځواب کې ورته وویل شول، په چا کې چې د ښځې او نر توپیر وي، نو په ژبه کې یې هم له ورایه ښکاري....

۲: د لوی استاد اروابناد پوهاند رښتین صاحب ځویم تلین و په (۱۳۸۰) کال په ننګرهار کې لمانځل کېده، د لومړیو پرانستونکو وینا وو په لړ کې د

ښووونې او روزنې وزارت تدريسي معين ښاغلی پتمن د نورو خبرو تر څنګ په کابل ښار او نورو ښارونو کې د تدريسي نصاب په برخه کې خبرې وکړې؛ هغه وويل: زموږ درسي نصاب ښه دی، خو پښتنو او غير پښتنو ته پښتو ژبې په تېره(پښتو ياګانو د ېروالی) ژبه سخته کړې، چې موږ ورسره مخالف يو... دومره ياګانې څه پکار دي. نوموړي دا خبرې وکړې او له ستېجه د سترګو په رپ کې ورک شو. لنډ ځواب دا دی، لکه څنګه، چې هر (مارغه په خپلو ښو ښايسته دی، هر قوم په خپله ژبه معزز او مکرم دی ! ستونزه دا ده، چې زموږ د ښووونې او روزنې تدريسي نظام ستونزه لري او هغه دا چې: شاګردانو ته بايد له اول ټولګي څخه په درست او مسلکي ډول د مسلکي او باتجربه ښوونکو له خوا د ژبو درس ورکړ شي. يو ماشوم هغه وخت ښې ژبې زده کولای شي، چې همزمان يې زده کړې.

د پښتو ياګانو ، د کارونې ځايونه او مثالونه:

الف: واول: ې(e) ، ناکش، اواز دی..

۱:- هېر (her)

۲:- ډېر(ḍ er)

۳:- تېر(ter)

يا ادې(ade) ، شودې(šode) شيدې(šide) دغه(ې) په ډېر ځله په مؤنث نومونو کې کارېږي.

ب: لنډه: ي(i) دا هم واول دی؛ په مذکر نومونو کې کارېږي؛ لکه: دوبي(dobi) ، موچي(moči) ، توپچي، ربابي، کبابي... البته په ځينو نسبتي او مفردو نومونو کې چې (اهل کسبه) وي؛ راځي. زياتره هغه مفرد نارينه نومونه، چې په نرمه (ی) بې ټکو(ی ay) پای ته رسيدلي وي د هغه د جمع کلولو لپاره؛ لکه: سړی – سړي، منګی – منګي، پسرلی-پسرلي. زياتره هغه يوګړي (مفرد) نارينه نومونه، چې مفرده بڼه يې په (ی) پای ته رسيدلی وي. د هغو د ګردانيدونکي (مغيره) حالت لپاره؛ لکه: سړی وايي (اصلي حالت) ، سړي ويل کېږي

(اوښتی(مغیره) حالت) منګی اوبه دی (اصلي حالت) منګي اوبه لرلي (مغیره حالت)، زمري غوښه وخوړه (اوښتي بڼه) او داسې نور... د نورو معلوماتو لپاره وګورئ: (د پوهندوی ممحدآقا شیرزاد، لیکوالي، ۱۲،۱۵مخونه).

ج: نیم واک (ی) (ay)؛ دغه (ی) یا غږ د کلمو په پیل او منځ کې راځي او د کلمو په پای کې یوازې د غبرګغږ په توګه راتلای شي؛ د کلمو په پای کې لکه: سړی، منګی، په سرکې؛ لکه: یور، یو، یووالی او ... یا ځای، چا....

د: دیفتانګ (ۍ) (Əy) زورکی، چې د هر ځله ښځینه نومونو لپاره راځي؛ لکه: سپرلکۍ، سپوږمۍ، کړکۍ، څپلۍ او ....

هـ: دیفتانګ (ئ)(Əy) زوروالـه (ئ). دغه (ئ) هم دیفتانګ (غبرګغږ)دی؛ په تلفظ کې کټ مټ لکه زورکۍ واله (ۍ) غوندې وي، خو په استعمال کې توپیر لري، ځکه دا (ئ) په فعلونو کې راځي یا کارول کیږي؛ لکه: خورئ، کښېنئ، دوستئ، ځئ او ... لنډه دا چې یاګاني په پښتو لیکوالۍ کې ډېر ارزښت لري او په مفرد، جمع او مغیره نومونو کې راتلای شي او خپله بڼه بدلوي او د چا خبره له (سړی)(سړي) او له کرزی(کرزي) جوړوي، نو که لیکوال او بیا ویاند په دغو خبرو پوه نشي (یاګاني) درستې تلفظ او نه شي لیکلای نو د پښتو ژبې حق به یې نه وي اداء کړی؛ (پښتو ګرامر که خلکو ته سخت ښکاري، خو زه وایم د یوې پیاوړې ژبې پیاوړی ګرامر وي او د پیاوړتیا یوه وجه یې همدا یاګاني هم دي.) پر ځای ده چې د ارواښاد امیرحمزه غزل بول د غوره فکر د یاد پلوشې دلته څه وځلوو:

اغیار که وایي د دوزخ ژبه ده زه به پښتو سره جنت ته ځمه(۲۱:)

خدای ښښلی الفت هم (ی) پنځه ډوله بللې. (لیکوالي:۵)

د ښې لیکنې لپاره لیکوالو ته لازمه ده لاندې روزنیز اصول (د ځاني روزنې لارې) هم په پام کې ولري؛ د شکلي کارونو سره سره تربیتي کارونه هم ضروري دي.

۲۰:- مطالعه – که څوک غواړي، چې ښه ليکوال شي لازمه ده، د سترو ليکوالو او استادانو بيلابېل آثار مطالعه کړي؛ په تېره د (تخليقي او يا تحقيقي) نثر مينه وال ليکوال بايد دغه کار ډېر په پام کې ونيسي، څو په فني او مسلکي ډول ليکوال شي. ښه ليکنه کول او ښه ليکوال کېدل د ډېرې مطالعې، عملي تمرين او مسلکي توب له برکته ترلاسه کېدای شي. ځکه تمرين ورتيا رامنځته کوي، ليکوال د فکر واک حاصلوي او څه چې غواړو په آسانه او کره ډول ليکلای شو؛ له همدې کبله نه ټول خلک د ليکوال کېدو لپاره تمرين کوي او نه هم ټول خلک ليکوال دي. ليکوال په هره ټولنه کې د ګوتو په شمار وي. ليکوال با کلتوره انسان وي او د ټولنې جوهر وي؛ لکه:

جو داني قدرې يو لال په کې پيدا شي
نور همه واړه د تورو کاڼو غــــر دی...(۷ :)

۲۱:- صبر؛ په هر کار کې صبر، سينه او حوصيله کول لازمي خبره ده. ليکوال له الفاظو او کلمو څخه د معناوو ماڼۍ جوړوي، دغه ماڼۍ دايمي ماڼۍ ده، دا ماڼۍ د ټولو ده، خو دا ماڼۍ لکه د ډېرو او ختو ماڼۍ د ډېرو او عادي خلکو(مزدورانو، باشيانو او انجينرانو) له خوا نه جوړېږي؛ ددې ماڼۍ او قصر جوړونکی، طراح او پورته کوونکی يوازې يو تن (پخپله ليکوال) وي. ارواښاد الفت د پښتو ژبې معاصر ليکوال چې لکه لمر روښانه ځلېږي، نظر درلود ، ټوله شپه به مې ليکنه وکړه، خو پاڼې به مې وشکولې، مګر صبا(سهار) به مې بېرته ټولولې. همدارنګه د نړۍ ستر ليکوال (لف تولستوي) خپل نامتو اثر ((جګړه او سوله)) کابو شل واره وليکه.

بالزاک ( ) چې د آلمان هېواد پياوړی ليکوال و، د ليکوال کېدو په لاره کې يې ډېرې سختۍ ليدلې دي، نوموړی په خپل يوه اثر چې داستاني بڼه لري او په فارسي ژبه ژباړل شوی او ((دختر زرين چشم))نومېږي؛ ليکي: ((دوه شيان له مور سره په ليکوال کېدو کې ډېره مرسته کوي، صبر او دوامداره کار، بل

ترتيب او نظم... که مور غواړو په ربښتني معنا ليکوال شو او په دغه خوند وپوهېږو لازمه ده (هره ورځ، په ډېر صبر او ښه ترتيب سره ليکنه وکړو.)) (۲ :)

د ايران هېواد پياوړی محقق او ليکوال علي دواني پدغه برخه کې وايي: ((په ليکنه کې له صبر سره سره يوې موضوع ته پاملرنه او په هغه کې ښه فکر کول ضرور دي؛ له بلې خوا بايد د ليکنې مضمون مو دومره ښکلی او غوره انتخاب کړو، چې خلک ورته پاملرنه وکړي او ويې لولي.))
(۱۷:)

۲۲:- (فصاحت، بلاغت، صراحت، ابتکار او...) بايد په ليکنه کې په نظر کې ونيول شي. تخليقي او تحقيقي ادب دواړه بايد د ښکاره (عنوان او مضمون) درلودونکي وي، که مضمون له مخکې موجود نه وي هره ليکنه، چې وي کمزورې به وي؛ آن په شعر کې ((نوی مضمون)) زموږ ليکنه پياوړې کوي، که څه هم شعر د انسان د ژوند احساس خو رانغاړي، خو مسلکي او تحقيقي ليکنې ژوندي او تحقيقي مضمون ته اړه لري.

۲۳:- ذوق: د ليکنې لپاره ((ذوق)) ((مينه)) ډېر ضروري دي؛ ((ذوق محرک قوت دی، چې هدف ته د رسيدو لارې موږ ته آواروي؛ ذوق د هيلو او اميدونو غوټۍ زرغونوي او موږ آرام ته نه پرېږدي، احساس راکې روزي او اندورني خوځښتونه (تحرکات) ژوندي ساتي؛ که موږ وغواړو دغه خوځښتونو ته سازمان ورکړو. بريالیتوبونه به زموږ دروازې وټکوي. ذوق او شور په انسان کې په طبيعي او مصنوعي ډول شتون لري، ښه داده چې دغه ملائيکه وروزو.))
(۲۸: ۱۲۴ـ ۱۲۵)

(اروا پوه –شاتو بريان وايي: په هر سر کې يو شور يا ذوق شته، خوشبخته خلک دغه شور پيدا کولای شي.)

۲۴:- احساس؛ متحرکه نيرو او قوت دی، چې موږ کار ته هځوي. لشک کولافسکي (۱۹۳۰) چې دلهستان دی، د شلمي پېړۍ يو پياوړی متفکر دی، ډېرې ليکنې او څېړنې يې کړې دي؛ نوموړي د ليکنې او څېړنې په کار کې (احساس) ته ډېر ارزښت ورکوي او وايي: ((احساس او احساس درلودل نه يوازې موږ په ټولنيز ژوند کې له انفراديت څخه ژوغوري، بلکې موږ ته انرژي او قوت هم راکوي او د څېړنې په کار کې خو دوه ګټې موږ ته لري او هغه دا چې يو مو پوره تفکر کولو ته هڅوي او بل دا چې د دندې (تحقيق) په قوي کولو او مسلکي کولو کې راسره مرسته کوي.))
(۲۲: ۹۲)

همدارنګه د پښتو ژبې پياوړی ليکوال، متفکر او نوښتګر شاعر خدای بښلی ګل پاچا الفت د شعر په ژبه د لوړو کارونو د ډېر ښه ترسره کولو لپاره ((احساس)) ډېر اړين او حتمي طاقت ګڼي او وايي:

يو پټ غلی احساس دی چې آرام مې نه پرېږدي

په اور مې سوزوي لکه چې خام مې نه پرېږدي .....)(۴:)

احساس درلودل، کارونو ته د هځونې يو ښه او غوره وسيله کېدای شي.

۲۵:- حافظه؛ د ليکوال او ليکوالۍ لپاره د حافظې پياوړتيا ډېره اړينه ده، ويل کېږي انسان که په هرسن و سال (کلونو) کې وي؛ کولای شي د دوامداره رسک (تمرين) او (ژورتيا) له لارې خپله حافظه پياوړې کړي. پر حافظه واک درلودل د تفکر لړۍ پياوړې کوي او د ليکنې پرمهال د اصلي مطلب تل ته ورننوځي او هغه اصلي کليدي ټکي کولای شي، د قلم پر وسيله په ښه ډول وليکي.

د حافظې د پياوړتيا په برخه کې چې کومې نوې څېړنې شوې دي، راښي، چې موږ په تېره (ليکوال) څنګه کولای شو خپله حافظه پياوړې کړو.

پاسکال حافظه (memory) داسې تعريفوي: ((د مغز يوه برخه ده، چې

لـه مغـز څخـه د بانـدې شـيانو سـره د تمـاس پـه صـورت کـې هغـه خپلـوي. ((memoriction)) د شيانو هغـه مهـال ښـه تـر سـره کېـږي، چې خپلـه حافظـه (زيرمتون) فعـال وساتو ؛ د حـافظې فعـاليت د وړ تمرينونـو لـه لارې انسـجام پيـدا کوي.

هـوش او حافظـه سره نږدې شـيان دي؛ لـه فکـر او معـزو څخـه عبـارت دي. هـوش حـافظې تـه لاره اواروي څـو د بانـدې شـيانو، آوازونـو او نـورو ښـکارندو (پديـدو) پـه برخـه کـې فکـر وکـړو او بيـا يـې د مغـز د محرکـه او محـافظوي قـوت (حافظې) په قوت خپل کړو.

د حافظې د پياوړتيا لپاره لازمه ده له ځينو تکنيکونو څخه کار واخلو:

الف: ټول خلک حافظه لري، چې کار تـه د ځيرتيا (دقت) له امله پياوړې کېږي.

ب: حافظه د مغز لاس لاندې ده، مغز د تحرک له امله وړتيا ترلاسه کوي.

ج: مغز لکه نورو اندامونو په خبر عمل کوي، د مغزو د پياوړي کولو لپاره هم لازمه ده، ځيني تمرينونه وشي.

د: ښـه تکنيکونـه او ښـه عمـل ، ښـه حافظـه رامنځتـه کـولای شـي. د مغـز او حـافظې د فعـال او قـوي سـاتلو لپـاره پاسـکال، ولتـر، ريـوارول، افلاتـون، ژرژدو هامل او پلاشن ډېر نظرونه ورکړي،

بله مهمه خبره داده، چې لـه مطالعې يـو ساعت وروسـته، بيـا پنځـه او اتـه ساعته وروسته لومړی موضوع تکرار کړو.))(۲۴: ۳۱، ۳۲، ۳۳)

۲۲:- نوښـت (ابتکـار): د الفـاظو د اداء کولـو طـرز نويـوالي تـه نوښـت يـا ابتکار وايي.

نوښت د تخليق قـوت زياتوي؛ د الفـاظو د وړانـدې کولـو لارې-چارې پـه ټولو متونو ، خو په ادبي او هنري متونو کې عمده رول لرلی شي، نوښت (ابتکار) نـه يـوازې پـه الفـاظو پـورې اړه لـري، بلکـې پـه مضـمون پـورې هم مربـوطيږي. کـه

لیکوال د نوښت هڅه ونه کړي، نو پرمختګ یې ناشونی دی؛ دغه پرمختګ پرله پسې کار غواړي؛ په څېړنیزو یا تخلیقي کارونو کې نوښت، د کار محصول زیاتوي، هغه وخت به مو په لیکوالۍ کې نوښت تر سره کړی وي، چې باهدفه او مسلکي کار وکړو؛ تخصصي او مسلکي هڅې د کامیابۍ پراخه لارې او ګودرې را په ګوتو کوي، په ځانګړې ډول ادبي او تحقیقي کارونه ډېره پوهه، مطالعه، لوړ تخیل او مضمون غواړي.

مضمون او شکل (جوله او بڼه) هغه مهال غني کېدلی شي، چې لیکوال په دغه برخه کې ژور مسلکي تخیل او فکر وکړي، نوې بڼه او نوی مضمون ومومي.
کاظم خان شیدا وایي:

مضمون د شعر لکه پیکر دی
رنګین الفاظ یې رخت و زیور دی
ورته ضرور دي دا دواړه څیزه
مضمون که هر څو دلرباتر دی (۱۹:)

د نوی مضمون موندل سره له دې، چې زموږ وخت اخلي، زموږ خوبونه هم اخلي. د خوشحال خان علیه الرحمة په وینا (ښه لفظ) او (ښه مضمون) لټول کېږي؛ لکه:

لټ په لټ وبله اوړم تر صباحه
د ښه لفظ د ښه مضمون په اتصال (۱۰:)

۲۷:- تخیل؛ د انسان ملګرې معنوي قوت دی، له ترخه مادي ژوند څخه د تېښتې په خاطر هغه قوت او طاقت دی، چې له ذهن څخه تومنه اخلي. خیال او فکر د ژوند په پراخه ډګرونو کې د(انځورکارۍ یا تصویر جوړولو) یو پراخه فصل پرانیزي. د ژوند ټول تصویرونه اا انسان د خیال او فکر محصول وي. اوسني انساني، تخنیکي ژوند د خیال له برکته رامنځته شوی دی. ټولې انساني بریاوې د هغو د خیال او عقل د امتزاج (یو ځای کېدو) لړۍ ګڼل کېږي. لکه هر شعر، چې د

شاعر د مخیله قوت وربښمین تارونه جوړوي، مهندسي نقشې هم د انجینر د تخیل زیبنده دي، لیکوالي هم پراخه تخیل او تفکر پواسطه پیاوړتیا پیدا کوي.
خیال ، وهم او ډار نه دی، بلکې د تفکر رنګونه دي، هغه رنګونه، چې د ټولنیز ژوند تراونو ته ښکلا وربښي.
په پښتو، انګلیسي(۲۰۱۰ Pashto, English Directory) کې راغلي:
((تخیل magination یا Fancy) هغه قوت دی، چې ادبي پیدیې ښکلي کوي.)) (۸: ۱۰۴) وایې چې دا قوت د ابتکار تومنه جوړوي، څومره چې دا قوت پیاوړی وي، هومره ابتکار هم ژر رامنځته کېږي او د ادبي اثر لپاره نوی شکل او مضمون برابریږي.
۲۸:- مناسب ځای(خلوت) ؛ لیکوال د لیکنې پر مهال هوسا او آرامه ځای ته اړتیا لري، ځکه د تفکر قوت د آرامۍ پر مهال پوره غوړیږي؛ څومره چې یو لیکوال غواړي مسلکي لیکنه وکړي، د نورو مادي او معنوي اړتیاوو تر څنګ مناسب ځای ته ضرورت لري. د انسان د تفکر قوت د پیاوړي تمرکز له لارې پراختیا پیدا کوي او تمرکز هغه وخت کېدای شي، چې د تفکر لپاره مناسب ځای موجود وي.
لیکوال او شاعر د خلوت پرمهال، ځانته دویم محیط(تفکري چاپیریال) جوړوي، چې همدغه چاپېریال شاعر او لیکوال په غېږ کې اخلي، الاهو او اللو ورته وایي او یا عاطفي استر کې یې رانغاړي؛ په مقابل کې شاعر او لیکوال د خپل ارضا شوي او یا تسکین شوي طبعیت له امله شعر وایي او په ښه ډول لیکنه کوي؛ هغه لیکنه پیاوړې او هر اخېزه وي، چې لیکوال په (مناسب ځای کې په پوره آرامۍ او بشپړ نورمال احساس او هوش سره رامنځته کړې وي.)
نیومن (Niumen) ؛ باور درلود کله چې لیکوال د آرامۍ احساس وکړ، فکر له پلوه د پیاوړتیا واکمني پیدا کوي، دغه واکمني د (تفکر له لارې له الفاظو سره تړاو پیدا کوي، له همدې امله ښې جملې او عبارتونه اوبدلی شي.)
نوموړی باور درلود: ((تفکر او خبرې یو له بله نه جلاکېدونکي توکي دي.

فکر او خبرې د یو واحد شي برخې ګڼل کېږي، سبک هغه فکري شتمني ده، چې د ژبې په وسیله څرګندیږي. هغه فکري یون پیاوړی او شایسته هار جوړولای شي.ـــ

چې په ارامه فضا کې د تفکر په قوت د الفاظو له پیوستون څخه رامنځته شي؛ لیکوال هغه وخت برلاسی بلل کېږي، چې د یو شي د لیکلو پر مهال پر کلمو او وینګونو واکمني ولري، دغه واکمني د خلوت او مناسب ځای غوښتنه کوي.))

۲۹:- تفریح: مناسب ځای که لیکوال ته د ښه تفکر کولو لارې چارې برابرو، نو له هغه وروسته ((تفریح Relaxation)) هم د لیکوال او شاعر لپاره ضروري دی. پر یوه وخت د ډېرو شیانو زده کړه ښه نه ده. پروفیسور باطن شاه (صافی) له لیکلو، لوست او مطالعې وروسته، تفریح او آرامي د لیکوال لپاره لازمي ګڼې او وايي پر یوه موضوع د تفکر کولو لپاره ښه ځای او له هغه وروسته ساه اخیستل او تفریح اړین کار ګڼل کېږي. هغه زیاتوي: ((پر یو وخت ډېر شیان نه زده کېږي او حافظه کې ځای نه نیسي، هغه کسان چې په یو ځل د ډېرو موضوعاتو یادول غواړي، په پای کې هېڅ شی هم نشي یادولای، تر ډېرې زده کړې او کار وروسته تفریح کول د کار ګټورې برخې جوړوي... د تفریح لپاره ځینې مقررې داسې په ګوتو کوي:

۱: د تفریح وخت، د کار وخت په سمه توګه ویشل په کار دي.

۲: غوره به وي، چې د یوې اوږدې تفریح پر ځای څو وړې تفریح ګاني وشي.

۳: یوه پنځه دقیقه یې تفریح تر هرو (۳۰) او (۴۰) د قیقو کار او مطالعې وروسته ګټوره وي.

۴: تر یو نیم یا دوه ساعته کار وروسته په کار ده، چې یوه اوږده تفریح وشي او ځان آرام او د کار له زور څخه ځان وژغوري.

۵: د تفریح وخت مخکې وټاکئ او بیا هغه په خپل وخت پوره عملي کړئ.

تجربو ښوولې ده، دوه ډلې (بزګرو کاریګرو او لیکوالان) ډېر د هډوکو په

دردونو ګرفتاريږي؛ تل د څېړ او ملا هڅوکو له دردونو شکايت کوي او ددې کار لامل د مناسب ځای، ميزو څوکيو نه درلودل و يا لازمه تفريح نه کول دي.

۳۰:- پاکه ليکنه کول؛ کله چې ليکنه کوو، لازمه ده، د خپل کار ميز او ځای پاک وساتو؛ د کار ميز او يا ځای داسې تنظيم کړو، چې له ترکار لاندې موضوع پرته نور کتابونه، مواد او مدارک هلته نه وي؛ له دې سره سره کله چې ليکوال څه ليکي بايد وضاحت ولري او ددې ترڅنګ بايد خپله ليکنه پاکه او په څرګندو الفاظو سره وکړي او دوباره يې په وار، وار ووايي.

که چېرې يو ليکوال غواړي يو کتاب تآليف کړي، لازمه ده، لومړی خپل هدف وټاکي، هغه کره کړي، ليکنه ورباندې پيل کړي او له هغه وروسته د خپلې ليکنې هره کلمه، هره جمله، پاراګراف او مقاله په ښکاره تورو وليکي او ددې لپاره چې د غه ليکنه مو لاباهدفه شوې وي، په وار، وار يې ولولي.

امريکائي معاصر ليکوال ((آرنست هيمنګوي))

د کاميابه ليکوال د نورو صفتونو تر څنګ، پاکه ليکنه کول او نظم د ليکوالۍ په کار کې اړين برياليتوب ګڼې؛ نوموړی څرګندوي: ((که غواړو يوه کلمه هم وليکو، بايد په واضحو تورو يې وليکو؛ خپله پوهه نوروته د ښکاره وينګونو له لارې لېږدولای شو؛ لکه چې په مخامخ خبرو کولو کې د خبرو وضاحت اهميت لري او په ليکنه کې څرګندتيا څو واره د اهميت وړ خبره ده.

هر څه، چې ليکو يو پيغام لري؛ پيغام د ګوندونو، سازمانونو، خلکو، ټولنيزو ټولونو او افرادو د زړه وينا او مرام دی. نو لازمه ده (د زړونو غږ) په مجهولو تورو او کلمو کې ونه نغاړو؛ په رسا ډول يې وليکو، بيا يې په وار، وار له سترګو تېره کړو او که غواړو نور خلک زموږ په ليکنو او غوښتنو پوه شي. د تورو له پاکۍ او متانت سره سره صميميت او صراحت هم ولري.))

پاکي د نظافت (باطني او ظاهري) ښکلا علمبرداره کلتور او فرهنګ دی؛ د لکينې په دينا کې هم اهميت لري.

۱–۵– څنګه يې باید ولیکو؟

رسا او ښکاره لیکنه کول، د لیکوال د کامیابۍ لارې برابروي؛ په لیکنه کې له ابهامه ځان ساتل لیکنه او د لیکنې مسلک له حتمي او احتمالي مرګه ژغورل دي.

هره علمي، ادبي او څېړنیزه لیکنه یوه موخه (هدف) لري؛ د موخې څرګندول او بیا خلکو ته فکر ورکول که په څرګندو تورو کې وي، کامیابي ده. ددغې کامیابۍ د پاینبت لپاره لازمه ګڼل کېږي لیکوال ځینې مسلکي مهارتونه ترلاسه کړي او لاندې ټکي هم په پام کې ونیسي:

الف: کله چې لیکنه کوو، نه یوازې په خپله ژبه پوه شو، بلکې لازمه ده، د مورنۍ ژبې تر څنګ دري، اردو او عربي ژبو هم وپوهېږو؛ که پوره وربانديې نه پوهېږو په عمومي ګرامري قاعدو پوهېدل خو ضروري دي.

ب: تر هر څه د مخه د خپلې ژبې (غږپوهنه، ګړپوهنه او غونډله پوهنه) باندې پوهېدل اړین دي. دغه کار موږ ته واک راکوي، څو د نورو ژبو د ځانګړو تورو، ګړونو، کلمو، خپلواکو او ناخپلواکو مورفیمونو، غونډونو او جملو او نورو ځانګړنو په برخه کې آسانتیاوې رامنځته کړي. د نورو ژبو د زده کړې ګټورې لارې په نښه کول او خپلول د خپلې ژبې په قاعدو پوهېدل دي.

نن سبا زموږ په هېواد کې د ژبو په تېره د انګلیسي ژبې د زده کړې او عاملو لپاره په ډېرو ځایونو، آن کلیو او کوڅو کې کورسونه جوړ شوي، چې هغوی ته په انتقادي کتنې سره دومره ګټور کارونه خلکو او ځوانانو ته د انګلیسي ژبې د زده کړې په برخه کې نشي ترسره کولای، دا ځکه لومړی خو د هغو کورسونو ډېر استادان مسلکي نه دي او بل هغسې چې لازمه ده، د استادۍ مهارتونه هم نه لري. ددغو کورسونو شاګردان هم مخکې له دې، چې د خپلو ژبو په قواعدو پوه شي، د نورو او بیا د انګلیسي ژبې په زده کړه پیل کوي، چې په ډېرو

کلونو کې بله ژبه نشي زده کولای.

ج: د پښتو ژبې د لیکوال لپاره لازمه ده، په فارسي، دري او عربي ژبو تر ډېره بریده پوه شي؛ عربي د دین، قرآن او قراني پوهې او باورونو لپاره او همدارنګه زموږ د ژبو د ګرامرونو استخراج هم تر ډېره بریده ترې شوی دی او زموږ د ژبې اکثریت الفباء هم له عربي ژبې دي، ښه بېلګه یې (قاعده بغدادي) ده، فارسي دري خو زموږ دفتري او دیواني ژبه ده او کلتور ترې اغېزمن دی؛ د ډېرو فارسي کلمو کارونه زموږ په ورځینې، پښتو بازاري ګړدود کې دود لري. څو توري(چ،پ، ګ، ژ) هم سره شریک دي.

داسې ښکاري، چې زموږ او زموږ د ژبې ترې نه رغېږي؛ هغه متل چې: ((ترې نه دې رغېږي، نو شل ځله ورته سلام اچوه.))

د: که د نورو ژبو کلمې مو په ژپه کې کارولې(مفرده او جمعه) ښه باید د خپلې ژبې د تورو د تلفظ تر اغېز لاندې یې وکارو؛ کلمه: بانډ(Band) بانډ (Band) ډایرکټ (ḍ ayricṭ) دایرکټ، موټر(moṭ ar) موټر(motar) ټیچر (ṭ racher) تیچر او ډېر نور شمیر انګلیسي کلمې شته چې د دري ژبې تلفظ تر اغېز لاندې یې ونه وایو.

۱–۶– د لومړۍ څپرکي لنډيز:

- د بشريت او سنۍ مدني لوړتيا د هغو د نيک او عالي فکر محصول ده.
- د انسان د فکر عالي ډول د ليکوالۍ او قلم له برکته برجسته کېږي.
- هغه هېواد او خلک متمدن ګڼل کېږي، چې په خپله ټولنه او فرهنګ پورې اړوند وياړونه د قلم په واسطه خوندي کړي.
- د فرهنګي غنا او بډاينې د نورو عواملو او موادو تر څنګ (ژبه) د پره مهمه وسيله ده.
- د هر ملت ژبه په درې برخو (لغت پوهنې، نظم او نثر) کالبونو کې وده او بشپړتيا پيدا کوي او دغه درې برخې د نومورې ملت ادبيات جوړوي.
- وييونه (لغتونه)؛ د شيانو او اشخاصو نومونه او هويتونه ټاکي؛ د شيانو، ځايونو او اشخاصو د نومونو ټاکل د نا خود اګا و خود اګا (بې هوښۍ او هوښياری) قرارداد په لړ کې رامنځته کېږي.
- نثر؛ د مرغلرو او يا کلمو پېيل دي، چې د بشريت ټولې غوښتنې، پوښتنې او ټولنيزې اړتياوې د خبرو (بې نظمه) کلمو په تار کې اميلوي.
- نظم؛ د کلمو او وينګونو (تلفظونو) موزونه ټولګه (مجموعه) ده، چې د يو چا او يو قوم په ژبه کې رامنځته کېږي، يعنې په مجموعي ډول (د کلمو منثوره او منظومه شتمني د يو قوم ادبيات جوړوي.)
- د ليکوالۍ ګټه داده، چې په فرد او ټولنې پورې اړوندې مسالې له ورکېدو ژغوري، کلتوري پانګه خوندي کوي.
- .
- د قلم او ليکنې له برکته د تولنې (ماضي، حال او راتلونکي) خوندي کېږي.
- ليکوال او ليکوالي او سمهال ته له راتلونکي سره پيوند او تړاو ورکوي

او نسلونو ته د زماني پيوستون پر منطق د ياالکتيکي غوټه ورکول کېږي.

- مسلمانانو د قلم او کتابت له برکته الهي کلام د کاغذ پر مخ خوندي کړ؛ د اسلام په لومړيو کې د ليکوالو مسلمانانو شمېر (۱۷) تنو ته رسيده.
- الله(ج) د قلم او ليکنې ستروالي او عظمت ته اشاره کوي او وايي: (ن- والقلم ومايسطرون......)
- د قلم او علم اهميت لا هغه وخت په ډاګه شو، چې الله(ج) پر خپل معظم استازي حضرت محمد(ص) د علم زيری وکړ (الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ(۴)عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ(العلق ۵) ...
- ليکوالي د انسان د فکر او ژبې حکيمانه پنځونه ده، چې د قلم په واسطه شکل پيدا کوي او د هغه په وسيله د بشر او بشري ټولنې هويت خوندي کېږي، د تمدن او پرمختګ لوری خپلوي.
- ليکوالي يو غوره فن دی، چې د منظم تمرين له لارې لا ښه هويت پيدا کوي.
- ليکوالي يو فني عمل دی، چې کلتوري هڅو او تفکر ته اړتيا لري او د بشر ټولو معلوماتو او پوهنو ته علم وايي.
- ليکوالي د انساني مدني هويت لومړی قدم او د تمدن زرين اصل دی.
- د بشريت ټول وياړونه په قلم او ليکوالۍ پورې اړه لري.
- ليکوالي د انسان يو خلاق فن دی.
- ليکوالي د ممارثت او تمرين له لارې پخېږي، ځکه نو ((فن)) ګڼل کېږي.
- د ليکنې هر ډول او صنف د فن په دايرۀ کې راتلای شي، خو د يو مضمون په برخه کې فکر کول او چې کله په هنري پيرايه سنبال بيا هنرترې جوړېږي.
- .

- فن د انسان د بدني او فزيکي غړو په وسيله شکل مومي.
- څومره چې په يوه کسب او کار کې په منطقي ډول او پوهې سره مهارت ترلاسه کوو، په هماغه اندازه مو ((فني پوه)) زياتېږي.
- د يو ((فني کار)) د تر سره کولو لپاره (فکر او د بدن غړي لکه: لاسونه، ملا، پښې او ...) په کار لويږي.
- فن؛ د انسان د فکر او بدن د غړو ګډه بريا ده، چې عمده رول په کې د بدن اعضاء لري او د فکر په حکم خو له فکره د باندې شکل مومي.
- فن د تمرين او تکرار په لړ کې هويت مومي. فن د طبعيت او ژوندي موجود (انسان) د بدن د غړو د بيا بيا تماس له امله هويت مومي او پخېږي.
- فن ته آرت ويل کېږي؛ فن جمع يې فنون، صنعت د تکنيکو وړتيا او قاعدو مجموعه ده.
- په فن کې مواد او شيان د انسان د غړو په واسطه تغير شکل مومي او خام مواد په پخو بدلېږي.
- د فن او هنر بېلول ستونزور کار دی، خو ګډول يې هم انصاف نه دی؛ فن او هنر دواړه له فکر او انديشې او تعقل څخه بې نيازه نه دي، مګر فن د فزيکي وړتيا له لارې خپلېږي.
- هنر؛ فکري مهارت دی.(Skill) او (art) هم ورته ويل شوی.
- هنر فطري او غرزوي شتمني ده.
- هنر، د ټولنيز شعور يو ډول دی، چې د هنر په ټولو ډولونو (رسامۍ، مجسمه جوړوني، حکاکي، معمارۍ، موسيقي، خطاطي، نڅا او شعر) کې ځان په بېلابېلو ډولونو کې څرګند وي.
- هنر (hunar) نرم- فن-کمال، جوهر، کسب ته ويل کېږي.
- هنر (هـ،ن) پيشه، صنعت، فن، کار برجستګي ده.

- هنر د دراک ذهن او طبيعت د امتزاج په لړ کې هويت پيدا کوي.
- د ارسطو په نظر، د انسان پر ذهن د ماحول اغېزې د هنري مدرک او موادو مدلول په لاس راکوي، د ماحول اغېزې د احساس توليد کوي او د هنر خيال احياء کوي. او له هغه را وروسته د مهارت د ترلاسه کولو لپاره لار برابرېږي.
- .
- فن او ادب خصوصاً ((شعر)) د خپلو عصري تقاضاؤ هنداره وي.
- هنر او فن د واړه له فکر، انديښنې او تعقل څخه بې نيازه نه وي، ددې لپاره چې فکر يوه مساله درک نه کړي، نشي کيدای د فن يا هنر په توګه عملي تحقق ومومي.
- د علم او هنر ځای (فکر او ذهن) دی او د فن د ځرګندولو ځای د بدن غړي دي.
- علم، فن او هنر پر انسان د ماحول اغېزې کوي او د عقل، ذهن، خيال او عاطفې درک زيږنده دي؛ ليکوالي هم د انسان د لوړ فکر محصول ده.
- ماهرانه قلم چلونه او ليکوالي ددې لپاره غوره فن ګڼلای شو، چې د انسان د احساسي تعقل او شعور له ځانګړو سرچينو راټوکېږي، خو حيوانات دغه صلاحيت نه لري.
- هنر طبيعي سرچينې لري او فن مصنوعي او ددې خبرې دليل (الهامي او تمريني) شاعري هم کېدای شي.
- ليکوالي کسبي ښکارنده(پديده) ده، نه ميراثي.
- د ليکوالۍ يا ليکوال کېدو لپاره لازمه ده (ذوق، تمرين، مطالعې، پوهې او حرفوي پوهې او کار) ته اړتيا لېدل کېږي.
- .
- ليکوالي د انسان د علمي او تجربي ((ژوند محصول شوی فن)) دی، له

همدې امله کسبي بهير دی، نه مورثي عمليه.

- ليکنه کول استعداد او پوهه غواړي، خو کسب کول يې تمرين ته اړتيا لري. او د انسان همېشنی هويت لوړوي؛ لکه بوټي او ګلان چې پرخې او اوبو ته اړتيا لري؛ د ليکنې او ليکوالۍ د مسلک پياوړتيا هم په کسب او تمرين پورې اړه لري.
- ليکوالي ماهران پوهه ده، چې د تمرين او کسب د سحر له لارې غنامندي ترلاسه کوي؛ ليکوالي کسبي پديده ده، چې د مهارت په سين کې د غوټو وهلو له لارې ښکلا ترلاسه کوي.
- .
- ليکنه په لومړی سر کې املاء ده؛ املاء په لغت کې مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي او په اصطلاح کې خپلې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دي، که څوک له ځانه څه نشي ليکلای او د بل ليکنې له مخې څه ليکي دې ته املاء نه شو ويلای.
- ليکنه يوه اړتيا ده، بايد ليکوال پوه شي، چې دغه ليکنه د کومې اړتيا له مخې تر سره کېږي.
- ليکنه د ليکوال د فرهنګي درک له مخې هويت پيدا کوي.
- ليکنه د فورم (بڼې) او معنا له مخې ډېر ډولونه لري؛ هنري او څېړنيز نثرونه تر نورو غوره والی لري، ځکه (هر تخليق او تحقيق) يوه کلتوري او فرهنګي پنځونه ده.
- د تخليقي اثر په رامنځته کولو کې طبعيت او طبيعي ښکلاوې مناسب او وړ محل او ځای ګڼل کېږي او د څېړنې لپاره د څېړنې بېلابېل ميتودونه په پام کې لرلای شو.
- څېړنيز کار لنډ مهاله کار نه دی؛ وخت او پلټنه غواړي، دغه پلټنه د لازمې او مسلکي پوهې پر اساس تر سره کېدای شي.

- ذهني چمتوالی (آماده ګي) په لیکنه کې مهم رول لري، بلکې په ټولو ژوند چارو کې مهم اصل جوړوي؛ په تخلیقي او تخقیقي ډګرونو کې د تخیل او پلټنې مهارتونه لیکنه پیاوړې کوي.
- د تخلیق او تحقیق پر مهال لیکوال ته لازمه ده لومړی په عنوان ټاکلو فکر وکړي، بیا یې وټاکي، دغه کار د لیکنې لاره مشخصوي.
- چاپیریال (محیط) او محیطي مواد هغه اسانتیاوې برابر وي، چې مورږ د څېړنې په کار کې پیاوړي کوي. دغه مواد له قلم، کمپیوټر، کتاب د څېړنې پرمهال ضروري دي.
- ذهني فاکتونه او مادي کار لوښي له مخکې برابرول، په موضوع کې د تمرکز او دقیقي لیکنې واک په مورږ کې پیاوړی کوي،آن د تخلیق اراده قوي کوي او د رنګین تخیل واکمني رابښي.
- درست او پر ځای وینګ (تلفظ) د لیکنې پر مهال اړین بریښي؛ د بېلګې په ډول: که مورږ وایو ، دا الک ده، نو درسته نه ده. باید ووایو (دا هلک دی.)
- په لیکنه کې ګرامري قواعد او اصول په پام کې درلودل حمتي دي؛ په تېره (غږپوهنه، ګرپوهنه، غونډله پوهنه) د ګرامر عمده برخې دي، چې له لیکنه کې یې باید په پام کې ونیسو او لیکنه د ګرامري قواعدو په پام کې درلودلو وړ بستر دی.
- که څوک غواړي ښه لیکوال شي ورته لازمه ده، ډېره مطالعه وکړي او د سترو لیکوالو آثار او نظرې وپلټل شي د تخلیقي او تخقیقي نثر لیکوال ته ښایي دغه اصل ته ارزښت په دې کې دی، چې لیکوال ډېره مطالعه وکړي.
- له مطالعې وروسته د لیکنې په کار کې تمرین او بیا لیکنه د لیکوالۍ زرین بنسټ جوړوي. د لیکنې او لیکوالۍ دا څپرکی هغه وخت

رنګينېداى شي، چې د ليکنې ليکوال بيا بيا او پـه وار، وار تمـرين وکړي.

- صبر او حوصيله هم د ليکوال لپاره حتمي دي؛ ددې لپاره، چې ليکـوال له الفاظو څخه علمي او ادبي مانې جوړوي او دغه مانې دايمي وي، نو خورا زياتې ظرافت کارۍ ته اړتيا لېدل کېږي.
- په ليکنه کې بايد (فصاحت، بلاغت، صراحت، ابتکار او ذوق) پـه نظر کې ونيول شي.
- تخليقـي او تحقيقـي ادب دواړه بايـد د ښـکاره عنـوان او مضـمون درلودونکي وي؛ که د ليکنې لپاره عنوان او مضمون(تازه مضمون) ونه لرو ،نو ليکنه به هرومرو کمزوري وي.
- د ليکنې لپاره ((ذوق او مينه)) ډېره ضروري خبره ده.
- ذوق محرکه قوه ده، چې هدفه تـه د رسيدلو لارې مـوږ تـه آواروي. ذوق د چا خبره د هيلو او اميدونو غوټۍ زرغونوي، احساس راکـې روزي او پـه موږ کې اندروني خوځښتونه ژوندي ساتي. ذوق او شور په انسان کې پـه طبيعي ډول شتون لري او په مصنوعي ډول هم ورکې روزل کېږي.
- احساس او د مسـوولیت احسـاس، متحرکه نيرو او قـوت دی، چې مـوږ کار ته هڅوي.
- حافظـه درلـودل او حافظـه جـوړول د ليکـوالۍ پـه کـار کـې مهـم دی؛ پـر حافظه تسلط درلودل د تفکر لړۍ پياوړې کول دي.
- نوښت، هم په ليکنـه کې ضروري خبره ده، نوښت پـه شـکل او معنـا کـې دليکنې نظـام منظـموي. کـه ليکـوال پـه ليکنـه کې نوښـت تـه لاس وانـه اچوي، نو ليکنه يې پر ځای تمپ درېږي، ليکنـه يې څوک نـه خوښـوي او يکنواخته يې بولي.
- تخيل د ليکوالۍ او په تېره ادبي او هنري ليکنو ډېر په کارېږي.

- مناسب ځای، د لکیوال او ليکوالۍ کار لپاره ځکه ضروري دی، چې د تفکر قوت د مناسب ځای او آرامۍ له برکته غوړيږي، په يوه موضوع کې د ښه تفکر کولو لپاره لازمه ده، مناسب ځای کې ليکنه وکړو، څو په آرامو اعصابو تفکر وکړو او په ليکنه کې د اړوندې موضوع په هکله ښه معلومات وړاندې کړو. د نیومن په وينا کله چې ليکوال د آرامۍ احساس وکړي، د فکر له پلوه د پياوړتيا واکمني پيدا کوي.
- تفريح،د ليکوالۍ(ليکنې) په منځ او يا له هغه وروسته حتمي ده. تر ليکنې، کره او زده کړې، شاته تفريح ته موږ اړتيا پيدا کوو؛ که وغواړو ډېره ليکنه او کار وکړو لازمه ده، په منځ منځ کې يې وقفه يا دمه ونيسو؛ تر هر(۳۰ او ۴۰) دقيقو وروسته پنځه دقيقې نوې ساه اخيستل ښه دي. او له دوه، درې ساعته ليکنې او کار شاته لويه دمه هم موږ ته ګټه رسوي. که د تفريح او دمې کولو وخت له ليکنې مخکې وټاکو ښه به وي.
- پاکه ليکنه او د ليکنې پر مهال ښه انتظام له موږ سره د ليکنې په کار کې ډېره مرسته کولای شي.
- رسا او ښکاره ليکنه کول د ليکوال موفقيت او د ليکنې پوخوالی ښيي. په ليکنه کې له ابهامه ځان ساتل او ليکنه او ليکوال له حتمي مرګه ژغورل دي. هره علمي، ادبي او څېړنيزه ليکنه يوه موخه(هدف) لري؛ موخې څرګندول او خلکو ته فکر ورکول. که په څرګندو تورو او کلمو کې وي د ليکنې او ليکوال د کاميابۍ ښوونه کوي.
- هر ليکوال ته ښايي په خپله ژبه پوه شي، پر ګرامري قواعدو پوهېدنه د ليکوال علميت او د ليکنې هويت لوړوي. که په بله ژبه هم ليکنه کوو، موږ ته بويه له قواعدو يې پوره خبرتيا ولرو.
- د نورو ژبو د زده کړې ګټورې لارې په ښه کولو او خپلول د خپلې ژبې په

قاعدو (ګرامر) پوهېدل دي.

- د پښتو ژبې ليکوال ته لازمه ده، په فارسي، دري، عربي او نورو خارجي ژبو پوه وي؛ عربي د قران ژبه ده او الفبا مو هم ترې را اخيستې ده. او فارسي سره ګډ تړاو، کلتور او ګډې پولې لرو.

۱-۷- د لومړي څپرکي پوښتنې

۱:- ولې ليکوالي د بشري تمدن او فرهنګ نښه ګڼلای شو ؟
۲:- د بشريت د فرهنګ او تمدن د بنسټ پياوړتيا د هغه ملت د څه شي نتيجه ګڼل کېږي؟
۳:- د هر ملت ژبه له څو برخو جوړه شوې ده؟
۴:- په يوه ژبه کې د نثر، نظم او وييونو موجوديت د څه شي څرګندونه کوي؟
۵:- ژبه په عام او خاص ډول څنګه تعريفولای شئ؟۶-ليکوالۍ څه ګټه لري؟۷:- د ليکنې او د ليکوالۍ ګټه په څۀ کې ده؟
۱۰:- د ليکنې او ليکوالۍ له برکته څۀ شی هويت پيدا کوي؟
۱۱:- د ليکوالۍ د فن په واسطه څه شی خوندي کولای شو ؟
۱۲:- ليکوال او ليکوالي په ټولنه کې کومو تړاوونو ته پيوند ورکولای شي؟
۱۳:- مسلمانانو د ليکوالۍ له برکته کوم شيان خوندي کړل او په لومړيو کې د ليکوالو مسلمانانو شمېر څو تنو ته رسيده؟
۱۴:- الله (ج) د قلم ستروالی څه ډول راپېژني؟
۱۵:- د قلم او علم فضليت او اهميت څه وخت لا روښانه شو ؟
۱۶:- ليکوالي فن دي، که هنر؟
۱۷:- د ليکنې او فني ليکنې د لاښه کولو لپاره څه پکار دي؟
۱۸:- ليکوالي يو..................دی، چې....................او ....اړتيا لري.
۱۹:- ليکوالي.............لومړی قدم او د تمدن...........................دی.
۲۰:- د بشريت ټول وياړونه په ....او ....پورې اړه لري.
۲۱:- ليکوالي د انسان يو خلاق فن دی؟ په څه معنا (!)
۲۲:- د ليکوالۍ فن څنګه پخېږي؟

۲۴:- د لیکوالۍ او د هغه د بهیر او اهمیت په برخه کې فکر درلودل څه ګڼل کېږي؟
۲۵:- فن د انسان د فزیکي که فکري عږو په وسیله شکل مومي؟
۲۶:- د لیکوالي په کار کې فني پوهه څنګه ترلاسه کولای شو؟
۲۷:- فن او هنر تعریفولای شئ؟
۲۸:- فن.............او ....په لړ کې هویت مومي.
۲۹:- فن ته............او جمع ته.........وايي.
۳۰:- په فن کې مواد او شیان د انسان د کوم شي په وسیله تغیر شکل مومي؟
۳۱:- آیا فن او هنر سره بېلول انصاف دی، پوره دلایل وړاندې کړئ؟
۳۲:- د هنر یو جامع تعریف را واخلئ؟
۳۳:- هنر د ادراک .....او ..... د امتزاج په صورت کې هویت پیدا کوي.
۳۴:- ارسطو د ((هنري مدرک او مُدل)) په برخه کې کوم نظر درلود؟
۳۵:-
۳۶:- ولې وایو، لیکوالي فن دی، ولې نه وایو چې هنر دی؟
۳۷:- ماهرانه قلم چلونه او لیکوالي د څه لپاره فن ګڼلای شو؟
۳۸:- د هنر او فن سرچینې له کوم ځایه وي، واضح یې کړئ؟
۳۹:- لیکوالي کوم وخت ماهرانه هویت پیدا کوي؟
۴۰:- که موږ وو وایو، چې لیکوالي فن او مهارت، د غه فني مهارت د څه شي په وسیله بشپړېدای شي؟
۴۱:- لیکوالي ارثي پدیده ده، که کسبي؟ په څرګنده توګه یې توضیح کړئ؟
۴۲:- ولې وایو، چې لیکوالي ماهرانه پوهه ده، توضیح یې کړئ؟
۴۳:- که وغواړو ښه او فني لیکنه وکړو، ددې کار لپاره څه لازم دي؟
۴۴:- لیکنه په لومړي سر کې څه ته ویل کېږي؟
۴۵:- آیا هر څوک، په یوه ځانګړې برخه کې، فني لیکنه کولای شي؟
۴۶:- لیکنه د بڼې (فورم) له مخې یو ډول ده، که مختلف شکلونه او بڼې لري؟

۴۷:- د تخليقي او تحقيقي ليکنو په برخه کې څومره پوهېږئ خپل معلومات وليکئ؟
۴۸:- د يو ليکوال سليم ذوق په تخليقي ليکنو کې ډېر رول لري او که په تحقيقي کې؟
۴۹:- چاپيريال (محيط) ليکوال ته کوم امکانات په لاس ورکوي. او د ليکنې په مهارت او بهير څه ډول اغېزه کوي؟
۵۰:- له مخکې د ليکنې په کار کې ذهني فاکتونه درلودل له ليکوال سره څه مرسته کوي؟
۵۱:- درست او پر ځای وينګ د ليکنې په کار کې ضروري دی او کنه؟
۵۲:- په کومو ليکنو د ګرامري قواعدو په پام کې درلودل ضروري خبره ده؟
۵۳:- که د ليکنې پرمهال د يو فونيم پر ځای بل وکارو او يا يو غږ(فونيم) د يوې لهجې ليکوال له پام وغورځوي، نو موږ به خپلې ژبې ته ګڼه رسولې وي که تاوان؟
۵۴:- مطالعه کول د ليکنې په کار کې له ليکوال سره څه مرسته کولای شي؟
۵۵:- پښتو ژبه د نورو، په تېره فارسي دري ژبې پر خلاف د ليکنې قواعد لري کنه او د ياګانو په برخه کې څه توپير لري؟

۱–۸– د لومړي څپرکي ماخذونه

۱- قرآنکریم. سوره بقره
۲- ارسطو. ۱۹۴۷. فن شعر. (اتم چاپ). تهران: خیابان شهر. پیام چاپخانه.
۳- الفت، ګل پاچا. ۱۳۸۲. لیکوالي (املاء او انشاء) (دویم چاپ). پېښور: بورډ. ناصرباغ. رفعت کتابخانه.
۴- الفت، ګل پاچا. ۱۳۳۸کال. غوره اشعار. کابل: پښتو ټولنه .دژبو او ادبیاتو څانګه.
۵- آپل کنت، آپل جون. ۱۳۸۸. روانشناسي برای همه. (څوارلسم چاپ). ایران: تهران. چاپ جماران.
۶- بالزاک. ۱۹۸۲. دختر زرین چشم. (لیکنه او بالزاک). (څلورم چاپ). ایران: تهران: قم. مرکزي چاپخانه.
۷- بابا. عبدالرحمن. ۱۳۹۱. دیوان (اتلسم چاپ). پېښور: اداره اشاعت سرحد.
۸- پښتو ، انګلیسي. ۱۳۸۸. قاموس (اول چاپ). کابل: د علومو اکاډمي. د پښتو څېړونو ریاست.
۹- جاج. پښتون زوی، حبیب الله. ۱۳۹۱. کابل : کابل پوهنتون (مرکز)
۱۰- خوشحال. ۱۳۸۵ . دیوان. (دیارلسم چاپ). پېښور: قصه خوانی.
۱۱- خویشکی. محمد صابر. ۱۳۹۰. پښتو فونولوژي- مورفولوژي. (دویم چاپ). کابل: د ساپي څېړونو مرکز.
۱۲- زاهد. ۱۳۸۵. پښتو – پښتو سیند. کابل: د علومو اکاډیمي. د نشراتو مرکز.

۱۳- زغم، احمدشاه. ۱۳۸۷. د لیکوالي لارې چارې (ګستسنر) کابل: کابل پوهنتون. ادبیاتو پوهنځی. پښتو څانګه.
۱۴- زیار، دوکتور مجاوراحمد. ۱۳۲۲. پښتو پښوونه. (لومړی چاپ). کابل: کابل پوهنتون نشراتو ریاست.
۱۵- زیار، دوکتور مجاوراحمد. ۱۳۸۲. لیکلاربسود . پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
۱۶- زیور، دوکتور زرغونه. ۱۳۸۲. پښتو نحوه. کابل: کابل پوهنتون. د نشراتو ریاست چاپ.
۱۷- دواني، علي. ۱۳۸۴. هنر نویسنده ګي ونامه نګاری. ایران: تهران: انتشارات کتاب. خیابان شهر.
۱۸- شاهین، سلمی. ۱۹۸۴. روهي سندرې. پېښور: پښتو اکاډمی. جي، ټي پریس. ۲۴۷ پرله پسې نمبر.
۱۹- شیدا ، کاظم خان. ۱۳۸۴. دیوان. (حنیف خلیل سریزه). پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
۲۰- شیرزاد ، محمدآقا. ۱۳۹۰. لیکوالي. کابل: ښوونې او روزنې وزارت. تعلیمي نصاب.
۲۱- شینواری، حمزه. ۱۳۸۰. کلیات. کابل: د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت. د بیهقي کتاب خپرولو ریاست.
۲۲- طایر، محمد نواز. ۱۹۷۸. روهي ادب (متقدمین). پېښور: پښتو اکاډمي. پرله پسې ( ) نمبر.
۲۳- عمید ، حسن. ۱۳۸۱. قاموس. دویم ټوک (۲۵ چاپ). ایران: تهران. چاپخانه سپهر.
۲۴- قریب، عبدالکریم. ۱۳۸۲. ۵۷ درس برای تقویت حافظه. (شپږم چاپ). کابل: سعید د خپرونو مرکز.

۲۵- کارنگي، دل. ۱۳۸۱. رمز موفقیت. ایران: تهران.خیابان شهر.
۲۶- کولافسکي، شک. ۱۹۷۹. مقالات بزرگ. پیک فرهنگ. ایران: تهران. خیابان انقلاب. خرم شهر. انشارات طرح نو.
۲۷- مفتون، اشرف. ۱۹۷۸. خړیکي. پېښور: اکاډیمي. قصه خوانی.
۲۸- مهربان، ایرج. ۱۳۸۸. قدرت اراده. (چاپ دهم). ایران: تهران: خیابان انقلاب. چاپ شمشاد.
۲۹- فرخاری، محمد یاسین. ۱۳۸۷. درست بنویسیم. کابل: هنر و ادبیات افغانستان. انشارات سعید.
۳۰- Rahimullah, Qazi. ۱۹۶۲. The modern Pashtu instractor. Peshawar University. Khyber Bazar.
۳۱- Foustar, Narman J. M Sfidman. ۱۹۸۱. Composition: A short Pice of writing.

دويم څپرکی

۲- د ليکوالۍ "ليکنې" فني خواوې

پيليزه:

ليکوالي په خپله فني فن او عملي کړنلاره ده؛ هغه ليکوال مسلکي او ليکوالي فني ګڼلای شو، چې ليکنه يې د حرفي په توګه منلي وي، په همدې کار پسې وي، پوهه يې ولري او شوق....

د ليکوال او ليکنې لپاره فني خواوې او اصول تاکل تصادفي او بايېزه خبره نه ده، بلکې ليکوال ته فني خواوې ور په ګوتو کول، ليکوال له اشتباه او خطاوو څخه راګرځول او منع کول دي او له بلې خوا د ليکوال د وخت نه ضايع کېدل او له خپل کاره ښه ثمره او ګټه پورته کول دي، ځکه ليکوال د فرهنګ ساتونکی دی.

که ليکوال په فني ډول ليکنه ونه کړي، وخت يې بې ځايه لګېږي، پوهه يې نورو ته نه لېږدول کېږي او د چا خبره په کار يې مينه نه ماتېږي او د مسؤليت د درکولو او غوره هدف لوري ترې ورکېږي.

پدې فصل کې هڅه کېږي، چې وار له وار اصول په ګوتو شي؛ هغه اصول چې ښوونه او حتی د ليکنې په برخه کې عملي لارې- چارې په ګوته کړي. په دې څپرکي کې له تيورک بحث سره سره عملي لارې او ګودري هم په ننبه کېږي.

د فني ليکنې لارې ليکوال ته دا په ګوته کوي، چې څنګه د ليکنې آسانه لارې غوره کړي؛ او په هنري نثر کې نوي ترکيبونه وکاروي، عنوانونه څنګه غوره کړي او په مجموع کې د نثر کارلو او ليکلو ښې چارې خپلې کړي. هنري نثر په لا خواږه او زړه راکښونکي ډول وکارېږي او دغه اړتياوې په تعليمي توګه خپلې کړي.

۲–۱– په ليکنه کې له تېروتنو ځان ساتل

د اشتباه ګانو، خطاوو، ګناهونو، تېروتنو، ملامیتو او آن جنایاتو موجودیت په انساني ټولنیز نظام کې د پام، لمس، حس کېدو او درکېدلو وړ دي او له همدې امله حساب او محاسبه په دنیا او آخرت کې له انسان سره کېږي او دغه حساب او بخشش د انسان په حق کې ضروري دی. الله (ج) په خپل معتبر کلام، دریشمه سپاره، د (القارعة) سورت کې په څرګندو کلمو کې د مؤمن انسان او مسلمان سرې مسولیتونو او خطاو، ښېګڼو او نیکو ته د انصاف تله ایښې او خبر یې ورکړی دی، چې په زره ګناه نیول کېږي او په زره بخښل کېږي؛ لکه: ((فَمَنْ يعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيراً يرَهُ(۷) وَمَنْ يعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يرَهُ(الزلزلة/۸)) (د یو مثقال د یوې زرې په اندازه د خیر او بدۍ معامله له انسان سره کېږي.)

د ټولنیز ژوند په لویه دایرۀ او د کائیناتو په ارته او پراخه لمنه کې د مسؤلیت بار، واک او اختیار یوازې د انسان په غاړه دی او دا نور ټول طبیعت او د هغه شتمنۍ په انسان پورې اړه لري، ځکه نو انسان د ځمکې د مخ واکمن او کله هم مجبور مخلوق ګڼل شوی دی.

کله چې انسان کار کوي، ورسره، ورسره ښايي چې اشتباه ګانې او خطاوې هم وکړي؛ په تېره د لیکنې په کار کې، چې یو فني عمل او مسلکي کړنلاره ده، لازمه ده، موږ په وار، وار ټکني، دوه زړې او له ستونزو سره مخامخ شو، له همدې امله باید فني لارې خپلې کړو، لوی، لوی هدفونه او درسونه په مسلکي ډول رالنډ او آسانه کړو او په ښه او هوښیارانه توګه دغه کار ترسره کړو؛ له همدې امله د لیکنې په کار کې ضرور ده، چې لیکنه مسلکي کړو؛ له مسلکي لیکنې او لیکوالۍ څخه زموږ موخه (هدف) دادی، چې د یو مسؤلیت ټولنیز درک له مخې خپلې ژبې او کلتور ته څه وروښنو.

دا کار هله امکان لري، چې ژوند دغه کارته وقف کړو ، هره ژبه د تخلیق او تحقیق په لړ کې پیاوړې کېږي. که وغواړو مسلکي لیکوالي وکړو لازمه ده لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱:- تفکر کول- په مسلک فکر کول او مثبت عمل ته لاس ور اوږدول لازمي دي.

هر تخلیق کوونکی د ټولنیز ژوند په اوږدو او د طبیعت په ارته غېږ کې یو نوښتگر، مبتکر او بدیع انسان ګڼل کېږي، ورته بویه خپل سپېڅلی او رواکار (لیکنې) په فني ګانه سمبال او له بېځایه وخت تېرونې او خطاوو ځان وساتي؛ دغه کار هله ترسره کېږي، چې لیکنه یو مسلک او یو کسب وګڼي.

۲:- سواد ؛ پوهه او سواد د لیکنې په کار کې حتمي دي؛ که لیکوال د خپل مسلک اړوند ډېره مطالعه ونه کړي، له طبیعت او ماحول څخه متاثره نه شي، نه تخلیق کولای شي او نه هم تخقیق؛ دا دواړه اصله د لیکنې په کار کې حتمي او ضروري توکي دي.

که لیکوال غواړي هنري نثر ولیکي او یا څېړنه وکړي، لازمه ده، له تکراري کلمو ځان وساتي، یعنې خپلواک او مقید مورفیمونه او کلمې پر ځای وکاروي.

۳:- شرطیه توري؛ دغه توري په پښتو ژبه کې ډېر کارول کېږي، یعنې تکراري او بیا ،بیا کارول کېږي، چې تکرار یې ضرور نه دی. (۲۳: ۱۷)

د بدیعي نثر لیکوال او محقق ته ښایي خپله لیکنه د دغو تورو له بیا ، بیا تکراره وساتي؛ لکه: (که، همدارنګه) محمود ډېردرس ولولي، نو کامیابه به شي. په پورته جمله کې ګورو ، چې نه یوازې (شرطیه) تورې، بلکې صفت ته هم پدې جمله کې اړتیا نه لیدل کېږي؛ لکه: (که محمود درس ولولي، کامیابه به شي.) پدې جمله کې (به) د تاکید او ټینګار لپاره راغلی، چې یوه لنډه، ساده او بشپړه جمله ګڼل کېږي.

۴- تړښتي ضمیرونه: - یا (چېرې، ترڅو چې، لکه څنګه چې، څو چې...) تړښتي ارتباطي نومځري هم باید پوره او پر ځای وکارول شي، نو لیکوالي به مو د مسلکي کېدو لور ته نه وي روا کړي او د جنجال لور ته به مو خوځولي وي؛ لکه: (که چېرې، ترڅو چې تاسو موږ کره رانه شئ، نو زه به همدا رنګه تر هغو د تاسو کره هېڅ در نه شم.) باید په لنډ ډول ولیکو (څو تاسو موږ کره رانشئ، زه به هم درنشم.)

۵- اشاري (نغوتنومځري) او پوښتنیز (استفهامي) ضمیرونه هم پر ځای کارول وړ خبره ده او کله نا کله یو مفهوم هم لري؛ لکه: (که ته کله تر څو چې زیار ونه باسې، نو تر هغو پورې به بریالي نشئ !) پورته جمله په وییکو (اداتو) پړسېدلې ده، ژر مفهوم هم ترې نه اخیستل کېږي، باید لنډه او بامفهومه ولیکل شي؛ لکه: (څو زیار ونه کاږي، بریالی به نه شئ.)

۶:- د (زه، ته، دی، دا ، هغه، هغه، هغې او ...) څوک (چا) پر ځای کارول حتمي دي؛ لکه: د ((تلل)) فعل په ناتېره (اوسمهال) او ماضي (تېرمهال) وختونو کې پرځای وکاروي او تصریفي بڼه یې په دواړو زمانو کې په پام کې ولري.

د لازمي او متعدي فعلونو په اوسني تعریف، ګردان او تصریفي لایحو کارولو هم پوه شي؛ د بېلګې په ډول (تلل) فعل په ناتېره او تېره زمانه کې:

ناتېره (حال) زمانه		تېره زمانه	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
زه ځم	موږ ځو	زه لاړم	موږ لاړو
ته ځې	تاسو ځئ	ته لاړې	تاسو لاړئ
دی ځي	دوی ځي	دی لاړ	دوی لاړل
دا ځي	دوی ځي	دا لاړه (له)	دوی لاړې (لې)

په پورته جملو کې ګورو چې: (زه) لومړی شخص مفرد متکلم ،(موږ) لومړي شخص جمع متکلم ، (ته) دويم شخص، مفرد مخاطب، (تاسو) دويم شخص جمع مخاطب، (دی) دریيم شخص، مفرد غایب خو (مفرد مذکر غایب) او

(دوی) دریيم شخص (جمع غایب) او همدارنګه (دا) دریيم شخص مفرد مؤنث غایب، چې د دریيم شخص، جمع مذکر او مؤنث جمع په یو ډول راغلي دي.

د لومړی شخص (زه) (مفرد مذکر او مؤنث) لپاره فعلي خاتمه یا تصریفي لایحقه د (ام am)، د لومړی شخص جمع مذکر او مؤنث لپاره فعلي خاتمه د (و، o,wa) دویم شخص مفرد مذکر او مؤنث لپاره فعلي خاتمې د (ې) او دویم شخص جمع مذکر او مؤنث لپاره فعلي خاتمې(ئ) په توګه او د دریيم شخص مفرد مذکر (دی) لپاره فعلي خاتمه (ي)، د جمع لپاره يې(ي) او دغه راز دریيم شخص د مفرد مؤنث او جمع مؤنث لپاره تصریفي لایحقې د لنډې (ي) (i) په ډول راغلی دی.

همدارنګه (تلل) په ماضي زمانه کې دا ډول تصریف لري.

مفرد	جمع
زه لاړم	موږ لاړو
ته لاړې	تاسو لاړئ
دی لاړ	دوی لاړل
دا لاړه	دوی لاړې (لې)

په پورته جمله کې ګورو چې: د (زه) لومړی شخص مفرد مذکر او مؤنث، لومړی شخص جمع مذکر او مؤنث، دویم شخص مفرد مذکر اومؤنث، دویم شخص جمع مذکر او مؤنث، دریيم شخص مفرد مذکر، دریيم شخص جمع مذکر او دریيم شخص (دا) مفرد مؤنث او جمع مؤنث لپاره فعلي خاتمې د (ام، و، ې، ئ، Ə، ال، ه، ې، لې) په ډول راغلي دي. نو (تلل) په تېره او ناتېره زمانو کې (فعل او فاعل) لپاره تصریفيږي په لنډ ډول ویلای شو چې د:

ناتېره زمانه کې فعلي خاتمې	په تېره زمانه کې فعلي خاتمې
زه لپاره ام(am)	زه لپاره ام(am)

مونږ- و (ow)	مونږ- و (ow)
ته - ې (e)	ته - ې (e)
تاسو-ئ (əy)	تاسو-ئ (əy)
دی-ي (i)	دی
- ə (خرګنده هـ)	
دوی-ي (i)	دوی
-ال (al)	
دا - ي (i)	دا -
ه (a)	
دوی-ي (i)	دوی
-ې (e) (۱۵:)	

۷:- ليکوال ته لازمه ده، (د نوم او فعل په تصريف، لازمي، متعدي او حکمي متعدي) افعالو ضميرونو، نومونو، صفتونو او قيدونو په ګردان وپوهېږي، څکه پښتو ژبه يوه تصريفي ژبه ده (لازمي او متعدي) لکه:

الف:- لازمي افعال په تېره او ناتېرو زمانو کې (فعل د فاعل لپاره ګردانېږي) يا مفعول ته اړتيا نه لري؛ لکه:

زه مقاله ليکم	مونږ مقاله ليکو	دی مقاله ليکي	دوی مقاله ليکي
ته مقاله ليکي	تاسو مقاله ليکي	دا مقاله ليکي	دوی مقاله ليکي

ب:- متعدي افعال په ناتېره زمانه لکه د لازمي فعل او په تېره زمانه کې (فعل د مفعول) لپاره ګردانېږي. لکه: (ليکل)

تېره زمانه

جمع	مفرد
موږ مقاله ولیکله	ما مقاله ولیکله
تاسو مقاله ولیکله	تا مقاله ولیکله
دوی مقاله ولیکله	ده مقاله ولیکله
دو مقاله ولیکله	دې مقاله ولیکله

په پورته جملو کې ګورو چې (ولیکله) د (مقاله) لپاره چې مفعول دی، ګردانېږي. که وو ایو چې (کتاب) نو بیا لیکو (ما کتاب ولیکه، موږ کتاب ولیکه) په هر صورت تر آخره (فعل د مفعول لپاره تصریفېږي یا ګردانېږي.) که د (مقاله) پر ځای (مقالې) هم ولیکو مفعول ورسره بدلون مومي.

ج: - حکمي متعدي افعال، هېڅ تصریف نه لري؛ لکه: (نخل) فعل

جمع	مفرد
موږ ونخل	ما ونخل
تاسو ونخل	تا ونخل
دوی ونخل	ده ونخل
دوی ونخل (۳۵: ۷۹)	دې ونخل

یادونه: ټول فعلونه په حال زمانه کې د لازمي فعل تر قاعدې لاندې تصریفېږي، یعنې (فعل د فاعل) لپاره ګردانېږي.

۱: لازمي فعل (په تېره او ناتېره زمانه) کې د فاعل لپاره ګردانېږي.

۲: متعدي افعال (په تېره او ناتېره زمانه) کې د لازمي فعل غوندې او په (تېره ماضي) زمانه کې د مفعول لپاره ګردانېږي یا تصریفېږي.

۳: حکمي متعدي فعلونه، په (حال) زمانه کې بیا هم د لازمي فعل تر قاعدې لاندې راځي او په ماضي زمانه کې هېڅ تصریف نه مني او مفعول ته اړتیا نه لري.

۸: - ځینې پښتنو چې فارسي دري ژبه وروسته یا په لوی عمر کې لږ و زیاته

زده کړي، ضميرونه او کومکي فعلونه درست نه شي ويلای، نو کېدای شي، د ليکنې پر مهال هم هغه تکرار کړي؛ لکه: د (من) (زه) پر ځای (ما) نو مخ‌ری کاروي، چې دا ښکاره تېروتنه ده؛ ويانداناو د ځېړنيزو رپوټونو ليکوال بايد دغه خبره په پوره ډول په پام کې ونيسي؛ لکه: (رفتن) پر ځای چې وايي: من ميروم (د لومړي شخص مفرد مذکر يا مؤنث د ضمير پر ځای) د لومړي شخص جمع مذکر او مؤنث ضمير(ما) استعمالوي او فعلي خاتمې هم غلطې کاروي. (۲۱: ۱۱۲)

۹- ((په)) او ((پر)) او نورو سربلونو په کارولو کې زمونږ د بيلابيلو حوزو پښتانه ليکوال اشتباه کوي، په تېره د مرکزي او شرقي خوزو پښتانه ډېر ځله زمونږ په ويناوو او خبرو کې لا څه چې آن په رسنيو(تلويزنونو، راډيوګانو او ....) دغو خبرو ته د مسلکي خلکو له خوا هم توجه نه کېږي.

دا لا څه کوي، چې يو د بل پر وړاندې زمونږ د ليکوالو بې پروايي، د ليکنې او ليکوالۍ په ډګر کې هم ستونزې راپيدا کوي؛ کوم شی چې زمونږ له طبعي (طبعيت) سره سم نه و، آن د ليکوالۍ په ارت ډګر هم د هغه پروا نه ساتو.

(په) او (پر) په لوديځه حوزه کې پر ځای کارول کېږي؛ په لاندې جملو کې: زلمي د خپل پلار پر وړاندې خبرې وکړې.(زلمی برضد (عليه) پدر خود سخن ګفت)، نو که زلمی د ادب له دايرې وتلی وي، هغه جمله درسته ده او که زلمی غواړي د پلار تر مخې څه ووايي، دا بيا بله خبره ده! بايد داسې ووايو: (زلمي د پلار تر مخې خبرې وکړې.) زلمی در حضور پدر سخن (چيزی) ګفت، چې پدې ډول هم ويلای شو: (زلمي د پلار په مخکې خبرې وکړې، پدې ډول به مو هم سمه جمله کارولې وي او هم به مو د ادب موارد د پلار په مخکې مراعات کړي وي.

يا: پردل پر کابل اوسي (پردل در اطراف کابل زنده ګي می کند.) پردل په کابل کې اوسي. (پردل در کابل زنده ګي می کند.)

که پردل د کابل پر شاه او خوا اوسي خو د (پر) کارول پر ځای دی او که د

کابل منځ کې اوسي، نو د (په) استعمال پدې جمله کې ښه دی.(پښویه: ۸۷)

۱۰:- د پردو کلمو له لاسي کاروني مخنیوي؛ په اوسني ژوند کې د بیلابیلو پرمختګونو تر څنګ لازمه ده، د لیکوالي په ډګر کې یو شمېر ډېرې کلمې له نورو ژبو او کلتورونو څخه راخپلې کړوي، خو داسې نه، چې خپله ژبه هېره کړو او یا ځان د (چا خبره لوی وښیو) او په لاسي ډول د خپلې ژبې کلمې لېرې کړو او پر ځای یې (اردو)،(فارسي)،(انګلیسي) او (عربي) کلمې وکارو؛ لکه: ډایرکټ ورشه، ولې نه وایو یا نه لکیو؛ مخامخ ورشه!

۱۱:- دوه سره هم معنا کلمې په یوه جمله یا یوه لیکنه کې راوړل د جملې او لیکنې ښایست نه زیاتوي. آن په تحقیقي او ادبي لیکنو کې هم دغه کار په زړه پروې نه دی، لکه: (زما ارزو، هیله او امید دادی او زړه مې کېږي، چې نن که وشي ښار ته لاړ شم او غواړم، هیله لرم او زړه مې غواړي له ځینو او بعضي دوستانو سره وګورم.)

ښه، لنډه او په زړه پورې یې داسې ده: (زما هیله داده، نن ښاره ته لاړشم او هلته له ځینو دوستانو سره وګورم.)

۱۲:- له عربي ژبې راغلې کلمې د خپلو ژبو تر قاعدو لاندې ولیکو. د ځینو خو ځوښېږي چې غتې، غتې عربي کلمې ووایي او آن په لیکنه کې یې هم وکاروي.

زما مطلب دا دی، چې دغه کلمو څخه (الف او لام) وغورځول شي؛ لکه:

عربي	پښتو
المنجد	مُنجد
البلخي	بلخي
العربي	عربي
المسعودي	مسعودي

(۱۲:)

۲–۲– څه ډول ليکنه وکړو؟

پخوانۍ ليکنې اوس نه خوښوي، دا ځکه خلک اوس د سهولت (آسانۍ) خواته درومي، مګر دا ددې معنا نه لري، چې د (آسانۍ) په پلمه هر اصل له منځه يوسو، بې له تشبې خدای مه کړه: ((کارغه د زرکې چم کاوه، خپل يې هم له ياده ووت.)) (۱۴: ۱۷)

پدې خبره ټينګار لازم دی، چې وو ايو، ليکنه يو ډول اصول دي، چې د تمرين له لارې پياوړې کېږي او ښکلا مومي، خو دا ددې معنا نه لري، چې (ليکنه يوازې يو يا يو ډول ضوابط دي، چې ګواکې هېڅ تغير نه کوي. که داسې وای، نو د اسلام په لومړيو کې چې کومو مسلمانانو هغه ابتدائي ليکنې او راغونډونې کړې، دوباره به ورکې پرمختګونه او انکشافات نه راتلل. يا بله بېلکه (فولکلوريک داستان، کيسې به له معاصر داستان او کيسې سره د شکل او معنا له پلوه څه توپير نه درلود.

يادونه: کومه قاعده چې آسانه ده او اوس ورته اهميت ورکول، کېږي، بايد ځينې توري(مقيد مورفيمونه) له نومونو دمخه او وروسته وليکل شي.

الف: استمراري ماضي او فعل سره جلا وليکل شي؛ لکه:

نا درست	درست
لکوره	له کوره
لموره	له موره
لتاسره	له تاسره
لکتابه	له کتابه
پکورکې	په کورکې
پتاپه سې	په تا پسې

يا: نادرست	درست

استمراري ماضي:

۱:- ما به پکور کې کار کولو.　　　۱:- ما به په کور کې کار کاوه.

۲:- ما بهره غرمه پلوړه تېرو له.　　　۲:- ما به هره غرمه په لوړه تېروله

(فاعل+ مفعول+ فعل)

ب:- او سنی لیکنه هم یو لړ اصول او منظم قواعد دي؛ د بېلګې په ډول اوس داسې لیکنه کوو، چې د ترکیب او جوړښت له پلوه آسانه ولیکل شي؛ نه یوازې په لیکنه کې، بلکې آسانه لیکنه لوستل کېږي هم؛ لاندې مثالونه:

ناردست	درست
ما تې ویلی	ما ته یې ویلې
آسمانتې کتل	آسمان ته یې کتل
علیخان صادقته لیکل	علي خان صادق ته لیکل

ج:- په پښتو ژبه کې له نیکمرغه لیکنه کول آسانه کار هم دی او هغه دا چې: ((هره لیکنه د درست وینګ (تلفظ) له مخې باید وشي، ښه تلفظ د ښې لیکنې زیری ورکوي. ښه تلفظ د لیکنې لارې اواروي او متن په ښه ډول لوستل کېږي.)) (۲۵ (۲۵:

پورته خبرې عمومي کلیه ده، خو په پښتو ژبه کې (د ښه تلفظ له مخې لیکنه د فصاحت او وضاحت لاره هم آواروي)

د مثال په ډول یوازې (کې، کښې، کشې، کخې) تلفظ کېږي، خو د مرکزي لهجې ویونکي او لیکونکي یې (کې) او جنوب لویدیزه لهجه کې (کشې)، کښې او همدارنګه نورې بڼې لري. دا منو چې لیکنه او وینا سره توپیر لري، خو اساسي خبره داده، چې (لیکنه) او (وینا) سره څنګه نږدې کولای شو؟

د لیکنې او وینا تر منځه تل توپیر موجود وي، دا ځکه ډېر خلک غږیږي، خو لیکنه کولای نشي. لیکنه کول او لیکوالي مسلکي خبري دي، لکه وینا وې او

خبرې کول چې طبيعي او تلپاتې انساني بهير دی، ليکوالي يو مدني او مسلکي کار دی او د پېرو وختونو ته اړتيا لري، چې د (وينا او ليکنې) تر منځ توپير له منځه لاړ شي.

په وينا او خبرې کولو کې هېڅ مصنوعيت نشته، خو په ليکنه کې دغه مصنوعيت ډېر تر سترګو کېږي؛ لکه: ((الک)) چې ((هلک)) ليکو، سمبله، سنبله، کلپ، قلف او يا خو دا کلمه (اهميت) په (امنيت) وايو، چې ببخې معنا د کلمې تغيروي؛ ما ته امنيت نه لري؛ پداسې حال کې چې بايد (ما ته اهميت نه لري) وليکو.

د:- په پښتو او سني ليکنی بهير کې يو لړ کموني او زياتوني هم کېږي، چې ليکنی بهير شخصي، سمتي او سلقه وي خواته وړي؛ لکه: ډېر خلک فکر کوي، ډېری خلک فکر کوي. ډېر کا ربه وکړم، ډېری کار به وکړم. ځينې کلمې په مغيره يا صرفي صورت کې بدلون مومي او يو توري له لاسه ورکوي او يا هېڅ بدلون نه مومي؛ لکه پسه خړي، پسه راوستل شو.

همدارنګه دا جملې (د کورونو خبره، د کوريو خبره، د شيدو خوند، د توکو (اداتو) په وسيله څرګندېږي، د توکيو (اداتو) چې د جاپان پلازمېنې سره توپير نه لري، په لوی لاس ليکل کېږي.

هـ:- د اوسني ليکدود په برخه کې بله غټه ستونزه د هر فونيم لپاره يو مشخص(ګرافيم) نه درلودل خورا زياته ستونزه رامنځته کوي، د واول تورو په معرفۍ کې داسې وايي چې: ((له واول پر ته کلمه نه تړل کېږي)) (د الهام ژباړه.....)

که پورته خبره ومنو نو داسې کلمې په پښتو او دري ژبو کې لرو، چې زموږ د رسم الخط له مخې (واول) ورکې نشته ؛ لکه: (بد) (ب او د) توري دي. چې د واول پورته معرفي کې نه راځي، ځکه خو له دوو تورو (ب او د) څخه د (بد) کلمه رغېدلې ده. مګر که په فونيمکي الفبې يې وليکو نو بيا پورته تعريف وربانديې صدق کوي؛ لکه:(bad) دلته ده ، چې وايو (کلمه د واول له موجوديته پرته نه

رغول کېږي.

د پښتو ژبې استاد پوهندوی محمد قسیم چمتو په وینا: ((زموږ په اوسني لیکدودو کې ډېرې ستونزې شته، هغه داسې چې موږ د هر فونیم لپاره یو ګرافیم نه لرو، څو فونیمونه په یوه ګرافیم ولیکو.

نو په دې توګه هېڅ نشو کولای چې په مجرده توګه د دغو دریواړه آوازونو تر منځ د ګرافیم له مخې توپیر وکړو حتی موږ نشو کولای په کلمو کې هم د ګرافیم له مخې په آسانۍ سره ددغو آوازونو د تلفظ توپیر وکړو. بل دا چې په کلمو کې ډېر آوازونه موږ تلفظ کوو، خو نه یې لیکو، لکه په (هځه acah) کې چې یو دوه سیلابیک ویی دی، په لومړی سیلاب کې زور (a) تلفظ کوو، خو نه یې لیکو. همداراز موږ په خپل اوسني لیکدود کې د کلمو په ځینو برخو کې غږ لرو، خو ګرافیم ورته نه لرو؛ لکه: د (منه-maṇ a او ترخه tərxa) د کلمو په منځ کې د زرو(a) او زورکي توري شته خو نه لیکل کېږي.))

و:- پښتو ژبه یو اوښتونکي (تصریفي) ژبه ده، د صرف یا تصریف مساله ډېره مهمه ده. په پښتو ژبه کې د (نوم او فعل) صرف شته، یعني نومونه او فعلونه (د جنس، ګڼې او اکر (حالت) له مخې تصریفېږي؛ د بېلګې په توګه:

الف: د نوم صرف (پلوشه راغله – پلوشه فاعل دی، اصلي حالت لري، خو چې کله پلوشه په پلوشې بدلېږي نو د نوم صرف یا ګردان رامنځته کېږي.

ب: د فعل صرف، هم په پښتو ژبه کې د نارینه او ښځینه لپاره په جلا جلا او واضح ډول تر سره کېږي؛ لکه: هلک راغی (بچه آمد) – نجلۍ راغله (دختر آمد) یا

یو هلک راغی – یوه نجلۍ راغله.

په پورته جملو کې په ښکاره ډول د فعل او د فعل تصریف ګڼې (عدد) له پلوه هم ګورو. هلک راغی- نجلۍ راغله. دلته ښکاره مطابقت د فاعل او فعل تر منځ راځي.

ج: د ګڼې (عدد) صرف؛ بايد ووايو چې (کله په پښتو ژبه کې عدد بدلون مومي ورسره (فعل او فاعل) هم بدلون مومي.) توره نجلۍ راغله- تور هلک راغی.
يو هلک راغی- يوه نجلۍ راغله.

۲-۳- په ليکوالۍ کې د ښو کلمو او جملو کارول:

هره ليکنه د (وييونو "لفظونو " مجموعه ده؛ لکه کلمه چې بې تورو ، جمله بې کلمو او ....رغېږي، همدا شان (هېڅ ليکنه او اثر بې له کلمو نشي رامنځته کېدلی.) ((کلمې د خښتو مثال لري، لکه ديوار (ديوال) چې له خښتو جوړېږي او هره خښته پر ځای کېښودل د پاخه معمار کار دی. همدارنګه که معمار(بناء) په فني ډول په معمارۍ ونه پوهېږي، نو هېڅکله سمه معماري نشي کولای، که معمارفني شخص وي، د هغه لپاره(خټه، خښتې او د معمارۍ نور لوازم ځانګړې اهميت لري. او که څوک معمار نه وي نو د ديوار(ديوال) له جوړولو خوند نشي اخيستلی؛ په ليکنه کې د کلمو او هغه هم په هنري ليکنو کې د ښو کلمو کارول يو فني کار او زيرکانه عمل دی.))(۴۸: ۱۲۸)

د امريکا د معاصر او مدرن داستان پلار اندرسن(Anderson) د الفاظو د جادويي اغېزو او موقعيتونو په برخه کې نظر درلود: ((الفاظ او مادي توکي کابو يو ډول اغېز ښندي؛ که يو څوک په کور کې مېلمه کوو او يا د هغه د ښېګڼو بيان نورو ته کوو، دواړه پر نوموړي او د هغه پر شخصت اغېزې لري، همداسې د چا په رټلو کې هم خبري کولای شو. نو لازمه ده، د کلمو د کاورنې ځايونه او د هغو هر اړخېزو او اغېزو ته ډېر پام وساتو، په تېره په داستان کې د ښو کلمو کارول نه يوازې د ليکوال او داستان ارزښت زياتوي، بلکې د داستان د

پرسوناژو (کارکوونکو) پر شخصيت نښغې اړيکې لري.
نو موږی زياتوي، د مدرنو او هنري داستانونو او ليکنو استعمال د مضمون برجستګي زياتوي، بايد په ليکنو او په تېره هنري ليکنو کې د غوره او ښايسته کلمو کارونه د ليکوال د کاري صلاحيتونو اندازه زياته کړي.
که له يوې خوا په ليکنه کې د ښو کلمو کارونه اړينه ده، له بلې خوا ليکوال ته لازمه ده، په خپله ليکنه کې د ښو او نوښتي الفاظو په کارونه قناعت ونه کړي، ليکوال بايد د ښه او کره مضمون پلټنه هم وکړي. (ښايسته الفاظ او کره مضمون) د ليکوال او ليکوالۍ دنيا غني کوي، نو لازمه ده، يو کره مضمون د الفاظو په ښکلو زربفتو کې راونغاړو.

چې دې طمع د مخلوق له دره پريکړه
پادشاهي دې مبارک شه که ګدايي

يا:

څودې توان رسي په لوی درياب کې ګرزه
په وياله کې دې زوال ويـــــنم نهنګــــه

يا:

مـــينه د خوبانو نــامـو ننــګ لرې کــــوي
تش د ديــدن د ښکلو د زړه زنـګ لـرې کـوي
بل شغل مې نشته په زړه بـــې ديــار له مينې
عشق يو هسې رنګ دی چې بل رنګ لرې کوي

په ليکوالۍ کې د ښو کلمو او جملو کارول، نه يوازې د ليکوالۍ د مسلک مزيت زياتوي، بلکې د ليکوال د هويت لپاره هم په زړه پورې کار دی.
ليکوالي يو سپېڅلی مسلک دی، ليکوال ته ښايي د غه سپېڅلتيا په ښه ډول وروزي، له دې سره، سره د ليکوالۍ عمل يو پر له پسې رياضت او کار

غواړي، ډېر، ډېر او مسلکي تمرین ته اړتیا لري.

مایکوفسکي د روسي معاصر لیکوال د (مسلکي لیکوالۍ او مسلکي لیکوال) په برخه کې نظر درلود: ((د لیکوالۍ کار ډېر ستونزور عمل دی؛ که د طب د علم ټول اصطلاحات زده کړو، نو ستونزې به مو حل شوې وي، خو لیکوالي داسې عمل نه دی، په لیکوالۍ کې هره شیبه بدلون راځي، پرمختګونه هم راځي، لیکوالي د لغتونو او اصطلاحاتو یوازینۍ مجموعه نه ده، بلکې د فعال تفکر او هر اړخیزو پدیدو زېږنده ده.

لیکوال ته ښايي له ټولو ټولنیزو بدلونونو سره، سره آشنا شي؛ له همدې امله لیکوال باید نوی فکر په نویو الفاظو کې د وخت له بدلون سره وړاندې کړي.)) (۴۹: ۹۹)

لیکوال باید هره شیبه له خپل مسلک سره مینه وکړي؛ ددې کار لپاره لازمه ده، لاندې ټکو ته پاملرنه وشي:

۱:- لیکوال ته ښايي هر څه ته په ژور نظر وګوري او له ټولو ټولنیزو پېښو څخه ژوره ذهني عکاسي وکړي. لیکوال او د ټولنې عادي خلک سره توپیر لري؛ هغه وخت زموږ د لیکوالۍ ډګر غني او مسلکي کېږي، چې مسؤل او له مسلک سره مینه ناک خلک ولرو او وېې روزو.

۲:- د لیکنې لپاره لازمه ده، هر لیکوال د لیکنې کولو لپاره ځانګړی وخت، منظم پلان وړ فکر او د یاداشت کتابچه ولري او په منظم وخت کې لیکنه وکړي.

منظم پلان لیکوال هدف ته رسوي؛ (پلان) د ژوند اصلي مسیر او لاره په نښه کوي او (هدف) موږ مقصد ته رسوي.

په کتابچه کې باید نه یوازې په تحقیق پورې اړوند اصطلاحات او وییونه(لغتونه)، بلکې ورځیني یاداښتونه او ښکلې کلمې او جملې راټولې شي او بیا په لیکنو کې هغه په ښه ډول او پر ځای وکارول شي. د بېلګې په ډول که یو اجتماعي مضمون د (کبر یا غرور) په برخه کې لیکو لازمه ده، داسې وجېزې،

اصطلاحات او متلونه ورکې وکارو، چې له موضوع سره تړاو ولري.
همدارنګه ليکوال ته ښايي د مضمون مناسبې کلمې او جملې ولري؛ د تحقيقي مقالې کلمې او جملې له يو ادبي او هنري مضمون څخه توپير لري. د (خبر) او (رپوټ) کلمې، جملې او په مجموع کې د هغو ژبه توپير لري. آن د ليکنو په ډګر کې تر هر سرليک (عنوان) لاندې يو ډول ليکنه نه کېږي. د ادبي نثر عنوان تر تحقيقي نثر توپير لري.
۳: هغه اصطلاحات، وييونه، کلمې او جملې چې له بيلابيلو متونو څخه د تحقيق په نتيجه کې راباسو د ليکنې پر مهال يې له ځانه سره ولرو؛ لکه (د پېښو ګردابونه، د وخت څپېړې، د حالاتو ترخه يادونه، د اوښکو سيلاونه، د نامرديو ګنګې شپې او ...) کولای شو، په يو تراجدي ادبي ليکنه کې وکاروو. خو (د ګلانو نازکه او پسرلي وږمه، د ښکلا وو کاروان، نيازبين او مالګين کاته، د هوس او تخيل الماسي ځلاوې او ...) کلمې کولای شو په هنري او ادبي نثر کې راوړو.
همدارنګه د علمي، تخنيکي، کرنيزو، سياسي او ادبي څېړنيزو ليکنو وييونه او اصطلاحګانې سره توپير لري، چې د (هرې برخې ليکوال ته ښايي د خپل مسلک اړوند ياد شوي اصطلاحات په خپله ځانګړې کتابچه کې له ځانه سره ولري او د ليکنې پرمهال يې پر ځای او په دقت سره وکاروي.)
۴: ليکوال بايد له وخت او طبيعت څخه خوند واخلي؛ لکه له سهاره، لمر له ختلو، له ځاښت، د لمر له غروب، سپوږمۍ له هلال، بدر، سپوږميزو شپو او شپېو، له غرونو، د طبيعت له پراخې غېږ د خپلو او ملګرو له خاطرو د ژوند او حالاتو له بدلونونو او نورو پېښو او پلو څخه خوند او درس واخلي او مخکې له ليکنې هغه له ځان سره زيرمه کړي.
۵: که ليکوال غواړي ليکنه يې لا قوت پيدا کړي او قوت ولري، ورته بويه په وار، وار د سترو لکيوالو او شاعرانو کتابونه، مقالې او ليکنې په کراتو مراتو

مطالعه کړي او د خپلو ليکنو د قوت لپاره الهام ترې واخلي.
که څيني ليکوال د ليکوالۍ په کې تقليد (پېښې) کوي، تر يوه سرحده (بريده) ښه ده، خو داسې نه، چې د نورو په پلونو پلونه واخلي او د نورو له پلونو څخه بهر پل کېښودلای شي.
يو ليکوال نظر لري تقليد په دوه ډوله دی: ((يو رو‌ند تقليد دی او بل روا؛ روند تقليد، مقليد روند وي، نه يوازې مقلد پرمختګ نشي کولای، بلکې د لومړي کار رينښې هم وچوي. دويم ډول تقليد ښه دی، خو چې د سبک وي، نه د اصلي مطلب....))
۶: که ليکوال غواړي ليکنه يې مسلکي، پخه او درنه وي، لازمه ده، له خپل کار سره مينه ولري. ليکوالۍ سره مينه کول د ټولنې له عمومي فرهنګ سره مينه کول دي. لکه له خدای(ج)، مور، پلار، معشوقې، اولاد او دندې سره مينه او محبت د کاميابۍ اساس دی.
له مسلک او په تېره ليکوالۍ سره مينه کول د انرژي او قوت خپلول دي او دا کار ليکوال ته حوصله هم ورکوي.
۷: سينه او حوصيله کول، د ليکوالۍ د دوام او ليکوالۍ ته د عموميت ورکولو ښه وسيله ده. د هر کار د پياوړتيا عمده او غوره لاسوند (سينه، حوصيله او صبر کول دي) صبر او سينه کول موږ له مسلک سره نژدې کوي او د مسلک په ټولو رموز مو پوهوي. هغه خلک په يو مسلک کې پرمختګ کولای شي او په يوه مسلک کې پياوړي وي، چې يو مسلک کې په صبر، سينې او حوصيلې سره کار وکړي؛ نو ليکوالي چې يو دومداره او پر له پسې عمل دی، لازمه ده، په پوره صبر، پوهې، مسلکي والي او مينې سره دغې لارې ته دوام ورکړو، څو مو د هېواد د غني فرهنګ د لا بډاينې په برخه کې کار کړی وي.

۲-۴- په ليکنه کې دشعر، متلونو او غوره ويناوو کارونه:

هنري نثر په انځور، هنري ترکيب، شعر، تمثيل، غوره ويناوو، متلونو، محاکاتو او محاسنو ښکلا مومي.

هر څومره چې په هنري نثر کې شعر وکارول شي، ښکلا يې لا زياتېږي. په ليکنه کې د شعر کارول د ليکنې روح پياوړي کوي او ښکلا وربښي.

په هنري نثر کې د تصوير مثاله ډېره مهمه ده؛ هغه نثر ښکلی وي چې د پېښو تسلسل ورکې مراعات شوی وي؛ د پېښو هنري تړاو، په هنري نثر کې د شعر د کارونې له لړ کې امکان پيدا کوي؛ لکه:

هغه زړه به له طـــوفانه په امـــــــان وي
چې کشتۍ غوندې د خلکو باربردار شي (۱۱: ۱۲۲
)

يو اجتماعي مطلب هله (ټولنيز مضمون) جوړېږي يا جوړولای شي، چې ټولنيز دردونه ورکې نغښتي وي. (کشتۍ غوندې د خلکو باربردار کېدل)، يو ټولنيز مفهوم دی. که داسې او داسې نور ټولنيز مضمونونه د يو اجتماعي مفهوم د درکولو لپاره په ليکنه کې وکارول شي، ليکنه يو پيغام پيدا کوي.

په ليکنه کې شعر د وړتيا او اړتيا له مخې کار ځای پيدا کوي او په لاندې توګه امکان لري:

اول: شعر د هنر د يو فعال ډول په توګه تل ټولنيز پيغام لري او ټولنيز پيغام لېږدوي. د هنر ټول ډولونه (انځورګري، شعر، حکاکي، معماري، رسامي، نڅا(رقص) سينما او ...) يو انساني ټولنيز پيغام لېږدوي، د پيغام لېږد د بېلابېلو توکو وسايلو او الفاظو په ذريعه وي(د هنر هر ډول د مختلفو وسيلو او ذريعو پواسطه، ټولنيز پيغامونه لېږدوي او انعکاسوي؛ د بېلګې په ډول شعر يا

لیکوالۍ ټولنیز واقعیتونه د ویيونو (الفاظو) په واسطه لېږدوي، شکل ورکوي او آن انځوریز پیغام لېږدوي.)

که څه هم لیکوالي، انځورګري، شاعري او ویناوالي له یوې کورنۍ دي او ډېر ځله سره تړلي دي، خو کېدای شي لیکوال د انځورګر او انځورګر د شاعر او شاعر د ویناوال (ویاند) له کاره بې خبره وي. دا کار محال نه برېښي؛ ډېر لېدل شوي، چې شاعر لیکوال نه وي، ډېر ښه مثال یې نالوستي شاعران دي، چې هېڅ د لیکوالۍ په رموزو نه پوهېږي. په تېره د اقتصادي، سیاسي او ګټو ټولنیزو برخو لیکوال شته، چې شعرونه یې له یاده نه دي زده او یا شعر نشي ویلای او د کلمه کولای یې هم نشي.

دوهم: دا چې څنګه په لیکنه کې شعر کارولي شو، اساسي مثاله د (احساس) ده. انساني درک او احساس د هنر له بل هر ډول څخه په شعر کې زیات دی.

اکاډیمسن ارواښاد محمدصدیق روهي د شعر د مهم والي او په شعر کې د احساس په برخه کې د مولانا خادم، ګل پادشاه الفت او نورو ادبپوهانو د نظریاتو د تلفیق په برخه کې نظر درلود: ((له قرینې څخه ښکاري، چې په شعر کې د احساس مثاله د شعر له اصالت سره اړه نه لري. دلته د احساس خاوند هغه څوک دی، چې په رموزو او باریکیو وپوهېږي او د موضوع له قشر څخه د موضوع ماهیت او ژوروته ورننوځي. الفت کولي شي په ساده طبیعي پدیدو کې د ژوند اسرار کشف کړي.)) (۳۰: ۹۴)

دریم: په لیکنه کې د شعر استعمال پدې پورې هم اړه لري، چې د لیکوال ذوق تحریکوي؛ لیکوال په آسانۍ سره کولای شي، خپل ذوق او د ټولنې ذوق له دغې لارې خړوب کړي، دا ډول هنرمندان کېدای شي، په یو مسلک او یا ډېرو کې پوهه او لوی لاس ولري. ځینې لیکوال او هنرمندان متعددو هنرونو ته لاس اچوي، چې کار یې په ټولو برخو کې نیمګړي وي.

د ويلو وړ ده، چې د محقق کار تر نورو هنرمندانو ستونزور وي. هغه څوک ډېر پياوړي وي، چې په يو مسلک کې کار کوي. که د محقق فطري ذوق له ليکنې سره نه يادوي، لازمه ده، د خپل ذوق او ليکنې لاره لا مشخصه کړي. او هغه دا چې فطري ذوق ته پياوړتيا ورکړي، پدې معنا (ليکوال چې په کومه برخه کې خپل استعداد ځلولی شي، هغه خوا بايد پياوړې کړي.)

بايد ووايو هغه ليکوال، چې شعر په خپلو ليکنو کې راوړلای او تفسيرولای شي؛ هغه پياوړي ليکوالان وي، ځکه ګڼ شمېر اجتماعي افکار په شعر کې تبارز(څرګندتيا) مومي.

څلورم: شعر او نور برجسته افکار په ليکنه کې، ليکوال د شاهد په توګه هم راوړلای شي، دا ځکه شعر د ژوند ټول ټولنيز مهم اړخونه رانغاړي.

لنډه دا چې د شعر کارول د ليکوال له خوا يو شعوري او فکري بهير دی او د ليکنې روح هم جوړوي؛ له يوې خوا لوستونکي ته ځانګړی احساس ورکوي او له بلې خوا د ليکنې خوند هم زياتوي.

پنځم: متلونه او غوره ويناوې، په کنډه برابرې، پخې او تجربه شوې پوهنې او خبرې دي، نه يوازې په عادي (شفاهي) خبرو کې برجستګي او فوق العادګي لري، بلکې په تحريري ادب کې يې استعمال او کارول هم له ښکلا خالي نه دي.

د خدای بښلي استاد حضرت عبدالروف بينوا په وينا: ((متلونه لنډې، د جامع مفهوم لرونکي، په کنډه برابري ويناوې دي، چې يې نسل په نسل د استدلال د تائيد لپاره، د خبرواترو په ترڅ کې ويل جاري دي. د لفظ او معنا له مخې غزېږي د زمانې د تجربو څخه راوتلې او مثبته بڼه يې غوره کړې وي.)) (۱۰: الف مخ)

متل د پاخه فکر، پوهې، تجربې او ولسي ناخوداګاه مهارت او ضرورت زېږنده وي، کوم په اوږدو کې رامنځته کېږي.

د پښتو ژبې پياوړی ليکوال او محقق او د پېښور پښتو اکاډمۍ غړی

ډاکتر راج ولي شاه خټک د (پښتو متلونه) د (کاڼي کرښې) چې د افغانستان د اکاډمۍ د غړي نورمحمد نور زرمتي له خوا راټوله شوې مجموعې په سريزه کې ليکي: ((وئيلی شي، چې د پښتنانه رومان ټول په پښتو ټپه کې ځای شوی دی او د پښتنانه پوهه او دانايي په متل کې محفوظه ده. پښتو متل د دانش يو عجيبه رنګ لري. که هر څوک متل هر ځای او هر چېر ته د ژوند د تجربونه جوړوي، خو د پښتنانه د ژوند تجربه يو خاص اهليت او ځانګړيتوب لري. شايد ځکه چې ټول قام په يوشان جغرافيائي او فطري چوړښت کې پورت وي. د پښتو متل ته د کاڼي کرښې هم وايي؛ که څوک د پښتنانه د ژوند رنګ لېدل غواړي د دوی د پوهې او تجربې اندازه کولو غواړي، نو بايد د پښتو متلونو معنو(معنا) ته ځير شي.)) (۲۱:الف مخ)

د ويلو وړ ده، متلونه، غوره وييناوې دي، د ولسي پوهې ځانګړی حکمت پکې پروت وي، له همدې امله په لاندې مواردو کې د کارونې ځای لري:

الف: د ولسي جرګو د لا بااهميته کولو او با ارزښته کولو، د لويو خبرو د رالنډو او ... لپاره پکارېږي. که جرګه مار غواړي خبرې رالنډې کړې او جرګې ته نتيجه په لاس ورکړي، نو هغه متل، چې (ځای) ولري؛ استعمالوي.

۱-(غر په غره نه ورځي، سړی په سړي ورځي.)

۲-(د ډېرو قودې، د يوه ګېډی.)

۳-توره سره ښه ده، خو نه د ورور په وينو

۴-اوښان نه ژاړي، بارونه ژاړي...)

ب: متلونه د جامع مفهوم لرونکي دي؛ که څوک غواړي، جامع مفهوم په لنډه، رسا او سيده توګه چاته په يوه غونډه، ليکنه او خبرنه بيان کړي نو همدا ډول متلونه ورته وايي، ليکي او ډالۍ کوي.

۱-که هوس دی، دومره بس دی.

۲- که غر لوړ دی، پر سرلار لري.
۳- ښه جالوان د طوفان په ورځ معلومېږي.
۴- سړی یو رنګ، جامه یې دوه رنګه.
۵- خبرې یې فیل نه شي وړی، په کور کې یې ګردا وړه نشته...

ج: متلونه، د ولسونو د نسلونو د ارتباطي پل په توګه د وختونو په درشل کې، خوله په خوله، سینه په سینه یو بل ته لاس ورکوي او په پوره پوهې او امانتدارۍ سره معناوې او مفهومونه لېږدوي.

که یو څوک له خپل هېواده ډېر د وخته وتلی وي، نو د چا خبره مړی خو بېرته خپل وطن ته را رسوي.

۱- چې ځي ځي، ابازو له به راځي.
۲- چې اوسي، په خوی به د هغو شي.
۳- چې ځان خفه نه کړې، بل نشي خوشحالولی.
۴- چې په کور کې بې اتفاقي شي، اوبه وچې د منګې شي.....

د:- متلونه، د عقل کل او عامه فکري او شعوري حاکمیت په توګه د لفظ او معنا له پلوه مفهوم لېږدوي؛ لکه:

۱- تورې دې لالا وهي، مړی د عبدالله
۲- خپل عمل لارې مل دی
۳- د مرد خواره، د نامرد په ګېډه کې پاتې کېږي.
۴- د شپې بند اوبه وړي.
۵- مار ته په لستوڼي کې ځای مه ورکوه...

هـ:- د پښتنو د پیښو او پخواني ژوند داستان نه یوازې له تېرې څخه ښکاریدلی شي، بلکې متل د دغه داستان بیان په ښه ډول کوي؛ د بېلګې په ډول:

۱- د تورې زخم رغېږي، د خولې نه.
۲- بد به دې په زړه لرم، سلام به دې په خوله.

۳- او به په ډانګ، نه بېلېږي.

۲:- متلونه، د پوهې او عقل د ژورتيا ښکارندوی ده. پوهاند محمد طاهر بورګی، د پښتو متل د حکمت او اغېزو په برخه کې نظر لري او وايي: ((متلونه د يوې ټولنې د پېړيو، پېړيو اړوند او ارزښتمند ميراث دی. په ډېرو داسې ټولنو کې هلته چې لا موضوعه قوانين مينځ ته نه دي راغلي، د ټولنې معضلات په معقولو منل شويو متلونو حل او فصل کېږي، دا حالت مورږ د اروپا په هېوادونو کې خصوصاً د کنتي تتال اروپا په قديمو جرمني ټولنو کې ليدلی شو، چې وړاندې له اوسنيو موضوعه قوانينو هلته همدا متلونه د دعواوو په حل او فصل کې کارول کېدل.))(۱۳:ه)

ی:- اوس، اوس هم چې يو ځل بيا ژوند قومي او ولسي ريفورم ته مخه کړې او د خلکو تر منځ چې لانجې په ولسي جرګو، مرکو او سپين ږيرو حل او فصل کېږي، نو ليدل شوي، چې په ځينو مرکو کې مناسب متلونه راوړل شوي، له شک پرته د متل له ويلو سره سم لکه په اور چې اوبه واچوي، په غونډه کې بدلون ليدل شوی دی.

شپږم: غوره ويناوې؛ پخې او درنې خبرې دي، چې تر ډېره بريده ورباندې ستونزې حل کېږي. غوره ويناوو ته (پخې) يا لنډې خبرې هم وايي. غوره ويناوې له پوهې او حکمته ډکې دي، لوی مفهوم په (کره جمله کې راوړل له پوهې او حکمت څخه سرچينه اخلي.)

غوره ويناوې ځکه غوره ګڼل کېږي، چې په ژوند او ټولنيزو پيښو پورې اړوند مطلب په لنډ قالب کې ځايوي. غوره ويناوې، لنډې خو با مفهومه وي.

په عربي ژبه کې ورته(مقوله) هم وايي. په عربي ژبه کې وايي: ((بهترين کلام هغه دی چې لنډ، خو مدلل وي. کره او په عاميانه ژبه وي، خو ستره معنا افاده کړي.))(۱۲: ۸)

غوره ويناوې د انسان د عقلاني تفکر اساسي برخه ګڼل کېږي. خلک او

ولسونه يې د غونډو او په خپلو منځو کې د لانجو د حل لپاره کاروي، نه يوازې د لانجو د حل، بلکې په ډېرو موارډو کې پکارېږي؛ د بېلګې په ډول:

۱-د ځان پېژندنې او ښه مومن والي په برخه کې.

- ځان پېژندنه، الله پېژندنه ده.

يا په نورو برخو کې هم غوره وېناوې د پوره، پوره کارونې وړ دي.

- حيا نيمائي ايمان دی.
- آن د وړانده تر مخې هم ځان پټوه.
- ژوند يو نفس دی.
- غوږ نيول هنر دی.
- تنبلي هم اندازه لري.
- مېړانه قيمته ده، او نامردي ارزانه.
- تور کالي واغونده، خو تور مخی مه اوسه.
- هر څوک په ښو خوشحاله او په بدو پښيمانه شي مومن دی. (۴۴: ۹-۱۱-۱۵)

۲-۵- په هنري او ادبي نثر او شعر کې د هنري ترکيبونو د کارونې ارزښتونه:

هنري او ادبي ترکيب د ليکنې او کلام ښکلا او ارزښت ټاکي؛ دغه ترکيبونه د ادبي نظم او ادبي نثر پر ادبي هويت دلالت کوي او په دوو برخو کې (نظم او نثر) کې راخلو.

الف: هنري او ادبي ترکيب په هنري نثر کې له نورو ليکنو زيات وي. د ادبي ليکنو اعجاز او ښکلا په هنري ترکيبونو پورې اړه لري. نثر، هغه وخت هنري ګڼل کېږي، چې هنري ترکيب ولري. هنري او ادبي ترکيب، په ليکنه کې هغه عاطفې او تخيلي غوټه ده، چې د نومورې مضمون ماهيت ترې جوړېږي.

خو دغه ماهيت ډېر ځله شکلي او فزيکي بڼه احتوا کوي. هنري او ادبي

ترکيب د خيالي پوهې د ايجاد او رامنځته کېدو په کار کې ګټور رول لوبوي.

خو هنري يا ادبي ترکيب (هنري انځور نه دی، بلکې د انځور هنري زمينه او يوه برخه جوړوي او توپير يې لکه متل او عبارت غوندې دی.)

يو شعر او يو نثر ته هغه وخت ښه شعر او ښه نثر ويلی شو، چې (هنري ترکيبونه) پکې زيات کاريدلي وي، هنري ترکيب که هنري انځور نه دی، خو ورنږدې دی؛ هنري انځور په ادبي ليکنو او شعر کې د خيالي او عاطفي پوهنې لوری ټاکي. هنري تصوير د موضوع او خيال تر منځ فکري تړاو ته ويل کېږي. هنري انځور د پېښنو عکاسي ده.

هنري تصوير لوی او د چا خبره فراګير دی؛ هنري تصوير د باندني نړۍ او شاعر د خيالي دنيا تر منځ رابطه جوړوي. په هنري تصوير کې د کلام معنوي او لفظي ښکلا راتلای شي، خو هنري او ادبي ترکيب يوازې د مشبه او مشبه به تر منځ تناسب رامنځته کولای شي؛ په حقيقت کې هنري ترکيب د ادبي مضمون محاکات او ښکلا زياتوي. (۴۱ : ۱۳۳)

د نړۍ او زمونږ د هېواد او بيا پښتو معاصر هنري نثر لمن له (هنري او ادبي ترکيبونه) مالامال ده، چې ادبي نثر او په ځانګړې توګه شعر ته يې ښکلا ښيلې ده. هنري نثر په پښتو ادب کې ډېره لرغونه لري.

پښتو معاصر هنري نثر په شلمه پېړۍ کې په پوره قوت او آن په نړيوالو هنري معيارونو راخرګنديږي. د هنري نثر پيلامه د خدای ښيلي علامه عبدالحي حبيبي په وينا: ((په شلمه پېړۍ کې هنري نثر هم په پښتو ادپ کې وينو، چې د برې کاکاخيل ځينې هنري ټوټې په خيبر مګزين کې خپريږي. د دغو نثرونو ښه ليکوال په افغانستان کې ښاغلي الفت دی، چې هره د نثر ټوټه يې لکه يو بيلغ او شيوا شعر داسې دی. داسې نثرونه ښاغلي بينوا، ښاغلي ډاکټر مجروح، حبيبي، خادم او ښاغلی لايق او نورو زلميو هم ليکلي. او ارواښاد محمد ايوب خان خو ځان ته خاص سبک درلود. په لره پښتونخوا کې هم د سيد رسول رسا، شيدا، برق،

اجمل، سید راحت، حمزه او روغ لیوني نثرونه کله دغسې دی، چې له یوې خوا هنري ظرافت او لطافت لري او کله د طنز او انتقاد رنګ هم مومي، چې د جعفر اخکزي، جعفریات هم د لوستلو وړ دی. د مرحوم عبدالغفور خروټي مضامین، چې د کندهار په طلوع افغان یا پښتو مجله کې خپریدل هم کله، کله دغه رنګ لري.)) (۱۷: ۱۳۳)

که څه هم چې د معاصر هنري نثر عمر په پښتو ادب کې د شلمې پېړۍ خبره ده، خو دغه لنډ عمره ادبي نثر په کمه موده کې لرغوني، پراخه او د اهمیت وړ موضوعات په غېږ کې رانغاړلي دي.

د هنري نثر د پیدا ښت او بشپړتیايي یون په برخه کې د هېواد تکړه لیکوال او وتلی څېړونکی سر محقق زلمی هېوادمل نظر لري:((په پښتو ادبیاتو کې د نویو ادبي پدیدو د راپیدا کېدو او په ادب کې د معاصریت د زړیو د زرغونیدو او د نویو ښو د راڅرګندیدو موضوع په سیمه کې د شلمې پېړۍ له نویو علمي او هنري پرمختیاوو سره نیغه اړیکه لري او د شلمې پېړۍ سیاسي، اجتماعي عوامل هم ددې نویوالي په راڅرګندیدنه کې خپل مُوثریت لري.

د مسلطو سیاسي، اجتماعي او فرهنګي روابطو تر اغېز لاندې وده موندونکې پښتني فرهنګ هم د پښتنو په ټولو فرهنګي مراکزو کې د یون بیلابیلې لارې خپلې کړې. پښتو ادب او په نهایت کې د فرهنګ د ودې مسالې په ټولو فرهنګي حوزو کې یو شانوالی له لاسه ورکړ او د بیلتون همدغو عواملو ځیني ادبپوهان په دې معتقد کړي دي، چې پښتو ادب په معاصره دوره کې یو شان رشد نه کوي... نو موږ ی په خپله لیکنه کې په ډېر دقت د معاصر نثر د پرمختګ او ښېرازۍ لپاره ډېر پړاونه په نښه کوي، چې ورسره معاصر ادب هم وده کوي.)) (۵۴: ۷۹۷)

پښتو معاصر ادب (شعر او نثر) لکه د ژوند نورو پدیدوغوندې په شلمه

پېړۍ کې د ودې او پرمختګ لوری وموند او خورا وځلید.

د حبیب الله رفیع په وینا: ((پښتو ادب له آره خوځنده او له ژوند سره مل ادب ؤ. او پدې دوره کې يې خپل رسالت په ښه توګه ترسره کړ؛ د ولسي شاعرانو له خوا وېښوونکي تراني وغږول شوې او د افغان او انګریز په جګړو کې يې د افغانانو د مېړانې او سربښندنې کیسې په مستو (چاربیتو) کې خوندي کړې....

د شلمې پېړۍ په رابرېدلو سره افغانستان د یوه ټپي مارغه په توګه د انګریزانو ښکیلاک د طلايي قفس پر ځای ددې استعمار په وریښمینه کڅوړه کې نغښتل شوی او د غیر محسوس استعمار په نامحسوسه لومه کې ښکیل و؛ دا وخت په افغانستان کې تعلیم یافته، جهان دیده... روښانفکره ځوانان هم پیدا شوي وو او په لره پښتونخوا کې هم دداسې وطن پرستو ځوانانو پټې او ښکاره ډلې جوړې شوې وې....

په افغانستان کې د پښتو د نوي ادب له رانښلوونکو څخه یو هم اروابناد غلام محي الدین افغان دی او په لره پښتونخوا کې د پښتو د زاړه او نوي ادب کړۍ اروابناد راحت زاخیلي سره وروستلي دي. په دې توګه د پشتو د ننني ادب پیل چې په شعوري توګه نوي نړیوالي ادبي پدیدې په کې د خوند او رنګ (مضمون او شکل) له پلوه خوندي شوي د شلمې پېړۍ په لومړۍ لسیزه کې شوی دی))(۲۹:۵۵-۲۵)

پیاوړی لیکوال او استاد څېړنوال سیدمحي الدین هاشمي د (نثري ادب ډولونه) په کتاب کې د هنري نثر لومړنۍ بېلګې د نورمحمد نوري او مولوی احمد(۱۲۲۱:۱۳۰۰) څخه را حسابوي. نوموړی وايي: ((ددغه ډول نثر لومړنۍ بېلګې مورډ نورمحمد نوري افغاني په اثر((غنچه روه)) کې په (۱۱۲۸هـ،ق) کال يې بشپړ کړی دی؛ لیدلی شو.

د همدغه پړاو یو بل لیکوال د هشنغر د تنګي او سیدونکی مولوی احمد، چې په منثورو آثارو کې یې د آدم خان درخانۍ کیسه(۱۸۷۲م)، ګنج

پښتو(۱۸۷۲م) او د تاريخ فرشته ژباړه د تاريخ سلطان محمود په نامه (۱۲۸۹م) کال شوي ده.

ګنج پښتو او آدم خان درخانۍ چې کيسه ييز آثار دي، موږ پکې د هنري نثر د پيلامې لومړني څرکونه وينو. په همدغه وختونو کې د هنري آثارو وده ژباړونکي پېژنو چې يو مياحسيب ګل کاکاخيل له اردو څخه د نقش نګين ناول په (۱۲۹۲هـق) او ميا محمد يوسف هم له اردو ژبې څخه د (توبة النصوح) ناول په (۱۳۲۳هـق) له ټولو هنري ځانګړنو سره پښتو ژبې ته را اړولی دی.)) (۵۲: ۴۸)

داسې ښکاري، چې دا مهال نه يوازې په ابتکاري توګه (ادبي هنري نثر د بيلابيلو ليکوالو له خوا رامنځته شو، بلکې دغه نثر (ادبي هنري) د ژباړو له لارې په معياري ډول راخپل شوی هم دی.)

که د هنري نثر د پيل او تاريخ په برخه کې وغږېږو، نظريات ډېر دي، مګر زموږ اصلي هدف د دغه نثر ځينې بېلګې او په دې بېلګو کې د (هنري ترکيبونه ښوول او جوړول دي.

هغه هنري او ادبي نثر بېلګې چې موږ ورکې د هنري ترکيبونو نمونې کتلای شو په لاندې ډول راوړو:

.

ادبي- هنري نثر:

د نثر دغه ځانګه له ښکلا او معنا ډکه ده، چې زرينه ځانګه يې بللی شو؛ د نثر د دغې ځانګې ښکلا د دې لپاره ده، چې هم يې (شکل ښکلی دی او هم يې معنا...)؛ خوله دې سره سره دغه نثر(هنري ادبي) د يو ټولنيز فکر پيغام لېږدوي.

هنري او ادبي نثر، هغه نثر دی، چې د لفظي او معنايي ښکلاوو درلودونکی وی. دخدای بښلي ډاکتر زيور په وينا: ((هغه وينا چې د لفظ له پلوه ښکلې او د معنا له پلوه ښېل ښېل مضمونونه ولري، هنري نثر نومېږي.)) (۳۲: ۵)

هنري نثر، ښکلی، خو له مفهوم او مطلب نه ډک مطالب لري، يو فکر

لېږدوي او يوه موضوع څاري. د هنري نثر ليکوال په تړولنيز نظام کې د تړولنيز فکر القاء کوونکی دی. دغه ليکوال له يوې خوا دنده لري، خلکو ته فکر ورکړي، له بلې خوا خلک د تړولنيز ژوند او نظام په ارزښتمندۍ پوه کړي.

هنري نثر که له يوې خوا دلذت، خوند او ښکلا منبع او زيرمه ګڼل کېږي، له بلې خوا د پوهې، اعجاز او انساني ارمانونو لېږدونکی فکر هم بلل کېږي.

هنري نثر د علامه حبيبي په وينا: د لفظ له پلوه دومره ښکلی وي، چې: ((يو ډول منثور شعر ته ورته وي؛ له عاطفې، احساسه او د انسان د لطيفو او ظريفو ادراکاتو څخه رابهېږي، نو ځکه د اجتماعي دردونو او آلامو څخه ځينې نازکې ټوټې رابرسيره کوي او د ټولنې د محرومو او خواشينۍ او بې وزلۍ حال راڅرګندوي.)) (۱۸: ۲۰)

هنري نثر ته ترسيمي او حکايوي نثر هم وايي. ددغې موضوع تائيد د پښتو ژبې پياوړي ليکوال او محقق (بريښ) د (افغان ياد) کتاب په (۷۳) مخ کې هم کړی دی.

د ترسيمي او حکايوي (هنري نثر) ښې بېلګې په لاندې ډول دي:

۱-لنډه کيسه ۲- ناول ۳- داستان ۴- رومان ۵- ډرامه ۶- طنز (سکوندنه) ۷-ادبي ټوټه، ۸- ادبي ليکونه، ۹- ادبي ځان پېژندنې، ۱۰- ادبي راپور تاژ، ۱۱- ادبي يونليک، ۱۲- ادبي خاطرې، ۱۳- تکل، ۱۴- ادبي انځور، ۱۵- فلمنامه، ۱۶- فني سناريو، ۱۷- ادبي نمايشنامه او ....

هنري نثر د هنري ښکلا وو او ارمانونو لرونکی دی او د شلمې پېړۍ همګامۍ او ملګری دی او اوس اوس لا ښکلی شوی دی.

ددغه نثر ښايسته بېلګې په لاندې ډول راوړو:

۱: د پسرلي ګله:

((ستا ښايسته او ګلالۍ څېره په جهان کې څومره قدر لري، آسمان له دومره

لویوالي سره هر سهار د شبنم په پاکو او رڼو څاڅکو ستا ښکلی مخ وینځي او ځمکه د خپل زړه له نمه او به درکوي.

د ځمکې مخ په تا ښایسته ده او هوا ستا په وږمو معطره شوه، د بلبل خوږه نغمه ستا د جلوې برکت دی، شاعران ستا په ستاینه په جامعه کې مقبول شوه، ښکلو پېغلو تاته په خپل اوربل باندې ځای درکړ، بورا ستا په مینه په غزلو کې وستایل شو.

په شعر او ادب کې ستا برخه زیاته ده، مینې او محبت ډېر ښه سوغات ته یې. مګر ګوره چې په خپل جمال او کمال مغرور نشې او له باغه ونه اوزې، تاغوندې ډېر ښکلي او ښایسته ګلونه د هېواد په غرو رغونو کې پیدا شوه، چې نه چا ولیدل او نه چا وستایل. که ته له دغه چمن نه ووتلې او په غرونو کې دې ځای ونیو، نه به بلبل پیدا کړې او نه مالیار ته د خلکو له نظره مه لرې کېږه او ځان ته مالیار پیدا کړه!

د انسان دا عادت دی، چې مطلق ښه نه ستایي او هر ښه څېز ښه نه ګڼي. هو! دی هماغه شی ښه بولي، چې ده ته نژدې وي او دده خپل وبلل شي.

دلته هر څوک خپل ښاغلي ګڼي او هر یو د خپل باغ ګلونه ستایي. ته هېڅکله د خلکو له نظره لرې کېږې مه!

ستا ښایست د خلکو د توجه او التفات نتیجه ده.

که ته غواړې، چې هر څوک دې قدر وکړې او په خپل سر د پاسه ځای درکې لکه نرګس هر چاته په ښه سترګه ګوره او لکه د باغ غوټۍ هر سهار خلکو ته خانده!

په دغسې التفات او یوه خوله خندا سړی د خلکو زړونه خپلولی شي.

په یوازې ګلتوب او ګلالیتوب هېڅوک قدر او منزلت نه مومي او نه په تش ښایست دلبري او دلربائي کېږي.

راشه زما د باغچې ګل شه چې هر سهار دې په دیدن اوبه کومه.)) (۳: ۸۲ - ۸۳)

کتنه: په پورته ادبي ټوټه (هنري نثر) کې سره له دې، چې ښکلي هنري او ادبي ترکيبونه راغلي، ورسره، ورسره ليکوال د ګل په څېره کې د فعال او ښه معاشرتي انسان کرکټر هم انځور کړی؛ دا يې په ډاګه کړې، چې ترکار، فعاليت او ښېګڼې بل څه پدې نړۍ کې په څه نه ارزي. او د عبدالرحمن بابا په وينا:

لاس په سر، په تندي اينبی و هر چاته
همــــدغه دی شـــــــرافت په دا دينا...

او دغه لنډ ژوند، چې د شاعر خبره د الفت او محبت لپاره هم کم دی، نو انسان بيا نفرت کولو ته څنګه اوزګاريږي؟ قمرتايزي ويلي:

دا ژوند خو زموږ کم د محبت لپاره هم دی
حيران يم، چې نفرت ته اوزګاريږي خلک څنګه؟

هو ! دغه ټوټه سر ترپايه هنري نثر دی. (په زړه پورې مضمون او ښکلي ترکيبونه) پکې راغلي دی؛.

۲- د پسرلي ارمان:

((هو ! د پسرلي په ارمان... خو ددغو تېرو درويشتو پسرليو نه، چې د باروتو لوخوړو به يې د وريځو ځای ونيو او اوښکو به يې د باران او د ماشينګڼو، توپونو او توغنديو په ويشتلو به يې اتم آسمان راپيدا شو، نه زه... ددغو پسرليو په ارمان نه، چې باغ او بڼ به يې د نه اورښت له امله په وچو او سوځنده وپرويدل شول نه نه ! هېڅکله....!

د هغه پسرلي په ارمان، چې په راتلو به يې آسمان څک غرونو د وريځو له ګريوانه سرونه وويستل او له شنه آسمان سره به يې د زړه خواله کوله او په خپلو پراخه لمنو به يې رنګارنګ ښکلي ګلان ټومبلي وو، چې معطرې ورمې به يې د سترو زړونو او دماغونو د هوساينې او سوکالۍ لامل وي.

د هغه پسرلي په ارمان، چې د ونو په اوچتو څانګو او شنو کښتونو کې به

يې د خوش آوازه مرغانو په ترنم د روح جهان له خوښۍ نه په جامو کې نه ځايده او د بارانونو هر څاڅکی به يې په صدف کې بې بها مرغلره وه؛ سيندونو، ويالو او ځروبيو به يې د شنې هاتيې د شنا پېښې کولې، له وچو کروندو او بوټو به يې داسې غږ چاپير کړی و، تا به ويل، چې د دوو خوږو دوستانو د بېلتانه شپه د وصال په ورځ بدله شوې او کيسې يې پای ته نه رسي.

هو ! د هغه پسرلي په ارمان، چې د آسمان په لمن به يې د شيبه، شيبه باران پر له پسې څاڅکو د رباب تارونه جوړول او د نرۍ،نرۍ شمال په شهباز به يې د ژوند سندرې او خوږې نغمې غږولې او د ځمکې پر مخ به يې داسې بې پايه شين فرش وغوړوه لکه پر مېلمه پال کوربه، چې قدرمن مېلمانه لارې، کوڅې په شنو قالينو فرشي کړي.

د هغه پسرلي په ارمان، چې هر څه به يې د مني او ژمي د سختي سيلۍ له ناخوالو ژغورل او په عطرو خوشبويه، نرمه او ملايمه هوا به يې دمړ ژواندو په بدن کې د روح په څېر ورپوه کړه، لغړو څانګو او بوټو به يې پاڼې، ګلونه او ميوې وربښلې، د ورکړې او سخاوت جنډه به يې د هېواد پر هره لوړه، ژوره رپېدله، خوږو ورمو به يې د ونو او بوټو څانګې داسې سره غاړه غړۍ کړې لکه مسلمانان، چې د اختر په ورځ کې يو بل ته ترغاړې وځي.

هو کې ! د هغه پسرلي په ارمان چې نجونو او زلميانو به يې په ډاډه زړه د سولې او خپلواکۍ په فضا کې د هېواد پالنې په روحيه له خپلو ورونو او پلرونو سره اوږه په اوږه د ژوند چارې سرته رسولې. د همداسې پسرلې په هيله.))(۱۹: ۳۳)

هو ! دغه ادبي او هنري نثر د ښکاره ارمانونو ځرګندونه کوي، چې نثر يې د ښکلو هنري او ذوقي الفاظو په زيور ښايسته شوي دي او خپل آرمان يې د لفظ او معنا په ګاڼه ښکلی کړی دی.

(د باروتو خړ رنګ، د وينو او اوښکو دوران، ملايمه هوا مړژواندی بدن،

د روح ښکلا ، لغړې څانگې، گلونه او ميوې ښوونکې پسرلي، غاړه غړې څانگې) دا او داسې نور هنري ترکيبونه شته، چې ليکوال خپل آرمان وربانديې ځلولی دی.

۳- گرانه ملگريه !

((ما خوستا سره د زړه خواله بس کړې و. او نورمې نه غوښته، چې پخپلو نا خوالو ستا خوا در شنه کړم، بله دا چې (ستا څخه دې پټه نه وې) هغه وخت ما ته د خبرو گوډی هم تش ښکاريده څه، چې دو يلو نه و، د هغو تعبير مې نه مونده او څه چې د ويلو وه، هغه راته بې مزې غوندې بريښنده.

نو زما زړه و، چې نور نو د بې علمه نقاد په خير د نښې منځ وولم او د شطرنج د ميدان د بې طرفه ننداچي په شان د نورو پر لوبو خوند واخلم، خو لکه چې کله، کله د گل سره اغزي او... سره نيشي ملگري وي، نو ځينې دا راز خوندونه هم له روحي عذاب سره گډوي، په تېره بيا د شطرنج د بېطرفه ننداړچي له اضطراب سره اغلی خوند ، چې د لوبې مستقماً واک و نه لري.

رښتيا هم تا خو به د شطرنج لوبه ليدلي وي، چې دوه لوبغاړي په خپله لوبه کې څنگه ډوب وي او پخپله خوښه څنگه، چې يې زړه غواړي پخپلو گوټونو لوبې کولای شي. مثلاً که لازمه وگڼي پياده په فيل او آس وژني او که يې زړه وغواړي له پياده څخه وزير جوړوي، خو بيوزلي ننداړچي ته دا حق نشته، چې په گوټونو گوتې ووهي؛ که څه هم دا ننداړچي ډېر ښه شطرنج بازوي.

گرانه ملگريه ! که ته د شطرنج د لوبې سره د زړه علاقه ولري، نو د شطرنج د ميدان ننداړچي روحي عذاب او اضطراب ښه درکولای شي، چې نه د لوبې له ننداړې څخه ځان ژغورلای شي، ځکه چې دا يې د ذوق د وژلو حکم لري او نه په لوبو کې د مستقيمو گوتو وهلو اجازه لري، ځکه چې ننداړچي دی.

هو ! داده چې د لوبې له ننداړې څخه خوند اخلي، خو دا چې په خپله د لوبې واک د ا اجازه نه لري، د خوند سره يې ډول روحي تشنج هم گډوي....

دي ته مه هو سېږه، چې دا راز د زړه خواله به څه اغېزه و تاثير ولري، خو دومره ده، چې زما او ستا د زړه سوده په کېږي.
هو ! د زړه ناخوالي څرګندول د زړه د غم بار سپکوي او د سړي دماغ او وجدان لږ آراموي.)) (۹: **۵۵**)
کتنه:
که د خدای بښلي استاد عبدالروف بينوا د ((زړه خواله)) نثرونو ته پاملرنه وکړو، د معنا او فورم له پلوه ځانګړی سبک لري؛ ليکوال په عملي، علمي، خو هنري ډول خپله مدعا مقابل لوری ته لېږدوي. ليکوال خپل ((ملګري)) په خطاب کې ټول حقيقتونه څرګندوي او د يو ريالست مؤدب ليکوال په توګه زمونږ د ټولنې دايمي ناخوالي را سپړي او په له منځه وړلو کې يې اقدام کوي.
ليکوال، په کليوالي اصطلاحاتو سره مخاطب ته ګوته نيسي. په ليکنه کې ځانګړې ژبه او لهجه کاروي؛ لکه: (د خبرو ګوډی، په خبرو خوا شنه کول، بې مزې مضمون، بې عمله نقاد، د شطرنج بې طرفه نندارچي، روحي عذاب، په لوبه کې ډوبېدل، د زړه سوده (قوت) او نور....)

۴- اوريا (تظاهر):
((وګړي هر يو د خپل ميل او دذوق په ميچ د قدرت له تحايفو سره، چې د پسرلي په موسم کې بې د انسانانو له پاره ارمغان راوړی دی، مينه لري. څوک سحرنۍ خوشبويه وږمه خوښوي، ځيني د بلبل نارو او سندرو ته غوږ نيسي. څوک د ګل و نازکې خندا او د بورا وو نخا ته منګ تللی دي؛ چا شنې سبزې ته اړخ لګولی دی، بعضې دربدې و پرهار او ها نور د نرګس د ملالو سترګو ته هيښ ګوري؛ همدغسې نور....
اما زه... د هغه ګړۍ په هيله ناست يم، څو د رحمت د قدرت له هغه لوی درياب څخه وما ته خپله ونډه (څو داني مرغلرې څڅواکې) راورسيږي.

راتوی سئ اې د باران تر يو څاڅکو او چې په تاسې سره مې د خپلو تودو اوښکو لوند ګريوان ياد تازه کېږي؛ را اوريږئ !

په حقيقت کې ستاسې وجود پردې موسم د قدرت تر ډېرو ارمغانونو غنيمت دی، ځکه ستاسې عمر ډېر لنډ او وظيفه مو خورا درنه ده....

د سبا نسيم لا په شنه خره د ګلشن پر خوا رارهي ده، ژر، ژر پخپلو پستو ګوتو سره د ګلانو له مخه ګرد و غبار پاکوي.

لمر لا د وخته خپلې ځلانده وړانګې رالېږلي او د بڼ پر اوسيدونکو يې توره شپه رڼا ورځ جوړه کړې ده.

بلبل له نيمې شپې په نارو سر دی، مطرب په زړه وړونکو نغمو ګوتې پورې کړي دي....)) (۴۰: ۲۳۲)

دغه ادبي او هنري ټوټه په ښاغلي سليمي چې په ((اوسني ليکوال، دويم چاپ په ۲۳۰مخ کې معرفي شوي، اړه لري.

ليکوال نه يوازې هنري، ادبي ترکيبونه جوړوي، بلکې د پسرلي زړه ښوونکی فصل تصوير هم باسي. ليکوال د خپلې سيمې خوږې هنري اصطلاحګانې په خواږه انداز کې کاروي.

دده په نثر کې ښايسته ترکيبونه (دميل او ذوق ميچ، سحرنۍ خوشبويه وږمه، د ګل او بلبل نازکه خندا، يوه چاشني سبزې ته اړخ لګول، د رحمت د قدرت لوی درياب، تودې اوښکې، لوند ګريوان، د قدرت ارمغان، د سبا نسيم او ....)

۵- ښايست:

د الله(ج) ځمکه او آسمانونه د يو ځانګړی (آند او علم) له مخې پيدا کړې دي.

کېدای شي خپل قدرت موږ ته راښيي، ځکه نو په ژوند مين شو.

(که مقصود يې د خپل مخ ننداره نه وه+ د انسان جامه يې څه لره کړه سازه)

او دا هم ممکنه ده، چې بشريت او ژوند سره بې ساري مينه لري، چې د ژوند تر

ښکلی یې بې شمېره ښایستونه ورباندې لوروني دي.

ما د الهي لويې دنيا په نه راتوليدونکي چين داره لمن کې د پياوړو تجربو پر متو د ښکلاوو ډېرې، ډېرې تجربې وکړې، خو يوه ښايست او هېڅ ښکلا هم زما د زړه ملک تسخير نه کړ.

د لوی جهان ننداره مې له سترګو څو څو واره تېره کړه، خو د هغه ښايست ننداره مې نه په طبعيت، نه د چا مخ په پاڼه، نه د سينما او تلويزيون د يادګارونو په پردو او د کمپيوټر د نيټ د مزو د نرۍ ليکې پر مخ وموندله، چې زړه زما ورباندې اوبه وښيې.

پنځه حواسه مې په وار، وار د ښکلا او ښايستونو د دنيا خپلولو ته وګمارل، خو زما د زړه قرار يې را ونه ښود او زړه مې سود ورباندې پيدا نه کړ. زما ذهن يې د سوکالۍ په بستر للو نه شو کړای. له خدايه مې د زړه د قرار د ښايسته ورشو ګلونو ته د باطني اشراق له سمندره غړپ، غړپ اوبه راوړې او د زړه د ابدي وينښيدو توان مې وغوښت.

د زړه دنيا ته ورښکته شوم، د جومات لارې مې د سترګو په کسيو په وار، وار پل کړې، خو چې له زړه سره مې د ښايستونو ننداري ته تم شوم، نو ايله مې د ښکلا او ښايست ننداره وکړه.... !

دغه ادبي او هنري نثر د معنوي ښکلا او ژوند د ډاډ د ترلاسه کولو په برخه کې دی.

انسان، مسلمان او مؤمن هغه مهال ډاډ او د زړه سود ترلاسه کولای شي، چې د الهي نورانيت له جماله تومنه او متره ترلاسه کړي. پدې نثر کې له معنوي جمال سره، سره هنري ترکيبونه ډېر راغلي دي؛ لکه (د الهي علم او پوهې واکونه، د الهي قدرت لويه دنيا ، د دنيا نه راتوليدونکي چين داره لمن، د ښکلا ډېرې، ډېرې تجربې، د زړه ملک تسخير، د زړه اوبه دزړه سود ، د ذهن د بستر سوکالي، د زړه قرار، د باطن اشراق...

په شعر کې د ترکیبونو استعمال:
شعر له شعور او شعور له زیره کې څخه اخیستل شوی دی. انساني شعور د پوهې، کیاست، خیال، او نوښت منبع ګڼل کیږي.
شعر له لرغونی یونان څخه را نیولې بیا تر اوسه پورې ډول، ډول تعریف شوی دی. چاورته موزون او قافیه وال کلام ویلی، ځیني له شوره ډک مفهوم، ځوګ لا تر اوسه وایي شعر هغه کلام دی، چې قافیه ولري؛ خو معاصرین ورته مخیل او موزون کلام وایي او نن سبایې موزون او هجایي کلام هم ګڼي.
په شعر کې ادبي او هنري ترکیبونه د شعر خوند او فن ته نوی تاب او آب ورکړي، د بیلګې په ډول:
و آسمان ته به د شعر زیني کیږدي
که حمید د غم سره زنګون وکیښي... ۳: ۱۰۰مخ
(د غم له سره د زنګانه پورته کول) او نور هغه ترکیبونه دي، چې نه یوازې الفاظ زرین ښکاره کوي، بلکې معنا او مفهوم هم په ادبي زربفتو کې رانغاړي. معنوي او لفظي صنعتونه لکه طباق، مراعات النظیر، لف ونشر، عکس و تبدیل، ایهام، توریه، حسن تعلیل، رجوع، جمع او تفریق تقسیم، عارفانه تجاهل، تلمیع، اقتباس، حسن مطلع مبالغه، تبلیغ، اغراق، غلو، مقابله، تکرار حسن...او معنوي لکه تجنیس، قلب، سجع، تشبه، مشبه، مشبه به، کنایه، المشجر، مجاز، قرینه، استعاره علاقه او ...نور صفتونه په شعر کې خوآن په قصدي او لاسي توګه د شعر د هنر او معنوي زینت او ښایستونو په خاطر کارول کیږي. پاتې دې نه وي، چې دغه ښکلاوې د پښتو شعر په لرغوني، کلاسیکو دورو کې تر معاصرې، دورې او نوې پیرلا زیات شوي دي. دلته به د پښتو ادبیاتو د لرغوني، کلاسیکې، معاصرې او نویو دورو بېلګې را واخلو، چې هنري ترکیبونه او ښایستونه پکې راغلي او د پښتو شعر ښکلا یې زیاته کړې ده.

الف: په لرغوني شعر کې د هنري ترکيب کاريدنه:
د پښتو ادبياتو لرغوني دورې شعر فوق العاده طبيعي رنګ لري، مضمون يې هم له کليوالي ژوند څخه خوند اخيستلی دی او فورم يې اصل پښتو دی. د کلي، کور، ځان ستاينې، لوړو او دنګو غرونو، پراخو دښتو، لوی سهار، نيمو شپو شپلکيو، ګلانو او ميرو او نورو انځورونو په دغه شعر کې سر راپورته کړی او د دغه شعر ښکلې خوا او مضمون يې هم غني کړي دي.
دهنری ترکيبونو کاريدنه دلرغوني ادب او شعريوله ځانګړنوده؛ البته په طبيعی ډول ؛ پدغه دوره کې شعر، دولسې، طبيعي اوکليوالي فکرانځور دی . دزوراوزروفکرپکې نشته؛ روان، ساده، سليس، ښکلي اوله بې ځايه تقليدونو او سختيو لرې دی؛ تصويرونه اوهنرې ترکيبونه اونورمحاکات هنري ښکلاوې يې دوخت له فکري تړاو اوپيښو سره پيوند لري؛ لکه:دشيخ متي قدس الله سره عرفاني سندري له همداسې هنري، طبيعي اسطورو څخه ۲۲۳ ق توليدګڼلای شو .له الله ج سره دخپلې مينې پيوندپداسې ويونو الفاظو سره کوي، چې هنری ترکيبونه پکی له ورايه ښکاري .دابيلګې په شعرکې وګورئ:
په غاړه ږغ او په شپيلکو کې
يادويرژليو په شپيلو کې
تول ستاد ياد ، نارې، سورې دي
داستادمينې ننداري دي
جندې زرغون که په بيديادي
دبرېښ خواته په خندا دي...
که لمر روښانه مخ يې سپين دي
يادسپوږمۍ تندی ورين دی...
...زړه مې داستادمينې کوردی

سوی دعشق په سوځنداوردی...
په غرو کې ستا د عشق شپلکۍ دي
د دې نړۍ په عشق سمۍ دي
دشيخ متي عليه الرحمه دشعرهره کلمه ، مصراع، اودور که له خدايي مينې اوانواروملامال دی، خوله بلې خوازمونږ دپام وړموضوع هنري ترکيبونه هم پکې پريمانه دی، وګورئ (په غاړه غړ، دويرژلوشپيلۍ، ديادناري سورې، دمينې نندارې، بربڼ، دسپوږمۍ ورين تندی، دمينې کور، دعشق سوځنداور، دعشق شپيلکۍ، دعشق سمۍ) اونورترکيبونه اوتصويرونه راغلي دي.
دهنري ترکيب اوهنري تصوير توپيرهمدادی ، چې ترکيب دموضوع يادپيښو يوه برخه رنګينوي اوهنري انځورله يوې پيښې يوه ځای لومړی تصوير جوړوي اوبيايې مجموعي ځلونه کوي؛ لکه :په بيدياکې دجنډوزرغونيدل يوژوندی تصويراو بربڼ، دمينې کور، دعشق سوځنداور، دسپوږمۍ تندی او ...هنري ترکيبونه جوړوي.
تصوير له الفاظو، کلمو، خيال، چاپيريال، هنري پوهې او ... څخه د شاعرخيالي او متاثره کوونکی درک دی، چې د الهام قوت پکې پروت وي. يا په بله وينا ، انځور شاعرانه خياله وره غوټه ده، چې يو يا څو چاپيريالو کې رامنځته شوي وي، خو هنري ترکيب ډېر ځکه د خيال لفظي ښکلاووې سينګاروي او په مرکبو کلمو کې ښکلا زياتوي.
که د پښتو ادبياتو لرغوني دورې شعر په غور او دقت سره وګورو ډېرو ښکلي او معنوي ښکلاوو ډک دی. که د شيخ اسعد سوري او د ښکارندوی غوري او شيخ تيمن او نورو ټول آثار هنري ترکيبونه لري.
ب: - منځنۍ دورې په شعر کې د هنري ترکيبونو کارول:
پښتو کلاسيک شعر د فورم او معنی له پلوه دومره غني او ښيرازه دی، چې د تېرو او راوروستيو دورو ښېګڼې هم له ځانه سره لري.

له مبالغې پرته که د پښتو ادب لرغوني او معاصره دوره هم زموږ شعر او نثر نه درلودلای نو د کلاسيکې دورې شعري او نثري پنځونې او ادبي هلې ځلې ورته بس وې. حضرت پیر روښان، میرزا خان، خوشحال خان، عبدالرحمن بابا، حمید مومند، کاظم خان شیدا، قادرخان ختک او د ګڼو نورو شاعرانو او ادیبانو بې دریغه او مسلکي هلې ځلې د دې لامل شوې، څو نه فنا کېدونکي ادبیات، ادبي دوره، سبکونه او مکتبونه رامنځته شي او د پښتو ادب د نورو نړیوالو ادبیاتو سیال کړي.

په دغه دوره کې د چا خبره په پښتو ادب د الله تعالی ډېره پیرزوینه شوې وه، چې آن د راتلونکو دورو لپاره د لوتیا ډاډ، ویاړ او بالنده ګۍ سبب شول. په دغه دوره کې په مسلکي او شعوري ډول د شعر او ادب د ښکلې او ښېرازۍ لپاره کار پیل کېږي، لکه د خوشحال په شعر کې د ده په وینا د ژوند هرباب وینو.

د خوشحال ختک په ژبه برکته شه

چې ویل کا په پښتو له هره بابه

په هر ځای چې طمع خپل هنر ځرګند کا

ډېر هوښیار ماهی، مرغونه طمع بند کا

(۴:۲۲)

په پورته بیت کې ګورو د طمع ترکیب دی، چې د احتیاج د غندولو لپاره کنایه شوی دی. یا:

هنرونه یې عیبونه شي خوشحاله

د سړي چې چار د بخت شي سسته سسته... (۴۳ مخ)

د بخت چارې هنري ترکیب دی، د هیڅا برخه دې سسته نشي.

په شعر کې د دې ترکیب په کارولو مخاطب ته د دې شعور او فکر پیدا کوي، چې هنر یې په عیب بدل نشي او که شي د سړي بخت به خوار او سست وي او د خپلې معشوقې له لاسه په ګردن توره قبلوي او دغه مطلب په ښه هنري انداز کې بیانوي.

کتل ستا له لاسه توره د ستم وي
ما خوشحال قبوله کړې و ګردن ته (۴۴ مخ)
د ستم توره يو رخ منطقي هنري ترکيب دی او توره له ستم سره تړاو لري،
خوشحال خان، د شعر د هنر شعوري مخکښ او بيرقدار په توګه وغوښتل په پښتو ادب او په تيره شعر کې نوې تجربې وکړي؛ نوموړي د دغه ارت او فني ډګر ماهر فنکار او اداکار سرلاری پاتې شو.
شعر ته يې د شکل او د محتوا له پلوه فني هويت ورپه برخه کړ او د ګڼو ښکلاوو ايجاد او زمينه سازئ تابيايي وکړه. د غه پيرزوينې يې د نثر او نظم په برخو کې ترقيامته د نه هيرولو دي . هغه مهال که د چا د غه ستر فني ، فکري، هنري او ښکلايز بدلون ته فکر نه و، نو د نوموړي له مرګ وروسته خو ټول هغه افکار او خيالات خپلول غواړي، چې د پښتون ژوند او ادب سره کار لري.
د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرګه به يې ياد کا ډېر عالم...
خوشحال په شعوري او عملي ډول د شعر د ښکلا لپاره متې را بډ وهلې، نوموړي د خپل ديوان په يو بيت کې داسې راوړي دي:

نازک خيال شاعر عبد الحميد مومند خو په دې کار کې سرلاری او هنرمند مبلغ ګڼل کيږي؛ لکه چې وايي:
چې د عشق هوسناکي ورته په خواشي
ډير ويرژلی کاندې ګډ په تن تنا...
يا دا چې:
که مې زړه د عشق په تيغ سوری سوری شه
تريوه ونه دی نه کړه راته نا
که هر څو د ښو غشی کاږه ولی

يوله نښې دزړه نه درومي خطا(۵۰ :۱۲...)
د عشق هوسناکي ، دعشق اومينې ويرژلي ياويرځپلي ، دعشق تيغ، دبڼوغشي او...
نوردېرهنري ترکيبونه دعبدالحميدمومند شعرهم ښکلی کوي اوهنري طاقت يې زياتوي.
کاظم خان شيدا ، چې په ميراثي اوفطري ډول دشعردفورم اومعناښکلااومحتواته ډيرارزښت ورکوي، پدغه برخه کې خورا ډيرښکلي شعرونه لري، چې دوه درې يې دموضوع دلاپياوړې کولو لپاره راوړو؛ لکه:

دنرګس دسترګې ګل کله معيوب دي
سيم وزر کاندي زشتي دهرچاخونه
څه بيان دهغه ناز کوم وچاته
لکه ګل دشمع نه خاندی سباته
چې په طاق دنسيان تل دزړه مينا ږدي
څه اميد کوي وهسې دلرباته (۴۳: ۲۲ :۲۲)

ياخودانوروعرفاني بيتونو کې هم داترکيبونه په پوره مهارت سره راوړې.دیادولو وړده، چې هنري ترکيبونه دشعراسترجوړوي، نه يوازې ويونو لفظونو ته ښکلاوربښي، بلکې دمعنايي عميق والی اوژورتيالامل هم ګرځي؛ لکه:

الهي دمينې دردرا
ګرم دل، آهونه سردار
ياداچې:
عجب شاه دولايت دی
بلکې ماه دهدايت دی

په لاندې لوی څپيزشعرکې دغه ترکيبونه په ښه ډول راځي، وګورئ:
کدورت مې دصفاپه صيقل ورک شو

په دا چاکه سینه خوبښ لکه سحریم
که شعله د سوزان اورګرم رویي کا
په محبت یی مین شوی سمندریم

دا ډول شعرونه، چې هنري ترکیبونه ښکلې کوي، د پښتو ادبیاتو په کلاسیکه دوره کې ډیردی.

ج:- په معاصره او نوې دوره کې:

په دغه دوره کې ګورو پښتو معاصر شعر له ډېرو ښایستونو برخمن دی، څومره چې نورو ټولنو زموږ ټولنه وپېژندله، اړیکي زیات شول، پېښي هم زیاتې شوې، خلک له لانجو سره لاس او ګریوان شول، په سیمه او نړۍ کې نوی استعماري قوتونه راپیدا شول زموږ د ټولنې فکري نظام هم په بدلېدو شو، هماغه و، چې د ادبیاتو ډګر هم ورسره پراختیا وموندله او ورسره ورسره پښتو معاصر شعر هم د پرمختګ او ښېرازۍ وزرونه ورپول او په نوې بڼه او ښایسته مضمون د ژوند ډګر ته راووت، دوام یې وکړ او له ابتذاله راووت.

د پښتو معاصرشعر د نورو معنوي بریالیتوبونو او ښکلاوو ترڅنګ د هنري انځورو او ترکیبونو امتیازهم ترلاسه کړاو داکارخه په شعوري ډول اوخه هم دوختونو د تریخوالي او ترینګلتوب له امله لاپرمختګ او ترقي وکړه؛

لکه: خشک طینت چې د ساحل راته ونمایي
لکه موج سرګردان خوبښ شمه په یم
ترکاکل دی پریشان یم په هجران کی
د شانی په صد پاره ځیګر قسم...
چې زخمونه د موج روغ شي، شي نابوده
په پرهار باندې یې مه ایږده مرهم...
دوزبان په عشق کی مه شه نورمحمده

سيه روبه شی په طور دقلم (۳۷: ۳۲)
(موج سرگردان ،دشاني صدپاره جيگر دموج زخمونه دپرهار مرهم او...دا ټول هنري ترکيبونه دي ،چې شعر ته ښکلا وربښي.
پښتو معاصرشعر کې چې څومره معنوي ارزښتونه خپل کړي دی، په سيمه اوهيوادکی دخاصو شرايطو له امله و .زموږ ددغی د ادعادسپيناوي لپاره داادب تاريخ تکړه ليکوال اوپياوړی استاداروانښادپوهاند دوکتور زيور وايی :
دانگريزانودلومړی، دوهمی اودريیمی جگړی په نتيجه کی ديوې خوادافغانستان دخلکوپه ژوندانه باندې ډيرې درندې اغيزې راغلی دي، خودبلې خوا څخه يې افغانان دخپلواکۍ اوآزادۍ ساتلوله پاره چمتوکړی دي اوپښتو ادب يې دجنگي اورزمي لارې څخه بداای کړی دی، په دې معنا ،چې دکليواوباندوواومي اوبې سواده شاعرانودجنګ پيښې په حماسي شکل نظم کړی دي اوپوهانوهم پدغه ملي نهظت کې ونډه اخيستې اويوشميرداسې کتابونه يې ليکلی دي، چې دغوکتابونوپه هغه وخت کې خلکوته دآزادۍ ډيرښه درس ورکړی دی...
زموږموخه اوهدف له دغې يادونې څخه داو، چې پيښې اوحالات که هرڅومره ترخه وي داديباتوپرزمينه اغيزښندي ، ادب اوژوند متاثره کوي اوښايستونه رامنځته کوي.
دغه بيلګې لاډيرې په معاصرشعرکې پيدا کيږي:
دنصرت شمال به کوږشي
دډښمن خاطربه خوږشي...
+++++++++++++
دمستقبل په تارکيبوکې زه
که لټهوم فقط افغان لټهوم...
+++++++++++++

چې د ملک د پاره مړشي
په سینه د چینو هار دي
د عزت نوم یې سورګل شي
د ځلمو د سر دستار دی
په دې ښکلي، ښایسته سرکې
د ناموس او ننګ مسکن دی...

یا:
سترګو د جانان کې زما ښکلي جهانونه دي
وا دې خله د نیا زه وړی ستاد دنیانه یم
ګوره د فقیر کچکول کې تاج د سکندر دی پروت
زه یم د سخیانو، د شومانو ګدانه یم...
یو د سپوږمۍ ځاځکی درنه ټیک دیارله غواړم
زه یم د خوبونو، دلالونو ګدانه یم...(۴۷: ۲۲۲)

هنري ترکیبونه نه یوازې په عشقي او غنایي شعرکې ځای لري، بلکې په ملي او حماسي نظمونو، شعرونو او ترانو کې هم مطلوبیت لرلای شي.

میرمن الفت جانه ۱۳۴۲ هـ ق ځښکه چې د قام په درد دردمنه شاعره وه، په خپلو ملي او حماسي ترانو کې هنري ادبي ترکیب ځو مره ښه پیيي:

ګوره قامونه ټول په بام د ترقۍ وختل
ته خله ګورې ترقۍ په لوري ګام پورته کړه
بیا په دنیا کې د قامونو انجمن جوړیږي
دې انجمن کې د ګمنام پښتنو نام پورته کړه...
د جهالت الزام په تا باندې په ځای لګیږي
د خپل تعلیم انتظام وکړه د الزام پورته کړه (۴: ۱۱۴)

هنري ترکيبونه که په نظم او غزل کې پريمانه دی، په آزاد شعرکې يې بيلګې هم ډيرې موندلای شو:

زماد ذهن په اوږده کوڅه کې
چې له ماضي ترمستقبله غزيدلې نيغه...
زمادفکرسترګو لاروړکه کړه
اومادهوډ ډيرې قوي عينکې
دفکرسترګوته په سترګو کړلې
دزړه ډيوه مې داميد په تيلو
په يوه سوی اسويلی بله کړه...

يعنې د هنري ترکيب د شعر لپاره محاکات او توکي دي. دغه ترکيب د شاعر د خيال محصول دی. د دوو کلمو ښايسته او مظبوته غوټه ده، هغه غوټه ده، چې له لفظي ښلا سره معنوي ښايستونو لامل هم کېدای شي.

يوه ځوانه خيړونکې اودماسترۍ دورې فارغه د ددرويش دراني په شعرکې دسياسي او اجتماعي افکاروانعکاس دتيزس په مجموعه کې د هنري ترکيب تعريف داسې راوړی دی: ((ترکيب دمعنا له پلوه ددوو کلموترمنځ مناسبت اوتړون ته وايي، چې له امله يې نوی انځوراوتصوير منځته راځي، شاعران ډيروختونه نوی نوی شاعرانه ترکيبونه هم کاروی، خوهغه ترکيبونه چې، پوره دتغزل او شريعت مالګه پکې ګډه وي، پرزړونو ښه لګيږي، خوماهرشاعرهغه دی، چې شاعرانه ترکيبونه يې د شعر له روح، عاطفې اوله تخيل سره مستقيمه اوژوره اړيکه ولري. (۲: ۴۵)

هنري ترکيب که له يوخوا دشعردوزن په پوره کولو کې هم ونډه لرلی شي.له بلې خوا دشعرښکلا څوچنده کوي.

هنري ترکيب په شعرکې د تخيل ماحول او فضا ښکلي کوي؛ لکه د کوټې په جوړښت کې چې، پوره او پخې خښتې ډېر رول لرلی شي. د شعر په جوړونه کې هنري ترکيب هم ښکاره ځای لري؛ د حسن اختتام لپاره لاندې شعر گورو:

کمځوکې ستا د ياد چې مې نن خيال وزنگيده
زانگوکې مې د هيلو يو هلال وزنگيده
انځور مې شو د سترگو په پردوکې ستا تصوير
په هسک د خاطروکې مې مشال وزنگيده
په غيږ د اميدوکې مې سلگئ وې سرگردانې
د هجر په څپوکې نن وصال وزينگيده
د طمعې تورې شپې کې ستا د حسن ستوری وخوت
د وخت د دار په څنوکې يو کال وزنگيده
کوم سوز زغږی احمده ستا د شعر په ليمو کې
تندې باندې د يار چې مې سور خال وزنگيده (۴۳۸:۳۴)

د لته گورو ،چې د هيلو په زانگوکې هلال ،د سترگو په پردوکې تصوير ،د هسک په خاطروکې د مشال زنگېدل ،د اميد په غيږکې سرگردانه سلگۍ ،د طمعې تورې شپې کې د حسن د ستوری ختل ،د وخت د دار په څنوکې د کال زنگېدل او نور ترکيبونه او تصويرونه دي ،چې شعرکې ترکيب تصوير او د منظرنگارۍ قوت زياتوي.

لنډه دا چې ترکيب د ژبپوهنې د علم له پلوه هم پوره اهميت لري: ((ترکيب غونډ د دوو يا زياتو خپلواکو او نا خپلو کلمو او مورفيمونو له يو ځای کيدو څخه عبارت دی، چې اجزايې يو له بله سره گرامري ارتباط لري.)) (۳۹:۳۲)

که د جملې په جوړښت کې کلمې يو ځای نشي نو نه ترکيب جوړيږي او نه جمله ! ترکيب د دوو کلمو غونډ او مجموعه ده، چې جمله په زغرده ترې جوړيدای شي. يو کلام په حقيقت کې نيمگړی بلل کيږي، چې ترکيب يې ناقص وي .په

پښتو کلمو او بيا په شعر کې نيمګړي ترکيبونه .چې نحوي ترکيبونه بلل کيږي، راوړو :اضافي ترکيب، توصيفي ارتباطي، عطفي، ندايي، فعلي، تاکيدي ... باندې ويشل کيږي (۲۸ :۴۲۷)
په شعر او بيا جملو کې ترکيب دانتظام او جوړښت مثال لري.
په شعر کې ترکيب د شعر د ښکلا ، خوږښت او معنوي او لفظي ښايستونو سبب هم کيږي .دغه معنوي اولفظي ښکلاوې چې د شعر په ترکيب کې پرتې دي د هر شاعر او د هرې دورې د شعر د ښکلايي اړخونو ځلوونه کوې، هنري ترکيب د شعر د ښکلا ييز طاقت او پياوړتيا لامل کيدلای شي، پښتو شعر کې هنري ترکيب عاطفي او طبيعي استعمال خوراډير دی، چې پښتو شعريې دلوړتيا پوړۍ ته رسولی دی.

۲–۶– په ليکنه کې دسرليکنوعنوانونه دغوره کولو ارزښت

هره ليکنه عنوان او سرليک لري؛ بې عنوانه ليکنه بې نومه انسان او ځای ته ورته ده؛ لکه چې بې نومه انسان او ځای نشته او هرڅه نوم لري، همداسې ليکنه هم درواخله !...
که وغواړو ليکنه مو هويت ولري او مسلکي ليکنه وکړو، بايد عنوان او سرليک ولري، ځکه نو عنوان ډيرارين دی. د نوم، عنوان، سرليک، هيډلن هويت او ارزښت لاهغه وخت ډير برجسته شو، چې پاک پروردګار حضرت آدم عليه السلام ته د شيانو او انسانانو نومونه وروښودل.دغې خبرې د نوم، عنوان او سرليک قوت لازيات کړ؛ هرشی او هرڅه هويت پيدا کړاو له هغه راوروسته هرڅاته او هرشي ته په نامه ورنارې کړې .په کلام مجيد کې د نومونو او عنوانو د ارزښت اړوند څه ښه ارشاد شوي دي :وعلم آدم الاسماکلهاثم عرضهم على الملکته فقال انبونی باسمأ هؤلاان کنتم صدقين.

ژباړه :له هغه وروسته الله ج آدم علیه سلام ته دټولو شیانونومونه وښودل، بیا یې هغه پرښتوته وړاندی کړل اوویی ویل، که ستاسې دا ګومان صحیح وي، چې دکوم خلیفه په ټاکنه کې به نظم وران شي، نوددې شیانو نومونه وښاست. (۱: ۱۴)
عنوان اونوم که دشیانوپه نومونه کې ارزښت لري اوپه ټولنیز ژوند کې یې ځای نیولی دی او اړتیا ورته لیدل کیږي، نو په تحقیقي اوعلمي څیړنواوپنځونو کې یې ضرورت اوکارونه لازیاته ده.
عنوان اوسرلیک دهرې مقالې او کتاب هویت ټاکي، خوشرط دادی ، چې دهرې مقالې اوکتاب لپاره لومړی مناسب عنوان وټاکل شي اوبیا مقاله اوکتاب ترهغه عنوان لاندې ولیکل شي؛ په څیړنیزو آآثاروکې دیوه ښه عنوان ټاکل ځکه اړین دي، چې مقاله په ښکاره کلمو کې تریوه عنوان لاندې راټولیدای شي.
لیکوال اوڅیړونکی استادپوهاند محمد حسن رشیق دتألیفي کتاب او دڅیړنیزومقالواوتحقیق آثارولپاره دعنوان ټاکلوترتیب اوتنظیم ته داسې اشاره کوي : ((کله چې مولف خپل اثرانتخابوي باید په یاد ولري، چې کیدای شي عنوان ډیرخلک ولولي، پداسی حال کې چې ټوله مقاله یااثرلږخلک لولي. له هرې کلمې ،چې د اثرپه عنوان کې کارول کیږي، باید ډیردقیق اوپه زړه پورې وي.له راتلونکی متن سره ورته والی ولري او د لوستونکي د ځانګړې پاملرنې وړ وګرځي...
عنوان کیدای شي له یوې کلمی، دوه او یا له دوه کلمو جوړ وي، خوکه همدغه یوه یا کمې کلمې د متن د مضمون درسته معنا تشریح اوافاده کړای شي، درسته ده او که ډیرې هم وي.دمتن اصلی معناتشریح نه کړي عنوان کامیاب نه دی.
هغه اثرچې درست او وړ مناسب عنوان ونه لري، نو پوره مفهوم نه وړاندې کوي، پیغام نشي لیږدولای او رسولای (۲۷: ۷)
که دطبیعت په ارته غیږکې له وړې زرې راواخلو ترډیروغټو اوستروشیانو هرڅه نوم لري، چې د اصل شي مفهوم او مضمون وړاندې کوي، نو همداسې د تحقیق

او علمي اثر په لیکلو او ارزښمندۍ کې عنوان ټاکل ډېر رول لري. لکه یو ښه نوم، چې د انسان په راتلونکې شخصیت کې خورا رول لري، همدا ډول د علمي تحقیقي اثر په وړاندې کولو او لیکلو کې ښه عنوان غوره بریښي.
په علمي او تحقیقي رساله، مقالو، تألیفي او تحقیقي آثارو کې د عنوان ټاکل او غوره کول له هرڅه ضروري دي.
هر تحقیقي اثر له عنوانه پیل کېږي؛ عنوان د کار له پیل او شروع څخه عبارت دی.
عنوان ته سرلیک د مضمون د محتوا یې ارزښت بیانوونکی پیغام ویل کیږي.
عنوان؛ مقالې، رسالې، اثر او رسنیو ته د پاملرنې اصلي لامل ګڼلای شو. عنوان په رساله کې د موضوع د تشریح اعلان ته ویلای شو. یا په بله وینا عنوان، د مقالې یا تحقیقي اثر بیانونکی ګڼل کیږي.
د کابل پوهنتون د ژورنالیزم پوهنځۍ لیکوالانو او محقیقینو پوهنوال عزیز احمد فانوس او پوهنمل جاوید ي احمدي د رسنیو او خبر د عنوان برخه کې ډېر ښه تحقیق کړی، چې له مسلکي او علمي پلوه یادونه او را اخیستل یې ضروري دي؛ لکه:
عنوان د خبر د ښتنی محتوا سپړونکی وي، د عنوان کار د خبرې پیغام لیږدول دي.
د مخاطب ذهن ته د موضوع د الفبې و رسول دي، له همدې امله د خبر محتوا باید له عنوان سره هم آهنګه وي.
عنوان، لوستونکی اصلي موضوع ته متوجه کوي او اصلي موضوع ته هدایت ورکوي. لوستونکی ځان ته راغواړي، ځکه نو عنوان لیکنه یو ظریف او بافکره کار دی او له بلې خوا عنوان د لید فشرده نخوړ بللی شو.
د عنوان په ټاکلو کې لاندې ټکو ته پاملرنه کیږي.
۱- عنوان د مطلب خبر ر ښتنی څرګندونکی دی.
۲- عنوان لوستونکی او مطلب ترمنځ د پیوستون ټکی دی.
۳- عنوان مطلب ته د مخاطب د جذبیدو اصلي لامل دی (۵ :۲۰-۲۱)

دیوې خیړنیزې تحقیقي مقالې، رسالې او علمي ادبي اثر ټول قوت په عنوان پورې اړه لري. عنوان د ونې د تنې مثال لري. عنوان په جنګي لښکر کې د سر لښکر رول لوبولی شي؛ که سرلښکر مغلوب شو، لښکر ناکام او که سرلښکر زوراو مخ پر وړاندې روان و، نولښکر هم ورسره کامیاب وي او آن د هرسرتیري روحیه په سرلښکر او قوماندان پورې اړه لري.

خدای بښلی فیض محمد اخوند زاده ۱۲۵۰زوکړه، چې یو ستر عالم او مجاهد شاعر او لیکوال تیر شوی دی. د امیر شیرعلي خان په اوله پاچاهۍ کې ۱۲۹۲هـ د (روضته المجاهدین) په نامه په پښتو ژبه او نظم او د مثنوي شعر په قالب کې یو کتاب ولیکه، چې د یو ښه سرلښکر او غوره افسر شخصیت ترې ښه ښکاري نوموړی نظر درلود:

په لښکرکې چې افسر وي
مې باید چې دلاور وي
شجاعت لري قرار وي
په صفونو کې جرار وي
هم عاقل او هم مدبر وي
ښه دیندار ه مذکر وي
دلسوزي لري ناصح وي
هم انصاف لري صالح وي
سخاوت لري ښه داد کا...
له لښکر سره امداد کا
له لښکره باخبر وي
په خپل کار کې باهنر وي)) (۳۸ :۲۲ - ۲۳)

عنوان ، سرليک يا له اصلي موضوع سره د ارتباطي پله په معنا ده .دعنوان د اصلي پيغام د معنا ليږدول او ابلاغول دي؛ دموضوع د متن ليږد دعنوان اصلي دنده ګڼل کيږي له دې امله هرڅه ته يو ښه نوم او عنوان ټاکل ضروري خبره بريښي.

د سرليک يا عنوان اهميت:
عنوان؛ د موضوع د متن ليږدونکی وسيله ده؛ عنوان هغه وخت هويت او اهميت پيدا کوي، چې متن ښه معرفي کړای شي .که غواړو يو شي، يو نوم، يوځای او يوه ليکنه باارزښته معلومه شي لازمه ده په زړه پورې او دقيق عنوان ولري .دعنوان اهميت د يوې موضوع د منځپانګې ښه برجسته کول او ښکاره کولو پورې اړه لري.
په څېړنيزو اوعلمي ليکنو کې د عنوان اهميت، له بل هرڅه نه ډېر ښکاره اوارزښتمن بريښي .نه يوازې په تحقيقي ليکنو او پلټنو کې، بلکې په خبري، اقتصادي، سياسي او ټولو ټولنيزو ليکنو کې !هره خپرونه اوهرخبره د عنوان له مخې اهميت پيدا کوي، مړه او متروک خبري مواد له جالب او په زړه پورې عنوان سره اړخ نه لګوي، همداسې يوه زړه څېړنيزه ادبي موضوع هم درواخله ! ! !...
زما په نظر عنوان؛ د يوې ماڼۍ يا تعمير د بنسټ او بام مثال لري .له يوې خوا يوه ماڼۍ بايد يو ښه اساس، تهداب او بنسټ ولري، له بلې خوا کلک اومضبوط بام !...، که دا دواړه ونه لري او يا کلک نه وي، نو ماڼۍ، به کمزورې او يا کړه وي؛ له همدې امله عنوان يا سرليک يوه اثر ټول طبيعي حدود ټاکي او په دې شان ليکنو ته اهميت ورکوي.

د يوخيړنيز اثرد عنوان ځانګړني:

عنوان ډير ډولونه لري، لازمه ده يوا ځې يې نو مونه واخلو او بيا اصلي موضوع ته را شو ، يعنې له مسلک سره سم د تحقيقي اثرد سرليک په ځانګړنو او ارزښت پوه شو.

د سرليک عنوان ډولونه:

دهرې موضوع د تشريح کولو لپاره د مناسب عنوان ټاکل اړين دي.هره موضوع دماهيت له مخې بيله لار تعقيبوي؛ ځکه نوعنوان يې هم توپير لري لومړی بايد عنوان وټاکو او بيا موضوع ترهغه سرليک لاندې راوسپړو ؛ د موضوع سپړل د عنوان ماهيت ښکاره کوي که څوک داسې فکر کوي، چې خالي عنوان ټاکل ضروري دي، دا هم درسته نه ده؛ د موضوع موجوديت د عنوان اېښود او اړتيا رامنځته کوي، مهمه داده ، چې څنګه د اړوندې موضوع لپاره مناسب عنوان غوره کړو .عنوان د موضوعاتو د مناسبت له مخې ډول او ارزښت پيدا کوي او په لاندې ډول ويشل کيږي.

۱ -تشخيصي ژورناليستيکي عنوان

د ورځينۍ موضوع په اړه خبر ورکوي، تازه وي، نوې وي او اول لاس موضوعات اعلانوي؛ لکه :د کابل هوا دودجنه ده.

۲ –لنډ عنوان د سرمقالو عنوان(سرليک)

د مهمې ورځينۍ موضوع اويا ورځپاڼې پاليسي په برخه کې معلومات ورکوي؛ لکه:په ټولټاکنو کې درغلۍ

۳ – فيشني (کشداره، تجارتي عنوانونه)

د خلکو د زياتې توجه او پاملرنې لپاره کارول کېږي، دغه سرليکونه په ورځپاڼه، اوونيزه... او ذوقي مجلو کې ډېر تر سترګو کېږي؛ د ماهيت پر ځای يې فيشن او موضوع ته ډيره پاملرنه کېږي، د بازار موندنې لپاره وي.
دخط ډولونه يې ددې لپاره مختلف وي، چې د مشتريانو ذوقونه سره تړاو پيدا کړي.
دغه عنوانونه ډير ځله د اعلان په خاطر کارول کېږي؛ لکه د خوراکه ، پوشاکه، شرکتونو دمشهورولو علانونه...

۴– متحد المال او تکراري عنوانونه:

دغه عنوانونه له بده مرغه په سياست کې او هغه هم په دې ورستيو کلنو کې ډير زموږ په هيواد کې مروج شول. د دغو عنوانونو استعمال د ليکنې په ټولو ډګرونو کې تر سترګو کېږي لکه: پاکستان په خپل سياست کې رښتنی نه دی !
دغه عنوانونه د شکل له پلوه ښه، خو د موضوع له اړخه خورا بدرنګه او بې خونده دي او يو ډول سولېدلي کلمې سره اړوي را اړوي؛ د مثال په ډول (زموږ د حکومتي کارونو اولويتونه (!) يو ډول شفاف نه دي) دا او دغسې نور متحد المال عنوانونه پوره ډير دي. له هغو عنوانونو عبارت دي، چې په اخبارونو او سوداګريزو اوونيزو او مجلو کې بيا بيا کارول کېږي.

۵. ادبي هنري عنوانونه:

له دغو عنوانونو څخه مطلب (د ادبي او هنري) موضوعاتو او ټوټو د ليکلو لپاره د ادبي او هنري عنوانونو غوره کول دي. دغه عنوانونه ښايسته، جذاب زړه راکښونکي او لنډ وي، تر دغه عنوان لاندې داسې موضوعات ليکل کېږي، چې پوره پوره ابتکاري بڼه لري، موضوعات يې پخپله د ليکوال نوښت وي،

اختصاصي او فني عنوانونه يې هم بللای شو ؛ لکه: د سبا سترګه، درې ماموران، د لمر ښکالو.....
تر دغو عنوانونو لاندې کېدای شي د ليکوالو لخوا بېلابېل مضمونونه خپاره شي.

۲.پوښتنيز سرليکونه (عنوانونه)
ډېر ځله دغه سرليکونه په ورځپاڼو او اخبارونو کې کارول کېږي. له هغو عنوانونو څخه عبارت دي، چې ژورنالستيکي مضمون ولري. د اقتصادي او تجارتي او پوځي موضوعاتو د مشخصولو او ارقامو معلومولو لپاره پکارېږي.
د موضوع له پلوه غير ادبي وي، خو د معلوماتو برخه يې پياوړې وي ؛ولې اوسنی شعرپرونی خونداوښکلا نه لري؟(نن د تيلو څو ټانکره هيوا ته راغلل؟ ! يا (ولسمشر به کله د هيواد د خلکو په درد ، دردمند شي؟ دغه عنوانونه که څه هم لاس په لاس توضيحي بڼه نه لري، خو تشريحي او خبري برخه کې پوره د پاملرنې وړ ده.

۷ - څيړنيز(تحقيقي) عنوانونه:
څيړنيز عنوان که څه هم پوښتنيز او انتقادي لوری نه لري، مګر د موضوع له پلوه ډېر تاوده، د پام وړ او جالب وي. هغه مضمونونه، چې تردغو عنوانونو لاندې را سپړل کېږي د ټولو لپاره په زړه پورې وي. دغه عنوانونه يوه زړه موضوع په نوي ليدلوري سره توضيح او را سپړي؛ موضوع کېدای شي مختلفه وي، خو تحقيقي عنوان بايد لنډ سوچ پارونکی او وضاحت ورکوونکی وي لکه: (د کابل د يخ ژمي اقتصادي حالت د اندېښنې وړ دی)
تر دغه عنوانو لاندې د موضوع له پلوه مختلف موضوعات تشريح کيدای شي. تر دغو سر ليکنو لاندې هغه مضمونونه تر څيړنې لاندې نيول کېږي، چې يو ډول

مخینه، یا لرغوني بډاینه لري او بایګرونډ (Byground) ولري او مواد مخکې له مخکې د تحقیق لپاره موجود وي. لنډه دا چې عنوانونه د ډول له پلوه ډیر دي، چې توضیح یې اړینه نه ده.

یو خیړنیز ادبي اثر له کومو برخو جوړیدلی شي؟

تر ټولو مهمه خبره د یوه اثر، مقالې، او رسالې جوړښت او ساختمان دی. د مسلکي لیکنو د لا ښه سمبالښت او تنظیم او غوره توضیح په خاطر لازمه ده هره برخه یوه لار او پروګرام ولري، څو لیکوال په ښه ډول وکولای شي د پام وړ موضوع ښه تشریح کړي؛ هغه وخت یوه موضوع مسلکي وړتیا پیدا کوي، چې تر مشخص عنوان لاندې را وسپړل شي.

یو خیړنیز ادبی اثر له لاندې برخو جوړېږي:

۱. سرلیک(عنوان): باید پر برجسته تورو ولیکل شي؛ عنوان د یو مضمون د ټولو معانیو ، ښېګڼو او بد ګڼیو بیانونکی سر خط دی.

د صفحې په منځ کې لیکل کېږي او نور ټول مطلب ورلاندې توضیح کېږي او د ژرنالېزم د پوهنځي د دراند ه استاد پوهندوی فانوس په وینا:

عنوان سر آغاز سخن همچو سلام است

عنوان کلام دل و سر لوحه و نام است

عنوان ستایشگر تعبیر معاني

بر صفحه سروصورت و بر متن مقام است (پشتي)

۲.سریزه(مقدمه)

سریزه یا مقدمه؛ د یو علمي ادبي او خیړنیز اثر لومړنی برخه ده. که عنوان په یو ماشوم د نوم اېښودو معنا لري، نو سریزه د ماشوم د سترګو معنا لري؛ لکه بې سترګو چې څه لیدلای نه شو، بې سره تفکر کولای نه شو، بې مقدمې یو خیړنیز اثر

پیل کېدای نه شي. (مقدمه د موضوع پیل او د کار ابتدا ګڼل کېږي) دغه خبره د منلو او نه منلو وړ ده.
که د کار پیل ښه او مسلکي و ، نو څېړنیزه موضوع هم ښه تشریح کېږي؛ له همدې امله سریزه د موضوع او کتاب پیل او مسلکي بیان ته وایي. سریزه د موضوع د سپړلو لپاره یوه غوره ابتدا ده.
د یوه تحقیق ټول نوښت او ابتکار په مقدمه پورې اړه لري، نه یوازې نوښت بلکې د څېړنې او تحقیق اړتیاوې هم په مقدمه کې را سپړل کېږي.
نو مقدمه داسې تعریفولای شو((مقدمه د تحقیقي کار سربل یا سرینې او یا پیل ته ویل کېږي؛ مقدمه د یوې موضوع تخنیکي خواوې وړاندې کول دي.مقدمه په اصله موضوع کې له یو تعریف نه شروع کېږي؛ اړتیاوې په ګوته کوي او خپل اهداف بیانوي او همدارنګه د کار د روش او چلند شېوه او ډول هم پکې وړاندې کېږي))(۲۷-۵۵: ۱۲)
داسې فکر ونه شي، چې مقدمه د څېړنې او کار له نورو برخو بېل کار دی، بلکې مقدمه په موضوع کې د حقیقت را برسیره کول او ساده ښوول دي.
د یوې ښې مقدمې ښېګڼې په لاندې ډول راوړلای شو:
الف: د نومورې موضوع د تحقیق ځانګړنې پدې کې دي ،چې ستونزې په ډاګه کړي. دغه ستونزې باید په ښکاره ډول بیان شي. (لوستونکی د اثر ټولې ستونزې په ښکاره ډول په مقدمه کې پیدا کړي.)
ب: لوستونکي ته د موضوع اړوند آثارو سره ارتباط ورکړل شي. لوستونکی له موضوع سره هغه وخت ارتباط او تړاو پیدا کولی شي، چې مقدمه مطالعه کړي او د لیکوال په هدفونو ځان وپوهوي.که هدفونه په سریزه کې په څرګند ډول بیان شوي وي، نو لوستونکی تر ېښه مطلب اخیستلای شي او د مقالې د متن له لوستلو سره هم علاقه ښیي او د متن لوستل هم ورته آسانه کېږي. سریزه د متن د انګړ دروازې ته ورته ده. ،که نه نو انګړ ته د ور ننوتلو کار به ستونزمن وي.

ج-د تحقيقي کار چلند او هم لاملونه يې، چې د موضوع د ټاکنې اصول توجيه کړي؛ بايد توضيح او ځرګند شي او په پوره وضاحت سره بيان شي، د څېړنې د کار عمده پايلې ښکاره شي. بايد ځرګنده کړو، چې د تحقيق کار د فيلم له موضوع سره توپير لري. فيلم د هنريو خوږ ډول دی، چې هدف په هنري انداز او هغه هم په پوره پوره انداز کې ښکاره کوي؛ په فيلم کې اصلي هدف د غوټو او بندونو تر شا را ښکاره کېږي، خو په تحقيق کې هدف نيغ په نيغ په لاس راځي، هېڅ ډول خيال او ابهام په کې نه ځايږي. تحقيقي اثر د ساعتيرۍ آله نه ده، بلکې پوهه او معلومات ورکوونکی دي.

د -مقدمه، د هدف معرفي کوونکي توکي او اساس دي، له دې امله ستونزه بايد په معقوله توګه په کې حل شي، که نه نو ستونکی يې له حل سره بې مينې کېږي.

د مقدمې دا څو اصله سره تړاو لري.

ځينې اصطلاحات هم بايد په مقدمه کې رانشي، ځکه مقدمه د دې کار د سپړلو ښه بستر دی.

يادونه: په حقيقت کې د انشا پيل او شروع درې ډول دی:

الف: ځينې څېړونکي او په تېره اروپايي ليکوال بې مقدمې په کار پيل کوي. دوی وايي (که مطلب ډېر لنډ وي يا په خپله اصل مطلب جذاب وي، نو مقدمې ليکلو ته اړتيا نشته.)

ب: له مطلب او موضوع نه د مخه يوه مقدمه ليکل هم رواج وي. دا يوه زړه او پخوانۍ طريقه ده او ډېر ليکوال په دغه لاره تللي دي

ج: دريمه طريقه دا ده، چې مقدمه نه ليکي، مګر مضمون او موضوع هم له سره شروع کوي، بلکې د يوه داستان م داستان منځ يا آخر شروع لپاره غوره کوي او وروسته له نتيجې د داستان متن ليکي، يعنې اوله يې جذابه برخه را اخلي او بيا نوره کيسه تماموي. دا طريقه ډېر مهارت غواړي، که څوک په دغه چل ښه پوه وي

او په ښه ډول یې سرته ورسوي ډیره جالبه طریقه ده، مګر که په ماهرانه ډول نه وي او بې تناسبه وي نو نتیجه یې ښه نه ده.
د خدای بښلي استاد الفت په وینا((د مقدمې لیکوال رواج پخوا دومره ډیر وو، چې شخصي او رسمي مکتوبونه او فرمانونه هم ترینه خلاص نه وو او منظوم حکایتونه به هم په یوه مقدمه شروع کېدل؛ لیکوالو او شاعرانو به په مقدمه کې ډیر زور لګاوه او په دې وسیله به یې د لوستونکو توجه خپل مضمون ته را ګرځوله. (۷: ۳۶)
لنډه دا چې مقدمه لیکل اوس بیا مروج دي، خو له پخوا سره په دې توپیر، چې لنډه وي د کار هدفونه او چلندونه د مقدمې اصلي چوکاټ جوړوي. باید په مقدمه کې د مضمون د لیکول اسباب او علتونه بیان شي، څو هدفونه په لاس راشي؛ بیا ښکلې وي او له موضوع سره ښه ارتباط ولري، چې د لوستونکو پاملرنه مضمون او د لیکوال مطلب ته را وګرځوي؛ د یو مضمون لپاره ښه مقدمه د کار ښه پیل بلل کېږي.

۳- موضوع یا متن:

موضوع او متن د مقالې اصلي مضمون جوړوي؛ یا د اصلي موادو لیکول ډول او کار له عمومي طرز څخه عبارت دی. موضوع د غوټو را سپړل او ښکاره کول دي یو عنوان او سرلیک را سپړل او د مضمون د متن د سپړلو پر مهال شوني کار دی .که په مقدمه کې هدفونه ذکر او یادونه کېږي، خو په متن کې دغه هدفونه را سپړل کېږي. کېدای شي دغه هدفونه تحقیقي وي او یا کره کتنیزه بڼه ولري، چې د هرې برخې سپړل یو څه توپیر لري؛ د بېلګې په توګه:
په دې ډول (که موضوع تحقیق او څېړنه وي، باید را وسپړل شي؛ لکه یو بکس یا بوخچه او یا یو غوز (چارمغز) چې را خلاص شي. دغه کار د تحقیق د مهارت پر مټ کولای شو.

په دې معنې چې موضوع ښکاره او محققه شي باید موضوع په هکله د نظریاتو تل ته ورشو؛ د موضوع د لا ښکاره کولو لپاره پر نورو مفکورو ډېره لګول د قناعت کول دي (یو ښه تحقیق د لاس په ورغوي کې د اوبو د رڼو څاڅکو نیول دي.)

د تحقیق او لیکنې د مثالي سپړلو ډول (نحو) د موضوع د متن را سپړل او برجسته کول دي. په متن کې یوه موضوع (تحلیل، تفسیر، تفصیل او څېړل کېږي.)

که موضوع کره کتنه وي، نو باید د کره کتنې له اصولو کار واخیستل شي. مواد سره او ناسره، ښه او بد شي. دغه کار د یو ښه بزګر کار ته پاتې کېږي ((په تحقیق کې خپل نظر نه شو شاملولای، خو په کره کتنه کې خپل نظر راوړلای شو، په دې شرط، چې طرف او لوری واقع نشو؛ یعنې هره موضوع او متن داسې را وسپړو، لکه لمر چې دورځې په غبرګ کې نړۍ ښکلې کوي. (۲۰: -۵۷: ۱۰۵-۱۰۶)

د تحقیق د موضوع او متن په سپړلو کې یوازې:((د لیکوال مطالعه، تجربه، پوهه او د کار چلند او روش ګټوره نه تمامېږي، بلکې د متن د لا ښه څېړلو لپاره کله ناکله او د اتیا له مخې باید (د مرکې، لیدنې، د خلکو تجربې کتابتونونه ته ورتګ، نېټې، ځانګړو لارو چارو او نورو ګټورو چلندو څخه کار واخلو او د متن څېړل د یو ښه تحقیق له لارې غني کړو.)) (۴۲: ۵۸- ۷۴)

۴- پایله(نتیجه):

په مقاله یا تحقیق کې د ټولنیزو (مجموعې) موندنو لاسته راوړلو ته پایله یا نتیجه وایي. نتیجه د یو تېزس د حل کلي؛ له تیزس څخه نچوړ را ویستل دي.

پایله په ادبي او علمي متن کې دومره ضروري ده لکه د بزګر لپاره له خپل کښت نه حاصل تر لاسه کول. پایله د اثر مهمه برخه ده او مهموالی یې په دې کې دی، چې له پورته شوي تحقیق څخه یو عمومي لنډیز یا مهم اجمال وړاندې کېږي، خو دغه لنډیز باید کره او شمارلي کلیمې وي. د تحقیق یا اثر ټول تیزس ښایست په لنډیز او نتیجه کې نغښتی دی؛ نتیجه دوه برخې لري:

اوله برخه: په دغه برخه کې (تحقیق یا وړاندې شویو کلي تجربو انځور وړاندې کېږي؛ خو کوم جزیات، چې د متن یا د موضوع په څېړنه کې وړاندې شوي ول، نه وړاندې کېږي) پایله له متن څخه په ګوته راټولو شویو مهمو برخو ته وایي.
دویمه برخه: هغه ارقام او د قناعت وړتوکي، چې په تحقیق کې لاسته راغلي، وړاندې کېږي. په نتیجه کې تکراري خبرې نه راوړل کېږي. د تحقیق لنډیز او نتیجه دلیکوال او محقق د ښه کار کولو قدرت او توانایي ښیي. پایله باید لنډه وي هره پایله د محقق د کار د بریالیتوبونو خبرتیا ده.

۵. ماخذونه:
د فهرست جوړول ضروري او ماهرانه کار دي؛ په لیکوالۍ او تحقیقي آثارو، کتابونو او مجلو کې د ماخذونو استعمال او کارول ضروري کار دي. هغه اثر غوره تحقیقي او علمي ګڼل کېږي، چې (دقیق، کره، نوي، اول لاس او په موضوع پورې پوره اړوند ماخذونه پکې راوړل شوي وي.)
یو تحقیق، یوه تحقیقي مقاله د لیکوال یا څېړونکي د تدریسي اوږدو تجربو مطالعو پوهنو مجموعه وي. دغه مجموعه هغه وخت غني وي، چې له پوره یادو شویو مطالبو سره د نور پوهې او تجربې را واخلي، خو دا ددې معنا نه لري، چې یو اثر دې د نورو له موادو جوړ شوی، اقتباس او را اخیستنه دې وي.
په تحقیقي اثر کې مهمه خبره دا ده، چې موږ وپوهېږو څومره د یوې موضوع د لا ښه کره کولو او غني کولو په خاطر له بل چا کتاب او اثر څخه را اخیستنه کوو.
دغه ماخذ پرځای کارول پرځای دی او کنه؟
په نوموړي تحقیق کې د ماخذ کارول دویم تحقیق غني کوي او کنه؟
د دلیکوالۍ او تحقیق موضوع له ماخذ سره رابطه او اړیکه لري او که څنګه؟ که خپل تحقیق یا مقاله د ماخذونو په راوړلو پړ سوو دا کار بې ضرورته دی (مهمه مساله د یوې موضوع ښه کره کول، سوچه کول او محقق کول دي. د همدې اړتیا له

مخې په خپل اثر کې ماخذونه کاروو. په اکاډیمکو څېړنو ، لیکنو ، مقالو او کتاب لیکلو کې لازمه ده. علمي کتابي او اکاډمیک ماخذونه وکارول شي.
له اخبار، ذوقي مجلو او غیر معیاري او اکاډمیکو موادو څخه په علمي څېړنو کې د ماخذ راوړل د وخت ضایع کول دي.
زموږ په هېواد کې د خپګان وړ خبره ده، چې تراوسه لیکوالي د یو کلتوري ارزښت په توګه نه ده منل شوې، معمول او استعمال خو یې لا لري خبره ده. علمي او اکاډمیک مرکزونه، اکاډمۍ او پوهنتونونو دغو موادرو فني لیکوالۍ سره سرو کار لري.
هر څومره چې ټولنه د مدنیت په لور ګامونه اوچتوي په هماغه اندازه کلتوري ارزښتونه هم هویت پیدا کوي؛ له بده مرغه لا تراوسه په علمي مؤسسو کې د مقالو او کتابونو او نورو څېړنو او تحقیقاتو کې له یو ډول ماخذونو ګټه نه پورته کېږي.
د افغانستان د علومو اکاډمۍ کې د ماخذونو د کارولو پخواني سیستم دود لري او په پوهنتونونو کې بل ډول. په اجتماعي او طبیعي علومو څېړنو کې هم بله لار تعقیبېږي. د تحقیقي مقالو ، کتابونو او مجلو متن هم د ماخذونو کارول بېل بېل ډولونه لري او په مختلفو ډولونو کارول کېږي.
د ماخذونو د فهرست د برابرولو لارې-چارې هم بېلې دي او په لاندې درې ډولونو ترسره کېږي. (نوم او وخت د شمارې په ډول، د الفبا په ډول، د شمارې طریقه....)
اوس اوس په پوهنتونونو کې له علمي او ادبي منابعو څخه ماخذ را اخیستل یو ډول او په اکاډیمۍ کې بل ډول دی.

پوهنتونونو کې د مثال په ډول:
(موضوع لویه یا وړه له نورو منابعو را اخلي، چې کله اخیستنه یا ماخذ پای ته ورسید ، ټکی ږدي، لیندۍ بندوي، وروسته یو قوس پرانیزي، شارحه ورکوي،

مخ راوړي او قوس بندوي: ((ادب د ملتونو د فطرت او فکري غنا ځرګندونه کوي. ادب په يوه ټولنه کې د علمي، کلتوري سوله ښوونکي وسيله ده.))
پاورقي کې بيا ماخذ راوړي، د کتاب يا مقالې په پای کې ماخذونه د الفبا په ترتيب راوړي.
په اکاډمۍ کې د پخوا په ډول تشريح کېږي
د اوس لپاره په پوهنتونونو او علمي کارونو کې دغه روش په پام کې نيول کېږي.

ماخذونه:

١- قرآنکريم. سوره بقره. کابل: اطلاعاتو او فرهنګ وزارت بيهقي خپرونه.
٢- الفت، ګل پاچا الفت. ١٣٣٨. ليکوالي. (املاء او انشاء) پېښور: رفعت کتابخانه. ناصرباغ.
٣- بابا، عبدالرحمن. ١٣٨٠. ديوان. پېښور: حيات آباد، صبا خپرندويه ټولنه.
۴- بخاري، ډاکټر. سيد عظيم شاه خيال. ١٣٩٣. رحمان پوهنه. پېښور: بابوحيدر روډ. رحمن ادبي جرګه.
۵- دواني، علي. ١٣٧٧. هنر نويسنده ګي و نامه نګاري. ايران: تهران. دانشګاه دولتي خيابان شعر. مطبعه سهام.
۶- رشيق، پوهاند محمد حسن. ١٣٨۴. طرز نګارش اثر علمي تحقيقي. کابل: کابل پوهنتون د نشراتو رياست.
٧- زيور، دوکتور زيور. ١٣٩٠. د پښتو ادبياتو تاريخ. اوسنۍ دوره. پېښور: ارباب روډ. د ساپي پښتو څېړنو او پراختيا مرکز.
٨- عثماني، پوهنوال حشمت الله. ١٣٨٩. روش تحقيق در علوم اجتماعي. کابل: انتشارات فرهنګ. کتاب فروشي فرهنګ.
٩- فانوس، پوهندوی عزيز او احمدي جاويده. ١٣٨٨. عنوان نويسي. کابل: انتشارات رسالت.

۱۰- نیا ، محمد رضا حافظ. ۱۳۸۷. مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. ایران. تهران: سازمان مطالعه. مرکز تحقیق و توسعه علوم انساني.

۲-۷- پر نثر د نظم یا نظم پر نثر اړولو اړتیاوې:

نثر پر نظم یا نظم پر نثر اړول په مسلکي لیکوالۍ کې یوه اړتیا ده؛ لیکوال او شاعران په تیره هغه لیکوال، چې شاعران مبلغین، سیاستوال، ورځپاڼه چلوونکي او لیکونکي او یا استادادن دي ته اړتیا لري، چې مسلکي مضمون آفریني وکړي، او (نثر پرنظم او نظم پر نثر واړوي.)

په تېره نظم خو ډیر پر نثر اوښتی، تفسیر شوی، کره کتنه وربانديې شوې او د تحقیق ډگر وربانديې په وار وار تود شوی دی.) د نثر د لا قوت لپاره نظم د سند په توگه را خیستل شوی او دغه کار په تحریر او شفاهي لیکنو کې په کراتو مراتو تر سره شوی دی.

کله کله داسې هم کېدای شي چې لیکوال یو لوی مطلب او مفهوم د شعر یا متل په ژبه لنډ بیان کړي ځکه شعر خو سوچه کلمې دي یو ډول دي ؛متل او وجېزې هم همداسې درواخله !

د بېلگې په ډول عبدالرحمن بابا خپلې مینې له ترخو شکایت نه کوي او یاداچې د مینې سوزنده حالات په عادي او اوږدو خبرو کې نه بیانوي، خو خپله دغه ناکراره حالت د شعر په آهنگینه او اغیزمنه ژبه داسې راوړي:

زه دا هسې دیوانه او مجنون چاکړم
له رواجه له رسومه بېرون چا کړم
نه پوهېږم چې دا چارې په ماڅوک کا
لیونی د خپل نگاه په افسون چا کړم
کومې سترگې کوم باڼه کومه غمزه ده
ډوب شهید غوندې په خاک و په خون چا کړم... (۸: ۱۲۲)

دا چې شعر په نثر او نثر په شعر اړوو په ادبیاتو کې ضروري او طبعي خبره ده.
نظم او نثر د ټولنیزو حقایقو د راسپړلو یو ور بستر دی که نظم دی او که نثر دی تحقیق په کار کې په درد خوري، ځکه نو اړینه ده، چې نظم پر نثر او نثر په نظم واړولی شي.
په ادبیاتو کې که (تخلیقي برخه ده او که تحقیقي) په تېره تخلیقي (مضمون آفریني) یا مضمون پیدا کول یو ضروري اصل دی. تخلیقي او تحقیقي مواد له طبیعت یا په طبیعت پورې اړوند خبرو څخه تر لاسه کوي.
که غواړو د تحقیق کره کتنې او نور علومو په برخه کې یوه خبره ثبوت ته ورسوو لازمه ده (له قرآن، حدیث، شعر، نثر تجربو، پوهنو، متلونو او وجیزو) څخه مرسته وغواړو؛ د تحقیق په بهیر کې شعر او ورته مطالب را سپړل او تفسیرول د موضوع د حل لاره ده.
نظم او نثر دواړه په حقیقت کې د لیکنې دوه مهم شکلونه دي، چې بشر له لرغونو زمانو ورسره بلد دی.
د انساني ژوند د پراخې برخې تفسیر د دواړو فورمونو (نثر او نظم) له لارې تر سره کېږي او نثر خو لا ډېر پراخ میدان لري، خو دلته زموږ مطلب له هغه هنري نثر دی؛ په هر ډول په لاندې (مواردو) کې نظم پر نثر او نثر پر نظم اړوو:

۱. د مسلکي اړتیاوو له مخې:
د تحقیقي لیکوالي او څېړنې بهیر دا ایجابوي، چې یوه مفکوره په یو لوی شاعر (ناظم) یاو نثرنګار (نثرلکوال) پورې اړه ولري هغه را واخیستل شي تحقیق ورکې وشي، کره کتنه یې وړاندې کړې لکه: کله چې د روښانیانو، خوشحال خان او ده د ادبي کورنۍ او پلویانو او د عبدالرحمن بابا او د هغه د ملګرو په شعري سبک غږېږو لازمه ده د هغو د مفکورو تل ته ور ننوځو د شعرونو او نثرو پخې

ښخي ښېلګې یې راواخلو، قضاوت وړباندې وکړو د سبک او اغېزې یې بیان کړو او داسې نور...

همداسې که وغواړو د یو لیکوال او شاعر د لیکوالۍ او د شاعرۍ د ښېګڼو او بدګڼو او نورو اړخونو په برخه کې معلومات وړاندې کړو، لازمه ده د مسلکي اړتیا له مخې یې تفسیر کړو او دغه کار تر ډېره بریده د هنر په برخه کې په پام کې نېول کېږي.

۲ـ د ذوقي پوهې د زیاتولو لپاره:

د لیکوالۍ اصول ایجابوي چې هر لیکوال او شاعر د ابتدایي شعرونو او نثرونو په تفسیر لاس پورې کړي او دا کار په وار وار او بیا بیا وکړي څو د لکوالۍ د ډګر ته رووځي د لیکوال پوه په دې پورې اړه لري، چې څومره شعرونه د څو شاعرانو او څومره نثرونو د څومره ناثرانو زموږ زده دي او یاداچې له یو کتاب او یا بل ځای څخه یو متل، شعر او نثر را اخلو پر هغه له ذوق سره سمه تحلیل او تفسیر کوو. ذوقي لیکنې د تحقیق پنځونو لپاره ښه مقدمه ده.

۳ـ د موضوع د اختصار او یا اوږدیدو په خاطر:

که داسې هم پېښېږي یوه غټه تحقیقي موضوع په یوه یا دوو بیتونو یا یوه متل کې را ونغاړو او یا یو شعر چې تغیر قوت پکې موجود وي ورو ورو او ټوټه ټوټه پر نثر واړوو؛ د مثال په ډول: د یو کتاب یا تحقیق د بشپړولو لپاره په پیل کې (بسم الله الرحمن الرحیم) وایو او بیا خدای ته التجا کوو او په خپل کار ښه پیل کوو او غوره پای ته د رسیدو لپاره د شعر په ژبه تمنا کوو؛

عبدالرحمن بابا د خپل کار د ښه والي لپاره الله ج ته د حضرت پیغمبر ص حضور شفیع وړاندې کوي:

الهي د خپل حبیب له برکته

دا ساده انشا رنیګینه د رحمن کړي...

همدارنګه د دنيا(نړۍ) د پيدا کېدلو د کيفيت علتونه توضيح او تشريح کوو او د عرفاني ديد(مفکورې) او عقيدتي باورونو له مخې يې بيانوو ، د يو شاعر شعر را اخلو:

د دانيا ده خدای له عشقه پيدا کړې
د همه وو مخلوقاتو پلار دی دا ...

د روزنې او روزنيز فکر په برخه کې د خپل اولاد ، د وطن اولاد او اهل د معارف ته د زيار ويستلو روحيه ورکوو ، هغوی په لنډ ډول د يوې لنډۍ يا شعر په واسطه ترغيب او تشويقوو ؛ لکه:

چې غوټې پسې وهې په لاس به درشي
چا ويل چې په درياب کې ګوهر نشته

يا:

بې زحمته راحت نشته زما وروره
که عزت غواړې زحمت درلره بويه..

همدارنګه د حقيقي يا مجازي مينې مينانو ته لازمه ده د شعر په ژبه روحيه ورکړو او ورته وو وايو:

که د عشق لاره اغزنه ده هر ګوره
دعاشق په پښو خپلې دي د اور
که ديدن د ګلعذار په انتظار شي
زما سترګې دي شبنم غوندې څلور

حقيقي يا مجازي مينه:

تيغ د اوسپنې محتاج د نرم آب دی
قرب وحلم يو په سل دی زيات تر زور

له لويي له سرکښۍ زما توبه ده
خدای څوک مه کړه د آسمان په څېر نسکور
خدای زده څه سودا به پېښه په بازار شي
د بازار خبرې نشي په خپل کور
دا همه واړه عاشق لره پيدا شول
که تهمت، که ملامت دی که پېغور
جفا، جور، ناز و کبر د خوبانو
ما په ځان دي قبول کړي لکه پور
((راحت بې زحمته نه دی چا موندلی))
غم، ښادي دي، د دې دهر خور و ورور
رحمان هسې په خپل يار پسې غوځ غوځ يم
لکه غوځ په خپل اولاد وي پلار و مور (۲۴: ۳۴۰)

يا کله، چې د پادشاهې زليخا د ناسورې عشق د ګدايي تصوير يو شاعر باسي، نو په لنډو ټکو کې د سوز او ساز څېره داسې وړاندې کوي:
عشق د عقل په تدبير چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړېږي پسول د چا
چې پادشاهه زليخا يې کړه ګدايه
پرې به نږدې په ځای مينه قول د چا...
له وهلو به يې شرم څوک په څه کا
چې په غاړه شي د مينې ډول د چا...

يا د قناعت په برخه کې لنډ مطلب وړاندې کوو:
قناعت هسې دولت و حميد ورکـــــــړ

چې پــــادشاه ګڼي تــــــــــر ځا نه بينوا
چې په سوال اوړدوي لاس چا ته حميده !
ښه يې وړی لاس تـــــــــــر زنې بې نوا (۵۱: ۲۱: ۱۴-۱۲)

کله هم ممکن يو څوک يو قطعه شعر يا يو بيت لـه موزون حالت څخه غير موزون حالت ته راواړوي؛ په هر ډول (نثر پر نظم او نظم پر نثر) اړول علمي و تخيلي، ذوقي او هنري مهارت او تمرين غواړي.

د سعدي شيرازي ( ) دا قطعه شعر مورږ د انسان د شکر ويستلو فضيلت ته رابولي؛ يو ليکوال غواړي نور خلک د نعمتو پر مصرف پوه کړي، خبره په ځومره هنري انداز، حکمت او عارفانه هوښيارۍ کې کوي او بشر په دې پوهوي، چې اشرف د مخلوقاتو يې، ځکه دغو خبرو او ټولنيزو نزاکتونو ته متوجه مه اصراف کوه او مه غافله کېږه؛ لکه:

ابرو ، بادومه و خورشيد و فلک درکارند
تا توانی به کف آری و به غفلت نخوری
جمله از بهر تو سرګشته و فرمانــــبردار
شرط انصاف نباشد که تو فـرمان نبری. (۲۲: ۵۹)

لنډه دا چې (نظم) او (نثر) د اړتيا او څېړنيزو سپړنو ، تفسيرونو ، تحليلونو او نورو ارزښتونو لپاره يو پر بل اړول کېږي او د خدای بښلي سيد رسول رسا د وينا له مخط نظم او نثر د ليکنې دوه لارې او دوه سبکونه او روشونه دي، چې علمي او ټولنيز پراخه مفهوم له لارې تشريح او تفسيرېږي؛
لکه:

نظم دی که نثر طريقې دوه د ليکلو
نه دی انحصار د شاعرۍ په تش ويلو
نثر کې هم راشي شاعري ښکلي ښاغلي
نظم هم شي نثر شاعري په زړه داغلي

ګل ته د بلبل ژبه په کار ده خو بې ګله
تشه د الفاظو مـــــاهري ده لا حاصله
خيال شاعر نه پيکر د شعر، شاعري ده
نور رخت و زيور دی د پيکر و چاکري ده
روح چې نه وي، ښکلی که کالبوت شي د دلبر
وايه يو مرده دی، د زربفت کفن په سر
نظم دي پيلي مـــــرغلرې د خيالاتو
تش لفظونه څوک ګڼي معيار د کمالاتو ... (۳۹: ۲۵۱)

۲–۸– د دويم څپرکي د مطالبو لنډيز:

- ليکنه يوه فني اړتيا ده او د ليکوالۍ فن د زيات تمرين، اصولي لارو او علمي طريقو په واسطه ترلاسه کېدای شي.
- کله چې انسان کار کوي، ورسره ورسره ښايي، چې خطاوې هم وکړي، په تېره په ليکنه کې، ځکه ليکنه يو فني عمل او مسلکي کړنلاره ده؛ لارمه ده مـوږ پـه وار وار تکنـي، دوه زړي او لـه ستونزو سره مخامخ شـو، لـه همدې امله بايد فني لارې خپلې کړو.
- د ليکنـې پـه کـار کـې دا اړينـه ده، چې ليکنـه مسـلکي کـړو؛ لـه مسـلکي ليکنـې او فنـي ليکـوالۍ څخـه زمـوږ موخـه (هـدف) دا دی، چـې د يـو (مسـوليت او تـولنيز درک لـه مخـې خپـل کلتـور او خپلـې ژبـې تـه څـه وروبښو، دا کار هله امکان لري، چې ژوند دغه کار ته وقف کړو.
- هره ژبه د تخليق او تحقيق په لړ کې پياوړې کېږي، که وغواړو مسلکي ليکوالي وکړو لازمه ده لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

أ. تفکر کول، په مسلک فکر کول او مثبت عمل ته لاس ور اوږدول.

ب. هر تخلیق کوونکی د ټولنیز ژوند په اوږدو او د طبیعت په ارته غېږ کې یو نوښتګر، مبتکر او بدیع انسان ګڼل کېږي، ورته بویه په خپل سپېڅلي او روا کار (د لیکنې) په فني ګانه ځان سمبال او له بېځایه وخت تېروني او خطاوو ځان وساتي؛ دغه کار هله ترسره کېږي، چې لیکنه یو مسلک او یو کسب وګڼي.

ت. سواد، پوه د لیکنې په کار کې حتمي دی؛ که لیکوال د خپل مسلک اړوند ډېره مطالعه ونه کړي، له طبیعت او ماحول څخه متاثره نه شي، نه تخلیق کولای شي او نه تحقیق. که لیکوال غواړي هنري نثر ولیکي او یا څېړنه وکړي لازمه ده له تکراري کلمو ځان وساتي.

ث. د ژبې په دستور ځان پوه کړي، په تېره مقید او آزاد مورفیمونه، شرطیه توري او تکراري او ټینګاري کلمې او مورفیمونه بیا بیا ونه کاروي. ضمیرونه ټول وپېژني او پرځای یې وکاروي، نومونه، قیدونه او فعلونه په ګرداني توکه او ساده ډول استعمال او ګردان کړي.

ج. لنډه او ساده لیکنه وکړو او په لوی لاس د لیکنې ته خال او دړې ورنه کړو، له نورو ژبو څخه خپلې ژبې ته راغلي لغتونه د خپلې ژبې تر قاعدې لاندې مفرده او جمعه بڼه یې وکاروو.

- مهمه دا ده، چې څه ډول لیکنه وکړو؛ اوس خلک ستونزوره لیکنه نه خوښوي، خو دا د دې معنی نه لري، چې د آسانۍ په پلمه هر اصل له منځه یوسو.
- که څوک وایي، چې لیکنه یو ډول اصول دي، چې هېڅ بدلون نه مومي، نو د اسلام په اوایلو کې، چې کومو مسلمانانو کومې ابتدایي لیکنې او راغونډونې کړې وې دوباره به ور کې انکشافات نه راتلل. د مثال په ډول

ولسي يا فولکلوريک داستان له اوسني سره اوس اسو څومره توپير لري.

- په پښتو اوسني ليکني بهير کې يو لړ کموني او زياتوني هم کېږي، چې ليکني بهير تشخصي، سمتي او سلقه يې کولو خوا ته وړي؛ لکه: ډېر خلک فکر کوي، ډېر خلک فکر کوي يا راغلي وو، راغلي ول يا د اداتو په کارولو کې دقت وشي.
- همدا رنګه د اوسني ليکدود په برخه کې د هر فونيم لپاره د يو مشخص ګرافيم نه درلودل دي، لکه چې ويل کېږي، له (واول پرته کلمه نه تړل کېږي) که داسې وي په پښتو او دري ژبو کې ډېرې داسې کلمې شته، چې زموږ د رسم الخط له مخې واول ور کې نشته ؛ لکه: بد)، چې له دوو تورو رغېدلې کلمه ده، خو که په فونيمکي الفبې يې ونه ليکو، نو واول يا حرکت په کې نه ليدل کېږي. په داسې حال کې، چې بد (Bad) بايد داسې وليکو.
- د فعل صرف هم په پښتو ژبه کې د نارينه او ښخينه لپاره په جلا جلا او واضح ډول سره راغلي ؛ لکه: هلک راغی، نجلۍ راغله. يو هلک راغی، يوه نجلۍ راغله. مطابقتونه بايد په نومونو، صفتونو، عدد او معدود او فعلونو کې په پام کې ولرو.
- په ليکوالۍ کې د ښ، کلمو، جملو او هنري ترکيبونو کارول په تېره په هنري نثر کې ضروري دي. لکه هېڅ ليکنه او اثر، بې کلمو او جملو نشي رامنځته کېدلای، نو يو هنري اثر هم پرته له ښو جملو، کلمو او ترکيبنو نشي رامنځته کېدلای. لکه ديوال، چې بې له خښتو نشي پورته کېدلای، ليکنه بې کلمو نه رغېږي. د يو ليکوال خبره الفاظ او مادي توکي کابو يو ډول اغيز ښندي، که څوک په کور کې ميلمه کوو او د هغه قدر کوو او يا د هغه د ښېګڼو بيان نورو ته کوو، دواړه د هغه پر روان او

شخصیت ستایلو او غندلو کې یو ډول رول لري، نو له همدې امله د کلمو د کارونې ځایونو ته باید هر اړخیزه پاملرنه وکړو.

- په لیکنه د شعر، متلونو او غوره ویناوو کارونه که له یوې خوا لیکوالي فني او ښکلې کوي، له بلې خوا د لیکوال هویت هم لوړوي.
- هرڅومره، چې په هنري نثر کې شعر وکارول شي، ښکلا یې لا زیاتېږي، په لیکنه کې د شعر کارول د لیکنې روح پیاوړی کوي او ښکلا وربښي. د پېښو هنري تړاو په هنري نثر کې د شعر د کارونې امکان پیدا کوي؛ لکه:

هغه زړه به له طوفانه په امان وي چې کشتۍ غوندې د خلکو باربردار شي

- په لیکنه کې شعر د ورتیا او اړتیا له مخې کار ځای پیدا کوي او ټولنیز پیغام لېږدوي. د پیغام لېږد د بېلابېلو توکو، وسایلو او الفاظو په ذریعه وي.
- لیکوالي ذوق تحریکوي؛ لیکوال په اسانۍ سره کولای شي خپل او د ټولنې ذوق له دغې لارې خړوب کړي. دا ډول هنرمند لیکوال کېدای شي په یوه یا ډېرو مسلکو کې پوهه او لوی لاس ولري.
- د محقق او لیکوال کار له نورو فرهنګپالو لا ستونزور دی، ځکه لیکوالان په ټولنو کې د ټولنیزو موضوعاتو رامنځته کوونکي او پالونکي دي.
- لیکوالان او محققین په بېلابېلو خبرو کې تحقیق او لیکنې کوي؛ دغه لیکنې سیاسي، اجتماعي، ادبي، علمي، فولکلوریکي او هر ډول ټولنیزه پوهه او شعور انعکاسوي؛ شعرونه، متلونه، وجیزې او ولسي پوهنې او تجربې او همدارنګه د وختونو په اوږدو کې په ټولو لیکل

شویو موضوع ګانو لیکنې کوي او په دې ډول د خپلو ټولنو فرهنګ ژوندی ساتي.

- په ټولنیزو، ادبي او علمي موضوعګانو د لیکوالو لپاره د نورو خبرو تر څنګ د اجتماعي شعور قوت په شعر کې، منل، غوره وینا او نورو ولسي پوهنو کې ډېر انعکاس کوي.
- لیکوالان په دا ډول لیکنو کې ډېر ارزښتونه انعکاسوي، آن (په هنري او ادبي نثر او شعر کې هنري ترکیبونه کاروي، چې د ادبي او هنري لیکنو ارزښت ډېروي.)
- د ادبي لیکنو اعجاز او ښکلا په هنري ترکیبونو پورې اړه لري، نثر هغه وخت هنري ګڼل کېږي، چې هنري ترکیب ولري. هنري او ادبي ترکیب په لیکنه کې (هغه عاطفي او تخیلي غوټه ده، چې د نوموړي مضمون ماهیت ترې جوړېږي، خو دغه ماهیت ډېر ځله ښکلی او فزیکي بڼه احتوا کوي که څه هم چې ماهیت په مضمون کې پورټ وي.
- په نثر او په تېره شعر کې (هنري انځور) هر اړخیز دی؛ هنري تصویر د باندې نړۍ او شاعر د خیالي دنیا ترمنځ رابطه جوړوي. په هنري تصویر کې د کلام معنوي او لفظي ښکلا راتلای شي، خو هنري او ادبي ترکیب یوازې د مشبه او مشبه به ترمنځ تناسب رامنځته کولای شي؛ په حقیقت کې هنري ترکیب د ادبي مضمون محاکات او ښکلا زیاتوي.
- هنري نثر ښکلی، خو له مفهوم او مطلب نه ډک مطالب لري، یو فکر لېږدوي او یوه موضوع څاري. هغه وینا چې د لفظ له پلوه ښکلې او د معنی له اړخه بېل بېل مضمونونه ولري، هنري نثر نومېږي.
- د هنري نثر لیکوال په ټولنیز نظام کې د ټولنیز فکر القا کوي. دغه نثر ته ترسیمي او حکایوي نثر هم وايي.

- د هنري نثر ترڅنګ (هنري ترکيبونه) په شعرونو کې ډېر کاريدلي دي؛ د پښتو ادبياتو د لرغونې، منځنۍ، معاصرې او نوې دورو کې ډېر ډېر کاريدلي دي، چې بېلګې يې خورا ډېرې دي.

که مې زړه د عشق په تيغ سوری سوری شه
تـــــــر يـــــــــوه ونه دې نه کړه راته نا ...

يا:

کدورت مې د صفا په صيقل ورک شو
په دا چاکه سيـــنه خوښ لکه سحر يم...

- په ليکنه کې د سرليکونو (عنوانونو) غوره کول يو با ارزښته کار دی. هره ليکنه عنوان لري، لکه هر سړی، چې نوم لري، همدا شان تحقيقي، علمي او ادبي ليکنې خو بې عنوانه نه وي؛ عنوان د مضمون او مطلب د حتوا لارښود دی.
- عنوان او سرليک د هرې مقالې او کتاب هويت ټاکي، خو شرط دا دی، چې د هرې مقالې او کتاب لپاره لومړی مناسب عنوان وټاکل شي، بيا مقاله او کتاب تر هغه سرليک لاندې وليکل شي. ښه عنوان د غوره کتاب معرفي کوونکی دی. د هرې ليکنې او کتاب هويت که له عنوانه ښکاري، مطالعه يې هم له سرليک څخه پېليدونکې ده.
- عنوان د هر مطلب که لوی وي يا وړوکی د مطلب (خبر) ربښتينی څرګندونکی دی. عنوان د لوستونکي او مطلب ترمنځ د پيوستون ټکی دی. عنوان يا سرليک مخاطب ته د جذبېدو اصلي لامل دی. د يوې تحقيقي مقالې عنوان د ټول اثر د قوت بيانوونکی دی. يو تحقيق په عنوان برجسته کېږي.

- د عنوان اهميت په دې کې دی، چې د موضوع د متن لېږدونکی پيغام وسيله ده. که غواړو يو شی، يو نوم، يو ځای او يوه ليکنه با ارزښته معلومه شي لازمه ده په زړه پورې او دقيق عنوان ولرې.
- د عنوان اهميت د يوې موضوع د منځپانګې د برجسته کولو ښه لاره ده. په ټولنيزو او تحقيقي ليکنو کې د عنوان اهميت له بل هر څه نه ښکاره او ارزښت لري.
- عنوان ډېر ډولونه لري؛ لکه: لنډ عنوان، فيشني يا کشداره (تجارتي)، متحدالمال او تکراري، ادبي او هنري، پوښتنيز، څېړنيز، ذوقي او نور ...
- د يوې څېړنيزې مقالې عنوان له ټولو مقالو با ارزښته وي، ځکه ځانګړنې لري، برجسته وي، معرفي کوونکی د موضوع وي، متمرکز او پياوړی وي، پوهه لېږدوي، اول لاس موضوع معرفي کوي.
- په عمومي ډول يو څېړنيز اثر (مقاله)، آن کتاب له لاندې برخو جوړېدلای شي:

  (عنوان، مقدمه، مت (موضوع سپړنه)، نتيجه او ماخذونه)
- سريزه (مقدمه) هم د تحقيقي اثر يا مقالې عمده برخه ده؛ له ډېره پخوا په تحقيقي مقالو کې مروجې وې، خو کله نه دي ليکل شوي. په مقدمه کې ليکوال بايد د خپل کار هدفونه معرفي کړي، ستونزې بايد په معقوله توګه په کې حل شي، آن ځينې اصطلاحات هم په مقدمه کې تشريح شي. مقدمه د عنوان او موضوع ترمنځ ارتباطي پل دی. په مقدمه کې د پاتې کار شيوه، ميتود، برخې او د حل لارې په ګوته کېږي.
- موضوع يا متن؛ د څېړنيزې مقالې عمده برخه ده. موضوع او متن د مقالې اصلي مضمون جوړوي. مضمون بايد راوسپړل شي؛ د ليکوال د

تحقیق کار د مقالې د مضمون په سپړلو پورې اړوند دی، ټوله خواري د لیکوال د یوې موضوع غوره سپړل او رالوڅول دي.

- په مقاله یا تحقیق کې عمومي موندنو ته نتیجه وایي. نتیجه د مقالې یا تېزس د حل کیلي ده. په نتیجه کې ټوله متن څېړنه د ارقامو له مخې حسابېږي. نتیجه هنري لمنه ده، چې د اصلي پیغام په کې راټول شوی وي.
- ماخذونه هم په معاصرو څېړنو کې اهمیت لري، هغه ماخذ د اهمیت وړ دی، چې زموږه د کار موضوع لا برجسته او غوره کړي. تحقیقي مقالې بې ماخذونو نه وي. ماخذونه مختلف ډولونو باندې کارول کېږي.

۲–۹– د دويم څپرکي پوښتنې:

۱) ليکوالي څه ډول فن دی او دغه فن ته څنګه د ليکنې عملي کړنلاره وايي؟

۲) څنګه په ليکنه کې له تېروتنو ځان ژغورلای شو؟

۳) هنري نثر، تحقيق او تخليق څه ته وايي؟

٤) که وغواړو مسلکي ليکنه وکړو لازمه ده کومو ټکو ته پاملرنه وکړو؟

۵) د ضميرونو، نومونو، صفتونو، قيدونو او فعلونو پرځای کارول زموږ د ليکوالۍ په فني کېدو او ښه کېدو کې څه رول لري؟

٦) له خپلې ژبې ته له نورو ژبو راغلي لغتونه له کومې قاعدې لاندې جمع کېږي؟

۷) د وينا او ليک ترمنځ ولې توپير شته؟

۸) د لاندې لغتونو درست او نادرست صورت وليکئ.

لکوره، لموره پکور کې، لکتابه مې لاس واخيست.

له تاسره، لتاسره، په تاپسې، پتا په سې، ما بهره غرمه پلوړه تېروله، آسمانتې کتل...

۹) په يوه علمي ليکنه کې (کشې، کښې، کې، کخې... کوم ډول ته ترجيح ورکوئ او ولې؟

۱۰) د اوسني ليکدود په برخه کې غټه ستونزه د هر فونيم لپاره د ګرافيم نشتوالی دی او که نور څه؟

۱۱) د منه او ترخه د کلمو په منځ کې د زور او که د زورکي تفاوت شته او ليکل کېږي کنه؟

۱۲) وایي، چې پښتو ژبه یوه تصریفي ژبه ده، دغه خبره زموږ په ژبه کې ولې ډېره مهمه ده؟

۱۳) د نوم او د فعل په صرف څومره پوهېږئ؟

۱٤) په لیکوالۍ کې د ښو کلمو او ښآیسته جملو کارول څه اهمیت لري؟

۱۵) که یو لیکوال غواړي هره شیبه له خپل مسلک سره مینه وکړي ورته لارمه ده څه وکړي؟ او څو شیان په نظر کې ولري؟

۱٦) په لیکنه کې د شعر، متلونو او غوره ویناوو کارول څه اهمیت لري؟

۱۷) په یوه لیکنه کې د شعر د وړتیآ او اړتیا له مخې څنګه کار ځای پیدا کوي او څنګه امکان لري؟

۱۸) لاندې یو بیت په یوه لنډه هنري لیکنه کې تفسیر کړئ.

د ځوانۍ عمر دې تېر کړ په غفلت کې په پیرۍ کې به څه زېرمې د محشر کړې...

۱۹) متل څنګه او د څه لپاره په لیکنه کې کارولی شو؟

۲۰) که غر لوړ دی، پر سر لار لري؛ د دغه متل کارول په کوم ځای کې مناسبت لري؟

۲۱) په لیکنه کې د (غوره ویناوو) راوړل څه اهمیت لري؟

۲۲) هنري ترکیب څه ته وایي؛ تعریف یې کړئ؟

۲۳) هنري ترکیب د شعر او نثر په لفظي برخه کې ډېر کارول کېږي، که په معنوي؟

۲٤) آیا تاسو په یو نثر کې څو هنري ترکیبونه کارولی شئ؟

۲۵) یو، دوه، درې بیتونه چې هنري ترکیبونه په کې راغلي وي، راوړئ.

۲۶) په معاصر ادب کې د هنري نثر ليکوال څوک دی؟
۲۷) (غنچه روه) ، ګنج پښتو ، آدم خان او درخانۍ کيسه ، توبة النصوح په کوم ليکوالو پورې اړه لري؟
۲۸) د هنري (ترسيمي او حکايوي) نثر بېلګې کومې دي؟ نومونه يې واخلئ.
۲۹) آيا طنز يا سکوندنه د شکل له پلوه د هنري نثر يو ډول دی؟
۳۰) د پښتو شعر په بېلابېلو دورو کې د هنري ترکيب استعمال په کومه دوره کې ډېر شوی دی، يوه يوه بېلګه يې له هرې دورې راواخلئ.
۳۱) په يوه ليکنه کې سرليک راوړل څه ارزښت لري؟
۳۲) سرليک (عنوان) څه ته وايي؟
۳۳) د يو عنوان په ټاکلو کې کومو ټکو ته ارزښت ورکول کېږي؟
۳٤) د عنوان يا سرليک د اهميت په برخه کې څومره پوهېږئ؟
۳۵) عنوان څومره ډولونه لري؟
۳۶) څېړنيز عنوان کومې ځانګړنې لري؟
۳۷) يو څېړنيز اثر له څو برخو جوړېږي؟
۳۸) د يو عنوان څو تعريفونه را واخلئ.
۳۹) سريزه څه ته وايي، د اثر کومه برخه ده؟
٤۰) د يوې ښې مقدمې ښېګڼې په څو ډوله دي؟
٤۱) متن څېړنه يا راسپړنه د يو تحقيقي اثر کومه برخه ده؟
٤۲) د متن يا موضوع سپړل او څېړل کومې لارې لري؟
٤۳) په متن کې د تحقيق موضوع څه ډول او په څو ډوله تفسيرېږي؟
٤٤) د يو تحقيقي اثر نتيجه څنګه ليکلای شو؟

۴۵) نتيجه معمولاً څو برخې لري؟

۴۶) ولې د يوې تحقيقي مقالې په پای کې نتيجه ليکو؟

۴۷) ماخذونه څه ته وايي؟

۴۸) د څېړنيزو مقالو او کتابونو ماخذونه په څو ډوله ليکل کېږي؟

۲–۱۰– د دويم خپرکي ماخذونه

۱- قرآنکريم. ۱۳۸۰. الم سپاره. سوره بقره. کابل: اطلاعاتو او فرهنګ وزارت. بيهقي خپرونه. آزادي مطبعه.
۲- ارسطو. ۱۳۶۰. فن شعر. تهران: طوسي خيابان فردوسي.
۳- الفت، ګل پاچا. ۱۳۶۰. غوره نثرونه. کابل: پښتو ټولنه. د مطبوعاتو مستقل رياست. دولتي مطبعه.
۴- الف جانه، مېرمن. ۱۳۸۸. اوسني ليکوال. کندهار: د علامه رشاد خپرندويه ټولنه.
۵- احمدی، فانوس، عزيزاحمد و جاويده. ۱۳۸۸. عنوان نويسی. کابل: انتشارات رسالت.
۶- اميري، فرزانه. ۱۳۹۱. د درويش دراني په شعر کې د سياسي او اجتماعي افکارو هنري انعکاس. کابل: کابل پوهنتون ماستری تيزس.
۷- الفت، ګل پاچا. ۱۳۳۸. ليکوالي. املا او انشا. پېښور: رفعت کتابخانه. ناصرباغ روډ.
۸- بابا، عبدالرحمن. ۱۳۸۰. ديوان. پېښور: حيات اباد. صبا خپرندويه ټولنه.
۹- بينوا، عبدالروف. ۱۳۸۹. د زړه خواله (دويم چاپ) کندهار: روهيال کمپيوټر اداره.
۱۰- بينوا، عبدالروف. پښتو متلونه. ۱۳۵۸. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمی. دولتي مطبعه.
۱۱- بابا، عبدالرحمن.۱۳۵۲ديوان کابل:پښتو ټولنه.دولتي مطبه.
۱۲- بيتاب، استاد عبدالحق، ملک الشعرا. ۱۳۴۵ انشا مقالات. کابل: د ماليې وزارت خپرونه. دولتي مطبعه. ۱۳۰ پرله پسې ګڼه

۱۳- بورګی، پوهاند محمد طاهر. ۱۳۸۰. د کاڼي کرښې (مقاله). پېښور: هوتک کمپيوټري مطبعه.
۱۴- پنزل ،هربرت (د الهام ژباړه).۱۳۸۹.د پښتو ګرامر. کابل:صديقي خپرندويه ټولنه.
۱۵- تړی، ډاکټر. ۱۳۴۹ کال. پښتو فعلونه. کابل: کابل پوهنتون. نشرات.
۱۶- تازوی، عبدالله. ۱۳۸۱. هزارګفتار: عربستان. چاپ مطبعه مکه مکرمه.
۱۷- حبيبي، پوهاند عبدالحی. ۱۳۵۷ . پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړيو کې. کابل: د اطلاعاتو او کلتور وزارت. دولتي مطبعه.
۱۸- حبيبي، عبدالحی. ۱۳۷۵. پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پيړيو کې. کابل: د اطلاعاتو او کلتور وزارت. د پښتو پرمختيا او پياوړتيا مرکز
۱۹- حقپال، محمدآجان ۱۳۸۰. مستقبل (مجله) دويم کال. ۱۳ او ۱۴ کلسيکسون. پېښور: جهانګير آباد ، جمرود.
۲۰- حافظ نيا ، ډاکټر محمدرضا. ۱۳۸۷. مقدمه ای بر روش تحقيق در علوم انسانی. ايران. تهران: سازمان مطالعه و تدوين کتب علوم انسانی. دانشګاه سمت. مرکز تحقيق و توسعه علوم انسانی.
۲۱- خټک، ډاکټر راج ولي شاه. ۱۳۸۰. د کاڼي کرښې. هوتک کمپيوټري.
۲۲- خټک، خوشحال. ۱۹۵۲. ديوان (لومړی چاپ). پېښور: قصه خوانی.
۲۳- خويشکی محمدصابر. فونولوژي – مورفولوژي.۱۳۹۲.ننګرهار:ختيځ خپرندويه ټولنه. جلال کوټ.
۲۴- خيال بخاری، ډاکټر سيدعظيم شاه. ۱۳۹۳. رحمان پوهنه. پېښور: بابو حيدر روډ. رحمن ادبي جرګه.
۲۵- چمتو، محمدقسيم. د ۱۳۸۷. د پښتو ليکدود او فونيمکي ليکنې ترمنځ توپيرونه. کابل: کابل پوهنتون علمي مجله، دويمه ګڼه.

۲۶- دوانـی، علـي. ۱۳۷۷. هنـر نویسـنده گـی و نامـه نگـاری. ایـران: تهـران. دانشگاه دولتی. خیابان شهر. مطبعه سهام.
۲۷- رشیق، پوهانـد محمـد حسـن. ۱۳۸۲. طـرز نگـارش اثـر علمـی-تحقیقـی. کابل: کابل پوهنتون. د نشراتو ریاست.
۲۸- رښـتین، پوهانـد صـدیق الله. ۱۳۷۲. پښـتو ګرامـر. پېښـور: خیبربـازار. یونیورستي بک ایجنسي.
۲۹- رفیع، حبیب الله. ۱۳۶۰. افغان یاد. کابل: کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
۳۰- روهي، صدیق. ۱۳۶۰. ادبي څېړنې. ننګرهار: ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځی.
۳۱- روهـي، کاندیـد اکاډیمسـن محمـد صـدیق. ۱۳۸۵. شـعر پېژندنـه. کابـل: صمیم ادبي ټولنه.
۳۲- زرغونه، پوهندوی دوکتور. ۱۳۸۲. پښتو نحوه. پېښور: ساپي څېړنو او پراختیا مرکز.
۳۳- زغم، احمدشاه. ۱۳۹۰. هنري نثر. کابل: کابل پوهنتون، ناچاپ اثر.
۳۴- زغم، احمدشاه. ۱۳۶۲. دا لیکوال او دا څېړنې. کابل: د نشراتو ریاست. د چاپ او خپرونو دولتي کمیټه.
۳۵- زیـار، ډاکټرمجاوراحمـد. ۱۳۶۵ کـال. پښـتو پښـویه. ننګرهـارپوهنتون خپرونه.
۳۶- زیور، پوهاند زیورالدین. ۱۳۹۰. پښـتو ادبیـاتو تـاریخ (اوسنی دوره). جلال آباد. ساپي نشرات. د مخابراتو څلورلاري.
۳۷- زیـور، ډاکټـر زیورالـدین. ۱۳۹۰. د پښـتو ادبیـاتو تـاریخ اوسـنۍ دوره. پېښور: پښتونخوا. د ساپي څېړنو او پراختیا مرکز. ارباب روډ.

۳۸-زيور، پوهاند دوکتور زيورالدين.۱۳۹۰. د پښتو ادبياتو تاريخ (اوسنۍ دوره). پېښور: ارباب روډ. د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز.
۳۹-زيور، پوهاند ډاکټر زيورالدين.۱۳۹۰. پښتو ادبياتو تاريخ اوسنی دوره (دريم چاپ). پېښور: ساپي پښتو څېړنو او پراختيا مرکز.
۴۰- سليمي. ۱۳۸۸. اوسنی ليکوال (دويم چاپ). کندهار: صحاف نشراتي مؤسسه.
۴۱- شميسا، دکتر سيروس. ۱۳۸۳. انواع ادبي. دريم چاپ. تهران: طوسي خيابان فردوسي.
۴۲- شيرزاد، پوهنمل محمدآقا. ۱۳۸۴. ادبي فنون. کابل: ښوونې او روزنې پوهنتون. سيدجمال ادبين کمپيوټري خدمتونو چاپخونه.
۴۳- شيدا، کاظم خان. ۱۳۸۴. ديوان. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
۴۴- فريدونفر، محمدرضا. ۱۳۸۷. گل واژه هاى سخن. ايران: مشهد. مطبعه ملي ايران.
۴۵- قويم، پوهاند دوکتور عبدالقيوم. ۱۳۸۹. شعر چيبست. کابل: انتشارات سعيد.
۴۶- عشمانی، پوهنوال عشمت الله. ۱۳۸۹. روش تحقيق در علوم اجتماعی. کابل: انتشارات فرهنگ. کتاب فروشي فرهنگ.
۴۷- غني، غني خان. ۱۳۶۴. کليات. کابل: د قومونو او قبايلو وزارت. نشراتو رياست.
۴۸- ماندگار روزنامه ۱۳۹۱ کال. ۱۲ گڼه.
۴۹- مايکوفسکی. ۱۳۶۳ کال. درباره ادبيات.
۵۰- مومند، عبدالحميد. ۱۳۸۳. کليات. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
۵۱- مومند، عبدالحميد. ۱۳۸۳. ديوان. پېښور: د قصه خوانۍ. دانش خپرندويه ټولنه.

۵۲- هاشمي، څېړنوال سيد محی الدين. **۱۳۸۹**. دنثري ادب ډولونه. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمی. د بشري علومو معاونيت. د پښتو څېړنو نړيوال مرکز.

۵۳- هوتک، محمد. **۱۳۵۲**. پټه خزانه (څلورم چاپ) کابل: کابل پوهنتون. ادبياتو او بشري علومو پوهنځی.

۵۴- هېوادمل، سرمحقق زلمی. ۱۳۹۰. د پښتو نثر اته سوه کاله. دويم چاپ. کابل: کلوله پشته، دانش خپرندويه ټولنه.

دریم څپرکی

۳ – املااو انشاء

پیلیزه (مدخل):

د لیکوالۍ آره او اساسي خبره، د (املاء او انشاء) په بحث پورې اړه لري.

ټولې لیکنې که ادبي یا غیر ادبي دي په املاء او انشاء کې راځي؛ یعنې لیکني آثار له یوه سره د املاء او انشاء له دایرې نشي وتلای؛ هرومرو به یا په املاء او یا انشاء پورې تړاو لري.

په دغه فصل کې (د املاء لغوي او اصطلاحي پېژندنه) چې د (کلمو سم تلفظ، د کلمو په لیکنه کې ګرامري قواعدو مراعاتول، د کلمو او ترکیبونو سم لیکل، د کلمو په لیکنه کې د امکان تر حده د اشتبا مخه نیول، په پښتو ژبه کې د نفې او نهې کلمو جلا لیکل، د پښتو ژبې خانګړو تورو پرځای کارول او ...)

د انشاء اصل، د انشاء په لیکلو کې رغاونیز توکي، د انشاء جوړښت، د درنې او ستونزورې انشاء د لیکلو علتونه، په انشاء کې د بهرنیو کلمو د کارونې اړتیاوې، ډولونه او ...

انشاء پورې اړوند شیانو باندې په وړ او مناسب ډول خبرې کېږي او لکه نورو څپرکو غوندې لنډیز، پوښتنې او ماخذونه به هم که خدای کول ښکاره شي.

۳–۱– الف – املا: Dictation

پښتو- انګلیسي قاموس، د علومو اکاډمۍ نوي چاپ په (۳۴) م کې راځي: ((املاء (imla) ښځ-م. Dictation-Spelling ته وآیي.)) (۹ : ۳۴)

په پښتو ژبه کې د نورې (جنس) له پلوه مؤنث (ښځينه) نومونو ډله کې راځي؛ لکه: ليلا، امريکا، املاء او .... سره له دې، چې املاء عربي کلمه ده، په پای کې همزه هم لري، خو په پښتو ژبه کې په الف تلفظ کېږي.
په خينو نورو قاموسونو کې وايي: ((املاء (imla) ښځ-م–ډکول ۲-ليک دود، د کلمو د ليکلو قواعد.)) (۱۲: ۳۷)
د کلمو د ليکلو قواعد نه، بلکې د جملو د ليکلو قواعد او لارې دي، ځکه (Dictation) د جملو د ليکلو قواعد دي.
فرهنګ فارسي عميد، جلد اول، په (۲۳۲) مخ کې راځي: ((املاء- مص. [ع] (ا) ډکول، بل چاته د يو مطلب تقديرول (ويل) چې هغه يې وليکي او هغه مطب چې معلم يې ووايي او شاګرد يې وليکي او هم د کلمو د درستې ليکنې لار.)) (۲۲: ۲۳۳)
کله د (مهلت ورکولو، ديکته کولو په معنا هم راغلې، خو چې د اله املاء سره ځومره سر لګوي د تامل (سوچ) وړه خبره ده.
په (عربي-فارسي) نومې د عيسی متقي زاده تاليفي قاموس کې راځي: ((الاملاء: مهلت دادن، ديکته کردن يا امکی–ديکته کرد. املی له–مهلت داد-)) (۲۹: ۳۸)
املاء: د تا، دما د معلم، همدارنګه د دويم شخص له لوري مورې يا هغوی ته په درست ډول څه ويل او د نورو له خوا ليکل دي، خو مهمه دا ده، چې نورو ته څه وايو او يا نورې يې مورې ته وايي د ښه تلفظ، ګرامري اصولو او ليکنۍ پوهې له مخې وي.
لغتاً مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي او اصطلاحاً (خپلې يا د بل خبرې په ښه ډول ليکل دي.)
د يو ليکوال په وينا: ((املاء په لغت کې مهلت ورکولو، ځنډولو او ډکولو ته وايي او په اصطلاح کې دې ته وايي، چې يو سړی يو ليک بل ته وايي او هغه يې ليکي

او کله پر هغه ليک هم اطلاقېږي، چې يو سړی يو څه وايي او بل هغه ويل وينا ليکي.) (۲:۷)
د بر ځله دا سي فکر کېږي، چې املاء د (لومړي شخص) له خوا (دويم شخص) يا اشخاصو ته څه ويل او آن ديکته کول دي. دا چې لومړی شخص(متکلم) به د موضوع په برخه کې معلومات لري او کنه ؟ دا هم يوه خبره ده، خو که دا ومنو (چې خپلې يا د بل خبرې نورو ته ويل او يا ليکل دي) بيا دا موضوع روښانه کېږي، چې (متکلم) د املاء د موضوع په برخه کې معلومات لري. دويم او درېيم شخص مطرح کېږي، ځکه (خپلې يا دبل خبرې، نورو ته ويل کوم، چې د درست تلفظ له مخې وي؛ املاء ده.)
دلته لومړی، دويم او درېيم شخص مطرح دی او اول او دويم هم. حقيقت دا دی، چې املاء په ليکنه کې يو مهم اصل دی. په املاء کې مهمه خبره د (ليکلو) ده، يعنې هغه څه چې ونه ليکل شي املاء نه ده؛ نورو ته ديکته کول د املاء اصل جوړوي، خو په دې شرط چې نور يې وليکي.
دا سې ويل کېږي، که څوک له ځانه څه نشی ليکلی، مګر د بل چا د ليک له مخې يې نقلولی شي، دغه نقل قول يا کاپي کولو ته املاء نه ويل کېږي.
املاء څه ليکل دي، خو د درست تلفظ له مخې. د املاء د ليکلو په وخت کې ګرامري قواعد په نظر کې نيول ضرور دي. د املاء ليکلو پر مهال (فونولوژيکي، مورفولوژيکي او نحوي) اصول په پام کې درلود ضروري دي؛ له دې څرګند يږي، چې (املاء د ليکنې د قواعدو له مخې ترسره کېږي، که څه هم د ليکنې اصول نه دي، خو بې اصولو ليکنه هم نه ده.)
په پښتو ژبه کې د (ښه ليکلو او ښه ويلو) معاصرې ليکوالۍ په برخه کې وتلي او نامتو ليکوال او استاد اروا ښاد حضرت ګل پاچا الفت (۳۵۲ کال مړ) يو په زړه پورې تحقيق کړی دی، چې را واخلو يې دلته اړين دی.
((املاء او ملاء په لغت کې مهلت ورکولو(۱) او ډکولو(۲) ته وايي.

په ادبي اصطلاح کې خپلې خبرې یا د بل خبرې په صحیح ډول لیکل دي، که څوک له ځانه څه نشي لیکلی، مګر د بل د لیک له مخې یې نقل قول کولای شي، د غسې نقل قول ته املاء نشو ویلای.))(۱:۳)

هغه څوک چې املاء لیکي باید لاندې ټکي په نظر کې ونیسي:

۱) څه چې لیکي باید د صحیح تلفظ له مخې یې ولیکي او په غلط تلفظ پسې لاړ نشي. په هره ژبه کې د عوامو تلفظ او صحیح تلفظ یو څه فرق لري، ځینې الفاظ شته، چې په ویلو کې یو راز او په لیکلو کې بل راز دی، لکه په فارسي ژبه کې چې (او) ویل کېږي او (آب) لیکل کېږي. په پښتو ژبه کې (الک) وایي او (هلک) لیکل کېږي.

۲) د الفاظو په لیکلو کې د ګرامر (صرف، نحو) مراعات ډېر په کار دی. ځینې جملې په وینا کې دومره لنډې شوې دي، چې یوې کلمې غوندې وي؛ لکه (څیکې) چې باید د ګرامر له مخې (څه یې کوې) ولیکل شي...

۳) دوه بېلې کلمې به یو له بله په لیکلو کې نه نښلوو یعنې دا راز کلمات (ټول سړي) (لوی کور) باید داسې و نه لیکو (ټولسړي) او (لویکور).

٤) که له دوو کلمو یوه کلمه جوړې شوې وي لکه (ټولیمشر)، نو باید سره جلا و نه لیکل شي.

٥) همدغه شان (ټولواک) هم دوه کلمې دي، خو باید بېلې نشي. یا د (بېلتانه) کلمه د جدایي معنې ورکوي (بې له تا نه) و نه لیکو. د کلمو په لیکلو کې دا هم ضرور دي، چې یوه کلمه د بلې په شان و نه لیکو؛ لکه (پوښتنه) تپوس (پښتنه) د پښتون مؤنثه کلمه چې باید په لیکلو کې فرق ولري.

٦) (ګوډ) لنګ او (ګډ) مشترک باید یو شان و نه لیکو.

۷) په عربي، فارسي او پښتو ليک داسې کلمې شته، چې د ليک له مخې له ځينو نورو کلمو سره فرق نشي کېدلی؛ لکه: (شير – شير) چې يوه کلمه د پيو (شودو) او بله د (زمري) په معنی ده، چې د مقام له مخې يې معنی معلومېږي، مګر په پښتو ليک کې دغسې تېروتنې لږ پېښېږي، ځکه په پښتو ژبه کې لنډه (معروفه) (ي) او اوږده (ې) فرق لري، يعنې تېر (ګذشته)، تير (کمان) نه ليکي.

۸) له بلې خوا غړی (عضو)، (غړۍ) حلقوم نه ليکل کېږي، ځکه چې مؤنثه (ۍ) چې د يفتانګ (ay) دی ځانګړی شکل لري.

۹) ځينې نورې کلمې شته، چې يو شکل کېږي، خو چې په جمله کې ونه کارول شي، په توپير يې څوک نه پوهېږي؛ لکه: (خوله (کلا). خوله (دهن)، خوله (عرق)؛ په لاندې جملو کې: ۱-خوله يې په سر وه. ۲- په خوله کې يې خبره نه درېږي. ۳- خوله يې وکړه.

۱۰) په پښتو کې د نفې او د نهې توري (نه او مه) له افعالو څه جدا ليکل کېږي؛ لکه: نه ځي، نه کوي، نه ويني. يا مه وايه، مه کوه، مه ځه، مه غواړه ...، خو په (نشي، نشته، نکړي، مشه، مکړه، ناخلي) کې زياتره يو ځای ليکي. علت يې دا دی، چې په (نه ځي، نه کوي... مه وايه، مه کوه... کې (نه، مه) مختاړي يا وندونه دي، د کلمو مستقله برخه ده، خو په (نشي، نشته، نکړی، مشه، مکړه...) کې سربلونه دي او د کلمو اصلي برخه نه جوړوي.

۱۱) پښتو توري: ښکاره خبره ده هره ژبه ځانګړي توري لري، پښتو ژبه هم ځينې توري لري د (الفت) په عربي او فارسي ژبو کې نشته. د دغو تورو د کارولو ځای پېژندل ضروري دي او دا کار په املاء کې ډېر اهميت لري؛ چې زه به يې ترتيب سره راواخلم:

۱- ټ (t) ؛ لکه: ټول tol ، ټال tal ، مټ mat ، که (ټ) توری (ت) وليکل شي، د ټولو کلمو په معنی کې تعير رامنځته کېږي؛ لکه: تول (تمام) ، تال (ګاز) مټ (بازو) د (ت) په تغير تول، تام موسيقي او مت لا بې معنی شی جوړېږي.

۲- ځ (J) ځمکه ، ورځ او ...

۳- څ (C) څادر ، څلور

٤- ډ (d) ډاډ ، ډډ ، هډ

٥- ړ (r) ړومبی ، ړنګ

٦- ږ (z) ږمنځ ، ږوی ، لوی، شاهد (۱۸: ۹۸)

۷- ښ (S) ښه ، وانښه ، ښنک \

۸- ڼ (n) پڼه ، کوڼ ... (۳۹: ۳۰)

که په دقت او ځيرتيا سره وګورو راته څرګنده به شي، چې د هرې کلمې په جوړولو کې د هر توري رول دومره دی لکه د انسان د وجود په جوړښت کې د هر غړي ... نو که يو توری پر خپل اصلي ځای او اصلي بڼه ونه کارول شي، په ليکنه او شفاهي وينا کې تغير راولي؛ د مثال په ډول (ښ) هم په (ش) او هم په (خ) ويل کېږی. د خدای ښنلي الفت په وينا ... يو توری په مختلفو غږونو ويل کېږي او دا د لهجې اختلاف دی. بايد دا توری (ښ) په (ښه–لوښي او اوښ) کې وليکل شي.

کومه کلمه، چې يوازې د (خ) يا يوازې د (ش) آواز لري، هلته دغه توری نه ليکل کېږي؛ لکه: ختهه، خاوره، شګه، شولې) ، په دغه اساس بايد (خندل) په (خ) او شيندل په (ش) وليکو او ښندل په (ښ) وليکل شي.

اروانباد الفت زياتوي:

ړ- دا توری هم ځینې پښتانه لکه (ژ) او ځینې یې لکه (ګ) ادا کوي، او د لهجو د اختلاف په صورت کې (ړلی، لړ، کوړ) دغو تورو د لهجو د اختلاف مخه نیولې ، خو د اختلاف وړ هم دي: لکه: (ژلی، لژ، کوژ) ، چې په لیکنه کې د پښتو پوهانو د غونډو مطابق ولیکو.

ځ- د دې توري آواز له (ز) لږ غوندې دروند دی، چې په ځینو پښتو کلمو کې یې لیکل ډېر اړین دي؛ لکه ځان، ځنډ ... او په پښتو ژبه کې ځینې کلمې شته لکه (ځه) چې د (تللو)امر دی او په (ځ) لیکل کېږي او که دا کلمه په (ز) ولیکو نو (زه) د متکلم (لومړی شخص) ضمیر ترې جوړېږي. همدارنګه (ځوړ) پایین (مخ په ښکته) که په (ز) ولیکل شي نو د (زوړ، سره مشابه کېږي.
د دې توري په برخه کې باید ووایو، چې هغه کلمې چې په فارسي کې په (ج) ویل کېږي او په پښتو کې په (ځ) لیکل کېږي؛ لکه: جوان (ځوان)، جان (ځان)، جنګل (ځنګل).

څ- دا توری هم د پښتو ژبې ځانګړی دی، چې په فارسي او عربي ژبو کې نشته؛ که څه هم د فارسي ژبې په هزارګي لهجه کې په عنعنوي توګه ویل کېږي؛ لکه: (څه مو کنی) (چه می کنید)، خو دغه استثنایي خبره ده، کنه هغسې خو په ټولو (شرقي آریایي) ژبو کې شته. په شغني ژبه کې (څه رنګ ات) (څرنګه یې؟) او نورو ...
زموږ موخه (هدف) د (څ) له توري دا ده، چې وینګ (تلفظ) یې له (س) پر ځای هم کاروي. لکه (څټ) ته (سټ)، څوک (سوک)، څرنګه پرځای (سرنګه) وایي. الفت زیاتوي، چې (ډ، ړ، ټ) توري په پښتو املاء کې ډېره برخه لري، باید پرځای وکارول شي. د (ڼ، و...) او یاګانو پېژندل او پرځای کارول د تحریري املاء غوره برخه جوړوي.
(ڼ او و) خو په ټولو پښتو لهجو کې شته؛ د (و) کاریدنګ په ځینو جنوبي او شرقي لهجو کې فرق لري؛ لکه: (ورشه په ورشه)، کوز، کیز، نور، نیر...

د يا ګانو تلفظ په ځينو لهجو کې توپير پيدا کوي، چې په ليکنه کې اختلافي موارد رامنځته کوي؛ د بېلګې په ډول: اوږده (ې) په جنوب لويديځه لهجه کې په مفرده توګه (ادې)، (ادي) ويل او د جمعې په ډول اوږده ويل کېږي؛ لکه: راغلې (هغوی راغلي).

پښتو املاء لکه د هرې بلې ژبې املاء په هر وخت او هره دوره کې ځينې بدلونونو ته غاړه ږدي؛ د ټولو علومو پرمختګ او تحول د وختونو په اوږدو کې د يو لړ بدلونونو شاهد دی.

په هر هېواد، هره ژبه کې ډېر وينګونه او لهجې شته؛ همدارنګه پښتو ژبه، چې لله الحمد ډېر ويونکي لري او مختلفو ځايونو کې خواره واره دي، نو هرو مرو د دوی په ليکونو کې د دوی د لهجو اغيز هم شته، دغه سيمه ايز او لهجوي اغيز د پښتو ژبې په عمومي ليک او آثارو کې ښکاري او اختلافات رامنځته کوي او (دچا خبره، چې د رسم الخط يووالي ته زيان رسوي)

د دې لپاره چې په يوه ژبه، په تېره پښتو ژبه کې يو رسم الخط مراعات شوی وي، څو ژبه د ليک، تحرير او تحقيق پياوړي شوې وي، نو له ډېر پخوا د ليک د يووالي په برخه کې هلته او دلته، کله ناکله ځينې پرېکړې شوي، چې لنډه يادونه ترې ضروري ده.

د پښتو ژبې د فاضل استاد او حقدار ليکوال ارواښاد عبدالشکور رشاد د څېړنې له مخې: ((په پښتو ليک کې، چې اوس کوم توری (Graphemes) کارېږي، زياتره يې له عربي الفبې څخه اخيسته سوي دي، د پاته خالصه عجمي ږغونو (Phonemes) له پاره ټاکلي توری هم د عربي الفبې د نخښو (Symboles) او دا نه ده معلومه، چې تر دغو تورو پخوا د پښتو ليک څنګه وه؟

... د پښتو په باب چې تراوسه پورې کوم کښلي آثار ليدل شوي دي، د هغو له لوسته څخه دا راوزي، چې د پښتو اوسنۍ الفبې د غزني د ستر ټولواک سلطان محمود غزنوي رحمت الله (۳۸۷ – ۴۲۱ ه ق) په زمانه کې جوړه سوې ده...

. مګر د دغو روايتونو په څنګ کې دا خبره هم د يادولو وړ ده، چې پير روښان بايزيد اورمړ (۹۳۲ –۹۸۰ ه ق) پر قرآني (عربي) الفبې باندې د پښتو تورو زياتول د خدای ج په امر او الهام سره د ځان کار بولي... او بايزيده ! او کښه هغه حرفونه، چې په هغو ژبه کې سازېږي د فايدې له پاره د آدميان...

... د بايزيد اورمړ (پيرروښان) پير و، دولت خان لوانی د خپل بوميا(مقتدا) خبره داسې نظم کړې ده:

افغاني لفظ مشکل و، لوست، کويښ نه شه
ورته وشوه کنـــــــــــنده ديارلس حرفونه...

ځينې کسان داسې شته، چې د پښتو خاص توري د اخوند درويزه (۹۳۹ – ۱۰۴۸) کار بولي...))(۱۴: ۷-۲۱)

که د الفبې له پس منظر څخه را تېر شو په پښتو ژبه کې ځينې اختلافي کلمې له پخوا موجودې وې، چې د دوباره اصلاح او سمون لپاره په مختلفو وختونو کې غونډې او پرېکړې شوي دي. دغه پرېکړې د کلمو د سمون په خاطر وې؛ موږ به دلته پښتو املاء په برخه مختلفو پريکړې را واخلو:

۳–۲– املايي پرېکړې:

۱– لومړۍ پرېکړه (فيصله):

د هغه وخت د پښتو ټولنې په غوښتنه، د (۲۵) تنو ليکوالو او پوهانو په ګډون په ۱۳۲۱ هـ ل کال د جوزا په دويمه وشوه او پر (۳۲) اختلافي موادو باندې داسې پرېکړې وشوې:

ګڼه	اختلافي بڼې	منل شوې بڼې
۱	شونډې–شونډان	شونډې
۲	کښيناست–کښينوست	کښېناست
۳	ټول خلق–ټوله خلق	ټول خلق ؟

۴	ټولې خبرې–ټوله خبرې	ټولې خبرې
۵	پاته–پاتې	پاته
۶	که راغلی وای–که راغلی وای	که راغلی وای
۷	لویه–لو	لویه
۸	توبه–تو	توبه
۹	مېرونه–مړونه	مېرونه
۱۰	ولید–ولیدو–ولیدی	ولید
۱۱	لڅ–لوڅ	لڅ
۱	وشو–وشوې	وشو
۱۲	شوی–سوی	شوې
۱۳	شته–سته	شته
۱۴	شي–سي	شي
۱۵	لږه ډوډۍ–لږې اوبه	لږه ډوډۍ–لږې اوبه
۱۶	ښې خبرې–ښه خبرې	ښې خبرې
۱۷	غږ–ژغ–غگ–غاګ	غږ–ژغ
۱۸	ځینې وایي–ځنې وایي	ځینې وایي
۱۹	له ده ځنی–له ده ځینې	له ده ځنې
۲۰	چلوونکی–چلونکی	چلوونکی
۲۱	ښوونکی–ښونکی	ښوونکی
۲۲	ښوونځی-ښونځی	ښوونځی
۲۳	کښې–کښ–کې	کښې
۲۴	پرې	پرې
۲۵	ویل–ویله	ویل

۲۶	وکړ–وکی–وکه	وکړ
۲۷	وکړئ–وکئ	وکړئ
۲۸	مونږ–موږ	مونږ
۲۹	زما–زمونږ–ځما–ځمونږ	زما–زمونږ
۳۰	زه–ځه	زه

يادونه: يو ځل بيا پښتو ټولني په (۱۳۰۷ هـ ل) د سنبلي په (۲۵) لر اوبر پښتانه ليکوال سره کښينول او لومړۍ فيصله کې يې تعديل راوست؛ لکه:

ګڼه	د لومړۍ فيصلې منل شوې بڼه	دريمه پرېکړه (تعديل)
۱	پاته	پاتې
۲	مونږ	مونږ–موږ
۳	ولاړ	ولاړ–لاړ
۴	لځ	لوځ

ياددښت: البته په څلورو کلمو کې تعديل راغلی و، نور په پخوانۍ او اوله بڼه ومنل شوې.

۲– دويمه پرېکړه (فيصله):

د (۱۳۲۷ هـ ل) د سنبلې په (۸) د پښتو ټولنې په غوښتنه کوز او بر (۱۹) تنو ليکوالو او پوهانو د پښتو ليک د ځينو اختلافي موضوعاتو په باب داسې پرېکړه کړې وه:

ګڼه	اختلافي صورتونه	فيصله شوي صورتونه
۱	ڼ–نړ	ڼ
۲	زه، ته، ده–زهٔ، تهٔ، دهٔ	زه، ته، ده (بې همزې)
۳	اوريدل، اخيستل، آوريد –	اوريدل–اخيستل (بې مده)

	آخيستل	
۴	وليد ،وګوره –اوليد ، اوګوره (...)	وليد ، وګوره (بې الفه)
۵	مې ، دې ، پرې ، لاندې ، باندې ، لاند ، باند او نور...	مې ، دې ، پرې ، لاندې باندې
۶	لومړی، کوچنی، ګوډ ، ګوته، بوخت، لمړی، ګړی، چهاپ، ګهړی	لومړی، کوچنی، ګوډ ، ګوته، بوخت، چاپ، ګړی
۷	(ښ، ږ، ځ) توري به (ش، خ) نه ليکو او له (ږ) به (ژ) او همدارنګه (ځ) به (ز) نه ليکو.	(ژوند ، جوند ، ژوند) به په (ژوند) ليکو او له (ژ) به کار اخلو
۸	ځيني	د بعضي په معنی او (ځني) د (از) په معنا راځي
۹	ويل-وې	ويل درست دی (يوازې په شعر کې (وې) جايز دي.
۱۰	کښې –کښ	کښې
۱۱	د ليرې ماضي ضميرونه	وم، وو ، وې، وی، و ، وه، وې يعنې د مفرد دغايب او جمع غايب لپاره يو (و) ليکل کېږي...

۳– دريمه پرېکړه (فيصله):

د (۱۳۳۷ هـ ل) کال د پښتو ټولنې په بلنه د پېښور او بلوچستان پښتانه ليکوال او پوهان کابل ته د خپلواکۍ د جشن په ورځو کې راغلي و او د سنبلې په پنځمه د اګست په ۲۷ مه د پښتو ليک په باب مجلسونه او ادبي بحثونه شروع شوه ،

وروسته له څو غونډو او ډېرو خبرو د لیک د ځینو اختلافي موادو په باب دا راز پرېکړې صادرې شوې وې:

ګڼه	مختلفې بڼې	فیصله شوې بڼې
۱	ځمکه – مځکه، زمکه	ځمکه
۲	زمری، مزری- ځمری	زمری
۳	کښېنه، ښکته، خکته	کښېته
۴	پښه، ښپه، خپه	پښه
۵	کښل، ښکل	کښل
۶	کښلي، ښکلي	ښکلي
۷	ماسخوتن – ماخوستن	ماسخوتن
۸	ورځ – روځ	ورځ
۹	موږی – میږوی	موږی
۱۰	لوېښت، لوېښت، لوېشت	لوېشت – لوېښت
۱۱	ورک – روک	ورک
۱۲	خسر – سخر	خسر
۱۳	خوسا – سخا	خوسا
۱۴	سکروټه – سروټکه، سکوروټه	سکروټه
۱۵	ورور – رور	ورور
۱۶	ورونه – رونه	ورونه
۱۷	وروروَلي – روروَلي	وروروَلي
۱۸	وروسته، روسته ، روستو	وروسته
۱۹	وروستی – روستی	وروستی
۲۰	سیوری – سوری	سیوری

۲۱	اخلم، اخلي، اخم، اخی–الم، الي	اخلم، اخلي
۲۲	ببنل، ببننه، بخشل، بخشنه	ببنلو ببننه
۲۳	ماسپښـــين، مازپښـــين، ماپښين	ماسپښين
۲۴	کوم–کم	کوم
۲۵	اغږل، اخښل–اغل	اغږل
۲۶	نمږی–مږی–نوږی	نمږی
۲۷	زوی، زامن–ځوی، ځامن	زوی، زامن
۲۸	زيږېدل، ځيږيدل	زيږېدل
۲۹	زغستل، ځغستل	زغستل
۳۰	ځلمی–زلمی	ځلمی
۳۱	سوځل، سيځل، سوزل، سيزل	سوځل، سيځل
۳۲	خوځېدل، خوزيدل	خوځيدل
۳۳	غورځنګ، غورزنګ	غورځنګ
۳۴	زغمل، ځغمل	زغمل
۳۵	ژرنده، زرنده، جرنده	ژرنده
۳۶	ژبه–زبه، جبه	ژبه
۳۷	ژړا، زړا، جړا	ژړا
۳۸	ژوند، زوند، جوند	ژوند
۳۹	ژمی، زمی، جمی	ژمی
۴۰	ژوبل، زوبل، جوبل	ژوبل
۴۱	خېژي، خېزي، خيجي، خېزي	خېژي

۴۲	ژی، زی، جی	ژی
۴۳	ژور، زور، جور	ژور
۴۴	نژدې، نزدې، نږدې	نژدې
۴۵	لم، نمر، نور، مر، میر	لمر–نمر
۴۶	نمسی، لمسی، نوسی	لمسی، نمسی
۴۷	لمونځ، نمونځ، مونځ	لمونځ، نمونځ
۴۸	پسرلی، سپرلی	پسرلی، سپرلی
۴۹	ږغ، غږ	ږغ، غږ
۵۰	کنځل، ښکنځ	کنځل، ښکنځل
۵۱	مینځل، وینځل	مینځل، وینځل
۵۲	مینځه، وینځه	مینځه، وینځه
۵۳	لامده، لانده	لامده، لانده
۵۴	جینۍ، نجلۍ، جلۍ، جیلۍ	جینۍ، نجلۍ
۵۵	لمبر، نمبر	لمبر
۵۶	نولس، نونس	نونس
۵۷	وېره، بېره، ایره	وېره
۵۸	ویده، بیده، اوده	ویده
۵۹	ویاله، بیاله، واله	ویاله
۶۰	اوبدل، اودل، اوبل	اوبدل، اودل
۶۱	وزه، بره، بیزه	وزه
۶۲	نښتل، منښتل	نښتل
۶۳	بزرګان، ملګان، بزرګانان، ملګانان	بزرګان، ملګان

۶۴	کارغه، قارغه، کارګه	قارغه
۶۵	ڼ-نړ	ڼ
۶۶	کجیر، قجیر	کجیر
۶۷	ټوکـه، پـړک، چکـړی، ټوقـه، پړق، چقړی	ټوکه، پړک، چکړی
۶۸	زړه، ته، زه، زړهء، تهء، زهء	زړه، ته، زه
۶۹	لـوی، دوی، هغـوی، لـوی، دوئ، هغوئ	لوی، دوی، هغوی
۷۰	لویـدیز، وویـل، لوئیـدیز، اووئیل	لویدیز، وویل
۷۱	یو، اینده، یؤ، آئینده	یو، اینده
۷۲	ي	اوږده (ي) باید د لنډې د (ي) پرځای استعمال نشي

خو له دې څخه وروسته هم د ليک او پښتو کلمو د ليکلي متحد املايي صورت لپاره کار شوی، چې لنډيز يې وړاندې کوم. وګورئ (ليکوالي. ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶ مخونه).

۴- د پښتو ژبې د متحد ليکدود او ليک لار لپاره د (باړه ږلی)د غونډې متفقه پرېکړې:

د (۱۳۶۹ هـ ل) کال چې د ۱۹۹۰ م کال د جولای مياشتې سره سمون لري (۲۳) کاله وروسته يو ځل بيا د پېښور پوهنتون او پښتو اکاډمۍ په نوبت په (باړه ګلۍ) (سوات) کې درې ورځينی سيمينار جوړ شوی و، چې له مختلفو ځايونو څخه کابو سلو تنو ادبپوهانو او ژبپوهانو ګډون کړی و.

پروفيسور سيد محمد تقويم کاکاخېل – پروفيسور جهانزيت نياز، پروفيسور نصيرالدين، حبيب الله رفيع، منتظر بيټني، عبدالکريم بريالی، هميش خليل، ډاکټر محمد اعظم اعظم، ډاکټر خالد خټک، پروفيسور افضل رضا او ګڼ شمېر نور د دې غونډې برخه وال ول.

دغې غونډې خپل کارونه په درې کميټو کې کې تنظيم کړل او په لاندې ډول يې پرېکړې وکړې:

١) هغه کلمې چې د عربي او فارسي او ترکي نه پښتو ته راغلي دي، په دې شرط چې معنا يې په اصلي شکل کې تغير نه کوي په هماغه بڼه ليکل کېږي؛ لکه: قصه (کيسه) قميس (کميس)، ضعيف.. خو کومې کلمې چې پښتو ژبې خپلې کړې دي، معنا او شکل يې بدل شوی دی، هغه به په پښتو ژبه کې په اوښتي بڼه ليکل کېږي؛ د بېلګې په ډول: تپوس (پرسان)، پام (فکر، سوچ) او د عربي ژبې مخصوص ټکي به د پښتو په کلمو کې نه ليکو؛ مثلاً (تورخم) په په (ت) ليکو، نه په (ط).

٢) (ڼ) به د (ن) نه وروسته ليکلی شي او نوم به يې (نوڼ) وي، خو په دغه بڼه (ڼ) به ليکل کېږي.

٣) هغه کلمې، چې په پای کې (زور، زبر) لري، هغه به په څرګنده (ه) ليکل کېږي؛ لکه: خوشحاله (مذکر، مونث) لپاره راځي؛ خوشحاله هلک، خوشحاله نجلۍ....

٤) (مد) ( ) په پښتو ژبه کې نشته، خو تلفظ کېږي؛ لکه: آس، آسره (آ) چې څومره بڼه سړی يې!

٥) مجهوله (ي) چې د پښتونخوا په ډېرو ځايونو کې پرته ليکل کېږي؛ لکه سړی، خو په افغانستان او جنوبي پښتونخوا کې به د دوی په خپل ليک دود سره ليکل کېږي.

٦) اوږده (ي) د کلمې په منځ او آخر کې راشي؛ لکه: سړي اوبه، خوږې مېې... مجهوله يا لنډه (ی) هم د کلمې په منځ کې راځي؛ لکه راځي، کيني.

٧) د معروفي (ي) لپاره به دوه ټکي په ښکته ليکلی شي؛ لکه: سړي، زمري(جمع)، دوبي(مفرد).

٨) تانيث (ۍ) به په آخر کې د کش سره ليکلی شي؛ لکه: کړکۍ، جنۍ... (اسمونو کې راځي)

٩) د فعلونو لپاره زور لرونکې (ئ) ليکو؛ لکه: وخورئ، وکړئ...

١٠) په (کمزوي يا متصل ضمير) کې وروستی ئ په (ء) شکل ليکل کېږي، ښهء، زړهء.

١١) (ګ) به په کونډ ليکلی شي.؟؟

١٢) کښېي، کښېناستل، نخښه، بخښل او داسې نور ټکي به هم په هماغه بڼه ليکل کېږي.

١٣) معدوله (واو) به د ټکو نه نشي غورځولی؛ لکه: خولهء، خوارهء، ګوند، غوندې وغيره.

١٤) له عربي ځينې راغلي کلمې، چې په (پېښ) يا (ضمه) تلفظ کېږي، د ليکلو پر مهال به پېښ نه ورکول کېږي؛ لکه: ګل، بلبل... او هغه پښتو کلمې چې پېښ لري هغه به په مجهوله (واو) ليکلی شي؛ لکه: پوښتنه، مور او نور...

١٥) معروف (واو) لنډ واو به د کلمې نه غورځل کېږي او د پاسه څلور مخصوص توري (څ، ځ، ښ، ږ) به همدغسې ليکلی شي. (١١: ٣٨)

له دې وروسته په ١٣٨٧ هل کال د افغانستان د پوهنې وزارت د خپل تعليمي نصاب د لا آسانولو لپاره يو منل شوی واحد ليکدود د کابل پوهنتون، ښوونې او

روزنې پوهنتونونو، علومو اکاډيمۍ، تعليمي نصاب د غړو او ګڼ شمېر ديني عالمانو او مسلکي اشخاصو په ګډون جوړ کړی و، چې راوړل يې اړين بولم:

۵– د پوهنې وزارت د تعليمي نصاب لپاره منل شوي واحد ليکدود

ګڼه	بېلابېلې ليکنۍ بڼې		منل شوی صورت
	لومړی	دويمه	درېيمه
۱	اوويشتم	اوه ويشتم	اوويشتم
۲	اغزی	ازغي	اغزی
۳	ايستلی	ويستلی	ايستلی
۴	اواره	هواره	هواره
۵	اوسپنه	وسپنه	اوسپنه
۶	اولس	ولس	ولس
۷	انځورولای	انځورکولای	انځورولای
۸	وولسم	اولسم	اوولسم
۹	اولسمشر	ولسمشر، ولس مشر	ولسمشر
۱۰	پرانيزي	پرانستل، پرانيستل	پرانيستل
۱۱	برښنا	برېښنا	برېښنا
۱۲	برخوال، برخليک	برخمن، برخمن	برخمن
۱۳	بوزي	بوځي	بوځي
۱۴	بېځايه	بېځايه، بې ځايه	بېځايه
۱۵	بې درنګه	بېدرنګه	بې درنګه
۱۶	برخه وال	برخوال	برخوال
۱۷	تېلفون، تيلفون	تيليفون	تليفون
۱۸	تشبه، تشبه	تشبي	تشبيه

۱۹	تغیر	تغییر	تغییر
۲۰	تعین	تعیین	تعیین
۲۱	تللی	تلی	تلل
۲۲	تېرونکی	تېروونکی	تېروونکی
۲۳	تمباکو	تماکو، تناکو	تنباکو
۲۴	پسرلی	سپرلی	پسرلی
۲۵	پنځلس	پینځلس	پنځلس
۲۶	په ټولنه کې	په ټولنې کې	په ټولنه کې
۲۷	پاتې وو	پاته وو	پاتې وو
۲۸	پدغه	په دغه	په دغه
۲۹	په درناوي	په درناوي، پدرناوي	په درناوي
۳۰	پاچایان	پاچاهان، بادشاهان	پاچایان
۳۱	په واسطه	پواسطه	په واسطه
۳۲	پطرول	پترول، پټرول	پترول
۳۳	پل	پول	پول
۳۴	په کې	پکې	پکې
۳۵	پاسنی	پاسینی	پاسنی
۳۶	ښوونکو	ښوونکیو	ښوونکو
۳۷	خوشحال	خوشال (نوم)	خوشحال (مرکب صفت) خوشال (نوم)
۳۸	ښوونکو	ښوونکیو	ښوونکو
۳۹	ختیځ (شرق)	ختیز (شرقي)	ختیځ - ختیز
۴۰	خپل منځي	خپلمنځي	خپلمنځي

۴۱	څېبنل	زېبنل	څېبنل
۴۲	ځايداى	ځائيداى	ځاپيداى
۴۳	ځلپرېشت	ځلورويشت-ځلرويشت	ځلرويشت
۴۴	ځنبل	ځکل، ځنباک	ځنبل، ځنباک
۴۵	ځېړونکو	ځېړونکيو	ځېړونکو
۴۶	چلم	چيلم	چيلم
۴۷	چورت	چروت، چروت	چورت
۴۸	دوه ځله يې	دوه ځلې يې	دوه ځله يې
۴۹	درانه	دراندہ	درانه
۵۰	دوکان	دکان	دوکان
۵۱	دعا	دوعا	دعا
۵۲	دوولسم	دولسم	دولسم
۵۳	دويم	دوهم	دويم
۵۴	دريم	دريم ، دربيم	دريم
۵۵	رغاونه	رغونه	رغاونه
۵۶	رامينځته	رامنځته، رامنځ ته	رامنځته
۵۷	رينتيا	رښتيا	رينتيا
۵۸	راکښل	راښکل	راکښل
۵۹	زانګو	ځانګو	زانګو
۶۰	زنګل	ځانګل	زنګل
۶	زلمی	ځلمی	زلمی
۱۶۲	زوی	ځوی	زوی

۶۳	زنځير	ځنځير	زنځير
۶۴	زوز	ځوځ، ځوز	ځوز
۶۵	ژبدود	ژب دود	ژبدود
۶۶	ژبا ړنه	ژباړه	ژباړه
۶۷	راکړشو	راکــړای شــو ، راکــړل شوی	راکړ شو
۶۸	سوزي	سوځي	سوځي
۶۹	سون	سونګ	سونګ
۷۰	سکه	سیکه	سیکه
۷۱	ساه	سا ، ساء	سا
۷۲	سهیل	سویل	سویل
۷۳	سیمه ایز	سیمه ییز	سیمه ییز
۷۴	شوری	شورا	شورا
۷۵	شات	شهد	شات
۷۶	شوده	شیده ، شودې	شیدې
۷۷	طوفان	طوپان، توپان	توپان
۷۸	طوطي	توتي	توتي
۷۹	عاشوری	عاشورا	عاشورا
۸۰	غوصه	غصه، غوسه	غوسه
۸۱	غنچه	غونچه	غونچه
۸۲	کیلي	کلي	کیلي
۸۳	کنبوت	کبوت	کبوت
۸۴	کلتور	کولتور	کلتور

۸۵	کندز	کندوز	کندوز
۸۶	کندهار	قندهار	کندهار
۸۷	کونړ	کنړ	کونړ
۸۸	کرنه	کرهنه	کرنه
۸۹	کلمه	کليمه	کلمه
۹۰	کومک	کمک	کومک
۹۱	کنځل	ښکنځل	کنځل
۹۲	کړي دي	کړيدي	کړي دي
۹۳	نه‌لري	نلري	نه‌لري
۹۴	لپاره	له پاره	لپاره
۹۵	ليمخي	لمخې	ليمخې
۹۶	ليرې	ليرې، لرې	لېرې
۹۷	لعل	لال	لال
۹۸	لار	ليار	لار
۹۹	له‌پاسه	لپاسه، دپاسه	له‌پاسه
۱۰۰	مسوول	مسؤول، مسؤل	مسؤول
۱۰۱	مونږ	موږ	موږ
۱۰۲	مؤلف	مولف	مؤلف
۱۰۳	مسئله	مساله، مسله	مساله
۱۰۴	منځ	مينځ	منځ
۱۰۵	معنی	معنا ، مانا	مانا
۱۰۶	مليون	ميليون، ميلون	ميليون
۱۰۷	نهه	نه	نهه

۱۰۸	نحوه	نحو ، نحؤ	نحو
۱۰۹	نرینه	نارینه	نرینه(صـــــــفت) نارینه(نوم)
۱۱۰	نصوار	نسوار	نسوار
۱۱۱	نشته	نه شته، نیشته	نشته
۱۱۲	نژدې	نږدې، نیږدې	نژدې
۱۱۳	نړیوال	نړۍ وال	نړیوال
۱۱۴	نږور	انږور، نږور	نږور
۱۱۵	نشه	نیشه	نشه
۱۱۶	نه شم کولی	نشم کولای، نه شم کولای	نه شم کولای
۱۱۷	نه کوي	نکوي	نه کوي
۱۱۸	نه لري	نلري	نه لري
۱۱۹	واخیست	واخسیت	واخیست
۱۲۰	ورمیږ	اورمیږ	ورمیږ
۱۲۱	وربشي	اوربشي	وربښي
۱۲۲	وښایاست	وښیاست	وښایاست
۱۲۳	هندوانه	هیندوانه ، هندوانه	هندوانه
۱۲۴	هنداره	هینداره	هنداره
۱۲۵	هدیره	ادیره	هدیره
۱۲۶	هستوګنه	استوګنه	استوګنه
۱۲۷	یادښت	یاداشت، یادداشت	(یادښت) د(یادداشت) پرځای او (یادونه) د (تذکر) پرځای کارول

			کېږي.
۱۲۸	راغلی و	راغلی وو، راغلی ؤ	راغلی و
۱۲۹	کیږدي	کیدی، کېږدي	کېږدي
۱۳۰	کښیینه	کینه، کېنه	کېنه
۱۳۱	ګوره	ګوره	ګوره، د(ګ) پرځای (گ) کره ومنل شو.
۱۳۲	علماو	علماوو	علماوو
۱۳۳	منع کوي	منعه کوي، منه وي	منع کوي
۱۳۴	معلومات	مالومات	معلومات
۱۳۵	مازغه	ماغزه	ماغزه
۱۳۶	منځګړی	منځ ګړی، منځه ګړی	منځګړی
۱۳۷	نجلۍ	جلۍ، جینۍ	نجلۍ
۱۳۸	اوبدل	اودل، اوبل	اوبدل (۱۷: ۳-۴ مخ ورکشاپ)

داملاء او سمي ليکنې په برخه کې (پښتو ژبه هم د واحد ليدود) او ښې املاء لپاره په بېلابېلو وختونو کې پورته غونډې کړې؛ دغه غونډې کېدای شي نورې هم دوام وکړي او زموږ د ژبې او ادب د ښېرازۍ په برخه کې ګامونه پورته کړي.

۳-۳- پښتو ژبې املا په پښتو کتابونو کې

پښتو ژبې په مختلفو برخو او دورو کې د بېلابېلو ليکوالو املاوې را خپلې کړې دي، چې موږ به د هرې دورې (لرغونې، منځنۍ او معاصرو دورو) ځينې غوره بېلګې راواخلو او بيا د املاء لنډې ځانګړنې په ګوته کړو؛ دغه کار خدای

ښبنلي الفت په مقايسوي ډول کړې دی او د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا نمونې يې راوړې دي:

۱– دتذکرۀالاولیا املا:

د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا املاء د سليمان ماکو په تذکره کې راځي:

۱- پښتو توري يې داسې ليکلي دي: (ټ، ځ، څ، ډ، ړ، ږ، ښ، ڼ) که وګورو له اوسني ليکدود سره توپير يې همدا دی، چې د (ځ) له توري لاندې يو ټکی ږدي؛ ځ (d).

۲- کوم توري چې اوس د حرکاتو د اظهار لپاره په اوسنۍ املا کې ليکل کېږي، دتذکرة الاوليا په ليک کې نشته؛ يعنې هلته (هـ، و، ی) د (زور، زير، او پېښ) د ښکاره کولو لپاره نه دي ليکل شوي؛ توپير يې له اوسنۍ (پنځوس کاله مخکې يعنې د الفت صاحب وخت هم رانغاړي) سره داسې دی:

ګڼه	د تذکرة الاولياء املا	اوسنۍ املاء
۱	م	مې
۲	د	دې
۳	پات	پاتې
۴	ک	که
۵	ل	له
۶	پ	په
۷	مزک	مزکه (ځمکه)
۸	لر	لرې
۹	مړ	موږ- مونږ
۱۰	مين	مينه
۱۱	تناک	تناکې...

۳- سره له دې، چې د تذکرة الاولیا په املاء کې حروف (توري) د حرکتونو د ثرګندولو لپاره نه دي ليکل شوي؛ خو (چه) يې څو ځايه (چې) ليکلې ده.
۴- همدا رنګه د (شي، شوی، شو، شوه، شول) په (ش) ليکل شوی دی او ډېر لږ په يوه دوه ځايونو کې (سو، سوه) په (س) وينو او بس. د (شو) او (سو) په آخر کې هم (و) ليکلی دی.
۵- ځيني نورې کلمې لکه: وياله، لوی، لوی) په همدغه ډول ليکلې دي، چې د الفت استاد په وينا: (د مؤلف دا ستوګنې د ځای او سنۍ محلي لهجې دغسې نه ده، ځکه چې هلته اوس (بياله لو) وايي، مګر يو ځای پکې (لو) هم ليکل شوی دی.
۶- د مطلقې ماضي صيغې داسې ليکلې: (نوميده، ولاړه، اوسيده، ګرځيده، وکړ) يعنې (نوميدې، ولاړې، وکړ، اوسيدې، ګرځيدې) نه ليکي؛ په داسې حال کې، چې بايد په خپله لهجه يې ليکلی وای.
۷- (کښې) په (کښ) ليکل شوې.
۸- د پښتونخوا کلمه (پښتنخا) ليکي او هېواد (ايواد)؛ خو (اوسيږم) (هوسيږم) او (څرګند) (سرګند) ليکل شوی دی.

۲- د محمدهوتک د پټې خزانې د املا بېلګه:

پټه خزانه د شاه حسين په امر محمد هوتک په ۱۱۴۲ هـ کې ليکلې او بشپړه کړې ده، چې دلته د قلمي نسخې املاء را اخلو او ځانګړنې يې په ګوته کوو:
۱- پښتو درانه توري داسې ليکي: (ټ، ځ، څ، ډ، ړ، ږ، ښ، ڼ) او (ڼ) هم په ساده او هم مرکب ډول ليکي؛ لکه: ټپې، څې، ډال، ږې، ښين.
۲- (و، هـ، ی) د حرکتونو د اظهار لپاره ليکي؛ لکه: (به، په، له، نمانځنه، وقتونه، مځکې... له نورو خبرو، وموند، موږه)، مګر کله (کتابون) او سينګارون دغه راز هم ليکي، يعنې بايد (کتابونه او سينګارونه) ونه ليکي.

۳- دا کلمې (لمسی، لمر) په (ل) ليکي، خو (نمانځنه) په (ن) ليکي.
۴- کښېږي په دري ډوله (کې، کښې، کښېږي) ليکي.
۵- فعلونه په دوه ډوله ليکي، چې مثالونه يې دا دي: (وليد، وموند، اوسيدی، بهيدی، ګڼل، کيدی).
کله (شو، شی، شوی) ليکي او کله (سو، سول، سوی، وسو) کاروي او کله د (سو) پرځای (سه) ليکي.
۷- ورځ، روځ په دواړو ډولونو ليکي.
۸- چه، هر چيرته په همدغه يو ډول راوړي.
۹- کله د(ټول) پرځای (ټوله) او کله به خپله (ټول) استعمالوي.
۱۰- ځينی وختونه (له، په) له ورستيو کليمو سره په ليک کې نښلوي لکه: لکتاب، پملتان، پخوړو.
۱۱-(زوی، زلمی) په (ز) او (ځما، په (ځ) ليکي.
همدارنګه دلته به د پښتو ژبی او دادبياتو ددويمې (منځينی) دورې داملا يوه بيلګه هم راواخلو:

۳- د خيرالبيان املاء

-دمياروښان دخيرالبيان املا: خيرالبيان د پښتو ژبې او ادب په منځينی دورې پورې اړه لري او حضرت پيرروښان يا بايزيد روښان(رح) ليکلي، ميا روښان په ۹۲۲هـ ۱۵۱۲ع کی زيږيدلی او په ۹۹۴ ه کې مړ شوی دی، مارګين سټرن (مارګين سټرن ناروژی مشرق ؤ، چی په پښتو ژبه کې يې خاصې څيړنې کړې دي) د خيرالبيان داملا په برخه کې ليکي:
۱- په خيرالبيان کې دنورو پخواؤ پښتو کتابونو په شان، چې تر ده وروسته ليکل شوی دي (و، ه، ی) د حرکتونو داظهار لپاره نه دي ليکلي: مثلاً (حرفونه) داسې

ليکل شوي دي (حرفون) همدارنگه (نشته ، اسپې ،باسي) داډول راوړي : (نشت ، اسپ، باس) ، مگر اوبه ، ليوه ، په آخر کې (ه) لري.
۲- ځينې مستقلې کليمې په ليکلو کې يو له بله نښتي دي، لکه:(په شپه ډير کرځي) (پکي مې) ، چې اوس داسې ليکل کيږي (په شپي ډير کرځی، پکې مې).
۳- پښتو خاص توري داسې ليکي :(ټ، څ، ډ ،ړ،ښ،ږ،ڼ)او د (ځ) پرځای له (څ) کار اخلي لکه: ځلمی ،څلمی...
۴- د (ليار، مير، ايتو ،څلوير) دوزيرو دلهجې پر ځای (لار، لمر، ستا ، څلور) ليکي او يوسفزيو لهجه کاروي.

۴- دميرزا خان انصاري دقلمي ديوان املا:

دميرزا خان انصاري دپښتو ادب يو وتلی لوړ مقامه شاعر تير شوی دی ، دنوموړي دديوان داملأ لنډيز دا ډول دی:
۱ـ پښتو مخصوص توري دا ډول ليکي: لکه (ټ ،ځ ،ډ ،ږ، ښ ، نړ(ڼ) ، يعنې د (ځ) پرځای (څ) او د(ڼ) پر عوض (نړ) شکل غوره کوي.
۲-(کښې) په دغه او (چه) کله چه او کله (چې) ليکي.
۳-(و ،ه ،ی) کله دحرکتونو داظهارولو اوکله يې نه ليکي، مثالونه: زمکه ، باند ،کاند ،زوځی ،بخره ،لکوم (له کومه) نليده ،مين (مينه) ، ويره ، له مخ.... داسې ښکاري چې (له ،نه) ډير ځله له وروستيو کليمو سره نښلوي.
۴- داکلمې (سوځي ، زلمي ، غر،روڼا ، وهير، ورځ ، وقت ، گرځي ، ځښتن.... په همدغه ډول ليکي.

۵- د دولت الله د قلمي ديوان املا:

دولت يا دولت الله او .... په روښاني پښتو ادبي ، عرفاني او علمي غورځنګ کې لوی قلموال بلل کيږي، ديو ديوان له قلمي نخسې څخه چې په کابل کی ده ، ارواښاد استاد الفت هغه ځانګړې املاً داسې را معرفي کوي:

۱- د پښتو په خاصو تورو کې (ټ، څ، ښ، ړ) همدا اوس په شان ليکي ، مګر(ځ، ږ) د(د ، ذ) يعني دلومړي توري پرځای (د) ليکي اويو ټکی ترې نه لاندي ږدي او د دويم توري پرځای (ذ) استعمالوي ، دپښتو يو بل مخصوص توری (ڼ) کله همدغسې په بسيط ډول او کله (نړ) ليکي.

د(ژ) توری کله د(ږ) او کله (ژ) يعني د(ر) په توري يو ټکی پاس او يو لاندی ږدي.

۲-(و ،ی) دحرکتونو لپاره نه کاروي او ډير کرت داکلمې (واخله ،وګڼه ، مين، خلقو ، باندې، راشي ، خبر).

۳-(چې) ډيره ليکي.

۴-(کښې) دا ډول.

۵- هير (وهير)

۶- دخښتن پرځای (تښتن) او

۷-دلمر پر عوض (نمر)

۸- او (وقت) په ق ليکي.

د پښتو د دورې د دويمې دورې ، دويمې برخې املا يي ځانګړنې:

الف-دخوشحال خان ددستار نامې کتاب املا : حضرت خوشحال خان عليه الرحمه له شک پرته دپښتو ژبې او ادب دغنا مندی او توانمندی لپاره آره او تلپاتې او بهانده سرچينه کڼلای شو ،

هر اثريې نا ياب در دی دشکمن دې ووځي سترګې ....

خوشحال خان ختک په ۱۰۷۲ هـ کې (دستارنامه) وليکله ، دغه نثري غنيمت او معتبر کتاب قلمي نخسه په ۱۱۱۹ ق کال عبدالحليم نومي کاتب دافضل خان په امر وليکه او په پېښور کې په زړه املا چاپ شو ،خو څرنګه چې ټولو ته لکه لمر ښکاره ده خوشحال خان ختک په پښتو ليک کې تحول راوست ، نو د دغه اثر املا يې هم ډيره ښايسته او له اوسنۍ محاورې سره نږدې دی ، خو ځينې لږ توپيرونه شته او دادي، چې الفت صاحب ګڼي:

۱-(و ،ه ،ی) دحرکتونو دښکاره کولو لپاره ګټي لکه (هسې، تاسي ، غوره ، اوسپنه ، ګونډې ، مور، عالمانو ، عابدانو) او ځيني کليمې يې بې له دغو تورو هم ليکلي دي.

۲-د پښتو مخصوص توری (ښ) پرځای (ش) ليکي لکه: غوشه ، پشتون...

۳-د (ږ) په عوض (ژ) ليکي لکه: غوژ ،کوژ،لژ...

۴-(څ) ته (ح) غوره کوي ، خو له (ح) لاندې دوه ټکي او له ټکو لاندې همزه ږدي دبيلګې په ډول: (چ) ؟؟

۵-(ځ) هم د(ح) په شکل ليکي يو ټکی ږدي او تېرې لاندې همزه (ء)

۶-(ړ) په (ر) اړوي ، خو د(ر) پرسر يې همزه ږدي لکه: (رء)

۷-او (ڼ) د(ن) په ډول او پرسر يې همزه ليکي لکه: (نء)

۸-(ټ) په (ط) ليکي لکه (ط) چې مونږ يې (مټ) په (ټ) ليکو.

۹-د(ل) پرځای (ن) دکلمې پر سر کې کاروي؛ لکه: نمونځ ، نمسی ، نمر ،نمړنی ، نمديدل او ......

۱۰-(کښې) په (کشې) ليکي.

۱۱-زما ، ستا په (دما ، دتا) ليکي.

۱۲- زمری ، زمکه ،برخه ، هومره ، څومره ، هير ، پيرړ.... په (مزری ، مزکه، بخره ، هونبره ، څنبره ، هير ،پيرړ) ليکي.

۱۳ – ځینې فعلونه داسې لیکي (څه چه غواړو ، که په اتفاق واستی ، که جدا شواستی هسی به مات شیو ، ویاستل)
۱۴- د (دی) جمع په (دیو) لیکي چې اوس یې مونږ (دوی) لیکو .
۱۵- شوءوشو په (شه ، وشه) او د جمع په صورت کې یې (شول) لیکي.
۱۶ –(تنګسه) په (تنګځه) چې ښایې د تنګ ځای مخفف وي، راوړي.
۱۷- (وقت) په (خ) لیکی لکه: وخت.
۱۸ – سربلونه یا ځینې معنی داره توري متصل لیکي او اوس جلا لیکل کیږي لکه : (پکور، پعلم.....) (په کور ، په علم.....)
۱۹ – درکړی ، کاندې پرځای (کا) ډېرکاروي، دا کار په نظم او نثر دواړو کې کړی لکه: په نظم کې:

په رومال دې یې مخ پاک کا په ډېر رنګ دې پرې تبا کا ... (۲۴: ۷۱۹)

۲۰- او (زلمی) (زغلول، ګرزي) په (ز) لیکي.

۶– دعبدالرحمن بابا د قلمي دیوان املا:

عبدالرحمن بابا دپښتو ادبیاتو دکلاسیکي دورې ددویمې برخې نامتو سرفرازه ، بلبل زبانه لمرته ورته نامتو شاعر دی ، خدای بښلي الفت یې له قلمی نسخې څخه چې د وخت دمطبوعاتو په کتابتون کې خوندی وه ، املا غوره کړې ، ځانګړني یې داسې راوړل شوي دي:

د دغې نسخې املاء هماغه املا ده، چې له خوشحال خان نه دمخه وه، دپښتو مخصوص توری یې داسې لیکلی دي: (ټ، څ،ډ ،ړ،ښ،ږ،نړ) ښيي او (څ) د(ځ) پرځای استعمالوي او ځای (ځای) لیکي او د (و ،ه،ی) کله دحرکتونو د اظهار لپاره کله یې نه لیکي ، چې لکه:(حرفون، غوند ، خاور،له کوم، زمکه ،چونه کاند، لاند، وړاند، نه د(نه ده) مې ، ګنړ):

کښې هم کله همدغه ډول او کله (کښ) ليکي، شو ، وشو داسې ليکي (شا ، وشه) نمونځ ، نمانځه ، نمسى ، نمر، په (ن) ليکي.
(ح) هروخت يو ډول ليکي.
(پما ، لما ،پژړا ، نغواړم) ډير ځله يوځای ليکي.

۷– داحمد شا بابا د ديوان املا:

دوالاشانه، متفکر ، قلموال ، شاعر ، اعلحضرت احمد شا بابا دديوان قلمي نسخه، چې دمحمد خاور دراني په قلم ليکل شوې او په ۱۱۲۳هـ کال پورې اړه لري او د تاشکند اکاډيمي دشرق پيژندنې دڅانګې په کتابخانه کې وه، چې خدای بښلي ارواښاد الفت يې ځانګړنې موندلې دی:
۱- د(ځان،ورځ، ځما) کلمې په (ځ) ليکي، يعنې همدغه يو توری د دوه تورو (ځ) او (څ) پرځای استعمالوي.
۲- (ڼ) داسې ليکي (نړ).
۳- دپښتو دا دوه خاص توري يې (ږ،ښ) ډير ځله داسې ليکي (ژ،ش) يعنې دا کلمې (مونژ-پوښتن) ، خو ځينې کلمې لکه (روژه ، نشى) په (روږه ، ښښى) ليکي.
۴-(تاس ، لک ، هس) سره (ه ،ی ، و) دحرکتونو لپاره نه ليکی ، يعنی (تاسی ، لکه ، او هس) ليکی.
۵- دا کلمی پدی ډول ليکی (يوطن، نشراب ،کښنی) ليکي.
۶-او دا کلمې، خو د خپلې محلي لهجې مخالفې ليکلې دي ، لکه (ورځ ، بخره ، وشي ، وشو) او نور....
۷.کله کله (څ) ته دوه ټکي ږدي ، يو پاس او بل لاندی ږدي ، مګر اکثرأ (څ) د(ځ) پرځای کاروي.

۸- الفاظ او كليمې عموماً د پيښور او ننګرهار په لهجه ليكلي دي، لكه (لمر، ورځ، شته، بخره، ويره، اوښي، چرې باسې).
۹- د ربط توري ډيرځله له ورستيو كليمو سره نښلوي، لكه (پلاس، پكوڅه، لحيات، بڅه).
۱۰- (چه) كله همدغسې او كله (چې) ليكي، همدارنګه (شه، وشه، شو، وشو) په دواړو ډولو ليكلي دي.
۱۱- كښ ليكي يعنې (كښې) نه ليكي.

معاصره دوره:

۸- دپښتو لومړي كتاب املا:

حبيب الله خان په ۱۳۲۳ هـ ق كال دحبيبې په مدرسه كې دپښتو ژبې تدريس كولو امر وركړ او له دې سره سم صالح محمد كندهاري دپښتو ژبې لپاره درسي كتاب د (لمړی كتاب دپښتو) وليكه او په ۱۳۳۲ كال كې چاپ شو، د دې كتاب ځينې ځانګړې داسې راغلي دي:

۱- (ځ) (ح) ليكي او (ج) (څ) دواړو ته ټكي وركوي.
۲- (وكړ، وكړه او كړه) ليكو او (وكې، وكه، كه) ليكې.
۳- داكلمې (سو، وسو، سوی، سته، راسه، ولاړسه او .....
۴- معروفه (ي) په (ی) ليكي.
۵- (ڼ) همداسې ليكي او (نړ) غلط بولي.
۶- زما، زمونږ په (ز) ليكي او زوی هم په پښتو (ځ) نه ليكي.
۷- او ستربل يا دظرفيت توری (ې) خو په يو ځای كې (كښ) ليكي.
۸- زوركي (ٔ) ته (فتحه) وايي.
۹- مفرد غايب (يه) ليكي او اوس يې مونږ (يې) ليكو.

۱۰- هغه کلیمې، چې اوس په مفغنه ښه لیکو ، نو موږ په غربی شکل لیکلی لکه: قصص ، صبا ، قوم ، قومي ، وقت ، وقتی ، نا وقته.....
۱۱- د (ټینګ) ، ړوند ، لمړی ، نا جوړه) کلمې داسې لیکي (ټینګ ، ړند ، لمړی ، ناجړه).
۱۲- کله چی د (شی) جمع (شیه) لیکي ، لکه: (دوه شی یه) او (وړمه ورځ) وړمه روځ لیکي.

۹- د منشي احمد جان املا:

داروانښاد الفت په وینا (منشی احمد جان د پښتو ژبې مشهور لیکونکی د تالیف او تضیف خاوند دی او له ډیرو ښو نثر لیکونکو څخه ګڼل کیږي ، د خوا رږه او جلا سبک خاوند لیکوال ؤ ، (تاریخ افغانستان او د قصه خوانی ګپ) یې ډیر مشهور کتابونه دي او په ۱۹۳۰ م کال کی چاپ شوي، چې دلته یې د (قصه خوانی ګپ) څخه څینې املایي ځانګړنې را اخلو :
۱- د (ځ) توری د (ځ) پرځای استعمالوي.
۲- (شه ، وشه) هر وخت همداسې لیکي او (و) یي په آخر کې نه لیکي.
۳- زورکۍ واله (رسمی او زوروالہ (ی) فعلی) په یو ډول زوروالہ (ئ) لیکي.
۴- (ڼ) په (نړ) سره راوړي.
۵- هغه (ه) چې د مخه ترې زورکی (ه) پاس پرسریې همزه لیکي ، مثال (زه ،ښه).
۶- دغایب ضمیر یعنې د دریم شخص لپاره د غه ډول (ئ) کاروي لکه: راځئ ، ځئ....
۷- د جمع لپاره (شول ، کړل ، وتښتیدل ، وختل) لیکي.
۸- (وخت) په (ق) (وقت) سره لیکي.
۹- (کښې یا کې) پرځای (کښ) لیکي.

۱۰- پښتو (ځ؛) په ځینو کلیمو کې نه لیکي او (ز) کاروي لکه ګرزیدل ، زوی ... خو وس هم همدا ډول ده.
۱۱- ګاند ، لاند ، باید ، م ، د ، سره حرکتونه نه لیکي ، لکه کاندي ، لاندې ، بایده ...

۱۰- دپښتو ادبي انجمن املا:

پښتو انجمن، چې کله په ۱۳۱۱ هـ.ش جوړ شو ، نو یوه مجله یې واو کښه او د(پښتو خبرې) په نامه یې یو کتاب په **۱۳۱۵** هـ ش چاپ کړ، چې املایې داسې وه.

۱- (ی) زورکې واله او زوروا له (ئ) په یو شکل (ئ) لیکي.
۲- اوږده (ي) ، د کلمې په آخر کې لیکي لکه: مینه.
۳- (شو ، شی ، شته ، شوی ، وشو) په (س) لیکي یعني (سو ،سی ، سته ، سوی ، وسو).
۴- (ځ) د (څ) پرځای لیکي.
۵- (ڼ) داتوری (نړ) لیکي.
۶- کښې په (کې) راوړي.
۷- ځینې کلمې چې اوس په (ز) لیکل کیږي په (ځ) لیکل شوي ، مثال: ځلمی ، یو اځی ، مځکه.
۸- (یې) غایب ضمیر په (یه) لیکي.
۹- (یږدم ، کښینوست ، چښم ، یاست ، واست) راوړي.
۱۰-ماضي یې مطلق صیغې ډیر ځله په (ولیدئ ، ودریدئ، ....) لیکي.
۱۱- (ورځ) په (روځ) اومورږ په (مونږ) لیکي.
۱۲- (سو ، وسو) په (و) سره راوړي.

۱۱– د الفت دليکوالی املا:

ليکوالي (املأ او انشاء) د پښتو ژبې او ادب د معاصر ليکوال، شاعر ، اديب او پښتو ادب د پوهې د ځلاند ستوری اروا ښاد استاد ګل پاچا الفت هغه غنيمت او پوخ ، معتبر اثر دی ، چې خزانه به يې تلپاتې وي.

استاد الفت د غه کتاب د لومړي ځل لپاره په ۱۳۳۲ کال وليکه بيا وروسته ډېر غني او بيا بيا چاپ شو او ډېرو اړتياوو د رفع کولو لپاره د چاپ ډګر ته راوتلی؛ دغه کتاب دليکوالۍ په برخه کې يوه پخه او ډاډمنه زيرمه ده.

مونږ به د دغه کتاب ځينو املايي ځانګړنو ته راستانه شو.

۱- پښتو په (پښتو) ليکي.

۲- د(کې) اوسنی معمول شوې بڼه په (کښې) راوړي.

۳- اوږده ې (ۍ) (ې) ته دوه لاندې باندې توري نه ورکوي.

۴- همدا رنګه مجهوله يا لنډه (ي) ته دوه ښنګ په ښنګ توری نه ليکي.

۵- د ارتباطي توري (چې) اوسنی مروجه بڼه په (چه) ليکي.

۶- (ئې) په پخوانی بڼه راوړي.

۷- (مونږ) په (مونږ) ليکي.

۸- (کيږی) نه ليکي ، بلکې د ۱۳۹۰-۱۳۹۲ کلنو په مروجه بڼه يې ليکي، لکه: کېږي ، خو (ي) ته ټکي نه ږدي.

۱۲– دغني خان غني د(کليات) املا:

دغني خان غني کليات د نومړي د څو شعري مجموعو (د پنجرې چغار ، پلوشې او پانوس) ټولګه ده ، چې د قومونو او قبايلو وزارت ، د نشراتو رياست لخوا په ۱۳۶۴ هـ کال د ۱۹۸۵ م کال چاپ شوی ؤ ، د دې مجموعې ځينې املايي ځانګړنې په لاندې ډول دي ، که څه هم چې قلمي نسخې يې راسره نشته ، خو د خدای ښېلي

غني خان غني له ژبنيو ځانګړنو پوهيږو ، چې له دغه چاپ سره توپير لري، ځينې املايي توپيرونه:

۱- (ئي) کمزورى ملکى ضمير په دوو يا ګانو ليکي ، خو پرته له ټکو او د لومړى لنډى (ي) په سر (ء) راوړي.

۲- دلنډې (۱) (ي) او اوږدې (،) (ې) توپيرونه کوي.

۳- (سپوږمئ) په (ء) ليکي نه په دې ډول: سپوږمۍ

۴- (دنياګۍ) هم په (دنياګئ) ليکي.

۵- (چې) په (چه) سره وايي.

۶- (ترې) از آن (پوښتنومځرى) په (تي) يعنې، يې ټکى ليکي لکه:

چې خمار مستي يې وزي　　　شراب شي ترخې او به سي

۷-(ټوکه) په ټوقه يعنې (ک) په (ق) سره وايي.

۸- کيسه (داستان) هم (قصه) ليکي.

۹- (فانوس) (څراغ) په پ (پانوس) راوړي.

۱۰- هسپتال (روغتون) په (اسپتال) ليکي.

۱۱- اوږده (ې) په نرمه (ى) سره ليکي. (۱۳: ۹۴)

۱۳- دپښتو پخوانۍ الفبې کتاب املا:

((پښتو پخوانۍ الفبې)) کوچنى کتابګوټى د فاضل استاد اروانښاد عبدالشکور رشاد دى، چې له نيکه مرغه په ۱۳۸۷ هـ ل کال يې دچاپ توفيق موندلى دى او دمينه والو لاسونو کې دي.

پدغه رساله کې له وزني سريزې سربيره (دپښتوپخوانۍ الفبې ، د اوسنۍ الفبې مبداء ، دخيرالبيان الفبې ، دالفبې دلوستلو طريقه ، دکلمو په کښلو کې دخيرالبيان ليکلي مقالې..) راغلي دي ، چې هرليکنه يې ديوه پياوړي او مغتنم اثر مثال لري، د دې رسالې ځينې املايي ځانګړنې په لاندې ډول دي:

۱- (پر) د(په) پرځای کاروي ، چې ښه کار ونه ده ، لکه د دې خاورينې کرې (پر) مخ ډير قومونه ژوند کوي.
۲- (ي) اوږده (،) لکه د مرکزي لهجې غوندې کاروي، خو د (ي) لنډی په توګه يې هم کاروي لکه: د دې خاورينې کرې......... بايد خاورينه هم په اوږده وليکل شي .
۳-(ښ) په لوديځه لهجه کې نه ليکي لکه: پښتانه ژوند پکې کوي.
۴- پکې(په کښې) ليکې او اوږده (ې) په (ي) راوړي.
۵- د ماضي فعل (کيده ؛) په (کېدئ) ليکي ..... براهمني ليک له کينې خواڅخه ښي لورته کښل کيدئ.
۶- (شوې) په خپله لهجه (سوی) او هغه هم په لنډه (ي) ليکي .
۷- (چې) ارتباطي توری هم په لنډه (ي) راوړي، لکه چې د پښتنو اوسنئ....
۸- د(ږ) توري د (غړونه) لپاره کاروي يعني په غربي لهجه يې (ژ) نه کاروي.
لنډه دا چې : ((املا واژه عربي و درلغت دارای اين معنی ها است: پرکردن ، مطلبی راګفتن تا ديګری بنويسد ، نوشتن مطلبی که به شخص تقرير کند ، طريقه نوشتن کلمه ها ودرست نويسی واژه ها)) (۲: ۳۲) په سرخط املا ليکلو کې لوی مقصد او هدف ښه ليکل غوره ليکل او داسې ليکنه ، چې نور هم وربانديې ښه پوه کړای شي يا ((املا دچا د وينا ليک دود مطابق ليکنه د امتحان په ډول د بل ويلي عبارت ليکنه ، دليک طرز جمع املاګانې.)) (۳۳: ۲۰۱)

۳-۴- ب- انشاء :(Composition)

((انشاء- مص (ع) (۱) پيلول ، را منځته کول ، پيدا کول ، له ځانه څه ويل ، او په اصلاح کې د ادب له فنونو څخه ده ، چې خصوصي، رسمي ليکونه او فرمانونه وربانديې ليکل کيږي. په پخوا کې به هغه څوک، چې د دې کار متصدي و ،((منشی)) بلل کيده، چې په ادبي علوموکې به يې لاس درلود ، دانشاء ديوان يا

درسايلو ديوان په قديم يعني د اسلام د خلفا او پادشاهانو په دوره کې ديوې وزارت خاني په توګه و.)) (۱۹: ۲۴۹)
درياب قاموس په (۷۱) مخکې د انشا په برخه کې ليکي ((ان-شاء)) اسم واحد – مونث (۱) له ځانه راايسته، له ځانه پيداکونه، دزړه نه څه خبره پيداکونه (۲) عبارت – تحرير (۳) هغه کتابونه، چې په هغې کې د خط او کتابت قاعدې او خطونه وغيره ليکلې شوي وي. (م-عربی) (۳۳: ۷۱)
دانشا علم په هغه معنی دی، چې ديوې ټاکلې موضوع په برخه کې يوشی په پوره فکر او نوښت سره وليکو، پدې ډول که په خپله ليکنه يا انشا کې د نورو له اثارو او افکارو ګټه واخلو، نشو ويلای، چې ما انشاء ليکلې ده، له دې امله بايد ورته (اقتباس) وواېو، دمثال په ډول، که بيلا بيلو خلکو ته وواېو د (اوبو په برخه کې څه وليکي، نو هغوی به هر يو له خپل ذوق او پوهې سره سم د خپل فکر پر بنا يو څه وليکي او داسې کلمې به سره ووېيي، چې يو له بله سره به توپير ولري.)
له دې امله ديو چا انشا له بل سره توپير لري او آن دليکوالۍ په نړۍ کې انشاء کولای شو دقريحې او افکارو دمشخصولو او ټاکلو لپاره دازمېښت يوه ښه وسيله وګڼو، هغه څوک، چې ليکنه کولای شي د نورو د ښه او غوره پوهولو له پاره اقتباس هم چمتوالی لري او په پای کې دې ته سترګې په لاري وي، چې يو بريالی ليکوال به وي. په پښتو – انګليسی قاموس کې راځي: ((انشاء–ښځ- Writing-composition)) (۹: ۳۹)
انشا ء له خبرو کولو سره هم تشبه کولای شو ځينې خلک له نورو ښې خبرې کولای شي او خپلې خبرې په ښه ډول نورو ته ليږدوي او نور هم ښه پوهولای شي، خو ځينې نشي کولای آن خپل مقصد هم وواېي.
لومړی ډله ښه او غوره خبرلوڅي دي او دويمه نه دي، ((ښه انشاء ليکونکی هغه څوک دی، چې خپل مقصد يې دليکنې له لارې ښه ولېږدولای شي او په ليکنه کې

يې ساده ګي او ښکلا هم په پام کې نيول شوې وي ، غوره انشا ليکونکې دليکنې لپاره غوره مضمون په ذهن کې لري ، له همدې املا انشاء ديو مضمون لـه موندلو څخه عبارت ده)) (:۱۹)

۱– انشاء کلمه په بيلابيلو ژبو کې :

انشاء عربي کلمه ده ، دعربو په ژبه کې ډول ډول معناوي لـري ، خو پـه عـام او متداول (مروجه) ډول :((له پيلولو او منځته راوړلو څخه عبارت ده)) پـه فارسي دري کې له ډير پخوا دغه کلمه د (ليکلو) او دتکرار ، يا (نوشـتن) او (نګـارش) په توګه کاريدلې ده او نن هم په همدې مفهوم کارول کيږي. (۲۲:   )

په معاصرې عربي ژبه کې لکه فارسي غوندې نده ، دهغه پرځای د (کتابت) کلمـه اسـتعمال شـوې ده .دنـارمن فورسـترا و ج. م سـتيدمن او دمحمـد نسـيم نګهـت سعيدي په وينا ((پـه پخوا اولرغونو وختونـو کې پـه فارسي ژبه کې د(انشـاء ، کتابت ، دبيـرې اوترسـل) کلمـې پـه ځانګړي مفهـوم کاريـدلې ، چې پادشـاهي دبيـري –ترسـل –فرمانونـه ، اداري او دولتـي مکتـوبونه وربانـدې ليکـل کيـده او دغـه فرمانونـه اومکتوبونـه بـه (منشـي) ، کاتـب ، دبيـرا و مترسـل) بـه د دربـار شاهانو او اميرانو پورې اړوند ؤ. (۲۰:   )

پدې ورستيو کلنو کې (نګارش) دکمپوزيشن او لنډو ليکنو لپاره په کار کيږي) .

پـه ۱۳۳۲ هـ کـال دکابـل پوهنتـون ادبيـاتو پـوهنځی د (متونـو امـلا او انشـاء) دسرليک پرځای (متون او دليکوالې لارې چارې) ددغې موضوع لپـاره ، چې يـو درسـي واحـد ومانـه ، پـه ۱۳۴۱ هـ ل کـال دغـه مضـمون پـه دوو بيلابيلـو درسـي واحـدونو (ادبـي متونـو او ليکـوالۍ) بانـدې وويشـل شـو ، پـه هـر ډول انشـا دليکوالۍ مضمون پورې اړه لري او له هغه عادي او غير عادي ليکونو او نوشـتو څخه خبرې کوي، چې ښکلا ييز ارزښت لري.

لیکوالي یا انشا ته په انکلیسي ژبه کې (Writing) ورته وایي ، په فرانسوي کې ورته ایکریر (Ecvire) او دانشاء (A short piece of Writing) معادل کمپوزیشن (Composition) او په فرانسوي کې هم همدغه نامه او دکمپوزیسیون په ډول تلفظ کیږي او دانکلیسي ژبې(Rhetoric) په فرانسوي کی ریتوریک (Rhetorique) یعنې لیکوالی هنر او دلیکلو ګټور او درست دستور ته هم ویل شوی دی.

((دغه کلمه په لرغوني یونان او روم کې د ریتوریسکا (Rhetorice) د خطابې د اصولو په معنا کارول شوې او کلمه، چې یوناني فلسفه او علوم چې په عربی ژبې وژباړل شول ، دغه کلمه (ریطورقا)دخطابې د اصولو په معنی کارول شوې او کله چې یې فلسفه او علوم په عربي ژبه وژباړل شول دغه کلمه د (ریطوریقا) (معرب) په بڼه شوه او د (الخطا به) معادل وه. (۲۱: ۳۳)

ریتوریکا : دغه کلمه په لرغوني یونان او روم کې دخطابې د اصولو په معنی وه ، خو چې کله عربي ترجمه کړه (ریطوریقا) یې وبلله.

یوه ښه انشاء همدغه ده ، چې درنې او دابهام وړ کلمې په لیکنه کې نه وي.

انشـاء پـه لغت کې ، ډیرې معنـاوې لـري ، لکـه ابتـداء (پیـل) ، اختـراع (نـوی راویستل) او ایجاد (رامنځته کول) ، خو دلیکوالی په اصطلاح کې د هغو معاینو او تورو په واسطه د نفبیرله فن څخه عبارت دی ، چې په خاطر (فکر) کې دي، په بله وینا انشاء د (مافی الضمیر) بیان (سپړنه) ده. او ځینو لیکوالو ویلي دي: ((انشاء روحانیه صنعت دی ، چې د جسمي توانمندۍ په وسیله ترسره کیږي.

له روحانیت څخه مطلب هغه کلمې دي ، چې د باطنیه صور (خیال) د تصوراتو انځور لپاره د لیکوال په خیال کې پیدا کیږي او دبدني (جسماني الې څخه مقصد د تعبیر کونکي شخص ژبه ده او هغه قلم چې باطني درست (ښه) کارونه (ډولونه) ترلیکنې لاندې راوړي ، محسوس او را ښکاره کوي)). (۱:۸)

پورته تعریف د ماشومانو (ګډو ماتو) خبرو لیکوالي بیا تر لوړو مقالو او د ستر لیکوالو تر لیکنو پورې ټول رانغاړي.

۲- دانشاء ډولونه:

انشاء په دوه ډوله ده (شفاهي ، تحریري)

۱- شفاهي انشاء چې محاوره ، محاضره او خطابه ترې مراد ده او یا خبرې اترې ، مجلسونه او خطابو او ویناو کې تر سره کیږي.

۲- تحریري انشاء، چې مقالې ، رسالې او نور په کې راځي ، شفاهي انشاء فطري بڼه لري او یا فطري (طبیعت) د انسان پورې اړه لري ځکه د لارښود (مربی) او ماشوم تر منځ د تفاهم او اړیکو وسیله ده.

د شفاهي او تحریري املا تر منځ اړیکه ضروري ده ، ددې لپاره، چې لومړی ټول شیان د انسان په تصور کې محاوره ، محاضره ، خطابه راپیدا کیږي ، خاطر او فکر ته لار مومي او بیا لیکل کیږي.

تحریري انشاء د ټولو انسانانو او ملتونو لپاره ضروري خبره ده ، ځکه د (هر ملت کلتوري بقا) په تحریري انشا (لیکوالی) پورې اړه لري.،

۳- دانشاء اصطلاحات:

دلیکوال لپاره لازمه ده، چې د انشاء دفن د اصطلاحاتو له مخې پوهه ولري، د غه اصطلاحات په لاندې ډول دي:

۱- موضوع: د منشیانو په اصطلاح کې هغه موخه (مقصد) دی، چې څوک غواړي د هغې په برخه کې مقاله یا رساله ولیکي.

۲- خطه (پلان): له نقشې څخه عبارت ده ، هغه نقشه، چې د خپلې لیکنې او کار په برخه کې یې په پام کې نیسي.

۳–عناصر(توکی): هغه رئیسه فکر څخه عبارت دی، چې په موضوع کې راڅرګندیږي او ورته (روس) هم وایي.
۴-عمود (لنډیز): دمعاني له لنډیز څخه عبارت دی، عمود دلیکنې دستون فقرات معنا لري.
۵-مقاله: هغه منظم کلام دی، چې ریسه فکر پورې اړوند وي ، په هغه موضوع کې چې لیکوال هغه په طبعي ډول ترتیبوي.
۶-فصل: دمقالې له یوې برخې څخه غږیږي ، چې خپلواکه معنی لري ، کله ټولې مقالې ته هم(فصل) وایي.
خدای بښلي حقدار استاد حضرت ګل پاچا الفت وایي: ((دانشاء لغوي معنا ایجاد دی ، یعنې دیوه نوي شي پیدا کولو ته انشاء وایي. په ادبي اصطلاح یو نوی فکر او نوی خیال په الفاظو کې څرګندول انشاء ده.
انشاء دوه ډوله ده: نثر ، نظم... دانشاء فن او لیکوالۍ هنر دا دی ، چې سړی خپل مطلب په صحیح ډول ادا کړي او څه یې چې په زړه او ذهن کې وي په ښو الفاظو د ژبې له قانون سره سم په ګټوره توګه دفصاحت او بلاغت په اصولو برابر څرګند کړي.
دښو کلمو انتخابول او دالفاظو ښه تالیف د انشاء مهمه برخه ده.
یو شاعر او ادیب سربیره پردې، چې باید دکلمو په ښنبلو لو او استعمالولو ښه پوه وي باید دا قدرت هم ولري، چې نوي افکار او نوې معانی پیدا کړي او ښکلا په کې واچوي.)) (۳: ۲۴)
انشاء بیلابیل مفهومونه لري، انشاء عربي کلمه ده، د افعالو له بابه اخیستل شوې ده، چې درامنځته کولو ، پیل کولو او له ځانه یو شی را ایستلو او ویلو ته وایي ، هغه څه ته ، چې په پښتو او فارسي کې (انشاء) وایي ، عربان یې (کتابت) نوموي او انشاء دکتابت یو جز هم ګڼي.

۴– دانشاء لومړنی مواد:

تاليف (الفاظ مناسب ترکيبوته ، دقيقه معنا او درستې جملې دي ، چې دچا لخوا ويل او يا ليکل کيږي)

د(جواهر الادب) ليکوال وايي: هغه لومړني مواد ، چې د بحث وړ موضوع کې شکل نيسي او اصلي مقصد بيانوي ، دري شيان دي او په لاندې ډول دي:

۱- فصيح او روښانه کليمې ،۲- معاني ، ۳- په بيلابيلو ډولونو د واحدې معنا وړاندې کول.

انشاء دمافي الضمير په پاللو او پياوړي کولو کې ستر رول لري ، که هر ليکوال دليکوالۍ په راز پوه شي ، دقلم او ابداع خاوند شي ، کولای شي خيالي قوه په فکر کې ورو زي او د ممارثت (تکرار) او تمرين له لارې پوخوالي ته ورسيږي.

لنډه دا چې انشاء په بيلابيلو ژبو کې بيل نومونه لري په فرانسوي کې (Redaction) غيدکسون ، په انکليسي کې (Redation) رډکشن ، په روسي کې ورته نه پسيسايني (harinacahne) او نور........

۵– دانشاء اصل او پس منظر:

هرعلم ، مسلک او فن په عملي او تجربوي انساني ژوند کې يوه مخينه او پس منظر يا بايګروند (لرغونه) لري.

ټول علوم په ابتدايي ډول له ابتدايي انسانانو سره ملګري ول ، چې بيا وروسته د ژوند له غزېدلو سره سم يې انکشاف او بدلون وموند. دغه انکشاف په ټولو علومو کې احساس شو د ليکنې په برخه کې هم ترسره شو. انسانانو او انساني ټولنو دخپلو نظريو ، افکارو او اميالو دخوندي کولو او همدارنګه دکلتوري استغنا لپاره خه ساتلو او ليکلو ته اړتيا درلودله ، هماغه‌و ، چې په ورو ورو ډول انسان د خپلو نظرياتو دخوندي کولو تابيا يو هوډ وکړ ، قلم يې رامنځته کړ ، قلم يې وکاراوه او دخپل ژوند اړوند ټول اړخونه يې دليکوالۍ دفن په واسطه خوندي

کړل ، تمدنونه رامنځته شول او ددغو تمدنونو غوره برخه دقلم ، ليکوالۍ ، املا او انشاء برکت وه .

ښکاره خبره ده ، چې دټولو تمدونونو خوندي کول که په هره دوره او وخت پورې اړدوندو ، د قلم او ليکوالۍ په واسطه خوندي شوي دي .

داچې الله رب العزت په قلم سوګند يادوي ((ن – قلم و مايسطرون))

د دې ستر علت همدا دی ، چې (قلم د بشري ټولنو دترقۍ او تعالی غوره لامل دی) الله جل جلاله په ځانګړو شيانو سوګند يادوي، چې هر يو دپوره تأمل او دقت وړدی.

دبشريت او انساني ټولنو دکلتوري وده ، پراختيا ، لوړتيا له هغې ورځې راپيل شوه، چې لومړی يې په ښه ډول ځان، خپل خدای (ج) چاپيريال او طبعيت وپيژانده، هله نو دا ملکوتي آيت ښه تفسير شو چې: ((لقد خلقناالانسان فی احسن تقويم)).

پاک پروردګار انسان په ښه ډول پيدا کړی دی، نو انسان په فکر وکړ، دخپلې راتلونکې او بقا دغزيدلو په خاطر يې هوډ وکړ، چې خپل مادي او معنوي ژوند سمبال کړي.

لومړی يې هويت ومومند او دهويت دخوندي کولو په خاطر يې چې هر څه وکول ، هغه يې بيا خوندي کړل. د (خط او قلم وده او تکامل دليکوالۍ او انشاء) دخوځښت او تکامل لامل وګرځيدل ، ځکه نو له هغه وروسته (ټول مادي او معنوي بشري ارزښتونه) دپام وړ شول. د يو ليکوال په وينا :(انساني ټولنو خپل مقصدونه له دوو لارو را وسپړل او ترلاسه کړل ، يو نطق، بيا ن او خبرې کول او بل دکتابت ، ليکلو او ليکوالۍ لار، چې دغو بيا ډير وختونه ترشاه کړي او دکمال پوړۍ او درجې ته رسيدلي دي .)(۱۲: ۱۳)

دپوهانو په نظر لومړی بشر خبرې وکړې ، خو خپل مطلب يې په پوره ډول نوروته نشوای ليږدولای ، لازمه ده دخبرو سره نورو ملګرو او دوستانو ته څه وليږي ،

دډبرو (تیږو) پرمخ یې خطونه او کرښې کولې، چې دا تصویر یا او انځوریز لیکونه ول.
په دې ډول د لیکلو ډول لږ لږ تکامل وکړ، وروسته میخي خط په ځیر را منځته شو او وایي ، چې دغه لیک (سومریانو)چې د بین النهرین په جنوب یعنې اوسني عراق کې میشت ول ، رامنځته کړ، دغه د انشاء منشګیرۍ او کتابت یوه ښه ابتدایي پیلامه وه.
میخي لیک او خط به یې د اوسپینیزو توکو په وسیله د ډبرو او تیږو پرمخ لیکه او دځانګړو خټینو لوحو په څېر به یې رامنځته کړ، میخي خط له سومریانو (بابلیانو) ته ورسید ، او له هغو بعد آریایانو ته ولیږدول شو ، دمیخي خط او آهني (اوسپنیزقلم) پیدا ایښت له میلاد څخه درې زره کاله پخوا وو.
له هغه وروسته (فنقیانو) چې مدیترانې په څنډو او اوسني لبنان هېواد کې هستوګنه درلوده ، میخي خط ته پراختیا ورکړه او دغږنی الفبې په اختراع سره یې (خط او لیکنه) کمال ته ورسوله ، کله چې بنی اسرائیل ، بابلیان ، فنقیان له مصر څخه فلسطین ته راغله ، خط یې له (فنقیانو) زده کړ او له هغې لارې(عبیري) خط رامنځته شو، چې بیا ارامي عربي ، یونان او لاتیني او نورو لیکونه ابداع (رامنځته) شول. په احادیثو او اسلامي تاریخونو کې راځي، چې آدم علیه السلام او دهغه لمسی (ادریس علیه السلام) لومړني خلک او کسان ول ، چې خلکو ته یې د (لیکلو ، لیکوالۍ او انشاء) زده کړه ورکړه. د دې ستر علت دا ؤ ، چې رب العلمین ، حضرت آدم علیه السلام ته ټول نومونه وروښودلي و: ((وعلم الادم اسماء کلها ثم عرضهم علی الملئکة. فقال انبونی با اسماء ها اولای انکنتم صادقین......)) (قرانکریم –۴۰) په حکم ټول نومونه زده کړل او دنومونو خوندي کولو او اسلافو (راتلونکو نسلونو) ته دهغوی د یادګار ونو دلیږدلو لپاره یې لیک او کتابت ته اړتیا درلوده، چې د وخت په تېرېدو یې دغه تشه تر یوه بریده ډکه کړه.

يونان او مايشان (ادريس) هماغه (هرسن) بولي ، چې د لوی يونان حکيم و ، چې په ليک او کتابت پوهيده په ((مجمل التواريخ)) ، (مخ۵۲۰) ليکنه، چې ستر فارسي کتاب دی دحضرت ادريس عليه السلام په برخه کې ليکي ((کالي ګنډل تاريخي او څه ليکل دادريس (ع) اختراع ده ، په علم ، معرفت او نجوم هم پوهيده او ديرش ځله يې د آدم عليه السلام او شيث عليه السلام صحيفې په خپل لاس وليکلېې او خلک يې له هرڅه خبر کړل.) (۳۰: ۱۸۲)
د (نفايس الفنون) کتاب کې راځي :(ځينې ويلي دي الله جل جلاله آدم عليه السلام ته د دې مبارک آيت (وعلم آدم اسماء کلها.....) په حکم د هر څه نوم او ګټه وروښوده. علم ، معرفت ، نجوم او هغه (شيث (ع)) ته ورزده کړل.
انګليسي نامتو نړۍ پيژندونکی (ادوارد براون) د ايران ادبياتو تاريخ په لومړي ټوک کې ليکي :(د ماديانو له سقوط وروسته د مخامنشيانو دوره (۷۰۰ق م) آريايانو وکولای شول تصويري ليک د تورو په بڼه راوړي).
سيوطی؛ چې يو اسلامي پوه دی ، په خپل کتاب (الاوأيل) کې راوړي: (د خط مخترع مسح ابن مقله ؤ. وروسته مستعصمي هغه بشپړ کړ.))
اسلام او مسلمانانو دليکوالۍ او انشاء پرمخ بيولو او اوج کې ډير پرمختګ وکړ، که څه هم د اسلام دين له خپريدو او غوړيدو د مخه لاتين او سانسکرت، چې (دهنديانو) اصلي ژبه وه ، د خط لپاره کار کړی و ، خو بيا هم اسلامي مدنيت دخط او ليکوالۍ او کلتوري غوړيدا کې ستره برخه واخيسته ، د اسلام په لومړيو کې په ټول حجاز کې دباسواده خلکو شمير (۱۷) تنو ته رسيده ، خو د (قلم) دسيوري په خپريدو دليکوالۍ عظمت لا ځلاند شو ، ملکوتي کلمې په نوراني بشر (حضرت محمد مصطفی) عليه السلام را نازلې شوې ، لکه (الذی علم بالقلم علم الانسان مالم يعلم.) (۱: ۷۱۳) او له دې د مخه لا بشر په خط ، کتابت او ليکوالۍ نه پوهيده.

د(محمد صلی الله علیه وسلم پیغبري که باید از نو شناخت) کتاب کې راځي:(
علم ترلاسه کړئ ، که په چین کې وي) او پوهه ترلاسه کړئ که د کافرانو په لاس کې وي ، ځکه ښینګار کوي، له زانګو تر ګوره زده کړه وکړئ)
په کلام الله مجید کې په وار وار تاکید شوی، چې مسلمانان باید علم او معرفت ترلاسه کړي ، ځکه پوهان او ناپوهان سره مساوي نه دي (هل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون..) یا (انما یخشی الله من عباده العلما...) له دې څخه ښرګندیږي ، چې د علم له زده کړې سره خط، لیکوالي او کتابت هم وده کوي او انشاء کلمې وده د علم له ودې سره یو ځای وده کوي. انشاء د ټولو علومو د خوندي کولو یوه ښه وسیله ده. هغه وخت او هغه ملتونو ژوندي پاتې کیږي ، چې خپل تمدن او مدنیت خوندي کړي او دا کار د لیکوالی ، علم او لیکنې له لارې شونی دی.

۶ – دانشاء جوړښت (اسکلیت)

انشاء فني لیکنه ده ، یوه ښه انشاء هغه ده، چې د هغې ارکان (جملې) بشپړې وي ، د انشاء په جوړښت کې جملې ستر رول لري، پر جملو سربیره د (یوې موضوع د تشریح کو لو لپاره، چې د انشاء اساسي شرط دی) باید څو شیانو ته پاملرنه وشي او هغه په لاندې ډول معرفي کوو :

الف - سریزه (مقدمه) :

په لیکنه ، محاوره (خبرو اترو) کې د سریزې راوړل ضروري دي ، له سریزې پرته مطلب ته نه شو داخیدلای ، سریزه پرته لیکنه دلوستونکي پاملرنه نه جلبوي ، لکه: یو څوک په ناڅاپي ډول دیو چا کور یا کوټې ته ننوځي، غواړي د کور څښتن د ماښام ډوډۍ ته وروبولي له مقدمې پرته دوه ډوله چلند کوي.

يو دا چې دکورڅښتن يا کورنۍ ته په هماغه لومړيو شيبو کې ووايي تاسو نن شپه موږ کره ميلمانه ياست او له څنګه پرته کور پرېږدي، دويم دا چې سلام واچوي ، روغبړ وکړي او بيا وروسته خپل مطلب په پوره نرمۍ او متانت او صميميت سره داسې پيلوي: (پوهيږئ، چې يوه موده کيږي ستاسو له ديداره محروم وم ، څه کيږي نن شپه زموږ په کور کې د دوستانو او خپلوانو يو غونډه ده او ټول را ټول شوي دي او د محفل ټول خلک تاسو پيژني له دې امله هيله کوم که وخت ولرئ زموږ غونډې (محفل) په خپل راتګ سره ښايسته کړئ).

اوس مو وليدل ، لومړی او دويمه بلنه دواړه د هغې کورنۍ ددعوت لپاره وې، خو لومړۍ څومره بې خونده ، آن ترخه او له حماقته ډکه وه، مګر دويمه بلنه ډيره په زړه پورې وه او دميلمتوب لپاره يوه ښکلې مقدمه وه، چې له هره پلوه خوندوره وه ، د دې اصل له مخې سريزه يا مقدمه په (ليکوالۍ) کې يو غوره اصل دی.

په حقيقت کې د انشاء جوړښت يا پيل درې ډوله دی، اول يې مقدمې پيلول، دشلمې پيړۍ په ورستيو لسيزو کې دا لاره ډيرو اروپائي ليکوالو غورده کړې وه ، چې لا تر وسه هم دوام لري او لا اوس په يوويشتمه پيړۍ کې هم په ليکنو کې مقدمه نه ليکي او ډير خله دعصر ګرفتاري په ګوتو کوي ، دغه طرز فکر دهنري نثر (داستان، ناول او رومان) په ليکلو کې د پام وړ دی. له همدې امله اوس لنډې کيسې خوښوي. په تحقيقي ليکنو کې دا درسته ده. که مطلب ډير لنډ وي يا پخپله اصل مطلب جذاب وي، نو مقدمې ليکلو ته څه ضرورت نشته.

۲-له مطلب او موضوع دمخه يوه مقدمه ليکل ، دخدای بښلي استاد الفت په وينا (دايوه زړه او پخوانۍ طريقه ده او ډير ليکوال په دغه لاره تللي دي) دمقدمې ليکلو رواج پخوا دومره ډيرو ، چې شخصي او رسمي مکتوبونه او فرمانونه هم له مقدمې سره ول او آن منظموو حکايتونو به هم په يوه مقدمه شروع کيدل، ليکوالو او شاعرانو به په مقدمه ډير زور لګاوه او په دې وسيله به يې دلوستونکو توجه خپل مضمون ته را ګرځوله ، په مقدمه کې به دليکلو اسباب او علل بيانيده

او کله به له اصل مضون څخه مقدمه اوږده شوه ، اوس که څوک مقدمه هم ليکي هغسې نه وي او له پخوا وخته ډير توپير لري ، يعنې لنډې وي.
۳- دريمه طريقه داده، چې مقدمه نه ليکي، مګر مضمون او موضوع هم له سره شروع کوي،
بلکې ديوه داسې داستان بيخ يا آخر لپاره انتخابوي او وروسته له نتيجې د داستان متن ليکي ، يعنې اول يې جذابه برخه را اخلي او بيا نوره قصه تماموي، دا طريقه ډير مهارت غواړي که څوک په دغه چل ښه پوه وي او په ښه ډول يې سر ته ورسوي ډيره په زړه پورې طريقه ده، خو که په ماهرانه ډول نه وي او دچا خبره بې تناسب وي نو نتيجه يې ښه نه وي.
يوه ښه سريزه (مقدمه) بايد ښکلې وي او له موضوع سره بايد ښه ارتباط ، نږدې والی ، او مناسبت ولري، چې دلوستونکي پاملرنه اصلي مضمون ته جلب کړي.
په مقدمه کې دکار هدفونه بيانيږي ، دمتن کليدي ټکي په کې راوړل کيږي، (مقدمه دعنوان او متن ترمنځ موضوعي او شکلي پل دی).
مقدمه ، دکتاب يا اصل موضوع يا اصل پيل دی، مقدمه دموضوع يا پام وړ مطلب په برخه کې کلي طرز فکر دی ، دليکنې طرز ،شيوې لارې چارې او شکلي خواوې په ګوتو کيږي، دمثال په ډول (يو تأليفي کتاب) له څو فصلونو او برخو جوړ دی ؟ موضوعات او شکلي خوا په مقدمه کې ښوول کيږي ، لنډه دا چې مقدمه يا سريزه ليکنه دليکوالی يو غوره اصل دی، تاسو چې هر کتاب لولئ ترهرڅه دمخه سريزه لري ، دبيلګې په ډول که مورږ د اروا پوهنې په برخه کې لنډې او ګټورې خبرې وړاندې کيږي. له دې امله ، دانشاء په پيل کې مقدمه راځي، چې له هماغه پيله دلوستونکي پاملرنه نورو مطالبو ته اړوي.
ديوې موضوع (عنوان او سريزه په سوداګرۍ يا اقتصادي برخه کې داعلان او اشتهار معنا ورکوي) مقدمه يا پخه ، لنډه ، کره او خوږه وي.

ب – دمطلب پيل، متن

مخکې له دې، چې د متن (لوړې برخې) په سپړلو لاس پورې کړو، يوه لنډه (پيليزه)، چې د سريزې او متن ترمنځ معرفت را منځته کوي، پيل کړو، لکه: د (عرفان او فلسفي) په برخه کې مقاله ليکو، په مقدمه کې دواړه معرفي کړئ يو ځل بيا دواړه د (سترګو) په توګه په پيل کې ږدو، بيا دواړه په شننه او تحقيق لاس پورې کوو، دغې (سترګې) ته د مطلب پيل يا پيليزه يا مدخل وايي.

((وروسته له هغه، چې انشاء په لنډه مقدمه پيل شوه، له ځنډ پرته بايد مطلب ته ورننوځو، مطلب بايد داسې وي، چې له سريزې جدايي ونه لري، په دې معنی، چې اصلي مطلب هم بايد له سريزې ډير واټن ونه لري، د مطلب پيل هغه ورٍ دی، چې د سريزې له ښکلي ماحول څخه د متن لوړې او بکري سيمې ته ور پرانستل کيږي، متن چې لوړې ځمکې ته ويل شوی، هواری غواړی، په ادبي ليکنو کې هم د تحقيق ورٍ دی)). (۲۳: ۸۴، ۸۵)

ج – دمتن شرحه او سپړنه: دانشاء تر ټولو غوره او اساسي برخه (سپړنه يا شرحه) ده، يعنې له سريزې را وروسته بايد مطلب (متن) ته ورشو.

لکه چې متن د ځمکې هغې لوړې برخې ته وايي، چې او به نه ورسيږي، همدغسې په عملي، ادبي او څيړنيزو علومو کې هم (متن) او (موضوع) د محقق له خوا سپړنه غواړي او په هوارۍ بدليږي، تر څو لوړه ځمکه هواره نشي او او به ورته ونه رسيږي حاصل نه کوي، همدارنګه که يو متن – حلاجي او راونه سپړل شي، لوستونکی د موضوع حل نشي ترلاسه کولای، تحقيق، محقق کول او برجسته کول دي، بايد د هر متن څيړل يو هدف ولري او ورسره نور څيړنيز صفتونه ولري، د اروا ښاد کانديد اکاډميسين استاد محمد صديق روهي په وينا: ((د څېړنې د موضوع هدف له ارزښتونو سره اړه لري، دا د ليکوال کار دی، چې د کوم هدف

لپاره خيږنه کوي...څيړنه کې بايد نوی توب او ابتکار وي.... دڅيړنې موضوع بايد څرګنده او محدوده وي.... دڅيړنې موضوع بايد دڅيړنې وړ وي او ...)). (۱۵:)
په متن کې موضوع داسې څيړل کيږي ، چې لوستونکي ته حل په لاس ورکوي ، هرمتن يو لړ ستونزې لري، چې دڅيړونکي له خوا ورته دحل لارې پيدا کيږي، په مقاله کې متن تر ټولو مهمه مثال دی، لکه په کرونده کې، چې داصلي پټی وي (قلبه کول) اهميت لري ، نورې حايشې يې هم ورسره حلالې شي ، په ادبي او علمي څيړنو او مقالو کې متن او دهغه څيړل او را وسپړل ډير اهميت لري.
متن ديوې اساسي موضوع جوړوي، هغه وخت موږ داساسي موضوع په برخه کې پوره معلومات ترلاسه کولای شو ، چې وڅيړل شي.
متن ؛ دمقالې دعنوان اهدافو ته د بستر مثال لري هغه وخت يوه مقاله بريالیتوب پيدا کوي، چې متن کې عنوان ته ځواب وويل شي .
متن دانشاء تر ټولو غوره او اساسي برخه (سپړنه يا شرحه) ده ، يعني له سريزې را وروسته بايد مطلب (متن) وکتل شي، متن ، دموضوع د حل کلي ده ، يعني له سريزې را وروسته هغه څه، چې زموږ مطلب او غوښتنه وي ، بايد شرح کړو ، د شرحې او سپړلو پرځای کولای شو داوږدولو (پاللو ، تشريح کولو) کلمه وکاروو ، ځکه انشاء ليکنې بنسټ وربانديې استوار دي.
هغه شی، چې موږ غواړو په يوه ټاکلې موضوع کې وليکو دمقالې د (پاللو يا پراخولو) په برخه کې شکل پيدا کوي او هغه څوک، چې انشاء ليکي ورته بويه دمتن په پوره سپړلو مهارت پيدا کړي متن ، د مقالې اساسي موضوع ده ، چې شکلي او مغنايي جوړښت رانغاړي ، ځکه يې څيړل او سپړل پوره مهارت غواړي.

د- پایله (نتیجه) :

په هره مقاله او بیا یوه متن کې هدفونه پراته وي ، چې په متن کې را سپړل کیږي، له دغو هدفونو څخه برجسته او غوره تصویر اخیستنه د یو څېړنیزکار نتیجه جوړوي.

کله چې د مقالې (انشاء) نورې برخې پای ته ورسیږي باید له انشاء نه نتیجه ګیري یا اخیستنه هم وشي ، نتیجه د مقالې نچوړ او لنډیز دي، هغه لنډیز، چې لوستونکی د کتاب یا مقالې په ټولنیز (کلي) ماهیت پوه شي، نتیجه، د خپل علمي او ادبي کار په کیفیت او ښایستونو نور پوهول دي، دويکتورهوګو خبره ، چې (له مقدمې نه نتیجه ښایسته وي ، ځکه د موضوع حل په لاس ورکوي) .

نتیجه ، د علمي کار د برجسته ټکو بیا برجسته کول دي ، د ارزښتونو را نغاړل دي ، د لیکوال د طرز تفکر د هویت څلول دي ، د ټولې مقالې ښایستونه په موټې کې ځای کول دي، لنډیز وړاندې کول دي ، هغه لنډیز چې آن په ارقامو هم ښوول کیږي، نتیجه د هر علمي او ادبي اثر په پای کې د لیکوال له خوا عمومي شعور وړاندې کول دي.

۷- دانشاء په لیکلو کې مهم رغانیز توکې:

هره لیکنه او بیا انشاء یوچوکاټ لري او له دې سره (جوړښتي یا رغاونیزې) توکي او اساسونه لري، که اسکلیت دیوې مقالې فزیکي برخې جوړوي ، خو رغانیزو توکي منځپانګه هم رانغاړي، دغه رغانیزو توکي د مقالې ښکلا زیاتوي د دې لپاره ، چې د انشاء څلور برخې (عنوان ، سریزه ، شرحه ؛ سپړنه او نتیجه) مو ښه پیژندلي وي ، باید په دې برخه کې یو مثال راوړو ، مثلاً: د انشاء یا یوې لیکنې موضوع زیار او کوښښ وي باید لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو :

۱- موضوع باید ښه کره کړو ، د موضوع کره کول د چا خبره د موضوع غوره کول دي، بیا عنوان ورکول او په پیل کې د سریزې راوړل ضروري دي، زموږ مطلب

دلته د (زيار) په برخه کې سريزه وړاندې کول دي، په تيرو وختونو کې خلکو چنداني کار او کوښښ نه کاوه، خو بشري ټولنې، چې په هر مناسبت وي، پرمختګ يې وکړ، خلک وپوهيدل، چې بايد هڅه او هاند وکړو څو په ژوند کې بريالي شو.

۲- وروسته له هغه مطلب داسې پيلوو: که د ټولنې هيڅ غړی په کار بوخت نشي او په ژوند کې هڅه ونکړي، د ژوند څرخونه له کاره لويږي...

۳- وروسته په شرحه او سپړنه پيل کوو: هغه کته، چې له کار او زيار څخه خلکو ته رسيږي کولای شي د لوږې، فقرمخه ونيسي، خپلې اړتياوې پوره کړي او پانګه ترلاسه کړي او آن ويارونه يې په برخه کړي.

۴- په پای کې نتيجه اخلو چې: د دې اصولو له مخې موږ او تاسو دنده لرو، چې کار وکړو او له هيڅ کار څخه مخه ونه کړځو.

۵- ماخذونه: که اړتياوې نو د نومورې مقالې ماخذونه هم وښيو، خو څېړنيزې مقالې به هرومرو ماخذونه نه لري. نه په نورو کې....

ماخذونه له بيلابيلو منابعو اخيستل کيږي، لکه: ولس، مرکې، سايټونه، مجلې، او کتابتونونه، خو له ټولو کتابي ماخذونه معتبردي.

۸– د درنې يا ستونزورې انشاء ليکنې علتونه:

درنه ليکنه په منځنيو پيړيو کې يو دود وه، اوس هم ځينې فضل فروشه ليکوال، چې له فني ليکنې سره آشنا او بلد نه وي، درنې او ستونزورې ليکنې کوي.

په څو را وروستيو لسيزو کې، چې دولتي حق الزحمه ورکول کيدې، له بده مرغه ځينو درنو ليکوالانو د اقتصادي ستونزو د درلودلو له امله اوږدې او درنې ليکنې کولې، همدارنګه په ځينو سيمينارونو کې، چې د مختلفو ليکوالو له خوا پريوه

يا دوه موضوعګانو مقالې ليکل کيږي او ليکل کوي ، غواړي په لوی لاس درنې ليکنې وکړي او دچا خبره ځان له نورو ډير لوی وښيي.
خپلو مقالو ته لوی لوی ، غير تحقيقي عنوانونه ورکوي ، په تيره په پښتو او فارسي ژبو کې داسې کلمې کاروي ، چې د ټولو لپاره دپوهې وړ نه وي ، له بلې خوا نومورو مقالو ته لکه دتيرو په څير لويې لويې سريزې ورکوي او دچا خبره ټوله مقاله په سريزه کې تشريح کوي.
په متن کې يو ځل بيا د سريزې اړوندې کلمې کاروي، په متن کې موضوع پداسې کلمو نغاړي، چې آن د ليکوالو لپاره د هضم وړ نه وي ، عادي خلک خو پرځای پرېږده.
په متن کې موضوع په ساده کلمو کې نه بيانوي ، که نورو منابعو څخه ګټه اخلي او يا ترجمه کوي ، د دې پرځای، چې خپله ليکنه وربانديې غني کړي، لا يې له ستونزو او کلمو او جملو پرسوي.
ماخذونه ښکاره نه ليکي او په دې ډول د امانتدارۍ اصل به ليکنه کې نه مراعتوي ، ډير ځله اقتباس کوي او هغه هم د ځان ويا ړ بولي ، ليکنې ته پايله نه ورکوي، چې خلک په لنډ ډول د مقالې او ليکنې په کيفيت ښه وپوهيږي.
په پای کې ماخذونه ليکنې له اصولو سره نه ليکي ، ترټولو مهمه مساله دا ده، چې په علمي او څيړنيزو مقالو کې لهجوي ځانګړنو او د کلمو کارونې ته ډير ارزښت ورکوي.
دلته زموږ مطلب دا دی، چې وپوښتو ولې ځينې خلک د ښکلو او ساده مطالبو پرځای په انشاء کې ستونزورې کلمې ، عبارتونه او اصطلاحات کاروي او دا کار يې ولې خو ښيږي ؟
ما په عملي ډول له يو چا وپوښتل ولې معلوماتي مقاله دومره درنه ليکي ؟ د نوموړي ځواب دا وو ، چې زه مسلکي او پروفيشنل ليکنه کوم ، زما ليکنه د هر چا لپاره نه ده، نو نثر بيا بيا ولې سخت ليکي ، ځواب يې دا وو، زما نثر هم د

پوهو خلکو لپاره دي. دا درسته ده، چې کلمې، عبارتونه ، اصطلاحات ، متلونه ،شعرونه او نورې وجيزې ليکنه ښکلې کوي، خو په هغه وخت کې چې په ليکنه پورې اړوند وي ، کلمې او موضوعګانې راوړول او په ساده ډول بيانول دليکنې ښکلا زياتوي.

ددرنې ليکنې په برخه کې بايد دغو ټکو ته هم اشاره وکړو :

اول- ځان ښوونه (فضل فروشي) :

ځينې خلک داسې فکر کوي، چې کله يوه انشاء ليکي ، بايد له داسې لغتونو او اصطلاحاتو څخه ګټه واخلي، چې نورې ترې نه کوي او په دې ډول خپل ځان لوړ وښيي ، يا په لوی لاس پردي کلمې او اصطلاحات کاروي ، لکه: (غواصي مې وکړه) بايد (ومې لمبل) وليکي ، دنا توان او بيوزله پرځای (لاعلاج) او نورې کلمې کارو‌و.

همدارنګه هغه اصطلاحګانې او لغتونه، چې پخوا په انشاء کې مروج وه ، اوس يې راوړو ، د بيلګې په ډول د لرغوني دورې (زلما) دځلميو يا (اوجاړ) د (ويجاړ) (ايواد) د (هيواد) اويا په لوی لاس دساده نثر پرځای متکلف نثر کارو‌و ، په دې ډول نورو ته داسې څرګنده کړو ، چې زه خو ګوا کې پياوړی ليکوال يم.

دويم. دپخوانيو آثارو اغيز:

پدې برخه کې بايد څرګنده کړو ، چې ځينو د پخوانيو خلکو اثار لوستي وي او دهغوی تر اغيزې لاندې راغلی وي ، کله چې انشاء وليکي، نو بيواکه او په نا ببره ډول هغه کلمې او اصطلاحات ورياديږي ، مثلاً :(زما په پام کې داسې و ، چې په دې حساس پړاو کې داسې حساس کار وکړم ، داسې مظبوط ګامونه پورته کړم ، څو د (وږو) درمند ودروم.)

داسبک ګورو ، چې په پخوانيو وختونو پورې اړوند دي ، د پخوا آثار په خپل وخت کې د پام وړ و ، او آن شهکار ګڼل کيده، خو اوس نشو کولای هغسې ليکنې

وکړو، لکه زموږ کالیو، خوراک او ژوند ډول له نورو سره توپیرپیدا کړي، زموږ لیکنو او ویناوو هم توپیر موندلی دی.

دریېم، د نورو مطالبو زده کول:
ځینې خلک کله چې لیکنه کوي په یو ډول نه یو ډول هغه کلمې، اصطلاحات او جملې په انشاء کې کاروي، چې له نورو یې زده کړې وي، یا په بله وینا هغوی په خپلو لیکنو کې د شاهد په توګه راولي، هغه څه چې دوی لیکي په انشاء کې یو لاس او یو ډول ندي، هغوی څو لارې او سبکونه غوره کړي دي.

یادونه:
لومړی لازمه ده، موږ یا بل لیکوال کوم ډول لیکنه کوو؟ اخباري، ذوقي، کوچنیو مجلو ته او یا غټې تحقیقي لیکنې؟ که څوک ذوق لري لیکوال شي او دلیکوالۍ بافرهنګه مسلک سره یو ځای ژوند وکړي، ورته بویه، چې د ښو او نامتو لیکوال هر ډول لیکنې ولولي.
اخبار، مجلې، فیچرونه او په پای کې لویې او خېړنیزې مقالې، نو دا د دې معنی نه لري، چې په لیکنې کې په ډېرو لارو لاړ شي، لازمه ده یو سبک وڅارو (تعقیب) یې کړو، ځکه یو سبک دلیکوال دفکري مهارت په پیاوړي کولو کې ستر ارزښت لري، د دوو لارو تعقیبول د لیکوال فکري قوت کمزوری کوي، خو مطالعه یې بده خبره نده، کله چې لیکوال د لیکنې په فني ډګر کې مهارتونه ترلاسه کړئ، بیا کولای شي، هره لاره او سبک چې خاري، قدرت یې لري.
دویم: له ځان لوړ ښودنې او فضل فروشۍ څخه ډډه کړي، البته په (هنري او ذوقي) لیکنو کې د پیچلتیا د مهارت له مخې کولای شي، طبعه آزمایي وکړي، خو (که هر ډول لیکنه صراحت ولري، لوستونکي یې خوښوي) په لیکنه کې د سختو او ستونزورو کلمو او جملو کارول، نه یوازې دا چې د موضوع د سپړلو په برخه کې د

ليکوال فکري او فني مهارت کمزوري کوي ، بلکې سبکي استقامت يې هم ټکنی کولای شي، ساده ګي دليکنې پياوړتيا ده ، خو په دې شرط چې د بلاغت ، صراحت او سلاست ښيګنې او صنعتونه ورکې کاريدلي وي او داکار ذوقي او تحقيقي ليکنو کې هم مراعاتيدلی شي.

درېيم: دا چې ليکوال خپل هدف په لنډو ټکو او عباراتو کې ټولنې او خلکو ته وړاندې کړي.

دلنډې ليکنې لپاره تر ټولو غوره دليل ديو متن آسانه او ساده لوستل دي او فيروزان يو ايراني ليکوال پوښتي (کوم لاملونه موجود دي ، چې يو متن له بله آسانه او ستونزمن وي؟ هغه دې پوښتنې ته دا ځواب وندلي دي: (په متن کې د اوږدو جملو کارول پخپله متن دلوستونکي لپاره ستونزمنوي) .

يوه ښايسته او په زړه پورې ليکنه لنډه خو با مفهومه وي.

څلورم: لازمه ده په انشاء کې او يا بله هره ليکنه کې له تکراري کلمو مخنيوی وکړو، په مخامخ او ساده خبرو کې يا ليکنو کې مو ډير اوريدلي او يا ليدلي چې (ګرانه وروره !) (رښتيا وايي !) همدارېښتيا او (راستي) ده ، چې سړی يو ځای ته رسوي، د رښتيا په هکله بايد ووايم ، چې سړی له دروغو ساتي، په رښتيا ويلو کې نيکمرغه کيږو ، خدای د ما له دروغو وساتي.

مثلاً که دکار او زيار په برخه کې کوم څه ليکو نو هماغه تکراري خبرې ليکو ، دلته زموږ موخه دا ده ، چې په ليکنې کې (انشاء) تقليد کول ، دفکر کمزوري کولو معنی لري.

پنځم: د ساده ليکنې منطق علمي بڼه ولري.

په ورځينيو خبرو کې هر څوک کولای شي په دوه ډوله يوه جمله ووايي: دمثال په ډول يو وايي :(ډوډۍ ته مې زړه نه کيږي) خو هغه يا بل څوک دا جمله داسې هم ويلي شي، دې ډوډۍ ته مې کوم احساس نه شته.

که غورو کړو ، پورته دواړه جملې يو مفهوم ورکوي ، خو لومړی ساده او دويمه جمله ستونزمنه ده.
په انشاء کې هم حالت همدا سې دی، يعني کولای شو ، جمله ساده، بې تکليفه او عام فهمه وليکو ، يا دا چې درنه ، له ذهني درکه لرې او بې معنی....
د طبعي علومو په مجله کې، چې لوستي و ، (يخ منقبض او اوبلن جسم دی او هغه جامدي اوبه دي ، چې د برودت د غلبې له امله يا په بله وينا ، د حرارت د سلبيدو په واسطه ، له مجاورې يا ګاونډې هوا لاس ته راځي، مايع جسم په منقبض او جامد بدليږي.)
پورته جملې ته که لږ ځير شو څومره ستونزورې او درنې دي، رينښتيا خبره دا ده، چې اوبه د پورته سختو خبرو له امله نه کلکيږي ، بلکې دا ستونزمنې د سرې پاملرنه جلبوي هماغه جمله په ساده ډول ليکو :(اوبه د حرارت په کمو درجو کې په يخ بدليږي) د ساده ليکنې او ساده خبرو په برخه کې يو طنز راوړو : (په پخوا زمانو کې يو کليوال سړی ، ښارته په خره د خرخولو لپاره خس (بوټي) راوړی وه ، د ديني علمو يو شاګرد هغه وليده ، هغه ته ورغی ، لاندې باندې يې ده ، د ده خره او بوټو ته وکتل او ور وړاندې شو ورته يې وويل :(د غه خطب (خس) ، مرتب (برابر شوي)، په اسود اللون حمار (تور رنګې خره) باندې بار کړی ، په دې معرض (ځای) کې په څو بيع شرعي پلوري ؟) کليوال چې د طالب العلم دا خبرې واوريدې، نو هيڅ ورباندې پوه نه شو ، هلک ته يې مخ ور واړاوه او ورته يې وويل : که غواړې خس واخلې، د غه بار په لسو روپو پلورم او که غواړې دعا او وظيفه وکړې، نو هغه جمات ته لاړ شه، وګورئ د طالب العلم جملې د ساده کليوال لپاره څومره سختې وي، کولای شوای چې وو ايي د غه خس په څو روپې پلوري ؟
له پورته مثالونو څخه دا نتيجه اخلو ، چې په انشا کې د اوږدو ، درنو ، عجيب او غريبو کليمو کارول زموږ د خبرو او انشاء ليکلو په برخه کې ستونزې نه کموي بلکې زياتوي يې ، (خلک او موږ هغه په يو مطلب ، په يوه ليکنه او انشاء ښه

پوهيدلای شو ، چې ساده يې وليکو او خلک ترې مطلب واخلي، بايد هره ليکنه لنډه، ساده او خوږه وي او د کليمو تکرار په کې نه وي.) (۳۴: ۲۸)
هره انشاء که وړه يا غټه ، ساده يا هنري او يا بل هر ډول وي د کلام ساده ګي او صراحت يې ښکلا زياتوي ، آن په نظم کې ، لکه:
الهي د خپل حبيب له برکته   دا ساده انشاء رنګينه د رحمان کړې
يا :
په سورو لاسو راته شراب راکوي   لکه ګلاب راته ګلاب راکوي....

۹– په انشاء کې د بهرنيو کلمو د کاروني اړتياوې:

معاصر ليکوال او دليکوالۍ ډګر ډير پراخ شوي او رانغاړلي يا نغښتل شوې لمنې ته ورته نه دي.
بهرنۍ کلمې يوازې په پښتو ژبه کې نه کارول کيږي ، بلکې د نړۍ په ټولو ژبو کې کارول کيږي، آن زموږ د منځينی يا کلاسيکې دورې شاعري د دې لپاره په زړه پورې وه او ده ، چې شعر او نثر يې له بهرنيو ښکلو کليمو مالا مال کړی و.
دهغو بهرنيو کليمو کارول دخپلې ژبې په انشاء کې ښې نه لګيږي، چې ډيرې مبتذلې او بې ځايه وي ، لکه ډايرک ورشه ، خو که ووايو نيغ ورشه !، د (ډايرک) دکلمې په راوړلو مو ژبه غني نه کړه ، بلکې دخپلې ژبې يوه ښايسته او مروجه کلمه مو د خبرو او جملو له بهيره ګنج ته کړه، بهرنۍ کليمې په يوې انشاء کې هغه مهال ليدل کيږي، چې د ليکوال په ژبه د نورو ژبو اغيز پرې وتلی وي ، په پښتو ژبه د دري ، عربي ، ترکي ، اردو ، انګليسي او نورو ژبو اغيز لرلی او ډير پريوتلی دی، پښتو ليکونکي ناچاره دي کله نا کله دغه کليمې په انشاء کې وکاروي ، دلته زموږ اصلي موخه دا ده ، ويوښتو ترکوم ځايه په انشاء کې له بهرنيو کليمو څخه مخنيوی کولای شو ؟

۱- نړيوالې کلمې: که موږ وغواړو يا ونه غواړو ځينې کلمې زموږ ژبې ته له بهرنيو ژبو د ټولنيزو اړتيا له مخې راځي ، لکه: راديو تلويزون ، کمپيوټر ، انټرنيټ او داوسني تکنالوژۍ نورې کلمې....
پورته کلمې د ډاکټر په نسخه، دوا(درمل) او ټولو برخو کې تر سترګو کيږي.
دا وروسته ده ، چې موږ بايد تر وسې پورې د خپلې ژبې کره جملې وکارو او يا د نويو کلمو (نيولوګيزم د قانون له مخې کلمې جوړې کړو ، خو کلتوري ژبې ژبني قوانين دا حکم کوي ، چې (خپلې ژبې ته له نورو ژبو نوې راغلې کلمې په خپل حال وليکو...)
لکه: کمپيوټر (ټول کمال) ، تلويزون –لروين او ....
نن سبا دهېوادونو تر منځ دومره اړيکې پراخه شوي ، چې نړۍ د يو کلي په څير شوې ، کلي کې هم هرڅه خپل رنګ او خپل نوم لري ، مګر د اوسنۍ ژبپوهنې حکم دا دی ، چې دهرې ژبې کلمه په خپل حال وليکئ ، خو بايد معادله کلمه يې ولرئ.
۲- ګډې کلمې ، هغه شريک مال ته ورته دي، چې دټولو لپاره يو نوم لري، په انشاء کې د ګډو کلمو مخ نيول پرځای خبره نه ده لکه: کميس ، کرتۍ، شال ، پراټې... خو کله چې دځينو کلمو لپاره په خپله ژبه کې کلمې ولرو لازمه نده ، چې پردۍ کلمې په انشاء کې وکاروو ، ځکه زموږ خپلې کلمې په خپله ژبه کې لاس په لاس او خوله په خوله کارول کيږي ، لکه: روغتون يا بعضي (ځينې) ، بيګانه (پردۍ) ، زما مرزي (زما زړه) او ....
ځينې ليکوال داسې هم شته ، چې په خپله ليکنه کې په لوی لاس غربي، انګريزي، دري، اردو او دنورو ژبو کلمې راوړي.
همدارنګه يو شمير نور هم په دې باوردي ، بايد ژبه دومره سوچه کړای شي، چې د نورو ژبو څرک هم ورکې نه وي ، دا کار تر کومې پولې او بريده شونې ښکاري او دی ؟ خپله ژبه سوچه کول او غني کول يوه معنی لري او ځنډې ته کول(انزوا) بله ،

په دې کار به موله يوې خوا خپله ژبه سوچه کړي او ژغورلې نه وي بلکې خپله ژبه به مو له نورو ژبو لرې کړې هم وي.

هغه کلمې په خپله ژبه او ليکنه کې بايد له نورو ژبو راواخلو او ويې کارو ، چې د ژوند اړتيا مو ورباندې لرې کيږي او د آخرت ثورې او لارې ګرځي ، لکه قرآن مجيد او ....

کيداى شي په انشاء کې د شاهد يا بيلګې په توګه ځينې پردۍ کلمې لکه شعر ، متل او ...وکاروو بايد داسې ونه انګيرو که مو په خپله ليکنه (انشاء) کې د يو شاعر شعر ، يا متل او يا د يوه پردي پاخه ليکوال ليکنه راوړه ، نو داهم (غلا) ګڼل کيږي.

کله د ليکنې غوښتنه وي ، چې د نورو مطلبونه په ځانګړې توګه د مشهور و شاعرانو شعرونه ، دليکوالو ليکنې ، متلونه ، پخې خبرې د خپلې ليکنې دلامعتبرکېدو او پاخه کېدو لپاره راوړو او په دې ډول له خپلې انشاء يوه خوږه ليکنه جوړه کړو .

هو ، داخبره بايد په يادولرو ، که چيرې مو په خپله ليکنه کې کوم متل، شعر، وينا او وجيزه وکاروله بايد په پوره امانتدارۍ سره يې وکاروو ، ځکه هغه څه چې د نورو څخه په خپله ژبه او ليکنه کې را اخلو د (شاهد) مثال ورکوي او شاهد بايد اصل وي ، نه مسخه ، پدغه برخه کې بايد لاندې ټکوته پاملرنه وکړو :

۱- که يو مطلب يا شعر را اخلو بايد کټ مټ يې را واخلو .

۲- د تل لپاره په ليکنه کې داکار ونه کړو ، کله کله يې ترسره کړو .

۳- د امکان په صورت کې د يو شعر د خښتن نوم مخکې له مخکې وليکو .

۴- کله د يو شعر روح هم راوړو .

۵- هڅه وکړو يا هڅه وکړئ ستاسو دليکنې او هغه اثر ترمنځ چې له نورو يې را نقلوو تناسب موجود وي ، يوازې دليکنې د ښکلا لپاره رانه شي ، بلکې له انشاء سره هم آهنګي ولري.

۹- په انشاء یا هنري لیکنو کې نورو ژبو د متلونو ، وجیزو ، شعرونو او ښایسته متلونو د ځینو برخوراوړل ډیر اړین دي ، لکه د آلماني ژبې متل :(کار دانه دی ، چې پیل یې کړو ، بلکې دا دی ، چې په ښه ډول یې پای ته ورسوو.)

۱۰ – په انشاء کې له موضوع وتل :

په هر کار کې پوره بوختیدل، ژورتیا او موضوع ته ورننوتل ، نیمه موضوع حل کیدل دي.

(تمرکز) د لیکوالۍ او انشاء یو زرین اصل دی ، هغه لیکوال په خپله لیکنه کې پوره بریالی وي ، چې په لیکنه کې تمرکز کوي ، موضوع حلاجی کوي او را سپړي یې ، په انشاء کې له موضوع وتل د عدم تمرکز او ژورتیا نتیجه ده ، نوښتګره لیکوالي د متمرکزي لیکوالۍ ثمره ده.

تمرکز نه یوازې په لیکوالۍ، بلکې په ټول ژوند کې ضروري شی دی ، تمرکز او عدم تمرکز د اروا پوهني علمي موضوع جوړوي ، (تمرکز عمیق) د الاوایر او جمیز آلن یو غنیمت اروا پوهنیز اثر دی، چې موږ په خپل ټولنیز ژوند کې ټولو کارونو ته پوره متوجه کوي ، نه یوازې مو کارونو ته متوجه کوي ، بلکې وایي ، که غواړو دیو کار په ښه ترسره کولو پوره بریالي شئ، نو په هغه کار کې پوره تمرکز وکړئ ، خپل فکر یوه کار ته را ټولول پوره بریالیتوب دی ، لکه، چې (دوه هندوانې په یوه لاس کې نه نیول کیږي ، یو فکر هم دوه ځایه نشي تقسیمیدلای.)

په لیکوالۍ کې له موضوع وتل دا معنا لري ، چې انشاء لیکونکی جامع الکمالات دی ، بلکې فکر یې په واک کې نه دی (په یوه موضوع کې تمرکز او له هغې موضوع سره مینه کول نه یوازې د موضوع د ښه حل لامل دی ، بلکې د لیکوال او د کارکوونکي د شهرت سبب هم ګرځي.) (**۵**: ۱۰۳)

ليکوال بايد پوه شي ، چې د (انشاء موضوع) يوه ده ، يعنې هغه مطلب او سرليک ، چې بايد په هغه باندې بحث وکړو او ياپې وليکو ، د تل لپاره بايد يوه موضوع د ليکوال د پاملرنې وړ وي.

ځينې ليکوال په يوه موضوع کې د مطلب او مطالبو د ليکلو لپاره له ټولو شيانو خبرې کوي، پرته له دې، چې يو څه يې غوښتنه وي ! يعنې انشاء ته دومره شاخونه او پنجې ورکوي ، چې اصلي موضوع له ياده وځي.

يو تن محصل د جمعې په ورځ د ګرځيدلو ، په برخه کې ليکلي و: د جمعې ورځ ،د رخصتۍ ورځ ده ، په دې ورځ ټول خلک خپل کار پريږدي ، ځان وينځي او ګرځي په دې ورځ که ادارو ته ورشو له يوې مخې تړلې وي او که مغازو ته هم ځو ، نو تړلي وي.

د جمعې ورځ د دې لپاره ده ، چې موږ له شپږو ورځو وروسته خپله ستړيا لرې کړو.

د جمعې ورځ د دې لپاره ده ، چې موږ له شپږو ورځو وروسته خپله ستړيا لرې کړو .

ميرزا خان له ډيرو کلونو وروسته هېواد ته راستون شو ، پرون يې زه کور ته پوښتنې ته ورغلم ، د مسافر ، بندي او ناروغ احوال اخيستل ښه کار دی ، زموږ نور دوستان هم په بهر کې دي ، خدای (ج) دې راولي !!

که پورته ليکنه وګورو دوه شيان او دوه کيسې پکې ګورو ، دا درسته ده ، چې پيغام لري ، پند او نصيحت خلکو ته کوي ، خو په کيسه کې کيسه کوي ، دا سې ښکاري، نوموړی ليکوال محصل په نوموړي موضوع کې ښه تمرکز نه کوي.

ليکوال له موضوع وځي ، دا د انشاء ستره نيمګړتيا ده ، چې نور محصلان د غې خبرې ته (ليکنې) ته چندان توجه نه کوي.

نوموړی په کيسه کې بله کيسه راشروع کوي او بيا اولي موضوع ته ځي، لکه حضرت يوسف (ع) له ويرې پښې وهلې (ترکيده) ، له خلکو او پلاره لرې د مرګ په کومې (ځاه) کې يوازې د خدای (ج) فضل ته سترګې په لاره وه، د خدای (ج)

دوستان تل سختې وينې، د آزمېښت په سين لاهو کوي ، د وخت دا غونه تل په ځان زغمي.
هغه څه، چې يو محصل او يا نور له اصلي موضوع لرې کوي ډير دي ، خو لږ شمير يې دلته راوړو:
۱- زده کوونکی فکر کوي ، چې ښوونکی زما ليکنه تر پايه نه لولي او همدغسې نمرې را کوي.
۲- د دې لپاره، چې زده کوونکی تل د نمرو لپاره کارکوي ، نو د نويو کلمو او تخليق په برخه کې ډير فکر نه کوي، بايد هڅه وکړو دهغو مطلبونو په برخه کې چې غواړو څه وليکو ، درست فکر وکړو.
۳- زده کوونکی مينه لري هغه څه ، له نورو اوريدلي يا ليدلي وي، په انشاء کې وکاروي ، دا ډول کليمې کارول د تخليق مخه نيسي ، لنډه دا چې په انشاء کې له موضوع ونه وځو په يوه موضوع فکر کول او بيا ليکل دليکوال برياليتوب او دانشاء ښيرازي ده.

۱۱- دانشاء دپرمختګ لپاره نوښتي لارې:
دليکوالۍ او انشاء د پرمختګ او ښيرازۍ عوامل د ليکوال په مستقلانه فکر انکشاف او پرمختګ پورې اړه لري، څومره چې ليکوال عاطفي فکر کوي او په خپل مسلک کې مسلکي پرمختيا ترلاسه کوي ، په هماغه اندازه ليکوالي او انشاء ورسره غوړيږي ، دنړۍ سترليکوال ماکسيم ګورکي په خپل اثر (دادبيا تو هدف) کې ليکي :(ليکوالي او په مجموع کې ادبيات د (ګل) او (ماشوم) په څير وي ، څومره چې ورنږدې کيږي، يعنې مينه ورسره کوي ، په هماغه اندازه غوړيږي او څومره، چې ځان ترې لرې کوي ګل مړاوي کيږي او ماشوم د کمزورۍ خوا ته ځي).
(۲۷: ۷۹)

دانشاء اوليکوالۍ دپرمختګ لاملونه ډير دي. کله چې وغواړو دنيمګړتياوو مخه ونيسو ، بايد لاندي ټکو ته پاملرنه وکړو :

۱- تقليد ونه کړو ، ميترلنګ وايې، هر انسان مقلد دی ، خو که مقلد دومره په تقليد کې ډوب شو ، چې ځان هير کړي ، نه يوازی يې پيښې کړي ، بلکې د اصل شي ريښې يې هم وچې کړي دي.

په انشاء کې د نورو په خط او پل قدم اخيستل کله دپرمختګ اوکله هم د ورکاوي لامل ګرځي ، هڅه وکړو په ليکوالۍ کې يو سبک تعقيب کړو ، خو په سبک کې ورک نه شو ، کوشش وکړو په خپله ليکنه کې ، کټ مټ د نورو پرلار ورنه شو او يا د بل چا خبرې ، شعر او فکر له يوه سره په خپله انشاء کې ونه کاروو. که چيرې يو په زړه پورې مطلب هم زموږ لاسته راځي بايد د هغې سبک ونه پالو ، بايد ځانته سبک وټاکو ، دنورو سبک تعقيبول ، خپله لاره ورکول دي ، که څه هم چې (مخکني د وروستيو پل وي) موږ بايد ځانته پخواني پلونه ونه نړوو ، بلکې هغه پياوړي يې کړو او نوي پلونه آباد کړو ، دا به د موفقيت لاره وي.

۲- ځان کم مه ګڼئ ، د اروا پوهنې د علم له مخې (ځان کم ګڼل او له حده زيات لوړ ګڼل دواړه د بېرته پاتې والي او انزوا ګوښې توب) لامل ګرځي.

په ټولنيز ژوند کې ډير خلک د نورو د پرمختګ علتونه بيانوي ، خو ځانته د ترقۍ او ښيرازۍ لاره نشي ټاکلای ، همدا شان دليکوالۍ او انشاء ډګر هم در واخله ، که موږ ټوله ورځ د نورو ليکنې لولو او د هغو د پرمختګ عوامل بيانوو او يا ځان د نورو د پښو خاورې بولو ، نو نه يوازې په مسلک کې به مو پرمختګ نه وي کړی ، بلکې غړي به موهم مړه کړي وي.

ځيني خلک ، چې د ژوند په مختلفو ډګرونو کې ځان له نورو ډير لوړ او يا کم بولي ، په اجتماعي سلوک کې کمزوری او بيرته پاتې غيراجتماعي خلک وي.

امير ملک محمودي په خپل اثر (درمان اضطراب افسرده ګي) کې وايي:(دوه ډوله خلک ځان غوښتونکي او ستايونکی او له ځان بيزار د ژوند په ټولو

اجتماعي ډګرونو کې بيرته پاتې وي ، ټولنه د رښتينو امتحانونو ډګر دی د غه ډګر کې د پياوړي سلوک مصمم خاوندان پر مختګ کولای شي ....
که غواړئ تل خوشحال او سرحال و اوسئ له افسرده ګۍ ځان وساتئ. ژوند کې ډاډ ترلاسه کړئ او د متعادل شخصيت خاوندان و اوسئ. تل به مو له عقله او ارادې کار اخيستي وي ، برې او کاميابي ستاسو ملګرې وي... له ځان ستاينې ، غرور او ځان کم ښوونې ډډه وکړئ. (۳۱: ۱۷۴)
دانشاء او ادبياتو کار پر له پسې والی غواړي ، په سړه سينه کار کول ، په کار کې نه ټکنی کيدل ، صبر او استقامت او خپل کار ته ارزښت ورکول ډير وختونه د بریالیتوب لامل کیږي.
ادبپوهان نظر لري ، کله چې يوه موضوع تاسو ته سپارل کيږي که ډيره ساده او يا ستونزوره هم وي ، بايد پټه خوله ونه اوسو او يو څه وربانديې وليکو ، لکه: (خپله لاسه ، ګله لاسه) ، فکر وکړو ، مناسب عنوان ورته پيدا کړو او په دې متل وړ او مناسبه ليکنه وکړو او دا ونه وايو ، چې زه ليکنه نشم کولای او يا زما ليکنه خرابه ده !!!
د فرانسې يو ستر ليکوال (بوفون) د(خره) په برخه کې ممکن لس ځله څه ليکلي وي ، خو ځينې خلک په هيڅ برخه کې يو لنډ مطلب هم نشي ليکلی.
په ټولنيز ژوندانه او بيا ليکنه کې که يو مطلب ستاسو په نظر ډير ستونزور هم وي ، نو ورته مه تسليميږئ، ځکه هره غوټه په تدبير خلاصيږي (که غر لوړ دی په سر لار لري)يا :
مشکلی نيست که آسان نشود مرد بايد که هر آسان نشود....
ادبيات او بيا ليکوالي سخت ځانه ښکارنده (پديده) ده ، خو مره چې له قلم او ليکوالۍ سره مينه کوو، په هماغه اندازه انشاء د پرمختګ په لور ګامونه اوچتوي ، هڅه وکړو ديوې انشاء طرحه وکړو ، فکر په کار واچاوه ، له خپل فکره

کار واخلو او يو مطلب وليکلو ، څومره چې زموږ فکر رسيږي بايد يو څه وليکو (بنويس ، بنويس، بنويس =تاشوی خوش نويس)....

۳- منځينی حد په پام کې ولرو ، منځينی يا متوسط حد د وجود د سوکالی سبب کيږي، آن په اجتماعي چلند او سلوک کې متوسط حد د تعادل پوله ساتلی شي، که انسان په ټولنه کې ډير خوږ يا تريخ شي د اجتماع له سترګو لويږي او خپله هم تاوان کوي، لکه چې وايي: (مه ډير خوږيږه، چې ودې خوري او مه ډير ترخېږه چې لرې دې واچوي) نو له دې څخه معلوميږي، چې هر سړی د توان په اندازه پرمختګ کوي.

رابه شو ليکنې ته ، که ليکنه (انشاء) ډيره اوږده وي ، ممکن موږ ستړی کړي او که ډيره لنډه او څو کرښې وي ، نو موږ يې نه وايو او نه مو خوښيږي ، داسې فکر وکړئ که تاسو د ټولګي په مخکې يوه ليکنه لولئ دلو يوالي او لنډ والي په برخه کې په زړه پورې نه تماميږي ، يا دا چې يو خيرنيزه مقاله په يوه غونډه کې لولي، نو که ستاسو ليکنه اوږده وي، که هر څومره ښه تحقيقي مطلبونه مو راټول کړي وي، خلک ستړي کوي او که تحقيق مو ډېر کوچنی وي، د ليکل شوي مطلب اصلي معرفي نشي کولای، بايد داسې ليکنه وکړو ، چې اصلي هدف ور کې څرګند شي او هم خوندور ارزښت پيدا کړي. نن سبا خلک له ادبي ټوټو يا رومانونو څخه لنډه کيسه ډېره خوښوي. اوس اوس د اوږدو قصيدو ويلو وخت نه دی؛ ليکوال هغه وخت ډېر بريالی دی، چې له خپل کار او ليکنې سره تر متعالي حد او څرګندې پولې پورې مينه وکړي. له هر څه سره افراطي مينه ليکوال او هر څوک له خپل مسلک څخه زړه تورن کولای شي. (له لمخي سره پسې پښې غزول د عاقلانو کار دی.) ليکوال د ذوق له مخې تر متوسط حده کار وکړي.

قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی

پټ د درست جهان پادشاه، ظاهر ګدا يم. (عبدالرحمن)

۴- دليل او استدلال ته اهميت ورکړئ؛ **معقول دليل او استدلال د فکر د پراخيدو سبب کېږي.**

د ټولنيزو غوټو خلاصول د دليل د حکمت له مخې شوني بريښي. هغه وخت يوه اجتماعي ستونزه او ريدلاي شي، چې داړوندې پېښې په برخه کې خلک بيلابيل دليلونه راوړي، افکار وړاندې کړي، څو موضوع حل شي.

په ليکوالي کې استدلال ضروري دی. هرليکوال چې د ټولنيزې موضوع په برخه کې ليکنه کوي، که د پوهې، تميز او مسلکي استدلال له مخې وي هرومرويې انشاء په زړه پورې ده.

داسې هم پيښيږي، چې په انشاء کې د بحث په ترڅ کې د اصلي مطلب په برخه کې دلايل راوړو... په پام کې ولرو له استدلال پرته دعوا کول د لنډه فکره انسانانو کار دی.

که په انشاء کې له تاسو څوک وپوښتي، د زده کړې له دورې وروسته څه کار کوئ؟ په يوه جمله کې ځواب ورکوئ، غواړم ښوونکي شم. په دې ځواب کې د خبرې دليل وړاندې نشو کړای، داځکه دومره دليل نه غواړي. او که وو ايو چې د ډاکتر کيږم، نو بايد د دې خبرې دليل وړاندې کړئ.

لنډه دا چې د يوې علمي، ادبي تحقيقي موضوع د لا سپړلو لپاره استدلال منطقي وسيله ده. ليکنه او انشاء د منطق زيږنده ده، بايد د استدلال منطق او کنجکاوئ يې لا ښکلې کړو.

چې غوټې پسې وهي په لاس به درشي
چاويل چې په در يا ب کې ګو هـرنشته

۵- مطلبونه او کلمې مه تکراروئ؛ **په خصوصي خبرو کې د کلمو بيا بيا تکرار کراهت رامنځته کوي.**

ډېر مبلغين ښوونکي ، سياستوال، استادان او نور ممکن په خپل مسلک او کار کې زښت لايقه وي، خو د خبرو مهارت، چې ورسره نه وي ، کلمې

بيا بيا تکراروې، هيڅوک يې له درس ورکولو او خبرو کولو سره علاقه نه ښيې، ځکه ددوی خبرې تکراري وي، هرڅارنوال ښه مبلغ نه دي، کيدای شي د جومات ملا ښه مبلغ وي.

ديوه ګل له ديدنه بـــوراو مور ښو
ډيرګلونه باندې نولي چې ښيرازشي

هغه وخت زمور خبرې او ليکنه ښايسته وي، چې د کلام تازه والی او نوښتونه له ځان سره ولري. په نړې کې هيڅ شي د ښو خبرو په اندازه ښکلي نه دي؛ ښې او پرځاي خبرې د تکرار او ابتذال مخه نيسي؛ ستاسو شخصيت ستاسو کلام پورې اړه لري.

(بريان تريسي ، ديل کارنګي، جيمزآلن او دامريکي معاصر ليکوالان په دې باور دي؛ چې (د خبرې اعجاز او معجزه ترهرې بلې وسيلي غوره ده؛ که غواړو لوړ شخصيت ولرو خبرې زده کړئ)

زمونږ په عاميانه فرهنګ کې راځي (خپله ژبه هم کلا ده هم بلا ده...) کېدای شي دلته هم د ژبې مهارت هم شرط وي.

بريان تريسي باوردرلود:((په سلو کې (۹۰) ستاسو ټولنيزموفقيت په خبرو پورې اړه لري... ښې خبرې کول له ستاسو سره مرسته کوي، چې د نورو درناوی ور شي او د نورو له نظره ډير ارزښت پيدا کړئ، په معاملو کې بريالي شئ... ستاسو خبرې د کاميابۍ په لور د بريالیتوب دروازه ده.)) (۱:۱۰، د کتاب پشتی)

ښې خبرې او ښه ليکنه هغه ده، چې چې دزړه له تل څخه وي، په هغه خبرو او ليکنو کې ، چې دزړه متره وي، پياوړی او د درک وړ وي. ځکه خبره هغه ده، چې(له زړه پورته شي، او په زړه کيني.)

فيساغورث باوردرلود ، د ژبپوهني د علم له پلوه (هره کلمه د ژبې په ساختمان او جوړښت کې د خښتو ارزښت لري، لکه هره خښته ، چې د ديوار په جوړلو کې د کارور ده، د خبرو په نظام کې هره کلمه ځانته ځاى لري.)

ارنست همينګوې(١٩٧٩) ليکي:((هره کلمه چې ليکئ بايدلس کلمې په خپل ذهن کې ولرئ، غيرله هغه به لوستونکی متوجه شي، چې ستاسو کلمې او جملې وړنه دي، خو په خبروکې دهرې کلمې لپاره چې وايا ست، بايدسل کلمې پوه شي) او ذخيره ولرئ کنه ستاسو مخاطبان به متوجه شي، چې تاسو بې سنجسه غږيږي.)) (٣٧: ٧٧)

بې سوچه او بې فکره غږيدل او بيا بې فکره ليکنه (بې ګودره ګډيدل دی) که په انشاء کې مو يو مطلب راوړي اوليکلی وي، کوښښ وکړئ د مطلب ترپايه له هغه ډډه وکړئ. تکړه ليکوالان دکلمو له تکرارولو ځان ساتي. چيخوف به ويل (دکيسو په ليکلو کې د موضوع له تکراره ځان وژغورئ، لکه ګرم کالي چې موله يخ نه ژغوري، دهنري نثر رنګارنګي ستاسو ليکنه له ابتذاله لرې ساتي)

دانشاء اوليکنې ارزښت دکلام په فصاحت ، بلاغت اوصراحت کې نغښتی دی.

٢-وچه ليکنه مه کوئ؛ لکه اوبه چې دژوند اساسي ماده ده، ځمکه لمدوي اوحرکت ورکوي، همدا رنګه وچه ليکنه هم وچې ځمکې ته ورته دی او څه شی نه شنه کوي.

څومره چې شخصي ژوند کې د وچ نبات په څېر ژوند نشي کولای، همداسې وچ افکار انسان له ټولنې ګوښه کوي.

ليکوالي او انشاء دالهي نظام دټولنيز سيستم ژوندئ کړی شميرلای شو. که ليکوال اوليکوالي نه وي ، ټولنيزنظام به خلکوته په سمه توګه نه شو پيژندلای. په انشاء تېره هنري نثر کې تنوع اودکلمو هنرې بافت ليکنه له وچوالي ژغوري.

يوډول والي او وچوالي په هيڅ کارکې ښه نه وي او داکارپه ځانګړې توګه په انشاء کې کمزوري رامنځته کوي. کوښښ وکړئ ډول ډول مطلبونه اوکلمې په خپله ليکنه کې راوړئ او ښه خولاداده ، چې په انشاء کې شعر، حديث، وجيزې، اصطلاحات ، امثال او نور ښکلا صنعتونه ، لنډ حکايتونه وکاروو.

کله ناکله انشاء ته ښاخ اوپنجې ورکول ښکلا زياتوي.

حتي په خبرو کولو کې که يوډول والي وي دغونډې او مجلس په زړه پورې والی له منځه ځي. په انشاء کې ظرافت او ښکلا مقبولت رامنځته کوي، دليکنې په برخه کې نوې فضاء رامنځته کوي؛ دمثال په ډول ګل دهرچاخوښ دي، ټول يې ستايې، خودا شاعر ګلاب ته روح ورکوي.

په سرولاسوراته شراب راکوي

لکه ګلاب راتــــه ګلاب راکوي...

په انشاء کې لکه شعر (خيال)، طبيعي او سمه ايزانځورونه او تصويرونه دانشاء له وچوالی ژغوري. څومره چې ليکوال په ټولنيزو پيښو خبروي او علمې تجربې ورنه ولري او له ژوند سره مينه ولري په هماغه اندازه ښه انشاء ليکلی شي. وچوالی لکه تعصب خامۍ ته ورته دی.

۷- په ليکلو کې بيړه مه کوئ؛ وايي (تلوار او عجله د شيطان کار دي) خوددې لپاره چې ليکوالي او انشاء دعزت او ښيګڼې کار دي، نو (په ښو تلورا) هم په کار دی، يعنې دا چې يو ښه فکر درته پيدا شونو که هماغه ساعت وربا ندې ليکنه وکړئ بااحساسه به وي.

کوم کار او بيا ليکنه چې، دتلوار او عجلې له مخې شوې وي خامه وي او بيا بيا کتنو ته اړتيا لري.

دورځپاڼو ليکنې تراووه نيزو، مجلو، تحقيقي ليکنو او کتابونو خامې وي. خبرونه او ربوټونه ډير سره توپير لري، داځکه په خبرونو کې د (زمان) اصل مهم دي، خو دليکنې دمزيت له مخې خامې لري.

انشاء ډيرځله پخې، تحقيقي او هنري ليکنې وي، له همدې امله ترنورو اخباري او ذوقي ليکنو درنې او پياوړې وي.

ځينې خلک دحق الزحمې لپاره په ليکنه کې بيړه کوی او ځينې لانورد محتوا پرځای شکل او بڼې ته اهميت ورکوي، يعنې الفاظ ورته ښه ښکاري. بيړه او عجله دتفکر کمزوري رامنځته کوي او دزورتيا (دقت) قوت له سرې اخلي.

که یوه موضوع او یو مضمون یو وخت ولیکل شي، د یوې مودې لپاره پرېښودل شي او بیا مرور وربانديې ترسره شي، هغه مضمون او موضوع به ډېر ښایسته او دلوستلو وړوي.
کوم کتابونه او مجلې؛ چې د تجارت او سوداګرۍ لپاره په بېړه، تلوار او عجله سره لیکل کیږي، د معنوي او شکلي ښېګڼو له پلوه کمزوري وي. هغه انشاء او لیکنه ډېره په زړه پورې وي، چې د تفکر تومنه او قوت ولري.
اروانباد استاد ګل پاچا الفت، چې یو دراک، شعوري، پروفشنل او استاد لیکوال تیر شوی دی او له شک پرته یې د لیکوالۍ په برخه کې یو عظیم انقلاب هم رامنځته کړی، په وار وار یې یوړه موضوع لیکلې، کاغذونه یې شکولي، خو بیا یې سره غوټه کړي دي؛ له دغو خبرو نتیجو اخلو چې د قت په لیکنه کې ډېره اهمیت وړ دی.
که یو لیکوال پیدا شي، چې یو مطلب ولیکی، له بیا کتني او سمون پرته خپل مطلب، مضمون، مقاله او کتاب چاپ کړي، نو که هر څومره نامتو او وتلي لیکوال هم وي، شهرت به یې په لږ وخت کې راولویږي؛ له دې امله لیکنه او انشاء یوه دوامداره بهیر دی، چې پوره تفکر ته اړتیا لري او دا کار په بیړه نه ترسره کیږي.

۸- په مینې سره لیکنه وکړئ؛ مینه د هرې شتمنۍ سرمنزل دی، آن رب العزت په انسان او دنیا مین و، چې د انسان بشره (خیره) یې سازه کړه.

که مقصود یې د خپل مخ ننداره نه وای
د انسان جامه یې خــــــه لره کړه سازه

د دنیا د پیدا کیدو له حکمت سره الله (ج) په خپل رښتنی دوست حضرت محمد (ص) مین و، ځکه یې نود نوموړی پیدا ابینت وکړ او دنیا یې د هغه له رویه پیدا کړه... د عبدالرحمن بابا په وینا:

که صورت د محمد (ص) نه وای پیدا

پيدا کړې به خداى (ج) نه واى دادنيا
کل جهان د محمد (ص) په روى پيدا شو
محمـــــد (ص) دى د تمام جهان آبا...
نورهـــــاله د محمد (ص) و پيدا شوى
چې بـــــوى نه و د آدم او د حــوا
که رښا ده پيروي د محمد (ص) ده
ګڼه نشته په جهان بلـــــــه رښا... (۲:۳۲)

له کار سره مينه د تحميل (تپلو) او زروزياتئ مخه نيسى؛ له کار او ليکنې سره مينه دزړه قوت، دفکر طاقت او د تحرک توان زياتوي.

بايد موږ ليکنه يا انشاء په ځان تحميل نه کړو، په دې معنا که مو يوې ليکنې ته زړه نه و، نو ليکنه مه کوئ تجربو ثابته کړې له هغې ليکنې سره چې مينه نه وي، فکر د قوت دروازې ورباندې نه پرانيزي.

زيار و باسو د ښه ليکلو مينه له ځانه سره پيدا کړو. انشاء او ليکوالي هغه علمي لارې چارې دي، چې د ژوند په ټولو پړاونو کې موږ هدف ته رسولاى شي او د ژوند لاره راښيي. که هوډ ولرو، چې ليکنه د پوره مينې له مخې وکړو، په دې پوه شو، چې څومره ښه ليکنه کوو؛ د نورو هم خوښيږي او د ليکوالۍ ډګر ته راوځي.

۹- مطالعه وکړو؛ مطالعه دزده کړې د بشپړولو بياوړې وسيله ده. زده کړه له مطالعې او مطالعه بې زده کړې نشي ترسره کېدلاى. زده کړه اساس او بنسټ او مطالعه يې دوامداره ارزښت دى.

دزده کړې او مطالعې په برخه کې قرآن، احاديث او او سنۍ بشري څېړنې ښيي، چې دانساني ټولنو چورلټ او جوت پرمختګ ورپورې اړه لري.

طلب العلم على فريضته کل مسلما و مسلمته

علم په نراو ښځه فرض دی، که په چين کې هم وي، تاسويې ترلاسه کړئ. دغه احاديث او کڼ ارشادات موږ ته راښيي، چې بايد علم ترلاسه کړو او علم په مطالعه بشپړيږي.
که غواړو موږ په خپل مسلک او بيا دليکنې په ارزښتمن کارکې ډير برمختګ ، شهرت او بريا ليتوب ترلاسه کړو ، لازمه ده ډيره او په مينه مطالعه وکړو. مطالعه موږ دبرې سرمنزل ته رسولای شي.
ددې لپاره چې، په ليکنه (انشاء) کې پرمختګ وکړو، بايد ترډيرې اندازې مطالعه وکړو. مطالعه څواړخه لري، يو عمومي، دويم دمسلک اړونده مطالعه ، دريم مسلکي اوخصوصي مطالعه ! ليکوال ته لازمه ده، چې دخپلې مطالعې ساحه پراخه کړي له عمومي نيولې تر خصوصي برخو پورې مطالعه وکړي، خوپه مسلکي ډول کره مطالعه ترسره کړي.
په (آين مطالعه او يادګيري) کتاب کې مهندس نصرت ميرزاليکی: ((مطالعه دانسان دفکردرشد او پراختيا دساحې دپياوړتيا کلی ده. مطالعه دشخصيت دودې فورمولونه ته پاتې کيږي، که غواړو، ځان، مسلک اودنيا وپيژنو ، بايد مطالعه اوزده کړه وکړو ؛ داوسينی ژوندبيداره ضمير ته ورته ده؛ هره مسلکې ښکلا او پرمختګ په مطالعې پورې اړه لري.)) (۳۲: ۱۰۷)
بايد پوره مسلکي مطالعه وکړو، په تيره دمعاصرو ليکوالو او شاعرانو آثار په غورسره ولولو؛
مطالعه دذهن دروښانه کيدو وسيله ده؛ مطالعه دذهن دتيار و کوټونه دښکلې کولو په خاطردوږمومثال لري؛ مطالعه انسان ته دليکنې ذوق او قوت ورکوي.
که چيرې موږ دادبياتو اوبل مضمون په برخه کې يو ځه ليکو او په دغه برخه کې دتيرو او يا اوسنيو ليکوالو يو مضمون لولو ، نو هرمروزموږ دليکنې دلاغنا په برخه کې راسره مرسته کولای شي.

باید پاملرنه وکړو، هغه کتاب، چې په پښوا او اوس کې د خلکو د پاملرنې وړوي، هماغه کتاب موږ هم مطالعه کړو او په خپله لیکنه کې ترې الهام واخلو.
باید له کلمو نیولې ترجملو بیا د هغه اثر تربښې او محتوا ورته کلکه پاملرنه وکړو او خپله لیکنه هم غني کړو، آن د هغه کتاب نیولیک، سریزې متن، پایلې او ماخذونو ته پاملرنه وکړو او په خپله لیکنه کې ترې الهام واخلو. لنډه دا چې لیکوال ته ښايي ډیره او بیا بیا مطالعه وکړي؛ بې مطالعې لیکوالي بې چراغه په تیاره کې لاره وهل دي، هره پوهه د مطالعې محصول ده.

چې مولاره دژوندون برې ښایسته ده
بل څراغ دی د پــــوهنې نوراني ده

۱۰- دژبې د دستور و قواعد په پام کې ونیسو؛ ژبه نه یوازې د ابهام او تفهیم وسیله ده، بلکې ژبه د خلکو او ملیتونو د پایښت وسیله ده. ادبیات او بیا ټول علوم د ژبې د قواعدو له مخې ترتیب او تنظیم مومي. بې قواعدو او دستور و د ژبې هره انشاء او لیکوالي نیمګړې ده، نړۍ پیاوړي لیکوالان د ژبې د دستورونو پوه خلک وو.
د انشاء (لیکوالۍ) او ژبې نیغې اړیکې دي، باید انشاء د ژبې د دستور وله پلوه درسته او په زړه پورې وي او له بلې خوا د دې لپاره چې هره ژبه ځانته ځلا قاعده او قانون لري، نو لازمه ده د ژبې طبیعت په پام کې ونیسو.
پښتو ژبه ځانته د ژبې دستور لري، له (فنولوژي نیولې ترنحوې) پورې د ژبې په دستور کې راځي. یعنې یو لیکوال ته ښايي په کومه ژبه کې چې لیکنه کوي د هغې ژبې ټول توری، د خپلو ځانګړې، واول کانسونانټ، نیمه وال، دیفتانګ، مورفیمونه (مقید او آزاد، د هغو ډولونه نومونه، صفتونه، قیدونه، نحو، د نحوې ډولونه، جملې، د جملې ډولونه... دا د داسې نورو قواعدو باندې وپوهیږي.

ښه ده ښه ده چې په سل ژبو ګویا یې
ولې مه شه تــــه نادان د خپلې ژبې...

یا:

نـــوري ژبې زده کول که دی کمال
خپله ژبـــــه هيرول بې کمالي ده...

۱۱- جملې کره اولنډې وټاکئ؛ لنډ ليکل هم علم دی، هم هنر، دلنډې ليکنې پرمهال بايد رسا اوبې تکلفه ليکل وکړو. موږ ددې لپاره لنډه کره اوبامعنا ليکنه کوو، چې لوستونکی زموږ له خوادوړاندې شوي متن په معنا وپوهيږي. کله که يو ليکوال وغواړي ډيره معنا په لنډواو کره ټکواو کلموکې وړاندې کړي، نودبې خونده او اوږدو جملو له ليکلو ډډه کوي.

ليکوال بايد دليکنې آرونوته پاملرنه وکړي، په حقيقت کې دکلمو اوجملو په لنډون وپوهيږي اوپرځای يې وکاروي. ځنګه کولای شي ليکوال کره اولنډې جملې وليکي اويا په کره اولنډوجملوکې يو مطلب ښه وليکي اوهدف بيان کړي؛ بايد داډول انشاء لاندې ځانګړنې ولري:

۱- لنډه وي
۲- خوږه وي
۳- ساده وي

(لنده، خوږه اوساده ليکنه) ديوې ښې انشاء هويت ښکاره اوبرجسته کولای شي.
دانګليسي ژبې دبشپړ ګرامر ليکوال (احمدحسين مديرى) لنډه او کره ليکنه دمطلب ښه هظمول اوداړينو کلمو ليکل بولي، چې لوستونکي وکولای شي دنااړينو کلمو پرځای زر مطلب ترلاسه کړي. لنډه ليکنه فنی ليکنه ده: دغه کارپه ادبياتو اوژورناليزم کې دپام وړدی، خوپه ژورناليزم کې خوراډيرااهميت لري.
په ادبياتو کې کلمې اوحملې ډيرې نشي لنډيدلای او کره کېدلای، داځکه رومان، ناول اولوی داستان ډيرو کلمومجموعه ده اوله بلې خوډانسان احساسات اوعاطفه ورکې شامل دی، بياهم بايد دفني ليکنې په لورلاړشو.

دلنډې ليکنې فن:

اول: په ليکنه کې د کلمو له تکرار ډډه وکړو.
دويم: بې ارزښته او له موضوع سره په نه تړاوکې کلمې لرې کړو.
دريېيم: هغه کلمې، چې له اصلي ليکنې سره په تړاوکې نه دي، لرې کړو.
څلورم: دلنډون اصل ته پام وکړو.
پنځم: تمثيل، تشبه، استعاره، کنايه او نور دليکنې لوازم راوړو، خو پرځای.
شپږم: نښې او علامې په هره ليکنه کې مراعت شي.
اووم: په هنري انشاء کې ژبنی او لهجوی خصوصياتو ته پاملرنه وشي.
اتم: په تحقيقي ليکنو کې له سيمه ايزو ځانګړونو ځان وساتو.
نهم: جملې ډېرې اوږدې او ږدې نه وي.
لسم: سره تړاو ولري (د موضوع له پوله)...
يوولسم: زموږ ليکنه لوستونکی ستړی نه کړي.
دولسم: هره جمله (مبتداء) او خبرولري.
ديارلسم: هنري ترکيبونه خواږه وي، آن تکراريې هم خوندوروي.
څوارلسم: په ادبي ليکنو کې فنون کارول ښکلا زياتوي.
پنځلسم: هرڅومره چې جمله لنډې، کره، پخې، ښايسته او په پوره مينې سره وليکل شي، هومره ليکنې او انشاء خوږه او پوهنې وړوي.

دانشاليکنې لپاره ځينې شرايط داسې وړاندې کولای شو:
۱-۱- فکر کول؛ د پام وړ موضوع په برخه کې ښه فکرکول.
۱-۲- خاکه برابرول؛ هرڅه چې ليکو بايد ځينې ياداشتونه پرکاغذ راټول کړو د کلمو او مطلبو راټولول د ذخيری معنالري.
۱-۳- ارامه فضأ؛ دليکنې کولو لپاره آرامه فضأ چوړول ضروري کاردی، ځکه تمرکز په ليکنه او بيا په هنري او څېړنيزو ليکنو کې ضرور دی.

۱-۴- تنهائی؛ یوازې توب دتخیل قوت سره مرسته کوي، هرڅومره چې په هنري لیکنوکې دتخیل قوت زیات وي لیکنه ښایسته وي.
۱-۵- دستړیا په وخت لیکنه کول؛ انسان ښه وخت دښو احساساتوخاوندکیدای شی، چې اعثاب یې پرځای اوستړي نه وي. یومینه ناک انسان پرځان ویساوالي لري. دقت اوذوق له آرامۍ سره ملګری وي.
۱-۶- وخت غوره کول؛ که غواړوښه اوفني لیکنه وکړو، باید خپل وخت ورکړو؛ دآرامۍ وخت سهار اویافراغت دی.
۱-۷- مرسته نه غوښتل؛ په انشاءکې له چامرسته غوښتل دخپل مهارت مهارول دي، څومره چې دلیکتې لپاره په یوازې ځان بیابیافکرکوولیکنه موښه وي؛ مخکې له مخکې مطالعه کول له دې کارسره مرسته کوي.
دانشاء پیل اوپای:
الف: هڅه اوهاند وکړودانشاء لومړۍ جملې ښکلې اوپه زړه پورې ولیکو، که دانشاء پیل عادي، یو ډول وو، چې خبرې وي، نوهیڅوک ورسره مینه نه کوي.
ب- باید انشاء په ښکلوجملوپای ته ورسیږي. که په پیل کې موهرڅومره خوږې جملې راوړې وي، چې په پای کې خوږې نه وي، بیا دانشاء په زړه پورې نه ده.
ج- دافکرچې دانشا بیل اوپای ښکلی وی، په زړه پورې نه ده، باید دانشاء پیل متن، اوپای ټول په زړه پورې وي.

۱۲– دانشاء ډولونه اومنظرنګاري:
دادبیاتو د ښوونکوسلیقې دبیلابیلوموضوعګانوپه طرحه کولوکې متفاوتې دي؛ رښتیاستایې، میني سره مینه کوي.. وطندوستي، خدای پرستی تبلغوي، پند اونصیحت کوي.. خوځیني ښوونکي غواړي نوې موضوعګانې زده کوونکوته وړاندې کړي.

منظرنګاري او تصوير ويستنه په نظم کې ډيره مروجه ده، خو په انشاء کې هم دليکوالي عظمت او ښکلا زياتوي. منظرنګاري دانشاء د موضوع او مضمون د ښکلا لامل ګرځي؛ دبيان ښه وسيله کيدای شي، تأثر او اغيزې يې لاډيرېږي.
په انشاء ليکنه کې لازمه نه ده فرمايش ورکړو، حتمي نه ده دا سې طرحه شي ځويو محصل پکې يو څه وليکي، بايد داسې موضوع وليکي، چې لکه څنګه دی ترې متاثره شوی او يا مينه ورسره لري او يا يې د خوږو او ترخو خاطرو جزوي او دويم، داسې عنوانونه، چې متحدالمال دی او تل دنورو له خوا کارول کېږي، دی هم هغه عنوان کړي او څه وليکي؛ لازمه ده بايد ځانته موضوع غوره کړی او داسې موضوع وي، چې نوې وي، سخته وي، څوورپسې پلټنه وکړي.
انشاء له پخوازمانو څخه تراوسه ډيرډولونه لری، چې موږ يې ځينې دلته را اخلو:

۱– دطبيعت په ستاينه کې:

چې پسرلی په مسيدو ښکاري د ښکلې ځواني په ويښيدو ښکاري...
له نيکه مرغه زموږ په ادبياتو کې دطبيعت او بيا پسرلي ستاينې ډيرې شوی دی. زموږ شاعرانو او ليکوالا په پراخه توګه طبيعت له ټولې ښکلا سره دهنرپه ټولو ډولونو کې ستايلي دی. پسرلي يې د کال نوې او ښکلې پيلامه ګڼلی او آن ستر ارمانونه د پسرلی له ښکلا، خوځون او عظمت سره تشبه شوې دي؛ لکه:

دپسرلی ښکلونکی بيا کړه سينګارونه= بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه
ځمکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوی= طليسان زمردي واغوسته غرونه
دنسيان مشاطې لاس دمجيدو دی= مرغلرو باندې وښکل ښونه
دغاټولو جنډې خاندې وريدي ته= زرغونه ښوکې ناڅې زلمې نحونه
سپينې واورې ويليده کاندې بهېږي = لکه اوښې د مينې په ګريوانونه
هر پلو ته رنې ونې بهاندې خاندې = له خوښيه سر وهي په سينګرونه
لکه ناوې چې سورټيک په تندوکا= هسې وګاڼل غټولو سره پسلونه
هرپلودګلووږم دی لونلی= ته وارا غله له ختنه کارونه

دمسيح په پوبه مړژوندون بيامومند = پسرلي مګرمسيح شوپه پوکړنه
له مړوخاوروپېي آغلي ګل راويوست= وچ بيديا اوغريي کړله جنتونه...
دزلما ټاپي راغلی دی پرجندېو = لکه پيغله غوټۍ کاندي مکيزونه... (۳۸: ۲۵، ۲۶)
دپسرلي ياطبيعت دنوروبرخواوښکلاووپه برخه کې ډېرو شاعرانو او ليکوالو ډېرخه ليکلي دي، چې راوړل يې نورتحقيق غواړي.

۲– د داستان يا شعر لنډول:

يو ليکوال يا شاعر کولای شي يو اوږد داستان يا شعرپه لنډو او ښکلو الفاظو کې راوړي، خولاندې ټکي بايد په پام کې ونيسو:

الف- دداستان اوږدې ځانګې ترې غوځې کړي

ب- داسې يې برابرې کړو، چې اصلی داستان ياشعرون ته زيان ونه رسېږي.

ج- دامکان ترپولې دداستان له اصلي جملو څخه ګټه واخلو. دا ددې معنا نه لري، چې يوازې هماغه شعريا داستان راواخلو او موږ له خپل فکرڅه ونه ليکو. دداستان خلاصه کول ذاګټه لري، چې زده کوونکي په زورجبر يو حکايت له اوله ترآخره په غورسره مطالعه کړي اووروسته وکولای شي نوی مفهوم دخپل فکرپه زورراواخلي اوويې ليکي.

۳– خاطرې:

خاطرې هم ادبي اوغيرادبي دي. کله ناکله په انشاء کې دکوچني والي، ښوونځی، اخترونواونوروورځو، شپو، مياشتو، کلونو، بندي ګرۍ، ناروغيو... خاطرې ورياديږي. ددې لپاره چې خپله انشاء موښه ليکلي وي، تېرې خاطرې که خوږې، ياترخې، ښې يابدې ويداسې سره راټولې کړولوتنظيم کړو، چې وکولای شو په اوسمهال کې ترې اغيزمن اوياخوندواخلو.

لنډه دا چې په انشاء کې خپله دنده ، دژوند ډول ډول هدفونه ، کارونه (ښه او بد ،
آزادي، دظلم غندنه او نوي موضوعګانې په پوره هنري مهارت را وړلای شو.
ايراني ليکوال (اسدالله شهرياری) وايي: په انشاء اوليکوالي کې دفکر آزادي
دليکوالۍ آزادي ده، هرڅومره ، چې انشاء له طبيعت څخه متاثره وي اود طبيعت
منظرنګاري پکې وي او له فرمايشه لرې وی؛ ښايسته ده.)) (۲۳: ۹۵)
په آخر کې به مثال په ډول د (ظالم او مظلوم) انځور خدای بښلی استاد الفت په
انشاء کې وګورو:
((د شاعر تحفه زه چې ور غلم هغه په کوټنۍ کې تاست و ، سريې په ګريوانه کې
ښکته کړی و فکري عبادت يې کاوه.
کله چې هغه سر را پورته کړ او په ما يې نظر ولويده، ما خپله تحفه پو دپړانګ
پوستکی او يو غريتجی پوستين د هغه په مخ کې کېښوده.
هغه وويل: دا يو ظالم پوتکی دی ، ځکه له پښو لاندې لويږي، دا بل د ظعيفانو له
پوستکونه جوړدی او په غاړې پورې تعلق نيسي.
د شاعر تحفه بايد همدغسې رازوښې او خلک په دغه رمز شه پوه کړي. په دغه
خبرو زه له خوبه راويش شوم لو په خوب کې د خپل خوب په تعبير پوهيدلی وم.))
(۴: ۲)

۳-۵- د درېيم څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

= املاء ته ډيکتيشن وايي ، په پښتو ژبه کې د جس له پلوه په ښځينه نوموکې راځي ، لګه ليلا ، امريکا ، املاء...

= په ځينو قاموسونو کې املاء ، ډکول ، ليک دود ، دکلمو قواعدو ته وايي.

په فرهنګ فارسی عميد کې راځي؛ املاء ډکول، بل چا ته د يو مطلب تقريرول، چې هغه يې وليکي او هغه مطلب چې معلم يې ووايي او شاګرد يې وليکي او هم دکلمو دليکلو د درستي ليکنې لار کلمه د مهلت ورکولو ، ديکته کولو په معنا هم راغلی ده.

ترټولو ښه تعريف؛ املاء مهلت ورکول، خو اصطلاحا خپلې يا د بل خبرې په درست ډول ليکل دی.

املاء دې ته هم وايي ، چې يو سړی يو ليک بل ته وايي او هغه يې ليکي او کله په هغه ليک هم اطلاقيږي، چې يو سړی يو څه وايي او بل هغه ته ويل (وينا) ليکي.

= داملاء په ليکلو کې لومړی، دويم او درېيم شخص مطرح کېږي، څکه (خپلې يا دبلې خبرې نورو ته ويل کوم چې د درست تلفظ له مخې وي، املاء ويل کېږي.

= املاء په ليکنه کې يو مهم اصل دي. په املاء کې مهمه خبره د(ليکلو) ده، يعنې هغه چې و نه ليکل شي املاء نه ده؛ نورو ته ديکته کول داملاء اصل نه جوړوي.

داسې ويل کېږي، که څوک له ځانه څه نشي ليکلي، مګر د بل چا د ليک له مخې يې نقلولای شي، دغه نقل قول يا کاپي کولو ته املاء نه شو ويلای.

= املاء ليکل دی، د درست تلفظ له مخې ؛ داملاء دليکلو په وخت کې ګرامري قواعدو له مخې ترسره کېږی که څه هم د ليکنې قواعد نه دي، خوبې قواعدو او اصولو ليکنه نه ده.

= دليکوالۍ په برخه کې حقدار استاد خدای ښبلی استاد ګل پاچا الفت وايي:

((املاء او املاء په لغت کې مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي؛ په ادبي اصطلاح کې خپلې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دی. کهڅوک له ځانه نشی ليکلی،

مګر د بل دليک له مخې يې نقل قول کولای شي د غسې نقل قول ته املاء نښوويلای.

= پير روښان (عربي) الفبی باندې د پښتو توررو وزرياتول د خدای (ج) په امر اولاهام سره د ځان کار بولي... او بايزيده وکښه هغه حرفونه چې په هره ژبه کې سازيږي د فايدې لپاره د آدميان... ځيني خلک د پښتو خاص تورې د اخوند درويزه کار بولي.

= د پښتو ژبې د الفبې او ښه تنظيم لپاره په مختلفو وختونو کې مختلفې پريکړې شوي؛ لکه: پښتو ټولنې په (۱۳۲۱) هـ ل کال.

= دويمه پريکړه په (۱۳۲۷) د سنبلې په (۸) ښتو ټولنې.

دريمه په ۱۳۳۷ هـ ل کال پښتو ټولنې د پښتو او پلو ځو په ګډون.

د باره ګلې غونډه په ۱۳۲۹هـ، ل کال وه.

= همدا رنګه سليمان ماکو، محمد هوتک، مياروښان، ميرزا خان انصاري، دولت لوانی، خوشحال خان ختک، عبدالرحمن بابا، احمد شاه بابا، معاصرې دورې کې حبيب الله رفيع، منشي احمدجان، د پښتو ادبي انجمن املاء، د الفت صاحب املاء، د غني خان کليات املاء، د پښتو بخوانی الفبي کتاب املاء او... ترڅيړنې لاندې نيول شوي دی.

= انشاء (COMPOSITION)، پيلول، رامنځته کول، پيدا کول او له ځانه څه ويل او په اصطلاح کې د اداب له فنونو څخه ده، چې خصوصي او رسمي ليکونه او فرمانونه ورباندې ليکل کيږي.

درياب قاموس، اسم واحد، مؤنث، له ځانه را ايستنه، له ځانه را پيدا کونه، د زړه نه څه بيدا کونه، عبارت تحرير.

= انشاء علم په هغه معنا دی، چې د يوې ټاکلې موضوع په برخه کې يو شی په پوره فکر او نوښت سره وليکو. د يو سړي انشاء له بل سره فرق لري او آن د ليکوالۍ په نړۍ کې.

= انشاء له خبرو کولو سره تشبه شوي؛ ښه انشاء لیکونکی هغه څوک دی چې خپل مقصد د لیکنې له لارې ښه ولیږدوي او په لیکنه کې یې ساده ګی وي. غوره انشاء لیکونکی د لیکنې لپاره غوره مضمون په ذهن کې لري، له همدې امله انشاء د یوه مضمون موندلو څخه عبارت ده.

= انشاء عربي کلمه ده، چې د پیلولو او رامنځته کولو څخه بحث کوي.

په فارسي کې له ډیرو پخوا د (لیکلو)، (تکرار)، (نوشتن) او نګارش په توګه کاریدلې ده او نن هم په همدې مفهوم کارول کېږي. په معاصره عربي ژبه کې د (کتابت) په ځای استعمالیږي.

= لیکوالی یا انشاء ته په انګلیسی ژبه کې وایي.

په فرانسوی کې (ایکرر،   ) او کمپوزسیوسن وایي.

= په روسي کې ورته (   ) ویل کیږی.

په آلماني ژبه کې ژبنی عملیه ګڼل کیږی، چې د غې له لارې انسانان اطلاعات، پیغامونه او خپل احساسات نورو ته لیږدوي.

- دلیکوالی موخه، د چالپاره لیکوکنی، دلیکوالی توکي، دلیکوالی موضوع او... (۴۰: ۲۵)

= سربیره په هغه انشا ته (ښه اینوونه او درست لیکنه) کلمه پوهنه، معنا پیزندنه، سبک شناسي. د متن مفهومي اړیکی او... ویل شوي ده. (۲۸: ۴۱)، لیکوالي یو ډول معماري ده.

= د انګلیسي ژبې (RHETORIC) رهتوریک، په فرانسوي کې (RHETORIGOUE) ریتوریک (یعنې دلیکوالی هنر) او د لیکلو ګټور او درست دستورته هم ویل شوي دی.

= دغه کلمه به لرغوني یونان او روم کې د ((ریتوریکا)) (   ) د خطابي د اصولو په معنا کارول شوي او کلمه چې یوناني فلسفه او علوم په غربي زبه وژباړل شول، دغه کلمه د (ریطوریقا) معربه بڼه او د (الخطابه) معادل وه.

= لیکوالي؛ دهغو عقیدو (باورونو) ، فکرونو او آندو څخه عبارت ده، چې په ښه او ښکلي ډول له ګرامری خطاوو پرته په فصیح او بلیغ ډول ترسره کېږي.
انشاء دماضی الضمیر سپړنه ده او ځینو انشاء ته روحیانه ضاعت هم ویلی دی.
= انشاء په دوه ډوله ده: (شفاهي، تحریري)
شفاهي انشاء چې محاوره، محاضره او خطابه ترې مراد ده او تحریری اشاء چې مقالې، رسالې او نورېکي راځي.
شفاهي انشاء فطری بڼه لري او دهر (هرملت کلتوري بقا) په تحریری انشاء پورې اړوند یږي.
= انشاء ځانګړي اصطلاحات هم لري (موضوع، خطه، عناصر(توکي)، عمود، مقاله، فصل...
دانشاء لغوي معنا ایجاد دی، یعنې دیونوی شي پیدا کول وته انشاء وایي. نظم او نثر ته هم انشاء ویل شوي ده؛ دښو کلمو انتخابول او دالفاظو ښه تألیف دانشاء مهمه برخه ده. په انشاء کې (فصاحت، معاني او واحده معناډېره مهمه ګڼل کېږي.
= انشاء ځانګړی جوړښت یا اسکلیت هم لري. (عنوان، سریزه، متن نتیجه او ماخذونه)
= همدارنګه انشا رغاونیز توکي لري؛ لکه (دموضوع کره کول، دمطلب پیلول، شرحه او سپړنه، نتیجه، اخیستنه، ماخذونه ښوول.
= انشاء کې بهرنۍ کلمې هم کله کارول کېږي خودغه کلمې کله پرځاي او کله هم بې ځایه وي. ځینې نړیوال کلمې وي او ځینې سیمه ایز خاصیت لري.
= په انشاء کې له موضوع وتل دلیکوالۍ اصل نه دی. مهمه مثاله (پرموضوع تمرکزکول دي، هرڅومره چې پرموضوع برلاسی ولرو، په هماغه اندازه په موضوع کې تمرکزکولای شو.
= همدارنګه دانشاء لپاره نوښتي لارې هم په ګوته شوي دی (باید تقلیدونه کړو، ځان له نورو لیکوالو کم ونه ګڼو، منځنی حد په پام کې ولرو، دلیل او استدلال ته

اهمیت ورکړو ، مطالب او کلمې تکرار نه کړو ، وچه لیکنه ونه کړو ، په لیکلو کې بېړه ونه کړو ، په مینه وکړو ، مطالعه وکړو ، دژبې د ستور مراعات کړو ؛ جملې کره او لنډې ولیکو او په انشاء کې بیل او پای به نظر کې ونیسو.

= انشاء کې منظر نګارې هم مهمه ده ؛ لکه: (دطبعیت ساتنه، داستان یا شعر راوړل، خاطرط او انځورونه په منظر نګارۍ کې ډیر مهم دي.

۳-۶- د دريم څپرکي پوښتنې:

۱- پښتو - انګليسي قاموس کې د املاء تعريف څنګه راغلي دی؟
۲- د املاء او انشاء لاتيني نومونه واخلی؟
۳- په پښتو ژبه کې د جنس له پلوه د (املاء) کلمه په کوم رديف کې راځي؟
۴- په فرهنګ فارسی عميد کې د (املاء) کلمه لغتا او اصطلاحا څنګه رامعرفي شوې ده؟
۵- د املاء درې څلور کره تعريفونه راواخلئ.
۶- حضرت ګل پاچا الفت د املاء په برخه کې کوم تحقيق کړی دی؟
۷- هغه څوک چې املاء ليکي بايد کوم ټکی په نظر کې ونيسي؟
۸- که د پښتو ژبې درانه ياڅانګړی توري په ليکنه کې سم ونه کاروو، زموږ په املايي نظام کې د کلمو د معنا له پلوه کمښت راپيدا کېږي او کنه؟
۹- د پښتو ژبې د الفبې د پس منظر په برخه کې څومره پوهېږئ؟
۱۰- د پښتو ژبې د الفبې په برخه کې چېرې، په کوم کال، کومې پريکړې شوې دی؟
۱۱- د پښتو ژبې د متحدليک د ود په خاطر د (باړه ږلی) متفقه غونډه په کوم کې شوی او کومې ادبي مهمو څېروپکې برخه اخيستې وه؟
۱۲- (کلتور، کولتور که کلوتور) وليکل شي؟
۱۳- (پات، پاتو، پاتې...) کوم ډول وليکل شي؟
۱۴- د سليمان ماکو د املاء په برخه کې څومره پوهېږي؟
۱۵- پټه خزانه د چا له خوا، په کوم کال، د چا په امر وليکل شوه؟
۱۶- د ميارو ښان د املاء په برخه کې څومره پوهېږي؛ پوره مغلومات وليکئ.
۱۷- د ميرزا خان انصاري قلمي ديوان املاء کې له نورو سره څه حرفی توپير موجود دی؟

۱۸- د خوشحال خان د دستارنامې په برخه کې څومره پوهېږئ؛ دقيق معلومات راوړئ.
۱۹- دعبدالرحمن بابا په املاء کې څه نوښتونه ونيسئ؟
۲۰- د احمد شاه بابا املاء له خوشحال خان او عبدالرحمن بابا سره په کومو برخو کې توپير لري؟
۲۱- دریاب قاموس دانشاء په برخه کې څه ليکلی دی؟
۲۲- پښتو- انګليسي قاموس انشاء څنګه رامعرفي کوی؟
۲۳- انشاء او املاء د کومې ژبې کلمې دی او په هغه ژبه کې څنګه تعريقيږي؟
۲۴- انشاء ته په عربي، فارسي، پښتو، انګليسي، روسي، فارنسوي او آلماني ژبو کې څه ویل شوی او کوم تعريفونه راغلي دی؟
۲۵- وايې چې انشاء د (مافی الضمير) بيان دی او ولې ورته روحانيه صنعت وايي؛ دقيق ځواب ورکړئ.
۲۶- انشاء په لومړی سرکې په څوډوله ده؟
۲۷- د انشاء اصطلاحات کوم دی؟
۲۸- د انشاء د پس منظر په برخه کې څومره پوهېږئ؟
۲۹- مسلمانانو د خط، کتابت او انشاء په برخه کې کوم کارونه کړی دی؟
۳۰- فنقيانو، يونانيانو، مسلمانانو او آريايانو د خط او کتابت په پرمختګ کې کوم ګامونه اخيستي دي؟
۳۱- پيغمبر (ص) ولې وايې علم زده کړئ، که چين کې هم وي؛ د اخبرې د املاء په برخه کې کوم اهميت لري؟
۳۲- د انشاء جوړښت يا اسکليت معرفي ګړئ.
۳۳- عنوان، سريزه، متن او نتيجه د يو اثر په جوړولو کې څه اهميت لري؟ او هره برخه په لنډه توګه معرفي ګړئ.
۳۴- د انشاء روغاونيز توکې معرفي کړئ؟

۳۵- په انشاء کې د بهرنیو کلمو کارول اړتیاده کنه او که ده علمي ډول یې بیان کړئ؟
۳۶- ولې ځیني خلک غواړي په لوی لاس ستونزوره انشاء ولیکي؟
۳۷- په انشاء کې له موضوع وتل ښه کار دی او که څنګه؟
۳۸- د انشاء د پرمختګ لپاره نوښتي لاري په ګوته کړئ.
۳۹- د انشاء د ډولونو او منظر نګارۍ په برخه کې څو مره پوهېږئ؟

۳-۷- د دریيم څپرکی (فصل) ماخذونه:

۱- قرآن مجيد.

۲- اشراقي، پوهندوی سيد علي محمد. ۱۳۹۲ هـ، ل آيين درست نويسی املاء. کابل: کابل پوهنتون نشرات.

۳- الفت ، گل پاچا. ۱۲۸۵ هـ، ل. ليکوالي (املاء او انشاء). دويم چاپ. پيښور: بورد. رفعت کتابخانه.

۴- الفت، گل پاچا. ۱۳۳۲هـ،ل. غوره نثرونه. کابل: پښتو ټولنه. د مطبوعاتو مستقل رياست.

۵- الن جيمز. ۱۳۸۲هـ، ل. نمرکز عميق. تهران: خيابان بوشهر. مرکز نشراتی جماران.

۶- انصاري، ميرزاخان. ۲۰۰۴م. ديوان. پيښور: جدون پرتيننګ. پريس پيښور. پيښور يونيورستي.

۷- بسمل، ډاکتر احمدالله. ۱۳۸۹ هـ ، ل. پښتو ګرامر. کابل: پامير نشراتي مرکز. بسمل کمپيوټری چاری.

۸- بيتاب ملک الشعرأ ، استاد عبدالحق. ۱۳۳۵هـ، ل. انشاء مقالات. کابل: د ماليې وزارت. ثروت جريده.

۹- پښتو- انګليسي قاموس. ۱۳۸۸ هـ، ل. کابل: افغانستان د علوموا کاډمي. د الازهر خپرونه.

۱۰- ترسی، بريان. ۱۳۸۰هـ،ل. قدرت بيان. آقائی پروين (ترجمه) تهران: ميدان انقلاب. مجتمع کوثر.

۱۱- پوهنې وزارت تعليمي نصاب. ۱۳۸۷ هـ.ل. درې ورځنۍ ورکشاپ. کابل: د پوهنې وزارت د تعليمي نصاب پراختيا. د تأليف رياست.
۱۲- دوانی، علی. ۱۳۷۷ هـ.ل. هنر نويسنده ګې و نامه نګاري. پيښور: قصه خوانی. کتاب انتشارت.
۱۳- د غني کليات. ۱۳۶۴ هـ. ل. د قومونو او قبايلو وزارت. د نشراتو رياست.
۱۴- رشاد، پوهاند عبدالشکور. ۱۳۸۷ هـ. ل. د پښتو پخوانۍ الفبې. کندهار: علامه رشاد اکاډيمي.
۱۵- روهي، محمد صديق. ۱۳۸۵هـ.ل. د څېړنې لارښود (دويم چاپ) کابل: د افغانستان د سيمه ايزو مطالعاتو مرکز.
۱۶- زاهد مشوانی، عبدالقيوم. ۱۳۸۵ هـ. ل. پښتو سيند. پيښور: دانش خپرندويه ټولنه، تخنيکي ځانګه.
۱۷- زاهد. ۱۳۸۴ هـ. ل. د خوشحال خټک کليات. پيښور: دانش خپرندويه ټولنه.
۱۸- زيار، پوهاند مجاور احمد. ۱۳۷۲هـ، ل. پښتو سيندګی. پيښور: سرحد چاپخونه. پښتو پانګې ملګري.
۱۹- زغم، احمدشاه. ۱۳۸۸هـ، ل. ليکوالی (ناچاپ) کابل: کابل پوهنتون (چپتر).
۲۰- سعيدي، محمد نسيم نګهت سعيدي. ۱۳۴۲هـ.ل. نګارش وتفکر. کابل: کابل پوهنتون. ادبياتو پوهنځی.
۲۱- سمرقندي، عروضي. ۱۳۳۸هـ.ل. چهارمقاله يا مجمع النوادر. ايران: تهران. تأليف کيکاووس، آين کاتب.
۲۲- سميعي، حسين. ۱۳۱۹هـ.ل. آيين نګارش. ايران: تهران. چاپ مؤسسه مطبوعاتي امير کبير.
۲۳- شهرياری، اسدالله. ۱۳۷۹هـ.ل. آين نګارش انشاء. تهران: مشهد. انشارات بايد. خيابان امام خميني.

۲۴- شيرزاد ، پوهندوی محمد آقا. ۱۳۹۰هـ، ل. کابل: دپوهنې وزارت. دښوونکو
دروزنې لوی رياست.
۲۵- طاهر خانی، عبدالله. ۱۳۷۴هـ،ل. درست بنويسيم. ايران: تهران. وزرات
فرهنگ وارشاداسلامي.
۲۶- عميد حسن. ۱۳۸۱. فرهنگ فارسي عميد (دوه جلدي). ايران: تهران. مؤسسه
انتشارات اميرکبير. کتابخانه ملی ايران.
۲۷- گورکی، ماکسيم. ۱۳۶۴ هـ،ل. کابل: دولتی مطبعه. ددليکوالواتحادي
خپرونه.
۲۸- گيلانی، احمد سميعی. ۱۳۸۵هـ،ل. نگارش وويراش، تهران: سازمان مطالعه
دتدوين کتب علوم انساني دانشگاه ها.
۲۹- متقي زاده، عيسی. ۱۳۷۵ هـ، ل. عربي فارسي فرهنگ. ايران: تهران.
انتشارات مدرسه.
۳۰- مجمل التوارخ والقصص. ۱۲۷۱هـ، ل. تهران.
۳۱- محمودی، امير ملک. ۱۳۸۲. درمان اضطراب وافسردگی. ايران: قم.
انتشارات شاهاب الدين. مرکزگسترش کتاب جوان.
۳۲- مومند ، عبدالرحمن. ۱۹۴۹م. ديوان. پېښور: اداره اشاعت سرحد.
پېښوراکاډمي.
۳۳- مومند ، قلندر. ۱۹۹۴م. درياب (قاموس). لاهور: دربارمارکيټ. چاپ
محکمه تعليم.
۳۴- مسعود ، ډاکتراحمد. ۲۰۰۸ م. لنډليکنه. دآصف شينواری (ژباړه). پېښور:
حيات آباد. مومند خپرندويه ټولنه.
۳۵- منصوري، ذبيح الله. ۱۳۸۵ه،ل. محمد پيغمبری مه ازنو شناخت. پيښور:
قصه خوانی.

۳۶- ميرزا ، نصرت مهندس. **۱۳۷۴**. آين مطاعله ويادګيري. ايران: تهران. مؤسسه روز. خيابان نور.

۳۷- همينګوی، آرنست. ۱۹۱۰. نويسنده چهره دست. (مجله). کابل: مرکز انتشارات لينکلن.

۳۸- هوتک ، محمد. **۱۳۵۲**. پټه خزانه. کابل: کابل پوهنتون. دژبو او ادبياتو پوهنځی.

۳۹- يون، محمد اسماعيل. ۱۳۸۷هـ، ل. پښتو ليکنی سمون. کابل: يون کلتوري يون.

۴۰- FIX MARTIN: ۱۹۹۸.TEXTE SCHREIBEN. SCHREIBPRO ZESSE IM DEUTSCHUNTERICHT. PADER BONRN. MUNCHEN. WIEN ZURICH: SCHONINGH.D.۲۵F.

څلورم څپرکی

۴– لیک نښې (علامات تنقط)

پیلیزه:

لیک نښې (اعجامیه توري یا (PUNCTUATION) نه یوازې په لیکوالۍ او مسلکي لیکنوکې یې کارول ضروری دي، بلکې په هرډول لیکنو، کتابونو، مجلو، مقالو، لویو اووړو لیکنوکې یې راوړل حتمي دي.

په ټولو لیکنوکې دلیک نښوکارول یوه اړتیاده؛ لکه دژوندی انسان لپاره کالي اغوستل لازمي خبره ده، همدارنګه په هره لیکنه کې داعجامیه نښوکارول اړین بریښي؛ داچې کالي څه ډول استعمالوو، په مونږ پورې اړه لري.

که لیک نښې په لیکنوکې ونه کاروو، دکلمې، جملې، کلمو، جملو، دجملو، دډولونو، پاراګرافونو، عبارتونو، فقرونو، مقالو، رسالو، مجلو، کتابګوټو، کتابونو او... تو پیرونه سره ورکیږي.

لیک نښې هغه ضروري توري دي، چې لیکوالۍ ته سراوصورت ورکوي، نه یوازې دشکل له پلوه لیکنوته ښکلا ورکوي، بلکې په کلمو، جملو، پاراګرافونو، مقالواومضمونونوکې معنایي تغیر هم رامنځته کولای شي.

پدې څپرکی (فصل) کې که خیروي په(لیکنه کې دلیک نښودکارولو، اړتیا، ارزښتونه اوډولونه په پوره ډول نښې، دفصل لنډیز، پوښتنې اوماخذونه هم په ګوته کیږي.)

۴–۱– په لیکنه کې دلیک نښو د کارولواړتیاوې اوارزښتونه:

الف – اړتیاوې:

په مجموعي ډول لیکنې مسلکي او حرفوي لوری او مفهوم لري؛ هیڅ لیکنه یالیکوالي تصادفي او اتفاقي کارنه دي. هره لیکنه که په هربرخه کې وي دغیر فني او مسلکي خلکو له خوانه ده ترسره شوې، داځکه چې عادي خلک اولیکوال سره توپیر لري. لیکوالي دیولړفني اومسلکي مهارتونو خپلول او کارول دي، چې تصادفي لوری (جنبه) نه لري، داکار ددې ترڅنګ چې مسلکي دی، یوژمن اومعتهد کاردی، چې الله رب العلیم ځینو انسانانوته وربښلی دی اودخپل سوګند ربښتیاینه یې ثابته کړې ده.(ن- والقلم ومایسطرون)دپورته ژمنتیا له مخې دهرې کلمې لیکل یومسولیت دی، چې باید په ښه ډول ، په فني توګه اومهارت له مخې ترسره شي.

که لیکنه اولیکوالي دهرې ټولنې لپاره دفرهنګي ترقۍ لامل اوسبب ګڼل کېږي، نوفني لیکنه یعنې له لیک نښې اوله تورو سره لیکنه هم په بشپړه توګه یوه اړتیاده. لیکنه اولیکوالي داعجامیه نښود پرځای کارولوله مخې درسته ښه اوصحیحه محتوا خپلوي. اعجامیه نښې په لیکنه کې راوړل ځکه اړتیاده، چې (جملې، پراګرافونه اونورې برخې سره بیلولای شو؛ دهرې لیکنې په صحت اودرستوالي پوهاوی ترلاسه کولای شو. دهرې لیکنې شکل اومحتوا سره توپیرولای شو او دلیکنې هرصنف له نورو سره سموو.)

په لیکنه کې داعجامیه نښو کارول دلیکوالۍ دحدودو په ګوته کول دي؛ لکه ناوې بې سینګاره ښکلې نه ښکاري، لیکنه هم بې تورو او اعجامیه نښو بې حدودو او بې ترتیبه بریښي.

که لیکوالي یوه فرهنګي اړتیاده، لیک نښې کارول په لیکوالۍ کې یوه رونیزه وړتیاده، له همدې امله دغه وړتیا د لیکوالۍ په ډګر کې دغه اړتیا رفع کولای شي. استادروهي د لیک نښو د کارونې او اړتیا په برخه کې د لیکوالو ترمنځ

عمومي موافقه نهويني، خو وايي دليک نښو ځيني نورمونه په نړيواله سطحه منل شوي دي او له هغو سرغړونه دليکوال پرستيژ ته زيان رسوي؛ دمثال په توګه که د (نقل قول) دپاره غبرګه ليدنۍ استعمال نه کړو، زموږ ځيرنه علمي ارزښت له لاسه ورکوي.)) (۸: ح)

همدارنګه: ((په ليکنه کې دليک نښو پرځای استعمال ډير اهميت لري. که چېرې په ليکنو کې په تيره بيا ژور علمي او تحقيقي آثارو کې ليک نښې پرخپلو ځايونو رانه شي، او يا اصلا دليک نښو مراعت ونشي؛ نه يوازې داچې دمتن په لوستلو کې ستونزې راپيدا کيږي، بلکې کله کله مشکله ده، چې سم او مطلوب مفهوم دې ځيني واخيستل شي.)) (۱۳: الف)

بايد وواېو دهرې مدني ښکارندې (پديدې) دعلمي کولو، او غوړېدنې لپاره لازمه ده دهماغه مسلک (ليکوالۍ) دلاښکلا او غوره والي په خاطر يوه سپده لاره ولټوو څو هغه مسلک ورباندې فني کړو، دهمدې اړتيا او ضرورت له مخې پرځای برېښي دليکنې متمم دود (ليک نښې) په ليکوالۍ کې مروجې کړو.

- په ليکوالۍ کې دليک نښو پرځای کارول څوګټې لري:
يو؛ داچې دليکوالۍ هرصنف ورباندې مشخصولای شو.
دويم؛ داچې دليکنې په برخه کې زموږ پوهه ترې معلوميدلای شي.
درېيم؛ ليکوال دمتمدن پېښت او ليکوالۍ وارث ګڼل کيږي؛ لکه په معاصره دوره کې خدای بښلي الفت، ريښتين، روهي او بيا نور...
لنډه دا چې ليکوالي د هرې ټولنې فرهنګي اړتيا ده، له دغې فرهنګي بډاينې پرته د هغه ملت کلتوري کمزوري ډيره زيات متصوره (څرګنده) نه ده.
= دليک نښو په واسطه دليکوالۍ دصنفونو حدود هم معلوم‌ولای شو او له دې سره سره ليکنه ښايسته کوو.
- په ليکنه کې دليک دنښو سمه کارونه ليک دود معياری کوي.

- لیک نښې د هرې لیکنې د مطالعې په برخه کې د انسان فهم او درک آسانوي، ځکه نو په هره ژبه کې د هماغه ژبې په ټولو لیکنو کې د لیک نښو کارول یوه اړینه مثاله ده.

- د لیک د نښو اړتیا داهم ده، په هره اندازه، چې یوه لیکنه د لیک نښو پر اصولو برابره وي، په هماغه اندازه یې لیکنه، چې هره محتوا ولري، ښه لوستله کېږي. لوستونکی په لوستلو او مطالعه نه ستړی کوي او کیدای شي د ځو پاراګرافونو له لوستلو وروسته دمه وکوي. له بله پلوه که چېري یوه لیکنه د لیک نښو د اصولو څخه او مراعات یې نه وي پکې شوی، نو په هماغه اندازه به نو مورې لیکنه، چې هر څو مره علمي او مترقی محتوا هم ولری ګونګې، ګډه وډه او له استفادې څخه لرې وي.

له بلې خوا د لیک نښو وړاو سم استعمال هم لیکوال او هم لوستونکی د لیکنې مهارتونو خاوند معرفي کوي، خو لیکوال ډیر برجسته ښيي.

- خدای بښلی ګل پاچاالفت علیه الرحمه وایي: ((بې له تورونه څینې ټکي او نښې شته، چې د لیک به لوستو کې دخل لري او یه جمله او یا کلمه له اشتباه او ابهام څخه ژغوري، یعنې د دغو نښو او ټکو په لیکلو سړي پوهېږي، چې په کوم ټکي باید سړی او کومه جمله په بلې پورې وتړي. د تعجب، ندا، پوښتنې، خطاب او نورو کیفیاتو څرګندونه په همدغو نښو او ټکو کېږي، چې په لیکلو کې ډیر اهمیت لري.)) (۲ : ۲)

لیک نښو ته په عربي کې (اعجامیه علامې) په انګلیسی ژبه کې ورته (PUNCTUATION) وایي. په فارسي دري کې ورته (نشانه ګذاري))، علامت ګذاري او روش نشانه ګذاري ویل شوی دی.

د لیک نښو هدفونه او اړتیا داسې په ګوته کولای شو:

یو شمیر نښې او علامې دی، چې د نا خپلواکو (غیر مستقلو) یا بانډ مورفیمونو یا اداتو په څیر کومه ځانګړې معنا لرې، خو که په لیکنه کې هر یوه په

خپل ځای استعمال نشي، ليکنه به خوندوره نه وي، کيدای شي اصلي مفهوم له لاسه ورکړي اولوستونکی به دلوستلو پرمهال تيروتنې وکړي.
د استاد محمدآقاشيرزاد په وينا ((که ليک نښې ا و علامې په ليکنه کې پرځای وکارول شي، ليکنه به خوندوره او معنالرونکې وي، مطلب به ترې ژرواخيستل شي اوهم به په لوستنه کې دلوستونکو د تيروتنې مخه ونيول شي.
دليک نښو زده کړه، دهرچاپه ځانګړې توګه دليکوال اوليکونکي لپاره ډيره اړينه ده، که نه نولوستل اوليکل به موتېروتنې اونيمګړتياوې ولري. دليک نښو د کارونې او زده کړې اساسي موخه دجملو اوعبارتونو دمفهوم وضاحت اوصراحت دی.)) (۱۱ : ۱۱۴)
له بلې خوا د دغو نښو هدف دادی موږ په دې وپوهوي، چې ديوې جملې کلمې څه راز ځنګه وليکو، چې په آسانۍ سره معناترې واخيستل شي او دليکنې ديلا بيلو برخو تميز وشي.
د دغو نښو په مرسته موږ کولای شو، چې دلوستلو په وخت کې په دې پوه شو، چې په کوم ځای کې نم شو، ياپه بشپړه توګه ودرېږو او ياساه واخلو. آن ويناندان (نطاقان) له ليک نښو پرته يومتن ښه اوپوره نشي لوستلای.
دليک نښو اړتياخوراډيره ده؛ لکه: کومه کلمه جلا وليکو او کومه کلمه په بلې پورې وتړو او د جملوډولونه او ټول مضمونه د کيفيت اونوعيت له مخې دليک نښو په واسطه پېژندل کېږي.
((اعجاميه نښو بله اړتيادا ده که دغه نښې په يو متن کې ونه کارول شي ممکن لوستونکی او په خپله ليکوال هغه معناله مضمون څخه وانه اخيستلای شي، کوم چې دلومړي سري مطلب وي. دعربي، فارسي او پښتو ژبو ليک نښې يو ډول دي او دانګليسي ژبو ډول، دعربي، فارسي او پښتو ژبو نښې له ښۍ خوا ليکل کېږي او دانګليسي، آلماني او... له چپې خوا...)) (۱۴ : ۱۰۸)
=

داکتر اسمعيل حاکمي او د ده ملګري د ليک نښو د اړتيا په برخه کې نظر لري او وايي: ((منظور از نشانه گذاری رعيات قواعد سجاوندی و به کاربردن علامه ونشانه های است که خواندن ودر نتيجه فهم درست مطالب را آسان وبه رفع باره ای ابهامها که از عدم انعکاس دقيق وروشن عناصرو دلالات گفتاری در نوشته پديد مي آيد ؛ کمک کند.)) (۱۰ : ۳۳)

په اوسنۍ نړۍ کې چې ليکوالۍ پراخه اړخونه پيدا کړي (له خصوصي ليکونو نيولې ترفيس بوک، تخنيک، تکنالوژۍ او...) پورې علامت ګذاري ياليک نښو پورې د استعمال وړ لري، ځکه نو زيات اړتيا ورته پېښېږي.

ب – ارزښتونه:

اعجاميه نښې بايد په ټولو ليکنو کې وکارول شي. په تأليف، تصنيف، ژباړه، په قطعو، مقالو، داستانونو، وړو، غټو، ورځپاڼو، مجلو، سايټونو او... نورو کې کارول يې ارزښت لري. ټول ژمن، پوه او له ظرافت سره روږدي په تحقيق، تصنيف، تأليف او تخليق پوه) ليکوال نن په خپلو ليکنو کې چې د مطالبو د بيلتون لامل کېږي او د جملو له فهم او درک سره مرسته کوي؛ له ليک نښو څخه ګټه اخلي. هغه ليکوال چې ((غواړي خپل هدفونه نورو ته په ښه ډول ورولېږدوي، بايد اعجاميه نښې د ليکنو د لاښه درک لپاره مراعت کړي او له دې لارې د ليکوالۍ ارزښت ډير کړي. آن داسې ليکوال شته، چې د شفاهي ويناوو په برخه کې د ځانګړي کلام او لحن او خاصو نغتو (اشارو) په وسيله خپل مقصود او هدف نورته د سپړلو او روښانولو لپاره زيات اهميت لري او نشانه ګذاري ډيرځله د سبک او کله د هغه په ذوق او سليقې (سراوصورت) پورې اړه لري.)) (۱۲ : ۵۹)

که غواړو ليکنه مو لا ارزښتمنه وي، بايد ليک نښې د قاعدې له مخې وي، لکه د ستوري (ګرامري) قراردادونو او د ليکنې ژور (دقيقو) قواعدو ته پاملرنه ولرو نو هيڅکله بايد د غه قاعدې هم هېرې نه کړو.

نن، سبا دليکوالۍ ډګر ډېر پراخ شوی دی او ليکوالي نړيواله اړتياده؛ که غواړو نړيوال له خپلې ټولنې خبروکړو او موږ له هغو باخبره شو، بايد دليکوالۍ له نړۍ سره بلد تياولرو؛ کېدای شي اوسنی انسان د تصويرونو او ځينو نورو شيانو په ليدو چې د تلويزيونونو، سايټونو او... له لاري ګوري، تر يو بريده څه درک کړي. مګر هغه شيان د پوره فهم او درک وسيله نشي کېدلای.

که غواړو (تيرو وختونه خوندي کړو، اوسنی حالت راتلونکو ته په واک کې ورکړو او د راتلونکې لپاره يو خوږ انځور ولرو او له اوسنۍ نړۍ خبر شو، لازمه ده په ليکوالۍ پوه شو)؛ په ليکوالۍ پوهيدل په ليکنو کې دليک نښو مراعتول دي.)

دليک د نښو ارزښتونه خورا زيات دي، که غواړو موږ په دې وپوهيږو په ليکنه کې هره کلمه او بيا جمله په فني ډول وليکو او په آسانۍ معنا ترې واخلو لازمه ده، دليک نښو ځانګړنې په پام کې ونيسو.

- له بلې خوا دليکنو محتوا څرګندول دليک نښو اړوند کاردی، دليک نښو وړ (مناسب) کارول نه يوازې لوستونکی ته د مطالعې لاروښيي او کار يې آسانوي، بلکې ليکوال ته د شکل له مخې دلېکنې څلور خواوې هم روښانوي.

که په خبرو کې غواړو مقابل لوری د لاسونو، سترګو او... په اشارو پوهوو، په ليکنه کې دليک نښو په وسيله نور خلک (لوستونکی) دليکوالۍ په رموزو پوهوو.

((په خبرو او شفاهي پيغامونو کې، د سر، لاسونو، ګوتو، اوږو، په قيافه کې بدلون او نورو غړو تغير او اشارو څخه ګټه اخلو او پيغام لېږدول آسانوي، خو په ليکنو کې ددې لپاره، چې د هغو غړو د حرکتونو زمينه نه ده مساعده، ليکوال ناچاردی دليکوالۍ له نښو ګټه واخلي څو کولای شي تر ډېره بريده (حده) رواني، عاطفي او يا د جملو آهنګ لوستونکو ته ور ولېږدوي.)) (۴ : ۱۵۵)

دليک د نښو بل ارزښت دادی، چې د جملو بيل بيل واحدونه څرګندول او بيا په منطقي توګه سره تړي. که چېرې دليک نښو د غه اصول ګډ او يا په سستۍ سره

اېښودل شوي وي، بیا نو یقیني ده، چې لوستونکی د لیکنې څخه سم او پوره مطلب نه شي اخیستلای؛ د چا خبره به پوره سرګردانۍ به اخته او د چټک لوستلو بشپړ مخنیوی به یې شوي وي.

که څه هم د ټولو ژبو ترمنځ د لیک نښو اصول یو ډول نه دي، خو بیا هم یو لړ عمومي او کلي اصول شته، چې د ژبو په لیک دود کې یې مراعت لازمي کار دی.

که غواړو لیکنه با ارزښته او له توانه برخمنه وي لازمه ده لیک نښې پکې مراعات کړو. د کاندید اکاډیمیسین محمد ظاهر افق په وینا: ((ډیرو وختونه یوه ټاکلې موضوع ځکه خرابوي، چې بې ارتباط مسلې په اصلي موضوع ورګډوي او په دې کار سره خپله لیکنه ناتوانه او کم ارزښته کوي.)) (**۵** : ی)

په پښتو ژبه او ادب کې د لیک نښو تاریخ او کارونه په نوې او معاصره دوره پورې اړه لري، داسې څرګند تاریخ لیکوالو دې په شعوري ډول په یوه یا ډیرو آثارو کې د لیک نښو د کارولو مراعات کړي وي، په لاس کې نشته.

د لیک نښو کارول په پښتو ژبه کې لکه د نورو ژبو په لاتین دورې پورې اړه لري، چې د تأمل وړ خبره ده. زموږ په هیواد کې علامه ګذاري د سراج الاخبار په خپریدو (۱۲۹۲ د جدی ۲۲) د محمود طرزي له خوا مروج شوی دی ، چې بیا وروسته نورو لیکوالو د غه اصل ته پاملرنه وکړه او خدای بښلو استاد انو پوهاند صدیق الله ریښتین، ګل پاچا الفت او نورو درنو لیکوالو په شعوري ډول د غه کار ته ملا وتړله او د پښتو تحقیقي او تخلیقي لیکنو سروصورت پوښت په پراخه لیکنو کې د لیک نښو استعمال ته توجه کوي.

لنډه دا چې په لیکنو کې د اعجامیه نښو استعمال د لیکنو ارزښت لا زیاتوي، د جملو په تفکیک، د لیکنو په حدودو کې معنایي تغیر هم راولي؛ لکه: لاندې جملې کولای شو په څو شکله د لیک نښو په وسیله چې معنایی تغیر هم لري؛ راوړو:

۱- پلاره ! پلوشه له ښاره راغله؟

۲- پلاره ! پلوشه له ښاره راغله.

۳- پلاره، پلوشه له ښاره راغله!
لیک نښې ډېرډولونه لري، چې په لاندي ډول به له پوره تعریفونو او مثالونه سره معرفي شي:

۱- ټکی، نقطه، نشانه (.) یافول سټاپ (Point full stop)
دبشپړو دریدلو نښه ده. دخبري او امري جملو په پای کې راوړل کېږي او د جملې پای او مستقل والی یې ښيي.
ټکی، پوښتن نښه او ږغ نښه د جملې په پای کې هغه وخت راځي، چې هلته باید توقف وشي. هرډول جمله چې وي د نومورو دري نښو څخه یوې نښې ته اړتیا لري. که چېرې د کومې جملې په پای کې د توقف کومه ټاکلې نښه نه وي، هغه جمله خپلواکه نده او حتا کله کله د جملې اصلي شکل ورکیږي.
پښتو - پښتو تشریحی قاموس کې راځي: ((د مکس نښه ، نقطه، خال، پیرید ، فل سټاف (FULL STOP) ، یې نور مترادف نومونه دي.)) (۲ : ۵۸)
که چېرې دیوې کلمې په پای کې د توقف یا تمیدو ټاکلې نښه رانشي، هغه کلمه دیوې جملې حیثیت نه پیدا کوي؛ لکه:
راشه، راشه! په لومړي مثال کې، چې (راشه) تر کلمې وروسته ټکي نشته، فقد یوصرفي کلمه ده. په دویم مثال کې چې د (راشه) تر کلمې وروسته ټکی راغلی دی، داسې جمله یې جوړه کړې، چې مستقله معنا لري او د مفرد او امر حالت ښیي.
د ټکي د کاروونې ځایونه:
الف- دبشپړو خبري جملو په پای کې راځي؛ لکه:
عین القضات ستر عارف ، په ۳۳ کلنی کې په (۵۲۵ هـ ق) کال شهید شو.
ب- ترټولو هغو جملو وروسته راځي، چې نه د پوښتنې حالت ولري او نه ږغ نښې؛ لکه:
- د ظلم کاسه نسکوره ده.

- باران چې واورې ځمکه لمده شي.
- ج- دهغې کلمې وروسته، چې د نښانې یا اختصارې نښې په توګه کارول شوي وي؛ مثال:
- ارسطو (دمسيح دميلاد څخه دمخه) . په ۳۲۲ ق م کې ومړ.
یاله مخففاتو ورسته راځي. داسې پیښیږي چې دنامه دتکرار او یا یې د اوږدوالي له پلوه نوم نشي راتلی. په دغه وخت کې یې مخفف شکل لیکل کیږي، چې تردغه هر لنډ شوي شکل وروسته دټکي ایښودل ضروري کاردي ؛ لکه:
- م.م.م. (دملګرو ملتونو مؤسسه)
- پ. ر.و. ن (پير روښان)
-خ. خ.ن. (خوشحال خان)
- ف- انګلس (فريد ريک انګلس)
د- ټکي په زياترو اروپايي او امريکايي هيوادونو کې دحسابي رقمونو په منځ کې داشاريي په توګه استعماليږي؛ ځرنګه چې داکار ددوی په ژبو کې کومه ګډوډی نه راولي، خو په پښتو کې ټکي یا صفر یو شکل لري، نوښه خبره داده، چې موږ خپل رقمونه په کامه (،) سره بيل کړو ؛ : ۲، ۳۰ (ديرش افغانۍ او دوه پوله) .
ه- دعددونو ، او نورو په پای کې دهغو په وسيله مطالب یا عناصر... شمیرل شوي وي؛ لکه:
همدارنګه ټکي (.) دخبري او امريه جملو په پای کې بشپړه و دريدنه ده، چې دجملې استقلال ښيي؛ لکه: پيغمبران، دځمکې پرمخ دخدای (ج) حجت او دخلکو په منځ کې دحق غوره استازې دي.

۲- دوه ټکي (:) دونقطه یاشارحه:

دوه سر په سر ټکو ته شارحه هم وايي؛ کله چې یو مطلب ښه واضیح کوو او یا په خپله لیکنه کې د سند په ډول ماخذ راوړو. یا په بله وینا له (مستقیم نقل قول) څخه د مخه کارول کیږي.

په پښتو ژبه کې څرګند نښه وايي، دغه نښه په لیکلو کې لږ کارول کیږي. ځینې لیکولان یې کله کله له ځنډ نښې (؛) سره ګډوي؛ په داسې حال کې چې څرګند نښه جلا ده.

- دلوست بشپړپروګرام باید دغه درې برخې ولري: ۱- په هره اونۍ دلوست یو وړ او مناسب کتاب؛ ۲- ورځپاڼه یا مجله؛ ۳- دتبصرو یا تعبیرونو لپاره کتاب یا مجله.

- دڅرګند نښې یا شارحې دکارونې ځایونه:

الف- له مستقیم نقل قول څخه د مخه لکه چې حضرت رسول اکرم (ص) فرمايي:

((مسلمان هغه څوک دی، چې نور مسلمانان یې له لاس اوژبې په امان وی)).

ب- څرګندنښه ددووفقروپه منځ کې هم راځي؛ هغه وخت دوو فقرو په منځ کې یوه لازمي نښه ده، چې دوهمه فقره لومړۍ فقره تشریح کړي او یا توسعه ورکړي؛ لکه:

- دګلالۍ کور ډیرساده جوړشوی دی: درې خونې، یو دهلیز او یو پخلنځی لري.

- دمحمود باغ ډیر ښکلی دی: ښه ګلان، زیاتې میوې اوبهاندې اوبه لري.

- ج- د یو مطلب د تفصیل له سپړلو دمخه، چې په لنډ ډول هغه ته اشاره شوی ده؛ لکه: په شورا کې ددغې خبرې له کیدو دمخه، له انتظار غیر دغه نتیجه ترلاسه شوه: آن یوتن هم له هغه سره موافقه ونه کړه.

- پروسږکال زمالپاره ښه کال و: دلوړوزده کړو وزارت په کانکورکې اول نمره بریالی شوم.

- لقمان حکیم ته یې وویل: ادب موله چا زده کړ؟ وویل: له بې ادبانو: دهغوټولو خراب کارونه مې ونه منل او دهغو له کړنو (عمله) بیزار شوم.

- د- ځرګند نښــه هغه وخت راځي، چې تريـوې عمـده فقـرې وروسـته ځينـې مهـم نومونه او مفهومونه د تشريح لپاره راشي. خو بايد په دغه وخت کې تريـوې بشـپړې فقرې وروسته راوړل شي؛ لکه: دده ټول ادبي استادان جهـاني شـهرت لـري: جيـک لندن، تولستوی، ګورکی او ماياکوفسکي.

- هـ - له تقسيري کلمو وروسته لکه ((يعنې))، ((لکه چې))، ((د بېلګې په ډول))، ((عبارت دی له)) او نور...

تاسو ته ډېر ډېر انتظار وم، يعنـې: سـترګې پـه لاروم. تاسو ځخه زمـا وعـده لـه يـاده وتلې وه. لکه چې: زه مو له پامه اوهيره وتلی وم. کـه زه پوشم، چې تـه راځـي، زه بـه دوه سترګې له انتظاره تاتـه پـه لارکـې وکـرم. د بيلګـې پـه ډول: ټـول اخلاص بـه مـې درته نذرانه کړم.

زموږ وتلي شاعران له: (امير کروړ، ميرزاخان انصاری، دولت لـوانی، ميـافقيرالله جلال آبادي ځخه عبارت دی.)

ځينې وختونه په پښتو ژبه کې لکه فارسی ژبې غوندې عبارت ليکي؛ د بېلګې پـه ډول پورتـه جملـه؛ (زمـوږ وتلـي شـاعران عبـارت دي لـه: اميـر کـروړ، ميرزاخـان انصاري، دولت لوانی، ميافقيرالله جلال آبادي) چې جمله به پشپړېږي.

- ی- په لاندنيو بيلو بيلو ځايونو کې ځرګند نښې د استعمال ځايونه:

۱- د ساعتونو او دقيقو د بيلولو لپاره؛ لکه:

- ۱۱: ۳۰ (يوولس بجې او ديرش دقيقې)

- ۲۲:۱۵ (پنځلس بجې او دوه ويشت دقيقې)

۲- د ماخذونو او کتاب ښود (ببليوګرافي) د ځينو اجزاوو ترمنځ:

- د خوشحال خان کليات: لومړی ټوک، ۲ مخ.

- ... (نيويارک ټايمز: هاپر، ۱۹۵۸)

۳- ځرګند نښـه پـه رسـمي مکتوبونو کې ترعنوان وروسـته هـم راتـلای شي؛ لکـه مخکې چې مو وويل.

- ښاغلی:
- ښاغلی پوهاند....:

۳- درې ټکي (...) سه نقطه پهلو به پهلو (...)

درې ټکي خورا اهميت لري. که څه هم ځيني ليکوال يې مراعات نه کوي، که چېرې کوم عبارت حذف کړي، هلته بيا دليکنې په ليک ښو او انتظام پسې سم نه ګرځي، کله پنځه او کله ډير کېږدي. په نتيجه کې يې ليکنه کمزوري او ګډه وډه وي؛ په داسې حال کې، چې بايد په دغه وخت کې درې ټکي پرله پسې (...) سره کېښودل شي، څو د ليکنې دليک ښو اصول مراعات شي. او که تردغو درې ټکو وروسته پراګراف پای ته ورسېږي، هلته نو لازمه ده، چې يو ټکی بل ور اضافه کړو او هغه د توقف (PERIOD) ټکی دی؛ لکه:

د افغانستان خلک، چې يو لرغونی فرهنګ او له ويارهډک تاريخ لري، د تاريخ په بيلو بيلو پړاونو کې يې د بهرنيو دښمنانو پرضد په مېړانې سره مبارزې کړې او دهغوی د شومو کارونو څخه يې خپله پاکه خاوره ژغورلې او ساتلې ده.

ددې خبرې د ثبوت لپاره د افغانانو او انګريزانو، روسانو، امريکائيانو ترمنځ څو مشهورې جګړې يې ښې نمونې دی. که د پورته پراګراف ځيني برخې حذف کړو نو په لاندې توګه يې راوړو:

دکارونې ځايونه:

دافغانستان خلک، چې يو لرغونی فرهنګ او له وياره ډک تاريخ لري...

دخارجي دښمنانو پرضد په پوره مېړانې سره مبارزه کړې ده او... ددې خبرې دثبوت لپاره د افغانانو او انګريزانو او... ترمنځ څو ځله جګړې شوې دي.

- درې ټکی د داسې نور يا (وغيره) معنا لري.

زمونږ دتو صيفي ادبياتو، شعراو... دحماسی فرهنګ له غنا برخمن دي.

- کله ناکله د غه ټکي د متون د سمون (تصحیح) په وخت کې د ناخوانا کلمو پرځای هم راځي؛ لکه:
د شعر په جوړېښت کې د وزن، قافیې، خیال او... کارول کېږي.

۴- پوښتن نښه (نشانه سوال، custionmarke یاسوالیه (؟)

پوښتن نښه یا سوالیه هم په لیکنه کې ډېر استعمال لري او په لاندې موارد وکې راځي:
الف- پوښتن نښه هغه وخت د جملې په پای کې راځي، چې پوښتنه په مستقیم ډول راغلې وي؛ لکه:
- کار ته ولې نه یې تللی؟
- اوس د څو کلو نو یې؟
کله چې یو جمله په یوې بیانې سره پیل او بیا په یوې پوښتنې سره پای ته ورسېږي.
نو په د غه وخت کې پوښتن نښې ته اړتیا ده؛ لکه:
- ښایي چې آزموینه به دې سخته وه، خو تاونه کولای شوای، چې بریالی شې؟ یا دا چې د مستقیمو جملو او پوښتنیزو عباراتو په برخه کې راځي، لکه:
- په څه شي فکر کوې؟
- دا کار دې له دې ښه نه شوای ترسره کولای؟
ب- له هغه کلمې یا عبارت وروسته چې د مستقیمې پوښتنیزې جملې ځان نیسي؛
کوم رنګ دې خوښېږي؟ شین که آبي؟ ستا سو نظر څه دی؟ لاړ شو یا لاړ نشو؟
یا هغه وخت هم راځي، چې په یو جمله کې د ننه کومه پوښتنه راغلې وي البته د غه نښه تربشپړې جملې وروسته نه راځي؛ بلکې ترپوښتنې وروسته واقع کېږي؛ لکه:
- دیرش کاله پخوا دی په یاد دی؟ موتړ ډېر لږ وو. پورتنی جمله په لاندې توګه سره هم راتلای شي.

- په يادديږي دی، چې ديرش کاله پخوا موټران خورا لږ وو؟
ج- پوښتن نښه د ابهام، شک او ترديد ښکاره کولو په وخت کې په پرانتيز يا قوس راوړي؛ د مثال په توګه: که د کوم ليکوال، مؤرخ، فيلسوف د زيږيدو کال کې شک وي او يا يوې لوي او عمومي موضوع لکه د هيواد د نفوسو شمير.
- (زنون ۳۳۲؟ ۲۶۴م؟) د لرغونی يونان مشهور فيلسوف و.
يا ويل کيږي، چې پير روښان د تور راغه يا (؟) غره په جنګ کې مړ شوی وي.
- د ځينو غيررسمي اماروله مخې اوس اوس د افغانستان د نفوسو شميرله ديرش ميليونه نفرو (؟) تير دی.

۵- د رغ نښه (!) ياندايه د تعجب علامه (!) (Exclamtion)

د تعجب نښه يا علامه هم بلل کيږي. که څه هم ډير ځايونه کارول کيږي، خو د لږ استعمال له پاره يې هم زيات غور په کاردی.
د تعجب نښه ډير ځله د هغو جملو په پای کې راځي، چې د ځينو خاصو او زياتو عاطفي يا نفساني حالاتو بيانونکی وي، لکه: ((هيښتيا))، ((تينګار))، ((تحسين))، ((سپکاوی))، ((کرکې))، ((ترحم))، ((هيلو))، ((شک او ترديد))، ((امراونهي))، ((ګواښ))، ((حرت))، ((درد وغم))، ((دعا))، ((تنبه))، ((تأسيف))، ((غږاوبلنې))، او نورو کې کارول کيږي، چې لږ شمير به يې راواخلو؛ لکه:
الف- کله چې په يوه جمله کې افسوس او اريانتيا څرګنده شي، نو يې په پای کې د رغ نښه اېښوول کيږي؛ لکه:
- څومره ښکلې باغچه ده!
- په ايتاليا کې زلزلې څومره خرابۍ پېښې کړې!
ب- کله چې په جمله کې يوه تعجبی کلمه راشي، نو رغ نښه د همدغې تعجبي کلمې څخه وروسته راوړل کيږي؛ لکه:

- اې خدایه !
- افسوس !
- آه !

ج- که داریانتیا او افسوس کلمې سره ندائیه جمله راشي، هلته نوباید ترکلمې وروسته کامه او ترجملې وروسته (دږغ) نښه ولیکله شي؛ لکه:
-افسوس، څومره پوه ځوان دی کارنه پیداکوي !
آخ، په څومره ځوانۍ کې مړشو !
- واخ، دی خوزماانډیوال و !

ځینې وختونه داسې هم پېښېږي، چې دږغ نښه دیوې کلمې په پای کې داسې واقع شي، چې هم دجملې مفهوم اداکړی او هم جمله ندائیه وی؛ لکه:
- اور !
- لړم !

په پورتنې لومړی مثال کې داسې بریښي، چې د ځینو تلفاتو په نتیجه کې چې په اور سره شوي دی، یوڅوک په تعجب سره د ((اور)) په کلمې سره ټول مفهوم افاده کوي.

همدارنګه د ((لړم)) کلمه دیو دردمن (شدید) ناروغ په مقابل کې چې البته لړم وهلی وی؛ په تعجب سره راوړل شوي ده.

- د – پردې برسیره دږغ نښه په رسمي او شخصي لیکنو (عنوان) کې ترخطاب وروسته استعمالیږي. څرنګه، چې دغه نښه زموږ په لیکنو کې ډیره کارول کېږي، نوکولای شو، چې په هماغه توګه دوام ورکړو؛ لکه:
- ګرانه وروره محمودجانه !
- ښاغلی رئیس !

۶- سرچپه واو (،)، کامه (lAVIRGULE CAMMA) **يا ويرګول:**
دمکث يا لنډې ودريدنې نښه ده. کامه يا سرچپه واو ، چې د جملې بېل واحدونه سره جلاکوي، په هغو توقفونوکې ليکل کېږي، چې توان يې دټکي له تم ځخه لږوي. کامه دنورونښو پرخلاف دکارونې ډېرځايونه لري اونه يوازې دمعنا سره مرسته کوي، بلکې دليکنې حرکت اوتوازن هم تنظيمولای شي.
ځينې ليکولان داسې فکرکوي، چې کامه، ليکنه يا روښانه اوواضيح کوي، نوچې يې وس وي، ځای اوبې ځايه کامه ږدي؛ په داسې حال کې چې ډېرې اوبې ځايه کامې نه يوازې ليکنه نه روښانه کوي، بلکې لايې سره ګډوي. دکامې داستعمال ځايونه په لاندې ډول دي:

الف- دفقروترمنځ دکامې کارونه:
کامه، دهغو فقرو په منځ کې راځي، چې د (خو، لاکن) اويا (ځکه چې) کلموپه واسطه سره جلاشي.(فقره هغه نحوي عنصردی ،چې جمله بشپړوي.)
که جملې په يوه فقره کې د (که څه هم) او (سره ددې) شرطي کلمې راشي بيانوکامې ته چندان اړتيانشته، ځکه چې دغه شرطي کلمې ديوې جملې مختلفې فقرې سره نږدې کوي؛ لکه:
- احمد خپله آزموينه ورکړه، ځکه پوره تياری يې ورته نيولی و.
- محمود که څه هم ښه سړی دی، خومور يې ځينې ناخوښه ده.
که چيرې په يوه مرکبه جمله کې نوموړي شرطي کلمې نه وي استعمال شي، هلته نو د (خو) ترکلمې مخکې کامه لازمه ده؛ لکه:
زلمی کارپسې لټيږي، خونشی يې موندلی.
-ب- چې څوکلمې دواحدواسنادودرلودونکې وي؛ لکه:
-زرين ، حسن اومحمود دتره زامن دي.

- شيخ اسعد ، ښکارندوی، خوشحال خان او قادرخان د پښتو ژبې ستر قصيده ويونکی شاعران وو.
- ج- د عمده او تابع فقرو ترمنځ د کامې کارونه:
کله چې په يوه جمله کې عمده فقره وروسته او تابع فقره مخکې راشي، نوېې د جلاوالي لپاره کامه لازمه ده؛ لکه:
- هغه وخت چې محمود لوست کاوه، پلاريې په کورکې و.
- انتي بيوتيک، چې لاندو کشف شوی، ژوند په قسمت پورې تړلی و.
- د کمپيوټر او انترنټ زده کړه، دهرچا لپاره ضروري ده.
- د- د يوې ليکنې د بيلابيلو برخو د مرجع او ماخذ لپاره ؛ لکه: کابل، د نوي ښار پارک ؛ پستي نمره **۱۹۴۴۵**، د تيلو ټانک، **۷۸** کنه، څلورلارې.
- هـ - د عمده فقرو او اوږدو مشخص کوونکو عبارتونو ترمنځ د کامې استعمال په عمومي توګه، ټول اوږده مشخص کوونکی عبارتونه د تابع فقرو په څيرليک نښې غواړي.
کله چې دغه عبارتونه تر عمده فقرو مخکې راشي، بيا نو کامه ورته اېښوول کيږي؛ لکه:
- د محمود د باغ خوږې منې، د کارغه خوراک نه دي.
- ژوند د خوږو هدفونو ، سرمنزل ته رسيدل دي.
که چېرې په يوه جمله کې دغه عبارتونه ډيراوږده نه وي، هلته بيا د کامې دراوړلو ضرورت نشته؛ لکه: د نجلۍ بارحوګان دانارپه شان سره دي.
- ی – د نامحدودو مشخص کوونکو عبارتونو لپاره د کامې استعمال:
۱- نامحدود مشخص کوونکی يو داسې عبارت يا فقره ده، چې د جملې ټاکلی مفهوم روښانه کړي، خو محدوديت ورنه کړي.

که چېرې د جملې څخه دغه مشخص کوونکی عبارت یافقره له منځه وایستل شي، بیاهم دجملې په اساس کې کوم تغیر نه راځي. دغه ډول نامحمود مشخص کوونکی په جمله کې د دووکامو په دننه کې راځي؛ لکه:

- اوس سپوږمۍ ته ختل دتیرونظریو پرخلاف، یوآسانه اوساده کاردی.

۲- په همدې توګه ځینې اسمونه اویایې معادل، چې په جمله کې مخنې بیان معنا ته وسعت یاتوضیح ورکوي، په عمومي ډول ، دنامحدودو مشخص کوونکو حیثیت لري اودکامو په منځ کې راځي؛ لکه:

ګورکي، دریالیزم پلار، خپل ادبي شاهکارد ((مور)) په نامه ولیکه.

کامه په نورو ځایونوکې داستعمال ځای لري؛ لکه: دعددونو، لیکنو اومکتوبونوکې دصفتونو ترمنځ هم راځي؛ مثالونه:

۱- دځینو صفتونوپه منځ کې ، کله چې د یوه اسم د څرنګوالي لپاره صفتونه استعمالیږي، نویې ترمنځونوکامې راځي. البته دوروستیو دووصفتونوپه منځ کې (او) لیکل کېږي؛ لکه:

- له انګریزانو سره دافغانانو جنګونه ډیرخونړي، دردناکه، له غیرته ډک اوبریالي ول.

- د محمود کور تل پاک، منظم، ښکلی اوپه زړه پورې وي.

۲- دعددونو ترمنځ:

دعددونوګروپونه په ، یابار/ سره بیلوي؛ لکه:

۵۳۱، / ۳۷۱، ۵۲، ۵۲۲، ۳۲۱، ۸۴۵

یا ۵۳۱، / ۳۷۱، ۵۲ ۵۲۲، ۳۲۱، ۸۴۵

۳- دمیاشت اوکال جلاکولوکې هم کامه لیکي؛ لکه: داپریل ۲۷، ۱۹۷۸م دحمل ۵، ۱۳۵۷ش.

۴- د درسونو د روښانولو لپاره هم کامه استعمالیږي. د کليو، ښارونو ولسواليو دنومونو د بیلولو لپاره کامه داسې راځي؛ لکه: دمیوند ولسوالۍ، کندهار، یادمیوند ولسوالۍ، کندهار، افغانستان.

۵- دليکونو او مکتوبونو په خاطر د کامې کارول.

که څه هم تراوسه په غیر اصولي توګه په ليکنوکې او مکتوبونوکې ډېر نښه استعمالوو، خوکيدای شي، چې په غير رسمي ليکنوکې دوستانو او اندېوالانو ته د سلامونو او احترامومو دوړاندې کولو په وخت کې تر نامه وروسته کامه استعمال کړو.

په رسمي مکتوبونوکې ترنامه اوعنوان وروسته شارحه (:) هم راځي؛ لکه:

- ګرانه اندېواله...

- ښاغلی... رئيس:

۷- ځنډنښه، ويرګول بانقطه(؛) semi column دزيات مکث نښه:

ځنډ نښه، چې په عمومي توګه د يو کمزوري ټکي او يا قوي کامې وظيفه اجراکوي، ديو بشپړ توقف اوولاړې لپاره نه کارول کېږي. ځيني ليکولان، ددې لپاره چې دځنډ نښې له دقيق استعمال څخه ځان خلاص کړي، نوکامه ليکي. په داسې حال کې چې ددغې ليک نښې عمومي خاصيت يې دادی، چې دمتوازنو جملو اوفقرو ترمنځ بايد راشي.

دځنډ نښې د استعمال ځايونه:

- الف- دووعمده فقرو ترمنځ دځنډ نښې استعمال؛ کله چې دغه عمده فقرې په (او، خو، لپاره) اوداسې نوروکلموسره ونه تړل شي، هلته ځنډ نښه راوړل حتمی ده؛ لکه:

مثال- کوچنی ته په وخت باندې جزاورکول لازمي کاردی؛ په بې ځايه وهلو سره سپين سترګی کېږي او هروخت بايد هرڅه ورته ونه ويل شي.

دجملو پورته جوړښت ، که څه هم بېلې جملې دی، دمعنا د ارتباط له پلوه ډېر سره نږدې او اصلاً په څنګ نښې سره تړل کېږي. نو که په دغو حالتونو کې يو ليکوال ددغې څنګ نښې پرځای يوازې کامه استعمال کړي، غلطي به يې کړې وي.

ب- دځينو قيدونو سره دڅنګ نښې استعمال:

کوم وخت چې يوه مرکبه جمله کې، چې بېلې بېلې فقرې پکې راغلې وی، دغه درانه قيدونه (که څه هم، هيڅکله، په نتيجه کې) او داسې نور استعمال شي،هلته نولازمه ده، چې ترنوموړو قيدونو مخکې څنګ نښه راشي. که څه هم دغه قيدونه په فقروکې دافکارو ارتباط ورښيي، خو ارتباطي لفظي وظيفه به يې کمزورې وي؛ لکه:

- احمد او محمود ، چې له ډېرې زمانې څخه راپه دې خوا انډيوالان وو ، پرون يې برمازې (محضي) خبره سره جنګ شو ؛ په نتيجه کې سخت سره خوابدي شول او ښايي هيڅ وخت خبرې سره ونه کړي.

ځينې وختونه څنګ نښه دهغو فقروترمنځ راځي، چې په ربطي کلمو (او ، خو ، يا ، تراوسه) او داسې نورو سره تړلې شوی وي؛ په دې شرط چې دلاندې حالتونه څخه يوولري:

۱- فقرې ډېرې اوږدې وي. ۲- دغه فقرې سره ډېرې نژدې اړيکې ونه لري.

۳- دفقروڅخه يې يوه يا ډېرې کامې ولري. ۴- ليکوال وغواړي، چې ددوی ترمنځ توپير باندې ټينګار وکړي، لکه: دماشومانو دښېې روزنې لپاره ضروري ده د اسلامي زده کړې تيورې په روحيې وروزل شي؛ خوداباید ووايو ، چې دا لارښوونه په لا باور او د وطن پالنې په روحيې بياوړې کېږي؛ يعنې الله پالنه، وطن دوستي اوآزادی روحيه زموږ دماشومانو په روزنه کې رول لري.

يا:

مال، اولاد ، جاه اوجلال هيڅکله نشي کولای انسان ته ارام ښبوونکی وي؛ ځکه يوازې دخالق پروردګار په يادولو دانسان زړه سکون اوآرامتيا پيداکوي.

۸– كرښې (–)؛ خط فاصله يادش(-)dash

نور معادل نومونې يې ببلنې. كش، خطك، فاصله، دش، كرښه دغه كرښه د جملې د ټاكلو واحدونو د جلاكولو او تعبيرولو په غرض استعماليږي او د شدت له مخې سره چندان توپير نه لري، خو بيايې هم شدت تركامې ډير دی؛ لكه:

- چارلس ډاروين- د انګلستان مشهور عالم، چې په نولسمې پېړۍ كې خپل مشهور كتاب د ((انواعو بنياد)) به نامه وليكه، په اروپاكې يې لويه هنګامه خپره كړه.

د خط فاصل د كارونې ځايونه:

۱- كرښې (خط فاصل) ، په هغو وختونو كې هم كارول كېږي ، چې يوه موضوع له بلې سره توپير لري او بيا يو د م ورسره وتړله شي؛ لكه:

ده د ليلا ښه خوی، ښكلا او تحصيل پوره وستايل- بيا يې د خپل ورورلپاره دواده غوښتنه ځينې وكړه.

۲- ځينې معترضه جملې يا عبارتونه ، چې ديوې جملې په دننه كې راځي، په كرښيو يا لنډكيو خطونو كې ليكل كېږي، لكه:

- خواريكښ او مسلمان خلك هيله لري- البته آرزويې واقعي ده- چې بايد ظالم له منځه لاړ شي.

- حضرت پيغمبر (ص) او نورو بيغمبرانو د ټولو انسانانو لپاره په ګډه هيله درلوده، چې د دوا ړو كونوژوند يې له ښېګنې ډك وي.

۳- كله چې د جملې يا كرښې په سر كې رقمونه يا د الفبې توري راشي، هلته هم كرښې راځي؛ لكه: ۱-۲-۳- الف- ب- ج- د- و- هايفن (كرښې) علاوه پرنومورو ځايونو د سوال او جواب په وخت كې او همدارنګه په يوه ادبي او هنري اثر كې د ډيالوګ كوونكو د نوموپرځای استعماليږي؛ لكه:

(سوال) –ته په آزموينه كې بريالی شوی؟

(جواب) –هو.

... زما سمه نه ده زده. ته خو درواخله يوه غاړه، دا يې شپيلۍ.

- نه يې شم ژغورلای. زما ښبتنه !

- هيله کوم.

- باور وکړئ؛ نه يې شم وهلای.

- زارۍ درته کوم.

- هيڅ يې په ژغولونه پوهېږم، زما ښبتنه !

- اسانه کاردی، لکه درواغ ويل. بتهه ګوتـه اونوريې ګـوتې دې پردغوورنونو(ران) باندې کيږده.

۹- وړه کرښه (–) نښلوونکې (Hyphen):

د کرښـې او وړې کرښـې ترمنځ د اسـتعمال او کـاروني تـوپير شـته، کرښـې لکـه مخکې چې وويـل شـول د ليـک نښـو يـو جز (تـوک، برخـه) وه، خو وړه کرښـې بيـا داملاً په پرخه کې د کلمو په دننه کې کارول کېږي. ((يعني وړه کرښې هغه وخت د استعمال او کارولو ځای لري، چې کله يوه کلمه په سيلابونو سره جلا شي، ځينې سيلابونه د ليکې (خط، سطر) په پای او ځينې يې د بلې ليکې په سر کې راشي، نو د مخنۍ ليکې په پای کې وړه کرښ استعمالېږي.)) (۷ : ۸۰-۸۱)

وړه کرښـې يـا هـايفن د ځينـو هغـو کلمـو پـه منـځ کې هم راځي، چې د هغـو لـه يوځايوالي څخه مرکبه کلمه يا اطلاح رامنځته شي، لکه:

- د تـولنيز-اقتصـادي جوړښـت د مفکـوري عميقـه (ژوره) پوهـه د تاريخپوهنې اساسي مساله ده.
- سياسي- اجتماعي انقلاب هغه وخت پـه يوه ټولنه کې بريـالي وي، چې وګړنيز مرامونه عملي کړي.

۱۰- لیندی ( ) دوې لیندکی، قوسین، کمانک، هلالین، پرانیز ():

لیندۍ هم د تنقیط علامو له جملې څخه ده په لیندۍ کې (فرعي او تشریحي) عبارتونه راځي لیندۍ او کرښۍ کابو یو ډول دنده لري، خو دومره توپیر سره لري، چې کرښۍ پر توضیحاتو باندې ټینګار (تاکید) کوي او هغه ته نظم او انسجام ورکوي

په لاندې مثال کې دواړه ډوله ورښیو:

- ليلا –(د شهلا خور)- په ښوونځی کې اول نمره شوه.
- ليلا (د شهلا خور) په ښوونځی کې اول نمره شوه

په اوله جمله کې (د شهلا خور) عبارت چې په کرښیو کې راغلی، دا ښي: هغه ليلا چې د شهلا خور ده، په ښوونځی کې اول نمره شوې ده، خو په دويمه جمله کې چې (د شهلا خور) عبارت په لیندیو کې راغلی دی، د ليلا د پېژندنې لپاره کوم تاکیدي عبارت نه دی، بلکې دا خبرې دا معنا لري، چې يوازې او يوازې ليلا و شهلا سره خويندې دي.

د لیندۍ د کارونې ځایونه:

الف- په لیندۍ کې فرعي او غیر اصلي تبصرې هم راځي، یا په بله وینا په لیندو کې غیر اصلي تبصره لیکله کېږي، لکه:

- احمد چې کورته لاړ (زه د مطالعې د زده کړې په قوانینو بوخت وم) خپل کشر ورو ته یې په آزموینه ډېرې لارې-چارې ور وښوولې.
- د فلسفې علم (چې زده کړه یې لازمه ده) د ټولو علومو مور ده.

ب: د یوه شخص د ژوند او مرګ نېټې هم په لیندیو کې راځي، لکه:

- احمد شاه بابا (۱۷۲۳م – ۱۷۷۲ م) د پاني پت په جګړه کې بریالی شو.
- ډموکریت(۴۲۰ ق م – ۳۶۲) په فلسفه کې د لرغوني یونان ژوندی دایرة المعارف و

- فیثاغورث د لرغوني یونان لومړنی فلیسوف په (شمیږمه قبل الملاد) کې ژوند درلود
- د کسوف(لمرنیولو) د پېښې وړاندوینه یوناني پوه او فیلسیوف تالس په (**۵۸۵** ق م) کې کړې ده.
- تالس د ټولو موجوداتو د ژوندي پاتې کېدو لپاره لومړی ماده (اوبه) بللې دي.
- د جغرافیوي نقشې ترسیم د لومړي ځل لپاره د یوناني پوه او فیلسوف (اناکسماندروس) له خوا شوی دی.
- یوناني پوه هراکلیت (اور، روح او خدای) یو شی بللي دي.

ځینې وختونه په لیندیو کې شمېر یا کوم توری ددې لپاره راځي، چې شمېر او ګڼه وښیي، لکه:

- د انسانانو لومړنۍ اړتیاوې (۱) ډوډۍ، (۲) کالي او (۳) کور دي.
- د یوې ټولنې د بشپړ تحلیل په وخت کې باید (الف) د ټولنې زېربنا ، (ب) سربنا ، (ج) ټول ذهني شرایط په نظر کې ونیول شي.

همدارنګه په سوداګرۍ او حسابي معاملو کې رقمونه په لیندیو کې راځي، لکه:

- د محمود د کور کرایه (۲۰۰۰۰) افغانۍ او د نسیم د دوکان ټوله بیه (۱۰۰۰۰) افغانۍ ده.

ج- د یو لیکوال په نظر ، ((کله چې پوښتن نښه د شک یا طنز او کترې په توګه استعمالېږي، باید په لیندیو کې راوړله شي، لکه :

- په آزاده نړۍ (؟) کې مطبوعات (!) د محرومې طبقې په ګټه (!) کار کوي.
- خالد جانه ! څومره زړه درد (!) يې))(**۳: ۵۴**)

د خدای بښلي استاد څېړنوال محمد صدیق روهي په وینا : ((البته د ډغسې پوښتن نښې پر ځای د ((په اصطلاح)) ، ((تش په نامه)) او ((نام نهاد))

ترکيبونه هم راځي. دا خبره دي زموږ په ياد وي، چې يوه جمله کې تر ليندېو مخکې کومه بله ليک نښه بايد رانه شي. که چېرې د کامې يا کوم ټکي اېښودلو ضرورت هم پېښ شي، بيا نو لازمه ده، چې تر ليندېو وروسته راوړل شي.)) (۹: ۱۲۷)

۱۱– غبرګې ليندۍ ((   )) يا ((   )) يا « »

د نقل نښه، ناخونک، ووړ قوس، د اقتباس نښه، ګوسشن مارک (Quotaion mark) او په فرانسوي کې Les Geuille mets هم ورته ويل شوی دی.

غبرګې ليندۍ د جوړه پنزو مقابلو کامو څخه جوړېږي او د يو ټاکلي شخص وينا په کې خوندي کېږي، لکه:

- محمود وويل: ((د ټولنې تکامل تر هر څه لومړۍ د توليدي قوتونو په تکامل پورې اړه لري.))

د استعمال ځايونه:

۱- ټول مستقيم بيانونه په غبرګو ليندېو کې راځي، مثال:

- يوه استاد په ټولګي کې د ليکوالۍ د تکامل او پرمختګ په برخه کې داسې وويل: ((په يوه ژبه کې ليکوالي هغه وخت پرمختګ او تکامل کولای شي، چې ټول قلموال په تېره ځوان پښت يې په زړه خوږۍ او رسالت او تخصيصي ورتيا سره کار وکړي.))

يا ((مدنيت يو داسې عمومي او ضروري بهير دی، چې نه يوازې په طبيعي پېښو او شيانو کې ليدل کېږي، بلکې تمدن، بشريت د مثبتو هلو ځلو په نتيجه کې هويت پيدا کولای شي.))

يو زده کوونکی د ټولګي په آخر سر کې ناست و، په ډېره حيرانتيا يې له ښوونکي څخه دا پوښتنه وکړه، ((انساني ټولنه، په خپل لومړي سر کې په همدغه اوسني شکل سره نه وه ؟)) ، ښوونکي په خندا جواب ورکړ، ((نه))

۲- كه چېرې په غبرګو ليندیو کې دننه د کوم چا خبرې د يوه بل د رېيم سرې په استناد وشي هلته نو دغه ووړستی خبرې په مفردو نقلي نښو (Single Quotation mark) کې ليکلای شو ، د بېلګې په ډول:
محمود وويل، ((زه به هېڅ وخت د ټولنپوهنې په زده کړه کې د غه خبره هېره نه کړم، چې وايي ((د ټولنې تحليل د زېربنا څخه پيل کېږي.))
يا : ميرويس پوښتنه وکړه : ((دا خبره د چا ده چې ژوند د سيند په شان دی؟))
۳- د مختلفو عنوانونو لپاره هم غبرګې ليندۍ کارول کېږي؛ د کتابونو ، شعرونو لويو نومونو ، مجلو ، ورځپاڼو او داسې نورو مفهمونو نومونه هم د ځينو جملو په دننه کې په غبرګو ليندیو کې راځي؛ لکه:
- د خوشحال خان مشهور اثر ((دستارنامه)) او د ګورکي ((مور)) د پښتو او نړيوالو ادبياتو لپاره خورا درنه خزانه ده.
- يا : ((غوره نثرونه)) د پښتو معاصرو ادبياتو يو رياليستيک اثر دی.
۴- کله چې په يوه جمله کې يوه کلمه توضيح کېږي، هغه هم په غبرګو ليندیو کې راځي؛ لکه:
- کله چې د ((مرچو)) پر کلمه او نوم خبرې کېږي، نو تريخوالی ډېر ژر د سړي په ذهن کې راپيدا شي.
۵- د ځينو نورو ليک نښو سره د غبرګو ليندیو استعمال هم شته:
اول: کوم وخت، چې کامه يا ټکی په داسې جمله کې راشي، چې هلته غبرګې ليندۍ کارول کېږي، هلته نو لازمه ده، چې نوموړې دوه ليک نښې د غبرګو ليندیو په دننه کې راوړل شي؛ مثال:
- سرور وويل: ((هو؛ محمود د کريم ورور دی.))
دويم: ځنډ نښه او څرګند نښه بايد تر غبرګو ليندیو د باندې استعمالېږي، بېلګه:
دی وايي: ((زه ښار ته لاړ شم.))

- ده محمود ته دا خبره وکړه او ويې ويل: ((پرښو تلوار، په بدو تامل)) يعني دا چې ښه کار بايد ژر ترسره شي، ځکه د ترسره کولو چانس يې کم وي او وخت يې تېرېږي، خو په بدو چې انسات ته ممکن آينده خطرونه ورپېښ کړي، سوچ او صبر په کار وي.

دريېيم: د غږ نښې او کرښې استعمال د جملې په حالت پورې هم اړه لري؛ په دې معنا که چېرې کومه ليک نښه په غبرګو ليندېو اړه ولري، په دننه کې يې راځي او که په ټولې جملې پورې تړلې وي، بيا نو د جملې په پای کې او تر غبرګو ليندېو وروسته راځي؛ لکه:

- پلار مې پوښتنه وکړه، ((لوست دې وکړ؟))
- څوک به دغه ونه مني چې: ((ماده عينيت لري.))

۱۲– نيخکونه [ ]، قلاب، ولاړ قوسونه(barckets)

مترادف نومونه يې قلاب، لوی قوسونه، عمودي ليندی، ولاړ قوسونه او Barckets دي.

لوی قوسونه يا په کندهاری لهجه کې نيخکونه په ليکنه کې لږ استعمال لري.

د کارولو ځايونه:

أ. نيخکونه، په عمومي توګه د غبرګو ليندېو په دننه کې د يوه بل سرېږي خبرې ساتي؛ يَعني هغه وخت چې په غبرګو ليندېو کې دننه څوک د کوم بل چا وينا راوړي، هلته نيخکونه استعمالېږي البته دغه ډول وينا کله کله په مفردو نقلي نښو کې دننه راځي؛ لکه:

- ښوونکی د لوست په وخت کې وويل: ((پخوا داسې باور و، چې ځکه د کايناتو مرکز دی، خو کوپرنيک دا کشف کړه، چې [ځمکه د نورو سيارو په شان د لمر په شا او خوا راګرځي.]

ب. ولاړ قوسونه یا نیخکونه د دې لپاره کارول کېږي، چې په غبرګو لیندیو کې دننه د کوم بل چا پر وینا تبصره کړې وي؛ لکه:

- کبیر وویل: ((احمد د داروین مشهور کتاب (د انسان تسلسل) زیات څېړلی او د داروین یوازینی عمده اثر یې بللی دی؛ [خو زما په عقیده چې د (انواعو بنیاد) مشهور اثر یې لومړنی هغه عالي اثر دی، چې په اروپا کې یې هنګامه خپره کړه.]

ج. کله چې یو مطلب د کلام اصل نه وي، د قلاب یا نیخک یا ولاړې لیندۍ په منځ کې راوړل کېږي؛ لکه: [معنا داره مسکی کېدل] په نمایشنامو کې اجرایي دستورونه (عملي کوونکي دستورونه) په قلاب کې نوشته کېږي؛ مثال:

احمد [په پریشانۍ سره] وویل نه غواړم یو قدم پر دې لاره نور هم وړاندې لاړ شم.

یا: [اوس اوس لا د دوو سترګو آشنایي هم نه ده پاتې.]

داسې څوک اوس نشته، چې داسې څه ووایي یا وکړي، چې [د سړي زړه اوبه پرې وځنبي.]

یا په لنډۍ کې:

عالمه مینه مینه نشته

[سوداګري ده یو پر بل یې خرڅوینه]

۱۳– ممیز (/) بېلنی، تمیز:

دغه نښه د سنواتو، یا سورتونو د بېلولو لپاره کارول کېږي؛ لکه:

الف: د هجري، قمري یا میلادي کلونو د جلا والي په برخه کې، د بېلګې په توګه:

- محمد بن جریر طبري، په ۲۲۴ ه، ق / ۸۳۹ م کال په آمل کې وزېږېده او په ۳۱۰ ه، ق / ۹۲۳ م کال کې ومړ.

- د افغانستان د ټولنيز بدلون لپاره له ۱۳۸۰ ه ش تر ۱۳۹۳ ه، ش
چې ۱۹۹۲ م تر / ۲۰۱۴ م پورې ډېر مهم دی.

ب: د قرآنکريم د سورو د شمارو لپاره کارول کېږي؛ له راسته خوا لومړی د سورې شمار، وروسته آيت راځي او مميز څخه کار اخيستل کېږي؛ وګورئ:

- ان احسنتم احسنتم لانفسکم و ان اساتم فلها (قرآن، ۷/۱۷)
- يا کل امری بما کسب رهين (قرآن، ۵۲ / ۲۱).
- کلا ان الانسان ليطغی ان راه استغنی (قرآن، ۹۲، ۲ /۷)

(۱ : ۵۲، ۱۷، ۷)

۱۴- ليدلوری يا جهت نما ( )

ليد لوری، فلش يا رينبکی هم نومېږي، او په لاندې ځايونو کې کارول کېږي؛ لکه:

الف: د يو ترتيب د ښوولو يا د يو امر يا کار د نتيجې ورکولو په برخه کې استعمالېږي؛ لکه:

←	مخکې	پخوا	پخواني
←	وويل	ويې وې	ويل يې
←	کوشش کول	کوش	کوشش
←	ليدل	ليد	ديدار

ب: د ر.ک – وګورئ، ودې کتل شي، مراجعه دې وشي؛ لکه: د ((خپلواکی)) کلمه د ((شکر، حمد او ثنا، لمانځنې، مننې، حق پېژندنې)) په معنا ده او ځلورمو او اتمو پېړيو کې ډېره کارول شوې ده، د شعري او نثري متونو لپاره د لرغونې دورې متون وګورئ.

۱۵- ټينګار نښه (ـــــــ)، تاکيدي نښه

دغه نښه يا علامه له (دش) يا (خط فاضل) يا منبولنۍ سره تو پير لري، ټينګار نښه په دې معنی ده، چې موږ يوه موضوع په خپلو ياداشتونو يا ليکنو کې ډېره جدي ګڼو، له هغې کلمې يا لکينې يا پاراګراف لاندې د ټينګار نښه تيرو يا ږدو.

يا په بله وينا کله کله ليکوالان په خپلو ليکنو کې داسې کلمې، جملې پاراګرافونه راوړي، چې نسبت نورو کلمو، جملو او پاراګرافونو ته يې اهميت زيات وي او يا يې هدف دا وي، چې پر ځينو عناصرو او مسايلو باندې تاکيد وکړي؛ نو دلته لازمه ده، چې دغسې کلمې، جملې او پاراګرافونه د ليکنې تر نورو برخو روښانه او برجسته وښوول شي. د دې کار لپاره نوموړي مطالب يا بايد د خط په يوه بېل طرز وليکل شي، لکه نسخ ليک (خط) کې نستعليق* يا شکسته* ليک، يا د دې برعکس او يا يې تر لاندې مستقيمه کرښه (ليکه) وکښل شي، چې د لوستونکي توجه جلب کړي.

اروپايان ۵ ايټيليک ليک Italic type italics استعمالوي او موږ کولای شو د ژباړې په وخت کې هغه ليک په نستعليق واړوو. ايټيليک ليک له چپې خوا له انګليسي غوندې ليکل کېږي.

زموږ لپاره طباعتي ستونزې شته، ځکه تر نن پورې داسې ماشين نه دی جوړ شوی، چې نستعليق توري ترکيب کړي او نن سبا دغه خبره کمپيوټري ليکنو ته راوتلې ده، چې کېدای شي په کمپيوټر کې جوړ شي.

لازمه دا ده، چې تاکيدي او مهم عناثر يا برجسته وليکو او يا ترې لاندې کرښه وکاږو ؛ لکه:

- د هرې ټولنې په تېره زموږ لپاره ښايي <u>خپله ديندارې وساتو</u>.
- کور، کالي او ډوډۍ، چې په يوه ټولنه کې نه وي، <u>هلته ژوند نشته او ژوند کمزوری دی</u>.

ټينګار نښه؛ د ورځپاڼو، مجلو، کتابونو، ډرامو، نکلونو او داسې نورو نومونه هم به داسې تورو سره ليکل کېږي، چې د عادي تورو څخه توپير او برجستګي ولري؛ لکه:

- کابل مجله هره مياشت يو وار خپرېږي.
- د شکسپير (روميو او جوليت) ډرامه ډېره مشهوره ده.

هغه کلمې او عبارتونه چې بحث پرې کېږي او يا د اصلي پاګراف څخه پرته تر څېړنې لاندې وي، بايد په نستعليق يا برجسته تورو وليکل شي؛ لکه:

- پښتو ژبه چې بېلې بېلې لهجې لري؛ لاس په لستوني اصطلاح يې په هره لهجه کې نه ليدله کېږي.
- ګورګوره، يوه داسې ميوه ده، چې په کندهار کې يې څوک نه پېژني، خو د پکتيا غرونه پرې ډک دي.
- ورمه ورځ، چې د محمود موټر چپه شو، د ترافيکو تر څېړنو وروسته ترګنده شوه، چې ټايرات يې مات شوي وو.

۱۶- متفرقه نښې:

متفرقه نښې زموږ په ليکنو کې نه کارول کېږي، خو اوس اوس کارول کېږي، دا ځکه چې انګليسي او نورې اروپايي ژبې ډېرې مروجې شوې دي او دا مهال زموږ د دولتي ادارو کلتور همدا دی، چې بيوګرافي يا سي-وي ګانې ډېرې پراخه ليکنې او ژباړنې په انګليسي ژبه دي، له همدې امله د متفرقه نښو يا انګليسي ليک نښو کارول په انګليسي ليکنو کې کارول کېږي.

پر دغو نښو سربېره، چې په دې ليکنه کې شرحه شوې دي، ځينې نورې نښې هم شته، چې په راز راز مواردو کې کار ځينې اخيستل کېږي؛ لکه:

دغه نښې که ټولې موږ نشو راوړلای، خو تر ډېره حده به دغه نښې او د دغو نښو شکلونه معرفي کړو:

۱- سر تاو شوي کرښی Swang dash
یا: تاو شوي کرښه (~) Swang dash
۲- ډبل هايفن (=) // Double .h
۳- دویم خج (\ ) Grave accent
۴- کریټ Caret
۵- ورځ کرښه { } Brace
۶- ډبل کټار ! Double Dagger
۷- متوازي (//) Faralles
۸- یاسټراف (،) Apostrophe
۹- اول خج (/) Acute accent
۱۰- چپه بار (\ ) Reversel virgule
۱۱- سیډله (،) Cedilla
۱۲- کټار (t) Dagger crass
۱۳- ووړ څپرکی (s) Section number cluse
۱۴- پاراګراف ( ) Paragraph (۱۵: ۳۲)

لنډه دا چې لیک نښې د لیکوالۍ په ټولو برخو کې د ستر اهمیت او ارزښت وړ دي؛ هېڅ هدفمن او متخصص لیکوال نشي کولای په لیکوالۍ کې د (لیک نښو) له ارزښت څخه سترګې پټې کړي.

آن لیک نښې یوه لیکنه د غوره والي او بې خونده لیکنو په قطار کې درولای شي. د ستر خوشحال بابا په وینا لکه توره چې د ګوزار لپاره پکارېږي او زلفې د یار لپاره په شانه وهل کېږي؛ همداسې د هر فن لپاره حدود او نښې شته، چې د لیکوالۍ لپاره لیک نښې یا علامه تنقط کارول کېږي.

توره چې تېرېږي خو ګوزار لره کنه
زلفې چې ولول شي، خو خپل یار لره کنه

۴–۲– د څلورم څپرکي لنډیز:

- لیک نښې (اعجاییه توري) یا علامت تنقیط نه یوازې په لیکوالۍ او مسلکي لیکنو کې کارول ضروري دي، بلکې په هر ډول لیکنو، کتابونو، مجلو، مقالو، لویو او وړو لیکنو کې یې راوړل حتمي دي.
- په ټولو لیکنو (له وړو مکتوبونو، خصوصي لیکنو نیولې بیا تر تحقیقي لیکنو پورې د لیکن نښو کارول ضروري دي.
- که لیک نښې په لیکنو کې ونه کاروو، د کلمې، کلمو، جملې، جملو د ډولونو، پارګرافونو، عباراتونو، فقرو، مضمونونو، مقالو، رسالو، مجلو، کتابګوټو، کتابونو او ... توپیرونه سره ورکېږي.
- لیک نښې هغه ضروري توري دي، چې لیکوالۍ ته سر او صورت ورکوي، نه یوازې د شکل له پلوه لیکنو ته ښکلا ورکوي، بلکې په کلمو، جملو، پارګرافونو، مقالو او مضمونونو کې معنایي تغیر هم رامنځته کوي.
- په هره لیکنه کې د لیک نښو د کارولو اړتیاوې او ارزښتونه خورا ډېر دي.
- په مجموعي ډول لیکنې مسلکي لوری او مفهوم لري؛ هېڅ لیکنه یا لیکوالي تصادفي او اتفاقي کار نه دی؛ هره لیکنه که په هره برخه کې وي د غیرفني او مسلکي خلکو له خوا نه ده ترسره شوې، دا ځکه چې عادي خلک او لیکوال سره توپیر لري.
- لیکوالي د یو لړ فني او مسلکي مهارتونو خپلول او کارول دي، چې تصادفي لوری(جنبه) نه لري. دا کار ددې ترڅنګ، چې مسلکي دی، یو

ژمن او متعهد کار دی، چې الله رب العلیم ځینو انسانانو ته وربښلی دی.

- که لیکنه او لکیوالي د هرې ټولنې لپاره د فرهنګي ترقۍ لامل او سبب کېږي، نو فني لیکنه یعنې له لیک نښو او تورو سره لیکنه هم په بشپړه توګه یوه اړتیا ده. لیکنه او لیکوالي د اعجامیه نښو د پرځای کارولو له مخې درسته بڼه او صحیحه محتوا خپلوي. اعجامیه نښې په لیکنه کې راوړل ځکه اړتیا ده، چې (جملې، پاراګرافونه او نورې برخې سره بېلولای شو؛ د هرې لیکنې په صحت او درستوالي پوهاوی ترلاسه کولای شو. د هرې لیکنې شکل او محتوا سره توپیرولای شو او د لیکنې هر صنف له نورو بېل ترسیموو.
- په لیکنه کې د اعجامیه نښو کارول د لیکوالۍ د حدودو په ګوته کول دي؛ لکه ناوې بې سینګاره ښکلې نه ښکاري، لیکنه هم بې تورو او اعجامیه نښو بې حدوده او بې ترتیبه برېښي.
- که لیکوالي یوه فرهنګي اړتیا ده، لیک نښې کارول په لیکوالۍ کې یوه روزنیزه ورتیا ده، له همدې امله دغه ورتیا د لیکوالۍ په ډګر کې دغه اړتیا رفع کولای شي.
- خدای بښلي روهي وایي: د لیک نښو ځینې نورمونه په نړیواله سطحه منل شوي دي او له هغو سرغړونه د لیکوالۍ پرستیژ ته زیان رسوي، د مثال په توګه که (نقل قول) لپاره غبرګه لیندۍ استعمال نه کړو، زموږ څېړنه علمي ارزښت له لاسه ورکوي.
- په لیکنو کې په تېره بیا په ژورو علمي او تحقیقي آثارو کې لیک نښې پر خپلو ځایونو را نه شي او یا اصلاً د لیک نښو مراعات و نه شي؛ نه یوازې دا چې د متن په لوستلو کې ستونزې راپیدا کېږي، بلکې کله کله مشکله ده، چې سم او مطلوب مفهوم دې ځینې واخیستل شي.

- په ليکوالۍ کې د ليک نښو پرځای کارول څو ګټې لري:
- يوه دا چې د ليکوالۍ هر صنف وربانديې مشخصولای شو.
- دويم ؛ دا چې د ليکنې په برخه کې زموږ پوهه ترې معلوميدلای شي.
- دريم؛ ليکوال د متمدن ښت او ليکوالۍ وارث ګڼل کېږي؛ لکه په معاصره دوره کې خدای بښلي الفت، رښتين، روهي او بيا نور...
- ليکوالي د هرې ټولنې فرهنګي اړتيا ده، له دغې فرهنګي بډاينې پرته د هغه ملت کلتوري کمزوري ډېره زياته مقصوره نه ده.
- د ليک نښو په واسطه د ليکوالۍ د صنفونو حدود هم معلومولای شو او له دې سره سره ليکنه ښايسته کوو.
- په ليکنه کې د ليک نښو سمه کارونه ليک دود معياري کوي؛ ليک نښې د هرې ليکنې د مطالعې په برخه کې د انسان فهم او درک آسانوي، ځکه نو په هره برخه کې د هماغه ژبې په ټولو ليکنو کې د ليک نښ، کارول يوه اړينه مساله ده.
- که په ليکنه کې ليک نښې ونه کارول شي يو ويلاند ليکنه سمه نشي لوستلای. په ليکنه کې ليک نښې کارول سړی په مطالعه نه ستړی کوي او کېدای شي د څو پاراګرافونو له لوستلو وروسته دمه وکوي.
- خدای بښلی ګل پاچا الفت وايي، بې له تورو نه ځينې ټکي او نښې شته، چې د ليک په لوستولو کې دخل لري او يوه جمله يا کلمه له اشتباه او ابهام څخه ژغوري، يعنې د دغو نښو او ټکو په ليکلو سړی پوهېږي، چې په کوم ټکي بايد سړی او کومه جمله په بلې پورې وتړي. د تعجب ندا ، پوښتنې، خطاب او نورو کيفيتو ښکندونه په همدغو نښو او ټکو کېږي، چې په ليکلو کې ډېر اهميت لري.

- لیک نښو ته په عربي کې اعجامیه علامې، په انګلیسي ژبه کې ورته Punctuation ، په فارسي دري کې نشانه ګذاري، علامت ګذاري او روش نشانه ګذاري ویل شوی دی.
- یو شمېر نښې او علامې دي، چې د ناخپلواکو (غیرمستقلو) یا باند مورفیمونو یا اداتو په څېر کومه ځانګړې معنا نه لري، خو که په لیکنه کې هره یوه په خپل ځای استعمال نشي، لیکنه خوندوره نه وي، کېدای شي اصلي مفهوم له لاسه ورکړي او لوستونکی به د لوستلو پر مهال تېروتنې وکړي.\
- پوهنوال محمد آقا شیرزاد په وینا ، که لیک نښې او علامې په لیکنه کې پرځای وکارول شي، لیکنه به خوندوره او معنا لرونکي وي، مطلب به ترې ژر واخیستل شي او هم به په لوستنه کې د لوستونکو د تېروتنې مخه ونیول شي.
- د لیک نښو زده کړه، د هرچا په ځانګړي توګه د لیکوال او لیکونکي لپاره ډېره اړینه ده، کنه نو لوستل او لیکل به مو تېروتنې او نیمګړتیاوې ولري. د لیک نښو د کارونې او زده کړې اساسي موخه د جملو او عبارتونو د مفهوم وضاحت او صراحت دی.
- د اعجامیه نښو اړتیا دا ده که دغه نښې په یو متن کې ونه کارول شي، ممکن لوستونکی او په خپله لیکوال هغه معنا له مضمون څخه وانه خستلای شي، کوم چې د لومړي سړي مطلب وي. د عربي، فارسي او پښتو ژبو لیک نښې یو ډول دي، د انګلیسي ژبو بل، د عربي، فارسي او پښتو بل ډول.
- ډاکټر اسماعیل حاکمي او د ده ملګری د لیک نښو د اړتیا په برخه کې نظر لري او وایي: ((منظور از نشانه ګذاری رعایت قواعد سجاوندی و به کار بردن علامها ونشانه های است که خواندن و در نتیجه فهم درست

مطالب را آسان و به رفع پاره (ټوټه) ابهامها که از عدم انعکاس دقيق و روشن عناصر و دلالت گفتاری در نوشته پديد مي آيد ، کمک کند.))

- ليکوالي ارزښتونه لري، په تاليف، تصنيف، ژباړه، په قطعو ، داستانونو ، ورو ، غټو ورځپاڼو ، مجلو ، سايټونو او نورو ليکنو کې د کارولو ارزښت ډېر دی.
- ټول ژمن، پوه او له ظرافت سره روږدي په تحقيق، تصنيف، تاليف او تخليق پوه ليکوال نن په خپلو ليکنو کې، چې د مطالبو د ښېلتون لامل کېږي او د جملو له فهم او درک سره مرسته کوي؛ له ليک نښو ګټه اخلي. هغه ليکوال چې غواړي خپل هدفونه نورو ته په ښه ډول، ورو لېږدوي، بايد اعجاميه نښې د ليکنو د لا ښه درک لپاره مراعات کړي او له دې لارې د ليکوالۍ ارزښت ډېر کړي.
- که غواړو ليکنه مو ارزښتمنه وي، بايد ليک نښې د قاعدې له مخې وي، که د ګرامري قراردادونو او د ليکنې ژورو قواعدو ته پاملرنه ولرو نو هېڅکله بايد دغه قاعدې هم هېرې نه کړو. که غواړو تېر وختونه خوندي کړو ، او سنی حالت راتلونکو ته په واک کې ورکړو او د راتلونکې لپاره يو خوږ انځور ولرو او له او سنۍ نړۍ خبر شو ، لازمه ده په ليکوالۍ پوه شو ، په ليکوالۍ پوهېدل په ليکنو کې د ليک نښو مراعتول دي.
- د ليک نښو د محتوا څرګندول د ليک اړوند کار دی. د ليک نښو ور کارول نه يوازې لوستونکي ته د مطالعې لار ورښيي او کار يې آسانوي، بلکې ليکوال ته د شکل له مخې د ليکنې څلورخواوې هم روښانوي. که په خبرو او شفاهي پيغامونو کې د سر، لاسونو، ګوتو، اوږو، په قيافه کې بدلون او نورو غړو تغير او اشارو څخه ګټه اخلو او پيغامونو نه لېږدول آسانوي، خو په ليکنو کې د دې لپاره، چې د هغو غړو د

حرکتونو زمینه نه ده مساعده، لیکوال ناچار دی، چې د لیکوالۍ له نښو ګټه واخلي، څو وکولای شي ترې ډېره بریده رواني، عاطفي او یا د جملو آهنګ لوستونکو ته ور ولېږدوي.

- د لیک نښو بل ارزښت دا دی، چې د جملو بېل بېل واحدونه څرګند او بیا په منطقي توګه سره تړي. که چېرې د لیک نښو دغه اصول ګډوډ او یا په سستۍ سره ابښودل شوي وي، بیا نو یقیني ده، چې لوستونکي د لیکنې څخه سم او پوره مطلب نه شي اخیستلای؛ د چا خبره په پوره سرګردانۍ به اخته او د چټک لوستلو بشپړ مخنیوی به یې شوي وي.
- د کاندیډ اکاډمیسن ظاهر افق په وینا ، ډېر وختونه یوه ټاکلې موضوع ځکه خرابوي، چې بې ارتباطه مسلې په اصلي موضوع ورګډوي او په دې کار سره خپله لیکنه ناتوانه او کم ارزښته کوي.
- په پښتو ژبه او ادب کې د لیک نښو تاریخ او کارونه په نوې او معاصره دورې پورې اړه لري. په پښتو ژبه کې لکه د نورو ژبو په لا تیني دورې پورې اړه لري، لږ د تامل وړ خبره ده. زموږ په هېواد کې علامه ګذارې د سراج الاخبار په خپرېدو (۱۲۹۲) د محمود طرزي له خوا مروج شوې دي، چې وروسته نورو لیکوالو وکارولې.

لیک نښې ډېر ډولونو لري؛ لکه:

(ټکې(نقطه) پوښتن نښه، رېغ نښه، کامه (کولن)، سیمي کولن یا ځنډ نښه، څرګند نښه، کرښۍ، وړه کرښۍ، لینډۍ، غبرګې لینډۍ، ولاړ قوسونه یا نیخکونه، درې ټکې، ټینګار نښه، ستوری، ممیز، جهت نما او متفرقه نښو ویشل کېږي، چې هره نښه په خپل وار له مثالو سره پوره تشریح شوې ده.

۴-۳- دڅلورم څپرکي پوښتنې

۱- ډاکټر اسماعيل حاکمي او د ده ملګري د ليک نښو د اړتيا په برخه کې کوم نظر درلود؟
۲- په ليکنه او ليکوالۍ کې د ليک نښو يا تنقط علامو ارزښت په ګوته کړئ.
۳- په ليکنه کې د ليک نښو د کاروني او اړتيا په برخه کې خدای بښلي استاد محمد صديق روهي کوم ډول فکر کاوه؟
۴- که په ليکنه کې ليک نښې پرځای ونه کارول شي، آيا په شکل او معنی د مضمون کې تغير راتلای شي؟
۵- يو مطلوب او سم مفهوم له ليکنې څخه کوم وخت ترلاسه کولای شو؟
۶- په ليکوالۍ کې د ليک نښو پرځای کارولو څو ګټې وښايا ست؟
۷- د ليکوالۍ د صنفونو حدود د څه شي په واسطه معلومولای شو؟
۸- په لنډه او مدلـلـه توګه په ليکوالۍ کې د ليک نښو اړتيا په ګوته کړئ.
۹- د ليک نښو څو مشخص (ځانګړي) ارزښتونه څرګند کړئ.
۱۰- ليک نښو ته په عربي، انګليسي او فارسي ژبو کې کوم نومونه اخيستل شوي دي؟
۱۱- استاد محمد آقا شيرزاد په ليکنه کې د ليک نښو په برخه کې کوم نظر درلود؟
۱۲- د جملو بېل بېل واحدونه د څه شي پواسطه معلومولای شو؟
۱۳- په فني او مسلکي ډول څه وخت ليک نښې زموږ په معاصره ليکوالۍ کې کارول کېږي؟
۱۴- ټکی (نقط) په کوم ځای کې کارول کېږي؟
۱۵- پښتو پښتو تشريحي قاموس کې د ټکي يا مکث نښې په برخه کې څه ويل شوي دي؟
۱۶- ټکی تعريف او په ليکنه کې يې کارول کوم ارزښت لري؟
۱۷- دوه ټکي يا شارحه څه ته وايي.؟

۱۸- شارحه (سر په سر ټکي) په ليکنه کې د کوم هدف لپاره استعمالېږي؟
۱۹- درې ټکي څه وخت او چېرې په ليکنه کې کارول کېږي؟
۲۰- پوښتن نښه څه ته وايي او په ليکنه کې د کاروني ارزښت څه دی؟
۲۱- په څو ژونديو مثالونو جملو کې سواليه وکاروئ.
۲۲- غږنښه يا ندايه (!) څه ته وايي او د کاروني ارزښت يې څه دی.
۲۳- په څو جملو کې د غږنښې کارونه په عملي توګه وښاياست.
۲۴- د کامې (ويرګول) يا کولن او سيمي کولن توپير په څو جملو کې وکړئ.
۲۵- د فقرو ترمنځ د کامې د کاروني ځايونه او اړتيا په ګوته کړئ.
۲۶- په تابع او عمده جملو کې د کولن کارولو ارزښت په نښه کړئ.
۲۷- د ځنډ نښې د استعمال ځايونه په ګوته کړئ.
۲۸- کرښۍ يا خط فاصل يا دش څه وخت او چېرې په ليکنه کې کاروو؟
۲۹- ليندۍ او غبرګې ليندۍ څه توپير لري هره يوه راوپېژنئ او په څو جملو کې يې مثالونه راوړئ.
۳۰- قلاب څه ته وايي؟
۳۱- مميز يا بيلنۍ څه شی دی؟
۳۲- جهت نمايه ليکنه کې د څه لپاره کارول کېږي؟
۳۳- ټينګار نښه څه ته وايي؟
۳۴- آيا په عمومي ډول ليک نښې په عملي توګه د ليکنې په ټولو ډولونو کې مراعاتولای شئ؟
۳۵- متفرقه نښې په پښتو او دري ليکنو کې کارول کېدای شي او کنه او که يوازې په بهرنيو ژبو کې کارول کېږي؟

۴-۴- د خلورم څپرکي ماخذونه

۱. قرآنکريم. ۷، ۱۷، ۵۲.

۲. الفت ګل پاچا. ۱۳۸۸ه ل ، ليکوالي (املا او انشاء). دويم چاپ، پېښور، بورډ ، ناصرباغ، رفعت کتابخانه.

۳. اميري، ملک ابراهيم. ۱۳۶۹ ه ل. چگونه املا و انشا بنويسيم ؟ ايران: تهران: خيابان آزادی، تامين اجتماعی استان تهران.

۴. اشراقي، سيدعلي محمد. ۱۳۹۲. آيين درست نويسي (املا). کابل: نمايندګي الهدی. کتاب فروشي فرهنګ.

۵. افق، محمد ظاهر. ۱۳۶۲ ه ل. ليک نښې. کابل: د علومو اکاډمۍ د خپرونو رياست.

۶. پښتو- پښتو تشريحي قاموس. ۱۳۶۲ ه ل. کابل: د علومو اکاډمۍ، د خپرونو رياست.

۷. د ژبو او ادبياتو مرکز Willian Shahkespeare.۱۹۲۵.Hamlet, ۱۷th. Printing, New York. Newgarci.

۸. روهي، صديق محمد. ۱۳۶۲ ه ل، ليک نښې (تقريظ)، کابل: د علومو اکاډمي، د خپرونو رياست.

۹. روهي، صديق. ۱۳۵۴. د څېړنې لارښود. کابل: د علومو اکاډمۍ. د پښتو څېړنو مرکز.

۱۰. حاکمي، داکټر محمد اسماعيل. ۱۳۸۲. زبان ونگارش فارسي. تهران: سازمان مطالعه و تدوين کتب علوم انساني.

۱۱. شيرزاد ، محمد آقا. ۱۳۹۰. ليکوالي. کابل. د پوهنې وزارت. د ښوونکو د روزنې لوی رياست.

۱۲. طاهرخانی، استاد عبدالله،. ۱۳۷۴ ه ل. درست بنوسيم. تهران: مراکز تربيت معلم. چاپ سنگين.

۱۳. هلالي، عبدالحکيم،. ۱۳۶۲. ليک نښې (تقريظ). کابل: د علومو اکاډمۍ، د خپرونو رياست.

۱۴. يون، محمد اسماعيل. ۱۳۸۷. پښتو ليکنۍ سمون. کابل: يون کلتوري يون.

۱۵. Webstores severthe. New collegiate. Dectionary. Indian Edition. Copyright ۱۹۲۹ by G.C. Merriam co second reprimi April ۱۰۱۷

پنځم څپرکی

۵– د ليکوالۍ ډولونه

پيلېزه:

ليکنه او ليکوالي يو دوامداره کلتوري او فرهنګي بهير دی، چې په بشري ټولنو کې د خلکو د ژوند له دوام سره دوام مومي.

څومره چې بشري ټولنې دغه بهير ته ارزښت ورکوي، په هماغه اندازه ورسره د هرې ټولنې د مادي او معنوي کلتور اړخونه هم خوندي کېږي.

ليکوالي، چې ګڼ اړخونه لري، هره برخه يې د کلتور د يوې ژوندۍ برخې څلونه کوي. تخليق، تحقيق، تصنيف، قطعه، ژباړه او ... د ليکوالۍ پراخ اړخونه څلوي؛ له يوې خوا د کلتور او فرهنګ د خوندي کولو او له بلې لوري د ليکوالۍ د مختلفو صنفونو رديف بندي کوي او حدود يې معلوموي.

په دغه فصل کې دليکنې ډولونه، د لنډ ليک معرفي، ارزښتونه، تصنيف او د هغه اړتياوې، تخليق او تخليقي آثارو د دوام او فرهنګي بډاينې؛ او همدارنګه د هنري- ادبي او تخليقي آثارو توپير له غير تخليقي سره هم په ګوتو کېږي، چې په مجموعي ډول به درانه محصلين که خير وي د ليکوالۍ د تحقيقي او تخليقي صنفونو په برخه کې هم پوره پوره معلومات ترلاسه کړي.

۵–۱– لنډ ليک يا لنډه ليکنه :

مخکې له دې چې لنډه ليکنه معرفي کړو ، بايد په لنډ ډول ووايم، چې لنډه ليکنه (فني ليکنه) ، لنډه ليکنه (قوي ليکنه) ، لنډه ليکنه لوی مفهوم لېږدونکې ليکنه ده؛ خو اصلي شرط په اصلي مفهوم نغاړل او راوړل وي.

که يوه ليکنه څومره لويه وي، چې هره محتوا ولري او په هر کالب کې وي، خو چې (مقصدي) مفهوم په کې نه وي نغښتل شوی، هغه ښه ليکنه نه ده، که لنډه وي او که لويه، په زړه پورې ليکنه نه ده.

که د وخت د مخنيوي لپاره لنډه ليکنه کوو ، که مو ليکنه ادبي، يا ژورناليستکي وي بده خبره نه ده، خو که ليکوال (مرکزي مفهوم) په ليکنه کې نه وي راوړی، نو دا کار بيا هم زمونږ وړه او لنډه ليکنه نه با مفهومه کوي.

هره ورځ زمونږ په شا او خوا کې زياتې او ډېرې پېښې رامنځته کېږي، خو د وخت د کموالي له امله ورځپانې، راډيو او تلويزيون نه شي کولای دا ټولې پېښې تر پوښښ لاندې راولي. د هر خبريال په څېر مونږ هم ناچاره يو د وخت د سپما هڅه وکړو او خپله ليکنه يا رپوټ تر هغه ځايه، چې ممکن وي، را لنډ کړو.

- نن، سبا د خبري او ژورناليستکي او هنري مضمونونو او مطلوبونو د ليکنو تر څنګ تحقيقي او معلوماتي ليکنې هم لنډې ليکل کېږي، ځکه د هنري ادب په دنيا کې تر رومانه، ناول، له ناوله داستان او له داستان څخه لنډه کيسه خلک ډېره خوښوي او هغه هم ددې لپاره چې خلک هر ډول بوختياوې لري، لوی لوی داستانونه نه شي مطالعه کولای، خو دا خبره کول ضرور دي، چې (مونږ بايد په هره ليکنه کې خپل علمي او فني صلاحيتونه وکاروو او خپل مسلکي رسالت له پامه ونه غورځوو). يو ليکوال نظر لري: ((تر دا وروستيو وختونو پورې زده کوونکي، ليکوالان د راډيو او تلويزيون کارکوونکي د لنډې ليکنې او يا له يوې ليکنې څخه د شيرې راويستلو او يا لنډې ليکنې لپاره د يو چوکاټ په جوړولو کې دوه زړې وو ، خو د هغه هڅو په ترڅ کې، چې په دې وروستيو کې د نړۍ په خورا

معتبرو پوهنتونونو کې ترسره شوي د لنډې لیکنې او له یوې لیکنې یا راپور څخه د (شیرېې) را ایستلو لپاره ځانګړی چوکاټ په پام کې نیول شوي. په دېرو پوهتونونو کې او سمهال لنډه لیکنه د یو صنف په ډول کارول کېږي او د لیکنې راپور شیره د اسم په توګه د استعمال وړ ده.)) (۱۱:۱)

- اصلي خبره دا ده، چې په لنډه یا اوږده لیکه کې د پام وړ موضوع (محتوا) راونغښتل شي، د لیکنې لنډون د یوې موضوع یا لیکنې په اصلي بڼه تکرارول دي، چې له معمول سره سم د هرې لیکنې په پای کې راځي. د (لیکنې د لنډون اصلي موخه په لنډو ټکو کې د لوستونکي پوهول دي؛ نو په دې توګه ویلای شو، چې لنډون له یوې موضوع څخه د پایلو اخیستنه ده، خو د یوې لیکنې (محتوا) هغه څه دي، چې د لیکنې په پیل کې د لوستونکو یا مقابل لوري د پوهاوي لپاره کارول کېږي.
- په ادبي لیکنو کې په تېره تحقیقي ډګر کې لنډه لیکنه کول یو فني او مسلکي کار دی؛ د مثال په ډول که وغواړو موږ یو غټ کتاب (د پښتو ادبیاتو دویم ټوک تاریخ) په پنځوسو یا سلو او یا لنډو مخونو کې راوړو، لازمه ده (هغه مرکزي او د تمرکز وړ موضوعات (درسي موضوعات) په خپله لیکنه کې را واخلو، چې موږ هدف ته رسوي، یا د لیف تولستوی (جګړه او سوله) کتاب همداسې در واخله. په ادبیاتو کې مهمه دا ده، چې موږ په یو غټ کتاب یوه وړه، خو با مفهومه انتقادي او څېړنیزه لیکنه وکړو، یعنې یوه مقاله باید ستندرډ او څېړنیزه وي. عنوان، سریزه، څېړنه، نتیجه، لمن لیکونه او ماخذونه ولري (لمن لیکونه یا حاشیې د کتاب اصلي برخه نه ده او د متن سره متضاده کلمه هم کېدای شي

د یوې مقالې یا کتاب لنډون د ټولو برخو را لنډون دی، خو شیره (محتوا) یې هغه لنډیز دی، چې بېلابېلې برخې په کې په پام کې نیول شوې نه وي.

۵-۲- د لنډې لیکنې لرغونتوب:

لنډه لیکنه نوې خبره نه ده، لنډه لیکنه د لیکوالۍ په ډګر کې له ډېره پخوا موجوده وه؛ له هغه مهاله چې انسانانو تازه خط او کتابت زده کړی و، انسانانو اړول د انځوريز (تصویري) لیک په مرسته خپله موخه (هدف) لوستونکو ته ورسوي او داسې ویل کېږي، چې دوه درې یې تېرې کړې وي.

الف: په پخوا زمانو کې:

د نړۍ په پخوانیو ادبیاتو کې لنډې لیکنې د لیکنې ښکلا ته ډېر اهمیت ورکاوه، خو له ښکلا سره محتوا ملګرې وه. کلام الله مجید د اعجاز او ښایسته لنډو لیکنو یو ښه مثال دی. سر او پا احکام، امثال او متشابهات دي.

احکام الهي (نص) کیسې او تشبیګانې په پوره ادیبانه، معجزه اسا، رساوالي، فصاحت، بلاغت او صراحت سره په دې الهي کلام کې وړاندې شوي دي، چې په یو وار اورېدو او دقیق ډول ویلو سره نه یوازې یو مسلمان او مؤمن وربانده پوهېږي، بلکې د دنیا او آخرت پوره پوره تومنه ترې لاسته راوړي.

انا انزلناه فی لیلة القدر- تر آخره

۱- موږ دا قرآن د قدر په شپه نازل کړی دی.

۲- او ته څه پوهېږې، چې د قدر شپه څه ده؟

۳- د قدر شپه له زرو میاشتو څخه ډېره غوره ده.

۴- پرښتې او روح په هغې کې د خپل رب په اجازه هر حکم له ځانه اخلي، راکوزېږي.

۵- هغه شپه له سره تر پایه سلامتیا ده تر سهار ختلو پورې.۱: قرآنکریم. ثور القدر-۲۵، ۲، ۲

د پښتو ادبیاتو ستره تذکره (پټه خزانه) د محمد هوتک بن داود په څومره ساده، رسا خو کره او لنډه پښتو ژبه لیکل شوې ده.

د پیاوړي محقق زلمي هېوادمل په وینا: ((پټه خزانه د پښتو قدیمه ترلاسه شوې بشپړه تذکره ده، چې پیدا کېدو یې پښتو ادب ته نوې ساه ورکړه او محتویاتو یې زموږ د لیکلي مکشوف ادب تاریخ تر دوهم قرنه پورې ورساوه. د پښتو د ادبي تاریخ دغه مهمه وثیقه د خپل اهمیت، ارزښت په تاریخ او ادب کې ورته د ضرورت.. چاپ شوې ده.)) (۲: خلورم)

پټه خزانه هغه سیف یا زېرمتون دی، چې درې خزانې خوندي کوي:

لومړی خزانه (۲۱) شاعران او لیکوال، دویمه (۱۰)، درېیمه (۱۳) لیکوال او شاعران چې له لیکوال د مخه، د ده د وخت او ښځینه شاعران په کې خوندي شوي دي؛ د اوسنی کره کتنیز انتقادي متن څېړنې له مخې نه یوازې علمي لنډه لیکنه ده، بلکې مدني لنډه او خوږه لیکنه هم ده: د اول ځل لپاره لیکوال پښتنې ښځې شاعران په نامه معرفي کړې دي، چې زما په نظر دا د رساو لنډې، خوږې او پخې لنډې او مدني لیکنې یو ادبي (غیز دودیز) شهکار ګڼلای شو.

په فارسي- دري ادب کې، چې لیکنه خورا قیمتي پخوانۍ او د پام وړ لرغونتیا لري، یو ځل بیا ګورو، چې سعدي شیرازي خپل شاعري په خومره خوږه او صریحه او لنډه پوهنیزه ژبه سره کړې ده او د محمد علي فروغي په وینا (سعدي د ډېرو لیکوالو او شاعرانو پرخلاف داسې جملې سره ترلې، چې لفظ او معنا یې دواړه سره یو ځای کړي او خلکو ته یې مفهوم ژر رسولی دی؛ لکه:

بنی آدم اعضای یکدیگر اند　　　که در آفرینش زیک ګوهر اند
چو عضو به درد آید زروزګار　　　دیګر عضوه هار را نماند قرار...

یا: د ګلستان هر حکایت د ساده، ظریف، پرمعنا او مثنوي نظم په قالب کې داسې مضامین راوړل شوي، چې هر چا ته د ژوند یو حتمي عبرت او درس ورکوي، تقوی ورپېژني او آن ډېر ناترسه انسان ته هم مرګ وریادوي او لږ تر لږه تفکر او سوچ ته یې هڅوي. د بېلګې په ډول:

د عدل، تدبیر او رایې په برخه کې به څه روان او لنډ نظم سره وایي:

حکايت

شنيدم که در وقت نزع روان | به هرمره چنين گفت نوشيروان
که خاطر نگهدار درويش باش | نه دربند آسايش خويش باش
نياسايد اندر ديار تو کس | چو آسايش خويش خواهی و بس (۱۸ : ۱۵)

که سعدي (گلستان) چې په نثر ده را واخلو د پخوانی لرغوني يا کلاسيک فارسي نثر پېچلتيا او مطلوبيت (اوږدوالی) نه لري.

همداسې د پښتو ادب په نظم کې د عبدالرحمن بابا لنډ نظم وينه ده، هر څوک يې چې کلام مطالعه کوي له شک پرته د انساني ژوند ګڼ علمي اړخونه په خوږه پند آميزه عرفاني ژبه بيانوي؛ لکه:

هسې تيز دورومي دوران | ګويا برق دی درخشان
د آسيا په څېر ګردش کا | په زمين باندې آسمان
ککرۍ دې د سړيو | چې اوړېږي تر داميان
پيدا کېږي، فنا کېږي | نه يې حد شته نه پايان
نه يې حد، نه يې پايان شته | نه يې سر شته نه سامان
ځينې ډول وهي ښادي کا | ځينې وير کا د خپل ځان
ځينې شمع غوندې ژاړي | ځينې ګل غوندې خندان... (۱۴: ۸۱)

که څه هم ما د نظم بېلګې راوړې، خو همدغه نظمونه که په نثر راوړو په ډېرو ساده کلمو سره خپل مطلب عالم تعقل ته په لنډه توګه لېږدوي.

ب: اوسمهاله لنډه ليکنه:

اوسمهاله لنډه ليکنه څو برخې لري په هر ډول ليکنې رسا او لنډې شوي دي. لنډه ليکنه د پښتو ادب په کلاسيکه دوره کې عالم افتخار خوشحال خان عليه الرحمه

(دستارنامه*) وليکله؛ له هغه را وروسته خوشحال خان د نورو ارزښتمنو آثارو ترڅنګ (دستارنامه) وليکله، چې په حقه سره د شخصيت جوړونې يو وياړلی اثر دی. د دې تر څنګ چې جلا جلا هنرونه او خصلتونه په کې تشريح شوي، د يوه مسلمان بافکره، باتميزه، قهرمان، په ځان ويسا (باوري) انسان انځور او کرکتر د هرچا مخته ږدي.

په دغه اثر کې لومړی شل هنره توضيح کېږي، بيا خصلتونه؛ په هر ډول زموږ مطلب د هغې دورې لنډ نثر دی، نه د دستارنامې د خصوصياتو او منځپانګې توضيح.

اول باب- په کتاب کې راځي: ((اول هنر د ځان د معرفت دی، دويم هنر د علم چې کسب باله شي، دريم هنر د خط، چې لازم ملزوم د کسب وکمال دی، څلورم هنر د شعر، چې پيرو د علم دی، پنځم هنر د تير اندازۍ دی، شپږم هنر د آببازۍ دی، اوم هنر د اسپ تازۍ دی، اتم هنر د ښکار دی، نهم هنر د شجاعت دی، لسم هنر د سخاوت دی، يوولسم هنر د ازدواج معاشرت دی، دولسم هنر د اولاد د تربيت دی، ديارلسم هنر د تاديب خدم وحشم دی، څوارلسم هنر د اسباب معشيت دی، پنځلسم هنر د زراعت د دهقانيت دی، شپاړسم هنر د تجارت دی، اوولسم هنر د تحقيق د نسب دی، اتلسم هنر د علم د موسيقۍ دی، نولسم هنر د نرد (شطرنج) او شلم هنر د تصوير د نقاشۍ دی.)) (۹ : ۱۱، ۱۲)

په کتاب کې هنرونه او خصلتونه په ترتيب تشريح شوي، زموږ مطلب د لنډ نثر راوړلو، د زياتو معلوماتو لپاره دستارنامه ضرور ولولئ.

د مصلح الدين سعدي شيرازي رح (۵۸۱ - ۶۹۱ يا ۶۹۴ ه ق) (ګلستان سعدي)، پښتو ادب ته عبدالقادر خان (۱۰۶۲–۱۱۲۵ ه ق) کې راوژباړله او نوم يې ورباندې (ګلدسته) کېښوده؛ ګلدسته د ګلستان پښتو ژباړه ده؛ ګلستان (۶۵۲) سعدي تاليف کړی دی، چې اخلاقي، تعليمي او نورو عامو ټولنيزو معنوي ارزښتونو او ښېګڼو برسېره د ژبني فصاحت او بلاغت ډېره غوره بېلګه ده.

دلته به د هغه نظم ځېنې بېلګې و اخلو:

نظم:

((عاقبت چې له جهان سړی لېږدي   بهتر دی چې ښه یادګار په جهان پرېږدي

په معنا کې هغه مړ نه دی حیات وي   چې ترې پاتې د نیکۍ کلمات وي

دا هومره عالم چې له جهانه په وار وار لاړ شه، له هېچا ښې پاتې نه شي که پادشاهان وو، که وزیران وو، نه سرایونه پاتې شول، نه پلونه، نه یې کوهي، نه یې باغونه، واړه په ګردش د ورځو، شپو خراب شول؛ نه یې ښې شته، نه یې ځایونه، اما خبر د انبیاوو علیهم السلام او د اولیاوو او تصنیفونه د علماوو زرګونه، سلګونه، کالونه تېر شول، نه ورکېږي، نه زړېږي، بلکې لا تازه کېږي، موږ چې اوس ژوندي یو د چا په یاد نه یو او که مړه شو نو د چا به یاد شو، پس له مرګه به مو څوک یاد کړي، مګر یوه خبره یا یو کتاب که راځنې یادګار پاتې شي، څوک به مو یاد آوري وکاندې)) (۸: ۷۲)

د نولسمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې د تاریخ لیکنې لرغونی ډول په نوي او معاصر ډول، چې (عنوان، سریزه، متن او ماخذ) او د خبر رسانۍ او ژورنالیزم په برخه کې (لید، سریزه او د نسکور هرم*) په ډول رامنځته شول.

د امیرشیرعلي خان په وخت کې د (شمس النهار) جریدې لیکنه هم په لنډه توګه وه؛ خو په ماهرانه او مسلکي ډول د لومړي ځل لپاره د خدای بښلي علامه محمود طرزي له خوا (سراج الاخبار) په لیکنو پیل وکړ، چې له شک پرته په عادي نثر او روانه ژبه و.

په پښتو ادب کې د لنډې مسلکي لیکنې دوره له (۱۳۱۰ ه ل) کال څخه را په دې خوا پیل کېږي؛ پښتو ټولنه په (۱۳۱۲ ه ش) کې جوړېږي.

په کندهار (۱۳۱۱ ه) او کابل (۱۳۱۲) کې ادبي انجمونونه رامنځته شول. له دې سره سره په ۱۳۲۲ ه ل کال د (ویښ زلمیانو) غورځنګ رامنځته شو؛ دغه نهضت

ادبي، سياسي، علمي او فرهنګي هدفونه درلودل، چې ليکنه يې په خوږه، ساده او محاوروي ژبو وي.
د ولس، انګار، هېواد، انيس... اخبارونه رامنځته شول، چې د (لنډ ليکنې) يا (صراحت ليکنې) بنسټونه يې لا پياوړي کړل. له دې رشمو کلونو بيا تر اوسه پورې (په ادبي، علمي، سياسي، تاريخي، هنري، مسلکي، تحقيقي او ټولو برخو ...) کې ډېر ډېر پرمختګونه شوي دي.
د لنډې ليکنې محتويات (موضوع) جوړوي، چې د شکلي او معنايي سر او صورت په جوړېدو سره ژر بشپړېږي؛ لکه:
د عبدالرحمن بابا د (عارفانه تفکر) په برخه کې مقاله (موضوع، افکار، اقوال او ماخذونه) جوړوي؛ خو په خبر کې کله له (۳-۵) کلمو يو خبر په چټکۍ جوړېږي.

ج- ولې لنډه ليکنه کوو؟
لنډه ليکنه يو عادي او ساده متن دی. هنري نثرونه له دې امره وتلي، خو هغه هم که په لنډو جملو کې مطلب راونغاړل شي، خلک به يې ډېر خوښ کړي.
نن کالم ادبي لنډ مطلب، ادبي ټوټه او لنډه کيسه د خلکو د مطالعې ملګري دي.
د لنډې ليکنې ليکلو لپاره غوره دليل د يو متن آسانه او ساده لوستل دي.
يو ايرانی ليکوال (فيروزان) پوښتنه کوي.
هغه لاملونه چې يو متن له بله آسانه يا ستونزمنوي؛ کوم دي؟
بيا بېرته ځواب وايي، (... ښوولې، چې په متن کې د اوږدو جملو کارول په خپله متن د لوستونکي لپاره ستونزمنوي.)
که لنډه ليکنه د اصلي ليکنې هويت او موضوع ته تاوان ونه رسوي، په زړه پورې ده.

 څنګه کولای شو لنډه ليکنه وکړو؟

لنډ ليکل په دوو برخو ويشل کېږي:
الف- د ليکلو پر مهال د لنډی ليکنې طريقه
ب- د نورو آثارو د لنډې ليکنې طريقه، چې دا دواړه برخې د ځانګړو آرونو (اصولو) درلودونکي دي.

د لنډې ليکنې طريقه (لار):
که موږ وغواړو د خپلې خوښې پر يوه موضوع ليکل وکړو، څنګه کولای شو د اوږدو او ناضروري ټکو او کلمو له راوړلو ډډه وکړو؟ د مثال په ډول يو محصل ته د (۲۰) کلمو يوه مقاله استاد وايي، چې وليکي؛ اول خو کومه موضوع؟ موضوع بايد راپيدا کړو. بيا استاد يو شعر يا ټاپيک ورکوي، د لنډې ليکنې لپاره عنوانونه يا ټاپيکونه له هر شي ټاکلای شو، خو په ژورناليزم کې تازه موضوع او په هنري ادبياتو کې ماندګار او تلپاتې موضوعات (شعر، متل، نثر، وجېزه او ...)
په ادبياتو کې موضوع دوه ډوله رامنځته کېدای شي: (ذهني او عيني)، خو په ژورناليزم کې عيني.
مثالونه:
شعر: چې پيدا شي همګي واړه فنا شي = اې رحمانه دا جهان دی، دا يې کار
کار همه په اراده د خدای موقوف دی = هېڅ موقوف نه دی د چا په انتظار ...
متلونه:
چې کرې، هغه به ريبې
بل ته چې په طمعه شې، هغه د ځان په کمه شي
يا:
ای په ځان له خپله ځانه بې خبره
ته معنی له معنا وغواړه بشره ...

که څراغ د معرفت دې په زړه بل شي

د ژوندون لذت به مومې سر د سره

عارفان د دواړو کونو ننداره کا

شوپرک په تياره ګرځي بې نظره

اوس نو لازمه ده لومړی یو بیت، یو پوره شعر، حدیث شریف، متل را اخلو، وربانديې فکر وکړو، په معنی يې ځان وپوهو، عنوان ورته وټاکو، له عنوان سره نژدې مقدمه ورکړو؛ مقدمه د عنوان او متن ترمنځ د پل معنی ورکوي، متن څېړنه (اصلي موضوع) باندې پوره پوره تمرکز وکړو او هغه را وسپړو، لنډيز يې راوړو او ماخذ په ګوتو کوو او دا کار په (۲۰۰) کلمو کې راوړو؛ لکه:

دا بيت: ای په ځان له خپله ځانه بې خبره

ته معنی له معنی وغواړه بشره ...

پاملرنه:

الف - په ليکنه کې د بې ځايه کلمو له ليکلو ډډه وکړو:

موږ پورته بيت غوره (انتخاب) کړ، بايد په (۲۰۰) کلمو کې مقاله ورباندې وليکو او څنګه، چې مقاله له قول اخيستله شوي، نو بايد دغه قول ښه وپلټو او د پام وړ محتوا ترې راوباسو، کېدای شي په پورته هر بيت د (۵۰۰) کلمو مقاله وليکل شي، خو ضرور نه ده، چې ټول وليکو. لويه ليکنه وکړو نو :

۱- زموږ د درس او مطالعې مخنيوی کوي.

۲- زده کوونکي ستومانه کوي.

۳- د ګټې او تاوان روحيه غښتلې کوي.

۴- د نورو ليکنو او درسونو وخت مو نيسي.

۵- ځان بايد په لويه ليکنه کې سر درګم نه کړو يا نور ...

ب: په ليکنه کې د عموي خبرو له ليکلو ځان وساتو:

که په اصلي موضوع یا نوموړي شعر پوره پوره تفکر نه وي شوی، سړی یا محصل یې په لیکلو ستړی کېږي. عمومي او تکراري کلمې په کې راوړي. په لیکنه ځان او نور ستومانه کوي. باید د مقالې لپاره عنوان له خپلې ګېډې ونه ټاکو او نه نورې برخې له خپل فکر سره طراحي کړو؛ کولای شو پر موضوع زیات معلومات راټول کړو، خو هغه معلومات باید نوموړې موضوع لا تشریح کړي، نه دا چې دویمه موضوع له اولې یا مورد نظر موضوع سره غبرګه کړو. باید د منلو وړ جملې ولیکو؛ د بېلګې په ډول:

الف- د نا اړینو (ناضروري) ټکو لرونکې جمله رانه وړو.

ب - مخکې له مخکې کلمې او جملې وپلټو.

ج –رنګ شوې او مصنوعي کلمې په مقاله کې رانه وړوو !

رنګ شوې او مصنوعي کلمې پر فصل باندې د تندر معنی لري. د چا خبره لیکوال ختګر په څېر دی؛ یا د انجینری او لیکوالی یا ادبیاتو سره ورته والی شته، توپیر دومره دی، چې لیکوال له الفاظو تصویرونه یا تخیلي معماری جوړوي، خو ختګر او انجینر له خښتو. د دواړو مواد ښه او بد دي. که لیکوال ماهر و په خپله لیکنه کې ښه الفاظ او توري کاروي او همدانګه ختګر هم که ماهر و ، نو له خښتو او نیمه خښتو ښې ښیناوي جوړولای شي او د هرې خښتې د استعمال موقعیت ښه پېژني.

د هنري ادب لیکوال کار دا دی، چې تل وړ مضمونونه په طبیعت او ماحول کې پیدا کړي او هغه د تخیل په قوت د کلمو له پیوستون څخه جوړ کړي، چې دا د (هنري ادب) په رامنځته کېدو کې ګټور دی.

ختګر هم مضمون لټوي او بیا وروسته د تفکر له مخې اندازه کوي.

دواړه د تخیل او تفکر په مرسته یو ایجاد کوي، خو یو هنري دی، بل عملي، معماري یا انجینري.

که لیکوال وغواړي خپل هدف خلکو ته ښه ولېږدوي، لومړی دې موضوع پیدا کړي او بیا دې ورسره مناسب مطالب او وړ الفاظ غوره کړي او په لنډه توګه یې اصلي هدف خلکو ته وړاندې کړي.
او ختګر کولای شي په همدې توګه ښه معماري په ښه ډول خلکو ته ډالۍ کړي. ختګر یا انجینر هم د تفکر په وسیله په اجتماع کې د موقعیت او ماحول له درک سره سم نقشه جوړوي.
کار ورباندې کوي او بیا یې د عملي تطبیق هلې ځلې کوي، ځای برابروي، خو څو مواد (تعمیر جوړونکي مواد) را برابر نه کړي، هغه تفکر او نقشه نه عملي کېږي، یعنې د یوې مانۍ د جوړولو نقشه هغه وخت عملي کېدای شي، چې وروستی عملیات (ځای، خښتې، ګاډر، لرګي، سمنت، اوبه او ....) ورباندې ترسره شي.
همداسې که د یو اجتماعي مضمون لیکوال غواړي، تشریح، توضیح او تحقیق وکړي، لازمه ده، هغه لازم ظرف او مظروف دواړو ورته ولري، یعنې معین مضمون په ټاکلي ظرف کې د لنډو او مناسبو الفاظو له لارې اظهار کړي.

په هنري ادبیاتو کې د رنګ شویو کلمو اړتیا :
لکه د انجینرۍ مثال په ادبیاتو کې د کلمو مصنوعي والی او رنګه توب هم اړتیا ده؛ مضمون آفریني د ادبیاتو یو اصل دی، د تفکر تعالی او لوړتیا ښیي، خو د تخیل په وسیله ترسره کېږي؛ تخیل هم مادي وي او هم معنوي، مګر تصویر جوړونه له موهوماتو (نامعلومه) شیانو نه ترسره کېږي. تخیل په یو معین ماحول کې د ذهني رنګه شویو ښکلاوو را ایجادول او موندل دي؛ لکه:
د غرونو د ښکلاوو الماسونو د اقتدار او ځان ښکاروني لافې شاپې کولې، وریځې به ترې خورې ورې تاو راتاو شوې، تا به ویل د باران د رحمتونو لمن لمن زیري له ځانه سره لري. ژمنیو واورو به د سپین ږیره مخ یخ شمال ورته ډالۍ کړ. آسمان به دا ټول لکه د مورنۍ تودې غېږې په لمن کې داسې سره راونغاړل،

سرړي فکر کاوه ټول سره مينه او وينه دي، خو چې کله به يې د خپل رحمت او غرور تالنده پرېږدا پرېښوده، نو وريځې به د مغرورو پېغلو په شان خورې ورې شوې او هرې خوا به رحمت او ويره خوروله...

په ژورناليزم او ليکوالۍ کې مهمه خبره دا ده، چې متحد المال کلمې استعمال نه کړو.

بې رنګه کلمې هم ونه کاروو !

ځينې وختونه د مقالې د ليکلو پر مهال له ستونزو سره مخامخ کېږو، داسې کلمې شته، چې نه رنګه شوې وي او نه رنګ لري، بلکې هغه کلمې دي، چې هېڅ رنګه نه لري. لکه د (ښه) کلمه، دا هغه کلمه ده، چې نشو کولای په ورځنيو خبرو کې ترې مخ واړوو، خو د ليکلو پر مهال ترې چنداني ګټه نشو اخيستلای. بې رنګه کلمې هغه دي، چې معنا يې ډېره عمومي ده، د يوې جملې په ليکلو سره هم په موضوع کې کوم زياتوالی نه را ځي، خو ځينې کلمې شته، چې ډېرې پراخه او عمومي معنا لري لکه حال احوال، اړيکې، د خبرېو پايلې، ببر سر، ځېرې ګريوان، نه سيخ بسوزه، نه کباب او ... دا لاندې ژورناليستکي ليکنه وګورئ:

په دې حال او شرايطو کې تاسو ګورئ، چې بايد ځينې لاملونه په پام کې ونيسو، ځکه که د خبرېنو پايلې ډاډمنې نه وي، نو دا به د دې لامل شي، چې لوستونکی سم او پرځای غبرګون ونه ښايي))کله چې د ((او داسې نور)) کلمه کاروو په حقيقت کې لوستونکي ته دا څرګندوي، چې غوښتل مو ډېر الفاظ هم وليکو، خو په خواشينۍ چې څه مو ونه شو ليکلای.

لنډ ليکل وکړو !

د لنډې ليکنې پر مهال بايد ليکنه رسا او بې تکليفه وکړو، خو په هنري ليکنو د بديعي صنايعو کارول ضروري او ښکلا راوړونکي وي، نو هرومرو (څه ليکل، ويل او ورباندې پوهېدل) ستونزور، خو له خونده ډک وي او د (هنري ادبياتو) د ليکوال دنده ده که به هر فورم کې ليکنه کوي، بايد له مفهوم، خوند، ايجاز او

اعجاره ډکه وي، ځکه (هنري ادبيات ټولنيز واقعيتونه د سمبولونو له لارې انځوروي) او هغه سپړي او تفسير غواړي او کېدای شي کله ورباندې پوهېدل څه نا څه ستونزور وي. مګر (تحقيق او څېړنيزې ليکنې بايد لنډې، مؤخيرې، په ماخذونو او شواهدو ولاړې وي او که له مقايسوي ميتود څخه کار واخيستل شي، تحقيق به لا محقق شوی او ښکاره شوی وي.)

هر کله که يو ليکوال وغواړي ډېره معنی په لنډو ټکو کې وړاندې کړي، نو د بې خونده او اوږدو جملو له ليکلو دې ډډه وکړي.

((د يو ليکوال لپاره د ليکنې د رالنډولو لپاره تر ټولو ستونزمنه مرحله د کلمو له منځه وړل دي؛ داسې ښکاري، چې له اوږدې ليکنې نه لنډ ليکل آسانه دي، ځکه له ناکاره بوټو څخه د يوه باغ د پاکولو په معنی دي. د ډېرو ليکلو ليکنو ليکوالو ته لنډ ليکل آسانه دي، خو به دې شرط، چې پر له پسې مشق او تمرين وکړي.))

لنډه دا چې (لنډه ليکنه، خوندوره ليکنه، له مفهمونو ډکه ليکنه ده، د هنري ادبياتو پنځونه او غوره تحقيق د يو ليکوال د تلپاتې، پرله پسې هلو ځلو او له مينې ډکو ستومانه هڅو او هاندونو نتيجه ده؛ دا ډول ليکنې له شک پرته پر يو چا يا يو ليکوال د الله رب العليم، حکيمانه پېرزوينه ګڼلای شو. يو ښه ليکوال د بشري ټولنې يو فعال او روغ زړه ته پاتې کېږي او بس!!)

د لنډې يا هرې ليکنې نچوړ (خلاصه) بايد وړاندې کړو!

وايي، چې ليکوالي يا لنډ ليکل هم علم دی او هم هنر، علم ځکه دی، چې په علمي او مسلکي ډول ليکنه کوو او په ليکنه پوهېږو او نور هم ورباندې پوهوو؛ او هنر د دې لپاره دی، چې خپل اهداف په ښکاره او طبعي ډول نورو ته د هنر په پسته او اعجاز آميزه ژبه لېږدوو.

((مورږ د دې لپاره لنډه ليکنه کوو، چې لوستونکي زموږ له خوا د وړاندې شوي متن په معنی وپوهېږي؛ کله چې ليکوال د لنډې ليکنې آرونو ته پام وکړي په حقيقت کې يې د کلمو لنډون ته پاملرنه کړې ده...)) (لنډه ليکنه: (۷ : ۲۸)

په عمومي ډول لنډه لیکنه یا زموږ لیکنه باید په دې صورت کې لاندې ځانګړنې ولري:

۱) لنډه وي؛ د کلمو د شمېر له مخې...
۲) خوږه وي: د مفهوم یا فکر قوت ور کې ډېر او پیاوړی وي.
۳) ساده والی ولري؛ یعنې ژبه یې رسا، ساده او طبیعي محاورې ته نژدې وي.
۴) چابک والی یې مهم اصل دی؛ په تېره په ژورنالیستکي لیکنو کې د وخت موضوع ته چټکه پاملرنه د خبر یو اصل جوړوي، خو په تحقیق او هنري ادبیاتو کې هم دا موضوع اهمیت لري. د وخت ارزښت د مضمون له معاصرتوبه ښکاري. په ادبي او علمي لیکنو کې په ځانداره او معاصرو لیکنو کې د نویو مفهومونو لېږد د لیکوال پوره کامیابي ده او پښتو متل دی، چې: ((په ښو تلوار، په بدو تامل)) (۳ : ۹۸)

یعني د وخت موضوع په وخت سره سپړل څه کم د خپل عصر د رازونو محفوظه ساتل او هم سپړل دي.

د انګلیسي ژبې د بشپړ ګرامر لیکوال (احمد حسین مدیري) وایي: ((لنډه لیکنه د مطلب ښه هضمول او د اړینو کلمو لیکل دي، چې لوستونکی وکولای شي.

د نااړینو کلمو پر لوستو د وخت د خرڅ پر ځای مخامخ د لیکونکي هدف ترلاسه کړي او زیاتوي که غواړو یو متن را لنډ کړو، باید لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱) باید د هغو کلمو لړلیک (فهرست) برابر کړای شي، چې د متن په بېلابېلو برخو کې کارول شوي دي.

۲) بايد د متن اصلي ټكي، چې يو له بله سره تړاو لري وټاكـل شي او وروسته سره ارتباط وركړل شي.

۳) د متن لنډيز بايد په يوه كربنه كې ځاى شي.

٤) د ټاكل شويو لغتونو له كاروني تېرى ونه شي او دا هم په پام كې ونيول شي، چې له دې كلمو نه يې هم را لنډ كړو.

علي رضا عاصف، چې ايرانى ليكوال دى نظر لري ((لنډ ليكل د لنډې جوړوني په معنـى دى او وايي، لنډه جوړونه هغه فـن دى، چې په كـاروني سره يې يو اوږد مطلب په يوه وړوكي چوكاټ كې ورځاى كړو، بې له دې، چې د متن منځپانګې او يا د ليكوال موخې ته كوم زيان ورسېږي.))

حضرت علي كرم الله وجهه څه ښه ويلي دي: ((خيرالكلام ما قل و دل ...)) (۲: ۴۳۳)

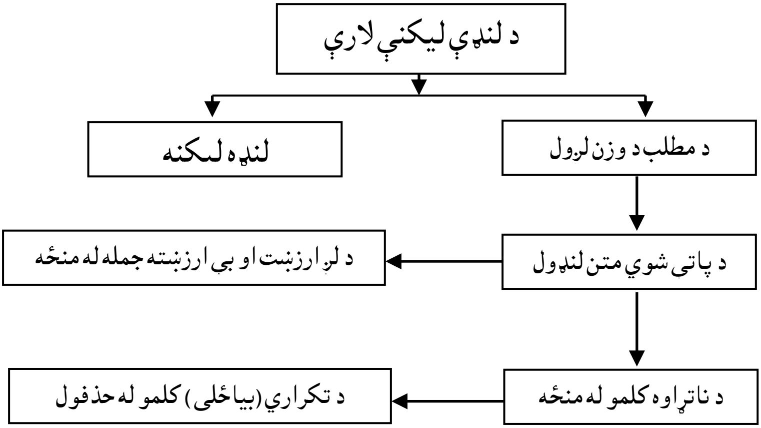

د لنډې ليكنې فني توكي:

- د بيا ځلي يا تكراري كلمو له منځه وړل.
- د بې ارزښته او لږ ارزښته كلمې په متن كې نه راوړل.

- د بې ارتباطه کلمو ليرې کول.
- په متن کې د بل متن نه داخلول، يعنې که متن ژورناليستکي و، بايد داستان يا کيسه ورکې ځای نه شي او که متن هنري، تحقيقي او علمي موضوعاتو پورې تړاو درلوده، نو بايد وچه او بلا وهلې ليکنه نه وي.
- د ژبې له پلوه ساده والی ولري.
- په هېڅ ډول ليکنه کې غوړه مالي نه وي، ځکه (ليکنه که هر فورم کې وي د يوې ټولنې د عفتي (پاکو) احساساتو، اميالو، کارونو، معنوي، مادي او بلاخره کلتوري تړاوونو ساتل، زرغونول او بيا ځلول دي، نو ليکوال د ټولنې رښتينو امانتونو حافظه او قلموال ګڼل کېږي؛ د همدې لپاره الله تعالی په خپل علم په (قلم مبارک) سوګند يادوي: ((ن – والقلم و مايسطرون...))(۱: قرآنکريم) او ليکوال يې ښکاره او ښايسته منافع ساتونکی امانتکار ګڼلی او فرمايلي دي، چې: ((آن تو ادل امانات الا اهليها ...)) (۲: قرآنکريم).
- د اضافه جملو له کارولو ډه ډه کول.
- په وچو ژورناليستکي ليکنو کې له تمثيل، تشبې او نورو ادبي محاکاتو مخنيونه، خو په هنري ليکنو کې ورته ارزښت ورکول او راوړل ضرور دي.
- علامات تنقط مراعاتول.

د لنډې (هنري، علمي، ادبي او تحقيقي او آن ژورناليستکي) ليکنې لپاره ځينې د نظر خاوند درانه ليکوال لاندې ټکي په ګوتو کوي:

- متن ولولئ، چې د ليکوال موخه ونيسي يا يې په هدف پوه شي.
- اصلي جملې او کلمې وپېژنو او په ژورناليستکي متن کې دغو پوښتنو (چا؟ څه شی؟ چېرته؟ څه وخت؟ ولې؟ څه ډول؟) (استفهامي

ضمیرونه) کارولو ته ځواب ووایو او په (علمي، سیاسي، ادبي، هنري او تحقیق) لیکو کې (د څه لپاره یې لیکم، څه هدف لري؟ محتوا یې څه ډول ده؟ معنا یې څه ده؟ کومې ټولنیزې ستونزې هوارولای شي؟ کوم ارمان انعکاسوي؟ پوه لېږدونکې ده کنه؟ لنډه او رسا ده؟ ژبه یې له کومو ظرافتونو ډکه ده؟ ګرامري او ژبنې ځانګړنې ورکې مراعات شوي؟ (اول فصل ته دې مراجعه وشي)

- متن د دویم وار لپاره ولولو، چې په اصلي فکر، د شننې په طرز، د کلمو او جملو په کمزوری، تکرار او د لیکنې په فورم ښه وپوهېږو.
- د متن هغه برخې وپېژنو، چې په کومو جملو او کرښو لیکل شوي دي.
- په لیکوالۍ کې هر فکر په لنډو جملو کې ونغاړئ، په تېره په هنري لیکنو کې (کلمې او جملې غوره کړئ).
- د اروښاد لوی استاد پوهاند صدیق الله رښتین په یوه لارښوونکې لیکنه کې، چې لیکوالو او شاعرانو ته یې کړې وه او د هغه له مطالعې مې دا څو ټکي په یاد دي، چې لنډیز یې دا ډول وړاندې کوم: ((د شعر او یا بلې هرې ادبي لیکنې لپاره لازمه ده، شاعر او لیکوال وار دمخه د خپل یادښت په زرغونه کتابچه کې ځینې خوندورې کلمې، اصطلاحات، جملې، وجېزې او ښایسته یادښتونه راټول او د شعر ویلو او یا څه لیکلو پر مهال یې ترمخ کېږدي او وګوري، چې کومه کلمه او جمله په کوم ځای کې مورد لري؛ وکاروي.))
- یوه خاکه ولیکي، البته په ژورنالیستکي لیکنو کې، خو په هنري کې د لیکنې فني فورم.
- د لیکوال شخصي اند (فکر) او تکراري کلمې او جملې لرې کړو. په ژورنالیزم کې بې طرفي یو اصل دی او په ادبي لیکنو کې هم هر ډول

واقعيتونه د رمز او هنري پوهې له مخې ښکاره شي، نه په عندي (قصدي) ډول.

- پيچلي او سختې کلمې که په هر ډول ليکنه کې وکارول شي، ليکنه بې خونده کوي او مطالعه وال يې له لوستلو سره علاقه نه نيسي.
- د خپلې ليکنې د بيا ويلو په صورت کې خپلې تېروتنې اصلاح کړو.
- د ليکنې سمون (ايډېټ) حتمي او ضروري کار دی.

د متن د لنډولو لارې – چارې:
په ژورناليستکي ليکنو کې دغه اصل ډېر او په ادبي او نورو ليکنو کې هم په پام کې نيول ګټه لري؛ لکه:
الف - د معترضه جمله له منځه وړل.
ب – د بې مورده لمن ليکنو له منځه وړل، خو دغه مورد په هنري ليکنو کې بايد له پامه ونه غورځوو.
ج – د متن لنډون، البته د ليکنې د کيفيت او فني والي اصل په پام کې درلودل.
ه – د غولوونکو جمله نه کارول.
خو بېلګې:
رازق خدای هر څه د انسان لپاره پيدا کړل، عبدالقادر خان وايي:
لمر، سپوږمۍ، باد و وريځې

چې تل ښته پورته ښوري

همګي ستا په خدمت دي

شپه او ورځ د تا غمخور دي

رزق، روزي در ته موجود کا

د رحمت باران و اوري

دا يې ستا لپاره هست کړه

ته غافل د حق له لوري

چې په دا نعمت ږانده شي

په قيامت به وي مختوري

دا بيت، د حضرت سعدي په کتاب کې راځي:

حکايت:

يو درويش و، مجرد، ګوشه نشين؛ په صحرا ناست و، د پادشاه پرې ګذر وشه؛ درويش په ملک د قناعت توانګر و، هېڅ التفات ورته ونه کړ، پادشاه په خپل سلطنت مغرور و، ورځني برهم شو، وې ويل، چې دا طايفه په مثال د حيواناتو ده، آدميت، اهليت ورځخه نشته، وزير، درويش لره راغی، ورته يې وويل، چې پادشاه د دې ملک په تا تېر شه، تا يې ولې خدمت او ادب په ځان را نه وړ؟ درويش ووې: پادشاه ته ووايه، چې اميد د خدمت له هغه کوه، چې اميد د دولت له تا لري، بل دا چې پادشاه ساتندوی د رعيت دی، نه رعيت ساتندوی د پادشاه (سيد القوم خادمهم) دا وې مګر تر غوږ دې نه دي رسيدلي.

مثنوي:

په معنا بادشاه خادم د رعيت دی که هر څو څښتن د حکم، حکومت دی

رعيت لکه رمه پادشاه يې شپون وي چې خدمت د رمې نه کا شپون زبون وي

هم يې ژغوري له لېوه، هم يې ښه پيايي هم تر قوت هو مره اخلي، چې پرې پايي

د رمې څښتن مالک پروردګار دی تصرف دې شپون پرې نه کا که هوښيار دی

د لنډې ليکنې موارد او کارځای:

لنډه لیکنه موارد او کارځای لري؛ دغه موارد ورځپاڼې، اخبارونه او ادبي، علمي لیکنې دي:

الف: په ورځپاڼو کې؛ په اخبار، ورځپاڼو، آن ځینو مجلو کې د وخت او ځای د کمي، له نورو ورځپاڼو سره د سیالۍ لپاره د چټکتیا په پام کې نیول او دغه راز د لوستونکو د پام اړونې لپاره د لیکنو لنډوالی یو بنسټیز امر دی او دغه کار په دې ډول ترسره کېږي:

لومړی د تمرین له لارې؛ متن لوستل کېږي او مناسب لنډون په کې راوړل کېږي؛ مثال: که په مختلفو ولایتونو کې ورته پېښې د کلو او پراختیا په برخه کې پېښې شوې وي، لازمه ده یو خبر په توحیدي ډول جوړ شي؛ یوازې د ولایتونو بېل بېل نومونه واخیستل شي.

یا بل مثال د لومړي تمري (خبر)

یوه اونۍ وروسته د افغانستان د تاریخي اثارو د ساتنې له هغه نړیوال کنفرانس نه، چې د ۱۳۸۲ ه ش کال د تلې د میاشتې پر پنځلسمه د نړۍ د یو شمېر هېوادونو د استازو په ګډون، چې د خپلو هېوادونو په استازۍ کابل ته راغلي وو او په دې کنفرانس کې یې برخه اخیستې وه، دغه راز د هېواد یو شمېر پوهنتونونو (کابل، ننګرهار، کندهار، خوست، مزارشریف، هرات) د تاریخي آثارو مینه والو او یو شمېر ځوانانو، چې په دې برخه کې زده کړې کوي، د ارزونې غونډې د لویې جرګې په تالار کې جوړه شوه. په پیل کې د کابل پوهنتون رئیس چې نوموړی پوهنتون یې د تاریخي آثارو په اړه ډېرې پلټنې ترسره کړې د دریځ تر شاه ودرید او د غونډې د پرانستلو پر مهال یې ګډونوالو ته ښه راغلاست وویل، د وینا پر مهال یې هیله ښرګنده کړه، چې دا غونډه او تېر کنفرانس به ډېرې ښې پایلې تر شا پرېږدي. هغه وروسته د جاپان د هېواد له استازي هیله وکړه، چې د غونډې د لومړي ویناوال په توګه خپله وینا ګډونوالو ته وړاندې کړي.

د جاپان هېواد استازي د ځانګړې بدرګۍ سره د دريځ شا ته راغی او خپل نظرونه يې د غونډې له ګډونوالو سره شريک کړل.

د لومړي تمرين (ځواب):

د تاريخي آثارو په اړه نړيوال کنفرانس وروسته د ارزوني غونډه (۱۳۸۲ ه ش) د تلې پر پنځلسمه د کابل پوهنتون د رييس تر مشرۍ لاندې د لويې جرګې په تالار کې جوړه شوه، په غونډه کې د جاپان هېواد استازي د افغانستان د تاريخي آثارو په برخه کې خپل نظريات د غونډې ګډونوالو سره شريک کړل.

ب: خاطرې او داستان ليکل:

انساني ژوند د خاطرو او کيسو مجموعه ده، چې د ژوند داستان جوړوي. موږ ټولو ته په ژوندانه کې خاطرې او داستان ليکل ځانګړی خوند لري، چې يو دوه تمرينونه به راوړوو. د تمرين په کارولو کې پاملرنه وکړو، څنګه کولای شو د لنډې ليکنې پر مهال غير ضروري جملې له منځ يوسو.

لومړی تمرين، خاطره ليکل:

د محمد رضا شاه پهلوي يوه کيسه چې (حسين فردوس) خاطرې کې راوړوو:

زه د استخباراتو رييس وم او د رييس په توګه د يو قانوني حکومت پر وړاندې د هر ډول بغاوت د راپورته کېدو مسوول وم او ځواب مې بايد ويلای وا؛ هغه مهال استخبارات يو کوچنی سازمان نه و، بلکې پراختيا يې موندلې وه. له (۸۰ څخه تر ۱۰۰ خونو درلودونکې لس ودانۍ يې په واک کې درلودې، خونې تر ډېره د کار په وسايلو سمبال وې. د کار وسايل تر ډېره فلزي و، چې زما د د کار په اوه کلنه دوره کې برابر شوي وه، لږ تر لږه تر ټولو ښه د ليک د ټايپولو سل ماشينونه، لوی او واړه کتابتونونه، د اتياوو په شاوخوا کئې موټرې. فوق العاده بودجه او سل مليونه کالنۍ بودجه، چې تر ډېرو وزارتونو لوړه وه؛ مو هم درلوده. د دې هر څه مسوول زه وم.

په پلازمینه کې سربېره پر ۱۵۰۰ تنو کارکوونکو په ولایتونو کې مې هم مامورين درلودل. که دومره پراخه تشکيل مې سم نه وای اداره کړی، خامخا ګډوډي رامنځته کېده او هر څه خرابېدل؛ ما له خپل کار سره بې کچې مينه درلوده او د دې هېڅ امکان نه پرېښېده چې زه دې بهر ته وتښتم، د سهار چای مې د کار په ځونه کې څښه، د دې ترڅنګ مې يو بل ځای هم دنده درلوده، چې د غرمې تر دوه بجو وروسته به هغې دندې ته ورتلمه، يوه کاري دفتر نه بل ته زما تلل راتلل هم له ستونزو خالي نه و، ځکه په دې لاره به هره ورځ مظاهرې ترسره کېدې، چې له امله به يې د موټرو تګ هم ناشونی و، خو زه بايد په هر ډول چې وای له همدې لارې تللای وای.

د لومړي تمرين ځواب:

د حسين فردوس د خبرو لنډيز:

۱- ما د استخباراتو د سازمان د مشر او ريس په توګه د بختيار په حکومت او يا د بل هر قدرت، چې واک يې ترلاسه کړی وای پر وخت نه شو کولای نو موړی سازمان له (۱۵۰۰) کارکوونکو، ګرانبيه وسايلو او پيسو سره پرېږدم او بل هېواد ته وتښتم. له همدې امله مې شپږ ساعته د دې دفتر مشر او پاته وخت مې په يوه ځانګړي دفتر کې د پنځوسو تنو سره د مشر په توګه کار کاوه.

۲- د بختيار د واکمنۍ پر مهال مې خبرونه د دربار وزير او د سلطنتي شورا غړی (اردلان) ته ورکول، دا يوه تشريفاتي اړيکه وه. د دې لپاره چې کاري نظم خراب نه شي، خو هېڅکله مې د هغه حکمونه ونه منل ځکه چې هغه تړول بې ځايه وو، د کار په موده کې مې بختيار ته يو رپوټ هم ورنه کړ، ځکه د هغه د امر تابع نه وم. هغه هم له ما نه پوښتنه نه کوله نبايي زما تحليلونه او رپوټونه به يې لوستل.

۳- په دوارو دفترونو کې زما شتون د دې لامل شو، چې د دواړو دفترونو نظم وساتل شي. زما له حوصلې ډک کار د ځينو د حرانتيا لامل ګرځېده او چې د محمد

رضا شاه کار مې په ایران کې پای ته رسیدونکی باله د نورو د درناوي وړ وګرځېدم.
خپل ژوند مې هم ډېر بابیزه باله نه مې له خپلو کړنو ویره درلوده او نه مې په بهر کې د یوې ذرې اندازه شتمني درلوده، چې ورپسې تللای وای.
لنډه لیکنه که په هره برخه کې وي له لویو لیکنو ښه او غوره ده، ځکه د (مقصد تکی په لنډه لیکنه کې ښه ځلېدلای شي.)
عبدالقادر ګیلاني وایي: (معنی باید له بهترینې لارې ادا کړو او دهغې د بیان لپاره داسې کلمې غوره کړو، چې دهغې معنا لپاره تر ټولو روښانه کلمې وي)
لنډه لیکنه، ساده لیکنه ده او د پروین ګنابادي په وینا : ((لنډه لیکنې والا ساده نویسان دي، چې له ځان غوښتني او فضل فروشۍ پاک دي)
رواني د لنډې لیکنې ځانګړنه ده، په (قابوسنامه) کې راځي: ((هره خبره چې کوئ، باید خوږه او لنډه وي. دیل کارنګي نظر درلود: (که لیکوال خپل لوستونکي ته په لنډو کلمو کې خپل مطلب په واضح ډول ونه رسوي، نو لوستونکی به یې لیکنه خوښه نه کړي)
ابن مبرد به ویل: (لنډو غبرګېږه، لنډه لیکنه وکړه، بیځایه او اوږدې خبرې او لیکنه ستا او د نورو وخت ضایع کوي)
ابن قتیبه د لیکوال لپاره څه ښه وړاندیز لري: (ډېره معنی په لنډو کلمو کې ځای کړه)

۵–۳– د لنډې لیکنې ډلبندي (تصنیف):

الف– تصنیف ـ To write

تصنیف (ډله، صنف...) په لغت کې صنف، ویش، برخه اصطلاحاً د بېلابېلو افکارو او ډول ډول نظریو د راټولولو معنا ورکوي. د هنر نویسنده ګي و نامه نګاري کتاب په (۵۸) مخ کې راځي: ((تصنیف در لغت به معنی جمع آوری افکار

مختلف و نظريات ګوناګون است و از ين رو با تاليف به يک معنی است و در اصطلاح نثر است که از افکار و ابتکارات نويسنده سرچشمه می ګيرد.)) (۱۰: ۵۸)

تصنيف ته په (پښتو – انګليسي) قاموس، الازهر خپرندويې ټولنې (۱۱۲) مخ کې ډلبندي ويل شوی.

((تصنيف (Tasnif) Classification ته وايي. (۴ : ۱۱۲)

همدارنګه په زاهد (پښتو پښتو سيند) (۲۳۸) مخ کې راغي:

((تصنيف نر. م. (ج. تصنيفونه) ۱-صنف. صنف کونه، ګروپ بندي کونه؛ ۲-د کتاب ليکل او ترتيبونه.)) (۱۲: ۲۳۸)

تصنيف To leaf، بافتن د اوبدل، يا وړوکی تصنيف ته هم (Ditty) وايي. (۱۵: ۱۲۵)

په فرهنګ دانش آموز (عربي به فارسی، فارسی به عربی) کې راغي: تصنيف – ابتکار کول، منظومول او ... (۱۲: ۹۳)

د فارسي مشهور فرهنګ (حسن عميد) ليکي:

((تصنيف، صنف، صنف کول، د يو شي ډول ډول او دسته دسته کول، د کتاب ليکل او دهغه برابرول ، شعر ويل او په فارسي کې يو دول شعر ته هم وايي، چې له دل نشين آهنګ سره ويل کېږي. جمع يې تصانيف دی.))(۱۷: ۴۰۰)

تصنيفي اثر د ليکوال د ابداعي قدرت او ذوق په وسيله رامنځته کېږي. څوک، چې د غه واکمني لري او يو اثر رامنځته کوي مصنف نومېږي. هغه مصنف، چې غواړي د خپل خلاقه ذوق په رڼا کې يو نوی (بديع) اثر خلق (رامنځته کړي)، لازمه ده، چې په بېلا بېلو علمي او هنري څانګو کې مهارت ولري.

د استعداد او لازم هوش څنګ، خومره، چې ليکوال تکړه، ګړځند ، باتجربه او په کار پوه او پر کاره وي، واکمن به وي، چې دعلمي موضوعاتو د ليکلو پر مهال

نور اخلاقي او رزونيزي ېښنې هم تشريح کړي، چې په دې کار کې شاعر، ليکوال او آن نقاش يو ډول دي.
ولې د خوشحال خان ديوان د هغه کتابونه او د عبدالرحمن بابا ديوان او ځينې نور آثار دومره نايابه قيمتي مرغلرې دي؟ ځواب دا دي، چې د هغو آثارو ليکوال او شاعران په ډېرو نورو خبرو پوهېدل ، ذوفنون وو او په خپل مسلک او هنر کې واکمن نابغه ګان وو ، مطالعه يې دلوده او له پراخه طبيعت سره ښه آشنا وو .
سفرونه يې کړي وو او ډېر ځايونه يې ليدلي وو.
يو بل ښه مثال يې په پښتو ادب کې ابو محمد هاشم سارواني (۱۳۹) هم کېدای شي، چې سفر يې کړی و او علوم بلاغت يې په بغداد کې له ابن خلاد څخه زده کړي وو.
په دري ادب کې د سعدي د بوستان او ګلستان له مطالعې په ډېر ښه ډول ښکاري، چې نوموړي د عرب او عجمو آثار په دقت او غور سره مطالعه کړي وو او د اوږدو مسافرتونو په لړ کې ډېر څه زده کړي وو ؛ قرآن په مينه مينه مطالعه کړی و او په حديث شريف کې پوره او ښه مطالعه درلوده
تصنيف کله کله هم هنري اړخونه لري، چې د ليکوال د ذوق له عمل او هنر سره تجلی (ښکلا) کوي. که چېرې يو کتاب د خدای تعالی د وجود د اثبات په برخه کې وليکو ، بايد لومړی د هغه په برخه کې فکر وکړو او فهرست يې د کاغذ پر مخ راوړو ، وروسته په ترتيب او د ذهني سابقه (هماغه برخه کې د تجربې) سره د هغه په برخه کې قلم وچلوو.
په تصنيف کې د دې لپاره ،چې د اثر خلقولو (رامنځته کولو) د مصنف کار دی، ځکه نو هغه د موضوعاتو او مطالبو شرحې او بشپړنې لپاره ډېرې آزادي لري، خو په تاليف او ترجمه کې د مؤلف او مترجم کار له محدوديت سره مخ دی.
په تصنيف کې کېدای شي د فيلسوفانو ، پوهانو ، متفکرينو او پخوانيو شاعرانو او همدارنګه معاصرينو له نظريو څخه ګټه واخيستل شي، خو په دې شرط، چې

په خپله د مصنف ذوق او مفکوره جوړه کړي. په هر حال هغه څه چې په تصنیف کې په پام کې ونیول شي د مصنف د نوښت، ذوق او استعداد ابداع (پیداکونه) ده.۲

۱- د تصنیف ډولونه:

الف: اوږد یا لوی تصنیف: د لیکوال د اوږدو تجربو او ډېرو مطالعو محصول وي. دغه تصنیف ځو برخې رانغاړي. دا ډول تصنیفونه (To leaf) یعنې (اوبدل) هم نومول کېږي، خو په عمومي ډول (تصنیف که اوږد وي او که لنډ یو ډول هدف لري)

تصنیفي آثار یوازې د شکل له پلوه له لنډ تصنیف سره توپیر لري. تصنیفي آثار ابداعي لوري لري. اوږد یا لوی تصنیف له شک پرته په یو معین وخت او ټاکلي برخه کې د لیکوال د ډېرو مطالعو او اوږدو تجربو، پوهنو، تاندې پوهې او هنري ذوق محصول وي.

د موضوع له پلوه یا اوږد تصنیف ؛ هغه اثر دی، چې د یو پلان او یوې آجنډا له مخې په یوه معینه موضوع کې د شخص لیکوال له خوا ترسره کېږي.

شکل یې هغه ډول برابر شوی وي، چې (معینه موضوع له یوې ښکلې محتوا) سره انعکاس کړي. د اوږد یا لوی تصنیف موضوع لویه وي، شرط په کې د لیکوال له خوا (ابداع) ده او دغه ابداع د ډېرې پوهې، هوښیارۍ، ذوق او تجربو محصول وي. دغه ډول تصنیف ته ابتکار کول او منظمول هم وایي.

ب: لنډ یا ووړ تصنیف: په (فرهنګ فارسی-انګلیسي) قاموس کې (واړه تصنیف ته ((DIitty)) وایي.

دغه تصنیف لکه لوی غوندې (ځانګړي هدفونه لري) دغه هدفونه په یوه موضوع کې د ذوق او پوهې له مخې یو تصنیفي پلان جوړول دي. لنډ یا کوچنی تصنیف لکه تصنیف یا اوږد تصنیف ټوله ښکلا او نوښتونه لري. د لیکوال د پوره پوهې، ذوق،لازم ذکاوت ډېرو تجربو او ابداع محصول وي. یوازې د شکل له پلوه کوچنی وي.

کوچنی تصنيف د ليکوال د هغه ذوق او فکر محصول دی، چې د نومورړي د ذهني طراحي له مخې رامنځته شوی وي.

لنډه دا چې کوچنی او لوی تصنيف د مصنف د کار محصول دي، نو ځکه ور کې له ډېرې آزادۍ برخمن دی. تصنيفي اثر د دې لپاره چې د ليکوال د ذهن او فکر زېږنده دی، ډېر په (تخليقي قوت) پورې اړوند ېږي. په هر حال هر څه چې بايد په تصنيف کې رعايت شي د معاينو ابداع او د مصنف د فکر تجسم دی او کله کله د نورو افکار او نظريات هم را اخيستلای شي.

۲- د تصنيف اړتياوې:

ليکنه يوه حتمي او ضروري اړتيا ده. تصنيف، تاليف او تخليق د ليکوالۍ اصلي برخې جوړوي.

بشري ټولنې د خپل (علمي، سياسي، ادبي، اقتصادي) هويت لپاره ليکوال او ليکوالۍ ته اړتيا او ضرورت لري؛ دغه اړتيا تصادفي نه ده، بلکې يو ضرورت دی. که اړتيا او ضرورت نه وي، نو هدف ټاکل محال خبره ده، بې هدفه ژوند په پټو سترګو په وچه دښته کې د ورک محل (ځای) په لور تګ دی.

ليکوالي په لومړي سر کې که په هره برخه کې وي (تخليق) ګڼل کېږي، ځکه مواد يې له طبيعت او ماحول څخه څه را اخيستلو بيا په يوه کالب کې راوړل، نوې پيدا کونه او ايجاد دی. دغه ايجاد که په هره برخه کې وي (تخليق) ګڼل کېږي، بيا اړتيا ده دغه ليکنې صنف بندي کړو. صنف بندي هم د ليکوالۍ د ډګر اړتيا ده، چې آثار په هره برخه کې ابداع، تخليق او نوي رامنځته شي. په يوه دوره کې د اړتياوو له مخې د بېلابېلو آثارو رامنځته کول تصادفي خبره نه ده، بلکې ډېر عوامل سره لاس ونه ورکوي، څو يو اثر رامنځته شي.

په هره برخه کې د يو آثر رامنځته کېدل يوه فرهنګي پنځونه ده. دغه پنځونې (فردي او اجتماعي) هدفونه لري. پنځونې لويې او وړې وي؛ دا ټولې د ټولنيزو موخو د ترسره کولو په خاطر رامنځته کېږي.

هر کوچنی او لوی تصنيف که په هره برخه کې وي او هر ډول مضمون ولري، معتبر او ارزښتمن دی، دا ځکه چې د کلتور يوه پراخه برخه وربانديې رغېږي؛ له همدې امله تصنيف ته اړتيا موجوده ده.

د يو ملت آثار د (نظم او نثر) له لارې غني کېږي. نظم خو په ادبياتو پورې اړوند دي، مګر نثر د بشري ټولنو په ټولو ټولنيزو اړتياوو پورې اړوند ېږي، چې په هغه کې (طبيعي علوم او اجتماعي علوم) راتلای شي. طبيعي علوم ټول په طبيعت پورې اړوند دي او د بشر ورځني اړتياوې ور کې انعکاسېږي. دا اړتياوې که په هره برخه کې وي، لاس په لاس او په نېغه توګه له طبيعت سره ارتباط لري؛ مګر ټولنيز علوم د بشر په افکارو پورې اړوند ېږي.

د خلکو باورونه او عقيدې ترې سرچينه اخلي؛ لاس په لاس له طبيعت سره ارتباط نه لري، خو لارښوونکي افکار دي او د ټولو علومو د رهبرۍ توان لري. زموږ افکار زموږ د نيا جوړوي.

له همدې امله ټول تصنيفونه که د مادي او معنوي ژوند په هره برخه کې وي د پام او قدر وړ دي. يو تصنيف هغه وخت ارزښت پيدا کولای شي، چې ټولنيزې ستونزې په يوه حکمت سره ور کې حل او پرانستل شي.

د تصنيف اړتياوې داسې په ګوته کولای شو:

- د ټولو علمي او تحصيلي مؤسسو او پوهنتونونو درسي او ممد درسي مواد تصنيفي وي، له همدې امله تصنيف اهميت لري.
- د علمي تحصيلي مؤسسو درسي مواد که تصنيفي ځانګړنې ونه لري، محصلين ور باندې ښه نه پوهېږي؛ مورد نظر موضوع هغه وخت محصل له يوه کتابه ترلاسه کولای شي، چې د تصنيف په ګآنه ښايسته وي.

- تصنيفي، تحصيلي او درسي مواد د هغو غوره افکارو محصول وي، چې د استاد او ليکوال علمي او فکري نوښت ورکې موجود وي، دغه نوښت د کلونو علمي تجربو په پايله کې رامنځته شوی وي.
- تصنيف غير درسي او تحصيلي خصوصيت هم لري، خو دغه تصنيف متمازه وظيفه نه شي لرلای.
- د تصنيف ډېره اړتيا دا ده، چې په عملي- ادبي او نورو ډګرونو کې اثار رامنځته کېږي او يوه کلتوري ښېرازي رامنځته کېدای شي. هغه ژبه او هغه ملت په کلتوري لحاظ ډېر غني وي، چې د بېلابېلو ليکوالو له خوا په مختلفو برخو کې يې تصنيفونه کېږي؛ هر تصنيف يوه معنوي هستې ده، دغه هستې تلپاتې او روزمره هويت لري.

۳- کومو آثارو ته تصنيفي ويلای شو؟

په ټولنيزو علومو کې مطلق فورمول ټاکل څه ستونزوره خبره ده. مورږ په ډېرو برخو کې د علومو د ويش او رديف بندۍ لپاره پولې نه شو ټاکلای، خو دا د دې معنی نه لري، چې د اجتماعي علومو د تفکيک لپاره حدود نه شته.
څه چې د پوښتنې ځای پيدا کوي، هغه د اجتماعي علومو د نه محدوديت مثاله ده، اجتماعي علوم داسې علوم دي، چې د ډېر تفکر ميدان ته اړتيا لېدل کېږي؛ هر څومره، چې په ټولنيزو علومو کې زيات تفکر کېږي. حقايق رابرسېره کېږي، موضوع پياوړي کېږي او د حل غوره لارې يې را پيدا کېږي.
بله خبره دا ده چې اجتماعي علوم مشخص تعريف او فورمولونه نه لري، بلکې د ډېرو مفکرينو له خوا يې په مختلفو وختونو کې تعريفونه شوي دي.
درېيمه خبره دا ده، چې اجتماعي علوم د ځانګړي شخص کشف نه دی، او نه کوم ښکاره فورمول دی، چې نور خلک د هغه پيروي وکړي، په هر صورت په اجتماعي علومو کې هم ځينې حدود او ضوابط موجود دي، چې د هغو له

مخې د هر صنف حدود تر ډېره بريده معلوم ولاى شو، مثلاً ادبي آثار او ادبي ډولونه د ځان لپاره حدود لري، لکه کيسه، شعر.
تصنيفي آثار لکه مخکې، چې وويل شول ځانګړى فورم او مضمون لري، چې په بېلابېلو وختونو کې د مختلفو مفکرينو او ليکوالو له خوا رامنځته کېږي.
هر تصنيفي اثر يو نوى اثر دى، چې ابداع هم ورته ويلاى شو، د غه ابدع که په هره برخه کې وي، په زړه پورې ده او ځانګړى مضمون لري او ارزښت يې د هماغه مضمون له رويه ټاکل کېږي.
تصنيفي اثر د بېلابېلو افکارو او نظريو راټولونه ده او له تاليف سره په يوه معنى ده، خو په اصطلاح کې هغه اثر دى، چې د ليکوال له افکارو او نوښتونو سرچينه اخلي، چې همدا برخه يې له تاليف سره تفکيک راولي.
په تصنيفي آثارو کې د راټولونې تر څنګ د ليکوال د ابداع او ذوق قدرت هم ډېر مهم دى.
د تصنيفي اثر ليکوال غواړي د خپل خلاقانه ځواک په رڼا کې يو نوى (بديع) اثر خلق کړي.
مصنف بايد په بېلابېلو علمي او هنري ښانګو کې مهارت ولري، ځکه تصنيفي اثر د مصنف په پوهه او ځيرکي پورې ډېر اړوند ېږي.
هر مصنف ته لازمه ده د تصنيف کولو په وخت کې ډېره مطالعه وکړي او لازمه پوهه ولري. د استعدا او فکر خاوند وي، څومره، چې مصنف او ليکوال تکړه ، باتجربه او کارپوه وي، په هماغه اندازه کولاى شي د ليکوالۍ (تصنيف) په کار کې برلاسى وي.
د تصنيفي اثر له ځانګړنو دا هم ده، چې هر ډول مضمون او شکل لرلاى شي؛ علمي، ادبي، سياسي، اقتصادي، تربيتي، ديني او ...

د تصنیفي اثر د مضمون پراخوالی د لیکوال او مصنف په پوهه پورې ړېره اړه لري؛ مطالعه ، خودآګاهي، تجربه ، په ټولنیزو مثالو پوهه، په دغه کار کې کارنده برخه لري.

هغو آثارو ته تصنیفي ویلای شو ، چې د بېلابېلو او ډول ډول افکارو او تجربو د خوندي کېدو حوصله او لرغونه ولري. له یوې خوا تصنیف د بېلابېلو او ډول ډول افکارو او نظریو د خوندي کولو استعداد لري، له بلې خوا په خپله د لیکوال نوښت هم په کې رول لري، دا ځکه چې تصنیفي اثر د یو نبې انشأ نماینده ګي کوي.

تصنیفي آثار له تخلیق او تخیل سره هم ملګری وي، د دې لپاره، چې ابداع هر وخت د تخلیق او تخیل او استعداد زېږنده وي.

آن تصنیفي آثار هنري هم وي، چې د لیکوال استعداد ور کې ښکاري.

په تصنیفي اثر کې د لیکوال فکري آزادي د تصنیف ښکلا برجسته کوي.

تصنیفي آثار هغو آثارو ته ویلای شو ، چې پراخه، مبتکرانه، نوښتګرو افکارو په لړ کې رامنځته شوي وي.

۵–۴– د تخلیقيٍ آثارو دوام د فرهنګ بډاینه ده!

تخلیقيٍ آثار د هر ملت د فرهنګي ودې او غنا لامل ګرځي. له تخلیق پرته د هنر او ادب ټول ډګرونه خالي بریښي، ځکه (تحقیق، تصنیف او تالیف) هغه وخت پیاوړي وي، چې د یوې ژبې تخلیقي ډګر پیاوړی وي. تخلیق د تحقیق (څېړنې) بسیا بستر بلل کېږي. تخلیق؛ منبع او اساس دی. تخلیق، خلقول، پیدا کول، رامنځته کول دي. تخلیق؛ تازه او رسا ته هم وایي.

((تخلیقي Taxligi Creative تازه او نویو آثارو ته وایي)) (۴ : ۱۰۴)

په پښتو – دري قاموس کې راغي: ((تخلیق، تان، ساختمان، تشکیل)) (۵ : ۲۷۹)

همدارنګه په بل ځای کې ویل شوي: تخلیق Taxlig نر، م، خلقول، پیدا کول، پنځونه، منځته راوستنه)) (۱۲: ۲۱۷)

او تخلیق Taxligi ص- نسب، د تخلیق، د خلاقیت، خلق کولو، هنري ا بتکار ته هم وايي.

که تخلیق (تان) پنځونه او رامنځته کول وبولو، نو ویلای شو، چې تخلیق د هرې ژوندۍ ژبې ضروري مال ګڼل کېږي. تخلیق په حقیقت کې پراخه ادبي، علمي ډګرونو ته هویت ببښي. بې تخلیقه ژبه یو ډول بې فرهنګي ده.

د تخلیقي آثارو دوام په حقیقت کې د یوې ټولنې د فرهنګي هویت او بقا دوام دی. که تخلیق نه وي، علمي او ادبي بقا مري. تخلیق په هره ټولنیزه برخه، خو په ادبي برخو کې د پوره تامل وړ دی، دا ځکه-

هر ملت په خپل زرین فرهنګ ښایسته وي او ویاړي.

د لیکنې او ایجاد په ډګر کې (تخلیق اصل او اول دی، تحقیق او نورې برخې د لیکنې دوباره غنا جوړوي.)

که نړیوال ادبیات مطالعه کړو راته څرګنده به شي، چې تخلیقيٍ آثارو لوړې درجه مقام ګټلی او د جایزې وړ هم ګرځیدلي دي.

ادبي ډګرونه په تخلیقاً اباد دي؛ تخلیقي آثار لکه شعر، قطعه، داستان، کیسه، ناول، رومان او آن فولکلوري ګڼ صنفونه رانغاړي (احتوا) کوي.

که د تخلیق بهیر پورته برخه په یوه ژبه کې و دریږي او یا خدای مه کړه نه وي، یو شمیر پراخه نور ډګرونه به له فرهنګي غنا خالي وي. که تخلیقي بهیر خلاق، تاند، جاري او روان وي، تحقیقي ډګرونه به فعال او د زمان حساسیت به هم په پآم کې نیولی شوی وي. ټول تحقیقات د تخلیق محصول دی، تخلیق د تحقیق منبع او اساس دی.

که د نړۍ هر ستر لیکوال لکه: (تولتسوی، ګورکي، پوشکین، شکسپیر، پریمچند، مولانا جلال الدین، سعدي شیرازي، خوشحال خان، عبدالرحمن بابا

او په سلګونو نور ليکوال، چې آن نړيوالې د (نوبل) جايزې يې هم اخيستلې دي، د تخليق له برکته دي. په تخليقي ډګر کې يو ټکی شعر د تحقيق د ډګر ستر کتابونه کېدلای شي؛ لکه حمزه بابا چې د خوشحال بابا پر دې تخليقي يو کړۍ شعر چې:
(د خدای عرفان مې وشو په عرفان د محمد   پاک دی محمد پــاک دی سبحان د محمد ...
باندې يو ستر تحقيقي کتاب وليکه، ځکه نو تخليق، خلقول او اساس دی او تحقيق دوباره لټونه او محقق کول دی؛ همدا علت دی، چې تخليق او تخليقي آثار علمي او ادبي فرهنګي بډاينې لامل ګرځي.

۵-۵- د هنري - ادبي تخليقي آثارو توپير له غير تخليقي سره :

هر ادبي او علمي تخليق يوه هنري پنځونه ده. هنر د انسان د خلاقه فکر با ارزښته شتمني ده. هنر د ټولنيز شعور هغه شکل او بڼه ده، چې د بشر د هستونې او تخليق او ابتکار په يوه برخه کې زرغونېږي، مثلاً: شعر، سينما، موسيقي که هنري فکر نه وي، نو يو ادبي تخليق اثر نه رامنځته کېږي، يو تخليق د يو ابتکار محصول دی. د هنري ادبي تخليقي آثارو له نامه ښکاري، چې له نوښت څخه منشا اخلي.
د خلکو د افکارو د تخليق په جام کې خړوب شوي مواد دي، په دغو آثارو کې تفکر د قوت اصلي منبع ده. نه يوازې تفکر بلکې (خيال، ذوق پوهه، مينه، ذکا، صراحت، ساده ګي، باورونه، ابتکار او آن شخصيتي معيار او هنريت هم د تامل وړ دی.)
هنري -ادبي تخليقي اثار نوښتي او ابتکاري آثار دي، ځکه تخليقي منبع لري او منبع يې د ليکوال يا شاعر (فني او ماهوی دراک) دی، چې له وراثت او ماحول څخه اغيز اخلي.
هغه آثار چې (هنري-ادبي تخليقي) هويت لري، له غير تخليقيٍ آثارو څخه ډېر توپير لري، ځکه چې:

- تخليقي آثار سرچينه، منبع او اصل دی او تحقيقي آثار له سرچينو نه راوتلې فني لارې دي.
- د تخليقي آثارو ايجادونکي مبتکر اشخاص دي، دا سې خلک چې د اول فکر او مخيله قوت خاوندان وي، خو د تحقيقي آثارو څېړونکی او لټونکی ډېر شمېر لري او په دويم رديف کې درېږي. دوی مبتکر نه دي، خو تحليلونکي، نقادان او پخواني فکر ته سمون ورکوونکي وي.
- تخليقي آثار اول لاس اثار دي. بالزاک به ويل، هر نوی اثر چې رامنځته کېږي، په ادبي او هنري نړۍ کې نوې هستي رامنځته کېږي، چې نوی ماحول او محيط ايجاد او اختياروي، خو په هغو کې څېړنه محيط ته پراختيا ورکوي.
- که تخليقي ادبي او هنري آثار په هنري ډګر کې نه وي، نو غير هنري (تحقيقي) آثار به يې په مقابل کې نه رامنځته کېدل.
- تخليقي آثار د هنري فکر ايجاد او تحقيقي آثار د فکر فني کول دي.
- د تخليق او تحقيق مثال د ونو کېښودل او ونو او باغونو وده او انکشاف ورکول دي(ونه کېښودل تخليق او وده ورکول تحقيق).
- په تخليقي او غير تخليقي آثارو کې د (هنر او فن) مثال هم عملي کېدای شي. په اول سر کې د سړي فکر ته نه لوېږي، چې هنر او فن توپير لري، خو چې په (منبع، الهام، خيال او احساس) يې فکر وکړو راته څرګنده به شي ، چې هنر د فکر د ايجاد موضوع ده. مګر فن د عمل او تکرار له امله بنايست مومي. تخليقي او تحقيقي آثار هم داسې دي.
- تخليقي آثار لکه شعر الهامي اغيز لري او د محيط او چاپيريال له امله رامنځته کېږي، خو تحقيقي آثار انکشافي اړتيا له مخې پراختيا مومي. تخليقي ادبي آثارو ته وده ورکول طبيعي لوری لري، خو تربيتي بڼه هم لري، مګر تحقيق د روزنې له امله وده او انکشاف کوي.

۵–۶– د پنځم څپرکي لنډيز:

- لنډه ليکنه قوي او ژر مفهوم لېږدونکې ليکنه ده، خو اصلي شرط په کې اصلي مفهومنغاړل او راوړل دي.
- که يوه ليکنه هر څومره لويه وي او چې هره محتوا ولري او په هر کالب کې وي، چې (مقصدي مفهوم) په کې نه وي نغښتل شوی، هغه ښه ليکنه نه ده، که لنډه وي که لويه په زړه پورې ليکنه نه ده.
- که د وخت مخنيوي لپاره ليکنه کوو، که مو ليکنه ادبي وي يا ژورناليستکي وي، بده خبره نه ده، خو که ليکوال د مرکزي مفهوم په ليکنه کې نه وي راوړي نو بيا هم زموږ وړه او لنډه ليکنه نه با مفهومه کېږي.
- نن سبا د خبري او ژورناليستکي او هنري مضمونونو او مطلبونو د ليکنو ترڅنګ تحقيق او معلوماتي ليکنې هم لنډې لنډې ليکل کېږي، ځکه د هنري ادب په دنيا کې تر (رومانه، ناول، له ناوله، داستان او له داستانه لنډه کيسه او کالم خوښوي) او هغه هم د دې لپاره، چې نن سبا خلک ډېر وخت نه لري؛ کره مفهوم په وړو جملو کې غواړي.
- موږ بايد په هره ليکنه کې خپل علمي او فني صلاحيتونه وکاروو او خپل مسلکي رسالت له پامه ونه غورځوو.
- تر دا وروستيو وختونو پورې زده کوونکي، ليکوالان، د راډيو، تلويزيون ليکونکي د لنډې ليکنې او يا له يوې ليکنې څخه د شيرې د راويستلو او يا د لنډې ليکنې لپاره د يوه چوکاټ جوړولو کې دوه زړي وو، خو د هغو هڅو په ترڅ کې، چې په دې وروستيو کې د نړۍ په خوار

معتبرو پوهنتونونو کې ترسره شوې د لنډې ليکنې او له يوې ليکنې يا راپور څخه د شېرې راويستلو لپاره ځانګړې چوکاټ په پام کې نيول شوي.

- د ليکنې د لنډون اصلي موخه په لنډو ټکو کې د لوستونکي پوهول دي، نو په دې توګه ويلای شو، چې لنډون له يوې موضوع څخه د پايلو اخيستنه ده.
- د يوې ليکنې محتوا هغه څه دي، چې د ليکنې په پيل کې د لوستونکو په مقابل لوري د پوهاوي لپاره کارول کېږي.
- په ادبي ليکنو په تېره په تحقيقي ډګر کې لنډه ليکنه کول يو فني او مسلکي کار دی؛ د مثال په ډول که وغواړو موږ يو غټ کتاب (د پښتو ادبياتو دويم ټوک تاريخ) په پنځو يا سلو مخونو او يا لږو کې راوړو لازمه ده (هغه مهم مرکزي او د تمرکز وړ موضوعات، درسي موضوعات) په خپله ليکنه کې راواخلو، چې موږ هدف ته رسوي.
- لنډه ليکنه نوې خبره نه ده، لنډه ليکنه د ليکوالۍ په ډګر کې له ډېره پخوا موجوده وه، د نړۍ پخوانيو ادبياتو کې لنډې ليکنې د ليکنې ښکلا ته ډېر اهميت ورکاو. کلام الله مجيد د اعجاز او ښايسته لنډو ليکنو يوه ښه مثال دی.
- په پښتو ادبياتو کې هم لنډه ليکنه مهمه ده، لکه پټه خزانه د لنډو تذکري معلوماتو ښه په زړه پورې سند دی. پټه خزانه هغه سيف يا زېرمتون دی، چې درې خزانې(اوله، دويمه او درېيمه خوندي کوي)
- د پښتو ژبې او ادب پلار مخکښ شاعر او ليکوال هم په شعوري ډول له مزو ډک لنډ نثر وليکه؛ ښه مثال يې (دستارنامه) او نور آثار دي.
- په معاصر وخت (د نولسمې پېړۍ په دويمه نيمايي کې د تاريخ ليکنې لرغوني ډول په نوي او معاصر ډول چې د عنوان، سريزه، متن څېړنه،

نتیجه، ماخذ او د ژورنالیزم په برخه کې (نوم، لید، سریزه، او نسکورهېرم) په ډول رامنځته شول، خو په ماهرانه او مسلکي ډول د لومړي ځل لپاره د خدای بښلي محمود طرزي له خوا لیکنې په سراج الاخبار کې پیل شوې.

- په پښتو ادب کې د لنډې او مسلکي لیکنو دوره یا مسلکي نثر موده له (۱۳۱۰ ه، یا مخکې له ۱۳۰۰ څخه پیل کېږي.)
- د لنډې لیکنې محتویات موضوع جوړوي، چې د شکلي او معنایي سر او صورت په جوړېدو سره ژر بشپړېږي؛ لکه: د عبدالرحمن بابا د (عارفانه تفکر) په برخه کې مقاله (موضع، افکار، اقوال او ماخذونه) جوړوي، خو په خبر کې کله له (۳-۵) کلمو یو خبر په چټکۍ جوړېږي. (کله؟ چېرې؟ څه وخت؟ کوم؟)
- لنډه لیکنه یو عادي او ساده متن دی، هنري نثرونه له دې امره وتلي خو هغه هم که مطلب په لنډو جملو کې راونغاړل شي، خلک به یې ډېر خوښ کړي؛ نن کالم، ادبي لنډ مطلب، ادبي ټوټه او لنډه کیسه د خلکو د مطالعې ملګري دي. د لنډې لیکنې کولو لپاره غوره دلیل د یوه متن آسانه او ساده لوستل دي.
- که لنډه لیکنه د اصلي لیکنې هویت او موضوع ته تاوان ونه رسوي، په زړه پورې ده.
- د لنډې لیکنې لپاره عنوانونه او ټاپیکونه له هر شي ټاکلای شو، خو په ژورنالیزم کې تازه موضوع او په هنري ادبیاتو کې ماندګار او تلپاتې موضوعات (شعر، متل، نثر، وجېزې، حکایتونه او ...) په ادبیاتو کې موضوع ډوله رامنځته کېدلای شي (ذهني او عیني) خو په ژورنالیزم کې عیني.
- په لیکنه کې د بې ځایه کلمو له لیکو ډډه وکړو او زیانونه یې دا دي:

- زموږ د درس او مطالعې مخنيوی کوي.
- زده کوونکی ستومانه کوي.
- د ګټې او تاوان روحيه غښتلې کوي.
- د نورو د درسونو وخت نيسي.
- ځان بايد په لويه ليکنه کې سردرګم نه کړو.

- بايد د مقالې يا بلې ليکنې لپاره عنوان له ګېډې ونه باسو او نه نورې برخې له خپل فکره طراحي کړو (البته په ژورناليزم کې).
- په ليکنه يا مقاله کې د منلو وړ جملې وليکو:

الف - غير ضروري رانه وړو.

ب - مخکې له مخکې کلمې او جملې وپلټو.

ج – رنګ شوې او مصنوعي کلمې په مقاله کې رانه وړو. رنګ شوې او مصنوعي کلمې پر فصل د تندر معنی لري.

- د هنري ادب ليکوال کار دا دی، چې تل وړ مضمونونه په طبيعت او ماحول کې پيدا کړي او هغه د تخيل په قوت د کلمو له پيوستون څخه جوړ کړي، چې دا د هنري ادب په رامنځته کېدو کې ګټور دی.
- که ليکوال وغواړي خپل هدف خلکو ته ښه ولېږدوي، لومړی دې موضوع پيدا کړي او بيا دې ورسره مناسب قالب او وړ الفاظ غوره کړي او په لنډه توګه دې اصلي هدف خلکو ته وړاندې کړي.
- د لنډې ليکنې پر مهال بايد ليکنه رسا او بې تکلفه وي، خو په هنري ليکنو کې کلمه د بديعي صنايعو (معنوي او لفظي صنعتونو) کارول ضروري دي، نو هرومرو (څه ليکل، ويل او ورباندې پوهېدل) ستونزو ، خو له خونده ډک وي او د هنري ادب د ليکوال دنده ده که په هر فورم کې ليکنه کوي، بايد له مفهوم، خوند ، اعجاز ايجازه ډکه وي، ځکه (هنري ادبيات ټولنيز واقعيتونه د سمبولونو له لارې انځوروي).

- هر کله که یو لیکوال وغواړي ډېره معنی په لنډو ټکو کې وړاندې کړي، نو د بې خونده او اوږدو جملو له لیکلو دې ډډه وکړي.
- د ډېرو لیکنو ته لنډ لیکل آسانه دي، خو په دې شرط چې پرله پسې مشق او تمرین وکړېږ لنډه لیکنه خوندوره لیکنه او له مفهومونو ډکه ده.
- د هنري ادبیاتو پنځونه او غوره تحقیق د یو لیکوال د تلپاتې پرله پسې هلو ځلو او له مینې ډکو ستو مانه هځو او هاندو نتیجه ده. دا ډول لیکنې له شک پرته پر یو لیکوال د دالله رب العلیم او حکیم، حکیمانه پېرزوینه ده. یو ښه لیکوال د بشري ټولنې یو فعال او روغ زړه ته پاتې کېږي او بس.
- موږ ددې لپاره لنډه لیکنه کوو ، چې لوستونکي زموږ له خوا د وړاندې شوي متن په معنا وپوهېږي؛ کله چې لیکوال د لنډې لیکنې آرونو ته پام وکړي په حقیقت کې یې د کلمو لنډون ته پاملرنه کړې ده.
- د انګلیسي ژبې د بشپړ ګرامر لیکوال (احمد حسین مدیري« وایي: لنډه لیکنه د مطلب ښه هضمول او د اړینو کلمو لیکل دي، چې لوستونکی وکولای شي د نا اړینو کلمو پر لوستو د وخت د خرخ پرځای مخامخ د لیکونکي هدف ترلاسه کړي.
- علي رضا عاصف وایي: لنډ لیکل د لنډې جوړونې په معنی دي؛ لنډه جوړونه هغه فن دی، چې په کارونې سره یې یو اوږد مطلب په یوه وړوکي چوکاټ کې ورځای کړو ، بې له دې، چې د متن منځپانګې او د لیکوال موخې ته کوم زیان ورسېږي.
- لنډه لیکنه موارد او کارځای لري، دغه موارد او ځایونه ورځپاڼې، اوونېزې، مجلې، علمي او تحقیقي کتابونه دي، خو علمي لیکنې، څېړنیز بهیر دی(هغه وخت لیکنه او څېړنه نتیجه ورکوي، چې موضوع په کره ډول ورکې حل شي.)

- لنډه ليکنه په هره برخه کې وي، له لويو ليکنو بهتره ده، ځکه د مقصد ټکي په لنډه ليکنه کې ښه ځلېدای شي. عبدالقادر ګيلاني، چې د قادريه طريقې مشرو، د دين زبردست عالم او ليکوال و، ويلې دي: ((معنی بايد له بهترينې لارې ادا کړو او د هغې د بيان لپاره داسې کلمې غوره کړو، چې د هغې د معنی لپاره تر ټولو غوره کلمې وي.))
- لنډ ليکونکی ساده نويسان دي، چې له ځان ستاينې او فضل فروشۍ پاک دي. رواني د لنډې ليکنې ځانګړنه ده، په قابوسنامه کې راغې، هره خبره چې کوئ بايد ساده او لنډه وي. لنډ وغږېږه، لنډه ليکنه وکړه، بېځايه او اوږدې خبرې ستا او د لوستونکي وخت نيسي. ډېره معنی په لنډو کلمو کې ځای کړه لکه متل.
- تصنيف (To write)، ډله، صنف، ويش، برخه او اصطلاحاً د بېلابېلو افکارو او ډول ډول نظريو د راټولولو معنی ورکوي. تصنيف ته په لغت کې جمع آوري (راټولونه) هم وايي او په اصطلاح کې هغه اثر دی، چې د ليکوال له افکارو او نوښتونو سرچينه اخلي.
- تصنيفي اثر د ليکوال د ابداعي قدرت او ذوق په وسيله رامنځته کېږي، څوک چې دغه واکمني لري او يو اثر رامنځته کوي؛ مصنف نومېږي.
- هغه مصنف چې غواړي د خپل خلاقه ذوق په رڼا کې يو بديع اثر رامنځته کړي، لازمه ده، چې په بېلابېلو علمي او هنري څانګو کې مهارت ولري. د استعداد او لازم هوش تر څنګ، څومره چې ليکوال تکړه، ګرځند، باتجربه او پرکاره او په کارپوه وي، واکمن به وي، چې د نورو علمي موضوعاتو د ليکلو پر مهال نور اخلاقي او روزنيزې پېښې هم تشريح کړي، چې په دې کار کې شاعر، ليکوال او آن نقاش يو ډول دي.
- تصنيف کله کله هم هنري اړخونه لري، چې د ليکوال د ذوق له عمل او هنر سره تجلی (ښکلا) کوي. که چېرې يو کتاب د خدای تعالی د

وجود د اثبات په برخه کې ولیکو، باید لومړی د هغه په برخه کې فکر وکړو او فهرست یې د کاغذ پر مخ راوړو، وروسته په ترتیب او د ذهني سابقه (هماغه برخه کې د تجربې) سره د هغه په برخه کې قلم وچلوو.

- په تصنیف کې کېدای شي د فیلسوفانو، پوهانو، متفکرینو او پخوانیو شاعرانو او همدارنګه معاصرینو له نظریو څخه ګټه واخیستل شي، خو په دې شرط چې په خپله د مصنف ذوق او مفکوره جوړه کړي.
- تصنیف په اوږده او لنډ ویشلای شو، تصنیف که اوږد وي او که لنډ یو ډول هدف لري. تصنیفي آثار یوازې شکل له پلوه له لنډ تصنیف سره توپیر لري. تصنیفي آثار ابداعي لوري لري. اوږد یا لوی تصنیف له شک پرته په یو معین وخت او ټاکلي برخه کې د لیکوال د ډېرو مطالعو او اوږدو تجربو، پوهنو، تاندې پوهې او هنري ذوق محصول وي.
- د اوږد یا لوی تصنیف موضوع لویه وي، شرط په کې د لیکوال ابداع ده.
- لنډ یا ووړ تصنیف ته په (فرهنګ فارسی–انګلیسي) قاموس کې Ditty وایي. دغه تصنیف لکه لوی غوندې (ځانګړې هدفونه لري) دغه هدفونه په یوه موضوع کې د ذوق او پوهې له مخې یو تصنیفي پلان جوړول دي.
- اوږد او لنډ تصنیفونه د مصنف د کار محصول دي، نو ځکه ور کې له ډېرې آزادۍ برخمن دی. تصنیفي اثر د دې لپاره چې د لیکوال د ذهن او فکر زېږنده دی، ډېر په (تخلیقي قوت) پورې اړه لري.
- لیکنه او بیا تصنیف کول د لیکوالۍ په ډګر کې یوه اړتیا ده. ټولې بشري ټولنې د خپل (علمي، سیاسي، ادبي، اقتصادي) هویت لپاره لیکوال او لیکوالۍ ته اړتیا او ضرورت لري؛ دغه اړتیا تصادفي نه ده، بلکې یو ضرورت دی.[1]

- ليکوالي په لومړي سر کې که په هره برخه کې وي تخليق دی، ځکه مواد يې له طبيعت او ماحول څخه را اخيستلو بيا په يوه کالب کې راوړل، نوې پيدا کونه او ايجاد دی.
- هر کوچنی او لوی تصنيف که په هره برخه کې وي او هر ډول مضمون ولري، معتبر او ارزښتمن دی، دا ځکه چې د کلتور يوه پراخه برخه وربانديې رغېږي؛ له همدې امله تصنيف ته اړتيا موجوده ده.
- د يو ملت آثار د (نظم او نثر) له لارې غني کېږي. نظم خو په ادبياتو پورې اړوند دي، مګر نثر د بشري ټولنو په ټولو ټولنيزو اړتياوو پورې اړوند برېږي، چې په هغه کې (طبيعي علوم او اجتماعي علوم) راتلای شي.
- په اجتماعي علومو کې هم ځينې حدود او ضوابط موجود دي، چې د هغو له مخې د هر صنف حدود تر ډېره حده معلومولای شو، مثلاً ادبي آثار او ادبي ډولونه د ځان لپاره حدود لري، لکه کيسه، شعر همداسې تصنيفي آثار ځانګړی فورم او مضمون لري، چې په بېلابېلو وختونو کې د مختلفو مفکرينو او ليکوالو له خوا رامنځته کېږي.
- هر تصنفي اثر يو نوی اثر دی، چې ابداع هم ورته وايي، دغه ابدع که په هره برخه کې وي، په زړه پورې ده او ځانګړی مضمون لري او ارزښت يې د هماغه مضمون له مخې ټاکل کېږي.
- د تصنيفي اثر ليکوال غواړي د خپل خلاقانه ځواک په رڼا کې يو نوی (بديع) اثر رامنځته کړي. مصنف بايد په بېلابېلو علمي او هنري څانګو کې مهارت ولري، ځکه تصنيفي اثر د مصنف په پوهه او ځيرکي پورې اړه لري.
- د تصنيفي اثر له ځانګړنو دا هم ده، چې هر ډول مضمون او شکل لرلای شي؛ علمي، ادبي، سياسي، اقتصادي، تربيتي، ديني او ...د تصنيفي

اثـر د مضـمون پراخـوالی د ليکـوال او مصـنف پـه پوهـه پـوري اړه لـري؛ مطالعه ، خودآګاهي، تجربـه ، پـه ټولنيزو خبرو پوهېدل، د اثـر ارزښت زياتوي.

- د تخليقي آثارو شته والي او دوام د فرهنګ بډاينه ده؛ تخليقي آثار د هر ملت د فرهنګي ودې او غنا لامل ګرځي. له تخليق پرته د هنـر او ادب ټول ډګرونه خالي برېښي.
- تخليـق؛ خلقـول، پيـدا کول، پنځونـه او لاسـته راوسـتنه ده او تخليقـي (ص) نسـب، د تخليـق د خلاقيـت، خلـق کولـو ، هنـري ابتکـار دی، کـه تخليق (تان) پنځونه او رامنځته کول وبولو ، نو ويلای شو ، چې تخليق د هرې ژوندۍ ژبې ضروري مال ګڼلای شـو ، تخليـق پـه حقيقـت کې پراخـه علمـي-ادبـي ډګرونـو تـه هويـت وربښـي، بې تخليقـه ژبـه يـو ډول بـې فرهنګي ده.
- هر ملت په خپل زرين فرهنګ ښايسته وي او وياړي. د ليکنې او يا ايجاد په ډګر کې تخليق اول او اصل دی او تحقيق يې دوباره غنا ده. که خپل او نړيـوال ادبيـات مطالعـه کـړو راتـه څرګنـده بـه شـي، چې تخليقـي آثـارو هميشه جايزې ګټلې دي.
- تخليقـي آثـار لکـه شـعر، قطعـه، داسـتان، کيسـه، نـاول، رومـان او آن فولکلوري ګڼ صنفونه رانغاړي.
- هنري-ادبي آثار تخليقي او نوښتي آثار دي، ځکه تخليقي منبع لري او منبع يې د ليکوال يا شاعر (فني او ماهوي) ادراک دی، چې له وراثت او ماحول څخه اغيز اخلي.

۵–۷– د پنځم څپرکي پوښتنې:

۱) ليکنه او ليکوالي څنګه يوه دوامداره کلتوري – فرهنګي بهاينه ده؟

۲) د ليکوالۍ عمده ډولونه کوم دي؟ نومونه يې واخلئ او لنډه ليکنه څه ډول ليکنه ده او څه ګټه لري؟

۳) کوم ډول ليکنې (ژورناليستکي که ادبي) لندې وي؟ د لنډوالي تاثيرات يې کوم دي؟

۴) موږ بايد په ليکنه کې کوم ډول صلاحيتونه وکاروو؟

۵) څنګه کولای شو له يوې لويې ليکنې د هغې (شيره) راوباسو؟

۶) په لنډه ليکنه يا اوږده ليکنه کې اصلي مقصد او د پام وړ موضوع څه شی جوړوي؟

۷) په ادبي ليکنو، په تېره تحقيقي ليکنو کې لنډه ليکنه کول څه ډول کار دی؟

۸) څنګه يوه ليکنه او يوه مقاله ستندرد او ښېرنيزه ده او ښېرنيزه يې ګڼلای شو؟

۹) د لنډې ليکنې د لرغونتوب په برخه کې خپل معلومات له ژوندیو مثالو سره وړاندې کړئ.

۱۰) د پښتو ادب په منځنی (کلاسيکه) دوره کې د يوې ښې لنډې، بامفهومه ليکنې اساس چا کېښود، هغه څوک او کوم آثار يې وليکل؟

۱۱) په اوسمهال په پښتو ادب کې لنډې ادبي لیکنې کوم مهال وشوې؟
۱۲) لنډه لیکنه څه ډول متن دی او هنري لیکنې هم په کې راتلای شي؟
۱۳) څنګه کولای شو یوه لیکنه را لنډه کړو؟
۱۴) په ژورنالیستي او ادبي لیکنو کې د لنډې لیکنې لار په ګوته کړئ.
۱۵) څنګه کولای شو په لیکنه کې د بېځایه کلمو له راوړلو ډډه وکړو؟
۱۶) لویه او بېځایه لیکنه کوم زیانونه لري؟
۱۷) په لیکنه کې د عمومي خبرو له لیکلو څنګه ځان وژغورو؟
۱۸) آیا د ادبیاتو او انجینرۍ په برخه کې تفکر کول څه سره ورته والی لري؟
۱۹) که یو لیکوال وغواړي خپل هدف خلکو ته ښه ولېږدوي څه کول ورته په کار دي؟
۲۰) آیا په معلوماتي لنډو علمي او ژورنالیستکي لیکنو کې ادبي-هنري افکار شاملولای شو؟
۲۱) رنګ شوي او هنري کلمې په کوم ډول لیکنو کې راوړلای شو او اړتیا یې څه ده؟
۲۲) یوه لنډه ښایسته هنري- ادبي لیکنه او یا ټوټه ولیکئ.
۲۳) متحده المال او تکراري کلمې په لیکنه کې راوړل، د یوې لیکنې هویت ته ضرر رسوي او که ګټه؟
۲۴) بې رنګه کلمې په لیکنه کې راوړل ښه دي او کنه؛ دلایل یې وړاندې کړئ.

۲۵) د لنډې ليکنې پرمهال بايد يوه ليکنه څه ډول خصوصيات ولري؟ (لفظي او معنايي).

۲۶) لنډه، خوندوره او له مفهومه ډکه ليکنه... د ليکوال د څه شي محصول او پيداوار دی؟

۲۷) د لنډې يا بلې هرې ليکنې نخوړ څنګه وړاندې کولای شو؟

۲۸) په عمومي ډول لنډه ليکنه يا زموږ ليکنه کومې ځانګړنې لري؟

۲۹) د انګليسي ژبې د بشپړ ګرامر ليکوال لنډه ليکنه څه ډول راپېژني، په شمارو يې مشخصه کړئ.

۳۰) حضرت علي کرم الله وجهه د لنډ کلام په برخه کې څه ويلي دي؟

۳۱) يو جدول د لنډې ليکنې ترسيم کړئ.

۳۲) د لنډې ليکنې فني توکي په ګوته کړئ.

۳۳) د لنډې ليکنې (هنري، علمي، ادبي او تحقيقي او آن ژورناليستکي ليکنو لپاره د نظر خاوندانو، درانه ليکوال کوم ټکي په ګوتو کوي؟

۳۴) اروابناد استاد صديق الله رښتين د ليکنې په برخه کې ليکوالو ته کوم شيان وړاندې کوي؟

۳۵) د يو متن د لنډولو لارې-چارې کومې دي؟

۳۶) حکايت د ليکنې کوم ډول دی؟

۳۷) د لنډې ليکنې موارد او کارځای کوم دی؟

۳۸) عبدالقادر جيلاني (ګيلاني) د معنی د لېږدولو په برخه کې کوم نظر درلود؟

۳۹) قابوسنامه، ابن قطيه او ديل کارنګي د لنډېو وينا او ليکنو په برخه کې کوم نظر درلود؟

۴۰) د ليکنې د ډلبندۍ په برخه کې څومره پوهېږئ، خپل دقيق معلومات وړاندې کړئ.

۴۱) تصنيف په پوره ډول تعريف کړئ.

۴۲) تصنيف ته په پښتو - انګليسي او پښتو - پښتو سيند کې څه ويل شوي دي؟

۴۳) تصنيفي اثر د ليکوال د کوم قدرت له امله رامنځته کېږي؟ عوامل يې پوره وليکئ.

۴۴) هغه مصنف، چې غواړي د خپل خلاقه ذوق په رڼا کې يو نوی (بديع) اثر خلق کړي، لازمه ده کوم شيان ورسره وي او ترې کار واخلي؟

۴۵) ولې د خوشحال خان ديوان، آثار، د عبدالرحمن بابا ديوان او د ځينو نورو آثار تلپاتې هويت لري او قيمتي مرغلرې دي؟

۴۶) د يوه تصنيف په رامنځته کولو کې مصنف ته څه په کار دي، چې هغه ترسره کړي؟

۴۷) تصنيف په څو ډوله دی؟ هر ډول يې په لنډو او کره جملو کې معرفي کړئ.

۴۸) د ليکوالۍ په ډګر کې د تصنيف اړتياوې کومې دي؟ په ګوته يې کړئ.

۴۹) د يو ملت آثار د غني کېدلو لارې کومې ليکنې دي؟

۵۰) کومو آثارو ته تصنيفي ويلای شو؟

۵۱) د تصنيفي اثر ځانګړنې په عمده او خصوصي ډول بيان کړئ.

۵۲) تخليق څه ته وايي؟ څو تعريفونه يې را واخلئ.

۵۳) د تخليقٍ آثارو دوام څنګه د فرهنګي غنا او بډاينې لامل کېدای شي؟

۵۴) د ليکنې په ډګر کې تخليقي آثار اول او اصل دي که تحقيقي؟

۵۵) په هنري-ادبي ډګر کې کوم صنفونه او آثار تخليقي ګڼل کېږي؟

۵۶) د هنري-ادبي-تخليقي آثارو توپير له غير تخليقي سره په څه کې دی، په لنډه توګه يې راوړئ؟

۵–۸– د پنځم څپرکي ماخذونه:

۱) کلام الله مجيد. ثورات. (ن – والقلم و ...)

۲) کلام الله مجيد. آن تو ادل امانات.

۳) بينوا. عبدالروف. ۱۳۵۷. پښتو متلونه. کابل: پښتو ټولنه. د پښتو خپرېنو نړيوال مرکز.

٤) پښتو - انګليسي قاموس. ۱۳۸۸ه ش: کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. الازهر خپرندويه ټولنه.

۵) پښتو - دري قاموس. ۱۳۸۹ (اول او دويم). کابل: خاور خپرنديوه ټولنه.

٦) حضرت علی کرم الله ۱۳ . نهجه البلاغه.

۷) حقپال، محمداجان. ۱۳۹۳. د متن لغوي او اصطلاحي پېژندنه. کابل: کابل پوهنتون. ادبياتو پوهنځی. ډاکترۍ پروګرام چيپټر.

۸) ختک، عبدالقادر. ۱۳۸۳. ګلدسته. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. پېښور يونيورستي.

۹) خوشحال خان. ۲۰۰۵. م کال. د ستارنامه. پېښور. خيبربازار. قصه خوانی.

۱۰) دواني، علي. ۱۳۷۷ ه ش. هنر نويسنده ګي و نامه نګاري. ايران- تهران: خيابان انقلاب.

۱۱) مسعودي، ډاکتر اميد. ۱۳۸۲ ه ش. (ژباړه) ، جلال آباد ، مومند خپرندويه ټولنه.

۱۲) زاهد پښتو – پښتو سيند . ۱۳۸۵ ه ش. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.

۱۳) زلمی هېوادمل. ۱۳۵۲. پټه خزانه (سریزه). کابل: کابل پوهنتون. د ادبیاتو پوهنځی خپرونه.

۱٤) عبدالرحمان بابا. ۱۹۴۸ م. دیوان. پېښور. پېښور یونیورستي. پښتو اکاډمي.

۱٥) فرهنگ فارسي به انگليسي. ۱۳۸۱. تهران: میدان انقلاب. انتشارات گروه مؤلفین.

۱٦) فرهنگ فارسي به انگليسي. ۱۳۸۱ ه ش. تهران: خیابان انقلاب، چاپخانه رهنما.

۱۷) فرهنگ فارسي عمید، حسن عمید. ۱۳۸۲. تهران: میدان استقلال. مؤسسه انتشارات امیر کبیر.

۱۸) سعدي شیرازي، مصلح الدین. ۱۳۹۰ ه ش. بوستان سعدي (پنځم چاپ). تهران. کتابخانه علي ایران. انتشارات بهزاد. خیابان شهدای ژاندارمري.

شپږم څپرکی

۶– تاليف او څېړنه (تحقيق)

پيليزه:

تاليف او څېړنه (تحقيق) او د ليکوالۍ نورې برخې د معاصرې ليکوالۍ اساسي، مهمي، علمي او آن تدريسي سترې انکشافي برخې جوړوي.

تاليف؛ رديفول، جوړول او منظمول دي، يعني ليکنو ته داسې سر او صورت او سامان ورکول چې په هماغه فني برخه کې انسجام رامنځته کړي. د اوسنۍ ليکوالۍ ډګر له تاليف، تخليق ، تصنيف او تحقيق مالامال دی.

هر علمي او ادبي او هنري تحقيق يوه غزونه او آن پنځونه ده، چې تاليف او تحقيق هم د ليکوالۍ په ډګر کې مهم رول لوبوي.

هر ملت فرهنګي غنا د هغو د علمي او ادبي آثارو په شته والي او تحقيق پياوړې کېږي.

په دې څپرکي (فصل) کې (تاليف، تاليفي آثار، د هغو ځانګړنې، څېړنه او د څېړنې او تاليفي اثر د برابرولو ځينې ميتودونه، د څېړنې مفهوم، ارزښتونه او موخې د تحقيق او څېړونکی (محقق) ځانګړتياوې، د څېړنيزو آثارو محتوايي خصوصيتونه ، د تحقيق د ترسره کولو پړاوونه، د ماخذونو د کارولو او برابرولو ډولونه، د تحقيق او تحليل ترمنځ توپير، لنډيز او څه نورو برخو کې به کره او ګټورې خبرې کېږي.

۶–۱– تالیف:

یو ځای کونه، کتاب لیکنه، ردیف کول.

هغه لیکوال چې غواړي یو کتاب تالیف کړي، له هر څه مخکې باید د لیکوالۍ په کار او ټولو څانګو کې ورتیا او معلومات ولري؛ لکه: په حدیث، تاریخ او یا د نورو پوهانو د علمي او فني آثارو په راټولولو کې یې برخه اخیستي وي، څو د هغه اثر، چې د پوهانو د نظریو، افکارو او نورو څېړنو یو مجموعي راټول شوی فن دی، د پاملرنې وړ وګرځي.

اثر باید ښکلی او په زړه پورې وي. د شاعر په وینا :

بې له پوهې ، بې له علمه وینا څه ده
که وینا دې ښکلې نه ده، زیبا نه ده
هغـــه پوه، هغه علم نیګینه شوه
د خبـــرو په معنی چې رنګینه شوه
که هر څومره کانې ډېر دي په لوی غره کې
جو دانې قدرې یو لال وي په هغه کې...

ځینې خلک چې د شهرت د خیال تږي وي، عادت لري، چې ډېر ژر د کتاب په تالیف لاس پورې کړي. همدا چې یوه مقاله او اثر یې ولیکه، نو سمدلاسه د کتاب په خپرولو هم لاس پورې کوي او دا خو لا پرېږده د نورو لیکوالو د آثارو په نقد کولو پیل کوي.

ممکن ځینې یې د خپل ذاتي لیاقت له مخې د پام وړ کار هم ترسره کړي، ښکاره ده، چې دغه کار به استثنایي لوری ولري. په دریاب قاموس کې راځي: ((تالیف واحد مرکز، جمع مرکز، یو ځای کونه ، کتاب لیکنه ...)) (۲۱: ۳۱۸)

تالیف؛ یو ځای کونه، د مسازول، راټولول، دهغو ټکوک راټولول، چې په بېلابېلو ټوټو پورې اړه ولري.
په (فرهنگ فارسي عمید . حسن عمید) کې راغلي دي: ((تالیف دوستی کردن، الفت دادن، دمساز کردن، گرد آورد ، چیزهای پراگنده راجمع کردن و با هم پیوستگي دادن، نوشتن و فراهم آوردن کتابیکه مطالب آنرا از کتابهای دیگر اقتتباس کرده باشند ، خلاف تصنیف.)) (۱۵: ۳۷۰)
په فرهنگ دانش آموز (عربي به فارسي- فارسي به عربي) کې ویل شوي دي: ((تالیف گرد آوري شده ، جمع شده ازمنابع مختلف ...)) (۱۱: ۹۳)
همدغه شان تالیف: ((تالیف گرد آوری Collection، Editing، Composing هم وایي.

(۱۲: ۱۴۹)
تالیف ډېر په اقتباس ولاړ دی، خو په دې شرط، چې ټول اقتباس نه وي او که وي راټولول یې د اړتیا او فني تجزبې پر اساس وي.
د اقتباس په را اخیستلو کې، چې د تالیفي اثر برخه گرځي، ډېر تمرین ته اړتیا لیدل کېږي. (تمرین د لیکوالی د ښه انسجام یو عالي کلتور دي) ، ځکه تالیفي اثر د راټولونې مجموعه ده او ښه راټولونه په عالي تمرین ترسره کېدلای شي.
په اکاډمیکو او علمي مؤسسو کې ممکن ځینې لیکوال وغواړي په بېړه یو تالیف وکړي؛ تالیف د تجربو او ډېرو مکررو پوهنو لاسته راوړنه او مجموعه ده، نه د بېړې او تلوار.
ممکن ځینې خلک مستعد وي او ښه لیاقت ولري، خو کار به یې هم استثنایي حالت لري. هر سړی او هر لیکوال دا کار نه شي کولای، دا خبره باید وکړو که دا ډول خلک بیا هم د کتاب په تالیف کې له بېړې کار وا نه خلي او ډېر تمرین و نه کړي نو اثر به یې ښکلی نه وي او له درسی او علمي تجربو څخه به برخمن نه وي.

د تالیفي اثر په برابرولي کې څو ضروري یادونې:
الف - د دې لپاره چې مؤلف په زړه پورې اثر ټولنې ته وړاندې کړي ، لازمه ده د سترو پوهانو ، لیکوالو او کار زده کړو پوهانو کار ته پاملرنه وکړي او د هغوی د سبک پیروي وکړي.
ب - په تالیف کې باید هڅه وشي، چې رانقل شوي مطالب ښکاره او مشخص وي او یو له بله سره جلا شي، د مؤلف نظریې او څرګندونې هم باید ښکاره وي، په دې معنی باید ښکاره شي چې ښکاره ځای ولري.
ج – کومه برخه، چې په اثر کې د تورو په تالیف کې د مطالبو (تنوع) ډولونه (بېلابېل الفاظ او کلمې) او یو له بله سره د هغوی اړیکې د کار لومړی او اساسي لار، اصل او شرط ګڼل کېږي.
د - همدارنګه په راټولولو او یاداشت کولو او اقتباس کې باید قدت وکړئ او یا په بله وینا کله چې یو مطلب یا شعر له یوه کتابه را اخلو ، له لیکلو وروسته هغه باید ښه ولولو او له اصل سره یې پرتله کړو ، نو ویل کېږي د نه پاملرنې یا چټکۍ له امله کېدای شي په رانقلولو کې اشتباه ترې وشي.
ذ – په نقل کولو کې باید امانت داري په بشپړه توګه په پام کې ونیول شي، یعنې د نوموړي سړي او کتاب هویت په ښکاره ډول په خپل اثر کې څرګند کړي. (سړي تخلص، نوم، کال، کتابو ټوک، ځای، چاپ ځای او مخ) په ګوتو شي. که نسخه خطي وي (د هغې لیکوال د کتاب یا نسخې نوم او نور شکلي او معنایي خصوصیات) څرګند شي. مطالب باید په وړو لیندیو (ګیومه) (( )) کې ولیکل شي، څو د مؤلف له خپلې وینا سره مغالطه نه شي.
ر- په تالیف کې تر ټولو غوره خبره دا ده، چې څنګه را اخیستل شوی مطلب او شعر له خپلو نظریو او خبرو سره یو ځای کولای شو ، یعنې مؤلف ته ښایي، چې (رانقل کړې خبرې) داسې له خپلو خبرو سره پیوند کړو ، څو د لیکوال نظر پیاوړی کړو ، نه دا چې هغه داسې بې ربطه کړو ، چې یو له بله جوش ونه خوري، مثلاً پرې

له پړي او رسۍ له رسۍ سره لګېږي، خو رسۍ له ډبرې سره هېڅکله نه غوټه کېږي.

د لیکوالۍ په ډګر کې ؛ هېڅکله اقتصادي نثر او متن له هنري- ادبي متن او نثر سره نشو یو ځای کولی ، صرف یوازې په ادبي او ژورنالیستکي رپوټونو کې ...

همدارنګه متلونه او نور مطالبو اصلي څېره راوړو ؛ لکه: متلونه: د اوبو په شا سپو وخوړم؛ نه دا چې د اوبو په شا چرګانو وخوړم. یا (داسې ممیز نشته ، چې خلی پورې نشته) نه دا چې (داسې ممیز نشته چې کلی ورپورې نشته) ، چې د متل د اصلیت، هویت او منطق له پلوه هم درست نه دی.

ز - هغه لیکوال چې غواړي د لیکوالۍ په بېلابېلو څانګو کې له ځانه ورتیا وښیي، لومړی خو ورته لازمه ده، په هماغه برخه یا څانګه او آن مضمون کې ډېره ډېره مطالعه او تجربه وکړي؛ مثال: (ادبپوهنه که ژبپوهنه) ادبپوهني مضامین که د ژبپوهنې او بیا دواړو برخې پوره مطالعه کړي. په دواړو برخو کې لیکنه او تالیف وکړي، خو د دې لپاره، چې دغه دواړه برخې نه جلا کېدونکې خصوصیات لري، نو باید تخصیصي لیکنې او تالیف وکړي، لکه: د لیکوالۍ په برخه کې.

س – که موږ غواړو د اجتماعي علومو په یوه برخه کې تالیف کوو ، ښه به دا وي ، چې په قرآن مجید ، حدیث شریف، تاریخ، اروا پوهنې، فولکلور، معاصرو او نړیوالو ادبیاتو په برخه کې مطالعه وکړو.

د خواجه حافظ شیرازي په وینا :

((با علم وفضل و دانش داد سخن توان زد

چون جمع شد معانی ګوی بیان

توان زد ...))

(۱۲: ۷۷)

ش- د تالیفي اثر لیکوالي تصادفي او سرسري کار نه دی، تالیفي اثر د ډېرو پوهونو ، مطالعو ، درسونو ، راټولونو ، پوره پوره تجربو ، اوږدو مسلکي

منزلونو ، لنډ ، خو قوي مزل دی، يعنې تاليف كره كول دی، نه سره كول، ځكه سره كول (ښه او بد كول) د نقد او كره كولو او كره كوونكي دنده ده، خو د مؤلف دنده تاليف، رديف كول او برابرول دي، البته په ښه، لنډ او كره ډول.(د ډېرو قوده، د يوه ګيډی) متل ؟؟

ص – كه يو مؤلف غواړي تاليف وكړي نو ښه او په زړه پورې اثر وړاندې كړي، لازمه ده د باتجربه او پخوانو مؤلفينو له كار او كړنو ګټه پورته كړي.

په تاليف كې مهمه دا ده رانقل شوي مطالب او خپل نظريات بايد سره جلا او د تفكيك وړ او روښانه وي، په دې معنې چې كومه برخه د تاليف يې خپله او كمه د نورو ده.

ض – په تاليف كې د مطالبو تنوع (رنګارنګي) او يو له بل سره يې اړيكې لومړی او اساسي شرط دی. همدارنګه په ياداشت كې دقت بايد له ياده ونه باسو. په بله وينا كله چې يو شعر يا يو مطلب له يوه كتاب رانقلوو ، له ليكلو وروسته هغه ولولئ او له اصل سره سرمون وركړئ ، نه ويل كېږي د اثر په ليكلو كې بېړه شوې وي؛ كم او يا زيات شيان بايد ترې لرې شي.

د نورو د مطالبو د رانقلولو په صورت كې د ليكوال او د هغه د كتاب نوم سره له نورو مشخصاتو راوړل ضرور دي؛ لكه:

((ليكوال(تخلص او نوم)، كال، كتاب، خويم چاپ، ځای، ښار او چاپخونه او مخ)) ذكر شي او نقل شوي شيان په ګيومه(( )) كې ونيول شي ، ښو د ده له خپلو خبرو سره يې توپير وشي. وګورئ (۲:۲۲– ۲۳)

۱– د تاليفي اثر ځانګړنې:

د تاليفي او تصنيفي اثر ترمنځ ښكاره توپير موجود دی؛ هماغسې چې نور ادبي- اجتماعي صنفونه د فن له پلوه سره توپير لري، د ليكنې په ډګر كې د تاليف او تصفنيف ډېر توپير موجود دی.

- د تاليفي اثر برابرول د يو مشخص تدريسي هدف لپاره وي. بايد ډېر واضح او ځرګند وي؛ د ليکوال لازمه پوهه، تجربه او انتظام ورکې صراحت ولري.
- د تاليفي اثر ځانګړنې تر ډېره بريده د مؤلف په مهارت او تجربه پورې اړه لري. د نورو له تجربو يې بايد تجربې خپلې کړې وي او خپل کتاب يا اثر يې داسې رديف کړی وي، چې د لوستونکو لپاره د موضوع په اړوند ښکاره معلومات په لاس ورکړي.
- په تاليف کې يا د تاليف کولو په وخت کې ليکوال ته خپله پوهه يا کتابي پوهه کافي او پوره نه ده، بلکې لازمه ده د هېواد په مذهبي او ملي روحيه پوه او سمبال وي، ځکه تاليف کول د ليکوال يو اجتماعي مکلفيت دی، چې پوه، اخلاص، ښه نيت او له موضوع څخه لازم درک بايد په کې موجود وي. ده ته لازمه ده د هېواد په تاريخ، قرآن کريم، حديث، ټولنپوهنې، دودونو او نورو علومو کې معلومات ولري. له دې امله تاليف نه يوازې د ليکوال خپل نظريات دي، بلکې د نورو د قول ځلول هم دي.
- تاليف بله ځانګړنه دا ده، چې ليکوال له خپله ځانه لار نه باسي، نو مورې د ضرورت له مخې د سترو ليکوالو د سبک پيروي کوي او دا متل ورته مخکښ فورمول وي، چې (مخکيني د وروستيو پل وي) (۴ : ۷۷)
مؤلف هم د نورو پر لار (سبک) پل ږدي او خپل تاليف بشپړوي.
- د تاليفي اثر عمده ځانګړنه دا ده، چې ډېر ځله تدريسي هويت لري، چې لوی اهداف يې روزنيز وي. دغه آثار (تاليفي) په پوهنتونو او د لوړو زده کړو علمي مؤسسو کې د استفادې وړ وی.
- د تاليفي اثر د ليکلو يو له عمده ځانګړنو دا ده، چې بايد د ډېر تمرين او ممارثت له لارې ترسره شوی وي، د ليکلو تمرين د تاليفي اثر کره هويت ځرګندوي، ځکه نو د تاليف پرمهال ډېر تمرين اړتيا ده او دغه اړتيا د ضرورت د رفع کولو آسانه او ډاډه لار په لاس راکوي.

- په تالیفي اثارو کې د اقتباس ترځنګ، ماخذونه باید ښکاره او په پوره امانتدارۍ و کارول شي. هر ماخذ هم د کتاب په منځ او هم د کتاب په پای کې د وخت له معیاري دود (علمي مؤسسې یا پوهنتون) له دود سره سم وکارول شي. د ماخذونو دقیقه کارونه د تالیفي اثر لا کره کول او بها زیاتول دي.
- د تالیفي اثر له ځانګړنو دا هم ده، چې په اثر کې د هرې بلې نظریې راوړل د یو علت د (سپیناوي) لپاره باید وي؛ یعنې د هر علت لپاره یو معلول راوړل شي؛ د مثال په ډول یو تدریسي کتاب که د یو سمستر لپاره لیکل کېږي، یا دوو، نو باید (اړتیا، علت، مفردات او د ځانګې تدریسي غوښتنې منعکسې کړي.(همدارنګه د هر علت، معلول د هماغه قضیې د داخلي منطق انعکاس دی؛ د بېلګې په ډول: (که غر لوړ دی، پر سر لاړ لري) نه دا چې وویل شي: (که غر لوړ دی، زه ورختلای نشم.
)
- د تالیفي اثر له ځانګړنو دا هم ده، چې وایو: (په تالیف که د مطالبو تنوع(جلاوالی) (رنګارنګي) ډېره اړینه ده. او آخر دا، چې د تالیفي اثر په رامنځته کولو کې نسبت تصنیف ته دقت او ځیرتیا ډېره لازمه او حتمي ده.
- یو تالیفي اثر باید له مخکې نه (نوی، لنډ، کره، مردف، مرتب، منظم، عام فهمه او بالاخره تدریسي هویت ولري؛ له یوه پیاوړي سبک نه کار ورکې اخیستل شوی وی؛ د لیکوال او د نورو د لازمو پوهنو شیره او ثمره وي.) لنډوي په کنډه برابر او له مثالونو ډک وي. یو ښه تالیفي اثر د منې یوې ښې پیاوړې، قوي او ښانګوري ونې ته پاتې کېږي، چې هم میوه لري، او هم ښایست!!!

۲– د څېړنیزو او تالیفي آثارو د برابروالو ځینې مېتودونه:

اول: د تالیفي اثر مېتودونه: تالیفي آثار منظم او لنډ میتودونه لري، چې پر پوره پوهه، علمي واکمنۍ او ډېرو تجربو ولاړ وي او لیکوال یې پرمضمون برلاسی او قابل صلاحیت وي، لازمه ده لومړی ځینې لنډو ښکاره او کره ټکي وړاندې کړو:

۱) دغه کار د لیکوال د کلونو تجربو او علمي صلاحیتونو محصول دی، چې په پوره مهارت ترسره کېږي.

۲) هغه څوک (لیکوال) چې یو تالیف کوي، لازمه ده، د تالیف کولو له لارو-چارو (شیوو) سره بلد او روږدی وي او له دې سره د ماخذونو له او نورو فني میتودونو سره آشنا وي.

۳) څنګه چې د علومو هره څانګه یو ټاکلي میتود لري، نو د تحقیق یا تالیف لارې یې هم جلا دي؛ دغه میتودونه تاریخي، سیاسي، علمي، ادبي او نور ډولونه لري.

الف- تاریخي میتود؛ د پېښو یا واقعو د پېښېدو عوامل بیانوي؛ دغه میتود پخواني جریانونه په علمي او پر له پسې ډول تعقیبوي او داسې لارې چارې کارېږي، چې مؤلف د خپل کار جریان تاریخي او پخوانیو پېښو جریان ته وقفوي. البته کار وړتوکي یې په پوره مهارت او علمي ډول ترسره کېږي.

ب–سیاسي میتود؛ دا هم د تالیف او تالیفي آثارو یو ډول او کار لاره (شیوه) ده، چې ټول سیاسي جریانونه که تېر او یا اوس اوس په ټولنه کې روان دي، رانغاړي. دغه میتود تولیدي او تنظیمي بڼه لري او له هر ډول قضاوت څخه ځان ساتي.

ج-علمي میتود: د دغه میتود ساحه خورا پراخه او وسیعه ده، ټول طبیعي او اجتماعي علوم رانغاړي. د دغه میتود چلند د انکشاف او مهارت پر شیوه استوار دی او فکري وړتیا ته په کې زیات ارزښت ورکول کېږي. کابو ټول اجتماعي ارکان د دغه میتود له لارې رهبري کېږي. دغه میتود پراختیا او انکشاف ارزښتونو ته لېواله دی.

د- ادبي میتود: دغه تالیف پر ښکلاییزو موازینو هم اتکا لري؛ فکري او خیالي معیاورنه هم په کې ارزښت لري. د تخلیق او تحقیق شیوه یې د انکشاف او پرمختګ اصل جوړوي، ځکه تالیف د تحقیق راټول شوي او مردف شوې بڼه ده. ادبي میتود پر فکري نبوغ زور لګوي او د معنوي ارزښتونو پله یې ډېره درنه ده.

په دغه او نورو تاليفونو کې د فن مهارت (رديفول، تنظيم، تفکر، نقل قول، اقتباس، پوهې او پوره پوره تجربه) عمده اصل جوړوي.

د تاليفي کتاب د ليکلو ميتود کې د لاندې موادو وړاندېز داسې شوی دی: په پوهنتونونو او لوړو زده کړو مؤسسو کې تاليف د پوهنوالۍ او پوهاندۍ رتبې ته کېدای شي او لاندې موارد په پام کې نيول ضروري دي:

۱) درسي مفردات، فصلونه او عنوانونه بايد د رشتې (څانګې) د اړتيا له مخې وي او د ټولنې د ورځينې انکشاف له مخې ترسره شي.

۲) د کتاب درسي مفردات بايد د اکاډميکو نورمونو له مخې وي او تاليف لږ ترلږه د يوه سمستر او همدارنګه د دوو سمسترونو لپاره وي، چې د کميت او کيفيت له پلوه مواد نوي وي.

۳) د تاليفي اثر مفردات بايد مخکې له مخکې څانګې، علمي شورا او نورو مربوطه څانګو کې ثتب شوي وي.

٤) تاليف يو تدريسي کتاب دی، له پنځو کلونو وروسته کېدای شي، بل تاليف وشي.

٥) د درسي کتاب تاليف د هغو محصلانو لپاره ضروري دی، چې له دې مخکې کتاب نه لري.

٦) يو تاليفي اثر که د يوه سمستر لپاره وي، بايد ساعتونه او کرېډيټونه يې معلوم وي.

۷) د کتاب د صفحو شمېر بايد معلوم وي، بايد په يوه ساعت کې له (**۵** – ۸) صفحې درس ورکړل شي. د تاليفي کتاب هر صفحه بايد (**۲۵۰**) کلمې وي.

۸) تاليفي کتاب د داسې ميتودونو مجموعه ده، چې ټولې درسي آسانتياوې په کې برابرې شوې وي او د ليکوال د پوره پوهې، تجربې، راټولونو، اقتباسونو او ماخذونو مجموعه ده.)) (۲۲: **۲۳۵** – ۳۲ – ۲۳۷)

۶-۲- څېړنه (تحقيق)

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي، لويه ښتنه ! مورېد دې ورو ګرځوه، چې شيان لکه څنګه چې دي، هغسې وپېژنو.

څېړنه؛ بيالتونه، ښه پلټنه او ښکاره کول دي. څېړنه (تحقيق) محقق کول او برجسته کول دي.

((د حقيقت او رښتينوالي لټون ته تحقيق ويلی شي، تحقيق د وخت، حالاتو او شواهدو پابند وي.)) (۲۴: ۱۲۱)

د همدې ليکوال خبره ؛ د متن په باب څېړنو، ګروېږنو ته متني تحقيق وايي؛ تحقيق يو نازک فن دی. د تحقيق لپاره خاص مزاج، خاص علمي پسمنظر او خاص علمي صلاحيت په کار دی.

هو؛ په اوسنۍ علمي او فرهنګي نړۍ کې تحقيق او څېړنو د ژوند ټولو ډګرونو ته لار ويستلې او ټول طبعيت او کاينات يې رانغاړلي دي؛ له همدې امله (تحقيق نوی شی نه دی، بلکې په زړو کې د نويو لټول دي) که دغه لټونې په هر څه پسې وي او يا هره ساحه کې وي، ريسرچ، څېړنه او تحقيق ګڼل کېږي.

اوسنۍ پراخه څېړنې د پخوانيو او لرغونو (نويو موندنو) پر غولې د غزېدو او خوځېدو امکان پيدا کوي. هر څه لرغونو انسانانو په ابتدا بې تفکره په ساده ډول او د فولکلوري (ولسي) آندونو په شيوه رامنځته کړل او اوسني متفکر بشريت هغوی ته په پراخه ډول پراختيا ورکړه، څکه نو په ولسي پوهه کې راغلي دي، چې :((مخکني د وروستيو پل وي.)) (متل)

د اوسني تکنالوژيکي عصري او چټک پرمختګ هم د پخوانيو پنځونو پر غولي د انکشاف پلوه اوچتوي او دوام مومي، اوسني غوږۍ (ټيلفون)، ننی کمپيوټر د پرون عادي ټايپ او اورلګېدو ډبلي او نور پورنيو پرمختګونو پر دوام دي. (

تحقیق د تېرو پلټنه، دوام او انکشاف تـه ویلي کېږي، کـه دغـه دوام، پلټنه او انکشاف په هره برخه کې وي؛ تحقیق، څېړنه او ریسرچ ورته ویل کېږي.

زاهد پښتو – پښتو سیند کې راځي: ((تحقیق نر. م. (ج. تحقیقونه، تحقیقات)، پلټنه، حقیقت معلومونه، څېړنه، ریسرچ، تتبع، رښتیا، حقیقت او : (tahqiqi) ص. نسیب. د تحقیق، د څېړنې، د لټون، علمي (د څېړنې پر موازینو برابر.)) (۲۰ : ۲۱۲)

همدارنګـه: ((تحقیــق (tahqiq) Research، نــر. م. ,Investigation ingisition، تحقیقــات Investigations ؛ تحقیقـــي (tahqiqi) Investigatory ؛ Investigative. Pertainging)) تـه وایي، خـو پـر پښتو – انګلیسي قاموس برسیره په(انګلیسي-پښتو) قاموس کې هم تحقیق داسي معرفي شوی دی:

((څېړنه، پلټنه ، Research, N، تحقیق؛ ورته والی. Resemblance, n. مشابهت، یو ډولوالی... ښوول شوی دی.)) (۳ : ۵۹۳)

تحقیق؛ برجسته کول دی، څېړنه (تحقیق) او پژوهش پراخه مفهوم لرلای شي.

تحقیق د علومو په برخو کې په بېل بېل ډول ترسره کېږي. همدارنګه چې هره څېړنه په شکل او محتوا کې له بل تحقیق څخه توپیر لري؛ ځکه نو څېړنه بېلابېل ډولونه هم لري.

د تحقیق کلمه د (حق) له مادې اخېستل شوې ده، د رښتیا ، درست، د باطل ضد ، ثابت او واجب معنی ورکوي. همدارنګه: ((تحقیق په لغت کې د څېړنې، پلټنې، د حقایقو ترلاسه کولو او یو امر تـه د رسېدلو معنی ورکوي؛... تحقیق عربي کلمـه ده، پـه فارسي = درسي کې ورتـه پژوهش او پـه پښتـو کـې (څېرنـه، پلټـنـه) بلـل کېږي)) (۱۸ : ۱)

دهخدا مشهوره لغتنامه (قاموس) کې د تحقیق په برخه کې داسي تشریح او وضاحت شوی دی: ((د تحقیق (څېړنې) کلمه د عربي ژبې کلمه ده، چې په فارسي

ژبه کې معادل يې (پژوهش) دی؛ يعنې تحقيق او پژوهش زموږ د ژبې په اصطلاح کې يو له بل سره مرادف دي. نو له دې امله (پژوهش) هم له تحقيق سره ورته معنی افاده کوي. لکه: چې په يو شمېر لغتنامو کې څرګنده شوې ، چې د پژوهش د مصدر ماده له پژوهېدن او د لټونې، بيا پلټنې، څېړنې ، سوال او پوښتنې، تحقيق او استفسار معنی رسوي. خو په عربي کې د تحقيق او پژوهش لپاره، د تحقيق کلمه نه ده کارېدلې، بلکې د (بحث) اصطلاح کارېدلې ده او په اصطلاح کې هغه هڅه او کوښښ ته وايي، چې نوی لټول کېږي؛ دلته د لټونه او پلټنه د خلکو لپاره نوی مفهوم ولري، خو د علم او فن د اهلو په اصطلاح کې د حقيقت د موندلو لپاره د يوې نقشې له مخې ځينې چلندونه دي. يا د حقيقت تعريف او مطالعه ده او د علمي روشونو له مخې د نويو او حقيقي پوهنو ترلاسه کول دي.))
(۱۳: ۲۹۲)

په هر ډول؛ تحقيق په علمي روشونو سره د نويو او حقيقي پوهنو د ترلاسه کولو لپاره پلټنه ده.

څېړنه يا تحقيق ډېر تعريفونه لري او ساحه يې خورا ډېره پراخه ده. د تحقيق په برخه کې نظريات ډېر دي، چې لنډيز يې راوړو:

((تحقيق؛ هدفمندو پوښتنو ته د يو منظم فعاليت په توګه ځواب ورکول دي. محقق هغه څوک دی، چې تحقيق ته اقدام کوي او د تحقيق انګېزه هغه وخت د محققانو لپاره پيدا کېږي، چې له يوې نوې پوښتنې سره مخامخ شي. په حقيقت کې هر تحقيق يا ريسرچ يو ټاکلی او معين هدف لري))
(۲: ۲۱–۲۲)

څېړنه؛ د درست او راسته کولو په معنی هم ده. اکسفورډ انګليسي فرهنګ کې راځي: (د مواردو او منابعو پرله پسې او سيستماتيکه مطالعه ده؛ هغه مطالعه چې نوې پايلې (نتيجې) ترې لاسته راشي.

امـریکن هیـرتیج کـالیج ډکشـنري American Heritage college dictionary کې ويل شوي دي: ((تحقيق يوه څېړنه ده، يـوه علمي او اکاډميکه پلټنه ده او د نويو پلټنو په برخه کې دقيقه مطالعه ده.)، نو تحقيق د نويو پلټنو په برخه کې يوه منظمه او سيستماتيکه بهير دی، چې يو څه نوی ورباندې مومو ، يو څه پيدا کوو او يو څه (له زړونو نوي پيدا کوو او له تيارو ګوټونو څخه يوه نوې پرده پورته کوو.) هر نوی تحقيق که په هره برخه کې وي ، يوه بريا او لاسته راوړنه ده.

په شعر کې هم خينو شاعرانو د تحقيق په برخه کې نظر ورکړی، چې راوړل يې يو ډول (نوې موندنه) ده.

حافظ الپوري وايي:

حافظه مکړه واويلا فقيري لوی کمال دی
حب د دنيا مې په تحقيق سره خطا وليده

يونس خيبري نظر لري:

يو زمان د خدای په ياد تر شاهۍ به دی
په باور سره کړه دا نکته تحقيق

حافظ شيرازي فکر کوي:

جهان وکار جهان جمله هيچ در هيچ است
هزار بار من اين نکته کرده ام تحقيق

اميدوار يو وياري ته عمارت به مو بلند شي
د تحقيق توفيق يې راکی واړه لوتې به مو قند شي... (۲۳ : الف – ب)

۱– د څېړنې (تحقيق) مېتودونه:

لکه چې مخکې مو وويل؛ د علومو هره څانګه يو ټاکلی ميتود تعقيبوي او د څېړنې تکتيکونه يې يو له بله توپير لري، خو سره نږدې هم وي.

د پښتو ژبې تکړه محقق او مبتکر ليکوال (سرمحقق زلمی هېوادمل) چې د څېړنې (تحقيق) په برخه کې ځو ځو ابتکاري آثار لري، د څېړنې ميتودونو ته داسې اشاره کوي:

((د څېړنې د ميتودونو تفصيل ځانته جلا بحث غواړي... سره له دې دلته به د هرې څېړنې عمده ځانګړتياوې بيان کړو:

أ. تاريخي ميتود، چې د پېښو د وقوع عوامل جريان او نتيجه د مستندو او باوري معلوماتو په ذريعه څرګندوي... په تاريخي څېړنه کې د معلوماتو ارزيابې او کره کول خاص اهميت لري.

ب. سروې؛ د ځينو علمي مقصدونو لپاره د سم تکتيک څخه په استفادې سره د اړوندو معلوماتو راغونډولو، ترکيبونو او تفسيرونو ته ويل کېږي. سروې د ستونزو (پرابلمونو له حل سره مرسته کوي، خو زياتره د فرضيې بڼه لري. په سروې کې د سامپل انتخاب او د سم تکتيک استعمال ته زياته پاملرنه کېږي.

ت. تجربي ميتود؛ چې تر ټولو زيات د ډاډ وړ دی (د کنترول شويو شرايطو لاندې د پېښو ترمنځ روابط رابرسېره کوي... د تجربي ميتود عمده ځانګړتيا دا ده، چې له اندازه کولو څخه په کې کار اخيستل کېږي. شخصي عقايد او عندي (نفسي-ځاني) تمايلات (غوښتنې) په دغه ميتود کې نقش لري.

ث. کمپوزيټ ميتود؛ د ټولنيزو پوهنو لپاره يو په زړه پورې ميتود دی. چې مشخصات يې مخکې بيان شول.)) (۱۰: ۱۴–۱۵)

دغه ميتودونه تخليقي او هنري نه دي، بلکې علمي، تحقيقي او تشريحي دي او د تحقيقي ليکنو امتياز په دې کې، چې ليکوال يې هنري تخليق ګر نه دی، خو مسلکي سړی دی او تحقيقي ليکنې له مسلک پرته نه ترسره کېږي.

۲- د څېړنې (تحقيق) مفهوم، ارزښتونه او موخې:

که انسانی بشري ټولنه خپلې تېرې کړنې ونه پلټي، ترميم يې نه کړي، د روښانو او لاتابيا يې ونه کړي، نو نوې موندنې به هم ترلاسه نه کړي؛ هغه وخت (څېړنه مفهوم پيدا کوي، چې يوې پوښتنې ته اړتيا پيدا شي او د ارزښت وړ وګرځي او محقق يو ټولنيز ارمان او هدف ولري، زموږ نوي ارمانونه د نويو هدفونو د لاسته راوړلو ارزښت لا زياتوي.)

څېړنه د تفکر او تمرکز محصول ده، هغه وخت بشري تفکر غوړېدلای شي، چې په شيانو کې تمرکز وکړي او په نويو پلټنو لاس پورې کړي. همدا د تحقيق مفهوم، ارزښتونه او هدفونه لا برجسته او ډاګيزه کوي.

د تحقيق په وخت کې لازمه ده له ځانه دا وپوښتو ولې تحقيق کوم؟ په څه پسې څېړنه او تحقيق کوم؟، ځکه (څېړنه هدفمنده، مفهوم لرونکې با ارزښته او دوباره موندنه ده؛ هغه وخت د څېړنې مفهوم او ارزښتونه لوړېږي، چې ستر اهداف ولري، هدف د څېړنې د دوام عامل او لامل کېدای شي.)

تحقيق او څېړنه ځکه مفهوم او ارزښت لري، چې د (حق) له مادې اخيستل شوې ده او حق تل ځلانده او ښکاره مفهوم لري.

ايراني معاصر محقق (علي قاسمي) وايي: ((د تحقيق کلمه له حق نه اخيستل شوې ده او د حق لپاره ډول ډول معنی راغلي دي؛ لکه: سيده، درست، د باطل ضد؛ ثابت او واجب هم معنی ورکوي او له همدې امله د الله تعالی يو له نومونو او صفتونو څخه هم دی.)) (۱۹: ۲۹)

که وغواړو د ژوند په هره برخه په تېره علمي- ادبي برخو کې د يوې څېړنې (مفهوم، ارزښمندي او هدفونه) لا محقق او برجسته کړو لازمه ده لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو او دغو پوښتنو ته ځواب ووايو:

أ. ولې تحقيق کوم؟

ب. د څه په باره کې تحقيق کوم؟

ت. زما څېړنه يا تحقيق کومه علمي ارزښمندي لري او که ؟

ث. زما تحقيق د لاينحله پوښتنو ځواب ورکولای شي او کنه؟

ج. کوم تحقيق چې زه کوم، آيا د څېړنې او تېرو معلوماتو ارزښمندي زياتولای شي؟

ح. زما په څېړنه کې کوم ارزښتونه پراته دي؟

خ. کوم هدفونه لري؟

پورته پوښتنو ته دا ډول ځواب ويلای شو:

الف - د دې لپاره تحقيق کوم، چې د خپل کار ساحه پراخه کړم او نوې تجربې وکړم، ځکه هره نوې تجربه د يو حرکت او تحول مولود ده؛ که تجربه نه وي د علومو انکشاف به په ټپه ودرېږي؛ ځکه وايي: (تجربه د علومو مورده.) نه يوازې د علومو مورده، بلکې د علومو د پرمختګ او انکشاف سبب هم ګرځي. د مثال په ډول: پايليک (مونوګراف) ليکنه د تحقيقي مقالو د ليکلو په برخه کې لومړۍ تجربه ده، چې وروسته بيا د سترو تحقيقي آثارو درامنځته کېدو لارې برابروي.

ب- د هغه (شی) يا (څه) يا (ورک هدف) په برخه کې څېړنه کوم، چې ماته د علمي –ادبي کار يا د ژوند په نورو برخو کې ورتيا لري. د هغه څه په باره کې تحقيق کوم، چې بايد هغه مونده کړم او دغه (موندنه په زړو کې د نويو شيانو يا ارزښتونو) برجسته کول دي. د هغه څه په باره کې څېړنه کوم، چې زما د خپلو اهدافو په لور ورنږدې کړي او زه په دغو برخو کې څېړنو ته دوام ورکړم.

ج – که څېړنه (تحقيق) علمي او ادبي ارزښتمندي ونه لري، د يوه تحقيق کول هېڅ مفهوم نه لري؛ هره څېړنه يو هدف لري، چې همدا يې علميتوب څرګندوي. تحقيق

کوونکی هغه څوک دی، چې د تحقیق موضوع ته د پلټنې په صورت کې دوام ورکوي، له علمي لارې د څېړنې کار ته هویت او ارزښت ورکوي.

د – څېړنه (تحقیق) په پوښتنو پسې پلټنه ده او هم پوښتنو ته ځواب ورکول دي، ځکه (هره څېړنه د یوې پوښتنې د مطرح کېدو په صورت کې ترسره کېږي.) هغه مهال تحقیق بریالی وي، چې د پوښتنې ځواب پیدا کړي او د نورو علمي څېړنو د ترسره کولو لپاره عملي لارې او ګودرې په نښه شي، دا کار له یوې خوا زموږ د تمرین او کار ساحه پراخوي او له بلې خوا د کنجکاوۍ (پلټنې) حس په څېړونکي کې پیاوړی کوي.

ه – که هر نوی تحقیق نوې موندنه ده، نو باید د نویو پلټنو پر دوام د نویو څېړنو ارزښتمندي لا هم زیاته شي، که دا کار ترسره نه شو، نو موږ د تېر په نسبت کوم انکشاف او پرمختګ نه دی کړی، د بېلګې په ډول، که د عبدالرحمن بابا د علمي، دیني او عرفاني تفکر په برخه کې څېړنه مخکې شوې وي، نو یو ځل بیا باید موږ د دغو برخو تیارو ګوټونو ته ورننوځو او نوې موندنې د خپلو اهدافو د لا برملا (ښکاره) کولو لپاره ترسره کړو.

ی – هغه ارزښتونه، چې په لنډه توګه په تحقیق کې اهداف په لاس راکړي د هرې څېړنې ارزښتونه جوړوي. د څېړنې اهداف په لنډه او اوږده موده کې ترلاسه کېدای شي، هر څومره چې هدفونه علمي وي بریالیتوبونه به ورکې ډېر مصتور وي، ځکه (کامیابي او بریالیتوب د پلټونکي انسان لپاره د پورته تګ او پرمختګ یو اساسي ارمان دی، دغه ارمان د انسان د غریزې او پلټونکي تفکر محصول وي.)

لنډه دا چې د (څېړنې مفهوم، ارزښتونه او هدفونه) د تحقیق په نوعیت (ډول) پورې اړوند ېږي، څو لیکوال وکولای شي په پوره درایت (فکري، مسلکي پوهې) سره موضوع وڅېړي او په تحقیق کې پټې څنډې او زاویې بربنډې کړي او هغو

پوښتنو ته ځواب وواييې، چې د تحقيق په وخت کې ورسره مخامخ کېږي. دغه کار د څېړنې مفهوم، ارزښتونه او هدفونه لا روښانه کوي.
د يو ليکوال په وينا : ((د څېړنې مفهوم، ارزښتونه او اهداف بايد د علمي تحقيق د روش له مخې ترسره شي، ځکه د علمي تحقيق چلند ، د هغو قواعدو مجموعه ده، چې څېړونکی يې د حقايقو د راټولونې لپاره ترسره کوي، وروسته يې تفسيروي ، بيانوي او ثابتوي. د څېړونکي اصلي هدف د کلي اصولو او قواعدو کشف او ښکاره کول دي.)) (۲: ۲۴)
د څېړونکي اصلي هدف، د کلي اصولو او قواعدو کشف او توضيح کول دي.

۳- څېړونکی (محقق) څوک دی؟

هر محصل او ليکوال يو څېړونکی او محقق دی، دا ځکه د دوامدار مطالعې له مخې غواړي په يوه مضمون او خپل مسلک کې دوامداره لټونه او پلټنه وکړي، څو هغه کشف او نورو ته يې وړاندې کړي او څنګه چې هر تحقيق يو حقيقت دی، د حقيقت د موندلو لپاره بايد څېړونکی د لوړو اخلاقي او علمي ځانګړنو درلودونکی وي. صابر وي، پوه او عالم وي، له خپلې رشتې او مسلک سره مينه ولري او د يو مسلکي په توګه د تحقيق کار ته دوام ورکړي.

د څېړنې اصل:
څېړنه د (پښتو) ژباړه ده او څېړونکی (محقق) اسم فاعل دی؛ دواړه (څېړنه او څېړونکی) د عربي له تحقيق او محقق نه اخيستل شوي دي او مصدر يې د تفعيل له بابه دی، (حقق، يحقق، تحقيقا ، محقق) تحقيق کوونکی ؛ څېړنکی، محقق (تحقيق شوی، څېړل شوی؛ لکه چې وايي: ((حقق فلان)) چې معني يې ده : (پلانې څېړنه وکړه) ، يعنې د اصليت يې معلوم کړ او پلټنه يې وکړه او حقيقت يې جوت

کړ، نو د ډاکټر ګيان چند په وينا (څېړنه د يو پټ يا مبهم حقيقت د لوڅولو اصولي عمل دی يا د نا معلوم يا لږ (کم) معلوم په هکله پوهېدنه ده.
له پورته يادونې زما مطلب دا دی، چې اوسنی تحقيقي چاپيريال نوی او پراخ ديد غواړي. اوس اوس، چې علوم د پرمختګ په حال کې دي، ورسره ورسره لازمه ده، بشري پوهې هم وغواړي د ډېرو پوهنو د ترلاسه کولو په خاطر په هره برخه کې پلټنې ضرور دي.
نن د بېلابېلو علومو په چارو کې د ډېر تحقيق اړتيا له پخوا ډېره محسوسېږي، خو په څېړنه کې کوم شی، چې ډېر اړين دی (ښه نيت، ژورتيا او غوره فکر) دی، له همدې امله لومړنی علمي څېړنې اسلامي فکري مکتب محصول دی، چې يو هدايتګر دی. آن قرآن پاک په ثورت الحجرات ، ۲ آيت کې فرمايي: ((يا يها الذين امنو ان جاءکم فاسق بنبا فتبينو ان تصيبو قوما بجهلة فتصبحو على ما فعلتم ندمين.) (۱: ۱۰۷) ؟؟
ژباړه: (اې مومنانو ! که کوم فاسق تاسې ته درشي او تاسې ته کوم خبر دروړي، نو تاسې تحقيق په کې وکړئ. هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر رسوئ او بيا په خپلو کړو پښېمانه شئ.) له دې معلومېږي، چې څېړنه دقت او تفکر غواړي او هره څېړنه د غور وړو وي. زموږ په ولسي ادب کې هم د دقت او ژورتيا مثاله طرحه شوې ده؛ لکه: (په ښو تلوار، په بدو تامل)
(۴: ۷۲)
يعنې کېدای شي يو کار يا يوه څېړنه د روغ نيت له مخې نه وي، ترسره شوی، چې د لږ تامل (غور) وړ ده.
په کلام الله مجيد کې د حضرت ابراهيم عليه السلام د دعا په برخه کې حکايت راځي: ((اې زما څښتنه ! ما ته حکمت سره سمه پوهه، په قول کې د رښتينوالی او د شيانو معرفت، دحق او حقيقت سم ادراک، د علم بشپړتيا او د پرېکړې قوت

راوبښه له صالحانو سره مې يو ځای کړه او په وروستيو توکمونو (قومونو) کې ربنيتانی نوميالیتوب را په برخه کړه.))
همدارنګه زموږ ستر لارښود حضرت پيغمبر صلی الله عليه وسلم به خپل لوی او عظيم الشانه پروردګار ته دوه لاسونه د دعا او تبرک لپاره لپې لپې کړل او ترې غوښتنه به يې کوله: (ارنا الاشياء کما هی)).
ترجمه: (اې لويه څښتنه ! موږ د ډي وړ وګرځوه شيان لکه څنګه چې دي، هغسې وپېژنو.)
د پيغمبر صلی الله عليه وسلم دغه دعا د امت (مسلمه امت) په برخه کې يوه ډېره ستره پېرزوينه ده، چې مسلمانان لا تفکر، غور، تامل او صر ته راکاږي.
مسلمانانو چې کله سيرت النبي (ص) ليکلو او احاديت يې کره کول نو له ډېر غوره يې کار واخيستلو او آن د (آسماء الرجال Biography) ستر فن يې رامنځته کړ، چې ساری يې د نړۍ په بل هېڅ فن او ادب کې نه ليدل کېږي.
له دې امله ډاکټر سپرنګر ليکي: ((نه کوم بل داسې قوم په نړۍ کې تېر شوی دی نه اوس موجود دی، چې د مسلمانانو غوندې دي د اسماء الرجال په څېر ستر او عظيم الشانه فن ايجاد کړی وي، کوم چې د هغه په برکت نن ډېرو شخصيتونو حال معلومېدلای شي.))
هغه زياتوي: (همدغه د تحقيق نوی اسلوب Modern Scientific Critiscism) سره بيخي مطابقت لري...) دا او داسې نور روايتونه شته، چې ښيي څېړنه پوره ژورتيا او ريسرچ ته اړتيا لري او بايد د ټولو علومو د لا پراختيا، پرمختګ او غوړېدو په برخه کې په دقت، صبر، کلک هوډ او پراخه حوصلې سره ګامونه اوچت کړو.
هر څېړونکی ته ښايي د خپل تحقيق په برخه کې لازمه پوهه او تجربه ولري. محقق او څېړونکی ټولو فني اطلاعاتو ته تنظيم ورکوي، راټولوي يې او هغه ته تجلی

ورکوي، نه يوازې دا چې د څېړنې اصول ورته خپله معلوم وي، بلکې نورو ته هم د دغه ستر څېړنيز علمي-ادبي کار په برخه کې د علمي صلاحيتونو واک ورکوي.

د څېړنې ګټې او موخې:

بشرې ټولنې له فرهنګي پلوه لکه د ژوند نورو برخو په څېر دغه ځانګې (تحقيق) ته هم ډېر اهميت ورکوي، دغه کار هغه وخت موږ او زموږ د ټولنې ته فرهنګي حالت ته ګټه رسولای شي، چې څېړنې ته له مسلکي پلوه اهميت ورکړو او هغه (تحقيق) له مختلفو اړخونو بشريت ته ګټې ورسوي؛ تحقيق فردي او اجتماعي ګټې لري؛ لکه:

اول: د تحقيق فردي ګټې:

تحقيق او څېړنه د علومو په هره برخه کې کولای شي ژوندي او د ارزښت وړ اغيزې پر محقق ولري او ډېرې ګټې رامنځته کړي، ځکه کنجکاوي (پلټنه) انسان فکر ته هڅوي، انسان د تفکر په لړ کې مضمون آفرينې کولای شي.

انسان د فکري کاميابۍ په لور هڅوي او له دې امله هر ډول وده او رشد کولای شي، آن همدغه انسان (محصل) او څېړونکی په رواني لحاظ پياوړي کېږي، ضمير يې پياوړي کېږي، وجداني باور تحرک پيدا کوي. او تمرکز پياوړی کوي.

يو اروا پوه وايي، ښه محقق ځانته معقول مطلب پيدا کوي، څو هغه وڅېړي او له تعصب آميزه بيځايه شکونو ځان وساتي. څېړنه استعداد ته وده ورکوي او دغه کار د محقق په سوکاله او هوسا مسلک هم بدليدلای شي.

دويم - ټولنيزې ګټې:

تحقيق (څېړنه) د علومو په ټولو برخو کې د ټولنې او ملتونو د ودې لامل کېږي. د ملتونو وده او پرمختګ په ټولو (اخلاقي، سياسي، ټولنيزو، فرهنګي او

اقتصادي) برخو کې له همدغې لارې محقق کېږي. د څېړنې په وسيله نوښتي مسايل په بېلابېلو برخو رامنځته کېږي او د انساني علومو هدفونه روښانه کېږي. د انسان او ټولنې ژوند ته رنګ ورکول، اعتبار پيدا کېدل له همدغې لارې (تحقيق) له لارې شونې دي، ځکه همدغه امر د ملتونو د تدريجي لوړتيا (اعتلا) لامل کېږي او دژوند په ټولو چارو کې انسان په ځان بسيا کېږي.
بايد ووايو: (تحقيق يو ډول هدفمند، تلپاتې او دوامداره کار او هڅې دي، چې د ژوند په هر ډګر، په تېره ادبي ډګر کې د محصل او استاد علمي او فرهنګي ژوند ته لوری ورکوي او لارې ورته هواروي.)
څېړنه د هرې ټولنې په فرهنګي اړخ کې ډېر رول لري. چې انکار ترې نشې کېدلای او آن په فرهنګي برخه کې له نورو اړخونو لا ډاګېزه دي.
په حقيقت کې د څېړنې شته والی او پراختيا ډېر شمېر افکار په ټولنه کې د نقد (کره کتنې) او دقت (څېړتيا) له غربال(غلبيل) څخه باسي او د ډول ډول افکارو صحت او ارزښت ډول ډول اړخونه ټاکي. څېړنه کولای شي زموږ ادبيات، آداب او رسم او رواجونه له انزوا او ګوښې توب او ناپېژندل شوي حالت څخه راوباسي؛ د ځينو سستو او کم ارزښته او غير حقيقي ارزښتونو بيخ او بنسټ بدل او نوي بنيادونه ورته جوړ کړي او په پايله کې د ټولو لپاره نيکمرغي راوړي او بدمرغي لرې کړي.
د همدغو څېړنو له برکته وو، چې ډېر شمېر په بشري ټولنو کې او ډېر شمېر بشري ټولنې هم د ځان او هم د نورو خلکو او ټولنو لپاره په بېلابېلو ډګرونو کې نيکمرغۍ رامنځته کړې او د نورو هوساينو لپاره څېړنې کوي.
څېړنه او تحقيق؛ ابداعاتو (نويوالی)، اختراعاتو، ډول ډول موندنو او نوښتونو لارې-چارې رامنځته کوي؛ هنرونه او انساني ارزښتونه د هغه په څنګ کې د حيات د دوام قابليت او ارزښت ترلاسه کوي او نورو ته هم وروپېژندل کېږي.

له پورته يادونو دا نتيجه اخيستلای شو، چې څېړنه په انسان کې د پلټنې، شوق او پر حقيقت باندې د برلاسۍ روحيه پياوړې کوي او په پايله کې علم او پوهه د ژوند په بېلابېلو ډګرونو کې د حيات (ژوندکولو) برخه مومي. د اجتماعي تحقيق ګټې دا سې بيانولای شو:

۱) اجتماعي تحقيق که د هر چا هر جمعيت او ټولنې له خوا وي او ترسره شي، ګټې به يې ټولو ته ورسېږي او همدا سې د ځينو تحقيقونو اضرار هم ټولې ټولنې ته ورسېدلای شي. بېله مثال يې زموږ په ټولنه کې د سياست د ځينو اړخونو زيانونه زموږ د ټولو خلکو د ټولنيز ژوند لپاره زيانمن دي.

۲) اجتماعي تحقيق اجتماعي هدفونه لري، د مثال په ډول د تيلفون (غوږی) او سنی شکل د ټولو ټولنو او خلکو لپاره ټولنيزې ګټې او زيانونه لري کله کېدای شي مادي موخې (هدفونه) هم د يو تحقيق د ترسره کېدو لامل شي، ځکه ځينې پروژې د خپل محصول تحقيق برخه يوه کتاب يا رسالې په توګه وړاندې کوي او ټول خلک ورته اړمن وي. د څېړونکو ټولنيز هدفونه که څه هم د ځينو هدفونو په عنوان مطرح دي، خو په هغه حال کې چې د اخلاص له مخې وي، الهي هدفونو او غوره ديانت په لړ کې شمېرل کېږي.

- د تحقيق هدفونه بايد سپېڅلي، د ارزښت وړ، برخليک ټاکونکي او ټولنې ته ګټور وي، همدغه هدفونه دي، چې د څېړنې او تحقيق ارزښتمندۍ ته توجه کوي. هر تحقيق ښه او غوره دی، چې د محقق د روغ نيت له مخې ترسره شوی وي، ځکه نو تحقيق اجتماعي مفهوم غوره کوي.

توکل په هر يو کار کې او لا حد دی
جوړونکی د هر کار رب الصمد دی

د څېړنې (تحقيق) ډولونه:

پوهان د آثارو او طبیعت په اړه غېږ کې د تحقیق له بېلا بېلو ډولنو کار اخلي، دغه کار د تحقیق په وخت او ډول پورې اړه لري.
همدارنګه د څېړنې د برخې پوهان په خپلو لیکنو او آثارو پـه رامنځته کولو کې چې تحقیق څه ډولونه کولای شي ولري، ډول ډول نظرونه وړاندې کړې دي.
د آثارو څېړونکی د تحقیق د بهیر په پرمخ بیولو کې ځانته لار لري، چې د شکل او محتوا له پلوه له نورو څېړنو سره توپیر لري. کولای شو د یو هر اړخیز طرز تفکر یا لرلید له مخې تحقیق په لاندې ډول وویشو:
۱- د موادو او کاري چلند له مخې په لاندې ډول دی:
الف: دا ډول تحقیق په ننداړتونو کې ترسره کېږي او ډېر پـه تجربې علومو (علمي او عملي) علومو پـورې اړه لـري. د تجربې علومو پوهـان د کیمیـاوي مـوادو د خواصو په پېژندلو کې په ننداړتونونو کې د تجربې عملیو په ترسره کولو د تازه او نویو حقایقو او مونونو لاسبري کېږي، لکه چې د کیمیا ، بیولوژي، او ډېرو برخو کې دغه چلند عمومیت لري. د اړتیا وړ مواد په دا ډول څېړنو کې کیمیاوي عناصر دي، چې په لابراتوارونو کې کارول کېږي او په اوسني ژوند کې ډېر مهم دي.
ب - کتابتوني تحقیق:
دا ډول څېړنه ډېر ځله په انساني او غیر تجربي علومو کې ترسره کېږي. د ادبیاتو ، اسلامي معـارفو ، ټـولنیزو علومـو او ... پوهـان د آثـارو ، نظریـو او افکـارو پـه مطـالعې او مقایسـې سـره کـره کتنـه کـوي او د حقـایقو د مونـدلو لپـاره نظرونـه وړاندې کوي او د ټولنې د موجوده اړتیاوو ځوابونه وایي، پـه دې اساس د دا ډول څېړنـو د ترسـره کولـو میـدان همـدا ټـولنیز، ادبـي او شـرعي علـوم دي، چـې پـه کتابخانو کې د استفادې وړ ګرځي.
ج - ساحوي څېړنه:
دا ډول څېړنې په کلیو او کرنې او زراعت پـه برخه کې وي. لومړی محقق ساحه، سیمه، کلي او ځای ګوري او بیا د انجینرۍ، کرنې، مالدارۍ او آن فولکلوریکو

څېړنو لپاره تابيا کوي او تياري نيسي. د تحقيق دا ډول مواد په ساحه کې موجود وي، چې د فني ګروپ او سيمې د مشرانو او کاربلدو خلکو له خوا ترسره کېږي. دا ډول څېړنې د ژبې او ژبو د لهجو په برخه کې هم د يادولو وړ دی. د د هقانۍ او باغدارۍ مواد په ساحه کې موجود وي، چې د هر فن خلک يې له خپلو مسلکي مهارتونو سره ترسره کوي، د دغه تحقيق ماخذونه په خپله په ساحه کې دي.

د - ګډ (مختلط) چلند:
دغه چلند په ځينو علومو کې کولای شي ترسره شي او د ا ډول دی چې څېړونکی هم له کتابتوني منابعو له پوهانو له څېړنو او همدارنګه د سيمې له کتنو او پلټنو ګټه پورته کوي. په ادبي علومو کې له نظم او نثر چې په کتابتون او ساحه پورې اړه لري، کار اخيستل کېږي او په نور عملي علومو کې هم له کتابخانې او ساحې مواد اخيستل کېږي. لنډه دا چې د تحقيق مختلط چلند په طبي او فرهنګي علومو کې د کار وړ لري او ماخذونه او منابع يې له کتابتونونو او سيمو څخه برابرېږي.

۲- دا رزښتمندي د درجې (ميزان) له پلوه:
پوهېږو ټولې څېړنې او پلټنې، چې په بېلابيلو برخو کې ترسره کېږي، يو ډول نه دي، ځکه د څېړونکو استعداد او پوهې اندازه متفاوته او بيله ده او تحقيق شوي موضوعات هم تازه او نوي وي، چې په هغه برخه کې تراوسه هغه ډول څېړنه نه وي شوي او کله ترسره شوي وي، له همدې امله تحقيق د خپل ارزښت له پلوه په دوه ډوله ويشل کېږي:
اول – نوښتي (ابتکاري) څېړنه:
دغه نوم هغه تحقيق او پلټنې ته ورکول کېږي، چې په بشپړه توګه نوی او تازه وي. په دې ډول، چې محقق د تجربي علومو په نوی کشف چې سابقه نه لري، برلاسی شوی او يا د ټولنيز، ادبي او اسلامي علومو په برخه کې نوی اثر رامنځته کړي،

چې تر دې دمخه نه و رامنځته شوی. له دې امله هر ابتکاري تحقيق که په هره برخه کې وي، نوې مونده او کشف دی او یو نوی حقيقت ته لاره موندنه ده.

دويم- پراختيايي او تفصيلي څېړنه (تحقيق)

دا ډول څېړنې ته تاييدي تحقيق هم وايي. دا ډول څېړنه په هغو برخو کې ده، چې مخکې ترسره شوې ده، خو بشپړه نه وه او نه په پوره ترتيب سره، له دې امله څېړونکی د موضوع د اکمال لپاره بحث ته داخلېږي او په دغه برخه کې تحقيق پيلوي. په دې ډول، چې د شواهدو او دلايلو په پلټنه پيل کوي. د دغې څېړنې په کار کې محقق بايد استعداد ولري، څو اثر د شکل او محتوا له پلوه دقيق او پوره محتوا درلودونکی وي، له تکراري خبرو لرې والي شوی وي. مونوګراف، د ماسترۍ رسالو ترتيب د همدغو تحقيقاتو له جملې دي، چې د لوړو زده کړو په مؤسسو کې کارول کېږي.

۳ - څېړنه (تحقيق) د پلټونو د شمېر له مخې:

پلټنه او تحقيق له دې ليدلوري څخه په دوه ډوله دی:

الف- په دې ډول تحقيق کې یو فرد د پلټنې کار په غاړه اخلي او د موضوع په ټاکلو سره په کار پيل کوي. د دې تحقيق ښېګڼې دا دي، چې د يو فکر له مخې د څېړنې کارونه انسجام پيدا کوي او نيمګړتياوې په کې لږ ليدل کېږي، خو د تحقيق لمن پراخه او هر اړخيزه نه وي. دا ډول تحقيقونه ډېر مسلکي وي او همدارنګه مسلکي او فني کار ته اړتيا لري او محقق هم بايد په خپل کار کې هر اړخيز معلومات ولري.

ب- ډله ايز تحقيق (څېړنه)

هغه تحقيق ته ويل کېږي، چې دوه يا څو تنه (افراد) په يوه برخه کې د يوه اجتماعي امر لپاره سر ته رسوي. د بر څله دا ډول څېړنې ښي، کره او پوره وي. څکه يو جمعيت وربانديې کار کړی وي، خو نيمګړتيايي دا ده، چې کله دا کار د غير فني اشخاصو له خوا ترسره شوي وي او دا کار د څېړنې د ترسره کولو په کار کې کمښتونه رامنځته کېږي. په هر ډول ټولنيز تحقيق ډېرې ښيګڼې لري، چې د يو ستر کار د ترسره کولو لپاره رامنځته کېږي، چې د فرد له خوا ميسر نه وي. په دغه کار کې ډله ايز باور او پوهه لومړی مقام لري.

ډېر څله دايرة المعارف، ډکشنرۍ او ډېر تاليفات د ډله ايز تحقيق ساحه رانغاړي، ډېر کار، زيار او مشوره او پوهو ته اړمن کار دی او له يوې پياوړي ژمنتيا سره مل وي.

۴- څېړنه د حجم او کيفيت له پلوه:

هغه څېړنې او پلټنې، چې په علمي مرکزونه کې د محصلانو لپاره ترسره کېږي، له هر پلوه متفاوتي دی، په دې معنی، چې هم د ترتيب د کيفيت او هم د حجم او کميت له پلوه فرق او توپير لري. له داسې طرز تفکر سره آثار په لاندې ډول ويشل کېږي:

الف- مقاله ب= رساله ، چې هر يو به په خپل وار سره به معرفي او وڅېړل شي.

۴- څلورم: د څېړونکي (محقق) ځانګړتياوې:

څېړونکي او محقق د ټولنې فعال فکره انسانان دي، محقق پخوانيو پيښو ته يو ځل بيا روح ورکوي. څېړونکی بايد په هغه برخه کې څېړنه وکړي، چې په هغه کې د تخصص څښتن وي او پوره تجربه ولري. څېړنه د وخت په اوږدو کې ترسره کېږي، څېړنه وخت ګېره بهير (پروسه) ده، څکه نو د څېړنې په کار کې بې وخته او بې ځايه چټکتيا دومره اهميت نه لري.

د څېړونکي عمده ځانګړنه د هغه پوره پوهه، په موضوع کې مسلکي توب او د تحقیق پرمهال صبور والی دی.

بله مثاله دا ده، چې څېړونکی د تحقیق په کار کې له وړاندوینې او شخصي تعصب څخه د ځان وساتي.

محقق پوښتنو ته د ځواب ورکولو لپاره آسانه لارې لټوي ا و له دوو لارو کار اخلي (بیا پلټنه او د نورو د تجربو نه کار اخیستل، په هر ډول محقق د خپلې پوهې او د نورو د نظریو په رڼا کې خپل فعالیتونه په لاندې ډول ترسره کوي:

- د تحقیق موضوع پېژندل ضروري دي.
- د یو ې مسالې د څېړنې لپاره د تعریف طریقه او لاره غوره کړي.
- د خپلې پوښتنې ته د ځواب ویلو لپاره شواهد او مدارک راټول کړي.
- راټول شوي شواهد او مدرکونو ته سر او صورت ورکړي او هغه تحلیل کړي.
- له خپل کاره یوه نتیجه ترلاسه کړي.
- د یو لیکوال په نظر: ((د څېړونکي تر ټولو غوره ځانګړنه د عمل نوښت، صبر، پوهه، دقت، په مطالبو برلاسی، نقاد ذهن، د تحقیق له لارو چارو سره بلدتیا، منابع او ماخذ ښوودنه، له نورو ژبو سره بلدتیا په کمپیوټر اینټرنیت پوهه او ...))
- همدارنګه محقق مسؤلیتونه او ځانګړنې هم لري، چې په لاندې ډول دي:

الف- د څېړونکی مسوولیتونه:

د محقق تر ټولو غوره دنده او د پلټونکي مسولیت، د حقیقت ترلاسه کول او نورو ته د هغه اعلان دی. هغه د خپلو هڅو او کوششونو په سیوري کې هاند کوي یو څه نوي رامنځته کړي او نوې جوړونه وکړي او ټولنې ته نوی او تازه شیان وړاندې کړي. هغه ټولنې او خپل ملت ستر رسالت لري. ځکه ککرې مغزونه باید له خرافاتو پاک کړي، د خپلې ټولنې په خلکو کې حقاني باورونه راپیدا کړي او هغه د حقیقت په لوري رهنمایي کړي.

د يو محقق مسوولیت د ټولنې د لارښوونې په کار کې ډېر ستر دی، هغه غواړي ستړې موندنې د ژوند په ټولو ډګرونو کې خلکو ته وړاندې کړي.
له پورته خبرو داسې نتیجه اخیستلای شو، محقق باید د څېړنې په کار کې په بشپړه چمتو وي، ډېره مطالعه ولري او په خپله رشته (څانګه یا مسلک) کې پرمخ ولاړ شي، څو وکولای شي په ډېر ښه ډول د خپل کار په برخه کې ټولنې ته ښې کارې پایلې وړاندې کړي.

د څېړونکي صفتونه:
څېړونکی (محقق) عادي سړی (فرد) نه دی او هر څوک نشي کولای د تحقیق او څېړنې کار ترسره کړي او پای ته يې ورسوي، بلکې په علومو کې څېړنه؛ د لرلیدونو اړمنه ده، چې محقق باید هغه صفت ولري او هغه ځانګړنې يې لاس ته راوړي وي؛ له هغه پرته به د تحقیق او پلټنې په کار کې بریالی نه شي.
په ښکاره ډول ویلای شو، چې د تحقیق او پلټنې استعداد او پوهه هغه الهي ورکړه ده، چې د ټولو لپاره میسره نه ده. تحقیق او پلټنه نوښت او نوي لاسته راوړنه ده او دغه پیاوړتیا له ځینو خلکو سره وي او ټول ترې برخمن نه دي.
که د لیسانس دورې او یا له هغې لوړې دورې کې وګورو ډېر لږ شمېر محصلین شته، چې د مقالو د لیکلو د آثارو د پرتلنې، کره کتنې او یا آثارو د پنځونې او څېړنې له کار سره مینه لري او څېړنه خو لا پرله پسې او دوامداره کار ته اړتیا لري.
د تحقیقي کار د پرمخ بیلولو لپاره ځینو ځانګړنو او صفتونو ته اړتیا شته او په لاندې توګه يې تر یوه بریده ښوولی شو:
۱- ذاتي او فطري (خدايي) ذوق او مینه د یو اروا پوه خبره: ((په هر سر کې یو شور شته، سخ د هغه چا، چې دغه شور (مینه) پیدا کړي.))
له تحقیق یا لیکنو سره مینه هم ذاتي او فطري لوری (جنبه) لرلای شي.

۲- له تحقيق سره مينه کېدای شي (اکتسابي) هم وي، ځکه ليکوالي فن دی او د بېر په فن پورې اړه لري. يو شمېر خلک که نسبي پوهه او استعداد هم ولري کولای شي د کسب له لارې د تحقيق په کار کې تر ډېره بريده بريالي شي. تحقيق او بيا په (طبيعي او يا اجتماعي علومو) کې لاسته راوړنې ډېر وياړلي او پر درآمده دي، هر څوک ورسره بلد نه دي. د تحقيق کار وياړلی کار دی، هر زيارکښ انسان د تحقيق د وياړلي بهير قهرمان دی.

په عام ډول ويلای شو، هغه صفتونه او ځانګړنې، چې يو محقق سره د څېړنې په کار کې مرسته وکړي او هغه بريالي او کامياب کړي؛ په لاندې ډول دي:

۱- د عمل نوښت (ابتکار)

د محقق تر ټولو غوره صفت د عمل ابتکار دی. د غه ځانګړنه کولای شي محقق د څېړنې په کار کې موفق (بريالی) کړي. يوه پخوانۍ عربي غوره خبره ده: ((العلم هوا لتصنيف))؛ يعنې د علم حقيقت هغه دی، چې يو څوک د تصنيف قوت ولري. شک نشته چې د عمل په نوښت سره کولای شو، موضوعات، معلومات او ذهني معلومات راټول، تنظيم او تصنيف کړو.

نوښت د څېړونکي پر اختيا نبي، د غه نوښت د عنوان، موضوع ټاکلو، څېړلو، د موضوع فرعي او اصلي برخو بېلولو او نورو کارونو کې ګټور دی. د څېړونکي ابتکار په نتيجه کې د تحقيق کارونه د بهترۍ لاره نيسي. د ابتکار د قوي موجوديت که څه هم فطري کار دی، خو د کسب او تمرين له لارې هم پياوړی کېږي.

۲- صبر او درېدل (پايداري)

د څېړنې په کار کې ګټوره ځانګړنه او ښه صفت ټينګښت (استقامت) او سره سينه (حوصله مندي) لرل دي. صابر او با استقامته انسان په ټولو کارونو کې بريالي او

کامیاب دی او خپلې لارې ته د رسېدو لپاره له هڅو او کوښښونو څخه نه ستړی کېږي. د تحقیق په کار کې سره سینه او صبر درلودل خورا زیات اغیز لري.
ډېر خلک د مطالعې نه کول، ماخذ نه درلودلو او حوصلې نه کولو له امله په نیمه لار کې له تحقیق څخه تېښتی کېږي او ذهن یې د تردید لوګې ډکوي او یا دوه زړی کېږي او آن تحقیق پرېږدي.
یو محقق بیا د علومو څېړونکی باید پر ټولو خنډونو مټ واړوي، خپله هوښیاري و پوهه د مطالعې له لارې ډېر او د سختیو د حل لارې ولټوي، وایي چې: (څېړونکی بیا د انساني علومو باید متفکر، پلټونکی صابر، نقاد، پرمخ تلونکی، کامیاب او د لوړو هدفونو خاوند وي، څو د څېړنې کار د بریاوو لوړو څوکو ته ورسوي.)

۳- پر موضوع لازمه پوهه درلودل
که غواړو په یو کار بیا د څېړنې په کار کې بریالیتوبونه ترلاسه کړو لازمه ده، (پر موضوع پوهه) ولرو.
د موضوع په اړوند لازمه پوهه، د تحقیق په کار کې د پلټونکي کار آسانوي. هغه باید پوه شي، چې کومه موضوع یې ټاکلې ده؟آیا داسې موضوع ده، چې په رښتیا د ترسره کولو توان یې لري؟
له پوهې او لازمو معلوماتو څخه موخه، مخکینې معلومات دي، چې باید تحقیق د موضوع په اړوند یې ولرو. که مونږ د تحقیق لپاره له مخکې چمتو والی ونه لرو، کېدای شي د څېړنې په کار کې لږ بریالي واوسو، په درست ډول موضوع تحلیل او نظرې مقایسه، نقد او داوري کړو.
هغه څېړونکي، چې په غیر تحقیقي (تجارتي، ذوقي، تعلیمي او ...) کې کتابونه لیکي، ډېر ځله خطا او اشتباګانې کوي، ځکه د موضوع په برخه کې د مطالعې پراختیا نه لري او د نظریو صحت (درست والی نه درست والی) بیا پېژندلی نه شي

او دغه کار د تحقيق له اړتياوو ، دی. له دې امله لازمه او اړينه (ضروري) ده، چې څېړونکی خپل د تحقيق موضوع په شا او خوا کې پوره معلومات ولري او په مخينه (بايگروند ، پيش زمينه) يې هم وپوهېږي.

۴- د مطالبو په پوهېدنه (فهم) کې ژورتيا (دقت)

د نورو خلکو په نظريو پوهېدل او له هغو څخه را اخيستنه (برداشت) يو ځانګړې ارزښت لري. ډېر ځله څېړونکي د نه پوهېدنې له امله د مطالبو په نقل (لېږد) کې په خطا لار ځي، چې دغه کار په اثر کې د غير آګاهانه حل لامل کېږي. له دې امله محقق بايد د نورو د مطالبو په پوهېدنه او لېږد کې بشپړه ژورتيا څخه کار واخلي. (د نورو په نظريو پوهېدنه، په تحليل کې يې ژورتيا د مطالبو د انتقال مساله د څېړنې غني والی ښيي.)

۵- د نظريو او افکارو په تحليل کې نقاد ذهن درلودل:

څېړونکی بايد نقاد ذهن ولري او هره را په نظريه د وروستی خبرې په عنوان و نه مني. ځکه ډېرې رايې او نظرې د ښه او قوي اساس درلودونکې نه دي.

محقق بايد د تحقيق په موده کې د نورو خبرې وڅېړي او نقد يې کړي او د دې پوهه او توانايي ولري. چې د مستندو دليلونه په درلودلو سره د نظريو ښه او بد (کره او ناکره) بيا وپېژني او سره له ناسره بېل کړي يعنې قوي او درست رايې و مني او نادرستې نظرې رد کړي.

۶- د مطالبو د وړاندې کولو لپاره اروايي (روحي) برلاسي:

څېړونکی بايد په خپلې بشپړې تجربې سره راټول کړي مطالب داسې وړاندې کړي، چې په مخاطبانو (اورېدونکو) او لوستونکي باندې اغيز وکړي او لوستونکي جذب کړي. د لوستونکو په نظر د اثر منل، هغه مقصدونه دي، چې څېړونکی يې بايد تل په لټه کې وي. د په زړه پورې موضوع په ټاکلو کې دقت، د ښه او جامع عنوان ټاکل، د موضوعاتو او مطالبو د ترتيب ډول ، درست او پرځای

استدلال، د کلمو ښه کارول، د جملو غوره ترتيبول او له غه ښه نتيجه اخيستل هغه مطالب دی، چې د يو اثر د منلو په کار کې ګټور دی او په نورو روانې اغيزې ډېرې وي.

۷- د تحقيق له لارو- چارو سره بلدتيا:

د تحقيق له اصولو سره بلدتيا او د څېړنې لارې-چارې د يو څېړونکي غوره ځانګړنې دي.
محقق بايد د تحقيق له منل شويو اصولو سره بلدتيا ولري، څکه له دغه کاره پرته نشي کولای يو ښه څېړنيز اثر وړاندې کړي، داسې اثر، چې د پوهې او تحقيق د پوهانو د منلو وړ وګرځي.
ډېر شمېر پوهان چې د تحقيق له لارو-چارو سره بلد نه دی او يا لږ تر لږه د تحقيق شکل او فني چارو ته پاملرنه نه کوي، ليدل شوي، چې رسالې او مقالې يې تل نقد شوي او نه منل کېږي او ناچار دی، چې يو ځل بيا هغه وګوري؛ د دې لپاره چې د تحقيق له لارو-چارو سره موږ ښه بلدتيا حاصله کړې وي. بايد (پراخه مطالعه، د تحقيق نوې لارې، نوي وسايل سره بلدتيا حاصله کړو. موضوعات داسې محقق کړو، چې شکلي او معنايي نوښتونه او خوندونه ولري؛ نوې لار نوی هوش او فکر لوستونکی ته پيدا کول دي.)

۸- له منابعو او ماخذونو سره روږدېتوب

د نظر وړ موضوع له منابعو او ماخذونو سره بلدتيا، د څېړونکو مهمې ځانګړنې دي. ډېر موضوعات دي، چې د هغو په برخه کې ماخذونه يا منابع نشته. (د څېړنې د ثقه (لاښه منلو) او معلومولو په کار کې منابع او ماخذ د لاس او پښو مثال لري.)

څېړونکي باید له منابعو او ماخذونو سره بلدتیا ولري؛ هغه څه چې نوموړی په دې کار له لاسه نیسي او ورسره مرسته کوي، ډېره مطالعه ده.
(هغه څوک چې له نورو ډېره مطالعه وکړي، پوهېږي چې کومه موضوع کې کومو آثارو او کتابونو ته مراجعه وکړي او د پام وړ موضوع او یا تر کار لاندې موضوع په برخه کې ماخذ ترلاسه کړي.) ځکه موضوعات هغه وخت زموږ په حافظه کې دوباره را ژوندي کېږي، چې زموږ ورسره سر وکار شي. څېړونکی باید تل مطالعه وکړي د ماخذونو او منابعو غنا هم د مطالعې له وجې ده.

۹- په بهرنیو ژبو پوهېدل

له بهرنیو ژبو سره بلدتیا هغه ځانګړنې دي، چې محقق سره په نویوالي کې مرسته کوي او تحقیق نوی، باارزښته او پیاوړی کوي. دغه ځانګړنې د محقق لاس د مطالبو په موندلو کې خلاصوي. یوه عربي مقوله ده: ((کل لسان فی الحقیقة انسان)) (هره ژبه په حقیقت کې انسان دی)
له ډېرو ژبو سره بلدتیا دې ته ورته دی، چې محقق د څېړنې پرمهال په فن پوه خلک په واک کې لري.
په نورو ژبو پوهېدنه د دې معنی لري، چې اوس اوس د علوم پرمختیا نړۍ په مهمو او ډېرو ژبو کې پوره پرمختیا کړې ده، که محقق په نورو ژبو پوه شي، خپله ژبه به د نورو ژبو له علمي پرمختګونو په هره برخه کې برخمنه کړي. دغه کار د ادب پوهانو لپاره ډېر ضرور او اړین دی.

۱۰- له کمپیوټر او اینټرنیټ څخه د ګټې اخیستنې مهارت

په کمپیوټر باندې پوهه او د انټرنیټ له شبکې نه ګټه اخیستنه د تحقیق او محقق هغه ځانګړنې دي، چې کولای شي ډېر امکانات د څېړونکي په واک کې ورکړي او د تحقیق کار آسانه کړي.

نړۍ نن د يو کلي مثال لري او دا ټول د نويو تخنيکي برياوو له برکته دي. موږ د نويو تخنيکي توکو په درلودلو سره کولای شو د معاصرو پوهانو نظرې خپلې کړو او آن د پخوانيو افکار له همدې لارې مطالعه کړو.
د تخنيکي مسايلو له برکته کېدای شي ستر کتابتونونه زموږ د استفادي وړ وګرځي. په ښه ډول ترې ګټه واخلو او د څېړنو پ‍ کار کې خپل معلومات زيات کړواو مهارتونه خپل کړو او د ښه تحقيق لارې-چارې برابرې کړو.

۱۱- د ليکوالۍ له اصولو سره بلدتيا

ليکنه او ليکوالي د هرې څېړنې د غوړېدو او پوره ودې غوره بستر دی. د ليکوالۍ له اصولو سره بلدتيا او د ژبې د ګرامر قواعد چې رسالې او تحقيقي آثار وربانديې تاليفېږي ، ديو څېړونکي لپاره لازم خصوصيتونه دی. که څه هم دغه ځانګړنه فرعي ده او د تحقيق پروژې اصل ته بنيادي زيان نه شي پېښولای، خو د تحقيقي اثر په سلامت او کمال کې د غلطيو د مخنيوي لپاره مرسته کوي او د ټايپ او سمون چارې اسانوي. که چېرې څېړونکي له دې لارې سره بلدتيا ولري، نو د اثر د دست نويس (لومړۍ نسخې) پرمهال به اثر برابر کړي او آن د ټايپ په کار کې به مرسته وکړي او همدارنګه د ليک نښو د اصلاح په وخت کې به اسانتياوې رامنځته شي. يو اثر چې د چا له خوا ليکل کېږي، که ايډېټ يې هم خپله وکړي درسته به وي، ځکه دا کار ډېر په لارښود استاد پورې اړه نه لري.

۱۲- د محقق نور شمېر ځانګړنې:

د يو ښه محقق ډېر شمېر صفتونه او ځانګړنې په لنډ ډول داسې ګڼلای شو:

أ. مخکې له مخکې مطالب راټول کړي، هغه ترتيب او تنظيم کړي، سليقه خپله جوړه کړي، دا کار کولای شي د تحقيق کار ته رونق ورکړي، له کار سره مينه نه درلودل کاغر بې نتيجې پاتې شي.

ب. امانت داري هم د څېړونکي يو صفت دی، چې بايد دغه کار د موضوعاتو په نقل کې په پوره ډول، په نظرکې ونيسي. بايد په مستقيم او غير مستقيم ډول امانت په پام کې ونيسي.

ت. محقق بايد پراخ فکر او د خپلواک فکر څښتن وي او د تحقيق په ترسره کولو کې هېڅ ډول تنګ نظري په پام کې ونه نيسي.

ث. محقق بايد له کار سره علاقه ولري او په پرله پسې ډول خپل کار ته دوام ورکړي. ځکه کار د ده او تحقيق ترمنځ فوري پل جوړوي.

ج. محقق بايد علمي روح ولري، يعنې له څېړنې او تحقيق څخه يې مقصد علمي او فرهنګي بډاينه وي. يوازې مادي مطلب درلودل د تحقيق کار بې خونده کوي.

لنډه دا چې د ښه محقق په صفتونو کې لکه، چې موږ وويل د تحقيق توکي هم رول لري؛ د يو ليکوال په وينا:

((د محقق د کار اصلي توکي په څېړنو هغه هم په انساني علومو کې کتاب دی، نو بايد څېړونکی د خپل کار وسيله، چې کتاب دی، په بشپړه توګه وپېژني او وکولای شي له هغه څخه په ښه ډول ګټه پورته کړي او وګوري د مطالعې وړ کتاب کومه برخه يې د تحقيق لپاره مساعده ده.)) (۹ : ۴۰)

۵- د څېړنيزو علمي آثارو محتوايي ځانګړنې:

تحقيقي او علمي آثار جلا محتوايي ځانګړنې او خصوصيتونه لري. له ډېرو لرغونو زمانو تراوسه د فرهنګ او تمدن په حوزه کې د ژوند په بېلابېلو ډګرونو کې ډېر آثار تاليف، تدوين او ليکل شوي دي، خو ډېری يې علمي-تحقيقي نه دي او يا اوس داسې څه ترې لاس ته نه راځي، چې د څېړنې په اصولو او معيارونو برابر وي.

علمي-تحقيقي آثار د ځان لپاره جلا ځانګړنې لري، چې يادونه يې يو ځل بيا کوو:

الف- يو شمېر څرګندوي، چې: ((څېړنيز اثر ګټوره او ښه محتوا لري، مضمون يې بايد منطقي تړاو ولري، مخاطب سره تناسب ضرور دی، ساده او روان وی. لنډه او د موضوع او شکل هم آهنګي موجوده وي.)) (۷: ۱۲)

ب- ځينې نور بيا په دې باور دي، چې: ((تحقيقي اثر بايد تحليل، پرتلنه، تعريف، توصيف، کره کتنه، قضاوت، دليل او اثبات او ... دا ټول راونغاړي.)) (۱۷: ۲)

ج- چا بيا داسې ويلي دي: ((څېړنيز اثر هغه دی، چې يو نوی تحقيق وي او زياتوي چې په ځانګړي ډول ليکل شوی وي.)) (۸: ۴)

له پورته نظرياتو څرګندېږي، چې ځينې په محتوا او ځينې نور په شکل د اثر ټينګار کوي، خو څه شی، چې په ورستيو دوو نظريو کې راغلي دي، هغه په دواړو برخو (مضمون او شکل) پاملرنه کول دي.

محقق بايد د اثر محتوا او شکل ته پاملرنه وکړي او خپل تحقيق په علمي- تحقيقي معيارونو برابر کړي.

هغه څه چې د علمي-تحقيقي مؤسسو د علمي-څېړنيزو فعاليتونو د حق الزحمو په مقرره کې د افغانستان د دولت د رياست د ۱۸، ۱۸، ۱۳۸۲ (۸۲) لمبر فرمان کې راغلی، په دواړه اړخونو (شکل او محتوا) ټينګار شوی دی.

د هغې مقررې د دويمې مادې په دويم بند کې راغلي دي: ((علمي-تحقيقي اثر، کتاب، رساله يا هغه مقاله ده، چې لاندې شرايط ولري:

۱) د هېواد په کچه (سويه) نوې مفکوره او نظريه وړاندې کړي.

۲) سبک او ليکنه يې معياري وي، له املايي او انشايي غلطيو خالي وي.

۳) په ليکنه کې يې په عمده ډول له معتبرو علمي منابعو او ماخذونو څخه کار اخيستل شوي وي.

٤) د علمي –تحقيقي اثر مقدمه بايد لاندې صفتونه ولري:

- ❖ د موضوع طرحه په واضح ډول راغلي وي.

- د تحقيق هدف او اړتيا مشخصه شي.
- په رشتې پورې اړوند ، د تحقيق حدود او ساحه ونبودل شي.
- اثر د محتوا لنډ ذکر او همدارنګه د تحقيق د کار د موادو او چلند توضيح کول ضرور دي.
- د ضرورت او لزوم په صورت کې له معيارونو سره سم په مضمون پورې اړوند جدولونه، احصايې، ګرافونه او نقشې وويستل شي.
- د تحقيق له کار څخه علمي نتيجه اخيستنه.
- له معاصر علمي منل شويو معيارونو سره سم د ماخذونو د فهرست برابرول.
- د لزوم(اړتيا) په صورت کې د اثر په پای کې د اړوندو ضمايمو (توکو) موجوديت.
- د اصطلاحاتو تعريف او توضيح دې وشي.

له پورته خبرو دا نتيجه اخلو ، چې تحقيقي آثار بايد (محتوايي او شکلي) ښېګڼې او ځانګړنې ولري؛ چې موږ به يې دلته ځينې محتوايي او شکلي ځانګړنې راوړو:

الف: د نوې او تازه مفکورې وړاندې کول.

تحقيقي رساله بايد نوې او تازه مفکورې د لوستونکو لپاره ولرېږ هغه هدف چې محقق لري (د تازه او نويو مفاهيمو لټول البته د پخوانيو او نويو معلوماتو په رڼا کې) بايد خلکو ته وړاندې شي، د دغه په لوستلو د لوستونکي يو څه تنده ورباندې ماته شي.

ب: د ټولنيز(کلي) مطلبونو او مفاهيمو تحليل:

محقق بايد د نظريو په رڼا کې پلټنه وکړي، يعنې د پراخه او نويو نظريو عينکې ځانته کېږدي او هغه کلي(هدفي تحليل) له خپلې څېړنې راوباسي.

په خپل تحقيق کې (ټول ا ثر معرفي) او توصيف شي، توضيح او بيا يې له اصولو سره سم د ټولو جزياتو څېړنه وشي.

پ: د پديدو او مفاهيمو تعريف:

تعريف د يوې ښکارندې(پدېدې) د ماهيت پېژندل دي، په دې ډول، چې (ډېر يې ومنی اولړ شمېر يې نه...) (مانع، اغيار، جامع افراد) .

په يوه تحقيقي اثر کې لومړی د موضوع پېژاند وشي او بيا يې مفهوم بيان او توضيح شي.

ت: ستاينه (توصيف) او تمثيل:

د پديدو توصيف او بيا د هغو د بيان لپاره مثالونه راوړل د علمي تحقيقي اثر ښه خصوصيت دی. توصيف يا ستاينه د يوې پدېدې بيان او سپړل دی، خو بايد د اثر ټول غوټه په ستاينه او مثالو کې واضح او څرګنده شي. اثر بايد داسې د لوستونکي مخ ته کېښودل شي او توصيف شي، چې ابهام (تياره) ګوټونه په کې پاتې نه وي، مګر دا د دې معنی نه لري (چې په يوه موضوع کې زما يا ستا يا درېيم شخص تحقيق او او آخر دی، بلکې تر دې دمخه شوی او لا نور به هم وي.)

ث: د رايو او نظريو پرتلنه (مقايسه)

د رسالو او تحقيقي آثارو له ځانګړنو يو هم پرتلنه (مقايسه) ده او هغه د دوو موضوعګانو يا دوو يا ډېرو پديدو ګډه وجه او بېلوالی دی؛ په هغه ډول، چې په دې کار د نظريو وزن او اعتبار مشخص شي، ارزښتمندي، صحت او سقم يې ښکار شي، د ګډون او بېلتون وجه يې څرګنده شي او په دې ډول د تحليل لپاره لارې-چارې برابرې شي.

ج: د نظريو نقد (کره کول)

د بېلابېلو نظریو کره کول د علمي- تحقیقي رسالو او اثارو ځانګړنه ده. څېړونکی یوازې د خبرو نقلونکی نه دی او همدارنګه د خلکو د نظریو مخالف هم باید نه وی. هغه باید د کنجکاوۍ په روحیه او له ډېرې علمي زېرمې (ذخیرې) سره د څېړنې موضوع ته ورننوځي او د تېرو او نویو له پوهانو د نظریو ښېګڼې او بدۍ راوباسي او نوې مفکورې فرهنګي ټولنې ته وړاندې کړي.

ح: دلیل او ثبوت

دا د تحقیق یوه بله ځانګړنه ده. څېړونکی باید په څېړنه کې د شخصي فکر، دودونو، عنعنو او سلیقو له مخې کوم حکم ونه کړي، بلکې باید د هر حکم د اثبات لپاره دلیل وړاندې کړي. هر حکم د خپل اثبات لپاره د دلیل غوښتونکی دی، ځکه د علومو هره برخه ځانګړي دلیلونه لري.

په ادبي او انساني علومو کې دلیلونه د روایت او درایت (پوهې) پر بنسټ ولاړه وي. روایتونه یو له بله سره متفاوت وي او توپیر لري. په هر ډول د هرې ادعا د اثبات لپاره دلیل په کار دی او تحقیقي رسالې باید دلایل ولري او دغه کار د څېړنې په برخه کې ارزښت لري.

خ: قضاوت او حکم

د څېړنیزو رسالو له محتوایي ځانګړنو څخه یو هم (حکم او داوري) (قضاوت او حکم) دی. باید څېړونکی له ځانه نظر هم ولري او هغه څرګند کړي او د رایو د اختلاف په حالت کې (رایه ورکړي، قضاوت وکړي او حکم ورکړي او د منلو وړ خپله خبره وړاندې کړي.)

په قضاوت کې دا مهمه ده، چې څېړونکی له هر ډول تعصبونو خپلواک وي. محقق باید له هر ډول ډله ایزو، نژادي او نورو وړو مفکورو څخه خلاص وي او په څرګند ډول حق او باطل خلکو ته ور وپېژني.

د: د ژبې د ليکوالۍ اصولو او قواعدو سره برابري
ټولې مقالې او رسالې، چې ليکل کېږي، بايد د ليکوالۍ له ټولو اصولو په تېره ګرامري د ستور سره برابري وي.
که يو څېړنيز اثر په هره برخه (طبي، زراعتي، انجينري، ادبي او هرو نورو علمي برخو کې وي، بايد د ليکوالۍ ټول اصول په کې مراعات شي.

ذ: د لغاتو او اصطلاحاتو توضيح
د هر تحقيقي اثر له ځانګړنو دا ده، چې د کتاب په پای کې د مضمون اړوند لغات او اصطلاحات معنی او تفسير کړي.

۶- د څېړنې د ترسره کولو پړاوونه:
څېړنه د ترسره کولو پړاوونه لري؛ چې بايد په ترتيب سره ترسره شي.
تحقيقي عمليات په ځانګړو علمي حرکتونو سره پيلېږي او هغه پړاوونه لري، چې يو پر بل پسې بايد عملي شي. څېړونکی په هره مرحله کې د خپلو اکو عملياتو د ترسره کولو اړمن دی، چې بايد په جلا ، خو په ترتيب او پرله پسې ډول ترسره شي او بيا بل پړاو ته لاړ شي.
هره څېړنه د يې لپاره، چې پوره پايلې ته ورسېږي، څو پړاوونه بايد تر شاه پرېږدي او د تحقيق پړاوونه په لاندې دي:

د موضوع ټاکل:
د موضوع ټاکل او انتخاب، د تحقيقي اثر په رامنځته کولو کې مهم او د ارزښت وړ دی. محقق هغه مهال څېړنه پيل کوي، چې له نه پېژندونکې موضوع سره مخامخ کېږي، بايد د هغې موضوع څېړل لازمي او ګټور وګڼي. دغه راز په تحقيق

کې محقق ځان پېژني او نورو ته ځان وپېژني. طبيعي خبره ده، چې د تحقيق په موضوع کې پوښتنه يا پوښتنې د محقق په ذهن کې پيدا کېږي، هغه بايد هڅه وکړي د تحقيق موضوع يا مساله له بېلابېلو اړخونو ځانته تعريف کړي ، ځکه موضوع تر څو پورې، چې نومورې ته ګونګه وي، د څېړنې او پلټنې وړ نه ده.
د تحقيق موضوع بايد نوې او غيرتکراري وي او ترسره کول يې بايد ګټه رامنځته کړي.
څېړونکی بايد د تحقيق د موضوع حد او پوله وټاکي، څو د کار په اوږدو کې له اساسي ستونزو سره مخامخ نه شي، ځکه لويه موضوع د څېړنې او پلټنې وړ نه ده.
د موضوع محدودېدل محقق ته امکار ورکوي، څو د موضوع د بېلابېلو برخو په څېړنه پيل وکړي او په هغه پورې اړوند مسالې وڅېړي، نو له دې امله د موضوع په تعريف او حدودو کې فرعي او لږکي (جزيي) موضوعګانې، چې له اصلي موضوع سره ارتباط لري؛ په پام کې ونيسي.
د موضوع انتخاب آسانه کار دی، خو د هغې محدودول ستونزور کار دی. په دې معنی، چې د څېړنې په برخه کلي موضوع نه شی کېدای د ارزښت وړ وګڼل شي، ځکه هر څومره، چې موضوع لويه (کلي) وي، د ارزښت وړ وبلل شي. بايد څېړونکی هڅه وکړي د تحقيق وړ موضوع پراخه وټاکي.

- بل هغه څه، چې د تحقيق په کار کې د محقق لپاره ګټور وي، له موضوع سره مينه والی (علاقمندي) ده. له هغې موضوع سره، چې محقق مينه وال نه وي، هغه په درست ډول څېړلی نه شي. له موضوع سره بلدتيا او مينه د محقق د پلټنې حس پياوړی کوي او هغه د برياليتوب لوري ته پورته کوي، نو که د موضوع ټاکل په محقق پورې اړوند وي، بايد داسې موضوع غوره کړي، چې ورسره مينه او علاقه ولري.

د موضوع په ټاکلو کې باید د ټولنې او فرهنګي چاپېریال پېژندل په پام کې ونیول شي. هر اثر، چې د ټولنې د اړتیا په برخه کې تالیف شي، د فرهنګي ټولنې له ښه راغلاست (استقبال) سره به مخامخ شي.
بله مهمه خبره دا ده، چې د څېړونکي پیاوړتیا او پوهه د تحقیق په کار کې مراعات شي؛ په دې معنی، چې محقق باید هغه موضوع وټاکي، چې په هغه برخه کې تخصص او مخکې له مخکې معلومات ولري، دغه کار د تحقیق په کار کې ډېره مرسته کوي.
لازمه ده محقق د موضوع په ټاکلو کې له کل نه جز ته لاړ شي او هغه د خپل کار عنوان وټاکي. د مثال په ډول که د خوشحال د شعر او آثارو په برخه کې څېړنه کوو، دا کلي موضوع ده، خو که شعر (د خوشحال په نظر) را اخلو او بیا تحقیق ور کې کوو، نو دا جزیي موضوع ده.

۲:- د څېړنې د موضوع ثبت او قراداد:
کله دا سې هم کېدای شي، یو محقق د یوې مؤسسې او یا تحقیقي خاص بنسټ (نهاد) لپاره تحقیق وکړي. همدارنګه هغه څېړنې، چې د بېلابېلو دورو لپاره تحصیلي پایلیکونه جوړوي او یا په پوهنتونونو او علمي مؤسسو کې د علمي ترفیعاتو لپاره پایلیکونه جوړوي، ثبت او قرارداد یې یو اړین (ضروري) کار دی.
هغه څېړنې چې محقق یې د یوې مؤسسې لپاره ترسره کوي، په قرارداد کې د کار د ترسره کولو لپاره ضروري دي. محقق د هر کار د ترسره کولو لپاره باید یو وړ (مناسب) وخت (زمان) په نظر کې ونیسي او په هغه موده کې چې قرارداد کوي، باید په هغه اندازه وي، چې په هغه موده کې تحقیق ترسره کړي.
همدارنګه د تحقیق کار لګښت (هزینې) ته اړتیا لري، باید هغه پیسې چې د تحقیق د ترسره کولو په کاري کې لګېږي، وسنجول او برابرې شي، پرته له دې ډېر ځله لیدل شوی، چې د تحقیق کارونه نیمګړي پاتې شوي وي.

د تحقیق په کار کې وړاندوینه او سوچ کول، ځانګړی ارزښت لري، ځکه د کار په اوږدو کې ستونزې کمېږي.

۳:- لومړنۍ فرضیه (سوچ) او وړاندوینه کول (طرحه ریزي):

کله چې یو مهندس د ودانۍ د جوړېدو اراده ولري، لومړی د خپل پام وړ کار په برخه کې یو نقشه برابروي او له هغه وروسته خپل کارونه له نقشې سره سم ترسره کوي.

په هر څېړنیز کار کې باید کړنلاره او د کار اصلي محورونه، چې څېړونکی هغه له سره ترپایه ترسره کوي؛ باید وټاکل شي. دا کار د دې لپاره ښه دی، چې محقق په خپل کار کې نه ناهیلی کېږي.

د تحقیق د طرحې د برابرولو هدف، د ترټولو ښه ټاکل او د تحقیق په کار کې په عملي لاره ده، څو له هغې لارې په مطلوبو معلوماتو برلاسی ومومي. دا د تحقیق خاکه هم ګڼلای شو.

په اجتماعي او ادبي علومو په تحقیقاتي کار کې فرضیه (سوچ) ځانګړی ارزښت لري، زیرکانه حدس کولو هم د تحقیق د نتیجې لپاره ضروري خبره ده.

فرضیې د تحقیق په کار کې روښانه، مشخصې او د درک وړ وي او یوازې په خیال او ګمان او حدس بنا نه وي.

۴:- د منابعو، ماخذونو او کتابونو پېژندنه:

له لومړنۍ برنامې او د کار د خاکې له برابرولو وروسته محقق د خپل کار منابع راپیدا کوي او له پېژندلو وروسته هغه ثبت او راټولوي. د محقق منابع چې هر څومره غني او ډېره وي، په تحقیق کې د حقیقت پیدا کېدل آسانه او د پام وړ وي.

د محقق د استفادې وړ منابع باید اصیل وي، یعنې لاس یې نه وي خوړلي او تحریف شوي نه وي او په انساني علومو کې، چې څومره لرغونتوب ولري د

تحقيق ارزښت ډېروي. څېړونکی بايد دمنابعو په راټولولو کې پوره پاملرنه او ژورتيا وکړي.
د محقق مطالعه د منابعو په برخه کې رول لري. څومره چې د محقق د پوهې ساحه پراخېږي، په دې معنی ده، چې له منابع او ماخذو يې په پراخه توګه ګټه پورته کړې ده.
له اهل نظر سره مشوره هم د منابعو په کار کې مرسته کوي. محقق بايد له پوهانو، صاحب نظرانو سره وګوري، مرکې وکړي او له تجربو يې ګټه پورته کړي.
له کتابخانو څخه د ځينو کتابونو نومونو له ځانه سره ياداشت کړي، نيټ څخه ګټه واخلي.
محقق بايد له لومړي لاس موادو ګټه پورته کړي، داسې کتابونه او منابع وي، چې له له پوره ژورتيا، تفکر، نقد او تحليل څخه په کې کار اخيستل شوی وي. له مورنۍ ژبې پرته که نورې ژبې يې زده وي، د هغې ژبې مجلو، کتابونو، رسالو او مقالو ته دې مراجعه وکړي او دا د تحقيق په کار کې نوې تجربې او پوهې ترلاسه کول دي.
لنډه دا چې محقق بايد له کتابونو، مجلو، رسالو، مقالو، انټرنيت او خپلې مطالعې د ياداشتونو له لارې، د مطالبو د تنظيم، ترتيب، انسجام، تجربو، خاکو، فرضيو، تحليلونو، بدلونونو، تعدلونو، کارونو، ليکونو او ټولو تجربو او پوهنو څخه ګټه پورته کړي. سره له ناسره بېل او داسې مطالبو په برخه کې تحقيق وکړي، چې د پام وړ وي.
محقق بايد خپل کار په پای کې يو ځل بيا اصلاح او وګوري او ګڼه هم بل مسلکي سړي ته وسپاري، چې ابدېټ او سمون په کې وکړي.
د کتاب، رسالې ابډېټ کول دا معنی لري، چې موږ خپل کار د کتاب د تيارولو او چاپولو لپاره چمتو کوو؛ که تصحيح لړ په ځنډ ترسره شي بده خبره نه ده.

۷- د ماخذونو د کارولو او برابرولو ډولونه:

په تحقیقي اثارو کې د ماخذونو کارولو لارې-چارې ډول ډول دي. په کتابونو او رسالو کې یو ډول ، په تحقیقي مقالو کې بل ډول، به مونوګرافونو کې بل، په ذوقي مقالو او مجلو کې بېلې لارې تعقیبوي.

له دې امله په علمي-تحقیقي او نورو مقالو کې د ماخذونو کارول په لاندې ډول راوړو:

په رسالو او تحقیقي کتابونو کې د ماخذ ورکول په یو ډول نه دی. یا په بله وینا څېړونکی یوه خوله او یو فکر نه دی، ډول، ډول لارې یې غوره کړې او په دغه کار کې پرمخ ځي. کېدای شي دا کار د دوی له ځانې سلیقو څخه منشا اخیستې وي، خو بیا هم کېدای شي د تحقیق په کار کې ګټور وي، لږ تر لږه د علمي-تحقیقي آثارو د ماخذونو د چال چلند لارې ډېرې، خو موږ به یې دلته درې راواخلو:

په پاورقۍ یا د پاڼې لاندې برخه کې د ماخذ ورکولو چال چلند:

په دې روش کې که څېړونکی له یوه اثر نه ګټه پورته کړې وي، د خپل کتاب یا رسالې په متن کې شماره راوړي او له هغه وروسته ګڼه (شماره) یعنې د صفحې په پای کې له افقي خط وروسته خپل د پام وړ ماخذ او منبع لوستونکو ته ورپېژني.

په دغه روش (چلند) کې کله چې د ماخذ نوم د لومړي ځل لپاره په پاورقۍ کې راخي، باید بشپړې ځانګړنې یې په ترتیب سره ذکر شي؛ یعنې د مؤلف یا محقق (نوم، تخلص، د اثر نوم، مصحح نوم، مترجم نوم، ځای، د چاپ نوبت، کال، د چاپ ځای، خپرونکې مؤسسه او هم جلد (ټوک او مخ) وښوول شي.

۱) که محقق غواړي د کتاب یا رسالې په پای کې ماخذ ورکوي، لازمه ده په متن کې شماره ورکړي او بیا د کتاب په پای کې شمارې د الفبا په ترتیب سره ورکړي. البته دغه ټول ډولونه پخواني دي. مهمه مساله دا ده، چې موږ په یو اثر کې له څه شي او کوم ماخذ څخه استفاده کوو. که مو استفاده په کتاب یا تحقیقي مقالې یا رسالې کړې نو لازمه ده په پوره ډول ماخذ ورکړو.

۲) په علمي- تحقيقي مقالو کې ماخذ ورکول: د علمي- تحقيقي کارونو يو ځانګړنه د ماخذونه درلودل دی. کله چې ليکوال په خپله علمي مقاله کې له ماخذونو ګټه پورته کوي، هغو سرچينو ځخه، چې د خپلې مقالې په ليکلو کې ګټه پورته کړې، لوستونکو ته معرفي کړي. د علمي مقالو ماخذونه هم په يو ډول نه کارول کېږي، د وختونو په تېرېدو سره محققينو او ليکوالو له بېلابېلو لاروچارو کار اخيستی، چې د تحقيق او تاليف کار يې يا آسان کړی او يا ستونزمن کړی دی.

په ډېر پخوا وختونو کې زموږ په هېواد کې د ليکنې او څېړنې لپاره هم د ماخذ ورکولو شيوه يو لاس نه وه. په پوهنتونونو او اکاډميو کې کابو يو ډول شيوه موجوده وه او هغه دا چې (ماخذ يو ځل د شمارې په ورکولو په متن کې بيا پاورقۍ کې معرفي کېده او د کتاب په پای کې به بيا راوړل شو، خو اوس په پوهنتونونو کې (شماره بيا شارحه بيا صفحه) او د کتاب په پای کې هماغه ماخذ د الفبا په ترتيب ورکول کېږي او مخ بيا نه راوړل کېږي.

پخوانی ډول: اميل بنونيست ويلي: ((د آسيا په وچه کې د ژبو دوه کورنۍ شته، چې يوه هندي او بله آرياني ده او دواړه يوه ګډه ريښه لري.)) (۱)

۱- اميل بنوست: د اندو اروپايي ژبو کورنۍ. (لومړی چاپ ۱۹۵۸) کابل: کابل پوهنتون نشرات ۱۸ مخ.

اوسنی ډول:

هماغه مطلب، له هغه راوروسته صفحه بند بېږي او همدلته د کتاب مخ هم راوړل کېږي؛ په پاورقۍ کې نه راځي. د کتاب په پای کې:

۱- اميل بنونست. ۱۸۵۸. د اندواروپايي ژبو کورنۍ (لومړی چاپ). ځای. مطبعه.

- که له فارسي. پښتو او اردو څخه مو ماخذ را اخيستی وي، له راسته خوا شمارې په ترتيب او که له هندي يا انګريزي څخه ماخذ راوړی وي، له چپ لوري ماخذ ورکول کېږي او که انټرنيټ وي نو:
www.geocities.com/farraiiv/cearah.html

۸- د څېړنې (تحقيق) او تحليل ترمنځ توپير:

تحقيق د ليکوالی په دنيا او تحليل د ليکوالی په کار کې مهم او د پام وړ بحثونه دي.

څېړنه د ليکوالی په دنيا کې دوامداره او پرله پسې بهير دي، چې ترسره کول يې ضرور او له تحقيق پرته د ليکوالی بهير له ډېرو کمښتونو سره مخامخ کوي او تحليل (په ليکوالی کې د موضوعاتو او مفاهيمو درک او تفسيرول دي.)

که تحقيق ونه شي، ليکوالی پراختيا او وسعت نه مومي او که د ليکوالی په هره برخه کې تحليل نه وي، دا معنی لري، چې مور د موضوع له درک پرته د هغې په څېړنه او تفسير لګيا ي، نو څېړنه له انساني ژوند سره مل هڅه ده، چې په بېلابېلو برخو پورې اړوند پوهې ته پراختيا ورکوي او تحليل د پوهې او مسلک په کار کې د انساني فکر د سمبالولو، پراختيا ورکولو، هويت او انکشاف ورکولو وسيله ده؛ له دې امله که هر تحقيق که په هره برخه کې وي، د يو تحليل له مخې وي، تحقيق له تحليل پرته مفهوم نه لري. (دواړه يو د بل لازم او ملزوم دي.)

يو تحقيق هغه وخت په زړه پورې او مدلل وي، چې له تحليل سره ملګری وي، ځکه تحليل د تحقيق د بشپړولو او د سپړلو معنوي قوت دی او هر تحقيق د تحليل په وسيله هويت مومي. په دې اساس حسن عميد وايي: ((تحليل – مص. [ع] (ت، ل) حلالول، ښه شمېرل، حلول، پرانستل، په معده کې د خوړو حل کېدل.)) (۱۵: ۵۴۲)

ثرګنده شوه، چې تحليل د تحقيق شويو شيانو او مطالبو شمېرل، حلول او ورسره ورسره پرانستل دي.

پښتو انګليسي قاموس کې راځي، چې (تحقيق؛ ريسرچ Research او پلټنه ده او تحليل (Assimilation, decomposition)، Dissolution ته وايي.)) (۳ : ۱۰۳)

که تحقيق خلقول، لټول او پيدا کول دي، نو تحليل د هغو موادو باطني راسپړنه ده، آن حلول او تجزيه کول ورپورې اړه لري. په (زاهد پښتو-پښتو سيند) کې راځي: ((تحليل- نر. م (ج- تحليلونه) حلول، تجزيه کول، ويلي کول، يوه موضوع په څو برخو ويشل او د دغو اجزاوو ترمنځ د اړيکو بيانونه ده.)) (۲۰ : ۲۱۲)

اوس ثرګنده شوه که تحليل له تحقيق سره مل نه وي، موضوع په پوره ډول وضاحت نه موي؛ تحليل که يوې خوا د تحقيقي موادو سپړنه او تجزيه ده له بلې خوا د تحقيقي موادو د سپړلو تيوري هم ده.

که تحقيق د بشر د اړتيا او کنجکاوۍ (پلټنې) نتيجه ده، خو تحليل دغه کار ته مفکوره او ايډيا پيدا کول دي او د همدغې ايډيا په وسيله د يوې موضوع ښه سپړنه ده. د تهران پوهنتون استاد دکتر علی فاخر د دوکتور اثر کې داسې راغلي دي: ((تحقيق يو نظامنده کار او بهير دی، چې د يو سنجول شوي منطق له مخې ترسره کېږي، خو تحليل د تحقيق د ترسره کېدو عامل او هدف ښکاره کول؛ هغه وخت تحقيق ښايسته ده، چې د تحليل له مخې وي، بې تحليله تحقيق بې بارانه او بې اوبو کرونده ده.)) (۱۴ : ۲)

په تحقيق کې هدف نغښتی وي او په تحليل کې فکر؛ نو په دې اساس (هر هدف د يو فکر محصول دی او يو فکر د ستر مرام په درلودلو ښکلی کېږي او د بري پړاو ته رسېږي.)

۶-۳- دشپږم څپرکي د مطالبو لنډيز:

- تاليف او څېړنه او د ليکوالۍ نورې برخې د معاصرې ليکوالۍ مهمې، علمي، ادبي او آن تدريسي برخې جوړوي.
- لومړۍ؛ تاليف، رديفول، جوړول او منظمول دي، يعنې ليکنو ته داسې سر او صورت او سامان ورکول چې په هماغه فني برخه کې انسجام رامنځته کړي. د اوسنۍ ليکوالۍ ډګر له تخليق، تصنيف او تحقيق مالامال دی. هر علمي او ادبي او هنري تحقيق يوه غزونه او آن پنځونه ده، چې تاليف او تحقيق هم د ليکوالۍ په ډګر کې مهم رول لوبوي.
- ځينې خلک چې د شهرت د خيال تږي وي، عادت لري، چې ډېر ژر د کتاب په تاليف لاس پورې کړي. همدا چې يوه مقاله او اثر يې وليکه، نو سمدلاسه د کتاب په خپرولو هم لاس پورې کوي او دا خولا پرېږده د نورو ليکوالو د آثارو په نقد کولو پيل کوي.
- په درياب قاموس کې راځي: تاليف واحد مرکز جمع، يوځای کونه او کتاب ليکنه ده، خو فرهنګ عميد کې وايي: ((تاليف؛ يو ځای کونه، راټولول، د هغو ټکو راټولول، چې په بېلابېلو ټوټو پورې اړه ولري. همدا رنګه زياتوي: دوستي کول، الفت ورکول، راټولول، خواره واره شيان سره راټولول، دهغه کتاب راټولول، چې مطالب يې له نورو کتابونو اقتباس شوی وي. عربي قاموس: تاليف ګرد آوري شده، کمپوزشن، کمپوزنګ، اېډېټينګ ته هم وايي.
- تاليف ډېر په اقتباس ولاړ وي، خو په دې شرط چې ټول اقتباس نه وي او که وي راټولول يې د اړتيا او فني تجزيې پر اساس وي، دغه کار د ډېر تمرين ته اړتيا ده.

- ❖ په اکاډميکو او علمي مؤسسو کې ممکن ځينې ليکوال وغواړي په بېړه يو تاليف وکړي؛ تاليف د تجربو او ډېرو مکررو پوهنو لاسته راوړنه او مجموعه ده، نه د بېړې او تلوار.
- ❖ د کابل پوليتخنيک او د لوړو زده کړو وزارت د انسجام او تحقيق رياست علمي غړی، ښاغلی استاد پوهاند نورمحمد همتا نظر لري: به نظر من: [در تاليف آثار ضمن رهنمود های مقرره مطالب ذيل بايد در نظر گرفته شود:

- عناوين، فصول و مفردات طبق خواست زمان، انکشافات علمي وجامعه بهتر است.. فهرست شوند.
- تاريخچه موضوع يا عنوان طرح شده، اثار کتبی و تاريخی در اثار کتبی و تاريخی و اثار علمی مرور طور فشرده بصورت مشخص و موجز با ذکر نام مؤلف گفته شود.
- نقد يا تاييد اثار قبلی بشکل مستند و منطقي اگر ضرورت باشد ؛ صورت گيرد.
- داشته ها و يافته های مؤلف به زبان و ادبيات و شيوه مربوط نحو ، باتفصيل و مستند به اثار علمی قبلی در آشکال، تعارف... و اظهارات بيان گردد...

همدارنګه د نورو څېړنو، مرکو او پوښتنو ترڅنګ چې د خانګې او نورو استادانو څخه د تاليف په برخه کې کړې دا دی يوه ژوندی مرکه لرو، چې لنډيز يې راوړو:

د کابل پوهنتون، د ژورناليزم پوهنځی حقدار استاد او د لوړو زده کړو وزارت د انسجام او تحقيق رياست علمي غړی ښاغلی پوهاند وفا ليکي:

[برای تاليف يک اثر علمي مراتب آتی بايد درنظر گرفته شود:

موضوع تحقيق و تاليف يافته های تحقيق از جمله مسايل عمده در پيشرفت و تکامل جامعه انساني است. زيرا انسانها از زمان طفوليت تا مراحل کهولت ضرورت دارند که برمعلومات و جانبيني خود بيفزايد.

همچنان کشف رازهای خلقت و طبيعت از جمله خواسته های انسانی می باشد. البته تجربه، جستجو و کنجکاوی پايه و اساس تحقيق را تشکيل ميدهد...

باید گفت که داشته های علمی بدون تحلیل و تحقیق بدست نمی اید. لذا برای آنکه یک اثر دارای محتوای عالی باشد ، باید میتودلوژی و یا اصول تحقیق را مراعت کرد و ...

- د کتاب په تالیف کې لازمه ده: د یو چا د سبک پیروي وشي.

په تالیف کې هڅه وشي، چې رانقل شوي مطالب ښکاره او مشخص وي... نور ارقام دې له کتابه وویل شي.

- د تالیفي او تصنیفي اثر ترمنځ ښکاره توپیر موجود دی؛ هماغسې چې نور ادبي-اجتماعي صنفونه د فن له پلوه سره توپیر لري، د لیکنې په ډګر کې هم پراخه توپیرونه لري.
- د تالیفي اثر برابرول د یو مشخص تدریسي هدف لپاره وي. باید ډېر واضح او څرګند وي؛ د لیکوال لازمه پوهه، تجربه او انتظام ور کې صراحت ولري. د تالیفي اثر ځانګړنې تر ډېره بریده د مؤلف په مهارت او تجربه پورې اړه لري.
- په تالیف کې یا د تالیف کولو په وخت کې لیکوال ته خپله پوهه یا کتابي پوهه کافي او پوره نه ده، بلکې لازمه ده د هېواد په مذهبي او ملي روحیه پوه او سمبال وي، ځکه تالیف کول د لیکوال یو اجتماعي مکلفیت دی، چې پوه، اخلاص، ښه نیت او له موضوع څخه لازم درک باید په کې موجود وي.
- قرآن کریم، حدیث، ټولنپوهنې، دودونو او نورو علومو کې معلومات ولري. له دې امله تالیف نه یوازې د لیکوال خپل نظریات دي، بلکې د نورو د قول څلول هم دي. تالیف بله ځانګړنه دا ده، چې لیکوال له خپله ځانه لار نه باسي، نوموړی د ضرورت له مخې د سترو لیکوالو د سبک پیروي کوي.
- تالیفي اثر ډېر ځله تدریسي هویت لري او اهداف یې روزنېز وي. دغه آثار (تالیفي) په پوهنتونونو او د لوړو زده کړو علمي مؤسسو کې د استفادې وړ وي؛ همدا اړتیا ده، چې د لیسانس دورې محصلین باید په پوره او عمومي ډول، د ماسترۍ او دوکتورا محصلین په خصوصي او مسلکي ډول د لیکوالۍ په ټولو

ډولونو وپوهېږي، اهداف يې وپېژني او د ليکوالۍ او ليکوال کېدو هڅه د ليسانس له دورې پيل کړي.

- ❖ د تاليفي اثارو د ليکلو بله ځانګړنه دا ده، چې ډېر تمرين او ممارشت غواړي ، د ليکلو تمرين د تاليفي اثر کره هويت لا ځلولی شي، ځکه نو د تاليف کولو پر مهال ډېر تمرين ته اړتيا ده، اړتيا زموږ د ضرورتونو د رفع کولو آسانه او ډاډه لار په لاس راکوي.
- ❖ په تاليفي اثارو کې د اقتباس ترڅنګ، ماخذونه بايد ښکاره او په پوره امانتدارۍ و کارول شي. هر ماخذ د کتاب په منځ او د کتاب په پای کې د معياري طريقې له رويه استعمال شي، يعنې د پوهنتونونو له دود سره. ځينې وختونه يوه کلمه، اصطلاح او مطلب د صفحې په پای کې هم توضيح کېدای شي.
- ❖ د تاليفي اثر له ځانګړنو دا هم ده، چې په اثر کې د هرې بلې نظريې راوړل د يو علت د (سپيناوي) لپاره بايد وي؛ يعنې د هر علت لپاره يو معلول راوړل شي؛ مثلاً که يو اثر د يو سمستر لپاره ليکل کېږي، يا دوو ، بايد (اړتيا ، علت، مفردات او د ځانګې تدريسي غوښتنې منعکسې کړي.
- ❖ په تاليفي اثر کې رنګارنګي ډېره اړينه ده. تاليفي اثر نسبت تصنيفي اثر ته ډېر دقيق وي. يو تاليفي اثر بايد (نوی، لنډ ، کره ، مردف، مرتب، منظم، عام فهمه او بالاخره تدريسي هويت ولري.
- ❖ د څېړنيزو او تاليفي آثارو د برابرولو ميتودونه:

بايد په پوره پوهه، علمي واکمنۍ او ډېرو تجربو ولاړ وي او ليکوال يې په ليکلو کې قابل صلاحيت وي؛ د ليکوال د کلونو تجربو محصول وي؛ د تاليف له لارو-چارو سره بلد وي، څنګه چې د علومو ځانګې بېلې دي، نو د تحقيق او تاليف لارې چارې هم جلا دي او دغه ميتودونه، تاريخي، سياسي، علمي، ادبي او نور دي.

- ❖ میتودونه په (تاریخي، سیاسي، علمي او ادبي-هنري باندې ویشل کېږي. تاریخي میتود د پېښو د پېښېدو عوامل بیانوی، سیاسي میتود سیاسي لارې-چارې په میتودیک ډول راښیي، د علمي میتود شیوه د انکشاف او مهارت پر شیوه استواره ده. ادبي-هنري میتود پر ښکلاییزو موازینو اتکا لري. فکري او خیالي مهارتونه او معیاورنه هم په کې ارزښت لري.
- ❖ تالیفي کتابونه د ځان لپاره میتودونه لري لکه: درسي مفردات، لیک لړه فصلونه، د فصلونو لنډیز، سوالونه او ماخذونه لري.

مفردات یې په ځانګه کې ثبتېږي؛ له پنځو کلونو وروسته کېدای شي تغیر شي؛ د محصلانو لپاره ضرور دی؛ درسي کتاب د ساعتونو او کرېډېټونو له مخې او په سمستر کې خو ساعته او څو اونۍ ویل کېږي.

- ❖ تحقیقي اثر هم میتودونه لري؛ لکه: تاریخي میتود، د سروې میتود، تجربي میتود او ...
- ❖ تحقیق؛ څېړنه او ښکاره کول، محقق کول، برجسته کول او په ډاګه کولو ته وایي. ریسرچ، بیا لټونه او پلټنه هم ده. تحقیق په مختلفو ډکشنریو کې بېلابېل نومونه اخیستل شوي، چې متن ته دې مراجعه وشي.
- ❖ د تحقیق کلمه د ((حق) له مادې اخیستل شوې، ربنتیا، درست، د باطل ضد، ثابت او واجب معنی ورکوي. دهخدا لغتنامه کې راخي: د تحقیق کلمه عربي ده، په فارسي ژبه کې معادل یې (پژوهش) او د پژوهش ماده د پژوهیدن له مصدره یعني لټون او پلټنه او ښکاره کونه ده؛ اخیستل شوې ده.
- ❖ که غواړو د تحقیق ارزښت وپېژنو او د ژوند په ټولو (علمي، ادبي، فرهنګي او ... برخو کې تحقیق وکړو، لازمه ده لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړو:

۱) ولې تحقیق کوم؟

۲) د څه په باره کې څېړنه کوم؟

۳) زما څېړنه کومه ارزښتمندي لري او کنه؟

٤) کوم تحقیق چې زه کوم د نورو (مخکینو) څېړنو ارزښتمندي زیاتوي او معلومات پرې ورزیاتېږي کنه؟
٥) زما تحقیق د لاینحله پوښتنو ځواب ورکولای شي کنه؟
٦) زما په څېړنه کې کوم ارزښتونه پراته دي؟
٧) او کوم هدفونه لري؟

باید پورته پوښتنو ته ځوابونه ومومو. اصلي متن ته دې مراجعه وشي، پوره ځوابونه ورکول شوي دي.

❖ څېړونکی (محقق) څوک دی؟

هر محصل او لیکوال یو څېړونکی او محقق دی، دا ځکه غواړي د دوامدار مطالعې له مخې لیکنه وکړي، د لا زیات تحقیق احساس کوي. څنګه چې هر تحقیق یو حقیقت دی، د حقیقت د موندلو لپاره باید څېړونکی د لوړو اخلاقي او علمي ځانګړنو درلودونکی وي. صابر وي، پوه او عالم وي، له خپلې رشتې او مسلک سره مینه ولري او د یو مسلکي په توګه د تحقیق کار ته دوام ورکړي.

❖ د تحقیق اصل ؛ څېړنه ورته وایو او څېړونکی (محقق) دی؛ دواړه (څېړنه او څېړونکی) د عربي له تحقیق او محقق نه اخیستل شوي دي او مصدر یې د تفعیل له بابه دی، (حقق، یحقق، تحقیقا ، محقق ...) څېړل شوی دی.
❖ د تحقیق یوه معنی غوره کول دی، آن په دود او فولکلور کې راغلي: (په ښو تلوار په بدو تامل) او همدارنګه الله تعالی په قرآن مجید کې فرمایلي دي: ژباړه: (اې مومنانو! که کوم فاسق تاسې ته درشي او تاسې ته کوم خبر درورېږي، نو تاسې تحقیق په کې وکړئ. هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر رسوئ او بیا په خپلو کړو پښېمانه شئ.) له دې معلومېږي، چې غور او دقت غواړي، هره څېړنه د غور او تحقیق په لړ کې هویت مومي.

- د تحقيق د ارزښت په برخه کې په (قرآنکريم) کې د حضرت ابراهيم ع او حضرت پيغمبر ص رسول برحق حکايتونه راغلي دي. همدارنګه د سيرت نبي ص او نورو احاديثو د محقق کولو په برخه کې مسلمانانو ډېر غور او تحقيق کړی دی، چې زموږ لپاره د تحقيق ارزښتمندي لا زياتوي.
- هر تحقيق فردي او ټولنيزې ګټې لري؛ فردي ګټه يې دا ده، چې هر انسان د کاميابۍ په لور هڅه کوي؛ اول محقق په رواني لحاظ پياوړی کوي، د فکري کاميابۍ په لور هڅه کوي او له دې امله هر ډول وده او رشد کولای شي. آن همدغه انسان (محصل) او څېړونکی په رواني لحاظ پياوړی کېږي، څېړنه پياوړې کېږي، وجداني باور تحرک پيدا کوي او تمرکز پياوړې کوی.
- ټولنيزې ګټې يې دا دی، چې د ملتونو وده او پرمختګ په ټولو اخلاقي، سياسي، ټولنيزو، فرهنګي او اقتصادي، برخو کې له همدغې لارې محقق کېږي. د انسان او ټولنې ژوند ته رنګ ورکول کېږي، اعتبار پيدا کوي او ډېره کاميابي حاصلېږي.
- تحقيق ډېر ډولونه هم لري؛ الف: په نندارتونونو کې کتابتوني تحقيق، ساحوي تحقيق، ګډ (مختلط) تحقيق، او تحقيق د ارزښتمندی (ميزان) له پلوه، چې په ابتکاري، پراختيايي (تفصيلي) د پلټونکو د شمېر، حجم او کيفيت له پلوه د کتلو وړ ده.
- محقق ځانګړتياوې هم لري، محقق د ټولنې فعال غړی دی، محقق پخوانيو پېښو ته يو ځل بيا تازه روح ورکوي، څېړنه د وخت په اوږدو کې ترسره کېږي. د څېړونکي عمده ځانګړنه د هغه پوره پوهه په موضوع کې مسلکي توب او د تحقيق پر مهال صبر کول دي، له تعصب ځان ساتل ضرور دي.
- محقق د خپلې پوهې او د نورو نظريو په رڼا کې بآيد پوه شي، چې د تحقيق موضوع پېژندل ضرور دي. د يوې مسالې د څېړنې لپاره تعريف طريقه غوره کړي،

خپلو پوښتنو ته شواهد باید راوړي، راټول شویو مدارکونو ته سر او صورت ورکړي.

- ❖ محقق مسوولیتونه هم لري؛ لکه:

۱) تر ټولو مهمه د حقیقت ترلاسه کول دي او نورو ته اعلانول دي. هغه باید ککړ مغزونه له خرافاتو پاک کړي او نوي جوړونه وکړي او په خلکو کې حقاني باورونه پیدا کړي. د یو محقق مسولیت د ټولنې په ټولو ډګرونو کې خدمت کول دي.

- ❖ څېړونکی یا محقق صفتونه هم لري؛ څېړونکی عادي سړی نه دی او هر څوک نه شي کولای د خپل علم، قلم، لیکوالۍ او څېړنې له لارې خدمتونه وړاندې کړي. د محقق صفت دا نه دی، چې د ټولنې خلک یې د لیکوال په توګه وپېژني، بلکې د یو روڼآند په توګه او صفت خلکو ته د ټولنې حقایق بیانوي.
- ❖ که چېرې یو محقق غواړي، چې کامیاب شي لاندې ټکي په نظر کې نیسي: (د عمل نوښت، صبر او پایداري، پر موضوع لازمه پوهه درلودل، د مطالبو په پوهېدو کې ژورتیا درلودل، د نظریو او افکارو په تحلیل کې نقاد ذهن درلودل، د مطالبو د وړاندې کولو لپاره روحي برلاسي درلودل، د تحقیق له لارو چارو سره بلدتیا، له منابع او ماخذونو سره روږدیوالی، په بهرنیو ژبو پوهېدل، له کمپیوټر او انټرنیټ څخه ګټه اخیستنه، د لیکوالۍ له اصولو سره بلدتیا، دا ټول د محقق صفتونه دي.

تحقیق باید نوي مفکوره ولري.

په لیکنه کې له معتبرو منابعو کار اخیستل شوی وي او دغه راز تحقیقي اثر مقدمه غواړي؛ د موضوع طرحه په واضح ډول ورکې راغلي وي، د تحقیق اهداف ورکې مشخص شي؛ د اثر د محتوا لنډ ذکر په کې وشي، د ضرورت په صورت کې له معیار سره سم جدولونه، احصاییې، ګرافونه او نقشې وښودل شي، ماخذونه، اصطلاحات او نور وښودل شي.

- تحقیق او تحلیل ترمنځ تو پیر هم شته؛ څېړنه د لیکوالۍ په دنیا کې دوامداره بهیر دی او تحلیل په لیکوالۍ کې د موضوعاتو او مفاهیمو درک او تفسیرول دی. که تحقیق ونه شي، لیکوالۍ پراختیا او وسعت نه مومي او که د لیکوالۍ په هره برخه کې تحلیل نه وي، په تېره په تحقیق کېږي نو دا معنی لري، چې مورږ د موضوع له درکه پرته تحقیق کوو.
- یو تحقیق هغه وخت په زړه پورې او مدلل وي، چې له تحلیل سره ملګری وي، ځکه تحلیل د تحقیق د بشپړولو او د سپړلو معنوي قوت دی او هر تحقیق د تحلیل په وسیله هویت مومي. د حسن عمید په وینا ، تحلیل، حلالول، ښه شمېرل، حلول، پرانستل...
- پښتو-انګلیسي قاموس کې راخي‌ي: که تخلیق خلقول، لټول او پیدا کول دی، نو تحلیل د هغو موادو باطني را سپړنه ده.
- که تحقیق د بشر اړتیا او کنجکاوي ده، خو تحلیل د غه کار ته ایدیا او مفکوره پیدا کوي او د همدغي ایډیا په وسیله د یوې موضوع ښه سپړنه کېږي.
- تحقیق یو نظامنده کار او بهیر دی، چې د یو سنجول شوي منطق له مخې ترسره کېږي، خو تحلیل د تحقیق د ترسره کېدو عامل او هدف ښکاره کوي؛ هغه وخت تحقیق ښایسته ده، چې د تحلیل له مخې وي، بې تحلیله تحقیق بې بارانه او بې اوبو کرونده ده. په تحقیق کې هدف نغښتی وي او په تحلیل کې فکر؛ نو هر هدف د یو فکر محصول دی او یو فکر د ستر مرام په درلودلو سره ښکلی کېږي.

۶-۴- د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱) ولې تحقيق يو نظامنده کار دی او تحليل هدف ښکاره کوي؟ لنډ او جامع ځواب راکړئ
۲) د تاليف درې تعريفونه را واخلئ.
۳) يو تاليفي اثر ډېر په اقتباس ولاړ دی، که په تحقيق؟
۴) د تاليفي اثر په برابرولو کې څو ضروري يادونې کومې دي؟
۵) آيا په تاليفي اثر کې خپل مطالب او رانقل شوي مطالب سره ګډ که جلا ښوول کېږي؟
۶) د تاليفي اثر ځانګړنې په کره ډول په ګوته کړئ.
۷) د تاليفي او تصنيفي اثر توپيرونه په واضح ډول سره وکړئ.
۸) د تاليفي او تصنيفي آثارو د برابرولو ځينې ميتودونه په نښه کړئ.
۹) د سياسي، علمي او ادبي ميتودونو ځينې ځانګړي معيارونه په ګوته کړئ.
۱۰) د تاليفي کتاب د تاليفولو په کار کې کوم ميتودونه په نظر کې نيول کېږي؟
۱۱) سرمحقق زلمی هېوادمل د څېړنې ميتودونو ته څه ډول اشاره کوي؟
۱۲) څېړنه (تحقيق) څه ته ويل کېږي؟
۱۳) تحقيق د څه شي له مادې اخيستل شوې ده؟
۱۴) په بېلابېلو ډکشنريو کې تحقيق څه ډول تعريف شوی دی؟

۱۵) د تحقيق درې نوې او په زړه پورې تعريفونه راوړئ.
۱۶) حافظ الپوري، يونس خيبري، حافظ شيرازي د تحقيق په برخه کې کوم شعرونه لري؟
۱۷) د څېړنې پر مهال لازمه ده کومې پوښتنې له ځانه وکړو؟
۱۸) څېړونکی (محقق) چا ته ويل کېږي؟
۱۹) د څېړنې (تحقيق) په برخه کې خپل معلومات په کره ډول وليکئ.
۲۰) په قرآنکريم کې د تحقيق په برخه کې کوم ډول نظر ښکاره شوی دی؟
۲۱) د حضرت محمد ص نظر او دعا د تحقيق په برخه کې څه وه؟
۲۲) ډاکټر سری نګر د مسلمانانو د تحقيقاتو په برخه کې څه نظر لري؟
۲۳) د څېړنې فردي او ټولنيزې ګټې کومې دي؟
۲٤) څېړنه په انسان په تېره په ليکوال او محقق کې څه شی راژوندی کولای شي؟
۲۵) ولې وايي، چې د يو تحقيق هدفونه سپېڅلې دي؟
۲٦) تحقيق څومره ډولونه لري؟
۲۷) د يو څېړونکي (محقق) ځانګړنې په ګوته کړئ؟
۲۸) د محقق مسوولیتونه کوم دي؟
۲۹) د څېړونکي عمده صفتونه کوم دي؟
۳۰) د څېړنيزو علمي آثارو محتوايي ځانګړنې په ګوته کړئ.
۳۱) د افغانستان د دولت د رياست د ۱۸، ۸، ۱۳۸۲، ګڼه فرمان کې د علمي-تحقيقي مؤسسو د حق الزحمو په (۸۱) نمبر کې د علمي-تحقيقي کتاب يا رسالې شرايط کوم ښوولي دي؟
۳۲) د تحقيقي اثارو محتوايي او شکلي ښېګڼې او ځانګړنې په ګوته کړئ.
۳۳) د څېړنې د ترسره کولو پړاوونه کوم دي؟

۳٤) په تحقيقي آثارو کې ماخذونه څنګه کاروو؟
۳۵) د تحقيق او تحليل ترمنځ خپل کره، بشپړ او هراړخيز معلومات وليکئ.
۳٦) پوهاند همتا تاليفي اثر په برخه کې څه نظر لري؟
۳۷) د کابل پوهنتون د ژورناليزم پوهنځی استاد پوهاند وفا د يو علمي اثر د تاليفولو لپاره کوم لاندې مطالب په پام کې نيسي؟
۳۸) د يو کتاب په تاليف کې کوم مطالب په ياد کې نيسو؟
۳۹) د يو تاليفي اثر کره او عمده ځانګړنې وواياست.
٤۰) د تحقيقي اثر کره او عمده خصوصيتونه په ګوته کړئ.

۶-۵- د شپږم څپرکي ماخذونه:

۱- قرآنکريم. ثورات الحجرات. (۲) آيت.

۲- احمدي جاويد. ۱۳۸۹. روش تحقيق کتابخانه يي و اجتماعي. کابل: شهرنو. رسالت انتشارات.

۳- انګليسي – پښتو قاموس. (محمد عارف) ۱۳۸۳. پاکستان. پېښور: دهکی نعلبندي. قصه خوانی.

۴- بېنوا عبدالروف. کال. پښتو متلونه.

۵- پښتو-انګليسي قاموس. ۱۳۸۸. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. الازهر خپروندويه ټولنه.

۶- دواني، علي. ۱۳۷۷. هنر نويسنده ګی و نامه نګاری(دويم چاپ). پېښور: کتاب خپرونه. قصه خوانی.

۷- دهنوي، حسين. ۱۳۸۱. د تحقيق روش(شپږم چاپ) ايران: قم. دارالصادقين.

۸- رشيق، محمد حسين. ۱۳۸۴ ه. د علمي –تحقيقي اثر د ليکلو دول، روش. کابل: کابل پوهنتون. د کابل پوهنتون د علمي تحقيقاتو مرکز.

۹- رنجبر، دکتراحمد. ۱۳۷۸. روش تحقيق و ماخذ شناسي: ايران: تهران. انتشارات امير کبير. د پيشګام مطبعې خپرونه.

۱۰- زلمی هېوادمل. ۱۳۸۸. د څېړنې بنسټونه او دولونه. (ټولونه او تدوين). د افغانستان د علومو اکاډمی د سيمه ايزو مطالعاتو مرکز.

۱۱- سياح، احمد. ۱۳۸۳. فرهنګ دانش آموز (عربي به فارسی، فارسی به عربي). تهران: خيابان انقلاب. چاپخانه رهنما.

۱۲- شيرازی، حافظ. ۱۳۸۲. متن کامل فالنامه حافظ شيرازی. ايران: تهران. کتابخانه ملی ايران. انتشارات هنرور.

۱۳- علي اکبر، دهخدا. ۱۳۷۷. لغتنامه دهخدا(دويم چاپ). تهران: د تهران پوهنتون خپرونه.

۱۴- علي فاخر، دکتر. ۱۳۸۰ کال (دويم چاپ). ابزار عمومي تحقيق. ايران. تهران: تهران پوهنتون. د ايران ملي کتابتون.
۱۵- عميد، حسن. ۱۳۸۲. فرهنگ فارسي عميد. (دويم چاپ) تهران. ميدان استقلال. مؤسسه انتشارات امير کبير.
۱۲- فرهنگ فارسی به انگليسی. ۱۳۸۱. (لومړی چاپ) تهران: ميدان انقلاب. خيابان ارد بهشت.
۱۷- فرهنگ، غلام يحي. ۱۳۸۲. د تحقيق اصولو رساله. هرات: مطبعه خواجه عبدالله انصار.
۱۸- فقيهي، فضل الرحمن. ۱۳۸۷ ه. راهکار های پژوهش (دويم چاپ). هرات: هرات دولتي مطبعه.
۱۹- قايمي، علی. ۱۳۷۵. پر مکتب پېژندنې د ټينګار لارې-چارې. تهران: خيابان شهر. قطره خپرونه.
۲۰- مشوانی، عبدالقيوم. ۱۳۸۵. زاهد پښتو-پښتو سيند. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه تخنيکي څانګه.
۲۱- مومند، قلندر. ۱۹۹۴م دریاب. پېښور، اين ډبليو ايف-پي. ټيکسټ بک بورډ.
۲۲- مقرره ها، لوايح و طرزالعمل های تحصيلات عالی (۱۳۹۰. (دويم چاپ). کابل د لوړو زده کړو علمي معينيت. د لوړو زده کړو مطبعه.
۲۳- همت، عبدالمالک. ۱۳۸۵. د مقالې ليکلو اصول (ژباړه). کوټه: يونايټيډ پريس. صحاف نشراتي مؤسسه.
۲۴- هېوادمل، زلمی. ۱۳۶۷. د متن څېړنې ميتودولوژي. کابل. د افغانستان د علومو اکاډمي. د ژبو او ادبياتو مرکز. پښتو ټولنه.

اووم څپرکی

۷- مقاله یا مقاله ليکنه

پیلیزه (مدخل):

مقاله؛ عربی کلمه ده، د قول، ویلو په معنی ده او په اصطلاح کې د یوې ځانګړنې موضوع په برخه کې هغه لیکنه ده، چې علمي، ادبي، تحقیقي، مذهبي او ... مضمون ولري.

مقاله ډېر ډولونه لري؛ نن سبا د مقاله لیکلو بازار ښه تود دی، چې په څېړنيزو، اخلاقي، ديني، روزنیزو، سیاسي، اقتصادي او .... او ډېرو ډولونو ویشل کېږي. مقاله هر ډول مضمون لرلای شي. د شکل له پلوه هم توپیرونه سره لري.

په دې څپرکي کې (مقاله یا مقاله لیکنه، مقاله او رساله څه توپیر لري؟، د مقالو ډولونه، د مطبوعاتو اړوندې مقالې او دهغو ځانګړنې (ورځپاڼو، انټرنیټ، مجلې، علمي-څېړنېزې او تحلیلي، ادبي، علمي مقالې او ځانګړنې يې او همدارنګه انتقادي-قضايي، اقتصادي، تبلیغي، طنزیه، ټولنیزې، اخلاقي، دیني، روزنیزې او ... مقالې او ځانګړنې يې او دغه راز د دې فصل د مطالبو لنډيز، پوښتنې او ماخذونه په ترتیب سره ښوول کېږي.

۷–۱– مقاله (Article. Essay. (Maqala

مقاله؛ د ليکوالۍ يو غوره او عمده ډول دی، چې د ليکوالۍ په دنيا کې له ډېر پخوا تر اوسه رواج لري او نن سبا يې اخبارونو، اوونيزو، مجلو، کتابونو نيټ، فيس بوک او يوټيوب او بلاخره ټولو رسنيو ته لار پرانيستې ده.

((په پښتو – انګليسي قاموس کې (مقاله يا مقالې) ته. Essay يا (Article) ويل شوی او سر مقاله (Editorial) وايي.)) (۱۰ : ۴۳۷)

په انګليسي –پښتو قاموس، الازهر خپرندويه ټولنه (**۵۱**) ماده، بېله فقره، بېله اصطلاح، جلا موضوع (د مجلې، ورځپاڼې انسايکلو پيډيا (کړ) هم ورته وايي.)) (۹ : **۵۱**)

زاهد پښتو-پښتو سيند، **۱۳۸۵** کال چاپ، **۹۷۳** مخ کې ليکي: ((maqala- ښځ-م-ا) لوظ، لوز: ۲). ليکلی مضمون؛ **۳**. د کتاب ... برخه.)) (۲۰: **۹۷۳**)

فرهنګ فارسي عميد، دويم ټوک. ۱۳۸۱. **۱۸۳۵** مخ کې راځي:

((مقاله – مص-[ع] مقاله (م.ل) سخن ګفتن [[ګفتار، سخن]] يک قطعه يا فصل از کتاب، يک مطلب که تحت عنوان معينی نوشته شده باشد، مقالات جمع.)) (۲۸ : **۱۸۳۵**–۱۸۳۲)

په پښتو ژبه کې (ليکنه لويه يا وړه)، جمع يې ليکنې او مغيره ليکنو) يا هغه ليکنه چې تر يو ټاکلي سرليک لاندې په يوه برخه کې ليکل شوې وي. مقاله (مفرد) ډول او جمع يې (مقالې) هم راځي. مقاله لويه او وړه وي او کېدای شي هر ډول مضمون ولري. مقاله ليکنه د ليکوال کار دی او دا کار يو پياوړی مسلک دی. مقاله (Thesis) له مقاله (Essay) يا مونوګراف (Monograhph) يا پايليک او يا رسالې (Treatise) سره توپير لري؛ دلته زموږ هدف (Essay) يا هغه مقاله ده، چې د ليکوالۍ په ډګر کې لرغوني تاريخ لري؛ د شکل او مضمون له پلوه (وړه يا لويه) وي؛ مضمون يې په نثر وي، غوره او اسانه اسلوب يې دا

دی، چې د يوې ځانګړې موضوع څخه بحث کوي او يو فکر تبليغوي. دغه ډول مقالې (تر يوه عنوان لاندې يوه وړه يا لويه موضوع رانغاړي.)

د ادبي مسالو معاصر ليکوال ډاکټر سيروس شميسا په خپل معتبر اثر (انواع ادبی، ۲۵۸) مخ کې د (Monograhph)، (Thesis)، (Essay) او تريټيس (Treatise) تر منځ توپير کړی، چې لنديز يې دلته راوړل کېږي: ((مونوګراف يا پاپليک) هغې رسالې ته ويل کېږي، چې يوازې پر يوه موضوع په مفصله او مشرحه توګه وليکل شي او يا خبرې کوي.

مقاله (Thesis) په ځانګړې توګه هغه ليکنې ته وايي، چې د يوه علمي سند په توګه يې د علمي سند هيله من ليکي، مګر په عام ډول نه ليکل کېږي.

په عامه توګه مقاله (Essay) په نثر ليکل کېږي. لنډه يا اوږده وي او د يو ځانګړې موضوع څخه خبرې کوي او يو فکر په کې انعکاس مومي او يا مونډلی وي؛ ډېر ځله لنډه وی.

د مقالې او رسالې (Treatise) ترمنځ فرق دی، په دې معنی چې حتمی نه ده، مقاله دې جامع او بشپړه وي او په هغې کې د خبرو وړ موضوع له ټولو اړخونو څخه وڅېړل شي. مقاله خاصو ډلو ته نه، بلکې ډېر ځله عامو وګړو ته ليکل کېږي. له دې امله دومره فني نه وي، خو هله بيا فني وي، چې تخصيصي مجلو ته، چې خاص لوستونکي لري، ليکل شوې وي.)) (۲۵ : ۲۵۸)

مګر ډاکتر احمد شلبي په خپل اثر (کيف تکتب بحثاً او رسالة، ۵ مخ) د آرتورکول (Arthuracole) په حواله د مقالې تعريف داسې راوړی: ((مقاله هغه بشپړ رپورت ته وايي، چې کوم څېړونکی يې د خپل بريالي څېړنيز کار ترسرته رسېدو وروسته وړاندې کوي. په دې شرط، چې دغه رپورټ د مطالعې ټول پړاوونه احاطه کړي، يعنې د موضوع په اړه د لومړني فکر کولو څخه بيا له څېړنې څخه د ترلاسه شويو پايلو پورې د دلايلو او اسنادو په رڼا کې هغه ترتيب، تدوين او وړاندې کړي.)) (۲۴ : ۵)

د مقالې او رسالې توپير عبدالمالک همت په خپل کتاب (د مقالې ليکلو اصول) .. په ۴۲ مخ کې داسې راوړي: ((د لغاتو په کتابونو کې د مقالې تعريف داسې کوي، مقاله ليکي مضمون، د معلوماتو مفصل مضمون، د کتاب يوه برخه، د کتاب باب يا فصل ته وايي او ... رساله ، وړه مجموعه، وړوکی کتاب، چې درياب او فيروزاللغات په اردو ژبه کې مجلې ته رساله وايي. او ... د څو تنو ليکوالو د مضمونونو ټولګه چې پر ټاکلي مهال خپرېږي.)) (۴۰ : ۴۲)

قلندر مومند په درياب ډکشنرۍ کې ليکي: ((مقاله- مه- قاله-اسم-واحد- مؤنث- (۱) قول- (۲) ليکلی مضمون (۳) کتاب حصه. (۴) د معلوماتو مفصل مضمون. (عربي) رساله (ر-سا-له) اسم. واحد ، مؤنث (۱) وړه مجموعه، وړوکی کتاب، (۲) ليک – مکتوب (۳) د سورو يوه ډله يا يوه قطعه – جمع رسالې ...)) (۳۳ : ۱۲۰ او ۱۲۰۲) مخونه.

استاد عبدالحق بيتاب ملک الشعرا ، د ثروت جريده په ۴ مخ کې وايي: ((مقاله – منظم کلام دی، چې د ليکوال په فکر پورې اړه لري.. نوموړی زياتوي؛ مقالې د موضوع له پلوه په درې ډوله دی: (قصيصه، وصفيه او فکريه ...) لکه تاريخو حربيه، مشاهيرو او ...)

۱- قصيصه مقالې: په کيسو (قصو پورې اړوند وي او کيسه د هغه څه حکايت دی، کېدای شي رښتيني وي او يا نه وي.

۲- وصفيه مقالې: هغه بيان دی، چې د يو شي په برخه کې ښوونه کوي لکه حيواناتو ، نباتاتو ، قصرونو ، ښارونو ، منظرو ، لباس، اخلاق ...)

۳- فکريه مقالې : چې معاني يې په فکر پورې اړه لري او مصنوعيت رانغاړي لکه : عادات، صداقت، سخاوت، پېښې، د کور شيان، د شخص ګفتار او کردار...)) (۸: ۲۰۵ ۷۰)

اوس اوس مقاله د ليکنې يو مهم ډول دی.

مقال – مص [ع] (م) خبرې کول، خبرې اترې او وينا ته وايي.

مقاله –مص- [ع] ((مقاله)) ۹ (م-ل) خبرې کول (وینا، خبرې، د کتاب یوه برخه یا یو فصل، یو مطلب، چې له یو ټاکلي سرلیک لاندې لیکل کېږي. مقالات یا مقالې یې جمع ده.

مقاله هغه لیکنه ده، چې نه کتاب وي او نه کتابچه (رساله) له دې امله باید په څو پاڼو کې خلاصه شي؛ له هغه وخته، چې ورځپاڼې او مجلې پیدا شوي، دا ډول لیکنې د مقالې په نامه یادې شوې. مقاله کله لنډه او کله هم اوږده وي، کله تفصیل لري، کله نه، خو باید ووایو، چې د مقالې ډېر اوږدوالی دومره ورې کار نه دی.

د مقالو اغېزې:

هماغسې، چې سترګې په لیدلو او غوږونه په اورېدو متاثر کېږي، مقاله هم یو قول او یوه وینا ده، چې د انسان پر افکارو اغېزې ښندي. د مقالو اغېزې ډېرې دي. که مقاله لنډه وي، په ورځپاڼو، مجلو او یا اوونیزو کې د خپرېدو وي، دا ډول مقالې او لیکنې ژر په ژره یا انې (سمدلاسه) پر انسان اغېزې کوي.

د مقالې لیکوال باید پاملرنه وکړي که لیکنه یې وړه یا لویه وي، باید د لیکوال تیزس په پوره ډول بیان کړي. مقاله باید داسې ولیکل شي، چې د مطلب حق ادا کړای شي او څه شی ور کې ناسپړلي پاتې نه شي؛ په دې معنی، چې د پام وړ مطلب راوسپړي. له پر له پسې او تکراري کلمو له راوړلو ډډه وکړي. په مقاله لیکنه کې هدف په پیل کې ویل کېږي، لیکوال باید خپل هدف د پوره استدلال پر بنسټ بیان کړي، که د بل چا له مقالې یا کتابه ګټه هم اخلي، لازمه ده پوره برلاسې وي او امانتداري له مخې یې ترسره کړي.

مقاله لکه ګزارش (رپورټ) کېدای شي خطابي لوری ولري. په دې وخت کې لازمه ده لیکوال د خپل قلم د ځواک او نوښت له برکته نوموړی یا د پام وړ موضوع ښه راوسپړي، یعنې داسې یې ولیکي، چې په پای کې ترې مفهوم واخلي. د مقالې په پیل کې بآید لیکوال په داسې ډول خپل هدف ووایي، چې لوستونکی په مقاله

کې لاره ورکه نه کړي. مقاله ليکونکي ته ښايي چې ګام پر ګام لوستونکی له ځانه سره ولېږدوي او کله چې لوستونکی د مقالې له لوستلو خلاصېږي بايد د دې خبرې درک وکړي، چې ما يو څه نوي زده کړي دي. (هغه وخت يوه مقاله پر لوستونکو اغيز کولای شي، چې د موضوع له پلوه غني وي او اصلي مطلب يې په نوي ډول بيان کړی وي.)

۷–۲– مقاله او رساله څه توپير لري؟

مقاله مو مخکې معرفي کړه؛ رساله هم مقالې ته ورته ده او د شکل له اړخه څه ناڅه توپير سره لري.

رساله د شکل له پلوه له مقالې لويه وي، مقاله يو قول دی، يوه لنډه ليکنه هم احتوا کوي، خو رساله د مقالې تفسير شوې بڼه او شکل دی؛ آن مونوګراف رساله بللای شو.

په اصل کې (دا ټول د مقاله ليکنې په بحث پورې اړه لري، يعنې هر څه چې په نثر کې يوه لنډه يا وړه موضوع بيان کړي، مقاله ده. مګر رساله تر يوه عنوان لاندې د وړو او نورو عنوانونو تفسير ته هم ويل کېږي.)

رساله(Treatise)–ا. [ع]((رسالة)) (ر-يا-ر.ل) نامه، نوشته، کتاب، کوچنی کتاب، پيغام، جمع يې رسايل او رسالات.)) (۲۷: ۱۰۴۱)

دا حتمې نه ده، چې مقاله دې بشپړ رپورټ وي، او په هغې کې دې د بحث وړ موضوع باندې هر اړخيزه څېړنه شوې وي. د شميسا په وينا مقاله خاصو خلکو ته نه ، بلکې ډېر ځله عوامو وګړو ته ليکل کېږي.

بله مهمه خبره دا ده، چې مقاله ممکن ډېره فني ليکنه نه وي، خو چې فني او مسلکي مجلو ته وليکل شي، نو بيا خاص لوستونکي لري؛ لکه د علومو اکاډميو او پوهنتونونو مجلې، چې ځانګړي علمي، مسلکي او فنې مقالې خپروي.

مقالې کېدای شي د راډیو او تلویزیون یا په اخبارونو کې د ټولو لپاره خپرې شي، چې یو پیغام لري، په دې صورت کې رساله هم کېدای شي، ځکه رساله له رسولو رسول، لېږدونکی، پیام یا پیغام لېږدونکی څخه هم مراد دی.

رساله د لوی پیغام درلودونکې ده. په اردو ژبه کې مجلې ته (رساله) وایي. فیروزاللغات د رسالې تعریف داسې کوي: ((د څو تنو لیکوالو د مضمونونو له مجموعې څخه عبارت ده، چې پر ټاکلې موضوع خپرېږي؛ لکه د ادبیاتو هدف څه دی؟

رساله د شکل له پلوه هم له مقالې لویه وي؛ لکه: پایلیک (مونوګراف)

- مقاله Essay لنډه لیکنه ده.
- رساله لویه لیکنه ده.
- مقاله جامع لیکنه وي او یا نه وي، خو رساله یوه بشپړه او پوره موضوع رانغاړي.
- مقاله کېدای شي رسمي Formal او غیر رسمي Informal وي.
- رساله په رسمي مجلو او مقاله په شخصي او رسمي مجلو کې خپرېږي.
- رساله کېدای شي پیغام لېږدونکی، ځکه پیغمبر ص هم د الله تعالی رسول و.
- مقاله او رساله د تحقیق یا ریسرچ مهم ډولونه دي، خو مقاله ډېر ځله تحقیقي بڼه لري. رساله د رسالت سره هم ارتباط لري؛ رسول مقبول ص ځکه په رسالت مبعوث شوی و، چې خپلو امتیانو ته یې د الله تعالی پیغام لېږداوه.
- رساله تر یو لوی عنوان لاندې واړه عنوانونه هم لري او د توضیح وړ وي.
- رساله لکه مونوګراف تدویني بڼه هم لري؛ په سلو کې څلویښت تحقیق او شپیته سلنه تدوین (راټولونه) ده.
- رساله هرومرو کتاب وي او یا کتاب ته ورته وي، لکه مونوګراف.

۲: مونوګراف یا پایلیک:

مونو (یو – یوه) ګراف (موضوع) یعنې مونوګراف یوه موضوع؛ هغه موضوع چې تر یوه عنوان لاندې لیکل کېږي. موضوع عموماً هدف لري او بې هدفه نه وي؛ لکه زموږ په هېواد کې، چې لیسانس له دورې یا (B.B.A) وروسته مونوګراف یا پایلیک لیکل کېږي.

تر یوه عنوان لاندې (راټولونه او تحقیق) کېږي. مونوګراف له یوې مخې تحقیق نه دی، بلکې تدوین او راټولونه هم ده. (تدوین+ تحقیق= مونوګراف)

د تدوین برخه ډېره ده او د څېړنې لږه...

زاهد، پښتو- پښتو سیند، **۵۰۳** مخ کې راځي: ((رساله Rasala) –نبخ. م.ا) وړوکي مجموعه، کوچنی کتاب (۲) د سپرو یوه قطعه.)) دغه راز او سني مونوګراف لیکنه لږه منظمه شوې او فارغ محصلان په نویو موضوعګانو کې تحقیق کوي او خپل مونوګرافونه لیکي.

پوهنوال احمدشاه زغم په هغه کوچنی رساله کې ناچاپ اثر، چې د څلورمو ټولګیو محصلینو لپاره یې لیکلی دی، راوړي:

((یو مونوګراف له دغو عمده برخو جوړېږي: (عنوان، سریزه، متن، نتیجه او ماخذونه... همدارنګه ځینې نور واړه عنوانونه هم شته، چې فرعي بڼه لري. د مونوګراف ماخذونه باید کتابتوني، مرکي، ساحوي او سایټونه وي. لږ تر لږه د ماخذونو شمېر باید له (۵ یا ۸) کم نه وي او تر ۱۲ یا ډېرو پورې هم وي.)) (۲۲: ۵)

د پښتو ژبې وتلی معاصر لیکوال عبدالمالک همت د خپل اثر (د مقالې لیکلو اصول او د مطالعې او څېړنې لارښود)، ۴۱ مخ کې لیکلي دي: ((مونوګراف (monograph)؛ هغې رسالې ته وایي، چې یوازې پر یوه موضوع په مفصله شرح ولیکل شي.)) یعنې مونوګراف او رساله یوه معنی لري (مونوګراف هغه رساله ده، چې د مفهوم له پلوه بشپړه معنی افاده کړي او تر یو عنوان لاندې کېدای شي څو بېلابېلې واړه عنوانونه هم راشي.)

د ټولنيزو علومو په پوهنځيو کې مونوګراف ليکنه مروجه ده، خو په ډېر شمېر نورو پوهنتونونو او د کابل پوهنتون په نورو پوهنځيو کې سيمينارونه د محصلينو له خوا برابرېږي او په عملي ډول د استادانو او محصلينو په مخ کې دفاع ترې کېږي.
په اجتماعي پوهنځيو کې مونوګراف ليکل او په ساينسي علومو پوهنځيو کې له سيميناره دفاع کول ځکه مروج دي، چې (ادبياتو او .. پوهنځی ټولنې ته ليکوالان او نورو پروژه پوهېدونکي وړاندې کوي.)

د مقالې ليکلو لرليد (سوابق):
د نورو علومو ترڅنګ مقاله ليکنه هم اوږد تاريخ لري. مقاله خو يوه عربي کلمه ده، مګر دا کلمه نه په عربي کې پردۍ ده، نه زموږ په ژبه او ادب کې. دغه کلمه له ډېر پخوا څخه هم د کتابونو د بابونو يا فصلونو لپاره مستعمله وه؛ لکه: د اقليدس ته منسوب کتاب پر پنځلسو مقالو ويشلی دی.
د ابن نديم ((الفهرست)) پر لسو مقالو ويشلی دی او د نظامي عروضي سمرقندي ((مجمع النوادر)) پر څلورو مقالو ويشلی دی او د علامه عبدالحی حبيبي (شل مقالې او د پوهاند عبدالشکور رشاد (لس مقالې) او د اروښاد صديق روهي (ادبي څېړنې) د يادولو وړ دي. ؟؟
د مقالې د لرغونتيا په برخه کې ډاکټر عزيزالدين اسماعيل ليکي: ((د مقالې کلمه په عربي ادب کې د غني دلالت له مخې نوې باله شي. حقيقت دا دی، چې په عربي ژبه کې د مقالې تاريخ د ورځپاڼې ليکلو په تاريخ پورې اړه لري او دغه تاريخ په عربي ژبه کې تر يوې نيمې پېړۍ زيات اوږدوالی نه لري. کله چې اروپايي ادب په عربي ادب ګډ و، دغه کلمه زموږ ادب ته راننوتله، په اروپا کې د مقالې د (Essay) کلمه د لومړي ځل لپاره په (۱۸۵۰ م) کال فرانسوي مدافع

وکيـــل مـــونتېين Michal Eyguem de mantigne (۱۵۳۳–۱۵۹۲) استعمال کړه.
خو دا کلمه په حقيقت کې هغه څه ته نږدې ده، چې پخواني عربي ادب يې د ((رسالې)) په نامه پېژني (کومه چې يوه موضوع تر څېړنې لاندې په کې نيول کېده، لکه د اخون الصفا رساله. دغسې رسالې به په اوږدوالي لس ګونو مخونو ته رسېدلې، خو د (الادب و فنون دراسة و نقد رساله، ۱۲۲ مخ کې راځي: ((اوسنۍ فني مقالې د اوسنۍ وضع له مخې لنډې وي، ځکه چې په مقاله کې ټول حقايق او افکار نه وړاندې کېږي. ډاکتر مندور دا خبره نه مني او د (الادب و فنونه)) په (۱۸۰) مخ کې ليکي:
((دا درسته نه ده، چې د مقالې ځرګندېده د يوه ادبي فن په څېر د ورځپاڼو او مجلو په ځرګندېدو د مخه ډېر بخوا پېژندل شوي وو، دغه فن يو شمېر اديبانو د پخواني يونان له عصره د فني قالب په توګه غوره کړی و، لکه چې ډېرې پخوانۍ مقالې په اخلاقي برخه کې راپاتې دي. په عربي ادب کې دې ته ورته مقالې له جاحظ څخه راپاتې دي.
ډاکټر سيروس شميسا په ځپل اثر (انواع ادبي) لسم چاپ ۲۸۱ مخ کې ليکي:
((مقاله نويسي از قديم الايام مرسوم بود، در يونان پلو تارک و درورم سيروستکا به اين فن معروف بودند.)) خو د مقالې پېژندل د يوه ادبي ډول (ژانر) په توګه په دوو وروستيو پېړيو پورې اړه لري. د لومړي ځل لپاره فرانسوي ليکوال مونتېين د مقالو ليکل په رسمي توګه دود کړل او په ۱۰۸۰ م کال يې ځپلې مقالې ځپرې کړې.
فرانسيس بيکن هم په همدغه پېړۍ کې د مقالو ليکل په انګلستان کې رواج کړل. په نولسمه پېړۍ کې، چې جملې راووتلې مقاله د ادبي انواعو يو ډېر رايج ډول وګرځېده، په لويديزه نړۍ کې د جورج اورېل او ای. ام فور سترا و جميز توربر مقالې ډېرې معروفې دي.

په ایران کې هم مقالې له ډېر پخوا رواج درلود ، خو هغې ته یې رساله ویله ....)) (۲۵۸ م)

په افغانستان کې د فني مقاله لیکنې عمر تر سلو کالو پورې رسېږي او د غه کار د ارونباد علامه محود طرزي له خوا په ۱۹۰۵–۱۹۱۱ م کلونو کې د سراج الاخبار له خپرېدو را په دې خوا شوی دی. علمي- ادبي مقاله لیکنه خو د شلمې پیړۍ په دریمه او څلورمه لسیزه کې اوج ته ورسېدې او په ډېر ښه ډول یې په دغه پیړۍ کې دوام وموندہ.

کتابي بڼه یې وموندله؛ د علمي مؤسسو له خوا په علمي- ادبي جملو کې د مختلفو لیکوالو او استادانو له خوا ولیکل شوي او یو حرفوي فني او مسلکي قوت یې وموند. خو سایټونو او نیټ ته په یویشتمه پیړۍ (۲۰۰۱-۲۰۱۴) کلونو کې هم میلمه شوې او اوس ا وس له ستونزو سره سره لله الحمد دغه علمي دین د ځوانانو ، څېړونکو ، مسلکي – علمي خلکو ، استادانو او لیکوالو له خوا په ښه ډول ترسره کېږي او د الله تعالی د (قلم) پر نامه د سوګند اعجاز لاهوتي ورځې د هرې ورځې په تېرېدو سره لا غوړېږي او دا دی لنډې مقالې (کمپیوټر سایټونو ، فیس بوک، یوټیوب، او ...) ته لار پرانیزي. باید ووایو ، چې په ډېر پخوا وخت کې هم مقالې لیکل کېدې، خو په پخوانۍ بڼه وې، چې رساله یې ورته ویلې او په مستقیمه توګه به خپرېدې او یا به خو مقالې د کتاب په بڼه خپرېدې، خو اوس چې د چاپ په کار کې هوسایي او پراختیا راغلې ده، نو د اوسمهال د غوښتنو له مخې د مقالو لیکل زیات شول او اوس زیاتره لنډې مقالې د ورځپاڼو او مجلو لپاره لیکل کېږي او ځینې لیکوالان دغه مقالې د کتاب په بڼه هم خپروي.

نوټ: زموږ په هېواد او ټوله اسلامي نړۍ کې دغه انقلاب (مقاله لیکنه) د نولسمې پیړۍ له دوهمې نیمایی را په دې خوا د علامه سید جمال الدین افغان او محمد عبده رحمة الله علیهما او دهغو شاګردانو له خوا رواج وموند.

يادونه: كه په عمومي ډول وواېو مقاله ليكنه له ډېر پخوا مروجه وه، په يونان كې پلوتارك او په روم كې سيسروو ستكا د ليكوالو په نامه يادېده، خو د يو ژانر (ادبي ډول) د مقالې تشخيص په وروستيو پيړيو پورې اړه لري.
د لومړي ځل لپاره فرانسوي ليكوال مونتني په رسمي ډول مقاله ليكنه مروجه كړه او په (۱۸۵۰ م) كال كې يې (Essais) وليكلې. فرانسيس بيكن هم په همدې پيړۍ كې په انګلستان كې مقاله ليكنه پيل كړه. په نولسمه پيړۍ كې، چې (مجله) منځته راغله؛ د مروجو ادبي ډولونو يا ژانرونو څخه وګڼل شوه. په لويديځ (غرب) كې د جورج اورول (Orwell) واى. م فورستر (Forester) او جِيمز توربر (Tharber) مقالې معروفې دي.

۷–۳– د مقالې ډولونه:

مقاله د بيان، وړاندې كولو، هدفونو او موضوع له مخې په لاندې ډول دي:
علمي مقاله يا مقالې: علمي موضوع ګانې بيانوي؛ پرته له دې، چې په هغه كې ادبي صنعتونه او پيچيلتياوې كارول شوې وي او د احساساتو رول په كې تبارز موندلى وي. د علمي مقالې هدف د علمي حقايقو پراخېدل او د ټولو خلكو ته د هغې لېږدول دى. علمي مقالې په بېلابېلو برخو كې ليكل كېږي او علمي حقايق په بېلابېلو برخو كې بشري ټولنې ته وړاندې كوي.
په علمي مقاله كې د جملو جوړولو په برخه كې (د معنى د لېږدولو لپاره) ساده عبارتونه غوره كېږي. په دغو مقالو كې خيال باقي نه وي. علمي مقاله په حتمي ډول نوې او تازه موضوع نه وړاندې كوي او همدغه قيد نه درلودلو سره له علمي-تحقيقي مقالو بېلېږي.
يادښت: مقالې د موضوع او د ليكنې د ډول له مخې بېلابېل ډولونه لري؛ لكه:
((اول: علمي او څېړنيزې مقالې
دويم: ادبي او توصيفي مقالې

دریيم: د ورځپاڼو او مطبوعاتو مقالې
څلورم: تخیلي مقالې
پنځم: انتقادي مقالې
شپږم: اخلاقي، دیني او روزنیزې مقالې.)) (۲: ۲۳۲- ۲۳۷)

ادبي مقاله یا مقالې:
ادبي مقاله د چا خبره یوه ټوټه منثور شعر دی، چې د لیکوال د ادبي استعداد ښوونکی وي. دغه ډول مقالې د ذهن د تخیلي قوې په مرسته لیکل کېږي. ادبي مقاله د لیکوال د ځانګړي اسلوب، احساساتو، عواطفو او خیالي بخولو(انګیرنو) درلودونکی وي. د ادبي مقالې لیکوال غواړي په خپله لیکنه کې (لفظي او معنوي) ښایستونه (صنعتونه) وکاروي او خپل ادبي استعداد له دې لارې وښیي؛ د ادبي مقالو موضوع ډول ډول هم کېدای شي. لیکوال هره موضوع وړاندې کولای شي، خو شرط دا دی، چې الفاظ یې ادبي وي. په دغو مقالو کې (موضوع+خیالي قوت+ادبي ښایستونه او هنري ترکیبونه) ډېر ضروري دي.

علمي – تحقیقي مقاله:
علمي – څېړنیزې مقاله د تحریر او لیکنې په کار کې لکه علمي مقالو غوندې له وچو ادبي کلمو سره نه وړاندې کېږي. په کې تخیل او احساسات نه ځاییږي. علمي – تحقیقي ابداعي ځانګړنې نه لري. خو تازه او نوې موضوعګانې خلکو ته وړاندې کوي.
علمي – تحقیقي مقاله لکه ډېر شمېر تحقیقي مقالو باید د تعریف، توصیف (ستاینې)، تمثیل (نندارې)، کره کتنې، تحلیل او ډېر شمېر تحقیقي آثارو غوندې

وي، پرته له هغه علمي – تحقيقي مقاله نه ګڼل کېږي. مثالونه، حبيبي، رشاد، وږمه مجله

د علمي – تحقيقي مقالو جوړښتي توکي:
علمي – تحقيقي مقالې د یاد شویو صفتونو سره سره، د جوړښت له پلوه لاندې ځانګړنې لري، چې په لاندې ډول وړاندې کېږي:

الف- د مقالې سرليک (عنوان)
عنوان د تحقیقي مقالو محتوايي هویت ټاکي. د تحقيقي مقالې سرليک (عنوان) باید (لنډ، په زړه پورې، جامع، راټول او ګیرا زړه راښکوونکی) وي؛ داسې، چې لوستونکی جذب کړي. عنوان ته د مقالې ټاکندو هویت او روح هم ویلای شو.

ب- لنډیز (چکیده یا خلاصه)
لنډیز (چکیده) د مطلب روح او د مقالې د محتوا خوا ږه (لب ولواب) بیانوي او معمولاً (ډېر ځله) له (پنځو تر اتو) کرښو زیات نه وي. د مقالې لنډیز باید د شکل (جولې) او د مقالې محتوايي جوړښت بیان کړي او فرعي عنوانونه یاد کړي، بلکې په لنډو عبارتونو او د کلیاتو په وړاندې کولو، د مقالې فکري محصول توضیح او وړاندې کړي. د لنډیز (خلاصه) موخه (هدف) دا ده، چې لوستونکی د مقالې له محتوا سره بلد شي او د علاقمندۍ په صورت کې په لوستو یې پیل کوي.

پ- اصلي یا کلیدي کلمې (کلید واژه ها)
د مقالې په راټولولو (احتوا) کې جوړونکي توکي کلي مفهمونو ته وايي. یا په بله وینا کلیدي کلمې (آزادې کلمې) هغه عبارتونه دي، چې د مقالې ترکیب

(جوړښت) ورباندې چورلي. د دغو کلمو او عبارتونو یادول د مقالې کلیات د لوستونکي په ذهن کې رسموي او د مقالې د مطالبو د فهم جوړونکی دی.

ت- سریزه (مقدمه)

د مقالې سریزه د لیکوال او څېړونکي لومړنۍ خبرې دي، چې له متن څخه د مخه وړاندې کېږي؛ هغه خبرې، چې د مقالې د متن له بحث څخه تر پیل کېدو د مخه ضروري دي. په مقاله کې مهمه خبره د مقالې د موضوع د ارزښتونو بیان دی، چې باید په استدلال او قناعت بښونکي توګه وړاندې شي. د موضوع ټاکل او غوره کول، دا سې کار دی، چې په مقدمه کې بیانېږي. هدفونه، د موضوع تاریخچه او د کار چلند په مقدمه کې وړاندې کېږي.

ټ- د مقالې متن:

د مقالې متن د تحقي مقالې د جوړېدو اصلي برخه ده؛ نو په دې اساس په ښو ، متینو او وړ عبارتونو ، د ګرامر له اصولو سره سم او د ورځې په ژبه باید ولیکل شي. له لفظي او معنوي تا ویلو ما ویلو (تعقیداتو) پاک وي. د مقالې متن باید د محتوا له پلوه تحقیقي وي؛ یعنې د نورو خبرې-اترې، مناقشې او څېړنې راونغاړي. د یاد شوې محتوا ځانګړنې د تحقیقي مقالې لپاره د علمي-تحقیقي کتابونو او رسالو په بحث کې هم ضروري ده. د مقالې متن ډېر ځله له ګڼو متعددو سرلیکونو جوړېږي.

د عنوانونو زیاتوالی (تعدد)، مقاله له ستړي کوونکي حالت (یو ډول والي) ژغوري او د مطلبونو فهم (پوهېدنه) د لوستونکي لپاره آسانوي. د مقالې د عنوانونو ترتیب، ترکیب او هغه مطلبونه، چې تر هر سرلیک لاندې راځي باید یو له بل سره منطقي او معقوله رابطه ولري، څو د لوستونکي ذهن له نظریو او

استدلالونو نتیجې ته رهبري کړي او همدارنګه مقالې د عنوانونو تعدد او شمېر سره متناسب وي.

ث- پایله (نتیجه ګیري)
د مقالې په دغه برخه کې لیکوال او محقق خپل فکري محصول راټولوي. د مقالې عمده او برجسته ټکي د لنډیز په توګه راوړي. د مقالې نتیجه اخیستنه په حقیقت کې د هغو غوښتنو ځواب دی، چې په مقدمه کې طرحه شوي دي؛ یعنې د هغه مطلب کشف او هغه مطلب بیان، چې هلته طرحه کېږي او عملي مصداق پیدا کوي.
پایله باید لنډه او جامع وي، په دې معنی چې د تحقیقي مقالې محصول په ساده او راکاړلي ژبه لوستونکو ته وړاندې کوي. البته د مقالې د نتیجه اخیستنې حجم، د ټولې مقالې په حجم پورې تړلې ده؛ یعنې باید مقالې له متن سره مناسب ولیکل شي.

ج- د ماخذونو فهرست:
تحقیقي مقالې هم لکه تحقیقي رسالو غوندې ماخذونه او سرچینې لري، چې لیکوال او محقق د تحقیق پرمهال له هغو ګټه اخلي. ماخذونه د مقالې په پای کې راوړل کېږي. د مقاې دغه برخه دومره مهمه ده، چې تحقیقي مقالې له نورو مقالو بېلوي. ماخذونه اوس په دوه درې ډوله برابرېږي.

۱) متن او لمن لیک
۲) یوازې کتاب، لیکوال او مخ
۳) په متن او پای کې

سرمحقق سید محی الدین هاشمي، د لیکوالۍ فن کتاب په ۵۲ مخ کې لیکي: ((د یوې بشپړې علمي-تحقیقي معیاري مقالې په لیکنې چوکاټ کې دا لاندې درې برخې شاملې دي: (سریزه، اصلي مطلب (متن) لنډیز او نتیجه)...

نوموړی زیاتوي: سریزه (مقدمه) د لیکنې لومړۍ خو اساسي برخه ده... سریزه د لیکنې د روح د محتوا او معنی د هنداري مثال لري... په اصلي برخه کې باید ټول پروګرامونه څنګزن عنوانونه یو له بل سره معنوي او فکري رابطه ولري... او لنډیز په دغه برخه کې لیکوال لومړی د ځینو هغو مهمو مسایلو چې د اصلي موضوع د روښانتیا او ثبوت لپاره په بېلابېلو پروګرامونو کې راغلي په ډېر لنډیز سره یادونه کوي.)) (۳۹: ۵۳-۵۴)

یادونه: د مقاله لیکنې پړاوونه په لاندې ډول دي:

((الف- د لیکوال فکري لارې او مخکنۍ اطلاعات؛ د لیکوال د ټولو او ختصاصي اطلاعاتو لپاره سرچینه ده، چې د لیکوالۍ اصول، دمطلب د ادا طرز او نور په کې راځي.

ب- په یوه موضوع تمرکز؛ د مطلب شرح، د فهرست لیکل، اطلاعاتي منابعو پورې اړونده ستونزې، چې باید لاسرسی ورته پیدا کړي.

ج- د مطلب راټولول؛ یادداشت اخیستل، هغه څه چې په ذهن کې دي، د هغو سنجول، د تجربو، مرکو، د افکارو تبادله، مطالعه او فکر په دې کار کې رول لري.

د- ارزونه او ټاکنه؛ د منتخب اطلاعاتي واحد برابرول.

ه–د مقالې طرحه؛ جزییات او ټول مطالب ترتیب، وړاندې او وروسته شي.

و- لیکل؛ د مسودې برابرول.

ز- بیا کتنه؛ په مطلب کې ضروري بدلونونه.

ح- د اصلي نسخې پاک نویس؛ د مقالې له بشپړولو وروسته وکتل شي او د یو استاد نظر ورباندې واخیستل شي.

ط- د چاپ لپاره چمتو کول؛ له ایډېټ وروسته، نظرونه واخیستل شي او بیا چاپ ته ورکړل شي.)) (۲۲: ۲۵، ۲۶)

۷-۴- د مطبوعاتو اړوند مقالې او د هغو ځانګړنې:

مطبوعات په یوه هېواد کې په عمومي ډول فکري ستون بلل کېږي او په خصوصي ډول د ژورنالیزم په مسلک پورې اړوند دي.

د ورځپاڼو، جریدو او مطبوعاتو مقالې د یو هېواد د خلکو ورځني علمي، ادبي، سیاسي، نظامي، ژوند ګڼ اړخونه انعکاسوي او د چا خبره په خپل هېواد او نورو هېوادونو پورې اړوند مطالبو باندې تنده ماتوي.

دغه مقالې په ورځپاڼو، جرېدو او په عمومي ډول مطبوعاتو پورې اړوند برېږي. ډېر ځله د ورځې اړوندې خبرې خپروي. موضوعات یې نوي او تازه وي؛ خو کله مبتذل هم وي.

د شکل له پلوه لنډې او اوږدې وي؛ معمولاً د اخبارونو، ورځپاڼو، جریدو، مجلو، راډیوګانو، تلویزیونونو، سایټونو، فیس بوکونو، یوټیوبونو او ... له لارې خپرېږي. کله دغه مقالې فني وي، ځکه د مسلکي لیکوالو له خوا لیکل کېږي او خپرېږي، خو کله هم غیر فني او غیر مسلکي بڼه او مضمونونه لري، علت یې دا دی، چې کله کله د غیر مسلکي لیکوالو له خوا په ذوقي او احساساتي ډول لیکل کېږي.

دا کار هغه وخت خپل اعتدالي حالت موندلی شي، چې ټول خلک مطبوعاتو ته لاسرسی ولري. لیکوالي او ژورنالیزم د ټولنې د ډېرو خلکو په ورځني ژوند کې د دودیز او فرهنګي عادت په توګه قبول شي، لږ ترلږه خلک اخبار مطالعه کړي او که مطالعه د خپل ژوند ملګرې وګرځوي نو په رښتیا کلتوري دنده یې ترسره کړې ده.

د مطبوعاتو اړونده مقالې د ژبې له پلوه ساده، رواني، د زده کړې او فهم وړ وي، خلک وربانډې پوهېږي او مطالعه کولای یې شي.

ځانګړنې:

أ. د دغو مقالو عمده ځانګړنې دا دي، چې ورځني مطالب خپروي، باید تازه او بکر موضوعات ولري. د نشر وړ موضوعګانې یې د ژوند د بېلابېلو اړخونو انعکاس وي؛ کېدای شي دغه موضوعات مثبت او یا منفي وي.

ب. بله عمده ځانګړنه یې دا ده، چې ادبي صنایع او لفظي پیچلتیا په کې نه وي، ساده ګي لري، اصلي مطلب په لنډو او ساده الفاظو کې وړاندې کوي، او له ادبي غوټو خلاص وي.

ت. همدارنګه مطالب او موضوع په مستقیمه توګه انعکاسوي. ښه مطبوعاتي مقاله هغه ده، چې له ادبي پیچلتیا او سیاسي فکره خلاص وي او د ورځې او نوې موضوعګانې انعکاس کړي.

ث. بل خصوصیت یې دا دی، چې ورځینې پېښې یو له بله تړلې او د یوې موضوع بېلابېلې برخې تحلیلوي. (۸۱۷)

- د مطبوعاتي ورځپاڼو د مقالو نومونه په لاندې ډول دي:

اول: اساسي مقالې:

دغه مقالې د ورځپاڼې، جریدې یا میاشتنۍ اساسي او فکري مقالې وي، چې تیوریکي او ګذارشي موضوعات په کې وړاندې کېږي؛ له تحلیل او تفصیل سره مل وي. تحلیل یې عمده اصل دی. مثالونه په ثبوت سره وړاندې کوي. معمولاً په لومړیو مخونو کې خپرېږي. د ورځپاڼې او جریدو د شکلي توان په اندازه د اوږده او لنډ مضمون درلودونکی وي. هر ډول مضمون لرلای شي.

ه - بله ځانګړنه یې دا ده، چې مطلق واقعیتونه په کې انعکاسېږي او له هر ډول احساساتو پاکې وي. شخصي او عاطفي افکار په کې ځای نه لري.

دغه رنګه حربي، تنظيمي او نور شخصي روابط ورکې ځای نشي پيدا کولای او که چېرې دا کار او دغه فکر لار په کې پيدا کړي د مطبوعاتو اصليت او اصالت تر پوښتنې لاندې راولي.

ی- دغه مقالې ساده او روانه ژبه لري، څو هر لوستونکی وربانديې پوه شي.

له نقل قول او علمي –تحقيقي مصطلحاتو لږ کار اخيستل کېږي او تحليلونه تر ډېره بريده د ليکوال پر تفکر ولاړ وي؛ مراجعوي مدرکونه په کې کم وي.

په عمومي او خصوصي ډول تشبه، استعاره، کنايه او نور صنايع په کې لږ وي.

۲: دويم: سرليکنه (سرمقاله):

سرليکنه (سرمقاله) د ورځپاڼو او جريدو هويت ټاکي، ځکه له نورو مقالو لنډې، مهمې او د ورځپاڼو او جريدو پاليسي ټاکونکې هم وي.

له نظري او اصولي پلوه سرليکنه د ورځپاڼې روح او د سرليکنې مخ د هغې د ارزښت ښکارندوی دی. له دې امله سرليکنه داسې يو مسؤليت دی، چې ژورناليزم د پاتې ټولو څانګو له مسؤليتونو څخه ډېر مهم او ستونزمن دی. د ورځپاڼو او رسالو په ادارو کې د سرليکنې د ليکلو دنده تکړه او تجربه کارو کسانو ته سپارل کېږي.

مسکين علي حجازي ليکي: ((دا مهال د لويو ورځپاڼو په اداره کې هغه څوک د سرليکنې ليکلو ته ګمارل کېږي، چې پر بېلابېلو علومو پوه وي، خو کېدای شي په هرو سلو کسانو کې يو تن دې دا کار وکړای شي.

ډاکټر مسکين علي حجازي سرليکنه په مدير پورې اړونده ګڼي. نوموړی ليکي:

((د سرليکنې لغوي معنی د مدير ليکنه يا د مدير د نظر څرګندول دي، خو په عامه توګه له دې څخه موخه هغه ليکنه ده، چې د سرليکنې پرمخ د ورځپاڼې يا رسالې ترنامه لاندې چاپېږي. بنايي هغه مدير، د ادارې کوم غړی يا بل چا ليکلې وي.)) (۱۲:۱۲)

د سرمقالې په تعریف کې یو معاصر امریکایي لیکوال په خپل اثر (ابډ ېتور او لیکوال) کې لیکي:
((سرلیکنه په شعوري او اړوند شکل کې د ورځپاڼې د غوښتنو د وړاندې کولو نوم دی. یا سرلیکنه پر روانو پېښو د ورځپاڼې نظر دی.)) (۱ : ۴۷)
که څه هم دغه تعریف د پخوانیو مطبوعاتو لپاره کافي و او اړخ یې ورسره لګاوه، خو د نویو لپاره ممکن تو امیت ونه لري.
نن سبا د دولتي ژورنالیزم ترڅنګ شخصي ژورنالیزم او مطبوعات هم رامنځته شوي دي. ډېر انکشاف یې هم کړی دی؛ له بده مرغه تر اوسه زموږ په هېواد کې معیاري حد (پولې) ته نه دي رسیدلي، خو کېدای شي په راتلونکي وغوړېږي؛ مهمه خبره دا ده، چې شخصي او دولتي میډیا په (متوازن، دقیق، بېطرفانه، ملي، اسلامي او وطني روحیه...) وده او انکشاف وکړي او د روزګار له طوفانونو ګوښه انکشاف وکړي او د سمسورتیا وزرونه وغوړوي.
سرلیکنه د لوستونکو د اغېزمنولو یا ساتلو لپاره په لنډ، ښکلي او منطقي انداز د حقایقو او نظر د حقایقو او نظر وړاندې کولو ته وایي؛ یا خبرو ته داسې توجه کول، چې عام لوستونکي پرې څرګند پوه شي.
کارل، چې ملر (Carl G. Miller) چې د (مډرن ژورنالیزم) لیکوال دی، وایي: ((سرلیکنه هغه مضمون دی، چې په کومه ځانګړې موضوع لیکل شوې وي او په هغه کې د لوستونکو فکر هغه لور ته وراوښتی وي، چې د لیکوال په آند سم وي.))
او دغه راز د میکس لرنر (Max Lerner) په وینا : ((سرلیکنه پر مهمو ورځینیو پېښو د تبصرې کولو نوم دی.))
یا : سرلیکنه د هغې ژورنالیستکي لیکنې نوم دی، چې په هغه کې د اداري له لورې د لوستونکو د لارښوونې په موخه چارې ، مسایل روښانه شوي وي.(ډاکټر مسکین علي حجازي، د امیرجان وحید احمدزی، ژباړه ۱۳ او ۱۴ مخونو کې

راځي؛ باید څرګند کړو اوس اوس ټولې غیر ژورنالیستکي مجلې په تېره علمي- تحقیقي او ادبي مجلې هم د خپلې مجلې د رواني پالیسۍ او منځپانګې ښوونې لپاره په مجلو کې سرمقالې لیکي او په دېر علمي او خوندور ډول خپله خلا او بقا لا ډېروي.

د سرلیکنې د مخ موضوعات څه شی وي؟

پر دې مخ له مقالې؛ پیلامې او شذرات (یادښت) سرېېره نور شیان هم چاپېږي. او سني نظروالان نظر لري. د سرلیکنې د مخ موضوعات عموماً په درې ډوله دي:

- سرلیکنه او شذرات
- راغلي لیکونه
- پر مهمو پېښو یوه یا له یوې ډېرې لیکنې له دې سربېره پر دې مخ د ورځپاڼې نوم (Mast head) هم چاپېږي.

مګر امریکایي لیکوال (ډبلیو ، ډبلیوو ویمک (W.W. Waymack) وایي، چې: ((زموږ د ورځپاڼو د سرلیکونو مخونه څلور بنسټیزې برخې لري:

- سرلیکنې
- پر روانو پېښو تبصرې (د یو لیکوال – یا لینډیکیټ) امریکایي لیکوال.
- راغلي لیکونه
- د منتخبو لنډېزونو ، کتابونو ، رسالو یا نورو ورځپاڼو اقتباسونه او نور... خو د ورځپاڼې پر مخ (سرلیکنه او شذرات، ځانګړې لیکنه، راغلي لیکونه، کارتون، تصویرونه) هم راځي.

د ورځپاڼې موخې (اهداف):

هغه موخې که په لنډ ډول ووایو دا دي:

۱- پر خبرونو تبصره کول، يعنې پر روانو پېښو خپل نظر ورکول، د خلکو لارښوونه، عامه نظر او روزنه. د سرليکنې ځانګړنې داسې دي.

د سرليکنې خصوصيات (ځانګړنې)

۱) ژبه يې ساده او روانه وي، داسې، چې هر لوستونکی ترې ګټه واخلي.

۲) له نقل قول او علمي مصطلحاتو څخه لږه فايده اخيستل کېږي.

۳) تحليلونه ډېر ځله د ليکوال د تفکر محصول وي او يا د ليکوال پر تفکر ولاړ وي، خو دغه تحليل له ورسره مخ شويو پېښو څخه کوي.

۴) ورځپاڼې د مقالې اندازه ښه ده، چې له يوه مخه ډېره نه وي.

۵) علمي او ادبي اصطلاحات په کې لږ راځي. (۱۱ : ۱۳۸)

۳: دريېم: اقتصادي مقالې او د هغو ځانګړنې:

د اقتصادي مفهوم او مضمون درلودونکې وي. ډېرې وچې، خو مسلکي مقالې دي.

ډېر ځله اقتصادي مقالې د اقتصاد اصول د متخصص او مسلکي شخص له خوا ليکل کېږي. په ورځپاڼو او جريدو کې دغه مقالې لکه د نورو برخو غوندې جلا او ځانګړي ليکوالان لري، اقتصادي مقالې کېدای شي په هره ورځپاڼه او جريده کې جلا ستون ولري.

د دغو مقالو د مضمون کيفيت په ارقامو کې نغښتی وي. ارقام بايد دقيق او له اصلي منبع سره کتل شوي وي. اوس اوس زموږ د هېواد په ځينو راډيوګانو او په تېره تلويزيونونو کې اقتصادي مقالې خپرېږي.

په هغو هېوادونو کې چې اقتصادي پرمختګونه يې ډېر وي، د ليکوالۍ دغه برخه ډېره پياوړې وي.

زمونږ په هېواد کې هغه ورځپاڼې، چې په مستقل ډول اقتصادي پرمختګونه په مسلکي او دقيق ډول انعکاس کړې او آن (پنځه، لس، پنځه ويشت او پنځوس کلن) پلانونه د هېواد د ښېرازۍ لپاره پيشبني کړې او وړانديزونه يې کړي. ډېرې لږ او آن په هېڅ حساب دي.

تر ډېره بريده د بانکونو د مجلو مخونه هم له (ادبي، سياسي، فرهنګي او کله اقصادي) مضمونونو ډکې وي.

نن سبا دغه مجلې او ورځپاڼې سوداګري اعلانونه او بروشرونه خپروي.

داسې مستقلې اقتصادي ورځپاڼې او مجلې نشته، چې د هېواد اقتصادي بېلابېل سيستمونه يو پر بل پسې تشريح او توضيح کړي. يوازې (هميانۍ) يوه ښايسته، معلوماتي، اقتصادي آزاده ورځپاڼه ده، چې په کابل او دوبۍ کې له (١٣٩٢هـ) را په دې خوا خپرېږي او زمونږ د هېواد او نورو هېوادونو او اشخاصو په اقتصادي حالت باندې لږې او ډېرې خبرې کوي او تراوسه يې (١٣٩٣) کاله پورې له(٢٥٠) ګڼه ډېرې ګڼې خپرې شوې دي. (٤١ : ١٥)

په پخوا وخت کابل پوهنتون کې د (اقتصادي څېړنې) په نامه مجلې شتون درلود، چې له هر پلوه اختصاصي او مسلکي مضمونونه ور کې خپرېدل، د امتياز خاوند يې خپله د اقتصاد پوهنځۍ و، مسوول مدير يې (م. امين فرهنګ، معاون او مهتمم يې محمد نعيم اشرفي او د تحرير کمېټې تر نظر لاندې خپرېده، چې د تحرير هيات کې يې (دکتور اشرف، محمد عارف غوثي، عنايت انور، سيد امين بها، م. انور، م. امين فرهنګ. ښاغلی پوهندوی محمد يوسف ايوبي) استادانو ګډون درلود، يعنې دغه مجله په بشپړه توګه (علمي، تحقيقي او مسلکي) مجله وه، چې اوس نه خپرېږي. وګورئ: (۴ : لومړی مخ)

نور بانکونه (پښتني، ملي، افغانستان... او شخصي لکه کابل، ميوند، عزيزي، افغان يونايټېډ ... بانکونه او دغه راز اقتصادي، مالي، کانونو او نور وزارتونه هم مجلې لري، چې کله اقتصادي مطالب خپروي، خو دا ټول ارګانونه داسې

مجلې نه لري، چې پوره مسلکي خلک ورکې کار وکړي. ليکوال وي او په اقتصادي مسايلو کې پوه وي، دا زموږ د هېواد د اقتصادي کلتور په وده کې يوه تشه ده او د غه خلاوې په ټولو ټولنيزو برخو کې محسوسې دي.

يادښت: د يوالي(ديواري) جريدې هم د وړو مقالو د خپرونو استعداد لري. د غه جريدې (اوونيزې) له هغو خپرونو عبارت دی، چې د يوې ادارې داخلي پاليسي خپروي او کېدای شي ځينې نور د ورځې او نور معلومات هم خپاره کړي.
دغه جريده يو سرمقاله لري او نورې وړې مقالې لري او معلومات په کې راځي د مثال په ډول ادبيانو جريده کې ادبياتو مقالې راځي. مدير مسؤل، چلوونکې ډله هم لري، خو د امتياز خاوند يې هماغه مؤسسه ، ځانګه او يا رياست وي.

په مطبوعاتو پورې اړوندو مقالو د خپرېدو ځای:

الف- ورځپاڼې او جريدې:
ورځپاڼې او جريدې د يو ارګان اړوندې (مربوطې) وي؛ کېدای شي د غه ارګان (مؤسسه) دولتي او يا شخصي وي.
په ورځپاڼو کې لنډې او اوږدې مقالې خپرېږي او کېدای شي مختلف مضمونونه ولري. لکه سياسي، اجتماعي، اقتصادي، ذوقي، اسلامي، ادبي او ... نورې.
ورځپاڼې په يوه هېواد کې د ټولنې خلکو پورې اړوند ورځينې مطلبونه خپروي، ځو کېدای شي ځينې ژورناليستکي رپوټونه (ګزارشونه) ، مرکې او لنډ معلوماتي مطالب هم خپاره کړي، مګر ګزارشونه او مرکې هم په مهمو ورځينو پېښو پورې تړلي وي، ډېر زاړه نه وي.

په ورځپاڼو او جريدو کې خپاره شوي مطالب يو لاس نه وي او يو ډول مفهوم نشي لرلای. سرمقاله په مدير مسؤل او نورې مقالې په نورو خلکو پورې هم کېدای شي مربوطې وي.
ممکن د امتياز خاوند او مدير مسؤل يو شخص او يوه مؤسسه وي، شخص او يا دولتي بيخ او بيس ولري، مګر کوم مطالب چې خپروي، پاليسي يې په هماغه ورځپاڼه پورې اړه ولري.
ورځپاڼې او جريدې زموږ په هېواد کې اوږد تاريخ لري، چې لنډيز يې وړاندې کوو:

ب – انټرنيټ (Internet)

انټرنيټ په نړيوالو، خو په تېره زموږ په مطبوعاتو کې نوې خپرنيزه ښکارنده (پديده) ده. ډېر لږ کلونه کېږي، چې زموږ په هېواد کې خلک له کمپيوټر Computer انټرنيټ او په نيټ کې له سايټونو (Sites) سره بلد شوي او بلديت ترلاسه کوي.
دغه تخنيکي توکي (وسايل) له (۱۳۸۰ ه) کلونو را په دې خوا زموږ په هېواد کې د استعمال وړ ګرځېي او خلک ورسره روږدي کېږي؛ که څه هم عام سهولتونه (آسانتياوې) يې تر اوسه محسوسې نه دي، خو بيا هم په کابل او نورو ولايتونو مرکزونو کې د خلکو په تېره د ځوان پښت لاسرسی ورته نشته او که الله تعالی کول ورځ تربلې پراختيا مومي.
نن، سبا علمي او تحصيلي مؤسسې دومره ډېرې شوي، چې د دولتي پوهنتونونو او مؤسسو ترڅنګ شخصي پوهنتونونو او مؤسسو کې د کمپيوټر ساينس پوهنځي جوړ شوي او له دې لارې ځوانان روزي.

کابل پوهنتون کې په (۱۳۸۸ه ش) کابل کمپيوټر ساينس پوهنځی نوې جوړ شوی دی، چې کېدای شي (په لسګونه) فارغين ورکړي او اوس ماسټري پروګرام هم لري.

زموږ مطلب دا دی، چې د ليکوالۍ فن د قلم ترڅنګ د کمپيوټر لوری هم خپلوي او نوي نوي انټرنيټي ويبسايټونه (Websites) پيدا کوي. هغه ويبسايټونه يا ويبپاڼې، چې اوس خپرېږي لاندې به يې مشهور په ترتيب سره معرفي شي.

د افغانستان د انټرنيټي ويبپاڼو لارښود (رهنمود صفحات انټرنيتي افغانستان، Afghanistan Website Guide:۲۰۱۳-

د وحيدالله ببرکزي څدراڼ ليکنه، د ۲۰۱۳ م کال چاپ کې تر ډېره بريده ويبپاڼې معرفي کړې دي او همدارنګه د (کمپيوټر نړيوالي رهبری)

مجله (مهارت هفتم ، اطلاعات او ارتباط يا (ICDL) په ۵۱ مخ) د سايټونو د لټونې د موتورټا - کل راغلی دی: هغه ليکي: ((امروزه موتور های جستجوی فراوانی (سايت های جستجوگر) به منظور جستجو در انترنيت وجود دارد و هر روز به تعدا آنها آفزوده می شود که در ذيل نشان داده می شود. به منظور ورد به اين سايت ها ، پس از اتصال به شبکه انترنيت آدرس يکی از موتورهای جستجو را در کادر آدرس مروګر وارد کرده و کليد (Enter) صفحه کليد را فشار دهيد.

))

(۵۱:۳۲)

دلته به د انټرنيټ عمومي او مهمې شبکې د يو جدول په ډول معرفي کړو کومې چې بيا سايټونه په کې موندل کېږي، دغه عمومي انجنونه دي، چې په ټولو ، خو په ځينو کې يې برجسته راييې، تحقيقي، علمي، سياسي، اجتماعي، ذوقي، فکاهي ... مقالې او هر ډول معلومات موندل کېږي او هغه دا دي:

د معروف د لټونې موتورونه -۱-۳ لښتليک (جدول)

	د لټوني د موټور نوم	د لټوني د موټور آدرس
۱	د کابل پوهنتون ویب پاڼه	www.ku.edu.af
۲	Altavista	www.Altavista.com
۳	Excite	www.excite.com
۴	Google	www.google.com
۵	Go to	www.goto.com
۶	HOTBOT	www.hotbot.com
۷	Lycos	www.lycos.com
۸	Webcrawler	www.webcrawler.com
۹	Yahoo	www.yahoo.com
۱۰	Ask jeeves	www.ask.com
۱۱	MSN	www.msn.com

(وګورئ: مهارت هفتم، ۵۱ مخ)
پورته عمومي د لټوني موټورونه وښودل شول، چې نړیوال شهرت لري، خو د افغانستان ځینې سایټونه (ویبپاڼې) به هم معرفي کړو ، چې ډول ډول (مسلکي او غیرمسلکي(؟)) مقالې په کې خپرېږي او هغه داسې معرفي کوو:
دلته د افغانستان دولتي ویبپاڼې، سفارتونه، په افغانستان کې نړیوالو سفارتونو ، د افغانستان اداري دولتي نهادونو ، ټولنو ، سازمانونو ، سیالي شخصیتونو ، د افغانستان دري او پښتو خپرونو ویبپاڼې، کلتوري ټولنې، پوهنتونونو ، مؤسسو اونورو ویبپاڼو آدرسونه راغلي دي، چې د مثال په ډول به يې زمونږ په مسلک پورې د لړو ویبپاڼو امیل آدرس په پوره ډول راوړو او دا وښیو ، چې له ډېرو (ویبپاڼو) سره سره دغه سایټونه پښتو ډول ډول مقالې خپروي؛ د دغو ویبپاڼو ځینې يې په لاندې توګه راوړو:

د اداري نوم	ويب سايټ	ګڼه
د اطلاعـــاتو او فرهنـــګ وزارت	www.moci.goc.af	
د اروښـاد پوهانـد علامـه عبدالحی حبيبي	www.alamahabibi.com	
ښاغلی سليمان لايق	www.spinta.de	
ښاغلی عبدالباري جهاني	www.jahanionline.com	
انجمـن فرهنګـي افغانهـا مقيم در سويس	www.sham.se	
نشـريه اجتمـاعی افغانهـا مقيم در سويس	www.afghanistan.swiss.com	
نشـريه چـاپي افغـان هـای مقيم کاناډا	www.afghanpost.com	
روزنامه افغانستان	www.dailyafghanistan.com	
روزنامه هشت صبح	www.۸am.af	
روزنامه ماندګار	www.mandegardaily.com	
روزنامه آرمان ملی	www.armanemill.af	
روهي پښتو خبري ويب پاڼه	www.rohi.af	
خبريال خبري ويب پاڼه	www.khabarial.info	
نـن آزاده او خپلواکـه خبـري ويب پاڼه	www.nunn.asia	
ګـران افغانسـتان خپلواکـه ملي ويب پاڼه	www.granafgahnistan.com	
د آزادی راډيـو خبـري ويـب	www.azadiradio.org	

پاڼه		
د کليد راډيو خبري ويب پاڼه	www.tkg.af	
د سپوږمۍ راډيو خبري ويب پاڼه	www.spogmainews.com	
د پژواک خبري آژانس	www.pajhwok.com	
د وخت خبري آژانس	www.wakht.af	
د باختر خبري آژانس	www.bakhtarnews.com.af	
ويسا خپلواکه ملي ورځپاڼه	www.dailyweesa.com	
خدمتګار خپلواکه ملي ورځپاڼه	www.khedmatgar.com	
تاند خبري ويب پاڼه	www.taand.com	
روزنامه افغانستان ټايمز	www.afghanistantimes.af	

(۱۳: ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۸)

نوري او پښتو ډېري ويبپاڼې شته چې خبري بڼه لري، لکه بينوا او نوري په لسګونې ورځپاڼې او جرېدې، چې ژورناليستي، سياسي، ادبي او اجتماعي مقالې په کې خپرېږي. (رهنمود صفحات انترنتی افغانستان)

۱- علمي - څېړنيزې او تحليلي مقالې:

علمي- تحقيقي او تحليلي مقالې، په ورځپاڼو، د اکاډميکو مؤسسو په نشراتي مجلو او سايټونو کې خپرېږي.

علمي-څېړنيزې او تحليلي مقالې د يو فرد- افراد مسلکي او علمي ټولنو تحليل او څېړنه وي.

علمي – تحلیلي مقالې په تحقیقي او څېړنیزه روحیه لیکل کېږي، وخت ګیره او اوږدې وي او ډېر ځله ماخذونه او منابع لري. دغه مقالې د یوې پخوانۍ او زړې موضوع په برخه کې نوې مدرکونه او پوهې راسپړل او رامنځته کول وي.
تخلیقي روحیه په کې کمزوري وي او یا په بله معنی تخلیق په کې وي، خو تخلیق نه وي. نوی شی او کشف د خارق العاده ذوق او پوهې د یو چا له خوا نه رامنځته کېږي، خو په زړو شیانو کې په تخلیقي روحیه، تحقیق او پلټنه کېږي او د تحلیل د اصولو له مخې ډول ډول فکري غزونې په کې وي، دغه غزونې کېدای شي د (ټولنیزو او طبیعي علومو) په برخه کې وي.
دغه مقالې له څېړنې (تحقیق) وروسته په علمي ډول برابرېږي او د اهمیت وړ، نوي او په زړه پورې مطالب لري او لوستوکو ته نوي فکر ورپیدا کوي او له هغوی سره د نوموړی مسلک د کمبود په رفع کولو کې مرسته کوي.

= د علمي- څېړنیزو او تحلیلي مقالو ځانګړنې:
دا ډول مقالې له استدلال او څېړنې سره وي، یعنې دا چې د څېړنې طبیعت لري، د څېړنې پوهه او روحیه لري. په یوه او کله له یوې ډېر موضوعاتو باندې تمرکز لري او داسې موضوعات راسپړي، چې له نوموړی لیکوال او څېړونکي څخه د مخه بل لیکوال او څېړونکي په هماغه موضوع کې نه وي رابرسیره کړي.
بله مهمه ځانګړنه یې دا ده، چې څېړنه او دویمه څېړنه (دویم تحقیق) بیا کتنه ده او د کره کتنې(نقد) په روحیه برابره وي، یعنې (د سره او ناسره) چې کره کتنې روحیه ده؛ استواره وي.
د کره کتنې دغه روحیه په (تحلیلي) کره کتنه کې موجوده وي. څېړونکی کره کتنې نه دی او نه څېړنه کره کتنه ده، خو کولای شي د تحلیلي کره کتنې ترازو (تله) په لاس کې ولري او په خپل تحلیل کې د کره او لا سره وړاندې کړي.

۳) په يوه علمي مقاله کې پېچلي ټکي او اصطلاحات د ليکوال له خوا توضيح کېږي او ستونزور اصطلاحات د تحليل له زربين څخه تېرېږي.

يوه علمي – تحقيقي او تحليلي مقالـه ممکـن پـه مياشـتو او يـا اونيـو کـې وليکل شي او د ورځپاڼو د مقالو پرخلاف په ډېره ژوره توګه ليکل کېږي، نو له دې امله دغـه کار هغـه څوک کولای شي، چې پـه يـوه موضوع کې ژور او بنسټيز معلومات ولري.

علمي مقاله ليکونکي بايد په پراخه حوصله، په توضيحي او تحليلي ډول د خپل کار موضوع مخکې له مخکي کور دينه (په نښه) کړي، د راټولو شويو معلوماتو او کار توکو په وسيله د اېډېټ او خپرېدو تر مرحلې مقالـه تعقيب او بيا نشر کړي.

د علمي- تحقيقي او تحليلي مقالو د ليکلو لپاره لاندې ټکي په نظر کې نيول کېږي.

۱) نوې موضوع څنګه راپيدا کړي؟

۲) څنګه يوه نوې موضوع انتخاب کړي؛ څکه د پيدا کولو او انتخاب ترمنځ ارتباط او توپير موجود دی.

۳) د راپيدا کړې موضوع راسپړلو اړتيا شته او کنه؟

٤) اول د نوې او ناسپړلې موضوع په برخه کې ژوره څېړنه او بيا علمي او عملي کار.

٥) د مقالې لپاره د ماخذونو او منابعو او د اطلاعاتو د راټولولو علمي لارې- چارې.

٦) ياداشت نيونه، مرکې، ليدنه، پوښتنليکونه او نور شيان، چې د منابعو سرليک ګڼل کېږي.

۷) د استدلال او منطق له لارو چارو ګټه اخستنه هم ضروري ده.

۸) په مقاله کې د مسلو د طرحه کولو لومړيتوبونه په پام کې نيول کېږي.
۹) له مقالې د غير ضروري ټکو حذفول مقاله په زړه پورې کوي.
۱۰) د نورو له نظره ګټه اخستنه او د مطالبو د انتقال، تحقيق په برخه کې د امانتدارۍ روحيه په پام کې درلودل کار آسانوي.

د علمي –تحقيقي او تحليلي مقالې د پوهنتونونو او تحقيقي مؤسسو، اکاډميو په هغو مجلو کې خپرېدلای شي، چې د تحرير باصلاحيته هيات ولري او د لوړو علمي رتبو او عملي تجربو څخه برخمن وي او د علمي ډګريو (درجو) ماستري او (دوکتورا) خاوندان وي.

د علمي-تحقيقي او تحليلي مقالې بېلګه:

عنوان: د امنيت په مثاله کې د عدالت رول:

د اسلام له نظره، عدالت د ټولو د پايښت د بقا رمز دی. الله تعالی په خپل معتبر کلام کې فرمايلي دي، چې: (اعدلو هو اقرب للتقوی) ژباړه: (پر خلکو او خلکو عدل کول تقوا ته نژدې دی.)

عدل په يوه ټولنه کې د ټولنې د ترقۍ او پرمختګ عامل او د سياسي نظام د ټينګښت او پايښت ستر عامل کېدای شي.

د هر حکومت د کارونو په سر کې بايد ټولنيز عدالت موجود وي او آن کاري برنامې او پروګرامونه د الهي عدل له مخې برابر کړي. پيغمبر ص به ويل، زما امتيان بايد له کورنو نيولي تر ټولنې عدل وکړي.

که موږ په ټولنو کې عادل زمامداران ولرو (څه چې ځان ته غواړي، نورو ته وغواړي) هېڅکله به د دوی د واکمنۍ په کار کې کمښتونه احساس نشي. عدل کول د زمامدارۍ د دوام د تظمين پياوړي وسيله او وسله ده. که زمامداران غواړي لويو انساني او اسلامي موخو (هدفونو) ته ورسېږي او د برياليتوبونو لوړو پوړيو ته ورسېږي ورته لازمه ده، عدل پيشه کړي.

که وغواړي څوک د زمامدارانو په توګه او د خلفای راشدینو په څېر د سرلوړی ژوند وکړي باید د عدالت او عدالت غوښتنې توره او تله په لاس کې ولري.
ټولنیز عدالت هغه توره ده، چې ظالم عدالت ته رابولي او هغه استواره تله ده، چې د ظالم او مظلوم اعمال په کې تلل کېږي، څکه الله رب الحکیم فرمایلي، چې (واقیم الوزن باالقسط...) تاسو په وزن کې کمې مه کوئ.
په دې اساس هېڅ شي د عدالت په اندازه نشي کولای خلک اصلاح کړي او امنیت تامین کړي. په حدیث شریف کې راځي چې: (د عدالت اجرا (ترسره کول) (مخالفتونه له منځه وړي او دوستي او محبت رامنځته کوي) او د هېواد په عمران(اقتصادي او صنعتي پراختیا) کې ډېرې اغیزې لري. که عدالت په ټولنه کې ترسره نشي، ظلم او ستم به یې ځای ونیسي او بیا به خلک د بدامنی، اجباري کوچېدو، ترکود وظیفي او ډېرو نورو تاوتریخوالي ته مجبور شي.
په حدیث مبارک کې راځي: (کار په عدالت وکړه، له ستم او ظلم پرهیز او لریووالي وکړه، چې ستم، رعیت آوارګي (مهاجرت) ته وادار کوي او بیداد (ظلم) توره او وسله رامنځته کوي.)
د قرآن منطق همدغه دی، چې باید انسانان په عدالت کې ژوند وکړي، څکه نو حدیث شریف کې راځي، قرآن د عدالت ویاند دی. (۳۲ : ۷۲)
پورته مقاله د یو سبک تحقیق بېلګه ده، کولای شو د پوره تحقیقي مقالو نومونې په (افغان یاد) د عبدالرحمن بابا یاد. د الفت یاد ، امیر کروړ یاد او د پوهنتون مجلو کې مطالعه کړو.

۲- ادبي -توصیفي ،تحقیقي او علمي مقالې او ځانګړنې:

باید ووایو ، چې هر علم یا ټول علوم (طبیعي او اجتماعي) پراخه ادبي، تحقیقي او علمي برخې لري؛ زموږ له دغو مقالو څخه مطلب ادبي، تحقیقي مقالې دي، چې کېدای شي توصیفي (وصفي) هویت ولري.

ادبي مقالې وچې او مبتذلې ليکنې نه دي، بلکې د ادبي پېښو، ادبي دورو، ادبي روايتونو، ادبي ډولونو، ادبي پنځونو او ... په برخه کې پراخه څېړنې او تحقيق دي، چې د ادبي محقق له خوا په علمي - ادبي او آن خيالي ډول تحليل او توصيفيږي.

ادبي - توصيفي يا ادبي - تحقيقي او علمی مقالې پراخ مضمونونه لري، چې د ادبي محققينو له خوا له پراخه مضمون سره وړاندې کېږي.

د ادبي - علمي مقالو سبک د شکل او محتوا له پلوه له علمي - تحقيقي مقالو بېل دی. ادبي مقالې ډېر ځله پراخه اجتماعي مضمونونه انعکاسوي، هغه مضامين چې له فکري، فرهنګي او معنوي افکارو څخه يې سرچينه اخيستې وي. که لنډ ووايو، چې ادبي مقالود ټولنيزو پېښو ژور عاطفي او فکري انعکاس دی.

د ادبي - تحقيقي او علمي مقالو توپير له (ادبي-توصيفي) مقالو سره دا دی، چې لومړې يې د تحقيق او ريسرچ برخه جوړوي او ادبي توصيفي مقالې له خيال او ظرافتونو سره ملګري وي.

ادبي - توصيفي مقالې په زړه پورې او خيال پارونکو جملو په کالب کې، چې د کلام (خبرو) ښکلی ټکی ورسره وي؛ برابرېږي. ډېرځله د دغو مقالو ليکوال پرته له دې، چې مسلې وڅېړي او وستايي، خپل مقصد ځرګندوي. په ځينو ادبي مقالو کې د مقالې ښکلا او بدرنګي د اتلانو روحي حالاتو د ستاينې داسې انځور ويشل کېږي، چې لوستونکی د هغې صحنې په خپل ذهن کې مجسموي، يعنې په مقاله کې موضوع دومره برجسته کوي، چې د لوستونکي د ذهن برخه شي. تحقيقي مقاله بايد پيغام او بيان ولري. ژبه يې ساده وي، د تحقيقي مقالې ارزښت دا دی، چې تازه لاره پرانيزي او موجوده لار اواره کړه او يا هغې ته دوام ورکړي او نوي افقونه پرانيزي.))

(۱۲: ۲۲۱)

لنډه دا چې: ((د ادبي مقالې اساسي موخه په ادبي مقاله کې د عواطفو او احساساتو بيان او سپړل دي. د پيغامونو لېږدول يوازې د ليکوال غوښتنه نه وي، بلکې ليکوال غواړي سره له دې، چې خپل پيغام انتقال کړي، لوستونکي هم په احساساتو کې شريکوي؛ داسې صحنې توصيفوي، چې لوستونکی يې ښکلا وو ته حيرانېږي او له رامنځته شويو پېښو متاثره (اغيزمن) کېږي، له دې امله د ادبي مقالې ليکل د مقالې له نورو ډولونو سخت کار دی..) (۲۱: ۱۳۸)

په ادبي مقاله کې ليکوال سره له دې، چې نورو ته ابدي- توصيفي معلومات لېږدوي، نور به لکه ځان غوندې متاثروي هم، خو په تحقيقي مقالو کې يوازې د کره معلوماتو لېږد مطرح دی. د ادبي مقالو توصيف عاطفي لوری لري او د وجدان د احساس تومنه په کې وي.

د ادبي –توصيفي مقالو ځانګړنې:

۱:- د کلمو ژوره (دقيقه) ټاکنه:

کلمې يا کلمه په دغو مقالو کې اساسي رول لري. هره کلمه د لسګونو معناوو ننبه ده. يوه کلمه له ډېرو محتوياتو سره کار لري، له دې امله هره کلمه په ادبي مقاله کې نشو کارولای.

زما په نظر په ادبي –توصيفي مقالو کې (کلمې پريوالې او ښايسته وي. د کلمو يا خبرو ارزښت له دورو بهتر او لوړ دی.)

کلمې په ادبي مقالو کې ځای لري، خو هره کلمه جلا معنی ښندي. که (چا ته په نېغه او ستغه توګه ووايو، چې ته مې نه خوښېږي، ډېر ژر د هغه په سلوک کې هم بدلون راځي، او که ورته ووايو، چې زما دوست ملګری او راباندې ګران يې نو دخوند او دوستۍ احساس کوي.)

له همدې امله ددې لپاره، چې ادبي مقالې ښايسته ليکل کېږي، د ښو احساساتو لېږدونکي وي.)

د يوې کلمې د دقيق انتخاب لپاره موږ بايد دغو ټکو ته پاملرنه وکړو:
الف: پياوړي ترکيبونه رامنځته کړو او په ليکنه کې يې وکاروو.
ب: معنا يې په ليکنه کې وکارېږي.
ج: لفظي او معنوي صنايع په ليکنه کې کار ځای لري.
۲: د کلمو خوش آهنګي؛ يعني کلمې او عبارت ځانګړی آهنګ لري. آهنګ او تون کلمو ته وزن او ښکلا ورکوي؛ لکه: په پښتو شعر ويلو کې آهنګ شعر ته نوې هوا ورکوي؛ مثال په ډول:
توره چې تېرېږي خو ګوزار لره کنه
زلفې چې ولول شي خو خپل يار لره کنه...
۳: د لفظ او معنی يووال (هم آهنګي): د دې لپاره چې په ادبي ليکنو کې ادبي استعاري او تشبه ډېره کارول کېږي، ليکوال بايد په خپلو تعبيرونو کې دقت وکړي، څو د مشبه او مشبه به يا مستعار او مستعارمنه ترمنځ تناسب موجود وي.
د مثال په ډول کې زلفې له سروې سره تشبه کړو اشتباه ده، خو که غاښونو له مرغلرو سره ورته وبولو خوند کوي.
۴: د جملو خوش آهنګي: په جمله کې دوه شيان مهم دي:
اول – فصاحت (د لفظ او معنی ورته والی)، چې فصيحه جمله په لاندې ډول لاسته راځي:

أ. د ليکنې قواعد په کې مراعات شوي وي.
ب. د املايي قواعدو مراعتول.
ت. د ګرامري قواعدو په پام کې نيول.
ث. د تاليف د کمزورۍ نشتوالی.
ج. د لفظي او معنوي صنايعو نشتوالی.

دويم – بلاغت ، بليغه جمله هغه ده ، چې لازمه رسايي (لنډوالی) ولري او په لاندې ډول دي:

الف- ايجاز (لنډولی) ولري.

ب- د خوشاهنګۍ درلودونکی وي، آهنګ يې رسا وي.

۵: ترکيب ټاکنه: ترکيبونه بېلابېل حالات لري، ځيني يې ډېره ښکلا او توانمندي لري. هغه معيارونه، چې کولای شي موږ سره د غوره او ښو ترکيبونو په پېژندنه کې مرسته وکړي؛ دا دي:

۵.۱- منځپانګه (پرمايګي) (تومنه): تومنه په دې معنی، چې اندروني قوت په کې وي او له بلې خوا ترکيب، ژوروالی، صلابت (رواني) او مفهوم ولري.

۵.۲- ټينګوالی (استواري)؛ بايد ترکيب د دستور (ګرامر) (پښويه) له پلوه غلط نه وي.

۵.۳- ښکلا (شادابي) (خوشحالي) ؛ په دې معنی کله چې د ترکيب نوم اورو د خوشحالۍ او خوښۍ احساس کوو؛ لکه:

... د زړه د ښتو للمي کاره زما
باران، باران د حسن غواړي له تا
څو په قطغن وي زما د هيلو په ملک
پيروز رحمت کړه د ښکلاوو الله
لوېږي مې سترګې چې هر ښکلی ګورم
ډوب سر ترپای شم په سيلاب د حيا (۲ : ۲۸)

۵.۴- رساوالی (رسايي)؛ يعنې ترکيب وکولای شي، مخاطب ته اصلي مفهوم ورولېږدوي.

۵.۵- د کارونې ځای (کاربرد) ؛ بايد هر ترکيب په اصلي ځای کې له عرف سره سم وکارېږي؛ لکه: (د تورې برښنا) نه دا چې د (تورې حيا...)

۵.۶- د فضا يووالی؛ يعنې يوه ليکنه يو لاس وي، متضاد ترکيبونه په کې نه وي راغلي.
۵.۷- د قت، لنډون، د خيال د عناصرو پر ځای کارول، د صنايعو په استعمال کې افراط نه کول، لذت او خوند اخيستل هم اساسي شرطونه دي.

د ادبي –تحقيقي او ادبي –توصيفي مقالو ځينې بېلګې:
لومړی د ادبي –تحقيقي مقالو بېلګه:
۱) په پښتو معاصر ادب کې د اجمل خټک دريځ:
د پښتو په معاصر ادب کې، چې کله خبرې کوو نو ددې دورې په څو سرلارو کې يو هم اجمل خټک دی، چې د زياتو صلاحيتونو خاوند دی او بنسټيز کارونه يې سرته رسولي دي. له همدې امله د اجمل خټک دريځ د پښتو په معاصر ادب کې يو جوت او ژور دريځ بولو. د ادب په بېلابېلو صنفونو کې که شعر دي، که داستان، که تکل، که ډرامه که راپورتاژ، که ادبي سفر او که نور، خو په وده او پخېدو کې يې اجمل خټک د پاملرنې وړ کارونه سرته رسولي دي. د دې خبرې ثبوت په پښتو نثر او نظم کې د ده هغه ارزښتمن آثار دي، چې زموږ په ادب کې ځانګړی ځای لري. خو بيا هم اجمل خټک د يو شاعر په توګه د ډېر شهرت خاوند دی او دا ځکه چې د معاصر شعر په بدلون، جوړښت او وده کې د ده ونډه زياته جوته ده.
اجمل خټک (۱۹۲۵ م)، چې په شعر ويلو پيل کاوه نو دغه وخت په کوزه پښتونخوا کې د باچا خان تر مشرۍ لاندې د ((خدايي خدمتګاری)) غورځنګ ښه په شور او درز کې روان و. دغه غورځنګ پښتو ادب ته تر بل هر څه زيات پښتو شعر ورکړ، چې د شاعرانو د نومونو فهرست يې ډېر اوږد دی. د دغه وخت زياته شاعري د نظم په بڼه کې وه، چې مقصد يې د ولس وېښول او د انګريزي ښکېلاک نه د خلاصون پر لور د خلکو راپاڅول وو.

اجمل خټک په دغه وخت کې نوی زلمی و. تر همدغه اغیز لاندې یې شعر ویل پیل کړل، خو په دومره توپیر، چې ملي او قومي محتوا ته یې هنري جامه وروا غوستله او د شعر هنري اړخ او لوري ته یې بدلون ورکړ او هم یې دغې خبرې ته د نورو شاعرانو پاملرنه راوګرځوله.

د اجمل د شاعرۍ یو لوی خصوصیت او ا نفرادیت دا دی، چې د هغه د نظمونو فضا روماني ده. یا به داسې وواېو، چې بوده یې که د حقیقت پسندۍ د شه‌لو، سپېڅونه ده نو تنسه یې د رومانیت له رنګینو، مهینو او پستو وربښمینو نه جوړه ده.

همدارنګه د هند د نیمې وچې ځینو ملي مترقي ادبي تنظیمونو هم د اجمل خټک په ذهن او ادبې تګلاره باندې اغیز وکړ او ددغه اغیز له کبله د ده په سیاسي ژوند او ادبي لاره کې نوي څرکونه په بلېدو شول، چې بیا نو یو ځلمیانو د ده دغه لاره هم په سیاسي لحاظ او هم له ادبي پلوه ښه وباله. سیاست پوه او لیکوال افراسیاب خټک په دې هکله وايي: ((کله چې د هند په نیمه وچه کې په (۱۹۳۲ م) کال کې د (انجمن ترقي پسند مصنفین) په نوم یو تنظیم جوړ شو، نو په دغه تنظیم کې جمهوري او مترقي خوا عناصر شامل شول، چې دا دسته د هند په نیمه وچه کې د نوي ذهني فضا د آګاه او باشعورو جوړونکو باندې مشتمله وه.

په دې فیض احمد فیض، فراق ګورکپوري، ساحر لدیانوي، جوش ملیح ابادي، منشي پریم چند، حسرت موهاي، اسرار الحق، حجاز؛ جګر مراد آبادي، احمد ندیم قاسمي او نور ډېر—

نومونه شامل وو. دغه تحریک دنړۍ دټولو آزادي غوښتونکو مترقي او جمهوري خواهانو او منورینو سره خپل غړیو کړی و. دغه تحریک په کوزه پښتونخوا کې په ادبي شعور(؟) هم ژور اغیز وکړ او د کاکاجي صنوبر حسین، فارغ بخاري، سیف الرحمن سلیم، اجمل خټک، قلندر مومند او لطیف وهمي غوندې انقلابي او مترقي شاعرانو هم د دغې څپې برخې وبلل شوې.

د دغه تحريک نه په اغيز اجمل خټک د خپل شعر په محتوا نور هم څه ورزيات کړ، چې د وخت او زمان غوښتنه وه او هغه د انسان د آزادۍ او برابرۍ خبره وه او يا په بله معنا مترقي نظريو او افکارو يې د شعر غېږه ونيوله. د اجمل خټک شعر د نوي سياست غوښتني له ځان سره ملي کړې او شعر و سياست يې سره يوځای کړل؛ د هغه وخت ځوان کول د غه لاره ډېر ژر و منله او په دغه لاره روان شول.

بيا هم د اياز داودزي وينا را اخلم، چې وايي: ((د هغه تخليقي او شاعرانه دماغ پښتو ادب ته يو نوی خيال او نوی جهان ور وبښلو. د اجمل خټک شاعرۍ د ژوند قافلي را ويښې کړې، د منزل احساس يې ور په ګوته کړ او د هغو په رفتار کې يې لکه د رواني مينې ګرمي او تيزي راوسته.

ويل کيږي، چې د اجمل خټک شاعري په پښتو کې هم د شاعرۍ لوری بدل کړ او هم د سياست؛ په دواړو کې يې نوی بدلون راوست او پلويان او لارويان يې هم ډېر زيات شول.

- ښاغلی سليم راز وايي، د اجمل خټک شاعري د شلمې پيړۍ وروستۍ نيمايي پښتون سياست او پښتو ادب متأثر کړی.

په سياست او ادب يې يو شان اثرات مرتب کړي او په عامو خلکو کې يې د انقلابي يون او سماجي بدلون جذبه، ولوله او حوصله پيدا کړې ده.

اجمل خټک او د ((غيرت چيغه)) يو له بله سره تړلې دوه نومونه دي. د خټک د کومې شاعرۍ ذکر چې ما وکړ په غيرت چيغه کې را منځته شوه، چې لاس په لاس به ګرځيدله او د هغه وخت جلوسونه او لاريونونه به په همدغې چيغې بدرګه کېدل. د دغې چيغې ډېر شعرونه د ځوانانو په ذهنونو کې نقش وو او د مثالونو په توګه به ويل کېدل. د غيرت چيغې شعرونه د هغه وخت په سياسي او ادبي حلقو کې خوځښت راوست او د سليم راز په قول، چې په سياست او ادب کې بدلون تر سترګو شو.

استاد عبدالله بختاني وايي چې: ((ځوانانو به هڅه کوله چې خپل شعرونه په دې لاره روان کړي.))

همدارنګه سليم راز هم دغه خبره لږ په تفصيل کوي او وايي: ((د غيرت چيغه ځلمو د لارښووني صفحه ګرځولې او تاويز (تعويذ) کړې وه، ځکه پرې حکومت پابندي ولګوله، خو د پابندۍ باوجود د پښتون سياست لاره همدې کتاب وښوده او د پښتو د عصري مقدي شاعرۍ د فکري روح يقين هم دې کتاب وکړ.)) (... دغه مقاله نوره هم اوږده ده، چې د ادبي تحقيقي مقالو په اصولو برابره ده. او يوه څېړنيزه مقاله هم بلل کيږي.

دويم- د ادبي- توصيفي مقالو مثال:

دناظرهم سترګې پټې شوې

هسې نه اجله ! چې يو تا ته فکر وړې يم

هرځلې يوې نوې ادا ته فکر وړې يم

بيا مې وموندو په فکر رامه شئ په ما پسې

زه در نه ملګرو داسې خوا ته فکر وړې يم

د دوه زرم کال د جولای په لومړۍ نيټه د لعل زاده ناظر سترګې د تل لپاره پټې شوې او پښتو ژبه او ادب له يو خوږ ژبي شاعر نه بې برخې شو.

لعل زاده ناظر د پښتو غزل د پلار امير حمزه شينواري له نامه وروسته د خيبر په سيمه کې دويم نوم دی، چې د خيبر د ځلمو شاعرانو په روزلو کې يې تل زيار ګاللی دی او زيار يې بې ثمره هم نه دی پاتې شوی.

لعل زاده ناظر په ۱۹۴۰م کال په شعر ويلو پيل وکړ او په اغلب ګمان ، چې د ژوند تر ورستيو شيبو يې هم شعر ووايه، د حمزه صاحب په لومړيو شاګردانو کې دی تر ټولو مشر دی او د ده د استعداد او صلاحيتونه خبره وه، چې حمزه صاحب د ځوانانو شاعرانو روزنه ده ته وسپارله او ناظرهم په ډېر صداقت دغه خدمت سر ته ورساوه. د ده په شاګردانو کې مصري خان خاطر او خيبرافريدی د پښتو ژبې هغه

نامتو شاعران وو، چې شهرت او آوازې یې تر لرې ځایونو ورسیدې او اوس هم د نامتو شاعرانو کې راځي.
لعل زاده ناظر کوم مکتب او یا کومه مدرسه نه وه ویلې. د لیک لوست په زده کړه کې یې کوم استاد هم نه لاره، خو په خپله یې لیک لوست زده کړي و. لیک لوست یې کولای شول او د ځانګړې مطالعې په برکت په ډیر څه پوهېده.
مراد شینواري د لعل زاده ناظر شینواري په پېژندګلوۍ کې یو ځای لیکي: ((لعل زاده ناظر په خته د لواړګي شینواری دی؛ د پلار نوم یې عمراخان دی. په کال (۱۹۱۹م) کې زیږدلی دی؛ د پښتو عظیم شاعر حمزه شینواری خوریې دی او د شعر و شاعرۍ په میدان کې یې هغوی ترتیب کړی دي. د ناظر د ځلمیتوب په زمانه کې نه خو په لواړګي کې مکتبونه وو او نه عامو خلکو د انګریزانو په سکولونو کې تعلیم حاصلول ښه خبره ګڼله. د لواړګي د نورو زلمو په شان ناظر هم د تعلیم د نعمت نه محروم پاتې شو.

ما د دنیا مدرسه لوستې نه وه
امتحانونو دې په ما ولوست

لعل زاده ناظر په ۱۹۵۰م کال کې د خیبر د ځلمو لیکوالو د ټولنې مشر شو، چې د ټولنې په غړو کې مراد شینواری، ځیګراپریدی، خیبراپریدی او قیوم کوثراپریدی شامل وو.
همدارنګه په (۱۹۵۳م) کې، چې د ولسي ادبي جرګې کومه څانګه په لنډي کوتل کې جوړه شوه ناظر یې مشر و...
د ناظر د شاعرۍ مجموعه د (مزل، په نامه درې کاله وړاندې په (۱۹۹۷م) کال په پېښور کې چاپ شوه. په دغه مجموعه باندې امیر حمزه شینواري، قلندر مومند، راج ولي شاه خټک، اقبال نسیم، خټک، مراد شینواري او کلیم شینواري د شاعرۍ سریزې لیکلې دي....

... قلندر مومند وايي، چې د ناظر شينواري د شاعرۍ اهمه موضوع هم لکه د حمزه صاحب دی، خو فرق يې صرف دا دی، چې حمزه صاحب تصوف علمي طور سره خپل کړی و او ناظر ور سره تر نظرياتي حده تړون لري.

ناظر تر ډيره وخته خپل کلام نه چاپاوه او په دې نظر و، چې څومره په شاعرۍ وخت تېرېږي هغومره پخيږي، همدغه وجه وه، چې په وروستي عمر کې يې خپل کلام په کتابي شکل چاپ کړ، په داسې حال کې، چې زيات شمير شاګردانو يې خپل ديوانونه چاپ کړي وو.

د ناظر په کلام کې د پښتونولي، تصوف او انساني مينه غوټه شوي، چې بيان يې ساده، خوږ او تشبهات يې ډېر عالي دي.

تنکی سوال مې له مودو په انتظار و
چې مې نن تر شونډو راغی اسويلی شو
دا په سترګو کې راخور څنګه پيکی شو
لکه پوی وی، چې نظر مې غلچکی شو

يا:

د مارانو قــــــــــرار کله په انګار شي
زه د يار په مخ د زلـــــــــفو قرار وينم

دا بل بيت:

لاس يې په تکل د غزونې څه او چت کړ
ما وې چې زيړ زرغونه را باندې راغله...

ناظر يو وخت د پښور راډيو لپاره ډېرې ډرامې ليکلې وې. ځينې مضامين يې هم په مختلفو مجلو کې خپاره شوي دي. کيدای شي، چې د ناظر د نثر برخه څوک را ټوله کړي او په راتلونکې کې يې چاپ کړي. د ناظر دوه زامن (شفيق) او (کليم) د پښتو ښه شاعران دي، چې د ځانګړو مجموعه لرونکي دي. د پښتو ادب تاريخ به

د لعل زاده ناظر ادبي شخصيت، شاعري او پښتو ادب ته د ده خدمتونه هير نه کړي. دا به په تاريخونو کې ثبت وي او راتلونکي نسلونه به يې په درناوي يادوي.
پوهندوى استاد بريالى باجوړى (د ادبياتو په لړ کې، ۱۹۸)
= ادبي - توصيفي مقاله کې لازمه نه ده ماخذ نيغ په نيغه راوړل شي، خو د ليکوال د مطالعي محصول وي. ادبي - توصيفي مقالې کېداى شى لوېې يا وړې وي او دهنري نثر انداز په کې برجسته هم وي. په ادبي تحقيقى مقالو کې ماخذونه او د تحقيق اصول مراعاتيږي.

۳- انتقادي مقالې او د هغو ځانګړنې:

انتقادي مقالې د سمون او اصلاح لپاره ليکل کېږي او خپرېږي او د اصلاحاتو علمي علمبرداري کوي.
دغه مقالې د کره کتنې پر اصولو بنا وي، يعنې (سره او ناسره) سره بيلوي.
انتقادي مقالې که په هره برخه کې ليکل کېږي د ځينو ارزښتونو د ايجاد (رامنځته کولو) او ارزښتونو د ساتلو ضمانت کوي.
د دغو مقالو ليکوال ته ښايي، چې د پوهې او انصاف تله په لاس ولري او په ټولنه کې موجود ارزښتونه په مسلکي ډول وتلي؛ پوهه، انصاف او په مسلک کې وارد والى د انتقادي مقالو آر (اصل) جوړوي. دغه مقاله که تحقيقي وي او که غير تحقيقي (خبرنيزې) که په ورځپانو کې خپرېږي، که په جريدو يا مجلو کې د ارقامو او مسلکي ارزښتونو صلاحيت ولري.)
د دغو مقالو ليکوال بايد د پوره ليکوالۍ مهارت او زيرکي ولري، ځکه چې اقتصادي ارزښتونه د هر چا لپاره مهم او په زړه پورې وي.
يو متل دى، چې وايې: ((د دنيا مور نشته او د عقل ورېى))
له دې امله (د هر چا کټه د هغه د ژوند ارزښت ټاکي.) دا ډول مقالې د کره کتنې برخه احتوا کوي. او کره کتنه د خبرو او ټولنيزو ښکارندو (پديدو) تلل او څېړل

دي. د ادبي او یا نورو آثارو د ارزښتونو سپړنه، هغه تفسیر دی څو څرګنده کړي، چې د اثر غوره والی او بدوالی څه ته وایي؟
انتقادي مقالې د (سپړنې او نقد) د روحیې پر اساس آثار معرفي کوي او کره کوي، خو هو به هو یې نه کره کوي، بلکې د څېړنې اصولو له مخې یې څېړي.
((ادبي نقاد د یو ادبي اثر د ژورې کتنې او مطالعې په لړ کې د هغې تشریح او توضیح کوي او د اثر د محتوا په اصلي روح، د لیکوال په پیغام او د اثر د رامنځته کولو په غرض لوستونکی پوهوي او د نقد د ټاکلو کلي اصولو په رڼا کې د هغې ادبي ښکلا، ښېګڼه، عیبونه او نیمګړتیاوې بیانوي.
نو د انتقادي مقالو لیکوال ته ښایي په خپله هره لیکنه کې پیغام ولري؛ پیغام د پوهولو او بعدي (راتلونکو) پوهنو زیري ورکوي.
انتقادي مقاله لیکنه په نړۍ کې ډېره پخوانۍ لرغونتیا لري، د لیکنې د دغه ډول پیل هم د فرانسې په معاصرو ادبیاتو په تېره بیا کره کتنې پورې تړي. مګر دا خبره د ختیځ په برخه کې د تائید او تصدیق وړ نه ده، په تیره بیا د هغو تاریخي آثارو او تذکرو په باب، چې د هغو په ترڅ کې د ادبي آثارو او ادبي خیرو په باب لیکنې شوې دي، ځکه نو د مقالې او په تېره بیا د ادبي مقالې لیکنې لري.
د یو لیکوال په نظر: ((اوسنۍ انتقادي مقالې د روانې میلادي پېړۍ له لومړۍ نیمایي را پدېخوا په نړۍ کې دودې او پرمختګ په لور مخه کړه او په ډېره چټکتیا سره پرمخ لاړه.
د کره کتنې مقالې لیکوال باید د نقد په کار کې ډېر صادق وي، جرئت ولري او په عمل کې په خپل قضاوت کې انصاف، صراحت، قضاوت په پام کې ونیسي او بې طرفي له پامه و نه غورځوي.
د دغو مقالو لیکوال د معناوو په پالنه، د اخلاقو په سینګارولو، د عمومي افکارو په روښانولو، هیواد سره د مینې پیدا کولو او نورو سیاسی او ټولنیزو مسلو د څېړنو په برخه کې ډېر فعال او زړه خوږي وي.

کره کتنه، چې په ټولنيزو او ادبي مسلو کې يو اصل جوړوي، بايد ناقد د ټولنيز مسوولیت او بشپړې بې طرفۍ په درلودلو سره دغه کار پرمخ بوځي.
د کره کتونې مقالې ځانګړنې: له ډېرو مهمو ځانګړنو څخه دا ده چې په دغه ژانر کې کره کتونکی غواړي د ليکوال ايجادي او زماني چال چلند او له دغه چال چلند څخه را منځته شوی حالت او بهير بيان کړي. د پورتنيو دواړو ځانګړنو څرګندونه او تشريح هم په خپله په کره کتونکي او د هغه په پوهه، ځيرکۍ او ذوق پورې تړلې ده.
بله ډېره مهمه ځانګړنه د ټاکلي اثر يا آثارو ليکوال او ټاکلي ادبي بهير پـه اړونـد د کره کتونکي د ذوق او ځيرکۍ څرګندونه ده. پوهان پـه دې اړه نظر لري، چې کره کتونکی په خپله د يوه نوښتي اثر تل ته ننوزي، داسې لکه پـه خپلـه د نوښتګر او هنرمند پـه شان دغـه حالـت او د دغـه حالـت اغېـزه د دې سـبب کېـږي، چـې کـره کتونکی د نوموړی حالت او د نوموړي حالت اغېزه په خپل اثر (مقاله) کې پداسې ډول وړانـدې کـړي، چـې پـه لوسـتونکي کـې هـم د هغـه ورتـه احسـاس او اغيـز را وپاروي. د يوې بشپړې انتقادي مقالې لپاره تر هر څه د مخه دا مهمه ده:
الف- په هغه کې د ژوند څېره چې په هنري اثر کې د واقعيت د انعکاس څرګندويه وي؛ انځورشي.
ب- ادبي مسـألې او ښـکلائيزې وړتيـاوې چـې زيـاتره د اثـر پـه نـري اړخونـو او د هنرمند په هنري مهارت پورې اړه ولري؛ را ونغاړل شي.
برسيره پر دې يوه بشپړه ادبي- انتقادي مقاله کولای شي په نوموړو دوو ځانګړنو برسېره د يوې ټولنې او يوه ځانګړي ادبي بهير، معنوي او اخلاقي تګلارې هم پـه ګوته کړي.
د ډاکټـر خـالق رشـيد پـه وينـا: (د انتقـادي مقـالې جوړښـت.... پـه خپلـه پـه کـره کتونکي او د ده په مهارت، تجربه او په موضوع باندې په برلاسۍ پورې اړه لري.

کره کتونکی باید دا ټکی په پام کې ونیسي، چې کله غواړي په یوه ادبي موضوع باندې خپله څېړنه پیل کړي.)
په انتقادي مقالو کې دا خبره دوه خبرې، چې د مقالې په شکلي او شخصیتي نظام کې ارزښت لري؛ په پام کې ونیسو:
اول- لیکوال باید خپله لیکنه له جز نه د کل په لور پیل کړي او کله له کل نه د جز پر خوا ځي. د انتقادي مقالې په لیکلو کې دواړه تګلارې دود دي. د خدای بښلی استاد عبدالشکور رشاد د انتقادي مقالو تګلاره ډیر ځله له جز نه د کل په لور تللې وه او پراختیا یې موندلې وه. د خدای بښلی روهي د انتقادي مقالو تګلاره زیاتره له کل نه جز طرف ته وه.
په هر ډول موږ به د اصلاحي، انتقادي او معلوماتي مقالو یوه په زړه پورې بېلګه د اروابناد حضرت علامه عبدالحی حبیبي له یوه ولسمه برخه (شل مقالې څخه راواخلو وبه ګورو، چې څومره د اصلاحی او معلوماتي انتقادي مقالو مواد لري.

احمد شاهي
په احمد شاهي دوره کې د توپ جوړونې صنعت کله چې اعلیحضرت احمد شاه بابا په ۱۱۲۰هـ ش کې د افغاني سلطنت بنسټ په کندهار کې کېښود، افغانستان د پراخه تشکیلاتو اړمن (محتاج) و، چې باید په ملکي او لښکري چارو کې نیول شوی وای. د هغو له جملې د دولتي اردو تشکیل و، چې د هغه عصر په وسله سمبال وي. له دې مخکې یعنې احمد شاهي غونډو وړاندې زموږ هیواد د ایران صفوی شاهنشاهي او هند د تیموریانو له دورو سره مخامخ و؛ له دې امله ډیرو او پراخه ملکي او پوځي تشکیلاتو ته اړمن و او د توپ استعمال او کارونه د بابدیانو په عصر (۹۰۰هـ) کې په افغانستان کې رواج شوی و.

احمدشاه بابا د دې لپاره، چې له سلطنت وړاندې يو تجربه کار شخص او د خپل عصر له پوځي جنرالانو څخه و، د شاهانه عسکرو لپاره يې توپ او ناريه وسله (توپ) برابر کړې وه، چې د هغو له ډلې به يې ځينې د رو پېژندل شي.
وايي د پاني پت په مشهوره جګړه کې يو لک (سل زره) افغاني لښکر له لس لکو (يو ميليون) جنوبي هند مرهټه وو سره مخامخ و. د مراته توپچي قوماندان ابراهيم خان يو شمير ستر قلعه کوب او دوه سوه صحرايي توپونه درلول، خو د احمدشاه قوا يوازې د برش توپونه درلودل، چې په لاندې ډول دي:
= د زمزمې توپ: مشهور توپ دی، چې داعليحضرت احمدشاه بابالښکرو د پاني پت په جګړه کې کاراوه. دغه توپ په ۱۱۲۴هـ ۱۷۵۰م) په لاهورکې دوزيرشاه ولي خان دشاه نظير توپ جوړونکی په وسيله جوړ کړی واو يو بل توپ هم هغه ته ورته و، چې د پاني پت له فتح وروسته افغانستان ته راليږد پر مهال په چناب رود کې ډوب شو.
دزمزمې توپ دمس اوروييې له يو ځايو الی جوړشوی و اوږدوالی يې ۱۴ فټه او ۱۴ انچه او دخولې قطر (اوږدوالی) ۹ نيم اينچ و.
توپ زمزمه بعد ازفتح پاني پت درلاهور بدست خواجه عبيد حکمدار افغاني ماند که درسال ۱۷۶۲م بدست.
هری سنګهـ افتاد وتا (۱۷۶۴م) درشاه برج قلعه لاهور بود. در همين سال سردار چرت سنګهـ که از اسلاف رنجيت سنګهـ بوده، زمزمه رابه ګوجرانوله برد وازآنجابدست سردار امحدراجپوت به احمدنګر پنجاب آورده شدوبه تصرف ګوجر سنګهـ درآمد.
درسال (۱۷۷۲م) بازبدست احمدخان بطرف رسولنګر برده شدوبه سال (۱۷۷۲م) جهنداسنګهـ آنرابه امرتسرآورد، تادر۱۸۲۰م حسين فتح امرتسر بدست رنجيت سنګهـ افتادودر جنګهای دسکه، قصور، سجانپور، وزيرآباد، ملتان ازين توپ کار ميګرفت، درمحاصره ملتان به اين توپ خساراتی وارد آمد وبه دروازه دهلی

شهر لاهور رسانیده شد تاکه در سال (۱۸۷۰م) انگلستان آنرا دربین پوهنتون وموزیم لاهور بر صفه يي نصب کردند وتاکنون همانجاست، بردهان توپ منقوش است:

بامر در دوران شاه ولیخان وزیر
ساخت توپ زمزمه نام قالعه گیر (عمل شاه نظیر)
بر پشت توپ نوشته اند:
درزمان شه فریدون فر
داور دادبخش عدل شعار
خسرو تخت گیر وجم مقدار
شدبدستور اشرف الوزرأ
امرسدازسدهء سپهرمدار
که برزدبه اهتمام تمام
توپ شعبان شکوه کوه وقار
خانه زادشه سپهرسریر
شه ولیخان وزیر اکثر کار
بهرتقریم آن مهم سترگ...
سال تاریخش ازخرد جستم
کردباوحشت آنچنان اظهار
که اگرنقدجان کنی تسلیم
رازپنهان بتوکنم تکرار
بعدتسلیم اوبگفتاتوپ
پیکراژدهای آتشبار

ازتوپهای دیگران عصردواطلاع دردست است. درکتابخانه فاضل سخندان نباغلی گویااعتمادی جنگی نهایت گرانبها موجود است که مملو ازاطلاعات

بسیار مغتنم ونادر تاريخي استو نویسنده آن متخلص به (هراتی) نواسه عبدالله ابن ابو سعید الهروی بود ، که غالباً درعصر احمد شاهی وتیمورشاهی بارجان دیوان انشای شهنشاهی محشوربوده ، مطالب تاریخی ابن مجموعه گرانبها درخورمقاله علیحده ایست، ولی درین جابه اجازت دانشمند موصوف کابا امکان مهربانی ورواداری این مجموعه نفیس رابدسترس نوبینده گذاشته اند ، تاریخ ساختن دوتوپ دیگر رامینویسم:

درسنهء (۱۱۸۵هـ) که شهزاده تیمور درهرات حکمرانی داشت. به امروی توب رادرآنجابه وسیله صنعت گران آن شهرریخته بودند. تاریخ ساختن آنرامیرزاخان هادی خان متخلص به عشرت بن میرزاعبدالله متخلص به میرزاعبدالله متخلص به سرور (به دوضمه) که از منشیان وشعرای دربار بوده، چنین گفت: وله دام غره درتاریخ توپ که بحسب فرمایش تیمورشاه درهرات ریخته شده.

تیمور شهر که شاهی ازوی
شد سکه بزرچونقش شاهی
ازلنگراوعجب نباشد
خم گردداگرکه پشت شاهی...
جسمتم زتلطف ونوازش
شدرهبرمابه عذرخواهی
کفتاکه زغیب شداشارات
سوزنده حضم پادشاهی

از مصراع اخیر سنه (۱۱۸۵هـ) که دراصل هم به خط سرخ نوشته شده برمی آیدواز مضمون قطعه است که درین اوقات توپهای معتددرادرهرات ساخته بودند ، اماتوپ دیگربه امرهمین شهزاده درسنه (۱۱۷۰هـ) درلاهورتوجه دستوراووکارحسن خان (یکی ازتوپ سازان) ساخته شده بودکه همان شاعر ومنشی تاریخ ساختن آنراچنین منظوم داشت:

زنواب همايون شاه تيمور آنکه از بيمش
نگيرد سر به ملک و کشور او گردن اعدا
زيس دست ستم از عدل او کوته بود شايد
کشد گر غمزه دلبر به عهدش دست از يغما
چو از جاد ررود طبع همايونش، بلکين خواهی
زند بر هم زچين ابروان چين را بيک ايما...

شعر ډير لوی دی. له مطالعې يې داسې ښکاري، چې نور توپونه هم د دغه شاه په وخت کې جوړ شو. بل توپ د همدغه شهزاده په وخت کې جوړ شو. لومړی توپ د تيمور شاه چې د لاهور دارالسلطنت و، نقشه شوا و جوړ شوا و له ليکنې يې ښکاري کېدای شي په (۱۱۲۹ هـ) کې جوړ شوی وي. داسې ښکاري، چې په هغه وخت کې ډير توپونه په لاهور کې جوړ شوا و د دغو توپونو جوړونکی حسن خان و، چې د استاد شاه نظير شاګرد و. ښاغلی عزيز الدين پوپلزی وايي په ۱۲۱۲ کې حسن کابل ته د اعليحضرت زمان په امر راو غوښتل شو او دلته يې د ((زبرزنګ)) په نامه بل توپ په ۱۲۱۲ کال جوړ کړ.

ښاغلی پوپلزی د (زبرزنګ) په تاريخچه کې زيا تو ي، چې دغه توپ د کابل خيابان د چهلستون د قصر مخکې نصب و، خو سردار محمد عظيم خان هغه خپل ورد و ست محمد خان ته وبا ښه او هغه يې د غزني حکمرانۍ ته وليږه. که د ښاغلی پوپلزی دغه مدارک مستند وي، کېدای شي سردار دوست محمد خان زبرزنګ غزنی ته ليږدولی وی، هغه وايي:

درسال ۱۸۳۹ هم چون لشکر معرو اندوس بر افغانستان تجاوز کرد و سردار غلام حيدر خان بن امير دوست محمد خان از غزنه دفاع ميکرد توپی بزر در دسترس مجاهدين ملی بود، که نقش آن درهمان ۱۸۳۹م به قلم جنرالان لشکری انګليس ساخته شد، ودر ګليسون تاريخی لشکر اندوس به ريس وهيات مديره است.

اندیا کمپني از طرف جوزف فورویل و الترتقدیم کردید و این کللسیون به سعی سرکیت ای جیکسن طبع و نشرشد.(**۱۵**: ۱۰۱، ۱۰۲)
پورته مقاله چې یو انتقادی متن دی، ډیر نور مطالب هم لري؛ په دغه مقاله کې له ډیرو نویو او معتبرو ماخذونو څخه خدای بښلی لوی استاد علامه حبیبي ګټه پورته کړې، چې په حقه کره مقالو جملې ګڼل کیږي لندډه دا چې:
- دانتقادي مقالو لیکونی باید دنقد په کارکې ډیر بلد، رښتنی او صادق وي، باجرئته او په عمل کې خپل قضاوت کې انصاف، صراحت او قضاوت په پام کې ونسی او بې زرفي له پامه ونه غورځوي دغه لیکوال باید دمعنویت په پالنه، داخلاقو په سمبالولو، دعمومی افکارو په روښانولو، هیوادسره دمینې پیداکولو او نورو سیاسی او ټولنیزو مثالو دخیړلو په برخه کې ډیر فعال او زړه خوږي وي او کره کتنه چې په ټولنیزو او ادبي مثالو کې یو اصل جوړوي، باید ناقد دټولنیز مسولیت او بشري بیطرفۍ په درلودلو سره دغه کار مخکی بوځی.

=دانتقادي مقالو بله بیلګه:
په تیاره کې مزل
(دنثرلیکلو هنر کتاب) دتاند او وزین قلم لیکوال ښاغلی اسدالله غضنفر لیکي:
((ځوورځې دمخه په کابل کې دافغان ادبي بهیرپه غونډه کې په یوه لیکنه باندې اوږدې خبرې وشوې او ګڼو کسانو په کره کتنه کې برخه واخیسته، خو بحث راټول نه شو او نتیجې ته سره ونه رسیده.
دبحث دتیت او پرک والی وجهه داوه، چې ځینو کسانو لیکنې ته دمقالې په سترګه کتلې وو، ځینو نورو لنډه کیسه ګڼلې وه او په آخرکې خودیوې خاطرې په حیث هم تبصره وربانديې وشوه.
دلیکنې موضوع پا کانکورکې دکامیابۍ لپاره دکورسونو له اهمیته څرخیدله هغو، چې لیکنې ته دمقالې په سترګه کتلې وو، ډیر بحث دکورسونو دضرورت په

شتون او نه شتون کاوه، يو شمېر نوروته، چې ليکنه لنډه کيسه ورښکاريدله، د پلاټ، تلوسې او کترکټرايزيشن په باب خبرې وکړې. ليکوال ماته نژدې اوورته وامې وريدل، چې خاطره يې ليکلې ده، خود خاطرې په حيث ماته پکې دا مشکل پيښ و، چې د بل چاژړه او ذهن ته يې نوښتګه پکې لاره کوله او اورېدې مکالمې يې ښتګه په ياد پاتيدلې.
پوره درې کاله پخواد ۱۳۸۲هـ کال په سنبله کې هم دکابل په يوه ادبي غونډه کې برخه والوته دغسې مشکل پيښ شو. غونډه په قلم ټولنه کې وه. دالحاج حسام ددريو تازه چاپ شويو آثارو مخکتنه وه. دده يو اثرته ځينو دناول په سترګه کتل اويو ډول بحث يې ورباندې کاوه، خو ځينو نورو ورته دواقعي رپوټ له عينکوکتل او بحث يې بل ډول و. دغودوو پيښو ته مې ددې لپاره اشاره وکړه، چې لوستونکی په ادبي اثر باندې د پوهيدو او قضاوت په وخت دغه (ژانر) په نظر کې نيسي.
دادبپوهنې په ترټولو پخوانې او مشهور کتاب يعنې (يوطيقا) کې ارسطود آثارو په ژانرونو خبرې کوي او دژانرونو ځانګړنو په رڼا کې په اثرباندې د قضاوت معيارونه رابنيي.
البته کره کتنه ډېرډولونه لري، چې دژانرپربنياد کره کتنه يې يوډول دی، خود کره کتنې په نورو ډولونو کې هم په اثر باندې د پوهېدلو او قضاوت کولو لپاره دغه ژانرپه اړه څه ناڅه معلوماتوته اړيو؛ لوستونکی دهر ژانر له اثره بېله توقع لري.
ليکوال که دخپل اثرد ليکلو په وخت دژانرپه اړه هيڅ تصويرنه وي کړی، دا نوداسې ده لکه چاچې په تياره کې بې ځراغه مزل کړی وي. ځينې ليکوال دتواضع په خاطر دخپل اثرژانرنه ښيي. زما په ګومان تردې ډول تواضع يو څه کبر بهتره دی.)) (۳۰: ۲۰۰)

۴- تبليغي مقالې او د هغوځانګړنې:

تبليغ، وعظ، نصيحت او پند په ټولنه کې د منورو او پوهو انسانانو له خوا د عامه اذهانو د روښانولو او منورکولو يوه غوره وسيله ده.

د تبليغ او نصيحت لارد مؤدب کولو، کله ناکله د تنبه کولو (ګوت څنډنو) له لارې امکان لرلای شي. د تبليغي مقالې هغه مقالې دی، چې ډيرځله د ټولنيزو، سياسي فرهنګي، ديني او...

بيلا بيلو موخو (هدفونو) لپاره د عمومي افکارو او د احساساتو، ننګريو او عواطفو په پارولو کې مهم رول لري.

دغه مقالې عادي مقالې نه دي، مسلکي مقالې دي، بايد د مسلکي خلکو له خوا ليکل شي، ځکه په نيغه توګه د خلکو له احساساتو سره سروکار لري. د دغو مقالو ليکوونکي، جوړونکي وی، مؤدبونکی او لارښودونکي وي. خلک د ټولنې د جوړونې هيوادپالنې په لورهخوي. په سوداګری برخه کې په تبليغاتي مقالو کې د (عاطفي، احساس او زوړد هيجان توکي (عناصر) فوق العاده ډير او اهميت لري، له دې امله که چېرې ليکوال د خلکو احساسات په ښه ډول راونه پاروي په ټولنه کې به د بدو خلکو د سوا استفادې (ناوړه ګټې) اخستنې لارې چارې برابرې شي.

هدف؛ د تبليغاتي مقالو ستر هدف دادی، چې څنګه ليکوال وکولای شي د وخت مهم موضوعات ديورسأ (غوره) غږپه توګه خلکو ته ورسوي؛ دی تبليغاتي مقالې روحيه ورکوونکي وي. تبليغي مقالې له تبلغاتي مقالو سره توپيرلري او توپيريې داسې په ګوته کوو:

الف- تبليغ؛ وعظ، نصيحت او پند، چې هدف يې اصلاح او فکري سمون دی. ديني، فرهنګي، عرفاني او...

هدفونه لري او په مجموعي ډول اجتماعي (ټولنيزه) اصلاح غواړي. د شکل له پلوه لنډې وي او د منځپانګې له اړخه د اصلاحي فکر درلودونکی او تبلغونکې وي. دغه

مقالې غوره هدفونه لري؛ په ماخذونو او اکثراً (ډېرځله) په اقتباسونو متکي (ولاړې) وي.
ډېرځله دعلمي بنسټونو، شرعياتو پوهنځيو او نورو ديني او...مؤسسو له خوا خپرېږي. دغه مقالې چاپي او غير چاپي بڼه لري. دليکوال په وينا:
((ددغو مقالو مواد، يوازې مطالعې او تحقيق له لارې لاسته راځي. خو په هغو مقالو کې، چې يوه نوې نظريه مطرح شي، په دې حال کې درست استدلال او منطق د کار اساس جوړوي.)) (۱۷ : ۲۹)
= ددغو مقالو ځانګړنې: دشکل له پوله لنډې خو دلاس په لاس مطالعې مولودوي؛ استدلال او علمي منطق ورکې پياوړي وي؛ دمستندو او باوري منابعو له روحيه وړاندې کېږي؛ ترڅو لوستونکي ته ديوې موضوع په برخه کې فکر احساس ورکوي؛ پند، نصيحت ديني، مذهبي عرفاني (او معرفتي برخه يې پياوړې وي. وچ تبليغ نه وي.
ب- تبليغاتي مقالې: کېدای شي تبلغي هويت ولري، او همدارنګه سياسي او اجتماعي مضمونونه ولري. سوداګرۍ په برخه کې هم رول لري. بروشورونه، سوداګري اعلانونه هم په دې برخه پورې اړه لري.
تبليغاتي مقالې هرډول مادي او معنوي موادرانغاړي. يوډول تجارتي هويت لري؛ په فيشن، مود... پورې اړوند مطالب خپروي. لنډې وي او ورځنې مطالب خپروي.
ژبه يې لکه د تبليغي او ادبي مقالو خوږه نه وي؛ په مجردو الفاظو لوبې کول يې يوډول ارمان جوړوي.
مهم خصوصيت يې ديوې (تجارتي، سياسي او اجتماعي، مثالو او شيانو په برخه کې خلکو ته خبرداری ورکوی؛ لکه:
((بنا بر تصميم فوق العاده ووثايق تجارتی و (چک) درامريکا و انګلستان وهولاند معاملات پراګنده وخوردوريزه هم بذريعه (چک بانک) تسويه مي شود ،يا از روی تشکيالت مالي ممالک مذکور ويا بنا بر حمل ونقل ندادن کيسه های پول

وبانکنوت خواه به مودوخواه به فیشن په هرطوریکه تغیر نمایم این شکل دراساسات تجارتی درمیان خلق صورت احتیاجی حیاتی راداراشده است...))
(۳۵: ۲۱۲)
لنډه داچې تبليغی مقالې په استدلال اوعلمي پوهې بنأوي اوديومرام (اسلامي) لپاره خلکوته ذهنيت ورکوي اوروامجادله پرمخ وړي.
دلته به دتبليغي مقالوځينې بېلګې د (کبريت احمر) له کتابه راواخلو اوله بېلګه (نمونه):
پرلاره دپيغمبر (ص) تګ په (جامع السعادت) کې نراقي اول روايت کړی دی:
کله چې رسول الله (ص) له اصحاب کرامو سره پرلارتللو، هغوی ته به امرکاوه، چې مخکې لاړشئ او دهغوی په منځ کې به روان و، اوهم يې روايت کړی دی؛ له خدای (ج) څخه دلريوالی سبب کيږي هغه خلک، چې ترشاه يې خلک روان وي اوياڅوک ورته په پښو درېږي. اميرالمنين ويلي، (من اراد ان ينظرالی رجل من اهل النارفلينظرالی رجل قاعدوبين يديه قوم قائم) اوهمدارنګه دپيغمبر (ص) مجلس ته يوسړی رادننه شو ټول بدن يې پولۍ (ټناکي) وي اوله هغواوبه تويدلې اودهرچاترڅنګ، چې کېناسته، هغه به له ځايه پورته کېده.
حضرت پيغمبر (ص) هغه په خپل څنګ کې کيناوه.
يوه ورځ حضرت محمد (ص) له نورو اصحابو سره ډوډۍ خوړه، چې يوبل کرغيړن مخ اوناروغه رادننوت اودمجلس غړوله هغه کرکه وکړه، پيغمبر (ص) نوموړی په زنګانه کيناوه اوورته يې وويل: ((ډوډۍ وخوره))، يوقريشی چې له هغه کرکه درلوده نابېره دهماغه په بيمارۍ ګرفتارشواو ترې مړشو.
يوه ورځ حضرت زين العابدين (رح)، چې په خره سپوروومجذومينو پريوه واړه جمعيت برابرشو، هغو ورته دډوډۍ خوړلو سلا (ست) وکړ، حضرت ورته ووييل که مې روژه نه وای، نومې ډوډۍ درسره خوړله، بله وخت يې په خپل کورکې دښې

ډوډۍ دپخولو او برابرولو ترتيب وکړ، هغوی يې راوغوښتل او ډوډۍ يې ورسره وخوړه. (۱۴۱مخ)

بله بېلګه:
د اسلام د پيغامبر (ص) غوره اخلاق:
بدن يې له سره ترپايه کمال و ؛ ابن عباس وويل، چې: ((انا اديب ربي)) زه دخدای (ج) له خوا تأديب شوی يم او حضرت علی کرم الله زماله لوري. حق سبحان وتعالی ماته په سخاوت او نيکۍ امرکړی دی او له بخيلۍ او جفا څخه يې منع کړی يم. او د الله تعالی په نزد کله په ، چې پيغمبر (ص) درې ورځ ځوک نه ليده ، نو که دهغه پوښتنه به يې کوله.
که به چاويل سفرته تللی نوروته دعابه يې کوله او که به حاظر و نوليدلوته به يې ورتللو او که به بيمارونو دهغه عيادت به يې کاوه.
په يوويشت غزووکې يې ، چې نه يې غوښتل نوروته د درنښت له امله له نورو دمخه شي او له ضعيفانو اکمزورو سره به په يوه ليکه کې روان و او له قافلې سره به يوځای رسيدلو. (۷: ۳۳۸)

۵- قضايي، حقوقي اوجنايي مقالې او دهغوځانګړنې:
په دغو مقالوکې قضايي، حقوقي او جنايي مثألې خپرېږي. ډېر ځله دغه مقالې اخباري بڼه لري؛ په ورځپاڼو ، جريدو او اوونيزو کې خپرېږي، خو په مجلوکې هم دخپريدو وړ دي.
دغه مقالې هورومروتحقيق وي. قضايي او حقوقي مقالې معلوماتي هويت لري اوجنايي مقالې سره له دې، چې څېړنيزې وي، خو په ارقامو ولاړې وي. دغه مقالې دمسلکي خبريالانو ، قاضيانو ، حقوق پوهانو ، مسلکي پوليسو او کارپوهو خلکو او د پوهنتونونو استادانوله خوا ليکل کېږي. په دغو مقالوکې د مسلک اړوند هغه

څه دليکنې ډگرته وړاندې کېږي، چې تنبهي، تبليغي، وعظي مضمون اومحتوولري او خلکوته مثالونه وړاندې کړي. مهمه خبره داده، چې دغه مقالې ټولې ټولنې ته عامه پوهاوی ورکوي، ځکه قضأ هغه قانونمنده ټولنيز نظام دی، چې حقوقي هويت لري دغه مقالې دعامه او فردي امنيت په برخه کې هم معلومات وړاندې کوي؛ ادبي او هنري لوری نه لري، خو علمي او معلوماتي لوړوالی لري.
قضايي، شرعي، جزايي او په عمومي ډول ټول قوانين او متون ددغو مقالوله لارې خپرېږي. د (افغانستان دعدلي او قضايي چاروپروژه، دجزاقانون، مدني قانون تعديلات او جنايي قوانين دلنډو معلوماتي مقالو په ډول وړاندې کوي. دلته څو مثالونه د (افغانستان په اسلامي جمهوريت کې داستنادوبه برخه کې دقوانينوله مجموعې) څخه څو مادې دمثال په توگه راواخلو:
دوه سوه اوه لسمه ماده:
((که چېرې تورن په دعوی باندې له غوره پس اودغونډې له پای ته رسيدلونه مخکې حاضرشي، نوپه دعوی باندې غورده په مخکې بيرته جارويستل کېږي.)) (۱۸: ۲۸)
ددغو مقالوځانگړنې:
۱- دغه مقالې معلوماتي دي.
۲- دغه مقالې تحقيقي وي؛ لکه دحقوق، قضأمجلوکې چې تحقيقي مطالب خپرېږي. (۲۳: ۳۱)
۳- پوهنيز لوری او هدف لري، پند، وعظ، نصيحت هم پکې وي.
۴- قوانين دهمدغو مقالوله لارې خپرېږي.
۵- جنايي مقالې له ارقاموسره ملگرې وي او په ارقامواتکأ لري.
۶- ادبي پيرايه لري، خو ادبي او هنري نه وي.
۷- دقضأ، ټولنې، افرادو په حقوقي هويت پورې اړوند مطالب انعکاسوي.

۸- علمي مطالب په دغو مقالو کې انعکاسيږي او دغه علمي معلومات هم مسلکي بڼه او مضمون لري.
۹- ژبه يې ساده وای، پيچلتيا او له ابهام نه لري، خوهرومرو فرضيې او شالونه لري.

۶- اخلاقي، ديني اوروزنيزې مقالې اوځانګړنې:

بشر د خپل پيدا ينبت له هماغه لومړيو شيبو له اخلاقو او دين سره ملګرى پورې کړى، خو په راتلونکي کې د هغوى راتلونکي نسلونه وروزل شي. دا ديانو راتګ عمده عامل دا خلاق سمبالتياوه. پيغمبر (ص) د خلکو د اخلاقو د سمون لپاره راليږل شوى دى د ړ رځله اخلاقي، ديني او روزنيزې مقالې تعلليمى هويت لري.
کيداى شي، دورځپانو، جريدو او مجلوله لارې وړاندې شي.
د شکل له پلوه لنډې، په ارقامو ولاړې او مثالونه پکې ډير راغلي وي؛ له بلې خوا پخوانيو کيسوته هم اشارې پکې کيږي.
دغه مقالې له اساسه تعليمي مرام لري او ديو(هدف) پربنا د چاپ ډګرته راوځي.
په تعليمي او تحقيقى مؤسسو پورې اړوندې يې (څېړنيزې) وي، خو ډير اصلاحي نهادونه شته، چې هغوى يې دا ړتياووى له مخې چاپ او خپروي.
که چېرې پخوانۍ او د اسلام د مبارک دين راتګ ابتدايي حالات بيانوي او کيسې يې کوي، نو د تحقيق پر اصولو ولاړې وي، هرومرو ماخذونه او ارقام هم لري، او که داسې نه وي، او تنبهي هدف ولري، نو بيا د ليکوال معلوماتي او مطالعې پورې اړوند مطالب پکې خپريږي.
دغه مقالې د شکل له پلوه هم وړې او هم لويى وي، خو اکثراً (ډيرځله) د تبليغي مقالو په څيرلنډې وي.
د اخلاقي، ديني او روزنيزو مقالو موخه (هدف) د انسانانو د اخلاقو روزل، په نفس باندې د باور پيدا کول او د روح ښکلي کول دى.

داخلاقي، ديني اوروزنيزومقالو ځانګړنې:

۱- ډير ځله دعامه پوهاوي لپاره وي اوکېداى شي په ورځپاڼو، مجلواوجريدوکې خپرې شي.

۲- پوهه ورکوونکى اوفکر روزونکې وي.

۳- دنفسيي تزکې اواخلاقي تنبه (ګوت خنډنې) روحيه لري.

۴- انتقادي اولارښوونکې روحيه پکې زياته وي.

۵- د لوستونکي فکري سطحه پکې په نظرکې نيول کېږي.

۶- دلوستونکودفکري سطحې اودپوهې اندازې ته په دغومقالو کې ډير پاملرنه کېږي.

۷- دغه مقالې په آيت شريف، مبارکواحاديثو، ديني کيسو، روايتونو، مثالونو او نوروښوخبروښکلې کېږي.

۸- دمضمون ليکنې له پوله په زړه پورې اوزړه راښکلونکې مطالب پکې وي اوآن دديني اوعرفي تبليغ اډانه په پام کې نيول کېږي.

۹- دغه مقالې باکيفته وي؛ ددغومقالوځرنګوالى (کيفيت) اوڅومره والى (کميت) دځلميانو، ځوانانواونسلونوپه روزنه کې نغښتى دى.

۱۰- دداډول مقالوسترهدف دادى، چې نسلونه په يوه لوړه انساني، ملي، ديني او اسلامي روحيې سره روزي.

۱۱- خلکواوځوانانوته اخلاق، دوروري روحيه، خلکوته دخدمت اوکارکولو اصول ورښيي اوداخلاقو سطحه لوړوي.

۱۲- دشکل له پلوه ورې اولويې وي اودمعنا له اړخه درانه، وزين، په مثالونواوپوهه ولاړمطالب رانغاړي.

۱۳- ديني اواخلاقي مقالې تر روزنيزولوې اوتحقيقى هم وي.

۱۴- اخلاقــي اودينــي مقــالې د يرځلــه علمــي او تحقيقــی اولږمعلومــاتي وي، خوروزنيزې مقالې په تيره دمدرسواوښونځيو شاګردانو لپاره انځوريزي وي او په ارقام برابرې هم وي.
۱۵- دروزنيزومقالودليکلوطرز له (کل څخه جز) تـه دی، خوددينې اخلاقي اوپـه تيره تحقيقی مقالو دليکلوروحيـه لـه (جزڅخـه کـل) تـه ده. پـه دې معنا ، چې پـه (روزنيزومقالو) کې بـه لـه لوی مطلب څخـه لنډه ، خوکره برخـه رااخلو ، يعنې انتخاب به پکې کوو ، مګرپه ديني اوتحقيقی مقالوکې (کوچنی مطلب) راسپړل کېږي او تفسيرېږي.
۱۶- داډول مقالې پوهنيزخصوصيات لري. مضامين پوره ادبي هنري اوآن مسلکي هم وي.

= ددينې، اخلاقي اوروزنيزومقالوځينې بېلګې:
۱-الف- دلتـه بـه دخواجه عبدالله انصاری رحمت الله دډيرپـه زړه پـورې مسجع نثريوه ښايسته ، نمونه چې لوړاخلاقي، ديني هويت اوروزنيزپيغام لري؛ دلتـه راوړو:
الهي !
نام تومارا جواز
ومهرتومارا جهاز
الهي !
شناخت تومارا امان
ولطف تومارا عيان
الهي !
ضعيفان را پناهي
قاصدان رابرسرراهي (۵: ۱۰۷)

پورته نثر د ديني او عرفاني مقالو او کتونو نه بېلګه ګڼل کېدای شي.
۲- بله بېلګه به د سعدي د ګلستان، چې دا تم ټولګی دری مضمون، په اووم درس، په (۳۵-۳۶) مخونو کې راوړل شوې ده؛ راوړو. په دغه مقاله کې په ژوند کې د بېوونې رول، فضيلت قناعت او د خبرو دا آبو په برخه کې معلومات راټول شوي، چې له دين، عرفان څخه تومنه اخلي.
مشرف الدين مصلح د عبدالله زوی، چې په سعدي شيرازي مشهور د دري- فارسي ادب دا اوومې پېړۍ له ډېرو نامتو شاعرانو او ليکوالو څخه ګڼل کېږي.
د کلام نمونه:
د قناعت د ښېګڼې په برخه کې
يو عجمي ملوک (پادشاه) يو طبيب د حضرت محمد (ص) خدمت ته ولېږه، يو کال د عربو په يوه کلی کې اوسيده، هيڅوک د درملنې لپاره ورته رانه غله.
نومورې پيغمبر (ص) ته راغی او ګله يې وکړه، چې زه يې د خلکو د درملنې (معالجې) لپاره راليږلی يم، خو په دومره موده کې ما ته هيڅوک رانه غله، هغه خدمت، چې په ما پوردی، هغه پرځای کړم. رسول الله (ص) وفرمايل، دغه طايفه يوه طريقه لري، چې خويې اشتهانه وي راغلې، ډوډۍ نه خوري او چې اشتهايې وي، ډوډۍ بس کوي. حکيم وويل، دا رښتيا د دوی د تندرستۍ لامل کېږي.
دويمه بېلګه:
د خبرو آداب
مال د ښېګڼې او سوکالۍ لپاره دی، نه دا چې عمر د مال د راټولولو لپاره. يو هوښيار و پوښتل: نيکمرغه څوک دی او بدمرغي څه شی ده؟ وويل: نيکمرغه هغه ده، چې وخوري او وکري او بدمرغه هغه دی، چې مړشی او ويې نه خوري.
مکن نماز بر آن هيچ کس که هيچ نکرد
که عمر د رسر تحصيل مال کرد و نحسورد (دری صنف ۸، ۳۶ مخ)

پورته دواړه نثرونه دروزنيزنثراودينې ، اخلاقي مقالو لنډی، خوښايسته بېلګې دي، چې انسانان ښېګڼې ته رابولي.
ب- دروزنيزو (تربيتی) اوتعليمي اومعلوماتي مقالويوه لنډه بله بيلګه:

د خپلواکۍ ورځ

افغانستان په آسياکې لومړنی هيوادو، چې دنړۍ دهغه وخت له ستر ځواک يا انګريزانو څخه يې خپلواکي ترلاسه کړه. افغان ولس په آسياکې دآزادۍ داتل په توګه وپېژندل شو. نوروولسونوهم ترې دآزادۍ الهام واخيست.
انګريزانودرې ځله په افغانستان يرغل کړی دی؛ خو افغانستان يې په بشپړه ډول اشغال نه شو کړای. دهغوله يرغل سره سم افغانانودخپلواکۍ لپاره مبارزې پيل کړې. له انګريزانو سره يې درې لويې جګړې وکړې، خوهيڅ کله ښکيلاک ته تسليم نه شول. پرله پسې سختوجنګونودانګريزانوپوځونه ښه وځپل. په ۱۲۹۸هـ، ش کال کې ، چې دغفانانودغازي امان الله خان په مشرۍ خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه؛ نودزمری په (۲۸) نېټه انګريزانودافغانستان خپلواکي په رسميت وپېژندله.
اوس هرکال دزمري اته ويشتمه د خپلواکۍ د جشن په توګه نمانځل کېږي. په دې ورځ دافغانستان په ټولوولاياتو اوواحدونوکې جشنونه جوړېږي. په ځانګړې ډول په پلازمينه(پايتخت) کې دلوی جشن ترتيبات نيول کېږي. په دې جشن کې دګڼوننداريچيانوننداريچيانوپه وړاندې پوځي پريتونه ترسره کېږي؛ پرپوځ اوپولسيوسربېره دټولنې نورې پورې (درجې) لکه زده کوونکی، محصلين، لوبغاړي، اتڼچيان، بزګران اونورهم په خپل وارخپل هنرننداريچيانوته وړاندې کوي. دوی ټول دلوژله مخې په ځانګومراسموسره تېرېږي اوخپلوهيوادوالوته ددرناوي مراتب وړاندې کوي.

د بلواکۍ (د پردو تسلط) پر ضد مبارزه د انسان په خټه کې اغړل شوې ده. له هيوادسره مينه ، د خپلواکۍ او دآزادژوند احساس د افغان ولس ستره ځانګړنه ده.

فضل احمد خان غرافغان وايي:

واورئ اې په مخ د ځمکې او سيدونکو
له آسمانه چې آوازراځي د څه دی؟
دآزادژوند يو ساعت په حقيقت کې
د غلام د هميشه ژوندون نه ښه دی

خوشحال بيا دآزادی مقام له پادشاهۍ هم لوړ ګڼي؛ لکه:

آزادي ترپاچاهيه لاتيری کا
چې د بل ترحکم لاندې شی زندان شي

نوميالي ليکوال، سياستوال او شاعرشهيد موسی شفيق بيا وايي:

عشق د خپلواکۍ مې په سينه کې په هاهاوي تل
پاک مې احساسات آزادي مې تمناوي تل
ماسره چې نښلي بدبختي د هغه چاوي تل

سيدشمس الدين مجروح بيا بلوسګرګراښوی او خپل غرور داسې ښکندوي:

تيټ مې مه بوله غورځنګ راباندې مه کړه
زه پدې افتادې افتادګۍ کې لوی ګړنګ يم؟ (۳ : ۵۰، ۵۱)

۷- طنزيه (فکاهيه) مقالې او دهغوځانګړنې:

سکوندنې (طنز، هزل، مطايبه او فکاهيات يوه معنا لري. طنزيه يا فکاهيه مقالې يو (ټولنيزمطلب په داسې خوندورو الفاظو کې رااخلي، چې هم خندونکی وي او هم ملنډې وهونکی)

طنز؛ دهجوې له ډولونه څخه دی، خو له هجوې سره يې توپير په دې کې دی، چې دهجوی تيزی او صراحت په طنز کې نشته، په طنز کې ډير ځله اصلاح طلبانه

اوټولنيز مقصد ونه دی، په داسې حال کې، چې هجو خصوصي لوری لري.
طنز د چا او یا شي د مقام ټيټ راوستل دی، په داسې شکل چې د خندا او سرګرمی
وړو ګرځي او کله هم تحقيرپکې وي. هزل ټينګ (رکيک) او غير اخلاقي دی
اوتفريحی جنبه (لوری) لري.
فرهنګي کره کتونکی طنز په دوو ډولونو رسمي (　　) يا مستقيم (　　) او غير
رسمي (　　) ويشلی دی.

- په مستقيم طنزکې، لومړی خبرې کوونکی شخص دی، په نيغه توګه له لوستونکي سره خبرې کوي.
- په غير مستقيم طنز کې د اثر را منځته کوونکی يا قهرمانان، خپل ځان او خپلو باورونو باندې ملنډې وهي.

طنز خندا پارونکې کلمې دی، چې د انساني اروايي حالت سره تړاو لري،
د الفاظو هغه ډول آرايش دی، چې لوی تريخ واقعيت په زړبفتو کې رانغاړي او په
لنډه توګه يې خلکو وړاندې کوي.
ډاکټر سيروس شميسا وايي: ((طنز په فارسي ادبياتو کې د نظم او نثر په توګه
موجود دی...)
(۲۵: ۲۵۰)
ترهغه ځايه، چې ما ته به شوې او ما مطالعه کړی، د طنز په چوکاټ او دايره کې
ټوکې او ملنډې هم راځي. فکاهيه او آن ځينې خندا راوړونکې لنډې کسې هم پکې
راځي.
طنز، ټوکې او ټکالې په عامه توګه سره د تفريح او آرامۍ د احساس او خوندلپاره
ويل کېږي، خو اصلاحي جنبه هم لري. ستيفن باور او عقيده درلوده: ((طنز، ټوکې
او ټکالې د ژوندانه د لوړو ژورو هنرمندانه شعور دی، چې هنرمندانه څرګندونه
پکې وشي.)) (۳۷ : ۳۰)

طنزته (مزاح) هم وايي. د طنزاو ټوکو ښېګڼه داده، چې هغه د ټولنيزبنسټ په کلکوالي کې مرسته کوي، خوکله طنز ويل خطرناک هم وي او هغه دا چې په توګه واورې او د جانب مقابل د شخصيت کم راوستل يا سپکاوی پکې مطرح وي.
سرمحقق عبدالرحيم څدران په دغه برخه کې ډېر په زړه پوري مطالب ويلي؛ نوموړی وايي: ((هغه څوک، چې منل شوي ارزښتونوته په بې اعتنايي سره ګوري، نو بيا د ټوکمارو د ټولو او طنز ويونکي ترسکونډونو لاندې راځي. په دې توګه سره وينو، چې ټوکې ټکارلې په آسانۍ سره اجازه نه ورکوي، چې په يوه کلتوري او ژبني ساختمان کې شامل کسان يې د حلقې څخه ووځي او د غه جوړښت ته دې تاوان ورسيږي. په دې برسيره خندا په يوه ټاکلي اجتماعي جوړښت کې د ننه کلتور د پرديو مضرو او نا مطلوبو عناصرو څخه هم تر يوه حده پورې ساتي.
د طنز، ټوکو او ټکالو تاريخ د انسان د تاريخ سره تړلی دی. دا د يوې ورځې او يوه شخص محصول نه دی، د تاريخ په اوږدو کې زيږدلی او ووخت په وخت پکې زياتوالی راغلی دی.
دا د ټولنې ګډ مال دی. په ژبه او بيان کې په شعوري او غير شعوري دواړو صورتونو کې کومېډي عناصر پيدا کيږي، چې البته د غه کوميدي عناصر په مختلفو ډولونو سره ويشل کيږي؛ لکه: طنز، کنايه، رمز، تحريف، ظرفيت... او ټوکې.)) (۱۴ : ۳۱)
دلته به د ټوکو يوه بيلګه راوړو:
زه د ده د خدای پامانۍ لپاره تللی وم
يو شاګرد له خپل ټاکلي وخت څخه ناوخته ښوونځی ته راغی، نو په ټولګي کې ترې ښوونکي پوښتنه وکړه. بلانی جانه ! ولې ناوخته راغلې؟ شاګرد په حوصله سره ښوونکی ته ځواب ورکړ، صاحبه ! زه خوب وړی وم او په خوب کې مې ليدل ، چې خارج ته روان يم، ځکه ناوخته شوه. په دغه وخت کې يو بل شاګرد هم د ټولګی ته ناوخته راغی، نو کله يې چې د هغه څخه پوښتنه وکړه، چې زلميه ته څه بهانه

لري؟ هغه ځواب ورکړ صاحب ! زه په خوب کې ترهوايي ميدانه پورې دده خدای په امانۍ لپاره تللی وم.

دټوکو نثرخوړاوله معناډک وی. په ټولوکې نتيجه په وروستيوکرښوکې نغښتې وي، دټکونتيجه خندونکې وي.

دطنزنثرپه دې وروستيوکې مروج شوی دی اونن سباپه نړيواله کچه طنزويل کيږي اوليکنې ډکرته يې لارمونـدلې ده. دټوکوتوپيرلـه طنز سـره داده، چې دټوکوموضوع ډيرکرت عيني وي، مخامخ اوخوله په خوله اويا د فکاهي په ډول دبل په آدرس ويل کېږي؛ خوطنز کېدلای شي طبيعي کيسه اوپيښه نه وي، ديوليکوال ياشاعرله خواجوړه شوې وي.

طنزيوه محتواده، چې په يوه کالب کې نغښتل شوې وي. په نړيوالو او زموږ پښتو ادبياتو کې طنز په منظوم او منثور ډول موجود دی.

دلته به دنړۍ ياترکي ادبياتوديوطنز ليکونکی لږمعرفي اودکلام يوه برخه راواخلو:

عزيزنسين دترکې اونړۍ يوله مشهوروليکوالو، شاعرانواوطنز ليکونکو څخه دی، چې ډيرلنډ داستانونه يې ويلی دی. عزيزنسين (۳۷) جلده کتابونه لري. نوموړی ليکي... تاسوکولای شئ زماپه ليونتوب هغه وخت پوه شئ، چې زه دترکې په هيوادکې په لس کلنۍ دليکنوليوال شوم، هغه وخت زموږ په کورنۍ کې په ليکلواولوستلوقادرنه وو.

کله چې مې پلار زماله کاره خبرشو، نودپلرونوپه خيريې ماته وويل: ((زويه اله همدااوسه کوشش وکړه، چې خپل استعداد له همدا اوسه په کاروا چوی، ځوپه راتلونکې کې ترې يوه مړۍ ډوډۍ وخورې، که له مااورې، شاعري اوليکوالي يوخواپريږده، چې ټول عمرپه زوريږې اوپه ژوندکې به مجروح اوسرګردان وي.

بدبختي داوه چې تراوسه مې لاقلم په لاس کې نه واخيستلای، چې عسکري لسيې ته يې واستولم. دعمرپه اوږدوکې مې چې څه غوښتل هغه مې ترسره

نشو کړای او چې څه مې وکول هغه مې وروسته خوښ نه کړل، په داسې حال چې ماغوښتل ليکوال شم، سرباز شوم. علت يې داوه، چې په هغه وخت خوارانو او غريبانو يوازې کولای شوای په عسکري ښوونځيو کې درس ولولي؛ په پای کې يې له ماڅخه يو عسکری افسر جوړ کړ، خوشبېر کاله په هغه زندان کې وم او ترې راووتم او د خپل زړه کار (ليکوالی) مې پيل وکړ.

په پيل کې مې په شاعرۍ پيل وکړ؛ خو ددې لپاره چې شعر ته په ډېر درنښت قايل وم، ومې نه غوښتل هغه خراب کړم، بيا مې د رومان ليکلو باندې پيل وکړ، نو اول مې خپل داستان وليکه، او يو يې ټولنې ته مې وسپاره. مسوول مدير د هغه له ويلو وروسته ددې پرځای چې پړنګ پړنګ وژاړي، په کړس کړس وخندل او ويې ويل.

آفرين پر تا بيا هم د غسې داستانو نه ماته راوړه...دا ډول نااميدي او ترهه او س راسره ده او له ياده مې نه ده وتلې. هغه څه مې چې د خلکو د ژړيدلو لپاره ليکلي، هغوی يې وخندول او په دې ډول يې زه فکاهي نويس (ليکونکی) معرفي کړم؛ خو او س هم، چې ډېر کلونه تېرېږي او کېږي، په رښتيا نه پوهيږم، طنز ليکنه څه شی ده؟ (۵۲مخ) درې ۸ټولګې)

((طنز)) عربي کلمه ده، لغوی معنا يې ناز او کرشمه، پيغور، مسخره کول او سرزنش کول او په اصطلاح کې يو ځانګړی ادبي ډول دی، چې د پېژندنې لپاره يې بيلا بيلو ادبياتو او څېړونکو بيلا بيلې توضيحي او تشريحي څرګندونې کړې دي... او همدا رنګه طنز هغه وينا ده، چې ټولنيز فسادا و نادودې پکې راځي، يا دا چې:

طنز له ادبي پانو څخه يو ژانر او د ليکنې ځانګړې لاره ده، چې اصلي مقصد پکې انتقاد دی، خو دا انتقاد د شوخۍ، ريشخند او تمسخر په جامه کې نغښتي وي، د وينا لحن او انداز يې په زړه پوري د ټوکو ټکالو په بڼه وي او مسايل پکې زيات ره وخت سرچپه او (معکوس) مطرح کېږي. طنز په ادبي اصطلاح هغه نثر يا شعر دی،

چې په تمسخر سره په ټولنه کې دوګړو دنادودو، ناوړه کړنو، اخلاقي فسادونو، نيمګړتياوو او کمزورۍ ښوونه کوي)) (۳۸: ۲۷۱، ۲۷۲)

اوس څرګنده شوه، چې (طنز) يو معنايي فورم دی، نه شکلي. طنز لکه کيسه يا مثنوي يا لنډۍ ځانګړی کالب نه لري، بلکې منظوم او منثور وي.

زموږ اصلي موخه د طنز معرفي نه وه، کنه نو لازمه وه، د طنز په تعريفونو، ډولونه، تاريخې، د طنز په ليکوالو او ځينو بيلګو رڼا اچولې وای. زموږ په (طنزي يا فکاهيه مقالو غږېږو.

طنز په مقالې د شکل او معنا له پلوه ډېر ډولونه لري؛ اوږدې او وړې، کيسه يې، ډرامې ته ورته، فلمي، ادبي ټوټې، داستان، او رومان ته هم ورته وي.

د طنزي مقالو ځانګړنې:

۱- دغه مقالې له لنډو پيليزو تر اوږدو.

۲- په هر طنز کې يو هدف نغښتی وي.

۳- طنز کله انتقاد ته هم ورته وي.

۴- د طنز معنايي پانګه زياته وي.

۵- د طنز ژبه ساده، له معنا ډکه، خو سکونډونکې وي.

۶- طنزي مقالې ذوقي لاری لري؛ اروايي اغيزې يې پرنورو زياتې وي.

۷- طنزي مقالې غير تحقيقي وي، يعنې هو به هو د بل چا نقل قول نه را اخيستل کېږي.

۸- د طنز مضمون له اجتماع را اخيستل کېږي او بيرته اجتماع ته وړاندې کېږي.

۹- طنزي مقالې لکه (نکل) يو ښه پيل لري.

۱۰- د طنزي مقالې ټوله نتيجه د مقالې يا وينا په پای کې له خندا سره يو ځای ښکاري.

۱۱- طنزي مقالې په الفاظو کې جادو خپروي، پو هه ورکوي او د کار نتيجه اظهاروي دلته به د (طنز) يوه بېلګه راواخلو، چې همدا د نثري طنز (مقالې) نمونه ده. دغه بېلګه په (ننګيارنا آشنا) پورې اړه لري؛ دا يې هم کلام:

زيارت

تاسو خوبه پوهيږئ، چې زيارت زموږ په هيواد کې دا حترام ځای دی، په تيره د ښځو لپاره. زيارت ته د ښځو تګ د ډيرو ديني علماوو په نزد ناروا عمل دی، خو په چا يې مني؟!

زيارت ته ډير خلک د دعا کولو لپاره ځي؛ ځينې بيا د تفريح او ساعتېرۍ لپاره په هرصورت خلک پوه شه او کاريې. که د دعا لپاره ځي او که د ساعتېرۍ، زموږ پرې کار نشته خو را به شو اصيلي کيسې ته.

د چهارشنبې ورځ وه، په زيارت کې ښه ګڼه ګونه وه، ښځې او ترېټول راغلی وو. زه هم د دعا لپاره نه، بلکې د بد دعا لپاره تللی وم، ترڅو په زيارت کې هغه ډاکتره چې زما د زوی په درملنه کې يې هيڅ کوښښ نه وکړی او د همدې ناپوه له امله مړشو، ورته ښې ډيرې ښېرې او بد دعاوې وکړم او له خدايه د دغسې بې پروا او ناپوه ډاکترانو د ورکې خواست وکړم او دغه زيارت ورته شفيع کړم، ترڅو مې دعا ژر قبوله شي.

ما همدا سې وکړل او په ډيرې عاجزۍ د قبر د پښو خواته ودريدم او په زوره زوره مې ښېرې پيل کړې، د خپلو ښېرو په ترخ کې خبرشوم، چې يو بل څوک هم دعا کوي او دا سې وايي: خدايه! ته ددې نازولې په روی دومره نا روغان راولې، چې پسې ونه شم رسيدای! خدايه ته په دې وران هيواد کې دا سې ساري ناروغي پيدا کړې، چې نه وا ړه پريږدي او نه زاړه او له يوې مخې پرې اخته شي.

خدايه ته خو موويني، چې نه تنخواه شته او نه کوپون او ټول ژوند مو په همدغه فيس پورې تړلی دی. د کور کرايه، د کتنځې کرايه او نور ټول لګښتونه له همدغه فيس نه ورکوم، نو که ناروغان نه وي، دغه د فيسونو پيسې به له کومه کيږي؟

چې پورته مې وکتل ، ماته مخامخ د قبر سرته هماغه ډاکټر
ترولاړ دی، چې له لاسه يې دلته راغلی وم او بد دعا مې کولې.
نابېره مې يوه چيغه له خولې ووته، وه زيارت بابا ! نيسته يې، همدی دی، هماغه
دی.
هماغه چې تا ته مې شکايت ترې کاوه. مه يې پرېږده... مه يې... (۳۴: ۳۰۸)
لنډه دا چې طنزي ليکنه د تحقيقي يا نورو مقالو د نثر په څير ځينې جوړښت نه لري،
خو هره ليکنه که لويه وي، يا وړه يو قول او مقاله ده.

۷-۵- داووم څپرکي دمطالبولنډيز:

=مقاله دليکوالۍ يوغوره اوعمده ډول دی، چې دليکوالۍ په دنياکې له ډېر پخواتراوسه روا لري اونن سبايې اخبارونو، اونيزو، مجلو، کتابونو، نيټ، فس بوک، يوټيوب، اوواييرا وبلاخره ټولورسنيوته لارپرانستې ده.

= په پښتو- انګليسي قاموس کې (مقاله يامقالې) ته (Essay) يا (Article) ويل شوی اوسرمقاله (Editorial) وايي.

په انګليسي- پښتو قاموس کې مقاله، بند، بحراني شيبه (Erticle) برخه، ماده، بيله فقره، بيله اصطلاح، جلاموضوع دمجلې، ورځپاڼې انسايکلوپيديا (ګړ) هم ته ورته وايي.

= فرهنګ عميد، دويم ټوک کې: (مقاله، مص، مقاله م ل سخن ګفتن (ګفتار، سخن) يک قطعه يافصل ازکتاب، يک مطلب که تحت عنوان معيني نوشته شده باشد، مقالات جمع.

= په پښتوژبه کې (ليکنه) (لويه ياوړه) جمع يې ليکنې اومعتبره ليکنو ياهغه ليکنه، چې ترېوتاکلي سرليک لاندې په يوه برخه کې ليکل شوې وي مقاله (مفرد) اوجمع يې (مقالې) هم راځي. مقاله لويه اووړه وي اوکيدای شي هرډول مضموم ولري. مقاله ليکنه دليکوال کاردی اوداکاريوپياوړی مسلک دی.

= مقاله (Thesis) له (مقاله) (Essay) يا مونوګراف ياپاڼيليک يارسالې (Treatise) سره توپير لري، دلته زموږ هدف (Essay) ياهغه مقاله ده، چې دليکوالۍ په ډګرکې لرغونی تاريخ لري؛ شکل اومضمون له پلوه (وړه يالويه) وي؛ مضمون يې په نثروي؛ غوره اوآسانه اسلوب يې دادی، چې د (يوې ځانګړې موضوع څخه بحث کوي اويوفکرتبلغوي. دغه ډول مقالې (ترېوه عنوان لاندې يوه وړه يالويه موضوع رانغاړي.)

= ډوکتور سيروس شمسيا په (انواع ادبي) کې د مونوګراف او تيزس توپير کړی؛ لکه: مونوګراف هغې رسالې ته ويل کېږي، چې يوازې پريوه موضوع په مفصله او مشرحه توګه وليکل شي.
مقاله (Thesis) په ځانګړې توګه هغه ليکنې ته وايي، چې ديوه علمي سند په توګه يې د علمي سند هيله من ليکي، مګرپه عام ډول نه ليکل کېږي. به عامه توګه مقاله (Essay) په نثر ليکل کېږي.
= ډوکتوراحمد شبلي په خپل اثر (کيف تکتب بحثا اورسالة) کې د مقالې تعريف داسې راوړي: مقاله هغه بشپړ رپوټ ته وايي چې کوم څېړونکي يې د خپل بريالي تحقيقي کارترسرته رسيدو وروسته وړاندې کوي؛ په دې شرط، چې د غه رپوټ د مطالعې ټول پړاوونه احاطه کړي، يعنې د موضوع په اړه دلومړنی فکرکولو څخه بيا له څېړنې څخه ترلاسه شويو پايلو پورې د دلايلو او اسنادو په رڼاکې هغه ترتيب، تدوين او وړاندې کړي.
= عبدالمالک همت په خپل کتاب (د مقالې ليکلو اصول (۹ مخ) کې د مقالې او رسالې توپير داسی کوی.... مقاله ليکلی مضمون، د معلوماتو مفصل مضمون د کتاب يوه برخه، د کتاب باب يا فصل ته وايي او... رساله وړه وړه مجموعه وړوکی کتاب، چې درياب او فيروز اللغات په اردو ژبه کې مجلې ته رساله وايي او د څوتنو ليکوالو د مضمونونو ټولګه چې پرڅا کلی مهال خپرېږي.
درياب قاموس ليکي، قول، ليکی مضمون، کتاب، حصه، د معلومات مفصل مضمون (عربي).
رساله (ر- سا- له) اسم، واحد، مؤنث، وړه مجموعه، وړوکی کتاب ۲ ليک، مکتوب. د سورو (سپړو) يوه ډله، يا يوه قطعه جمع رسالې.
= عبدالحق بيتاب د ثروت جريده کې ليکي: مقاله منظم کلام دی، چې د ليکوال په فکرپورې اړه لري... مقالې د موضوع له پلوه په درې ډوله دی:
(قصيصه وصفيه او فکريه)

= مقاله هغه ليکنه ده، چې نه کتاب وي او نه کتابچه (رساله) بايد په څو پاڼو کې خلاصه شي؛ له هغه وخته چې ورځپاڼې او مجلې پيدا شوې دا ډول ليکنې د مقالې په نامه يادې شوې. مقاله کله اوږده او کله لنډه وي.

= د مقالې ليکوال بايد پاملرنه وکړي که ليکنه يې لويه ياوږه وي بايد د ليکوال تيزس به پوره ډول بيان کړي. مقاله بايد داسې وليکل شي چې د مطلب حق اداکې او څه شی ورکې ناسپړلي پاتې نشي.

= مقاله لکه ګزارش (رپوټ) کېدای شي خطابي لوری ولري، په دې وخت کې لازمه ده ليکوال د خپل قلم د ځواک او نوښت له برکته نوموړی ياد پام وړ موضوع ښه راوسپړي، يعنې داسې يې وليکي، چې په پای کې ترې مفهوم واخلي.

= هغه وخت يوه مقاله پر لوستونکي اغيزکولای شي، چې د موضوع له پلوه غنې وي او اصلي مطلب يې په نوی ډول بيان کړی وي.

= رساله د شکل له پلوه له مقالې لويه وي، مقاله يو قول دی، يوه لنډه ليکنه هم احتواکوي، خو رساله د مقالې تفسيرشوې بڼه او شکل دی؛ آن مونوګراف رساله بللای شو.

= فيروز اللغات وايي: رساله؛ د ځو تنو ليکوالو د مضمونونو له مجموعې څخه عبارت ده، چې پرتاکلې موضوع خپريږي؛ لکه دادبيا تو هدف څه دی؟

= مقاله کېدای شي رسمي او غير رسمي وي؛ رساله په رسمي مجلو او مقاله په شخصي او رسمي مقالو کې.

= مونوګراف؛ مونو (يو - يوه) ګراف موضوع، ليکه (موضوع) يعنې مونوګراف يوه موضوع، چې تريوه عنوان لاندې ليکل کېږي. موضوع عموماً هدف لري او بې هدفه نه وي.

= يو مونوګراف له دغو عمده برخو جوړيږي: (عنوان، سريزه، متن، نتيجه او ماخذونه... همدارنګه ځينې نور واړه عنوانونه هم شته... د مونوګراف ماخذونه

باید کتابونتوني، مرکې، ساحوي او سایټونه وي، لړترلږه دماخذونو شمیر باید له (۵یا ۸) کم نه وي او تر ۱۲ یا ډیروپورې هم وي.
= عبدالمالک همت مونوګراف هغې رسالې ته وایي، چې یوازې پر یوه موضوع په مفصله شرح ولیکل شي. یعني مونوګراف او رساله یوه معنی لري. (مونوګراف هغه رساله ده، چې د مفهوم له پلوه بشپړه معنا افاده کړي او تر یوه عنوان لاندې کېدای شي ځو بیلا بیل واړه عنوانونه راشي.
= د مقاله لیکلو سوابق له ډیر پخوا مروج و. مقاله خو یوه عربي کلمه ده، مګرنه عربي کې پردۍ ده، نه زموږ په ژبه او ادب کې. د غه کلمه له ډیر پخوا هم د کتابونو د بابونو یا فصلونو لپاره مستعمله وه؛ لکه داقلیدس ته منسوب کتاب پر (۱۵) مقالو ویشلی دی.
= دابن ندیم (الفهرست) پر لسو مقالو او د نظامي عروضي سمرقندي (مجمع النوار) پر ځلورو مقالو ویشلی دی او د علامه عبدالحی حبیبي، (شل) مقالې، د پوهانو رشاد (لس مقالې) او د اروا ښاد صدیق روهي (ادبي څېړنې) د یادولو وړ دي.
= دمقالې د لرغونتیا په برخه کې ډکتور عزیز اسماعیل لیکی: د مقالې کلمه په عربي ادب کې د غني دالالت له مخې نوې باله شي. حقیقت دادی، چې په عربي کې د مقالې تاریخ دورځپاڼې لیکلو په تاریخ اړه لري او د غه تاریخ په عربي ژبه کې تر یوې نیمې پیړۍ زیات اوږدوالی نه لري.
کله چې اروپایی ادب په عربي ادب ګډ و ، د غه کلمه زموږ ادب ته رانںوتله.
= (Essay) کلمه د لومړي ځل لپاره په (۱۸۵۰م) کال فرانسوي مدافع وکیل مونتېین... په ۱۵۳۳م-۱۵۹۲م استعمال کړه.
= سیروس شمسالیکی؛ مقاله نویسی له ډیر پخوا مروجه وه، په (یونان) کې (پلوتارک) او په (روم) کې (سیروو سنکا) په دغه فن نامتوول خود مقالې پېژندل دیوه ادبي ډول (ژانر) په توګه په دوو وروستیو پېړیو اړه لري. لومړی ځل لپاره

فرانسوي مونتېن دمقالولیکل په رسمي توګه دود کړل او په (۱۵۸۰م) کال یې خپلې مقالې خپرې کړې.
= په ایران کې هم مقاله لیکنې له ډېرپخوا رواج درلود ، خوهغې ته یې رساله ویلې.
په افغانستان کې دفني مقالې لیکنې عمر تر سلو کالو ممکن ورسیږي. مثال شمس النهار اخبار د امیرشیرعلی خان او سراج الخبار د حبیب الله خان په وخت کې دمحمود طرزی په لاس خپرې شوې. علمي او ادبي مقالې لیکنې خودشلمې پېړۍ په دریمه او څلورمه لسیزه کې اوج ته ورسیدې او په ډېرښه ډول یې دوام وموند او کتابي بڼه یې وموندله؛ دعلمي مؤسسه له خوا په علمي ادبي جملو کې دمختلفو لیکوالو او استادانو له خوا لیکل شوي اوفني او مسلکي قوت یې وموند.
= زموږ په هیواد او ټوله اسلامي نړۍ کې دغه انقلاب (مقاله لیکنه) دنولسمې پېړۍ له دویمې راپه دې خوا دعلامه سید جماالدین افغانی او محمد عبده رحمته اله او د هغو شاګردان ول.
= په نړیوال ډګرکې؛ سیسرو سنکادلیکوالو په نامه یادیده، خو دیوژانر (ادبي ډول) به دمقالې تشخیص په وروستیو پېړیو پورې اړه لري.
= دلومړي ځل لپاره فرانسوي لیکوال مونتنې، په رسمي ډول مقاله لیکنه مروجه کړه او په (۱۵۸۰م کال کې یې (Essay) ولیکې. فرانسیس بیکن هم په همدې پېړۍ کې په انګلستان کې مقاله لیکنه پیل کړه.
= په نولسمه پېړۍ کې (مجله) راغله؛ دمروجو ادبي ډولونه یاژانرونو څخه وګڼل شوه.
= په لویدیځ (غرب) کې دجورج اورول، وای، م فورستر او جیمزتور معرفي کړې.
= علمي- تحقیقي مقاله دتحریر اولیکنې په کارکې لکه علمي مقالوغوندې له وچو ادبي کلمو سره نه وړاندې کېږي؛ پکې تخیل او احساسات نه ځاییږي. علمي-

تحقيقي ابداعي ځانګړنې نه لري، خو تازه او نوې موضوعګانې خلکو ته وړاندې کېږي.

= علمي تحقيقي مقالې جوړښتي توکي (عناصر) هم لري؛ لکه: (عنوان، لنډيز (چکېده)، اصلي يا کليدي کلمې، سريزه، دمقالې متن نتيجه ګيري او دماخذونو فهرست.)

= لنډيز (چکېده) دمطلب اوج او دمقالې دمحتوا خواږه (لب الباب) بيانوي او دشکل له پوله له پنځو تر اتو کرښو زيات نه وي او د مقالې محتوايي جوړښت بيان کړي او فرعي عنوانونه ياد کړي.

= دمقالې په سريزه کې دمقالې ارزښتونه بيانيږي، چې په استدلال او قناعت بښوونکي توګه وړاندې شي. دموضوع کول او غوره کول داسې کاردی، چې په مقدمه کې بيانيږي، هدفونه، دموضوع تاريخچه او دکارچلند په مقدمه کې کار کېږي.

= دمقالې متن د تحقيقي مقالې دجوړيدو اصلي برخه ده، نو په دې اساس په ښو، متينو او وړعبارتونو، دګرامرله اصولو او دورځې په ژبه وليکل شي. دمقالې متن بايد دمحتوا له پلوه تحقيقي وي، يعنې دنورو خبرې اترې، مناقشې او څېړنې رانغاړي.

= دمقالې متن ډير ځله له ګڼو سرليکنو جوړيږي. دعنوانونو زياتوالی (تعدد) مقاله له ستړي کوونکی حالت له يوډول والی ژغوری.

= دمقابلې پايله بايد لنډه، جامع وي، په دې معنا چې دمقالې محصول په ساده او راکاڼلې ژبه لوستونکو ته وړاندې کوي. دمقالې دنتيجې اخيستنې، دټولې په حجم پورې تړلې دی.

= ماخذونه په متن او دمقالې په پای کې معرفي کېږي.

ماخذونه اوس په دوه ، درې ډوله بابريږي:

۱- متن اولمن ليک

۲- یوازې کتاب، لیکوال او مخ
۳- په متن او پای کې

= د مقاله لیکنې پړاوونه په لاندې ډول دي.

الف- د لیکوال فکري لارې او مخکینۍ اطلاعات، د لیکوال د ټولو اختصاصي اطلاعاتو لپاره سرچینه، چې د لیکوالي اصول د مطلب د ادا طرز او نورېکي راځي.

ب- په یوه موضوع تمرکز، د مطلب شرح، د فهرست لیکل، اطلاعاتي منابعو پورې اړونده ستونزې باید سرته ورسول شي.

ج- د مطلب راټول، یاداشت اخیستل هغه څه چې په ذهن کې دي د هغو سنجول، د تجربې مرکو، د افکارو تبادله، مطالعه او فکر په دې کارکې رول لري.

د- ارزونه او ټاکنه، د منتخب اطلاعاتي واحد برابرول (یعنې د مقالې د لیکلو لپاره باید مخکې له مخکې معلومات او ماخذونه راټول شي او مطالعه وشي، آن تجزیه هم ورسره شریکې شي.)

هـ- د مقالې طرحه، جزئیات او ټول مطالب، ترتیب، وړاندې ولیکل شي. او دغسې تر (ط) پورې.

= مطبوعاتي مقالې هم مهمې وي؛ مطبوعات په یوه هیواد کې په عمومي ډول فکري ستون بلل کېږي او په خصوصي ډول د ژورنالیزم په مسلک پورې اړوند دي. دورځپاڼو، جریدوا و مطبوعاتو مقالې د یوه هیواد د خلکو دورځیني، علمي، ادبي، سیاسي نظامي ژوندګړ اړخونه انعکاسوي.

= د مطبوعاتو مقالې لاندې نومونه لري:

اساسي مقالې؛ دورځپاڼې، جریدې یا میاشتنۍ اساسي او فکري مقالې وي، چې تیوریکې او ګزارشي موضوعات پکې وړاندې کېږي تحلیل پکې وي.

= په مطبوعاتي مقالو کې سرلیکنه (سرمقاله) دورځپاڼو او جریدو هویت ټاکي، ځکه له نورو مقالو لنډې، مهمې او دورځپاڼو او جریدو پالیسي ټاکوونکي هم وي.

= مسکين علی حجازي ليکی؛ دامهال دلويوورځپاڼو په ادارو کې هغه څوک د سرليکنې ليکلوته ګمارل کيږي، چې پربيلابيلو علومو پوه وي، خو کېدای شي په هروشلو کسانوکې يوتن دې داکاروکړای شي.
= مسکين حجازي ليک د سرليکنې لغوي معناء مديرليکنه او د مدير د نظرڅرګندولو دی، خو په عامه توګه له دې څخه موخه هغه ليکنه ده، چې د سرليکنې پرمخ دورځپاڼې يارسالې تر نامه لاندې چاپيږي.
= د مطبوعاتي مقالو ځانګړنې دادي، چې دورځې مطالب خپروي بايد تازه اوبکرموضوعات ولري. د نشرورې موضوعګانې يې دژوند د بيلابيلو اړخونو انعکاس وي.
= بله عمده ځانګړنه يې داده، چې ادبي صنايع اولفظي پيچلتيا پکې نه وي، ساده ګې لري. اصلي مطلب په لنډو او ساده الفاظو کې وړاندې کوي.
= بل خصوصيت يې دادی، چې ورځنۍ پېښې يوله بله تړلې او ديوې موضوع بيلابيلې برخې تحليلوی.
= د سرمقالې په تعريف کې يو معاصرامريکائي ليکوال په خپل اثر (ايديتوراوليکوال) کې ليکي: سرليکنه په شعوري اواړوند شکل دورځپاڼې دغوښتودوړاندې کولو نوم دی، ياسرليکنه پرروانو پيښودورځپاڼې نظردی.
= ميکن لريزپه وينا: سرليکنه پرمهموورځنيو پيښودتبصرې کولونوم دی. سرليکنه دهغې ژورنالستيکي ليکنې نوم دی، چې په هغه کې دادارې له لوري دلوستونکودلارښوونې په موخه چارې ، مسايل روښانه شوي وي.
= د سرليکنې دمخ موضوعات (پردې مخ له مقالې پيلامې او يادښت سربيره نورشيان هم چاپيږي. اوسنی نظروالان ظنر لري. د سرليکنې دمخ موضوعات په درې ډوله دی:
١- سرليکنه اوشذرات (يادښت)
٢- راغلی ليکونه

۳- پرمهمو پېښو يوه ياله يوې ډېرې ليکنې له دې سربېره پردې مخ دورځپاڼې نوم هم چاپېږي.
د سرليکنو مخونه څلور بنسټيزې برخې لري:
۱- سرليکنې
۲- پر روانو پېښو تبصرې
۳- راغلي ليکونه
۴- دمنتخبو لنډيزونو، کتابونو، رسالو يانوروورځپاڼو اقتباسونو اونور.
= ورځپاڼه موخې هم لري:
۱- دمعلوماتو خبرتيا او خبرونو برابرول
۲- پرخبرونو تبصره کول يعنې پرروانو پېښو خپل نظر ورکول
= سرليکنه ځانګړنې هم لري:
۱- ژبه يې ساده اوروانه وی، داسې، چې هرلوستونکی پرې پوه شي.
۲- له نقل قول او علمي مصطلحاتو څخه لرېه ګټه پورته کېږي.
۳- تحليلونه ډير ځله دليکوال دتفکرمحصول وي، خودغه تحليل له ور سره مخ شويو پېښو څخه کوي.
۴- سرمقاله بايد له يوه مخه ډېره نه وی.
۵- علمي او ادبي اصطلاحات پکې لږوي.
= اقتصادي مقالې اقتصادی اصول، برياوې، ناکامۍ او پرمختګونه خپروي. دغه مقالې مسلکي وي په ورځپاڼو او جريدو کې دغه مقالې لکه دنورو برخوغوندې جلا او ځانګړې ليکوالان لري: ددغو مقالو دمضمون کيفيت په ارقاموکې نغښتی وی، ارقام بايد ددقيق اوله اصلي منبع سره کتل شوي وي.
= قلم دليکوالۍ په ډګرکې ځای ورو وروکمپيوټرته پرېږدي.
په کمپيوټرکې دسايټونوله لارې په انټرنيټ کې مقالې خپرېږي او هرډول لوی اوواړه، علمي ذوقي، ادبي هنري، اقتصادي او معلوماتي مطالب خپرېږي.

= انترنيت په نړيوال، خو په تيره زموږ په مطبوعاتو کې نوې خپرنيزه پديده ده... دغه تخنيکي وسايل له (۱۳۸۰ هـ) کاله را په دې خوا زموږ په هيوادکې د استعمال وړ ګرځي او خلک ورسره روږدي کيږي.
= کابل پوهنتون کې په (۱۳۸۸هـ) کال کابل کمپيوټر ساينس پوهنځی نوی جوړ شو، چې هدف يې هيواد ته د کمپيوټر کارانو تربيه کول و. زموږ مطلب دا دی، چې د ليکوالی فن د تعليم ترڅنګ د کمپيوټر لوری هم خپلوي او نوي انترنيټي ويبسايټونه پيدا کوي.
= علمي څېړنيزي او تحليلي مقالې په ورځپاڼو، دا کاډميکو مؤسسو په نشراتي مجلو او سايټونو کې خپريږي. علمي څېړنيزی او تحليلی مقالې د يو فرد، افرادو، مسلکي او علمي ټولنو تحليل او څيړنه وي. او دغه مقالې په تحليلي او تحقيقي روحيه ليکل کېږيږ
= دغه مقالې (تحيقي او تحليلي مقالې) له استدلال او څېړنې سره وي، يعنې دا چې د څېړنې طبيعت لري؛ د څېړنې پوهه او روحيه لري. په يوه او کله له يوې ډيرې موضوعاتو باندې تمرکز لري او درسي موضوعات راسيړل چې له ده مخکې نورو ليکوال هغه نه وي تحليل کړی.
= بله ځانګړنه؛ د کره کتنې په روحيه برابره وي، سره او ناسره بيل کړي. په يوه علمي تحليلي مقاله کې پيچلي ټکي او اصطلاحات د ليکوال له خوا توضيح کېږي او دا ډول مقالې په مياشتو کې وليکل شي.
په يوه علمي او تحليلي مقاله کې پيچلي ټکي او اصلاحات د ليکوال له خوا توضيح کېږي او ستونزور اصطلاحات د تحليل له څخه تيريږي. يوه علمي تحقيقي مقاله ممکن په مياشتو او يا او نيو کې وليکل شي او د ورځپاڼو د مقالو پرخلاف په ډيره ژوره توګه ليکل کېږي.
= علمي مقاله ليکونکې بايد په پراخه حوصيله په توضيحي ډول او تحليلي ډول د خپل کار موضوع مخکې له مخکې کوردينه کړي دراټولو شويو

معلوماتو او کارتو کو په وسيله د (ايډيټ) او خپريدو تر مرحلې مقالـه تعقيب او بيا نشر کړي.
= ادبي مقالې وچې او مبتذلې ليکنې نه دي، بلکې دادبي پېښو ادبي دورو، ادبي روايتونو، ادبي ډولونو، ادبي پنځونو... په برخه کې پراخه څېړنې او تحقيق دی، چې دادبي محقق له خوا په علمي ادبي او آن خيالي دول تحليل او توصيفيږي.
= دادبي تحقيقي او علمي مقالو تو پير لـه (ادبي توصيفي) مقالو سره دادی، چې لـومړی يې د تحقيق او ريسرچ برخـه جوړوي او ادبي توصيفي مقالې لـه خيال او ظرفيتونو سره ملګری وی.
= لنډه دا چې دادبي مقالې اساسي موخـه (هـدف) پـه ادبي مقالـه کې دعواطفو او احساساتو بيان او سپړل دي... دادبي مقالې ليکل دمقالو لـه لور دولونو سخت کاردی.
= ادبي توصيفي مقالو کې پوره ځانګړنې هم لري، چې به کتاب کې يې وګورئ.
= ادبي توصيفي مقالـه کې ضرورنه ده، چې ماخذنيغ راوړل شي مګر دليکوال دمطالعې محصول وي.
= انتقادي مقالـه پـه نړۍ کې ډيره لرغونتيالري، دليکنې ددغـه ډول پيـل هـم دفرانسې په معاصرو ادبياتو په تېره بيا په کره کتنه پورې تړې، خو دا خبره دختيځ په برخه کې داسې نه ده.
= دکره کتنيزو مقالو ځانګړنـه يوه داده، کـره کتـونکی غـواړي دليکـوال زمـاني او ايجادي چال چلند او لـه دغـه چال چلند څخه رامنځتـه شوی حالت او بهير بيان کړي.
= بلـه ځانګړنـه؛ دېاکلې اثر يا آثار وليکوال او ېاکلی ادبي بهيـر پـه اړونـد دکره کتونکی دذوق او ځير کی څرګندونه ده.

= دښاغلی ډاکتر خالق رشيد په وينا ؛ دانتقادي مقالې جوړښت په خپله په کره کتونکی پورې اړه لري، کره کتونکی داتکی په پام کې ونيسي، چې کله غواړي په يوه موضوع باندې خپله څېړنه پيل کړي.

= تبليغي مقالې هم دمقالو يوډول دي، په دغو مقالو کې، تبليغ، وعظ، نصيحت او پند په تولنه کې دمنوروا و پوهوانسانانو له خوادعامه اذهانو د روښانولو او منورکولو يوه غوره وسيله ده.

= په تيليغاتي مقالو کې دعاطفي، احساس او هيجان عناصر ډيردی، له دې امله که چېرې ليکوال دخلکو احساسات په ښه ډول روانه پاروي په ټولنه مې به دبدو خلکو د سوا استفادې اخيستني لارې - چارې برابرې شي او تبلغاتی او تبليغي مقالې تو پيرا و ځانګړنې هم لري، چې تو پيريې په کتاب واضح دی.

= قضايی، حقوقي او جنايی مقالې هم دعمومي مقالوله ډولونو او رديف څخه دی، خو د معناله مخې هرومرو تو پير لري. دغه مقالې هرومرو تحقيقي وي، قضائی او حقوقي هويت لري او جنائی مقالې سره له دې، چې څېړنيزې وي، خو په ارقامو ولاړې وي.

= اخلاقي، ديني او روزنيزې مقالې له اساسه تعليمي مرام لري او ديو هدف پربنادچاپ ډګرته راوځي. په تعليمي او تحصيلي مؤسسو پورې اړوندې يې څېړنيزې وي، خوډير اصلاحي نهادونه شته، چې هغوی يې د اړتياوو له مخې چاپ او خپروي او همدارنګه ځانګړنې هم لري.

= طنزيه يافکاهيه مقالې هم دعمومي مقالو يو ډول دی؛ دطنزيه برخه کې معلومات په کتاب کې خوندي دي.

طنزيه مقالې دشکل له پلوه ډيرې لنډې، خو ډيرډولونه لري او معنا له پلوه هم مختلف مضمونونه لري.

= طنزيه مقالې څه مخصوصې مقالې نه دی، خو دغه مقالې دکلمو په واسطه کله تمثيلي، کله انتقادي، سياسي او نورې محتواووې بيداکوي.

۷–۶– داووم څپرکي پوښتني:

۱- مقاله د کومې ژبې کلمه ده؛ په لغت او اصلاح کې څه ته وايي؟
۲- مقاله؛ دليکوالۍ کوم ډول دی؟
۳- په پښتو- انګليسي قاموس کې مقالې ته څه او سرمقالې ته څه ويل شوی؛ توپيريې وکړئ.
۴- په زاهد- پښتو- پښتو سيند کې مقاله څه بلل شوې؟
۵- فرهنګ فارسي عميد ، دويم ټوک مقاله څنګه راپېژني؟
۶- مقاله (Thesis) (Essay) يا مونوګراف او رساله څه توپيرلري؟
۷- دوکتور شمسيا د مونوګراف او تريتيس ترمنځ توپير څنګه کوي؟
۸- د مقالې او رسالې ترمنځ فرق څنګه برجسته کولای شئ؟
۹- دکتور احمد شلبي آرتورکول په حواله د مقالې تعريف څنګه راوړي؟
۱۰- د مقالې او رسالې توپيرعبدالمالک همت په خپل اثر ( ) په ( ) مخ کې څه ډول راوړي؟
۱۱- په ... درياب ډکشنرۍ کې څوک ( ) مقاله څه ډول راپېژني؟
۱۲- د استاد عبدالحق بيتاب په څه شي ( )، په (۴) مخ کې د مقالې په برخه کې څه راوړي دي؟
۱۳- مقاله او مقالې ليکنې په نني دنيا کې څه اغېزې لري؟
۱۴- فيروز اللغات د رسالې تعريف څنګه راوړي؟
۱۵- رسمي او غير رسمي مقاله څه ته وايي او توپيريې څنګه کولای شی؟
۱۶- يو مونوګراف د شکل له پلوه معرفي کړئ؟
۱۷- اقليدس ته منسوب کتاب په څوکتابونو کې ليکل شوی و؟

۱۸- (دعبدالحی حبيبی دمقالومجموعه او دپوهاند دمقالو او همدارنگه دصديق روهي دمقالومجموعې په کومونومونويادې شوې دي؟
۱۹- ډاکترعزيزالدين اسماعيل دمقالې دلرغونتيا په برخه کې څه ويلی دی؟
۲۰- په عربي ژبه کې دمقالې تاريخ.. په تاريخ پورې اړه لري؟
۲۱- په اروپاکې دمقالې(Essay) کلمه دلومړی ځل لپاره په کوم کال (   ) اوفرانسوي مدافع وکيل (   ) په کوم کال استعمال کړه؟
۲۲- په (الادب وفنون دراسة ونقد رساله، په (   ) مخ (   ) کې دمقالې په باب څه ليکل شوی دی؟
۲۳- ډاکترشمسياد مقالې دلرغونوالي په برخه کې څه نظرلري؟
۲۴- فرانسوی ليکوال (   ) خپل مقاله په رسمي توګه په کوم کال (   ) خپره کړې؟
۲۵- په انګلستان کې چادمقالوليکل مروج کړل؟
۲۶- په افغانستان کې اوسنۍ مقاله ليکنه له کوموکلنو پيليزي؟
۲۷- په ايران کې مقاله ليکلوپه برخه کې څومره پوهيږې؟
۲۸- سراج النحار جريده په کوم ځای اودکوم پاچاپه وخت کې خپريدله؟
۲۹- زموږ په هيوادکې په کمپيوټراوانټرنت کې مقالې خپريدل په کومو کلونوکې پيل شوې؟
۳۰- الله جل جلاله په قلم څنګه سوګند يادکړی دی؟
۳۱- سيد جمال الدين افغان اومحمد عبده له څه وخت څخه راپه دې خوا مقالې ليکلې؟
۳۲- مقاله دبيان، وړاندې کولو، هدفونو اوموضوع له مخې په کوم ډولونو ويشل کيږي؟
۳۳- مقالې دموضوع اودليکنې دډول له مخې کوم ډولونه لري؟
۳۴- ستاسو په نظرعلمي تحقيقي څه ډول مقاله وي؟

۳۵- د علمي تحقيقي مقالو جوړښتي توکي کوم دي په دقيق ډول يې معرفي کړئ؟
۳۶- لنډيز يا چکيده څه ته وايي؟
۳۷- عنوان او سريزې په برخه کې څومره پوهېږئ؟
۳۸- د مونوګراف ماخذونه په څه ډول برابرېږي؟
۳۹- د مقاله ليکنې پړاوونه په څو ډوله دي؟
۴۰- د مطبوعاتو مقالو په برخه کې څومره پوهېږئ، خپل دقيق او لنډ معلومات وليکئ؟
۴۱- ورځپانه، جريده او مجله معرفي کړئ؟
۴۲- ډاکټر مسکين علي حجازی سرليکنه څنګه راپېژني؟
۴۳- د ليکنې او سرليکنې توپير وکړئ؟
۴۴- کارل جي ملر او ميکس لرنرد سرليکنې په برخه کې کوم نظرونه وړاندې کړې دي؟
۴۵- امريکائی ليکوال (   ) وايي ، چې زموږ د ورځپانو د ورځپانو د سرليکونو مخونه څو (   ) بنسټيزې برخې لري، هره برخه يې معرفي کړئ؟
۴۶- دلسو انټرنيټي ويبپاڼو د سايټو نونومونه واخلئ، چې مقالې ورکې خپرېږي؟
۴۷- د علمي څېړنيزو او تحليلي مقالو ځانګړنې په لنډه توګه معرفي کړئ؟
۴۸- د علمي تحقيقي او تحليلي مقالو د ليکلو لپاره کوم ټکي په نظر کې نيولای شو؟ د ادبي توصيفي مقالو دوه ځانګړنې راوړئ؟
۴۹- داستان، تکل ډرامه، راپورتاژ، ځان پيبنی او طنز هريو راوپېژنئ؟
۵۰- انجمن ترقي پسند منصفين) په کوم کال جوړ شو ؟
۵۱- د غيرت چيغه او د وخت چيغه د چاآثار دي؟
۵۲- د ادبي توصيفي مقالو يو لنډ مثال راواخلی؟
۵۳- انتقادي مقالې کوم ډول مقالې دي؟
۵۴- د انتقادي مقالو درې لنډې ځانګړنې بيان کړئ.

۵۵- د انتقادي مقالوليکوال بايد په په کوم شی ښه وپوهيږي چې کره کتنيزي مقالې وليکي؟
۵۶- تبليغي مقالې څه ډول مقالې دی او کوم اهداف لري؟
۵۷- د تبليغي مقالو ستر هدف څه شی دی؟
۵۸- د قضايي مقالو يو دوه ځانګړنې راوړئ؟
۵۹- د اخلاقي او ديني مقالو ځانګړنې تشريح کړئ.
۶۰- د قناعت د ښېګڼې په برخه کې د سعدی شيرازی د کلام نمونه راوړئ.
۶۱- طنزيه مقالې څه ډول مقالې دی؟ آيا په خصويات يې پوهيږی؟
۶۲- طنز کوم ځانګړی فورم لری کنه؛ په کوموشکلونوکې بيانيدای شی؟

۷-۷- داووم څپرکي (فصل) ماخذونه:

۱) Waldrop Gayle. ۱۹۴۸. Editor and writer Rinehart and co. Publishers. New york. Toronto.

۲) احمدي، پوهنمل جاوید. ۱۳۸۹. روش تحقیق کتابخانه یي و اجتماعي. کابل: شهرنو، چهارراهي انصاري. انتشارات رسالت.

۳) ارچیوال، حضرت ګل. ۱۳۸۹. پښتو اتم ټولګی، دویمه ژبه. کابل: د پوهنې وزارت، د تعلیمي نصاب د ښوونکو مرکز، د کتابونو د تالیف څپرونه.

۴) اقتصاد پوهنځی. ۱۳۲۲. اقتصادي څېړنې. (درېیمه او څلورمه ګڼه) کابل: کابل پوهنتون. درې میاشتنۍ مجله. د کابل پوهنتون نشرات.

۵) انصاري، خواجه عبدالله. ۱۳۸۹. زبان و ادبیات دری (صنف ۸). کابل: وزارت تعلیم و تربیه. کمیسیون تدقیق، تصحیح. نشرات وزارت معارف.

۶) باجوړی، پوهنمل بریالی. ۱۳۸۷. د ادبیاتو په لړ کې. کابل: حسام ادبي ټولنه.

۷) بیرجندي، محمد باقر. ۱۳۸۸. کبریت احمر. ایران: تهران. انتشارات صبح پیروزی، چاپخانه سبحان.

۸) بیتاب، استادعبدالحق. ۱۳۳۵هـ ثروت مجله (انتشارات مقالات (ژباړه). کابل: وزارت مالیه. انتشارات جریده.

۹) پښتو-انګلیسي قاموس. ۱۳۸۸. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. الازهر خپروندویه ټولنه.

۱۰) پښتو-انګلیسي قاموس. ۲۰۰۹. کابل: د افغانستان د ساینس اکاډمي.

۱۱) جعفري. محمود. ۱۳۸۲. راهنمای نویسنده گی. کابل: چهارراهي صدارت. کتابخانه سبا.

۱۲) جعفري، محمود. ۱۳۸۲. راهنمای نویسنده گی. کابل: بنگاه انتشارات میوند. چاپ مطعبه میوند.

۱۳) ځدراڼ، ببرکزی وحیدالله. ۲۰۱۳ م. د افغانستان د انټرنیټي ویبپاڼو لارښود. کابل: کمپیوټري خپرونه.

۱۴) ځدراڼ، سرمحقق عبدالرحیم. ۱۳۲۹. ټوکي ټکالي. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمۍ. د ژبو او ادبیاتو مرکز. آریانا مطبعه.

۱۵) حبیبي عبدالحی. ۱۳۸۲. شل مقالې (یوولسمه برخه) (دویم چاپ). کندهار: د علامه رشاد خپرندویه ټولنه.

۱۶) حجازي، ډاکټر مسکین علي. ۱۳۸۲. سرمقاله لیکنه (امیرجان وحید احمدزی. افغانستان. پکتیا. مصور خپرندویه ټولنه.

۱۷) حمیدي، ډاکټر سید جعفر. ۱۳۸۳. آیین نگارش و ویرایش (۱، ۲). ایران: تهران. ارمغان. بوشهر. مرکز انتشارات علمي.

۱۸) د جزایي اجراتو قانون. ۱۳۸۵. کابل: رسمي ګڼه. (۳۲).

۱۹) رشید ، عبدالخالق. ۱۳۸۸ هـ ل. کره کتنه په یوه نوي نظر. هندوستان: نوی دهلي. جید پریس. بلیماران.

۲۰) زاهد ، ۱۳۸۵. پښتو- پښتو سیند. کابل: دافغانستان دعلومو اکاډمي. دپښتوڅېړنو نړیوال مرکز. دانش خپرندویه ټولنه.

۲۱) زغم ، احمدشاه. ۱۳۹۱. تاو د سترګو (ناچاپ اثر).

۲۲) زغم، احمدشاه. ۱۳۹۱. د پوهنتونونو او لوړو زده کړو مؤسسو د فارغینو لپاره د مونوګراف لیکنې لارښود. (د څلورم ټولګي لپاره). د علامه حبیبي علمي- ادبي کارونه. کابل: کابل پوهنتون. د ژبو او ادبیاتو پوهنځی.

۲۳) ستانکزی، نصرالله. ۱۳۸۷. حقوق. د حقوقو پوهنځی. کابل: کابل پوهنتون. د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی خپرونه. جیحون مطبعه.

۲۴) شبلی، ډاکتر احمد. ۱۹۷۲. کیف تکتب بحثاً اورسالتاً دراسة منهجیه. قاهره (اتم چاپ) مکتبته النهفته المصریة.

۲۵) شمسا، ډاکترسیروس. ۱۳۸۳. انواع ادبی. (لسم چاپ).. تهران: کتابخانه ملي ایران. انتشارات فردوسي.

۲۶) طوسي، ډاکتر بهرام. ۱۳۸۸. هنر نوشتن و مهارت های مقاله نویسی. (دوویشتم چاپ). ایران: مشهد، د تابران خپرونه.

۲۷) عمید، حسن. ۱۳۸۱. فرهنګ فارسي عمید (دوجلدي، جلد دوم) (چاپ بیست و پنجم) ایران: تهران. مؤسسه انتشارات امیرکبیر. میدان استقلال.

۲۸) عمید، ۱۳۸۱. (فرهنګ عمید). ۱۳۸۱. (دویم ټوک. ایران: تهران. مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

۲۹) عمید، حسن د. ۱۳۸۱. فرهنګ فارسی عمید (دوجلدی) جلد دوم. ایران: تهران. موسسه انتشارات امیر کبیر.

۳۰) غضنفر، اسدالله. ۱۳۸۹. د نثر لیکلو هنر. نیدرلینډ: افغاني کلتوري ټولنه. مومند خپرندویه ټولنه.

۳۱) ګیلانی، احمد سمعي. ۱۳۸۲. نګارش و ویرایش. ایران: تهران: سازمان چاپ وزارت فرهنګ و ارشاد اسلامي.

۳۲) محمدي، عبدالحميد. ۱۳۹۰. افغانستان در مسير صلح و امنيت. کابل: انتشارات-بين المللي الهدی. مطبعه کاروان.

۳۳) مومند ، قلندر. ۱۹۹۴م. درياب. پيښور: امير پرنټرز.

۳۴) نا آشنا ، ننګيار. ۱۳۸۲ . هو صيب نه صيب (طنزي ټولګه). پېښور: قصه خوانۍ. دانش خپرندويه ټولنه.

۳۵) ناظم، څېړنيار محمد داود. ۱۳۹۲. د انيس ملي جريده. کابل: دافغانستان د علومو اکاډمي، د بشري علومو معاونيت. د ټولنيزو علومو مرکز. د ژورناليزم انستيتوت.

۳۶) نـانګير، محمدرضـا. ۱۳۸۲. مهـارت هفـتم (ICDI). ايـران: تهـران، انتشارات اطلاعات و ارتباطات. انتشارات خانيران.

۳۷) وزيرآغا. ۱۹۸۱م. طنز اور مزاح. هندوستان. نوی ډهلي. سککړو.

۳۸) هاشمي سيدمحي الـدين. ۱۳۹۲. د نثـري ادب ډولونـه. کابـل: د علومـو اکاډمۍ. وحدت خپرندويه ټولنه.

۳۹) هاشمي، سيدمحی الدين. ۱۳۸۳. د ليکوالۍ فن. (دويم چاپ). پېښـور: بورډ ، ناصرباغ. ميرويس مطبعه.

۴۰) همت، عبدالمالک. ۱۳۸۵. دمقالې ليکلو اصول. کوټه: يونايټډ پرس. صحاف نشراتي موسسه.

۴۱) هميانۍ. ۱۳۹۳. اقتصادي ورځپاڼه. کابل-دوبۍ. سه شنبه. ۱۳۹۳. د سلواغې ۱۵.

لغتونه او اصطلاحات

۱-انځور، تصوير، عکس، ځېره، نرېم، رسم، کښبيده، نقش، ښبان، نمونه، علامه (زاهد پښتو – پښتو سيند، ۴۰ مخ)
په شعر کې انځور؛ (د شاعر او طبيعت ترمنځ خيالي او عاطفي غوټې دی.)
لکه: په سورو لاسو راته شراب راکوي
لکه شراب راته شراب راکوي
۲-احساس، نـ.ر.م. پوهيدل، حسول، احساسول، څه خبره زړه ته لويدل.
زاهد، پښتو، پښتو قاموس، ۹ مخ)
يا احساس- مص (ع) (۱) حس کول، پيدا کول، درکول، موندل. (فرهنگ فارسی عميد. ۸۹ مخ)
۳-انتقاد (نقد) کره کتنه، کره کول، سره کول، ګوت نيونه
۴-انتقاد، نر.م. کره کتنه. ګوت نيونه، د کوم مطلب يا شعر د عيب ښکاره کول.
۵-اسطوره: اسطوره هغه کلمه ده، چې په فرهنګي ژبو کې په دوه بڼو (قصه) او (تاريخ) ليدل کيږي. د اسطورې په برخه کې دوه ډوله فکر کيږي:
ځينې يې افسانه او دورغ او نور يې حقيقت او تاريخ ګڼي.
کله اسطوره، دلرغونو خلکو هماغه منسوخ مذهبونه دي، چې نن خلک په خوداګاه ډول هغوی ته پاملرنه نه کوي.

۶- ادب:– (نر.م)عزت، خاطره؛ تميز، تذهيب، علم، پوهه، زده کړه، حيا ، پرده؛ ترتيب، پالنه او جمع يې ادبيات ليکلی آثار، ليکني آثار؛ دليکل شويو او چاپ شويو آثار مجموعه.
۷- الهام: نر.م په زړه کې نوې غيبي انديښنه پيدا کيدل، او په زړه کې اچول دي.
۸- انشأ: مص. (ع) (!) پيلول، رامنځته کول، له ځانه څه ويل. او په اصطلاح کې د ادب له فنونو يو فن دی، خصوصي يا رسمي ليکونه فرمانونه وربانديې ليکل کيږي. په پخواکې هغه چا چې دغه کار په غاړه درلود؛ منشی بلل کېده او هغه به په ادبي علوموکې پوهه درلوده. د اسلام د خلفأوو په دوره کې د انشأ يا رسالو ديوان دوزا تخاني معنا درلوده.
۱۰- املاء: مص. (ع) (!) ډ کول، يو څه ليکل چې بل يې وليکي او هغه مطلب چې معلم يا خپل خبرې په درست ډول ويل او ليکل دي.
۱۱- ارامي ليک: کانسونانتي ليک دی، چې په (يهودی، سوريااليست (ماني) ، ايراني او عربي) خطونه دي ، چې عربي خط له ارامي نه په مستقيمه توګه نه دی پيدا شوی (نبطی) خط موجودو.
۱۲- ابداع: ښځ. م.- نوې ايستنه ، نوښت، نوچار، ابتکار.
۱۳- اشتهار: نر.م. اعلان- ډنډوره- خپرونه، شهرتورکونه ، څرګندونه، او ښارونه، مشهورونه.
۱۴- ادبي ټوټه: ادبي ټوټې ته ((ادبي پارچه)) هم وايي. لنډ هنري نثر دی، چې ټول اجتماعي پېښې په هنري ټوټوکې رانغاړي. په دې ژانرکې په ځانګړی ډول شاعرانه انګېرنې (خيالات، احساسات) عواطف او دليکوونکي ذهني فکري انځورپکې په خوږه ژبه او مناسبو ښکلو ترکيبونوکې څرګند يږي.
۱۵- اعجاز: نر.م. فوق العاده کارکول، معجزه ښوول ښه والی.
۱۶- ايجاز: لنډول، لنډون، هغه موضوع چې په لنډ او کره ډول وويل شي.
۱۷- استفسار: نر.م. څرګندونه، غوښتنه ، توضيح غوښتنه، پوښتنه، سوال.

۱۸- اسلوب: نر.م. میتود ، طریقه، لار، طرز.
۱۹- اقلیدس:
۲۰- انټرنیت: نام شبکه ئی است که درآن میلیونها کمپیوټر ازسراسر جهان درآن وصل شده اند.
۲۱- وایبر: یک برنامه جدید وروبه گسترش برای مبایل های هوشمند (سمارت) است. ومحصول شرکت وایبر جدید است. درسال ۲۰۱۰ برای اولین بارآیفون بکار رفت.
۲۲- سایت: به مکان درانترنت گفته می شودکه یک ویازیادصفحات دربردارد.
۲۳- سکایپ: تماس تلیفونی برقرارمی کند ؛ وتوسط نیکلاس سویدنی وجانوس نرس دنمارکی ایجادشد. انتشارابتدائی اگست ۲۰۰۳م.
۲۴- ایډیت: سمون، تنظیم، جوړول ، اصطلاح کول او ایډیشن (چاپ، طبع، انتشار، قسمت (سریال)
۲۵- استعاره: ښځ.م.ا) سوالی، په پورنې توګه اخیستل ۲- یوه کلیمه داصلي معناوو پرځای دنورومعناوو (کنایه اومجاز) باندې استعمالوي. مستعار (- نر.م.ا) هغه څه چې په امانت اخیستل شوي وي ۲- بدل ، غیراصلي، پردی. مستعارمنه.
۲۶- مستعارله: داستعارې له ارکانودی. استعاره (په لغت کې دیوشي امانت غوښتل اوپه اصطلاح کې هغه مجازدی، چې علاقه یې تشبه وي) اومستعارله چې په تشبه کې مومشبه به باله.
۲۷- ادبي سفر- (دادبي یونلیک: دګزارش یوډول دی، چې دهغی په کالب کې دهغې لیدنې- کتنې دهغوسیمواوځایونودحالاتوپه اړه، چې سفریې ورته کړی دی؟ تشریح کوي اودهغوځایونودخلکودودونو ، مذهبی، عنعنوي. ملي ژبو ، تاریخوودانیو... علمي اوفرهنګي مرکزونه، آب وهوا ، جغرافیائي موقعیت او... په باب معلومات ورکوي.

۲۸- آهنګ: ا (هـ) آهنج، قصد، عزم، عزيمت، اراده، روش (چلند)، دآواز يا غږ په معنا، لحن، غږ او دآواز وزن يادآواز موزوني.
۲۹- انجمن ترقي پسند: دا يو ادبي انجمن و، د هندوستان ليکوالو چې (چپي) نظريات درلودل، پدې ټولنه کې سره راټول شول. او اغيزې يې په پښتو شاعرانو هم وې او دغه ډله دصنوبر حسين کاکاجي په ولسي جرګه کې تنظيم شول.
۳۰- ادبيات: (نـ ر.ج.ا) ليکلي آثار. ليکني آثار، دليکل شويو او چاپ شويو آثار مجموعه. ټول ليکل ليکل شوي آثار په اوله معنا ادبيات بلل کېږي، خو په وييمه يا محدوده معنا (هنري ادبيات) د ټولنيز شعور انعکاس دی د هنر د مختلفو ډولونه حکاکي، کجسمه جوړونه، خطاطی، رسامي...
۳۱- اشاري ضميرونه (نغتونو منځري): هغه دی، چې اشخاصو او شيزونو ته اشاره کوي او د نوم پرځای هم استعماليږي. (لنډ، لرې او لالرې ويشل کېږي. لنډ: دغه، دغه، دغو

لرې: هغه، هغه، هغو

لالرې: هوغه، هوغه، هوغو

ب- بلاغت: دخبرو ارزونه:
ديوناني ژبې کلمه ده، دخطيب او وينا په معنا هم راغلی ده. ددې فن موخه په ټولنه کې دلوړې وينا په واسطه داوريدونکو هيحاني کولو او يا هم اقناع کول دي.
عربي مصدر يې (بلاغته) او په لغت کې دفيح والی، دخبرو رسا والي په معنا هم ده، بلاغت په دوو برخو ويشل کيږي. يو دمتکلم يا وينا وال بلاغت دی، چې په سمه او رسا توګه اوريدونکی اغيز منوي.دوييم؛ بلاغت هغه کلام يا وينا ده چې داوريدونکو د حال غوښتنی او امکان سره مطابقت کوي. دارو ابنا دالفت په وينا: (بلاغت دلفظ او معنا ترمنځه تناسب ته وايي.)
۳۲- ب- بابليان: له آسورنه راپاځيدلی خلک. مطلب ترپخواني يونانيان.

بابل-ا- (ب) هغه ونې چې د ايران جنوب او يانورې نړۍ په ګرموسيمو کې شنې کيږي د ګرمۍ او وچکالۍ په مقابل کې مقاومت لري.
۳۳- ب- بالزاک: دفرانسی دنولسمې پيړۍ دوروستيو ريالست ليکوال دی، چې (انساني کميدی) يې مشهوراثردی. پرريالیزم يې ډير ليکل کړی او سوسياليزم دده له ريالیزمه اغيزمن دی له ناپليون بناپارت سره يې انډيوالی وه.
۳۴- بلاغت: دلفظ او معناترمنځ تناسب ته وايي؛ هغه څوک بليغ دی چې دغه تناسب وساتي.
۳۵- بديع: په دې علم سره دويناغيرواجب ښکلا او دتحسين ښېي او قسمونه پيژندل کيږي.
ياپه بل عبارت؛ بديع هغه پوهه ده، چې دکلام دښايست او په نوي طرز دويناطريقې ورباني معلوميږي. دغه دوه ډوله دی: معنوي ضايع، لفظي ضايع لغتا دنوی په معنادی.
۳۶- بحث- جدل؛ خبري؛ اترې؛ له مقابل لورۍ شره په يوه موضوع خبرې کول.
۳۷- بروشور- اعلان، تخته، هغه تخته چې ورځيني يادواونۍ يادښتونه ورباندې ليکل کيږي.
۳۸- بند: په قطعه ډول شعرکې وي؛ قطعه مطلع نه لری دموضوع له پوله له هرځايه پيل کيږی. دقطعه ايزشعرله څلورونيمو بيتو وروسته (بند) شروع کيږی؛ لکه:

داحساس دوزخ کې اوسم
په ارمان ديوجنت کې
مساوات دې نړملا شي
شي انسان دې په عزت کې

بند:

په څوډيرشوې ددنيا پريشانه غمه

په هرزړه دې سياهي پرې ويسته محکمه
دهجران دلمبو تاوله خلکو وخوت
دريغه دريغه دسهار سره شبنمه (خوشحال خټک)

يا: ترکيب بند ترجع بند اونورد شعرډولونه دی.

۳۹- بديع: نوی، تازه. بديع د (ب) په زور اود (د) په زير دعربو په لغت کې خالق، پيداکوونکی، عجيبه، نادر، نوی اودخښتن تعالی يوه صفت ته ويل کيږی

اې دکل جهان منيعه
اې دهرآسمان بديعه

۴۰- بديعي اولفظي صنايع: دادبي فنونو موضوع ده. بديعی صنايع (منعوی اولفظی) باندې وشل کېږي، معنوی لکه (طباق) اودهغه ډولونه، مراعات النظير، لف ونشراو ډولونه، عکس اوتبديل، الهام ياتوريه حسن تعليل، رجوع، جمع، تفرق، تقسيم، تنسيق الصفات، عارفانه تجاهل، مراحعه، ياسوال وځواب، مراعات الطلب، مدعاالمثل، ارسال المثل، کسی يالغز، تلميح، محتمل الضدين، تشخيص اوانطاق، اقتباس، الدم بمايشه المدح، المدح بمايشه الذم، زشت وزيبا حسن مطلع، حسن نقطع، مبالغه، مقابله، الهام تضاد. تدبيح، الهام تناسب براعت الاستهلال، نکرارحسن، جمع اوتفريق التفات.

۴۲- لفظي: هغه دی، چې په شعريانثرکې له لفظ سره کار لري؛ لکه: (تجنيس اوډولونه، قلب، ترصيح، دتجنيس سره ترصيح، سجع ډولونه ، المريع، توشح، لاندسنی (تحتانيه، پاسنی (فوقانيه، منقوطه، غير منقوطه، لزوم مالايلزم، المشجر، ردالمطلع ذوالقوافي، تظمين اوډولونه، مهما ،

۴۳- بغداد: يوپخوانی فرهنګي، علمي اوعرفاني عربي هيوراد ونو يومرکزو؛ اوس، اوس دعراق مرکز دی.

۴۵-؟ ساندې: پرزوی یا مړی د موریا ښځوله خوا ویرکول، خومرثیه (   ) هم ورته ویل شوی. ستاینې هم ورته وایي. مرثیه یوناني کلمې (غم او ویرکول) ورته وایي، اخیستل شوی ده او ساندې زموږ په فرهنګ کې مروجه ده.
۴۶-؟ پرسوناژ: کارکوونکی، دغه کلمه فرانسوي ده، هم مفرد او جمع ده؛ په داستان کې د عادي کارکوونکو په معنا دی، چې هرپرسوناږ د داستان په یوه مشخصه برخه کې خپل رول لوبوي.
۴۷- باندې (بالایش) (له پ مخکې راځي.)
۴۸- پوښتنو منځري (استفهامی ضمیرونه): چې د یوې پوښتنې لپاره پکاریږي او د (تخص، زمان، ځای...) څرنګوالی (کیفیت) او څومره والی (کمیت) ښیي او د حالت له مخې اوړي؛ لکه:
څوک (چا)، کوم (کومه)، کله، چېرې، څنګه، څو، څومه، څومنه، (څومره)، ولی؟
؟- تمرکز: فکر او ذهنی فعالیت یوې خاصې نقطې یا انګیزی ته متوجه کول له تمرکزڅخه عبارت دی.
؟- تفکر: هغه جریان دی چې هدف، عقایدو، رمزونو، غادونو (ښکاره کیدنو) او تداعی کانو سره اړیکه لری، دا جریان یوی مسلی سره په مخامخ کیدو پیل کیږی او په واقعیت متکی پایلو باندې پای ته رسیږي. کیدای شی چې دا ډول تفکر، تعقل یا استدلال هموبولو. د دی ډول تفکرتو پیرله محض تفکرسره دادی چې په تعقل کې د فعالیتونو ترمنځ ذهنی اړیکی ډیری او تداعی ګانی یا یادته راوړنی یوله بل سره پوره اړیکی لری، په بی هدفه تفکرکې د تداعی ګانو یا یادته راوړنو ترمنځ اړیکی تصادفی وی.
۴۹- تخیل: خیال، د حقیقت سیوری، د نخیل فکر، محل، مواد او چاپیریال مادي وي، خو خپله حقیقت نه وي. د الفت په وینا (د) ابتکارتو منه ده)، څومره چې دی لیکوال یا شاعر تخیل قوی وي، هومره یې د ابتکار قوه زیاته وی.

دهمدغه قوت په مرسته سړی هغه څه په خپل تصورکې راوستل او مجسمولای شي، چې په سترګو یې نه وي لیدلی، په غوږو یې نه وي اوریدلی او کله چې له تخیل سره عقل ملګری شي نو داسې ادبي آثار ترینه پاتې شي، چې زمانه یې نشي محوه کولای. د شعر او ادب دنیا یوه خیالي دنیاده او په خیال ودانه ده.

۵۰- تحقیق: عربي کلمه ده؛- [ع] (ت- ق) دیو کار اصل ته رسیدل، پلټنه، بیالتهون، رښتیا، محقق کول او د (حق) له کلمې اخیستل شوی دی.

۵۱- تخلیق: مص [ع] (ت.ل) ښه بوی، خوشبویه کول، خلقول، نوی رامنځته کول او په ادبیاتو کې دیو اثر نوی رامنځته کول دی.

۵۲- تحقیقی نصر: هغه نثر چې په شواهدو او مثالونو ولاړ وي، خیال پکې نه وي، تحقیقی نثر له علمي کتابونو او مقالو نثر ته هم وایي. هغه نثر چې دیو شی رښتیا ینه په مقالونو او شواهدو پکې ښوول شوې وي.

۵۳- تراجدی یا تراژیدي:- ا. [ف] له غمه ډکه ننداره، قصیده یا غمناکه نمایش. دهغې جدی پیښې ننداره چې انسان غمجن کړي. فاجعه، بدمرغي. د کمیدي هنر یوډول هم دی.

۵۴- ترکیب:- مص [ع] (ت.ک) یو شی په بل شي کینول، سوزول، سره یو ځای کول، سره ګډول، ترکیبول. دوه کلمې سره یو ځای کول. دوه خپلواکې کلمې ګډیدل؛ لکه: پوهه + تون= پوهنتون.

۵۵- تمثیل: مص [ت]-(م- ت) ښوونه، ننداره، دننداری ښوول، پیښې او کله تقلید هم دی.

۵۶- تیزس- چې تز- ا. [فر] هم ورته وایي. مبحث رساله، دبحث ورموضوع. د اثبات لپاره دخبرواترو ورموضوع هغه موضوع، چې یو څوک یې د ثبات لپاره دلایل وړاندې کړې کوي. د دفاع ورموضوع هم ورته وایي.

۵۷- ترسل: - مص[ع] (ت، ر- س) رساله لیکل، نامه یا لیک لیکل، نامه نګاری.

۵۸- تصنیف: د تصانیف جمع ده. تصانیف- [ع] (ت- ن۹ ردیف بندی ډله، ډله کوا ، صنفبندي. په ډلوویشل.
۵۹- تألیف:- مص. [ع] (ت أ ل) دوستی کول، الفت ورکول، سره نږدې کول، راټولول او سره نښلول. دهغه کتاب لیکل چې مطلوبه یې له نورو کتابونو اقتباس شوي وي. د تصنیف خلاف.
۶۰- تجلی:- مص. [ع] (ت- ج- ل) روښانه کیدل، دمخه کیدل، ښکاره ، روښنايي. په عارفانه اصطلاح کې د کشف هغه نور چې د الله تعالی له خوا دعارف زړه ورباندې روښانه کېږي، خو د سولک له مراحلوورو سته فنافی الله مقام ته رسیږی- لکه دطورپرغره د الله ج دنور لګیدل چې موسی (ع) مدهوش شو. دکتاب پوښ. عبدالرحمن باباوایي:
هغه زړه چې خدای روښان کاجام حم شي
په دازړه کې ورښکاره تمام عالم شي.
۶۱- ټپه: دلنډۍ سندریز حالت دی. ټپه ، ټپ (دریدلو ، ساه بندیدلو ته وایي. ټپه دیوې نیمګړې اوبلې پوره مصرې نه جوړه وي. ړومبۍ مصراع (یې نیمګړې وي اودویمه یې پوره وي. دټپې ویلو په وخت کې آواز په ټپه دریږی. (دلومړۍ مصراع) لکه: چېرته لندن چېرته هلمند دی بې ننګي زورشوه پرنګیان هلمند ته ځینه.

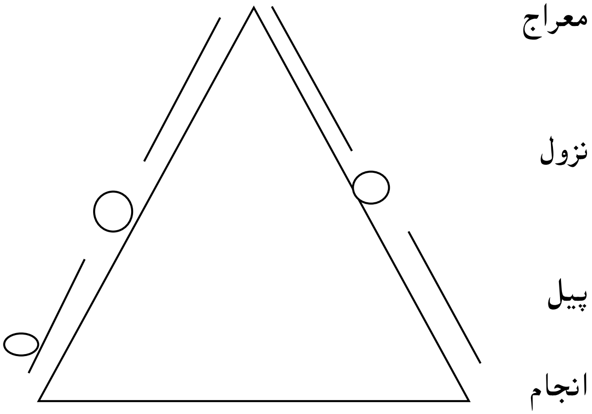

۲۲- جنس: يونوم له دري اړخونو ګردانيږي: (جنس (نوږی) ، عدد (ګڼه) ، حالت (اکر).
جنس چې يونوم مذکر دی يا مؤنث. لومړی، دويم اودريیم شخص.
۲۳- جريده: اوونيزه هغه اخبار چې په اونۍ کې يو وار داړوندې ادارې له لوري خپريږي.
= جمله: په پښتو کې (غونډله) هم ورته وايي جمله د تشريحي ژبپوهنی يا ګرامريوه مهمه برخه ده. هغه ده چې د (مفردو کلمو د يوځای کيدو ، په جملو کې د کلمو ترتيب يو له بله اړيکی، د جملې د جوړولو قاعدې ترڅيړنې لاندې نيسي.
= چاربيته: دملی اوازونو يو مهم ډول دی، چې بندېې له څلورو مريو څخه کم نه وی. په چاربيته کې د موضوع تسلسل او هم قافيه او هم رديفو کلمو راوړل په دورونو کې حتمي دی.

= حکمي متعدي افعال: هغه ډله افعال دي، چې هيڅ نه تصريفيږي، يا په بله وينا: په حال زمانه کې لکه دلازمي فصل په څير او په تېره (ماضي) زمانه کې نه ګردانيږي؛ مثال په ډول:

اسپ وشښنل = اسپې وشښنل

ماوژړل   مورږوژړل

تاوژړل   تاسو وژړل

ده وژړل   دوی وژړل

دې وژړل   دوی وژړل

۲۴- حکايت: نر.م (ح. حکايتونه) کيسه.

نکل، داستان ، سرګذشت. دکيسې عيني ډول دی، چې په لنډ ادبي ډول وړاندې کيږي.

۲۵- حديث:- ا. ص. [ع] (خ د) نوی، تازه تازه شی، حداث: احداث جمع دخبرو په معنی ، خبر احاديث اوحدثان يې جمع. دحديث علم، هغه علم، اخبار او افعال چې له پيغمبر (ص) څخه نقل شوي وي. حديث حسن. ((ح. ثح، س)) غوره حديث، نبوي. هغه جديث چې د پيغمبر (ص) له خولې پاتې وی. حديث نيکو متواتر، قدسی او...

۲۶- حماسه: د (ح) په زور؛ په لغت کې دزړورتيا اوشجاعت ته وايي اوداديي ډولونوترټولومهم اوپخوانی ډول دی. حماسه په لومړسی سرکې دانسان په ذهن کې دپهلوانۍ، جګړې اوځمکنيوني امرزموږ په ذهن کې تداعي کېوي، خوپه هغه کې دهرملت حماسه دهغه ملت بيانونکې ده، چې دهغه ملت دسرلوړۍ اوخپلواکۍ وياړونه پکې نغښتې وي.

حماسه لکه فولکلورغوندې (سينه په سينه) او (خوله) له يوه نسله بل ته ليږدی.

۲۸- حقيقي او محازي:

حقيقي: (هغه څه چې رښتني او درست وي) ، حقيقت ريښتيا صحيح او سلامت.
حقيقي- ص- ن- [ع] (خ ق ق ی) حقيقت ته منسوب، اصلي او واقعې رښتيا او درست، د مجاز مقابل.

۶۹- مجازي: (هغه څه چې سيوری د حقيقت وي، درست او علمي نه وي)
خو د مجاز او حقيقت رابطه شته ؛ مګر مستقسمه نه ده. لکه: مينه چې له مجازه شروع کېږی او حقيقت ته رسيوي او دغه کار په عرفان کې ممکن دی.

۷۰- خسوف:- مص. [ع] (خ س) فرورفتن، برزمين فرورفتن و ناپديد شدن و نيز به معنی ګرفتن ماه، له نظر پټيدل د مياشتی. په هغو شپو کې د مياشتې ليدل چې له نظره پټه شي او دغه حالت کې ځمکه د لمر او مياشتې په منځ کې راځي او لمر سپوږمۍ ته نه رسيږي. په پشتو کې (سپوږمۍ نيونه) يا مهتاب ګرفتګي) وايي.

۷۱- خسوف- [ع] (خ س) له اويوډکه ځاه؛ هغه کوهی چې په جغل اداره او شګلند ځمکه کې شکول کيږي او بيانه وچيږي.

۷۲- خطابه:- ص [ع] (خ ط- ب) څوک مخاطب شي، څوک چې د ښځو او نرو لپاره په ويناکولو کې مبالغه وکي. او خطابت، خطابه، حطبه ويل نورو ته خبري کول.

۷۴- داستان:- ا. (س) ((پهـ،)) افسانه، سرګذشت، ځايسينه قصه، حکايت کول، قصه ويل، افسانه ويل، نامتو يا مشهوريدل، قصه سرايي. په معاصر ادب کې داستان او داستان ليکنه د (هنري ادبياتو) يو مشهور ډول دی. زموږ د ډيرو ليکوالو په آند داستان د شکل له پلوه ترکيبي لوی، ناول او رومان کوچنی دی.

په پشتو ادب کې داستانونه دوه ډوله دی؛ يو فولکلوريک او بل معاصر يا تحريري ادب کې. معاصر داستان کيسه، پلاټ، کرکتنه، مکالمې، منظر نګاری، د بيان طريقه، پيغام او مقصد او پای لري.

۷۵- دور: ددور خبره په ديوانی شعرونوکې مطرح کېږي. دلومړی نيم بيتي له پيله بيا ددويم نيم بيتي تر پايه يو دورجوړوي. دزور په شروع، داووپه حرکت اود (ر) په سکون....

دور- ص (د) ((په)) فاصله، زمان؛ هغه څه چې زموږ لاس کې نشته دور- مص [ع] (د) تريوشی ګردرا ګرد زيدل، عصر وزمان.

۷۶- دبيري: ددبير (منشی) له کلمې اخيستل شوی دی. دبير- ا.ص. (دب) ((په)) نويسنده، منشی، هغه څوک، چې په دبيرستان کې شاګردانوته درس ورکړي. دبيرفلک، دبيرآسمان هم ورته ويل شوی. دعطارد له ستوری کنايه ده. دبيري، ليکوالي، منشی ګری. دمنشی يا دبير کار، کسب اوعمل.

۷۷- دولتي اوشخصي ژورناليزم: ژورناليست- ا. [فر] ، ورځپاڼه ليکوونکی، روزنامه نګار. اوژورناليزم؛ هغه مسلک چې له ورځپاڼو، اوونيزوليکنو، تصويری اوغير تصويري رسنيوسره کارلري. دولتي ژورناليزم ددولت په چوکاټ کې اوشخصي ژورناليزم دافرادو اواشخاصوترلاربښوونې لاندې دروزنامه نګارۍ او... مسلک تعقيبوي.

۷۸- دستارنامه: دپښتو ژبې دنامتواديب اوشاعر خوشحال خان خټک اثر دی. خوشحال خټک خپل دغه اثرپه (۱۰۷۲ هـ ق) کال تأليف کړی دی، چې لومړی ځل په (**۱۹۵۲**م) کال دمحمد عبدالشکور په زيارخپره شوه اودويم ځل په (**۱۳۴۵** ه، ش) کال دپښتو ټولنې له خوا چاپ اوخپره شوې ده. دخوشحال خان په دې اثرکې شل هنرونه اوشل حصلتونه بياند کړی دی. او ديومشرځانګړنې يې پکې ښوولې ده، په دې اثرکې د (ښوونې اوروزنې يوه عظيمه فلسفه وړاندې شوی ده، اودمشرۍ انځوريې کاږلی دی. نوموړی وايي:

چې دستار تړي هزار دي
ددستار سړي په شماردی

۷۹- ذوق: داروانښاد الفت په وينا (ذوق دادب په اصطلاح کې هغه قوه ده، چې دلطف اوښکلا ادراک کوي او دهنر خاوندان ورته ډاراړدي...
دفن اوصنعت خاوندان ددغه قوت په مرسته په خپلو هنري آثاروکې ښايست اوښکليتوب پيدا کوي او ډير ښه هنر هماغه دی، چې له سليم ذوق څخه پکې کاراخيستل شوی وي.
۸۰- ذهن: دغه فکري زيرمې ته (ذکاهم وايي. دانسان هغه استعداد دی، چې دعلومو او معانيوادراک کوي.
ديوليکوال دغه برخه هم بايد نيمګړې نه وي او په دغه وسيله يې له علومو او معارف څخه برخه مونډلې وي.
دغه راز معنوی قوتونه او استعدادونه که په يوه ليکوال موجودوي او ښه کارترينه واخلي، دهغه ليک او انشاءپه انساني افکرو او احساساتو ډير اثر کوي او ديوه ملت په زړه او دماغ حاکميت پيدا کوي.
۸۱- رؤس: په شعر کې منځپانګه؛ هغه څه چې د شعرمحتوا جوړوي. رؤس هغه طرز تفکر ته وايي، چې د شعر اډياته قوت وربښي آن دفکر ډول ته هم ويل شوي.
۸۲- رپوټ: نـر.م.و.ک. راپور. په ژورناليزم او ادبياتو ځانګړی ځای لري. ادبي رپوټ، ژورناليستيکی رپوټ. په دولتي او امنيتي برخو کې هم دغه کلمه کارول کيږي.
۸۳- رومان: دلاتيني ژبې له ريښې څخه مشتق شوی او فرانسوي کلمه ده. خيالی کيسه ؛ دمينې او محبت کړ کيچن داستان دی؛ په اصطلاح کې دمنشور کيسه ييز (داستاني) ادب يوځانګړی ژانر (ډول) دی.
اکسفورد دانګليسي فرهنګ کې ورته (نثري کيسه چې نسبتا اوږده وي يارومان هغه اوږده کيسه ده، چې خيال پکې له واقعيت سره ګډون مونډلی وي.

۸۴- ريتوريکا: دغه کلمه په لرغوني يونان او روم کې د خطابي د اصولو په معنا ده، خو چې کله غربو ترجمه کړه (ريطوريقا) يې وبلله، چې معنا يې خطابه او د خطابې او ښو خبرو کولو اصول دي، کوم، چې نورو ته وړاندې کېږي.
۸۵- زليخا او د زليخا قصه: د زليخا او يوسف کيسه د قرآنکريم له ښو برجسته کيسو څخه ده. زليخا د مصر د عزيز پوتيفار ميرمن وه، چې له کلنو وروسته په خپل يوه عبراني غلام حضرت يوسف مينه شوه او د امينه د جنون ترپولې ورسيده او په پای کې دا مينه جاويداني شوه، يعنې زليخا د مجازي مينې له لارې حقيقي مينې او آن حقيقت ته ورسيده.
۸۶- ژانر: ا. [فر] ، ګون، ګونه (ډول)، سبک. اسلوب، جوله (شکل).
او د نقاشۍ (انځورګرۍ) په اصطلاح کې، هغه انځور چې نه شخصي تمثال وي، نه لرليد (دورنما)، بلکې موضوع يې دورځينې (روزمره) ژوند عادي مطالب او صحنې وي.
۸۷- ژبه: ا. (ژ ب) : د غوښې يوه متحرکه ټوټه، چې د انسان او حيوان په ژبه کې وي او په هغه باندې د شيانو مزه څکي. د خوړو په ژولو او تېرولو کې مرسته کوي او انسان د هغه په وسيله خبرې کولای شي. دلهجې او خبرو د طرز په معنا هم ده.
ژبپوهان وايي: ژبه اجتماعي ښکارنده (پديده) ده، چې اکتسابي لوری (جنبه) لري يا ژبه په واقعيت کې يوه ټولنيزه اکتسابي او ثقافتي پديده ده، نه عضوي، فطري او طبيعي.
۸۸- سبک: - مص- [ع] (س ب) د اوسپنې ويلې کول او په کالب کې اچول دي. ويلې شوې اوسپنه په کالب کې تويول. په ښه ډول کلمې سره يوځای کول. په ادبي اصطلاح کې (هغه ځانګړې لاره، چې شاعر يا ليکوال يې د خپلو مطالبو او افکارو د اظهار لو لپاره غوره کوي. سبک کې ديوه اثر محتوا او شکل دواړه راتلای شي. سبک لارهم ده. ديوفون په وينا: (سبک سړی دی.) په ادبي برخه کې درې سبکونه لکه (خراساني، عذاقي او هندي) د يادونې وړدي.

۸۹- سیمینار: ؛ ، موضوع وړاندې کول هغه ډله فعالیت، چې دیوې یا ډیزو موضوعاتو د توضیح لپاره رامنځته کېږي.
۹۱- ښکلا: : ښځ.م.(ج. ښکلاوې) ښایست، حسن، ډول ، جمال.
۹۲- شیره: : ص. نر.م.ج.ا ، نابالغه، هلک عصاره، جړس؛ دمیوې اوبه. په ژورنالیزم کې دخبري موادو مهمه برخه.
۹۳- شکل: جوله، ظاهر خوا. یوادبي اثرله دوو برخو جوړېږي؛ (ظاهری (شکلی) او معنایي.)
۹۴- صرف؛ عربي کبمه ده. ګردان ته وایي. دګرامر ګړپوهې، (موفولوژي برخې پورې اړوندیږي. صرف (ګردان) دنوم عدد او حالت.
صراحت: په انشأ کې دبحث وړدی. صراحت دادی، چې په انشأ کې د (تألیف او ترکیب) ضعف نه وي او الفاظ له معقودي معناګانو سره تناسب ولري.
دصراحت او وضاحت فرق دادی، چې هرمرجع واضیح وي، مګر هر واضح صریح نه وي.
وضاحت: په لیک او وینا کې دابهام نشتوالی ته وایي.
۹۵- طنز:- مص- [ع] [ط–ن] افسوس کردن، ریشخندوهل، ملنډې وهل، نازکول، پیغور، ګوتې خنډونه، نازوکرشمه.
طنز؛ اوس اوس دادب یوډول دی، خومعین شکل نه دی؛ طنز منظوم او منثور دي. دیوفکر او پیغام انتقالونکي وي.
۹۲- عنوان:- ا. [ع] (ع یا ع ن) دکتاب معرفی نامه دکتاب یالیکنې سرلیک هغه څه چې دپاکټ یالیک په شاکې لیکل کېږي نشاني، آدرس. پیل؛ هغه هیډلین چې دکتاب هویت ټاکي.
۹۸- علم، جمع علوم؛ علم دشیانو ، انسانانو او طبیعت په برخه کې پوهې ته وایي علوم په دوو برخو ویشل کېږي: (طبیعي او اجتماعي علوم.)

۹۹- عربي:- ص. ن. [ع] (ع ر ب ی) منسوب به عرب، از قوم عرب، تازی، زبان تازي. هغه تازي ژبه چې اوس ټول عربي هيوادونه وربانديې خبرې کوي؛ د قرآن (الهي کلام) ژبه ده، ټول مسلمانان يې د قرآن او پيغمبر (ص) د ښې په توګه درناوي کوي. ټول مسلمانان له قاعدې بغدادي نه د ژبې د تعليمي زده کړې لپاره پيل کوي.

۱۰۰- عبري خط:- ص- ن [ع] (ع- ر- ئ) عبراني، يهودی، لغت يهود عبري خط له عبراني او يهودی خز څخه عبارت و.

۱۰۱- عدد: جمع اعداد؛ د حساب پيل او دوام څخه عبارت ده؛ لکه: **۱**، **۲**، **۳**، **۴**، **۵**، **۶**...؛ په عربي کې له راسته خوا پيل کېږي او تر لايتناهي پورې رسيږي.

په ګرامر کې يو نوم له درې اړخونو (جنس (مذکر- مؤنث) عدد (مفرد، جمع) او حالت له مخې ګردانيږي.

۱۰۲- عبارت: (   ) نر.م (ج. عبارتونه) بيانونه، شرح کونګ، د الفاظو ترکيب، وګ. پراګراف. انشأ.

۱۰۳- عرفاني سندره: عرفان (پيژندنه)، عارف. پوه هوښيار؛ عارفانه سندره هغه سندره او سندرې چې د الله پيژندنې په برخه کې وي. لکه په پښتو ژبه کې د بيټ نيکه (**۳۵۰**هـ ق) عرفاني سندره:

لويه خدايه لويه خدايه　　ستا په مينه، په هرځايه
غرولاړدی درناوی کې　　ټوله ژوي په زاری کې
دلته دغرولمنې　　زموږ کېږدې دي پکې پلنې
داوګړي ډير کړی خدايه
لويه خدايه، لويه خدايه....

۱۰۴- عارفانه تفکر: چې د هرڅه په برخه کې د شناخت د اصل په حکم فکر کوي؛ په هرڅه کې (کيفيتونه) ته متوجه کېدل، هرڅه ته په حيرت او فکر کې کېدل او له هغه نه شناخت حاصلول.

۱۰۵- عاطفه: ښځ.م. (ج. عاطفې)، د عاطف مؤنث؛ مهربانه، مهرباني، زړه سوی، د خپلوۍ او قرابت مهر.
۱۰۶- غږپوهه یا فنولوژي د ګرامر هغه برخه ده، چې یوازې ارزښتناک غږونه (فونیمونه) ترڅېړنې لاندې نیسي....
دژبپوهنې دغه برخه یوه نوې او تازه موضوع ده، چې د شلمې پیړۍ په پیل کې په دغه برخه کې نوې علمي څېړنې او مطالعات وشول.
۱۰۷- غونډله پوهه: جمله پوهنه. د ګرامر د رېیمه او عمده برخه ده.
۱۰۸- فیسبوک: (ف-ی)، مخ صفه، په انټرنیټ کې یو اجتماعی صفحه یا مخ دی، چې مختلف خلک بیلابیل نظریات سره شریکوی، البته د شیر (شریکول، درد دل، او چټ- ګپ شپ) له لارې. د دغې صفحې پیدا کوونکی مارک زیکربرک په (۱۹۸۴- په (۱۴) مې را منځته کړه.
۱۰۹- فیساغورث: مشهور ریاضی دان او دلرغونی یونان فلیسوف و او په (**۵۳۰**ق، م) یې ژوند کاوه او تراوسه ژوند کوي د قایمه حاده، منفرجه زاویو په برخه کې یې نظریات شته
۱۱۰- فن: نر.م. (ج. فنون) صنعت، دتکنیکو، ورتیاو او قاعدو مجموعه؛ هنر؛ آرټ؛ طریقه، چلند، ډول نوع.
۱۱۱- فنون: جمع د فن؛ هغه کمال چې د تمرین له لارې ترسره کېږي. فن او فنون د مهارتونو او وړتیاوو له لارې پیدا کېږي.
۱۱۲- فعل: د وینا دیو عمده جزپه توګه په یوه زمانه کې د کار په کولو او یا د یوې پېښې پرېښېدو دلالت کوي. یا په بله وینا فعل هغه کلمې ته وایي، چې په یوه زمانه کې د یوه کار او پېښې کیده ښیي؛ لکه: احمد خط لیکي. احمد به کورته لاړ شي.
۱۱۳- فولکلور: فولکلور یا فولکلو ر انګلیسي کلمه ده، چې د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال په یو انګریزي متن کې وکاروله. او

۱۱۴- قیدونه: قید ، جمع یې قیدونه.
قید هغه ژبنی عنصر او یا قیدونه هغه ژبني عناصر دي، چې د یوه فعل د پېښېدنې څرنګوالی ښيي. د اخرنګوالی د فعل د پېښېدلو ځای یا مهال ټاکي. ټینګار او داسې نورې ځانګړتیاوې ښکاره کوي. په پښتو کې قیدونه په دوه ډوله دي: (اصلي یا ګردانیدونکي، غیر اصلي یا نه ګردانیدونکي).
۱۱۵- قابوسنامه: دغه اثر ممکن په (**۴۷۵** هـ ق) کې امیر عنصر المعاني کیکاوس د خپل زوی ګیلاس نشاه د روزنې لپاره ولیکه؛ په دغه اثر کې آداب ، عنعنې، دلښکرکشی او مملکت داری وسایل او نور فنون تشریح شوي او له مغولو څخه د مخه ایران پېژندنې فرهنګ په برخه کې اصطلاحات پکې راغلي دي.
۱۱۶- قافیه: دوپشته، چټ، شاه، پس ګردن؛ دیوشي یا بیت آخري توری ته قافیه وایي. عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وایي، په اصطلاح کې هغه علم دی، چې د دورونوله وروستیو هم آهنګیو څخه بحث کوی. لکه:

لرم اوس هغه سترګې چې جهان پرې وګورم
د ځمکې ژور تل او کهـــــــکشان پرې وګورم
انسان یم، د انسان په غم خپه په خوښۍ خوښ یم
نظر همدومره بس دی چې انسان پرې وګورم
تر هغه مې دې سترګې غړېدلې وي په ژوند
چې یووار عالی دور د افغان پرې وګورم

(جهان، شان، انسان او افغان) د قافیې کلمې دي.
۱۱۸- کمپیوټر: په (۱۹) پیړۍ کې چارلس بابیج د بریتانیا د کامبرج پوهنتون استاد یو ماشین ډیزاین کړ او کیدای شی هغه ته اولین کمپیوټر وایو difference-engine په نوم یادیده.
خو الکترونیکی کمپیوټر: په **۱۹۴۲**- امریکا ویپ.

۱۱۹- کلاسيک: ص. [فر] پخوانيو خلکو له قواعدو سره سم مسجد او مدرسې درس. هغه لومړنی ادبي سبک، چې په اروپاکې پيدا شوا و ديونان او روم د ادبياتو په پښتو (تقليد يې پيل کړ، چې همدغو ته يې کلاسيک ادبيات ويل. دليکلو دليکنې يا اثر سبک چې د نورو نسلونو لپاره سرلاری وي.
۱۲۰- کلمه: ښځ.م. (ج، کليمې) کلمه. خبره، معنالرونکی لفظ، ويې مورفيم، د دو يا زيو ګړونو مجموعه. کلمه طيبه.
کليمه؛ يو روانې وا خد ديؤ چې مستقله معنا لري. يوه کلمه کېدای شي دوه مورفيمونه وي کلمه په (ساده او ترکيبي) ويشل کېږي؛ لکه:
پوهه- پوهنتون.
۱۲۱- کلتوري بقأ: کلتور د يوناني ژبې له ځمکه، شاړه ځمکه، د ځمکې جوړول، کرل، او ثارنې) ته وايي د يو هيواد ټوله مادي او معنوي شتمنۍ ساتنه په کلتوری بقأ (پايښت) کې راځي.
۱۲۲- کسوف: - مص. [ع] (ک) خسوف او کسوف د جغرافيې اصطلاحات دي.
کسوف د لمر نيول (آفتاب ګرفتګي). د لمرد ټيکلی تياره کېدل، هغه وخت چې سيا شت د ځمکي او لمر ترمنځ راشي او نه پريږدي، چې د لمر وړاندګې ځمکې ته ورسيږي، که ټول لمر ونيول شی کلی کسوف او که يوه برخه يې ونيول شي (لږيا جزی کسوف) ورته ويل کېږي.
۱۲۳- کالم:- ا.ص. (ل) کالمه، بيوه (کنډه)، هغه ښځه چېميړه يې مړوي هغه ښځه چې له مېړه يې طلاق اخيستلی وي.
کالم ته په پښتو ژبه کې بړيچی (ستون) وايي. او اوس دليکنې يو ډول دی.
۱۲۴- کالم؛ هغه دی چې يوه موضوع باندې په هنري ژبه خبرې کوي.
۱۲۵- کنايه: ( ) .م. (ج. کنايې) کنايت، د بيان د علم يوه برخه يا خو: که متکلم يوه معناپه داسې لفظونو کې ذکر کړي، چې د مطلوبې معنالپاره يې وضعي معنا د دليل حيثيت ولري.

۱۲۶- کمپوز: په موسیقۍ کې د غزل لپاره آهنګ او طرز جوړول او په کمپیوټر کې د متن لیکلو او آن جوړولو ته وايي.
۱۲۷- ګزارش:- ا. مص. (ګ. و. ز) لیدنه (نګا) لیکنه کول، پریوه موضوع رپوټ جوړول. اوس اوس دژورنالیزم یو اصل دی. ګزارش په دوه ډوله دی: (په احتماعي پیښو او ادبي پیښو ګزارش. ګزارشګر هغه څوک چې پریوه موضوع رپوټ برابروي.
۱۲۸- ګړپوهه، یاګړپوهنه: یاصرف یاګردان دګرامرهغه برخه ده، چې په هغه کې دیوې ژبې ټاکلې مورفیمونه، دهغوی جوړښت، ترکیب، ګردان او دهغوی ډولونه ترڅیړنې لاندې نیول کېږي.
۱۲۹- ګړمورفیم، یاګړونه، دمورفولوژی اساي برخه ده. مورفیم یاګړهغه کړچنی ژبنی مانیزواحد دی، که تجزیه شي، خپله معنا له لاسه ورکوي او د تجزې قابلیت له لاسه ورکوي. یا دا چې (مورفیم) یونه تجزیه کېدونکی معنالرونکی واحد دی.)
۱۳۰- ګرافیم: ؛ (آواز) لیکل شوې بڼې ته وايي، یا په بله وینا هغه دلیدو وړرسم دی، چې دیوه آواز ښکارندويي کوي.
۱۳۱- لمن؛ درل، م ن)- دامن، لمنهؤ لمنې- دکمیس یوه برخه لمن راچاپیرول، احاطه، تصرف. لمن نیول، سوال کول. لمن نغاړل ځان راټولول. قناعت کول.
۱۳۲- لفظي ښکلا: شکلی خوارانغاړي- لفظي صنایع. یابله وینا چې په الفاظو کې ښکلا موحوده وي. په خبرو کې دویونوپیاوړتیا.
۱۳۳- لنډه کیسه: حکایه، حکایت؛ هغه کیسه چې د شکل له پلوه لنډ وي. کیسه په لنډه، منځنۍ او اوږده ویشل کېږي. لنډه کیسه هغه ده، چې دژوند یوه موضوع رانغاړي.
۱۳۴- لطافت: ل- ط. کمزوری. ښایسته، نرم، نرموالی هغه کلام، چې دلفظ له پلوه نرم او پوستوالی ولري.

۱۳۵- لنډۍ: د پښتو ژبې يو ډول شعر دی. لنډۍ شعر توجه داسې ده، چې لنډۍ يو ډول ماردی، تيز زهر لري او لنډۍ پښتو خوندور شعر هم دی. د مار د زهر و تيزوالی او د شعر خوږوالی او لطافت څخه يې معنا را پورته کېږي. دواړه اغيزمن دی. خو لنډۍ شعر هغه دی چې غير موزون او غير مقفی وي.
لنډۍ:

زه دی په ګوته مين نه يم = د سور چارګل رنړا دی روغ لېونی کړمه
ماته پنځه ګوتې د سرو کړه = په دواړو لاسه به دې پښې چاپې کومه
ګورتې، بنګړي د دنيا دود دی = زه د نيستيه ياره نه غواړم دودونه
په سينه يو لالی ځائيږي = زه لونګين او لالی دواړه ځايومه
بيګاه مې خوب ليدو عالمه = د آشنا بريت مې د نتکۍ تاوشوي وينه
خلک چارګل خونړی بولي = ما د نتکۍ په ډنډ ډيروژلی دينه
والئ د غوږ اميل د غاړې = پيزوان د پوژې راته کړي اشارتونه

ليد: ، لومړی، اوله برخه، سترګی د خبرو اوله برخه. په کابل پوهنتون کې د لومړي ځل لپاره د هغه پوهنتون د رئيس له خوا يو تحقيقی مرکز نن پرانستل شو.
مسجع نثر: سجعه لرونکی، متکلف او غير منثور نثر. د نثر هغه ډول ، چې غړته وايي. کوکوکو = کوکوکو. د خيرالبيان نثر.
۱۳۶- مفهوم: - (م.ف) فهم. جاج. د کلمې په معنا پورې اړوند مطالب يا مفهوم د جملې ټولنيز مفهوم رانغاړي.
۱۳۷- مثنوي: د شعر يو مهم ډول دی. هغه ډول چې هر مصراع بيت يې په خپل منځ کې سره هم قافيه وي. د شعر په دغه فورم کې لوې لوې موضوعګانې په تېره کسې راځي.
۱۳۸- متن: - ا - [ع] (م) شاه، لوړه برخه، ديوشی دننه، د ځمکې لوړه برخه د کتاب د صفحې دننه، د حاشې مقابل لوری، متان او متن يې جمع ده. يا په بله وينا د يوې موضوع څېړل د متن اصلي موضوع جوړوي.

۱۳۹- معرفت: - مص. [ع] معرفة (م.م.ف) د يو شي پېژندل، علم او پوهه معرفة الاحشاء باطن پېژندنه، معرفة العروق، رګ پېژندنه، معرفة العضلات. ماېچه پېژندنه. معرفة المفاصل. بند پېژندنه، معرفا النفس، اروا پوهنه، پسيکولوژي. معرفة الادب، ادب پېژندنه او په تصوف کې معرفت د کشف او شهود له لارې د ځان پېژندنه معرفت به دې حاصل شي که دې ځانته شولې زير.

۱۴۰- مقيد مورفيمونه: تړلې اوبانه ( ) هم ورته وايي. په پښتو ژبه کې موفيمونه په دوه ډوله دي: (يو تړلي، بل آزاد). او تړلي (ساختماني نښي لکه: (سربلونه او ستربلونه، دربط نښې، دعطف نښي، دغږونو نښې) تاړی (وندونه) (صرفي مختاړي، کلمه جوړونکي، صرفي وروستاړي.

۱۴۱- مقاله:- مص. [ع] ((مقاله)) (م.ل) خبرې کول ((خبرې، وينا)) قول؛ د کتاب يوه برخه يا فصل. يو مطلب چې تر يو معين عنوان لاندې ليکل کېږي. جمع يې مقالې عربي کلمه ده. يا په بله وينا يوه تحقيقي مقاله څو برخې لري؛ لکه: عنوان، مقدمه متن څېړنه، پايله او ماخذونه. مقالې ډېر ډولونه لري.

۱۴۲- محاسن: (م-ح-س) نيکي، نيکويي، ښېګڼې. په شعر او هنري نثر کې د هغه ملګري محاکات (ښکلاوې) لکه: آهنګ، وزن انځورونه، ترکيبونه، تخيل او...

۱۴۳- متل:- [م-ت-ل) په تول برابر، په په تله يا ميزان برابره وينا، متل، جمع يې متلونه. د پښتو شفاهي ادب يوه مهمه برخه ده. دولسي ادب خورا درنه خزانه ده، چې ولسي تفکر په ډېرښه ډول ورکې انعکاس کوي. متل د ولسي پوهې له نه وچيدونکی سرچينې منبع الهام اخلی او تل بهانده حالت لري. وايې چې: (بې وطنه واوسه، خو بې متله نه) متل پوهه ده. (مېړه مړه، خو مېړانه يې نه. توره سره ښه ده، خونه دورور وينو.)

۱۴۴- مقوله: (م-ق) قول، عهد، لنډه وينا، غوره خبره اووينا. هغه قول چې وفېکې وي. خو مقوله د رستې ښې او لنډې خبرې ته هم وايي.

۱۴۵- مشبه، مشبه به: مشبه؛ دیوه شي شباهت له بل شي سره. یا یو شی بل شی ته ورته کیدل ؛ لکه: مخ دې لکه ګل صنم = زلفې دی بلبل صنم
مشبه به، چې بل شی ورته شوی وی
۱۴۶- ماهیت: تو منه، منځپانګه؛ هغه پانګه چې ایډیا دیوا ثرورانديې کوي.
۱۴۷- مصراع: مسره هم ورته وايي. دوه سره هم وزنه نیم بیتی یوه مصراع جوړوي. عربي کلمه ده، په شعروشاعري کې کارول کیږي.
۱۴۸- مضمون: ( ) دتدریس موضوع. په شاعرۍ کې دفکرشتون ته وایي. مضمون دتیزس په موضوع پوري اړوند یږي.
= مقدمه: (م) [ق] [ع] مقدم، مخکې، وړاندې، مخکې شوي، مقدم ګڼل دیوشی پیل ، سریزه دادبي مقالې پیل. مقدمه له دمعرفت، پېژندنې، ماهیت اوهدفونه) څخه عبارت ده؛ یادمتن لنډیز ته هم وایي.
۱۴۹- متروکې خبرې: مړې خبرې؛ هغه وینا یا ویناوې چې اوس اوس د استعمال وړنه وي. لکه: دلرغوني دورې لغات ایواد ، لتاړ، بریمن او....
۱۵۰- موضوع: ببره (فرضیه) دتحقیقی لپاره دفریضې لیکنې بنه اونوم ته وایي. دخبرواتروتاکنې ته وایي.
۱۵۱- محاوره: خبرې- اترې. هغه ډیالوګ چې مخامخ وي. دیوې آنې موضوع دحل لپاره دخبرو تبادله.
۱۵۲- مافی الضمیر: اندروني قوت، داخلي توانمندی. په ادبي اثرکې دلیکنې لپاره ارادي توان؛هغه توان چې په بنه ډول وي.
۱۵۳- مرادف: هغه الفاظ چې همردیفه وی او په یوډول کې راشي.
۱۵۴- مصدر : - [ع] (م) جمع یې مصادر. مصدر دخاصدرید لو منبع، ځای اساس، بیخ، صدور، استخراج، راوتل؛ لکه: تلل چې بیا ځم، ځې او ځوترې مصادر کیږي.
۱۵۵- معترضه جمله: هغه جمله چې اصله نه وي. په اصلي متن کې دویم لنډه جمله راوړل یاول. په لیکنه کې هم امکان لري.

= محتوا: (محتوى) -۱. فا [ع] (مُ تَ وِ) درونمايه، هغه شي چې بل بل شي رانغاړي. هغه څه چې ديو شي په دننه متن کې موجودوي.
= متعدي: ا. فا. [ع] (مُ تَ دِ) تعدی، تعدي کول، له حده وتل، بيداد کوونکی، چې له اصلي حالته دويم ته ځي. هغه ډله افعال چې د مفعول لپاره صرفيږي په پښتو کې فعلونه په درې ډوله دي: (لازمي، متعدي.) لکه: زه په ما، ته په تا، دی په ده او دا په دې بدليږي.
= نهج بلاغه: هغه اثردی، چې د اسلام په څلورم خليفه حضرت علی کرم اله وجه پورې اړه لري. ډير اخلاقي مثايل بيانوي.
= نکل: داستان، کيسه. هغه کيسه چې لنډه وي او فولکلوريکه وي نکل او نکلونه په پښتو ادب کې خوراډيردی. نکل دولسي ادب ستره برخه ده.
= نوښت: ابتکار هغه څه چې نويوالی ولري. ديوې پوهې له مخې په يوه موضوع داسې څه رامنځته کول، چې نوې پوهه وړاندې کړي، نوی معلومات.
= نظم: مص. [ع] (نَ) پيبل، ترتيبول، آراستن، دمرغلرو پيبل، اميلول. هغه کلام چې موزون او مقفی وي او دنثر خلاف وي. نظم له شعر سره توپير لري.
= نثر: مص. [ع] (نَ ث) خورول، تيتول او پاشل. د نظم ضد هغه کلام، چې موزون او مقفی نه وي. نثر ډير ډولونه لري.
= نسخ ليک: وايي چې دغه ليک ابن مقله (۸۸۸-۹۴۰م) رامنځته کړی، داسې هم ويل کېده چې ايرانيانو رامنځته کړی دی نسخ خط له راسته خوا ليکل کېږي او له نورو ليکو نوښه دی. ددې لپاره دغه خط ډيررشد کړی و، چې: ابن مقله په بغداد کې وزيرو او په دې ليک پوهيده او دويم دا چې په ساده ډول لوستل کېږي. نسخ خط د ټولو خطونو ټاکوونکی دی.
= ناول: (   ) نر. م. يوه اوږده ليکل شوی کيسه. هغه کيسه چې د فورم له پلوه له کيسې، داستان څخه لوی او له رومانه کوچنی وي. خود موضوع له لوري عشقي، حماسي، ټولنيز... مضمونونه لری.

= نستعليق: دغه خط فارسی ژبورامنځته کړ. دغه خط د (۱۴م او ۸هـ) پېړۍ په پای کې رامنځته شو. ټول تذکره ليکونکی پدې باوردی چې دغه خط ميرعلی خوش نويس رامنځته کړی دی او چاپه (۱۵م) کې سلطان علی مشهدي ښوولی دی. لکه:

نسخ تعليق گرخفی وجلی است
واضح الاصل خواجه ميرعلی است...

= نومونه: نوم مفرد او جمع يې نومونه. د مورفولوژيوه برخه ده. نوم؛ دیو شي او شيانو څرګندونه کوي. نومونه، صفتونه، قيدونه او... د خپلواکو مورفيمونه له ډلې دی.

=نسکوهيرم:

= نګه هنر: دغه مفکوره (۱۹) پيړۍ په نيمائي کې راپيدا شوه. داسې چې (هنردهنر) لپاره وي. يعنې هنراو ادب يوازې د هنرلپاره کارول کېږي، نه دژوند په خاطر.

= ويي پوهنه: علم الغلة، چې په ژبپوهنه پورې اړونديږي. د هرعلم لغتونه جلا او بيل وي.

= وضاحت: وضوح، عربی کلمه ده. د ښې انشأ يو ښه صفت وضاحت دی ښکاره، ښکاره والی. په ليک او وينا کې بايد هيڅ ډول ابهام نه وي او دا کار هله کېږي چې د کلمو دلالت په خپله معنی باندواضح او روښانه وی په جمله کې بايد ادات ډيررانشي؛ د جملوسبک جلي وی.

= وزن: د شعريومهم رکن دی. نرم جاج، تول، اندازه، شيره، د عروضو په علم د شعربحر.

= وياړنه: ښځ. م. دوياړشعر، پرتم، شان وشوکت په ادب کې وياړنه فخريه هم بلل کېږي. لکه په پښتو ادب کې داميرکروړوياړونه. په ځان، پلار، نيکه، کورنۍ اونوروويارکول زه يم زمری پردې نړۍ له ما اتل نشته...

= هيجان: دانسان په احساسی طبيعت پورې اړه لري، هغه حس دی، چې انسان دناخودآګاه پيښې په مقابل کې حساس ښيي.

= هنري نثر: هغه نثردی، چې هنري مخاکات، (صنايع) او نور تلازمات پکې ډېر کاريدلي وي. هنري نثر مسلکي نثردی، چې (کيسه، داستان، ناول، رومان ادبي ټوټه، تکل او نور ډولونه رانغاړي)

= هنري ترکيب: هغه دی چې په هنري ډول د کلمو ترکيب او يو ځای والی ښيي. هنري ترکيب د ښکلو الفاظ مجموعه ده. د طبيعت لطافت په الفاظو کې راوړل دی؛ لکه: د زلفو ټال...

= هنر: د ټولنيز شعور مجموعه ده. هنر ته فن هم وايي. هنر د انسان د فکر تر ټولو لوړ عالي تفکرته وايي. آرت، فن او د تعقل ښايسته ډول ته وايي.

= فکر: د عيني جهان ذهني تصويرته فکروايي. يا مادی شی يا شيان چې د انسان په مغزو کې ځای نيسی او په معنوی صورت اوړی فکر بلل کيږي.

= تعقل: (عقل) د حسی او منطقي پوهې د مجموعې لوړې مرحلی ته عقل وايي.

= حسی پوهه: د احساس تصور او ادراک مجموعې مرحلې ته حسی پوهه وايي.

= منطقي پوهه: د مفهوم او حکم منطقی نتيجه ګيری مجموعی مرحلې ته منطقي يا انتزاعی پوهه وايي.

= حکم: د فکر هغه حالت دی چې پر هغه کې يو شی تصديق کيږي.

= شعور: د تکامل يافته ژوند موجوداتو هغه استعداد دی چې خارجی نړی په معنوي تصورکې نقش کوی او هڅه کوی چې د بشر د خارجی چاپيريال قوانين وپيژني او د مقصد سره سم خپل عملی فعاليتونه مرتب کړی.

شعور: د واقعيت د انعکاس عالی ترين شکل او داوړده اجتماعی تکامل حصول دی. يا په بل عبارت، د خارجی واقعيت دزده کړی او پيژند ګلوی له پاره د انسان د معنوی انعکاس خاص شکل دي.

= اجتماعی شعور: د نظريو، انديښنو او تيوريو د اسې مجموعه ده چې د هغې په واسطه د طبيعت او د ټولنې د مادی ژوند او په عمومي ډول سره د اجتماعی مناسباتو سيستم انعکاس مومی.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (عبدالجبار نعیمي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

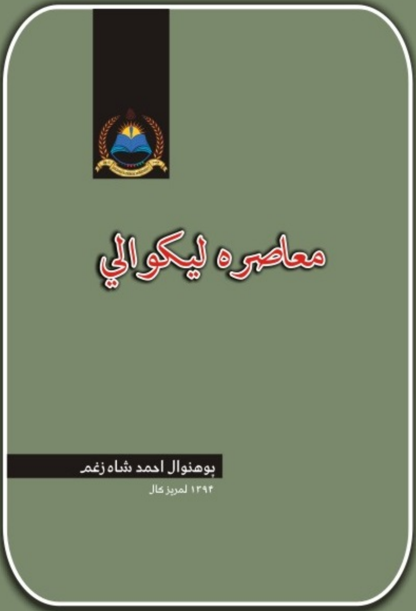

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ٦٣